

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**1970 SONRASI BULGARİSTAN TÜRK EDEBİYATINDA
HATIRA TÜRÜ**

TOLGA SEYAZ

TEMMUZ – 2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1970 SONRASI BULGARİSTAN TÜRK EDEBİYATINDA
HATIRA TÜRÜ**

TOLGA SEYAZ

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR: ERTUĞRUL KARAKUŞ

TEMMUZ-2019

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Tolga SEYAZ

07.09.2019

ÖZ

1970 SONRASI BULGARİSTAN TÜRK EDEBİYATINDA HATIRA TÜRÜ

Seyaz, Tolga

Yüksek Lisans, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Tez Yöneticisi; Doç. Dr. Ertuğrul Karakuş

Temmuz, 2019

Bu çalışmanın amacı; 1970 sonrasında günümüze kadar Bulgaristan Türklerinin kaleme aldıkları hatıra türündeki eserlerini, yazarları ile birlikte tanıtmak ve temalar hâlinde ve çeşitli bölüm başlıkları altında incelemektir. Bu sebeple incelenecek eserlere önceden zemin hazırlamak adına “Giriş” bölümü oluşturulmuş ve bu bölüm altında Bulgaristan Türkleri ile içinde yaşadıkları Bulgaristan Devleti gerek tarihî, gerekse coğrafi olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Bu bölümün ardından gelen ilk bölüm içerisinde ise kısaca Bulgaristan Türkleri edebiyatına değinilmiş, hatıra türünün Bulgaristan Türk edebiyatı bünyesindeki yeri ve tarihî gelişimi belirlenmeye çalışılmış, ayrıca bu eserleri kaleme alan Bulgaristanlı Türk yazarlarının eserlerini toplu bir şekilde ortaya koyan bir liste verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümde ise hatıra türünde eser veren Bulgaristan Türkü yazarların özgeçmişlerine ve eserlerine ait bilgiler verilerek, bu yazarlar ve eserleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın esas bölümünü teşkil eden üçüncü bölümde ise belirlenen tema-başlıklar altında hatıralarda geçen olay ve bilgiler derlenip toparlanarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları etnik ve dinî yasaklar ile baskı, zulüm ve şiddet olaylarının günümüze kadarki tarihî serüveni bu temalar altında işlenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. “Sonuç” bölümünde ise elde edilen bulgular toplu bir şekilde ortaya konularak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Bulgaristan Türkleri, Hatıra, Tematik İnceleme, Türk Edebiyatı, Baskı ve Şiddet Unsurları.

ABSTRACT

MEMOIR GENRE IN BULGARIAN-TURKISH LITERATURE AFTER 1970

Seyaz, Tolga

Master's Degree, Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Thesis Advisor; Assoc. Prof. Dr. Ertuğrul Karakuş

July, 2019

The main objective of this study is to present the Works written in the memoir genre by the Bulgarian Turks from 1970 to the present day, along with their respective authors. An "Introduction" section has been constructed to form a basis for the Works that will be analyzed by the said motives.

The first section which comes after the introductory section aims to determine the memoir's place and its historical development in the structure of Bulgarian Turkish literature. Furthermore, a list of the complete works of the Bulgarian Turkish writers that wrote the given Works of literature has been included.

Under the second section, the Bulgarian Turkish writers that have written in the memoir genre have been introduced by taking account of their literary works as well as their biographies.

The third section which constitutes the main objective of this particular study has been aimed to compile and interpret events and pieces of information that take place in the said memoirs under the designated themes and headlines. In this respect, the historical journey of the ethnic and religious prohibitions that were imposed upon Bulgarian Turks along with the oppression, cruelty and violent incidents have been set forth by studying them under the given themes.

In the "Conclusion" section the obtained findings have been interpreted by setting them forth collectively.

Keywords: Bulgaria, Bulgarian Turks, Memoir, Thematical Analysis, Turkish Literature, Elements of Oppression and Violence.

ÖNSÖZ

Hatıra türü, bir edebî tür olmasının yanı sıra, içerisinde barındırdığı sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel unsurlar sebebiyle aynı zamanda sosyoloji ve tarih gibi diğer bilim dallarında yürütülen incelemelere yardımcı olabilecek geniş bir tecrübe birikimidir. Her ne kadar hatıralar öznel eserler olsa dâhi, anlatıldıkları dönemlerin karanlıkta kalmış köşelerini aydınlatabilecek güçte olduklarını söyleyebiliriz. Özellikle ayrı ayrı bireylerden teşekkül eden toplumların içinde buldukları tarihî ve güncel durumların, birbirinden bağımsız kaleme alınan bu eserlerin karşılaştırılması ile ortaya konabileceğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Nasıl ki bu farklı bireyler bir araya geldiklerinde toplum dediğimiz kurumu meydana getiriyorlarsa, bir araya getirilen birbirinden farklı hatıralar külliyatından da bu toplumun yaşantısına dair objektif bilgilere ulaşılabilir.

Biz bu sebeple Bulgaristan topraklarındaki varlıkları beş yüz yıldan fazla olan Bulgaristan Türklerinin anı türündeki eserlerini inceleyerek, hatıralarını kaleme alan Türklerden hareketle Bulgaristan Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı tarihî ve güncel olayları tespit ederek guruplandırmaya çalıştık. Ayrıca Bulgaristan Türklerinin ortaya koydukları edebiyat ürünleri arasında hatıra türü çerçevesinde herhangi bir incelemenin bulunmamasının da bizi böyle bir çalışma yapmaya teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda belirlediğimiz çeşitli tema-başlıklar ile hatıralar içerisindeki farklı insan yaşantılarını karşılaştırmalı olarak bir araya getirerek, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesinin ardından Türklerin çeşitli Bulgar yönetimleri altında maruz kaldıkları dinî-etnik ayrımcılık ve yasakların yanı sıra çeşitli baskı, zulüm, işkence ve vahşet unsurlarının, göçler ve cezaevleri arasında geçip giden hayatlarının bir tasvirini meydana getirmeye çalıştık. Bu sebeple bahsi geçen baskıların ve büyük göç olaylarının gelişim serüvenini daha iyi görebilmek için ele aldığımız hatıraları 1970 sonrası basılanlar ile sınırlandırdık.

Bu sınırlamanın arkasından Bulgaristan Türk edebiyatının önemli bir kolunu oluşturan hatıra türü eserleri toplamaya başladıkça da bu konuda çok fazla sorun ile karşılaştık. Bu eserlerin birçoğunun baskısının tükenmesi ve

tekrar basımlarının yapılmaması, bazılarının sadece Bulgaristan'da basılmış olması sebebiyle Türkiye'de bulunmaması, önemli bir kısmının Türkiye'deki büyük ve önemli kütüphaneler dâhil herhangi bir kurum tarafından ilgi gösterilerek envanterleri bünyesine katılmaması, sistemsel olarak kütüphane envanterlerinde görülen bazı eserlerin arandığı zaman kütüphanelerde bulunamaması gibi özetleyebileceğimiz sorunlarla karşılaştık.

Bu sebeple ele aldığımız kitapların dışında kalan birçok eseri inceleme fırsatı bulamadığımızı belirtmeliyiz. Öyle ki, 1970 sonrasında basıldığını tespit ettiğimiz 62 kitaptan yalnızca 35 tanesini inceleyebilmemizin sebepleri kısaca böyledir.

Bu sebeple ortaya koyduğumuz çalışma kısmen eksik kalsa da daha sonra Bulgaristan Türk edebiyatı hatıraları üzerine yapılacak farklı çalışmalara yol gösterebileceğini düşünmekteyiz. Bu kapsamda bizim ulaşamadığımız eserlerin de incelenmesi ile Bulgaristan'daki Türk edebiyatı ve bu edebiyatın önemli bir parçası olan hatıra türünün tam olarak ortaya konulmasını mümkün kılacaktır.

Bu çalışma kapsamında çeşitli şekillerde bilgi ve deneyimlerinden faydalandığımız, yardımlarını gördüğümüz tez danışmanımız Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ'a, bölüm başkanımız Prof. Dr. Bülent BAYRAM ve derslerine girdiğimiz diğer hocalarımıza, çalışma süresince sıkça fikir alışverişinde bulunduğumuz Adnan SEYAZ ve Fatih ÇODAR'a; hatıra türü ile ilgili bilgi ve tavsiyelerini bizimle paylaşarak bizleri yönlendiren gazeteci-yazar Mehmet TÜRKER'e, ulaşmakta zorluk çektiğimiz kitaplar içerisindeki bazı eserleri temin etmemize yardımcı olan Basri Zilabid ÇALIŞKAN'a ve tüm eğitim hayatımız boyunca bizi gerek maddî gerekse manevî olarak destekleyen ailemize teşekkürlerimizi sunarız.

Tolga SEYAZ

Temmuz, 2019

İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1
G.1. GENEL BİLGİLER	3
G.1.1. Balkanlar.....	3
G.1.2. Bulgaristan.....	6
G.1.2.1. Bulgaristan'ın Kimlik Bilgileri	7
G.1.2.2. Bulgaristan Tarihi.....	8
G.1.2.2.1. I. Bulgar Devleti (681-1018).....	9
G.1.2.2.2. II. Bulgar Devleti (1187-1396)	10
G.1.2.2.3. Özerk Bulgaristan Prensiği (1878-1908)	14
G.1.2.2.4. Bağımsız Bulgaristan Devleti (1908'den Günümüze).....	16
G.1.3. Bulgaristan Türkleri	18
G.1.3.1. Bulgaristan'da Türk Nüfusu	18
G.1.3.2. Bulgaristan Türklerinin Ekonomik Durumu	22
G.1.3.3. Bulgaristan Türklerinde Eğitim ve Basın-Yayın Hareketleri	24
G.1.3.3.1 Bulgaristan Türklerinde Eğitim Faaliyetleri	24
G.1.3.3.2. Bulgaristan Türklerinde Basın-Yayın.....	28
1. BÖLÜM	34
1.1. Bulgaristan Türkleri Edebiyatı	34
1.1.1. Osmanlı Dönemi Klasik Türk Edebiyatı	34
1.1.2. Osmanlı Dönemi Sonrası Çağdaş Türk Edebiyatı	35
1.2. Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türü	42
1.3. 1970 Sonrası Bulgaristan Türk Edebiyatı Hatıra Türünde Eser Veren Yazarlar ve Eserlerine Ait Liste	52

2.1. 1970 Sonrası Hatıra Türünde Eser Veren Şahsiyetler ve Eserleri	56
2.1.1. Ahmet Şerif Şerefli	56
2.1.2. Ahmet Yılmaz.....	57
2.1.3. Ahmet Cebeci	58
2.1.4. Ahmet Durmuş.....	59
2.1.5. Ali Öztürk.....	59
2.1.6. Ahmet Davudoğlu	61
2.1.7. Ahmet Yüçetürk.....	62
2.1.8. Embiya Çavuş	62
2.1.9. Emel Şakir-Balıkçı	64
2.1.10. Fatma Balıkçı-Ocak.....	65
2.1.11. Hasan Basri Öztürk	65
2.1.12. Halil Sarıkovanlık	66
2.1.13. Halil Uzunoğlu.....	66
2.1.14. Hüseyin Mahmut Hacıoğlu.....	67
2.1.15. İslam Beytullah Erdi.....	68
2.1.16. İsmail Cambazov.....	69
2.1.17. İsmet Topaloğlu	70
2.1.18. Mehmet Türker	71
2.1.19. Mehmet Kocamustafa-Alev.....	72
2.1.20. Mustafa Çete	72
2.1.21. Naim Ömer Bakoğlu	73
2.1.22. Mahmut Necmettin Deliorman	74
2.1.23. Osman Gülmen	76
2.1.24. Osman Kılıç	77
2.1.25. Ömer Osman Erendoruk.....	78
2.1.26. Rafet Ulutürk	79
2.1.27. Sabri Mehmet Con	80
2.1.28. Sabri Tata.....	81
2.1.29. Yusuf Ahmet Taşkın	82

2.1.30. Zakir Seyit	83
2.1.31. Diğer Yazarlar.....	84
3. BÖLÜM	
85	
3.1. Hatıra türüne ait eserlerin Tematik olarak incelenmesi	85
3.1.1. Yeni Siyasi Düzen; Komünist Parti ve İdeolojisi Hakkında.....	85
3.1.2. Genel Olarak Komünizme Bakış	93
3.1.3. Bulgar Komünist Partisi ve Teşkilat Oluşumu.....	100
3.1.4. Bulgar Komünizmi ve SSCB İlişkisi.....	109
3.1.5. Komünizm Sonrası Bulgaristan Siyaseti	115
3.2. Bulgaristan'da Azınlıklar, Millî Gruplar ve Bu Grupların Birbiri ile Etkileşimi.....	124
3.2.1. Türkler	126
3.2.2. Azerbaycan Türkleri.....	138
3.2.3. Gagauzlar.....	140
3.2.4. Pomaklar	144
3.2.5. Çingeneler.....	148
3.2.6. Bulgarlar	151
3.2.7 Ruslar	162
3.2.8. Rus Kazakları.....	169
3.2.9. Almanlar	169
3.2.10. Yahudiler	172
3.2.11. Ermeniler	176
3.2.12. Yunanlar	181
3.2.13. Makedonlar	183
3.2.14. Şoplar.....	184
3.2.15. Boşnaklar	185
3.2.16. Macarlar.....	186
3.3. Bulgaristan'da Türklerin Eğitimi ve Ana Dil Türkçe	188
3.3.1. Bulgaristan'da Eğitim	188
3.3.2. Bulgaristan'da Türkçe	201

3.4. Bulgaristan Türklerinde Millî Bilinç ve Millî Tarih Algısı.	209
3.4.1. Bulgaristan Türklerinin Köken ve Kimliklerine Dair ..	209
3.4.2. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Hakkında	213
3.5. Bulgaristan Türklerinin Gözünden Türk Aydınları	218
3.6. Bulgaristan Türklerinin Gözünden Anavatan Türkiye	228
3.7. Bulgaristan Türklerinin Göç Yaşantıları	241
3.8. Bulgaristan Türklerinde Sosyal Hayat	250
3.8.1. Bulgaristan Türklerinin Ekonomik Durumu.....	250
3.8.2. Bulgaristan’da Karma İlişkiler ve Aileler	257
3.8.3. Bulgaristan Türklerinde Çeşitli Halkbilimi ve Halk Edebiyatı Unsurları	261
3.8.4. Trudovak Ordusu veya Silahsız Askerlik Hakkında	268
3.8.5. Dinî Durum ve Din İle İlgili Uygulamalar	279
3.8.6. Bulgaristan Türklerinde Kılık-Kıyafet	286
3.9. Bulgaristan Türklerine Uygulanan Baskı ve Şiddet Unsurları	289
3.9.1. Ceza Kampları ve Hapishane Koşulları	289
3.9.2. Kültürel Baskı ve Yıkımlar.....	302
3.9.3. Psikolojik Baskı ve İnsanı Yıkımlar (İntihar Olayları)	306
3.9.5. Baskılar Karşısında Oluşturulan Örgüt ve Dernekler ..	315
3.9.6. İsim Değişikliği ve Bulgarlaştırma Operasyonları	321
3.10. Hatıralar İçerisindeki Görsel Unsur ve Materyaller	328
SONUÇ.....	369
KAYNAKLAR	383

KISALTMALAR

- age.** : Adı geçen eser
agm. : Adı geçen makale
agt. : Adı geçen tez
çev. : Çeviren
drl. : Derleyen
ed. : Editör
S. : Sayı
s. : Sayfa
ss. : Sayfadan sayfaya
C. : Cilt
vb. : Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri
Yay. : Yayını, yayınları
yy. : Yüzyıl
STK : Sivil Toplum Kuruluşu
TDK : Türk Dil Kurumu
BKP : Bulgaristan Komünist Partisi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
HÖH : Hak ve Özgürlükler Hareketi
TKZS : Emek Kooperatif Tarım İşletmeleri
VMRO : Azametli Makedonya Teşkilâtı
CIA : Merkezi İstihbarat Teşkilâtı
KGB : Devlet Güvenlik Komitesi
TİKA : Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
İLESAM : Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Mesleki Birliği
KİBATEK : Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu
TÜRKSAY : Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesi ile bu bölgede kurulan birçok ulus devletin egemenliği altında kalarak azınlık durumuna düşen çok çeşitli Türk gruplarından birisi de Bulgaristan Türkleridir. Bulgaristan topraklarında Bulgar yönetimi altında 120 yıldan fazla bir süre kalan Bulgaristan Türkleri; bu süre zarfında bir azınlık grubu olarak maruz kaldıkları her türlü toplumsal ayrımcılığa rağmen hayatlarını sürdürmeye çalıştıkları Bulgaristan'da ayrıca birçok baskı ve zulüm unsuru ile karşılaşmış, aşağılanmış, dövülmüş, sakatlanmış veya öldürülmüşlerdir. Gerek “faşist” krallık idaresi döneminde gerekse komünist yönetim altında Türklere uygulanan şiddet unsurlarında herhangi bir değişme olmamakla beraber, krallık döneminde Türklere karşı yürütülen “ayrımcılık” (Diskriminasyon) politikaları, komünizm döneminde “eritme, özümseme” (Asimilasyon) politikalarına dönüşmüş ve böylece Bulgaristan Türkleri, Bulgar toplumu içerisinde hızla eritilmeye çalışılmıştır.

Bulgar yöneticileri tarafından yürütülen bu politikalar Bulgaristan Türklerinin ortaya koydukları zengin edebiyat ürünlerine de yansımıştır. Türk şair ve yazarları Bulgar zulmünü ve Bulgarların sebep olduğu zorunlu göçleri işleyen şiir ve roman gibi birçok edebi eser vücuda getirmişlerdir. Yaşanan olaylardan ilham alınarak ortaya konan bu gibi edebî eserler arasında önem teşkil eden bir diğer edebî tür ise hatıra türüdür.

Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesinden itibaren 120 küsur sene boyunca Bulgaristan Türklerinin gerek şahî gerekse toplumsal olarak yaşadıkları önemli olayları, başlarından geçen maceraları, maruz kaldıkları ruhsal ve fiziksel şiddet unsurlarını dile getirdikleri ve bu unsurları çeşitli görsel ve yazılı belgeler ile kanıtlamaya çalıştıkları bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, Bulgar yöneticilerin “Bulgaristan'da Türk yoktur!” demeleri sebebiyle, Bulgaristanlı Türk şair ve yazarlarının kaleme aldıkları hatıra türü eserlerin çoğunlukla birer varlık ve kimlik mücadelesi sonucu ortaya konduklarını söyleyebiliriz. Hatıralar içerisinde karşımıza çıkan onlarca

belge ve resmin, bu durum çerçevesinde, Bulgaristan'daki Türk varlığını kanıtlamaya yönelik olarak kullanıldığı ortadadır.

Ayrıca Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü, Türkiye dışında bulunan ve başka egemen güçlerin altında yaşamak durumunda kalan çeşitli Türk azınlıklarının hangi koşullar altında Türk varlıklarını ve kimliklerini sürdürmeye çalıştıklarının anlaşılması için önemli tarihsel örneklerden birisini oluşturmaktadır. Böylece hatıralardan hâreketle, özellikle tüm Balkan Türkleri için, yaşanan olaylar; izlenen politikalar ve uygulanan baskılar kapsamında yapılacak herhangi bir genelleme zannederiz ki yanlış olmayacaktır.

Bu sebeple, şahsî ve toplumsal yaşantıları tarihe mâl ederek gelecek nesillere aktarabilmek ve geriye tarihsel bir materyal bırakabilmek için kaleme alınan hatıraların azınlıklık edebiyatları içerisinde ayrıca bir öneme sahip olduğu ve bu sebeple oldukça rağbet gören bir tür olduğu anlaşılmaktadır. Biz ise bu edebî türü incelemek ve bu türün Bulgaristan Türkleri edebiyatı içerisindeki yeri ve değeri ile ilgili olarak az da olsa bir katkı sağlayabilmek amacıyla; ilk olarak edebî tür bazında bir literatür taraması yaptıktan sonra ulaşabildiğimiz eserleri tematik olarak incelemeye tâbi tuttuk.

Toparlayacak olursak, Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü için genel olarak; gerek Bulgaristan'da azınlık olarak yaşayan Türk toplumunun baskı ve zulüm altında geçen yaşantılarına dair gerek ortaya koydukları içerik gerekse verdikleri çeşitli tarihî bilgi ve gösterdikleri resmî belgeler ile, Bulgaristan Türklerinin millî ve dinî varlıklarını, kimliklerini ortaya koyma çabası güden eserler olduklarını ve bu kapsamda hatıra türünün Bulgaristan Türk edebiyatı içerisinde önemli bir edebî tür olduğunu söyleyebiliriz.

G.1. GENEL BİLGİLER

G.1.1. Balkanlar

Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan yarımadaya verilen isimdir. Bazı kaynaklarda “Güneydoğu Avrupa” olarak adlandırılan Balkanlar Yarımadasının doğu sınırını Ege Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz sahilleri oluştururken güney sınırını Akdeniz, batı sınırını ise Adriyatik Denizi oluşturmaktadır. Bölgenin kuzey sınırı ile ilgili birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüşse de “Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da Hristiyan dünyası ile çizdiği sınır” görüşü en geçerli görüş olarak araştırmacılar tarafından onay görmektedir.¹

(HARİTA 1: Balkan Yarımadası'nın Siyasi Haritası)²

Bütün bir yarımada adını veren Balkan dağları antik çağlarda Haemus olarak adlandırılmıştır. Bulgarlar tarafından bu dağa “eski, büyük dağ” anlamında Стара Планина (*Stara Planina*) adı verilmişse de bu isim, Türkler tarafından “sık ormanlarla kaplı sıradağ ya da çalılarla kaplı engebeli arazi” anlamında kullanılan ve tamamen Türkçe olan Balkan

¹ Ramazan Özey, “Balkanların Coğrafi Yapısı”, *Balkanlar El Kitabı*, der. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yay., 2006, s.13.

² https://bycografya.files.wordpress.com/2014/02/balkanlar_siyasi_a4.jpg (Erişim: 6.3.2018).

kelimesini bastıramamış ve Balkan kelimesi bütün bir yarımadanın adı olarak uluslararası alanda kullanılagelmiştir. Hasan Eren'in aktardığına göre, Balkan kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu Bulgar dil uzmanlarından Prof. Vladimir Georgiev ve Macar dil uzmanlarından Lajos Kiss de yaptıkları çalışmalarla teyit etmişlerdir.³ Ayrıca Maria Todorova da konu ile ilgili olarak şu bilgileri vermiştir:

Balkan sözcüğü dağlarla bağlantılıdır: Pek çok Osmanlıca ve Türkçe sözlük, onun bir dağa ya da sıradağlara verilen bir ad olduğunu açıklamakta, bazıları bu adı ağaçlarla kaplı dağ, bazıları da sık ormanlarla kaplı kayalık dağlar olarak tanımlamaktadır; balkanlık hem ormanlık dağları hem de engebeli yüzeyleri anlatır.⁴

Özellikle, “Balkan” kelimesinin Türkçe kaynaklardaki dağlar ve sık ormanlık alanlarla ilgili ilişkisine vurgu yapan Maria Todorova, araştırmacılar arasında “Balkan” kelimesinin bölgeye giriş yolu ile ilgili iki farklı görüşün kabul edildiğini belirtmiştir. M. Todorova'ya göre bu iki görüş arasında kendisine daha çok taraftar toplayan görüş; kelimenin yarımadaya Osmanlı Türkleri ile birlikte girmiş olduğu hakkında olanıdır. Bu görüşün yanı sıra bahsettiği diğer görüş ise “Balkan” kelimesinin 7. yüzyılda Bulgar devletini kuran Bulgarlar, Uzlar ve Peçenekler ile 13. yüzyılda bölgede aktif rol oynayan Kumanların getirdiği ile ilgilidir. Halil İncalık'ın kelimenin kökeni hakkında değişik etimolojik incelemeler arasında Hasan Eren'in açıklamasını tercih ettiğini dile getiren Maria Todorova, “çamur” anlamına gelen “*Balk*” kelimesine Türkçe küçültme ekinin (-an) eklenmesi ile oluşturulduğunu belirtir. 11. yüzyıldan itibaren Hazar Denizinin doğusunda Türk boylarının yoğun olarak yaşadığı bölgede iki sıradağın adı olarak “*Balkhan*” kelimesinin görülmesinden hareketle yarımadaya 11. ve 12. yüzyıllarda gelen Kuman, Peçenek ve diğer Türk boyları tarafından kendilerine “*Balkhan*” sıradağlarını anımsatan “Haemus” dağına da bu ismi uyarladıklarını belirtir. Maria Todorova, bu görüşün daha

³ Hasan Eren, “Bulgarlar ve Türk Dili”, *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, 7 Haziran 1985, *Bildiriler Kitabı*, Ankara, 1992, s.5.

⁴ Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, (Bundan sonra: Tahayyül Etmek), çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s.63.

önce zikredilen ilk görüşe göre daha az kabul gördüğü ve bir varsayım olarak kabul edildiğine dikkat çekmektedir.⁵

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar bölgesindeki gücünün zayıflaması ve Balkanları aşırı etkileyen Fransız İhtilali, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, I. Dünya Savaşı, I. ve II. Balkan Savaşları gibi savaş ve bu savaşların doğurduğu siyasi olaylar sonucunda toplam yüzölçümü 504.884 km² olan Balkanlar bölgesi üzerinde birçok ulus devlet kurulmuştur.

Günümüzde Balkan bölgesi üzerinde; Arnavutluk (28.748 km²), Bosna-Hersek (51.197 km²), Bulgaristan (110.879 km²), Hırvatistan (31.009 km²), Karadağ (13.812 km²), Kosova (10.882 km²), Macaristan (15.570 km²), Makedonya (25.713 km²), Sırbistan (55.965 km²), Slovenya (5.421 km²), Türkiye (23.726 km²), Yunanistan (131.957 km²) olmak üzere toplam 12 devletin toprakları bulunmaktadır.^{6*}

⁵ Todorova, *Tahayyül Etmek*, ss.64-65.

⁶ Yusuf Hamzaoğlu, "*Balkan Türklüğü (Makedonya, Hırvatistan. Osmanlı Öncesi Balkan Müslümanlığı)*", C: I, Logos-A Yay., Üsküp, 2010, s.17; <https://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar> (Erişim: 16.02.2018).

* Parantez içerisinde verilen toprak miktarları bu sıralamadaki ülkelerin ulusal yüzölçümlerini değil Balkanlar'da bulunan topraklarının miktarını göstermektedir.

G.1.2. Bulgaristan

Ele aldığımız bu çalışma içerisinde Bulgaristan'a ait bazı genel bilgileri vermek faydalı olacaktır.

Bulgaristan, (Bulgarca: България, Bılgariya), Resmi adıyla Bulgaristan Cumhuriyeti (Bulgarca: Република България, Republika Bılgariya) batısında Sırbistan (318 km) ve Makedonya (148 km), doğusunda Karadeniz (354 km), kuzeyinde Romanya (608 km), güneyinde Yunanistan (494 km) ve güneydoğusunda Türkiye (240 km) ile çevrili bir Balkan ülkesidir.⁷ Ayrıca Bulgaristan, 41. ile 44. kuzey enlemleri ile 22. ve 28. doğu boylamları arasında yer almaktadır.

(HARİTA 2: Bulgaristan Haritası)⁸

Balkan Dağları (*Stara Planina*) Bulgaristan'ı kuzeyde Tuna platosu ve güneyde Trakya platosu olarak iki ayrı bölgeye ayırmaktadır. Genel olarak oldukça dağlık olan Bulgaristan'ın, Balkan, Rodop ve Rila sıradağları başlıca önemli dağlarıdır. Tuna Nehri ise ülkedeki en önemli ırmak olmasının yanı sıra Bulgaristan'ın Romanya ile olan sınırını da oluşturmaktadır. Diğer bir önemli ırmak da Bulgaristan'da doğup Ege

⁷ Bestami S. Bilgiç, "Günümüzde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı*, drl. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, C: II, içinde, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yay., 2006, s.499.

⁸https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan%27%C4%B1n_illeri#/media/Dosya:Regions_of_Bulgaria_Map_tr.png (Erişim: 6.3.2018).

Denizi'ne dökülen Meriç nehridir.⁹ Bu bilgilerin yanında Bulgaristan ile ilgili genel bilgileri ülke kimlik kartından yararlanarak detaylandırabiliriz:

G.1.2.1. Bulgaristan'ın Kimlik Bilgileri

Resmî Adı: Bulgaristan Cumhuriyeti

Hükümet Biçimi: Parlamenter Demokrasi

Devlet Başkanı: Rumen Radev

Başbakan: Boyko Borisov

Anayasa Tarihi: 12 Haziran 1991

Millî Gün: 3 Mart 1878

Başkent: Sofya

Nüfus: 7.364.570

Nüfusun Etnik Dağılımı: Bulgar %84,8, Türk %8,8, Roman %4,9
diğer %1,5

Nüfusun Dinî Dağılımı: Ortodoks %76, Müslüman %12, Diğer
Hristiyan %1,1, diğer %4

Dil: Bulgarca, Türkçe, Roman dili ve diğer azınlık dilleri

Para Birimi: Leva (1 Leva = 2.3810 TRY)

Gayri Safi Millî Hâsıla (GSMH): 56,67 milyar dolar

Sanayi Ürünleri: Elektrik, gaz, gıda, alkollü içecekler, tütün,
madencilik, rafine petrol, kimyevi ürünler

Tarım Ürünleri: Buğday, Arpa, Ayçiçeği, tütün, şekerpancarı

Doğal Kaynaklar: Bakır, Boksit, Çinko, Kalay, Kömür

Başlıca Ticaret Ortakları: Almanya, Türkiye, Yunanistan, Romanya,
Rusya, İtalya

Yüz Ölçümü: 110.993 km²

Başlıca Siyasi Partiler: Bulgaristan'ın Avrupalı Geleceği İçin
Vatandaşlar Girişimi (GERB), Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP), Hak ve
Özgürlükler Hareketi (HÖH), Vatanperver Cephe Birleşik Vatanperverler
(BV), Volya (İrade) Partisi, Dost Partisi

⁹<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan#Co%C4%9Frafya> (Erişim: 16.02.2018).

G.1.2.2. Bulgaristan Tarihi

Günümüzdeki Bulgaristan Devleti'nin tarihi 20. yüzyılda başlamakla beraber tarihî seyir içerisinde Bulgarların Balkanlara gelişi ve ilk Bulgar devletinin kurulması 7. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Burada belirtilmesi gereken nokta, sözü edilen ilk Bulgar Devleti'nin kurucularının Bulgar Türkleri olmasıdır. Bu devletin hükümdar ve yönetici kesimi Bulgar Türklerinden oluşurken, halkının büyük çoğunluğu Slavlardan oluşmaktadır. Kısaca, 7. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar Bulgaristan'ın 1300 yıllık tarihî varlığını dört döneme ayırabiliriz:¹⁰

1. I. Bulgar Devleti (681-1018)
2. II. Bulgar Devleti (1187-1396)
3. Özerk Bulgaristan Prensiği (1878-1908)
4. Bağımsız Bulgaristan Devleti (1908'den günümüze kadar)

Genelde Balkan bölgesi, özelde ise Bulgaristan topraklarında Osmanlı öncesi olarak sınıflandırabileceğimiz Türk varlığı içerisinde Bulgar Türklerinin yanı sıra Hunlar, İskitler, Peçenekler, Kumanlar ve Ogurlar gibi Karadeniz'in kuzeyinden gelerek bölgeye yerleşen diğer Türk boylarının varlığı ve etkilerinden kısaca söz etmek gerekirse şunları söyleyebiliriz:

İskitler, M.Ö. 8. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara yerleşmişler ve buradaki hâkimiyetlerini sağlamlaştırdıktan sonra Tuna bölgesine doğru ilerlemişler “Küçük Skythia” olarak bilinen Dobruca bölgesine yerleşmişler ve buradaki yerli kavimlerle (Traklar ve Grekler gibi) ilişki içerisinde bulunmuşlardır. İskitler, M.Ö 2. yüzyılda büyük ölçüde zayıflamış ve etkinliklerini kaybetmişlerdir.¹¹

Çin kaynaklarında “Ting-Ling” olarak adlandırılan ve M.Ö. Orta Asya'daki akrabaları Oguzlardan ayrılarak Güney Rusya'ya yerleşen Ogurların ise birçok kabileden meydana geldiği bilinmektedir. Büyük Hun

¹⁰ Atif Akgün, “Bulgaristan'da Türk Çocuk Edebiyatı”, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012, YÖK Ulusal Tez Merkezi, (Tez No. 322000), s.3.

¹¹ İlhami Durmuş, “Tuna Nehri Çevresinde İskit ve Sarmatlar”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, S. 4, (2009), ss. 11-14.

Devleti'ne bağlı olan Ogurların arasında Ogur, Onogur, Şaragur (Akogur), Uturgur (Otuzgur), Kuturgur (Dokuzgur) gibi çeşitli boylar yer almıştır.¹²

Avrupa'nın içlerine kadar ilerleyen Avrupa Hun Devleti'nin hükümdarı Attila'nın 453 yılında vefat etmesi üzerine Attila'nın oğlu İrnek'in önderliğinde toplanan bir grup Hun, Macaristan topraklarından ayrılarak doğuya doğru ilerlemiş ve bu ilerleyiş sırasında diğer Ogur Türk boyları ile karışmışlar ve Bulgar Türklerini vücuda getirmişlerdir.¹³

Bulgar adının da bahsi geçen bu birliktelik sonucunda Türkçe "karışmak, birleşmek" anlamına gelen "bulgamak" fiilinden türetilmiş bir kelime olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴

Bugünkü Bulgarların atalarının Türk asıllı oldukları ile ilgili ilk görüş 1882 yılında A. Vambery tarafından ileri sürülmüştür.¹⁵ Bu görüşün yaygınlık kazanmasında Prof. İvan Şişmanov 1900 yılında çıkan bir çalışması ile önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca Prof. Dimitr Angelov, 1971 yılında yayımlanan "Bulgar Ulusunun Oluşması" başlıklı eseri ile Bulgarların Türk asıllı oldukları görüşünü desteklemiştir.¹⁶

G.1.2.2.1. I. Bulgar Devleti (681-1018)

Şimdiye kadar kökenleri meselesini ele aldığımız Bulgar Türklerinden ilk olarak 482 yılında, Bizans kaynaklarında, "Bulgar" adı ile anıldıkları görülmektedir.¹⁷ Bulgarların adı bilinen ilk hükümdarları Gostun'dur. Gostun'un 605 yılında vefatı üzerine başa geçen yeğeni Kubrat (Kobrat ya da Kurt) 635 yılında Büyük Bulgaristan adı altında sınırları doğuda Kuban Nehri, batıda Dnyeper, kuzeyde Donets, güneyde ise Karadeniz ile Azak Denizine ulaşan bir kavimler birliği kurar. Bu büyük birlik 642 yılında Kubrat'ın vefatı ile dağılır. Kubrat'ın oğullarından Kotrag,

¹² Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1993, s.88.

¹³ Ayşe Kayapınar, "Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti", *Balkanlar El Kitabı*, der. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, C: I, içinde, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yay., 2006, s.105.

¹⁴ Rasonyi, *Tarihte Türklük*, s.89.

¹⁵ Hüseyin Memişoğlu, "*Bulgaristan'da Türk Kültürü*", TKAE Yay., Ankara, 1995, s.10

¹⁶ Eren, "Bulgarlar ve Türk Dili", age., ss.1-2.

¹⁷ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, C.I, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007, s.32.

Kazan Etrafında İtil (Volga) Bulgar Devleti'ni* kurarken, Asparuh (ya da İspereh) isimli oğlu ise Besarabya'ya yerleşerek Bizans'a komşu olur. Araştırmalarda "Proto-Bulgar" ya da "Bulgar Türkleri" olarak adlandırılan ve Asparuh'un önderliğinde I. Bulgar devletini kuran Bulgarlar zamanla Bizans'ın zayıflığından yararlanarak Dobruca bölgesine kadar ilerlemiş ve buradaki Slav kavimlerini egemenlikleri altına alarak başkenti Pliska olan I. Bulgar Devleti'ni (ya da diğer bir isimlendirme ile Tuna Bulgar Devleti'ni) kurmuşlardır.¹⁸

Asparuh'tan sonra başa geçen Kardam Han ve Teling Han yaptıkları fetihlerle Bulgaristan'ın büyütücüsü, Kardam Han'ın oğlu Omurtag Han büyüyen devletin iktisat ve kültür açısından teşkilatlandırıcısı olmuştur. Boris ise Hristiyanlığı kabul ederek Bulgar halkının Hristiyan olmasını sağlamış ve oğlu Simeon ile Bulgaristan için yeni bir devrin açılmasını kesinleştirmiştir.¹⁹

Devletin 1018 yılında Bizans hâkimiyetine girmesi ile Bulgaristan'ın tüm toprakları Bizans'ın taşra eyaleti ilan edilmiş, Bulgar kilisesinin özerkliği elinden alınarak Konstantinapol patrikliğine bağlanmış ve 1187'de II. Bulgar Devleti'nin kurulmasına kadar 169 yıl Bizans egemenliği altında kalmıştır.²⁰

G.1.2.2.2. II. Bulgar Devleti (1187-1396)

1185 yılında Petro ve Asen kardeşlerin Bizans'a karşı başlattıkları isyan hareketinin Kumanların yardımıyla 1187 yılında başarıya ulaşması sonucunda başkenti Tırnova olan II. Bulgar Devleti kurulmuş, aynı yıl imzalanan barış antlaşması ile Bizans, II. Bulgar Devleti'ni resmen

* İtil (Volga) Bulgar Devleti ile ilgili ilk bilgileri, 921 yılında İslam Halifesi El-Muktedir Billah Cafer tarafından İtil (Volga) Bulgarlarının hükümdarı Almış Han ile görüşmek üzere gönderilen elçilik heyetindeki görevlilerden biri olan İbn-Fadlan vermektedir. Kendisinin İtil (Volga) Bulgarları ile ilgili gözlemleri için şu esere bakılabilir:

Ramazan Şeşen, *İbn-Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2016.

¹⁸ Kayapınar, "Bulgarların Balkanlara Göçü...", age., ss.105-107.

¹⁹ Geza Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, (Bundan Sonra: Bulgar Türkleri), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1985. s.52.

²⁰ Feher, *Bulgar Türkleri*, ss.55-57; Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Veysel Atayman, Öncü Kitapevi, İstanbul, 1979, ss.18-19; Kayapınar, "Bulgarların Balkanlara Göçü...", age., ss.107-126.

tanımıdır.²¹ I. İvan Asen'in vefatından sonra başa geçen Kaloyan, Kumanların da yardımı ile Bulgaristan'a eski görkemini kazandırır.²²

Kaloyan'dan sonra ülke içinde yıllar süren siyasi boşluğu halkın desteğini alan II. İvan Asen doldurur. Bulgaristan'ı siyasi anlamda I. Simeon dönemi ile kıyaslanabilecek bir ihtişama kavuşturur. İlk bakır, gümüş ve altın sikkeleri bastırmasının yanında yeni kilise, saray ve surlar ile Bulgaristan'ı mamur bir yer hâline getirmeye çalışır. II. İvan Asen'in iktidarının ardından başlayan iç çekişmeler ve iktidar kavgaları sonucunda zayıflayan Bulgaristan'ın güney ve batı topraklarını Bizans, kuzeybatı topraklarını Macarlar, kuzey topraklarını ise Altın Ordu Devleti'ni kuran Tatarlar ele geçirmeye başlar.²³ 14. yüzyılda yönetim gelen Şişman soyundan çar İvan Aleksander Şişman'ın devleti iki oğlu arasında paylaşılması sonucunda II. Bulgar Devleti, Tırnova Bulgar Krallığı ve Vidin Prenslığı olarak ikiye ayrılır. Bu krallıklara daha sonra bir de Boyar İvanko'nun yönettiği Dobruca Krallığı katılır. Bu tarihten itibaren şeklen var olan II. Bulgar Devletinin fiilen ortadan kalktığı söylenebilir.²⁴

1326 yılından itibaren Balkanlara doğru harekete geçen Osmanlı Devleti'nin 1352 yılında Gelibolu'daki Çimpe kalesini ele geçirerek kendilerine Balkan yarımadasında ilk kez sağlam bir konum oluşturdukları görülür. Daha sonra Gelibolu Kalesi'nin fethi ile bu konumlarını güçlendirirler. Ardından Bolayır, Malkara, Çorlu, Lüleburgaz, Keşan, İpsala, Dedeoğaç, Dimetoka, Kızılağaç, Yanbolu, Samakov, Aydos vb. gibi birçok yerleşim yerlerini fetheden Osmanlı Devleti, 1382 yılında Sofya'ya da ele geçirdiği topraklar arasına katar. 1389 yılında Sırp'ların Kosova'da mağlup olması ile Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir devlet hâline gelir.²⁵ 1370-1396 yılları arasında ise II. Bulgar Devleti'nin devamı olan Vidin, Tırnova ve Dobruca Krallıklarının Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmeye başladığı dönemdir. Ayşe Kayapınar, bu dönemi kendi içinde iki ayrı evreye ayırmıştır:

²¹ Kayapınar, "II. Bulgar Krallığı", age., s.222-234.

²² Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, s.32.

²³ Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, s.35.

²⁴ Kayapınar, "II. Bulgar Krallığı", age., s.247.

²⁵ Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, s.38.

1. Evre (1370-1396) Bulgaristan'daki siyasi yapıların Osmanlı Devleti'ne bağlı "vassal" (bağımlı, kul, derebeyine bağlı kimse) yapılar hâline gelmesi,
2. Evre (1377-1396) Bulgaristan'daki yerel idareci ve soylu sınıfın tasfiye edilerek Bulgaristan toprakları üzerinde doğrudan Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesidir.

1393 yılında ilk olarak Tırnova Krallığı fethedilmiş, ardından 1396 yılında da Vidin Prenslüğünün fethedilerek Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılması ile II. Bulgar Devleti'nin son uzantıları da ortadan kaldırılmıştır.²⁶ Bu tarihten itibaren fiilen bağımsız olduğu 1878 yılına kadar 482 yıl doğrudan Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalan Bulgarlar, Osmanlı Devleti'nin tüm azınlıklara karşı gösterdiği hoşgörü politikasından yararlanarak kültürel, dinsel ve dilsel özelliklerini koruyarak varlıklarını sürdürme imkânı bulabilmişlerdir.²⁷

Osmanlı Devleti, Yörük, Türkmen, Konyar ve Tatar gibi Türk topluluklarını fethettiği yeni bölgelere yerleştirerek Balkan yarımadasında geniş bir Türkleştirme ve İslamlaştırma politikası takip etmiştir. Bölgede kurulan vakıflar sayesinde kısa sürede birçok cami, mescit, türbe, tekke, zaviye, medrese, sıbyan mektebi, imaret, köprü, çeşme, hamam, kütüphane, han, kervansaray, bedesten gibi yapılar vücuda getirilmiş ve bölgede gelişmiş bir Türk-İslam kültürü tesis edilmiştir.^{28*} Toplamda ise 2356 cami-mescit, 174 tekke, 142 medrese, 273 mektep, 6 kütüphane, 116 han, 16

²⁶ Kayapınar, "II. Bulgar Krallığı", *age.*, s.248-249.

²⁷ Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, (Bundan sonra Bulgaristan İlişkileri), İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s.64.

²⁸ M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlılar Döneminde Bulgaristan", *der.*, Osman Karatay ve Bilgehan A. Demir, *Balkanlar El Kitabı*, C.I, içinde, Karam ve Vadi Yay., Çorum/Ankara, 2006, s.322.

* Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Bulgaristan'da meydana getirdiği mimari eserler için şu eserlere bakılabilir:

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1982.*

Machiel Kiel, *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, çev., İlknur Kolay, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.

kervansaray, 42 imaret, 113 hamam, 3 sarayın tüm Bulgaristan topraklarında inşa edilmiştir.²⁹

1789 Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik ve özgürlük fikirleri sonucunda daha önceleri kendilerini Hristiyan Osmanlı tebaası olarak gören insanlar zamanla kendilerini Sırp, Romen, Bulgar, Rum vb. olarak adlandırmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti, kendisine bağlı tüm insanları eşit Osmanlı vatandaşı olarak kabul etmişse de bu insanların içinde uyanan millî duyguları ve kendi ulusal devletlerini oluşturmak için duydukları arzuyu söndürememiştir.

Konumuz dâhilinde olaya Bulgar milliyetçiliği açısından baktığımızda, Bulgarlık duygusunun ilk olarak Fener Rum Patrikhanesinin Bulgarlar üzerinde uyguladığı dinî baskıya karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı, ilerleyen dönemde kendisini geliştirerek millî bir davaya dönüştüğü söylenebilir. Sönmeye yüz tutan Bulgarlık duygusunu ateşleyen, Bulgarlara benliklerini hatırlatan ilk eserin yazarı; Hiliander Manastırı'nda bir rahip olan Otest Paisy'dir.³⁰

Aziz Paisy, halkının tarihi üzerine bilgiler toplamış ve “Bulgar Ulusunun, Çarların ve Azizlerin Tarihi” adlı eserini meydana getirmiştir. 1762 yılında bitirdiği bu eser birçok tarihçiye göre Bulgar ulusunun yeniden doğuşunun başlangıcıdır. Kitabındaki en ünlü paragrafta Paisy, Bulgar halkına şöyle seslenmektedir:

Ah, seni akılsız aptal! Neden kendine Bulgar demekten utanç duyuyorsun ve neden ana dilinde okuyup, konuşmuyorsun? Bulgarlar bir zamanlar güçlü ve görkemli değiller miydi? Güçlü Romalılardan ve akıllı Yunanlardan vergiler almadılar mı? Bütün Slav milletlerinden en cesur olanlarıydı. Hükümdarlarımız kendilerini kral ilan eden ilk yöneticilerdi. Patrikliğe ilk sahip olan, halklarını vaftiz eden ilk kişilerdi. Neden büyük tarihten ve büyük dilinden utanç duyuyorsun ve neden bunları Yunanlara dönmek için bırakıyorsun? Neden senden daha iyi olduklarını

²⁹ Hüseyin Gönel, “Balkanlarda Klasik Türk Edebiyatının Hazırlayıcıları Osmanlı Kurumları”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2012, s. 104.

³⁰ Bıçaklı, *Bulgaristan ilişkileri*, s.79.

düşünüyorsun? Pekâlâ, işte haklısın çünkü bir Yunanın senin gibi ülkesini ve atalarını bıraktığını gördün mü?³¹

Paisy'in eserini Piskopos Sofronius, Joahim Karçovski ve Kiril Peyçinoviç gibi isimler devam ettirmişlerdir.³²

G.1.2.2.3. Özerk Bulgaristan Prensiği (1878-1908)

Bulgar milliyetçiliğinin toplumsal temelleri oluşturulduktan sonra siyasal isteklerini destekleyecek, politik alanda etkili bir müttefik arayan Bulgarlar, Rusya'yı kendilerine yoldaş olarak görmüş ve Rusların destekleri ile yavaş yavaş teşkilatlanmaya başlamışlardır. Bu teşkilatlanma zamanla meyvelerini vermeye başlamış, Bulgar din adamlarının hepsi milliyetçiliği benimsemiş, kiliseler milliyetçi çetelerin kışlaları, okullar ise bu çetelerin cephanelikleri hâline getirilmiştir.³³

1877-1878 yılında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi)* Osmanlı ordusu, Rus birlikleri karşısında mağlup olmuş ve Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır. Bu antlaşmaya göre savaş sırasında Rus ordusuna gönüllü (komitacı) olarak yardımcı olan Bulgarlara ait bir prensliğin kurulması kararlaştırılır. Anlaşmaya göre prensliğin sınırları; Tuna Nehri'ne kadar olan Balkan yarımadasının kuzey bölgesini, Edirne'ye kadar Trakya bölgesini, Üsküp ve bütün Makedonya'yı, Arnavutluk içerisindeki Ohri, Debre ve Korçay'ı, Yunanistan'da ise Meriç'ten Selanik'e uzanan bir hat içerisinde Ege Denizine kadar ulaşmaktaydı. Bu sınırlar ile "Büyük Bulgaristan" tekrar kurulmuş olacaktı. Ancak bu kadar büyük bir Bulgaristan'ın Balkan yarımadasındaki güç dengesinin Rusya lehine değişeceğini öngören diğer büyük devletler bu anlaşmaya karşı çıkararak kurulacak olan prensliğin sınırlarını Berlin Kongresi'nde yeniden görüşmeye karar verirler. Bu kongrenin sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile "Büyük Bulgaristan" topraklarının Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasındaki bölgede kalacak şekilde düzenlenmesi kararlaştırılır. Bu antlaşma yürürlüğe girmese dâhi

³¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Paisius_of_Hilendar (Erişim: 18.02.2018).

³² Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, ss.58-60.

³³ Bıçaklı, *Bulgaristan İlişkileri*, ss. 81-82.

* Bu savaş, Rumi takvime göre 1293 yılında meydana geldiği için "93 Harbi" olarak da adlandırılmaktadır.

Bulgar halkını ve siyasetini önemli ölçüde etkilemiştir. Öyle ki, yeni kurulan prenslik Ayastefanos Antlaşmasının sınırlarına ulaşarak bütün Bulgarları tek çatı altında birleştirmeyi kendisine en yüksek amaç edinmiştir.³⁴

Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Sofya, Niğbolu, Zıstovi, Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu, Lofça ve Tırnova şehirlerini kapsayan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgaristan Prensiği resmen kurulmuş olur. 1879 yılında Tırnova Anayasası'nın kabul edilmesinden bir gün sonra ise Rus Çarının yeğeni Alexander Battenberg, Bulgaristan Prensi olarak Halk meclisi tarafından seçilmiştir.³⁵ Böylece, 500 yıllık Türk egemenliği fiilen sona ermiş ve diğer bir deyişle "III. Bulgar Devleti" kurulmuştur. Aynı antlaşma ile kurulan Doğu Rumeli (Rumeli-i Şarki) Muhtar Vilayeti'nin 1885 yılında Bulgar Prensiği tarafından ilhak edilmesi ile yalnızca bir toprak parçası değil, aynı zamanda buradaki büyük Türk nüfusu da Bulgaristan'a ilhak edilmiştir.³⁶

(HARİTA 3: Tuna ve Doğu Rumeli Vilayetleri Haritası)³⁷

³⁴ Nuray Ekici, "Bulgar Devleti'nin Gelişmesi (1878-1908)", dnl., Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, C.I, içinde, Karam ve Vadi Yay., Çorum/Ankara, 2006, ss.528-529.

³⁵ Ekici, "Bulgar Devletinin Gelişmesi", age., s.529.

³⁶ Yalçinkaya, "Osmanlılar Dönemi'nde Bulgaristan", age., s.328

³⁷ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, (Bundan sonra: Bulgar Mezalimi), Trakya Üniversitesi Yay., Ankara, 1990, s.15.

G.1.2.2.4. Bağımsız Bulgaristan Devleti (1908'den Günümüze)

II. Meşrutiyetin ilanı sırasında meydana gelen siyasi karmaşadan faydalanan Bulgar Prenslığı 1908 yılında tam bağımsızlığını ilan eder. Osmanlı Devleti ise 1909 yılında bu durumu resmen tanımak zorunda kalır.

I. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'ın başına önce ihtilalle, daha sonra ise seçimle Çiftçi Partisi geçmiştir. 1919-1923 yılları arasında kendisini gösteren ve “Aleksandar Stamboliyski” yönetimi olarak da adlandırılan bu rejim, geniş halk kitlelerine, özellikle çiftçilere dayanarak siyasi hayatını devam ettirmeyi amaçlıyordu. 1923 yılında Çiftçi Partisi bir darbe ile devriline, hareketin lideri Stamboliyski de kurşuna dizilerek idam edilmiş ve Çiftçi partisi dönemi böylelikle kapanmıştır. 1923'ten sonra başa geçen Bulgar hükümetleri ise, Bulgaristan Türkleri kadar, Bulgarlar tarafından da “faşist” yönetimler olarak kabul edilmiştir.³⁸

1920-1930 yılları arasında milliyetçilik birçok Avrupa ülkesinde görüldüğü gibi Bulgaristan siyasetinde de yükselen değer olmuş ve siyasi yönetim bu ideolojiye göre şekillenmiştir. Özellikle “Anavatan Savunması” (Rodna Zastita) gibi, “faşist” Bulgar kuruluşları, başta Türkler olmak üzere bütün etnik azınlıklara karşı mücadele etmiş ve tek uluslu bir Bulgar Devleti idealini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

II. Dünya savaşı döneminde Bulgaristan, Almanya ile yakın ilişkiler kurmuş, üretim ve iş gücünün büyük bölümünü Almanya'nın emrine vermiştir. Bu sebeple Bulgaristan toplumu; Almanları destekleyen burjuva ve iktidar sahipleri ile Rusları destekleyen köylü ve işçi sınıf olmak üzere iki ayrı kutba ayırmıştır. Fakat General Tolbuhin'in emri altındaki Rus ordularının 1944 yılında Bulgaristan topraklarına girmesi ile hükümet devrilmiş ve Kimon Georgieff başkanlığında kurulan “Vatan Cephesi” isimli bir koalisyon hükümeti iş başına geçmiştir. Yeni hükümet ile birlikte eski “faşist” rejim son bulmuş ve onun yerine yeni komünist rejime doğru ilk adımlar atılmıştır.³⁹

³⁸ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*, Bilgi Yay., Ankara, 2012, ss.65-68.

³⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.183.

Yeni hükümet yönetime komünistleri geçirerek köy ve şehirlerde komiteler oluşturmaya başlar. Ekonomideki tekel yapılanmalara son vererek sosyal politikalar geliştirilmeye çalışılır. “Faşizmin” yıkılması için SSCB ile iş birliğine gidilmesi kararlaştırılır.

Georgi Dimitrov’un başında bulunduğu Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) 1946 seçimlerini kazanınca komünizm çerçevesinde hazırlanan anayasa aynı yıl kabul edilir. Anayasanın kabulünden sonra referanduma giden Bulgaristan’da monarşi kaldırılarak kral ve ailesi yurt dışına gönderilir ve devletin yeni adı “Bulgaristan Halk Cumhuriyeti” olur. Bu yeni rejim ise seleflerinin aksine “Büyük Bulgaristan” düşüncesinden ziyade Bulgar halkının komünistleşmesi için çaba harcar. Bu amaçla toprak ve fabrikalar devletleştirilir, muhalefet tasfiye edilir. Bu süreç içerisinde Bulgaristan daima SSCB’nin etkisi altında kalır. SSCB, tarım ve hayvancılığın gelişmesi, bölgesel kalkınmanın sağlanması, sanayileşmenin ve eğitimin teşvik edilerek yaygınlaştırılması gibi destekler sağlamış, bunun karşılığında ise Bulgaristan’ın yer altı ve yer üstü zenginliklerinin yanı sıra tarım, hayvan ve sanayi ürünlerini çok düşük fiyatlara, sonra ödemek üzere satın alır.⁴⁰

Doğu-batı ilişkilerinin çok gergin bir seyir takip ettiği ve “Soğuk Savaş” yılları olarak adlandırılan bu dönemde Bulgaristan’ın Varşova Pakti ve Türkiye’nin de NATO birliği gibi birbiri ile çatışan farklı siyasi bloklarda yer almaları iki ülke arasındaki ilişkiyi etkiler. Komünist hükümetin ülkedeki baskısını arttırması, soğuk savaşın batılı devletler tarafından kazanılması, Stalin’in ölümünün ardından tüm komünist yönetimlerde olduğu gibi, Bulgaristan komünist yönetiminin yıkılmasına neden olur.⁴¹

Bulgaristan’ın son komünist lideri Todor Jivkov’un 1989 yılında istifa ettirilerek yönetimden düşürülmesinden sonra Bulgaristan’da birçok parti kurulur. “Demokrasi dönemi” olarak adlandırılan bu dönemde kurulan en önemli parti Jelü Jeleu’nün başkanlığını yaptığı “Demokratik Güçler Hareketi”dir. Diğer bir önemli parti ise Türklerin kurduğu ve başkanlığını

⁴⁰ İbrahim Kâmil, “Komünizm Döneminde Bulgaristan”, drl. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, C: II, içinde, Karam ve Vadi Yay. Çorum/Ankara, 2006, s.485-490.

⁴¹ Kâmil, “Komünizm Döneminde Bulgaristan”, age. s.494-497.

Ahmet Doğan'ın yaptığı ‘‘Hak ve ˆzgˆrlˆkler Hareketi’’dir. Yapılan ilk seçimlerde ‘‘Bulgaristan Sosyalist Partisi’’ 1. parti olurken Hak ve ˆzgˆrlˆkler Hareketi 3. bˆyˆk parti olur.⁴²

2004 yılında NATO ˆyesi olan Bulgaristan 01 Ocak 2007'de de Avrupa birliğinin tam ˆyesi olmuştur. Bulgaristan'da Sosyalizmden, liberal ekonomiye geçiş sˆreci gˆnˆmˆzde de devam etmektedir.

G.1.3. Bulgaristan Tˆrkleri

Gˆnˆmˆzde ‘‘Bulgaristan Tˆrkleri’’ olarak adlandırılan Tˆrk topluğu 19. yy. Tˆrkiye'sinin Tuna ve Edirne vilayetlerinde ikamet eden Tˆrk topluluğudur. Bu iki Tˆrk vilayeti ˆzerinde Berlin Antlaşması ile bir Bulgaristan Prenslığinin kurulması, Osmanlı Devleti'nin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova, Varna, Filibe ve İslimiye sancaklarında yaşayan Tˆrk topluluğunun Bulgar egemenliği altında kalmasına neden olmuştur. Balkan Savaőlarından sonra Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı, Dˆvlen, Paşmaklı ve Nevrokop gibi nˆfusunun tamamına yakını Tˆrk olan bu bˆlgeler de Bulgar hˆkimiyetine girmiş, 1940 yılında Gˆney Dobruca topraklarının Romanya'dan Bulgaristan'a verilmesi sonucunda Bulgaristan topraklarında ˆnemli bir Tˆrk nˆfusu oluşmuştur.⁴³

Gˆnˆmˆzde Bulgaristan Tˆrkleri, genel olarak, kuzey doğuda merkezi Şumnu olan Deliorman bˆlgesinde, kuzeyde Dobruca bˆlgesinde (Silistre, Tutrakan), Tuna Boyunda (Rusçuk, Niğbolu, Rahva, Lom, Plevne, Vidin), gˆneyde ise Doğu Rodoplar'da Kırcaali, Mestanlı, Paşmaklı, Filibe, Eskizağra ve Burgaz'da varlıklarını sˆrdˆrmektedirler.⁴⁴

G.1.3.1. Bulgaristan'da Tˆrk Nˆfusu

1876 yılında Tuna vilayeti içerisinde 1. 300.000 Bulgar ve 1.120.000 Tˆrk, Doğu Rumeli vilayetinde ise 483.000 Bulgar, 681.000 Tˆrk yaőamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin 1878'de Rus yazar Teplow'un

⁴² Bilgiç, ‘‘Gˆnˆmˆzde Bulgaristan’’, age. s.501-502.

⁴³ Şimşir, *Bulgaristan Tˆrkleri*, ss.25-26.

⁴⁴ Bıçaklı, *Bulgaristan İlişkileri*, s.46.

İncelemelerine dayanarak hazırladığı aşağıdaki tabloda sancaklardaki nüfus dağılımını daha detaylı gösterilmektedir.⁴⁵

Sancak	Bulgar Nüfusu	Müslüman-Türk Nüfusu
Ruscuk	201.025	354.324
Vidin	263.00	131.600
Tırnova	188.500	112.000
Tulça	40.570	188.930
Varna	36.000	74.100
Sofya	297.500	189.000
İslimiye	100.500	186.400
Filibe	382.500	564.600
TOPLAM	1.509.595	1.800.954

(**Tablo 1:** 1878 Osmanlı Sancaklarındaki Türk-Bulgar Nüfus Dağılımı)

1877-1878 savaşı sırasında bölgeyi Türklerden arındırmak için katliam ve zorunlu göç politikalarını uygulayan Rus ve Bulgarların Türklere yönelik uyguladıkları zulümler korkunç boyutlara ulaşmıştır.* 1877-1878 savaşı bölgedeki bu nüfus dengesini alt üst etmiş ve yarım milyon kadar Balkan Türkü yapılan kanlı katliamlardan, açlıktan, soğuktan ve salgın hastalıklardan dolayı yok olmuş, bir milyon kadarı ise göçe zorlanmıştır. Bu olaylar neticesinde bölgedeki Türk topluluğu azınlık hâline getirilmiştir. Nüfus sayımlarına göre ise Bulgaristan Türklerinin nüfusu yıllara göre şu şekilde bir seyir takip etmiştir:⁴⁶

⁴⁵ Alp, *Bulgar Mezalimi*, s.3.

* Türklere karşı uygulanan katliam ve zulümler hakkında daha geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir:

İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yay., Ankara, 1990.

Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, Arba Yay., İstanbul, 1995

H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç*, İz Yay., İstanbul, 2013.

Ahmet Şerif Şerefli, *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, (Bundan sonra: Bulgaristan'daki), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.

Emin Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri*, MKM Yay., Bursa, 2011

⁴⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss.26-27.

Sayım Yılları	Türk Nüfus	Müslüman Nüfus
1887	602.331	676.212
1892	556.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.084
1910	504.560	603.084
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298
1956	656.028	??

(**Tablo 2:** Bulgaristan'daki Sayım Yıllarına Göre Türk ve Müslüman Nüfus)

Bulgar hükümeti 1946 yılındaki nüfus sayımından sonra millet esasına göre nüfusun ayrılmasına karar vermiştir. Bu karar sonucu 1 Aralık 1956 yılında yapılan nüfus sayımının sonuçları 1960 yılında Bulgaristan İstatistik Merkez İdaresi tarafından “1. XII. 1956 Yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’ndeki Nüfus Sayısı. Genel Sonuçlar” Başlıklı kitapta yayınlanmıştır. Yapılan bu açıklamalara göre Bulgaristan nüfusu milletlere göre şu şekildeydi:⁴⁷

MİLLİYETLER	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Bulgar	3.326.760	3.269.781	6.506.541
Türk	334.844	321.844	656.688
Çingene	99.611	98.254	197.865
Makedon	94.994	92.795	187.789
Ermeni	10.627	11.327	21.954
Rus	6.246	4.305	10.551
Rum	3.976	3.461	7.437
Yahudi	2.954	3.073	6.027
Tatar	3.033	2.960	5.993
Romen	1.644	2.105	3.749
Karakaçan	1.064	1.021	2.085
Çek	426	773	1.199
Arnavut	643	462	1.105
Alman	232	515	747
Macar	261	410	671
Ulah	228	259	487
Sırp	257	227	484
Diğer	1.556	1.444	3.000
TOPLAM	3.799.356	3.815.016	7.614.372

(**Tablo 3:** 1956 Nüfus Sayımına Göre Etnik Nüfus Dağılımı)

Bulgaristan tarafından açıklanan bu rakamların doğruluğu tartışmalıdır. Bu tarihlerde nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Güney Dobruca bölgesinin de Bulgaristan topraklarına geçmesi ile birlikte

⁴⁷ Alp, *Bulgar Mezalimi*, s.5.

Bulgaristan Türk nüfusuna 3.958 Tatar ve 65.437 Türk daha dâhil olmuştur.⁴⁸ Yine yukarıdaki tabloda görüleceği gibi Türk olmalarına rağmen Tatar Türkleri, Türklerden farklı bir millet olarak, ayrıca gösterilmiştir. Belirtilen nüfus oranlarının doğru olmadığını gösteren diğer bir durum da Kuman-Kıpçak soylu Pomak Türklerinin Bulgar nüfusu içerisinde gösterilmesidir. Nüfus sayımının yapıldığı dönemlerde Bulgaristan'daki genel nüfus artış oranı yaklaşık binde 15 civarındadır. Reuter Ajansı'nın 4-12 Aralık 1985 tarihleri arasında yaptığı araştırmada Bulgar kadınlarının doğurganlık oranı binde 10, Türk kadınlarının ise binde 30 olarak açıklanmıştır. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda 1946 yılında 938.418 olarak açıklanan Türk nüfusu 1956 yılındaki sayımda 1.200.000 civarında olması gerekirken, bu rakam 656.000 olduğu iddia edilmiştir.⁴⁹

Bu tarihten sonra ise Bulgaristan'dan Türkiye'ye önemli göçler meydana gelir. 1950 yılında 52.185 kişi, 1951 yılında 102.208 kişi, 1952-1960 yılları arasında 89, 1968-1978 yılları arasında ise 130.000 Türk, Bulgaristan'ı terk eder. 1989 yılında gerçekleşen göç olayında ise 345.960'ı vizesiz, 34.098'i vizeli olmak üzere toplamda 380,058 kişi Türkiye'ye giriş yapmıştır.⁵⁰ Bu göçler sonucunda Bulgaristan Türk nüfusu önemli derecede azalmışsa da daha önce bahsettiğimiz üzere, ülkedeki yüksek doğum oranları ile nüfus tekrardan yükselmiştir.

Baskın Oran, 1992 yılında yaptığı inceleme gezisinin Bulgaristan ile ilgili bölümünde, Bulgaristan'da Bulgarlardan başka 1.000.000 kadar Türk, 300-400.000 Pomak, 500.000 kadar Çingene ve 300-400.000 Makedon nüfusun olduğunu bildirmektedir. Şu hâlde bakıldığında 1992 yılında 1.500.000 kadar Türk'ün Bulgaristan topraklarında yaşamına devam ettiği görülmektedir. Özellikle, 1989 yılında yaşanan büyük göç dalgasından sonra dâhi ülkedeki Türk varlığının ne kadar kalabalık olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁵¹

⁴⁸ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.27.

⁴⁹ Alp, *Bulgar Mezalimi*, ss.5-6.

⁵⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.447.

⁵¹ Baskın Oran, "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler: Bulgaristan, Makedonya, Kosova", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 48, S. 1, 1993, ss. 121-122.

2001 yılında yapılan nüfus sayımında ise Bulgaristan'ın toplam nüfusu 7.928.901 olarak verilmiştir. Toplam nüfus içinde Bulgarların nüfusu 6.655.210 kişi iken, Türkler ise 746.664 kişidir.⁵² En son 2011 yılında yapılan nüfus sayımında ise Bulgaristan'ın genel nüfusu 7.364.570 kişi olarak bildirilmiştir. Toplam nüfus içerisinde Bulgar nüfusunun 5.664.624 kişi ile ülke nüfusunun %84,8'ini oluştururken, 588.318 kişi ile ülke nüfusunun %8,8'ini oluşturduğu, dolayısıyla Bulgarlardan sonra, ülkedeki en büyük ikinci etnik grubu oluşturduğu görülmektedir.⁵³ Bulgaristan'daki resmi Türk nüfusuna Türkiye'de daimi ikamet eden çifte vatandaşların, hayatını Türkiye'de devam ettiren göçmenlerin ve ekonomik sebeplerle diğer Avrupa ülkelerine göç eden Bulgaristan Türklerinin de eklenmesi ile günümüzde Bulgaristan Türk nüfusunun 1,3 milyon ile 1,4 milyon arasında değişen bir sayıya ulaşabileceği düşünülmektedir.⁵⁴

G.1.3.2. Bulgaristan Türklerinin Ekonomik Durumu

19. yüzyılda Tuna ve Edirne vilayetleri Osmanlı Devleti'nin en önemli ekonomik bölgelerindendi ve işlenebilen verimli toprakların %70 kadarı Türklere aittir. 1877-1878 savaşı bölgenin demografik görünüşünü değiştirdiği gibi Türklerin ekonomik durumlarını da altüst eder. Türklerin tarlaları, bağları, bahçeleri, hayvanları ev ve dükkânları Bulgarlar tarafından yağma edilir. Türk topluluğu yoksullaştırılarak zor bir durumda bırakılır. 1879-1949 yılları arasında büyük çoğunluğu köylerde oturan Bulgaristan Türklerinin %80 kadarı küçük çiftçilikle uğraşırken şehirlerde yaşayan az sayıdaki Bulgaristan Türkü de küçük zanaatlarla uğraşır. Sanayici, tüccar, iş adamı olabilen Türklerin sayısı ancak %1 kadardır.

Ülkenin başına geçen komünist rejimle beraber zaten kötü olan ekonomik durum Türkler bakımından daha da kötüleşmiştir. 1949-1956 yılları arasında Bulgaristan'daki bütün topraklar ve fabrikalar

⁵² 2001 nüfus sayımı ile ilgili tablo için bakınız:

Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Kurumu, "1.03.2001 Bölgelere ve Etnik Gruplara göre Nüfus" http://www.nsi.bg/Census_e/Ethnos.htm (Erişim: 23.02.2018).

⁵³ 2011 nüfus sayımları ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız:

Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Kurumu, "2011 Bulgaristan Cumhuriyeti Nüfus ve Konut Sayımı", http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf (Erişim: 23.02.2018).

⁵⁴ Ekici, "Bulgaristan Türkleri", age., ss.507-508.

devletleştirilir. Özel mülkiyetin kaldırılarak yerine “kolektif mülkiyet” in getirilmesi %80’i çiftçi olan Türkler fakirleştirilerek “ikinci sınıf” durumuna düşürülmüşlerdir. Topraklar, “Tarım Emek Kooperatif İşletmesi” (TKSZ) altında örgütlendirilmiş ve Türkler bu kooperatif adına çöpçü, çoban, gübreçi, inek bakıcı gibi çeşitli işlerde çalıştırılmaya başlanmıştır.⁵⁵

Günümüzde de Bulgaristan Türkleri için en önemli sorunların başında %90’lara varan işsizlik gelmektedir. Diğer sorunlar ise işsizliğin peşinden gelen aşırı yoksulluk ve üniversite eğitiminin ücretli olması sebebiyle yükseköğretime devam edememe olarak gösterilmektedir.⁵⁶ Bulgar devleti tarafından ekonomik durumlarının düzeltilmesi için hiçbir destek görmeyen Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları bölgeler de alt yapı olarak açıkça geri kalmış yerlerdir.⁵⁷

Ayrıca Bulgarların Türklere yönelik toplumsal ayrımcılığa devam ettikleri görülmektedir. 2012 yılında BİLGESAM tarafından hazırlanan “Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı” isimli rapor bu durumu gözler önüne sermektedir. Bu rapora göre; Bulgarların en çok sempati duyduğu ilk üç millet, İspanyollar (%67), İngilizler (%65,9) ve İtalyanlar (%64,8) olurken, En az sempati duydukları üç millet ise Türkler (%40,1), Araplar (%32,3) ve İranlılardır (%3,8). Bulgarlar Türkleri %85,7 oranında dindar olarak görürken, %80,7 oranında köktendinci olarak görmektedirler. Bulgarların Türklere yönelik yaklaşma isteklerinin ise çok düşük bir düzeyde olduğu görülmektedir. Öyle ki, bir Türk ile arkadaşlık kurabileceğini ifade edenler %57,5, Bir Türk ile komşuluk yapabileceklerini ifa edenler %45,9, bir Türk ile evlenebileceğini ifade edenler ise %17,6 oranındadır. Aynı araştırmanın Türkiye ve Türklere yönelik Balkan ülkelerinin istatistiklerinin karşılaştırıldığı bölümde Bulgaristan ile ilgili ilginç sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Buna göre, 12 Balkan ülkesi içerisinde Bulgaristan, Türklere yönelik sempati besleme oranlarına göre, sonuncu olan Hırvatistan’dan sonra 11. ülkedir. Türklere yakınlık gösterebileceğini belirten ülkeler arasında da 8. sırada yer almaktadır. Bu duruma aynı zamanda raporun sonuç kısmında da değinilerek hemen hemen tüm konularda, Türkler ve

⁵⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss.28-30.

⁵⁶ Bıçaklı, *Bulgaristan İlişkileri*, s.325.

⁵⁷ Ekici, “Bulgaristan Türkleri”, age., s.519.

Türkiye ile ilgili en olumsuz algıların Hırvatistan ve Bulgaristan'a ait olduğu belirtilmektedir.⁵⁸

Bu sebeplerle birçok Bulgaristan Türkü iş bulabilmek, eğitim alabilmek, toplumsal ayrımcılığa uğramamak ve daha iyi bir gelecek elde edebilmek adına çeşitli Avrupa ülkelerine ve Türkiye'ye göç etmektedirler.

G.1.3.3. Bulgaristan Türklerinde Eğitim ve Basın-Yayın Hareketleri

Bulgaristan Türklerinin eğitim hayatları Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Osmanlı Devleti, eğitim alanında İstanbul'dan sonra en çok Balkan bölgesine önem vermiştir. Bölgede birçok sıbyan mektebi, rüştiye ve medrese açılmış, eğitim kurumlarının sağlıklı çalışabilmesi için vakıflar kurulmuş ve bu vakıflar için gelir kaynakları oluşturulmuştur. Osmanlı sonrası dönemde ise, Osmanlı Devleti'nden miras kalan eğitim kurumları "özel okul" statüsüne alınmış ve bölgede yaşayan Türk halkının destekleri ile hayatlarına devam edebilmişlerdir. Türk halkı gerek Balkanlar genelinde gerekse Bulgaristan özelinde, eğitim alanında okulların kurulmasını desteklediği kadar basın-yayın hareketlerine de değer vermiş, birçok gazete ve dergi çıkararak hem sosyal-siyasal hem de kültür-sanat alanlarında geniş bir birikim ortaya koymuştur. Fakat eğitim ve basın-yayın alanındaki bu hareketlilik her dönem aynı istikrar ile ilerleyememiş, Türklerin üzerindeki baskı ve şiddetin ağırlığına göre, inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir.

Bulgaristan Türkleri için birbirinden ayrılması pek güç olan önemli iki konuyu, her birini kendi başlığı altında ve konu bütünlüğü içerisinde daha detaylı ele alabilmek adına, iki ayrı başlık olarak ele alacağız.

G.1.3.3.1 Bulgaristan Türklerinde Eğitim Faaliyetleri

1838 yılında, imparatorluk sınırlarında modern Türk okulları olarak sayılabilecek rüştiyelerin açılmaya başlanması ile verimsiz hâle gelen eğitim sistemi ıslah edilmeye çalışılmıştır. Eğitim sisteminde yapılan bu ve benzeri reformlar sonucunda eğitimciler arasında eski-yeni (Kadim-Cedit)

⁵⁸ M. Sadi Bilgiç ve Salih Akyürek, "Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara, 2012, ss. 28-35.

tartışmaları ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Türk okullarını yönetmek için kurulan “Maarif Encümenleri” olarak adlandırılan okul encümenleri, çoğunlukla, çağdaş eğitimi desteklemekte, ders vermek için yeni usul eğitimi bilen öğretmenleri göreve çağırıyordu. Lakin encümenler arasında bir birlik bulunmadığı için her encümen kendi okulunu bildiği gibi yönetiyor, okul programlarında paralellik bulunmuyor hatta eğitim düzeylerinde bile farklılıklar görülebiliyordu.

1906 yılında, Tahir Lütü Bey’in başkanlığında Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği’nin kurulmasına kadar devam eden bu encümenler arası farklılık, merkezi bir otoritenin kurulması ile en aza inmeye başlamıştır. Bulgaristan Türklerinin eğitim sorunlarını çözüme kavuşturmak ve Türkiye’deki eğitim sistemine paralel ilerleyen çağdaş bir eğitim sistemi oluşturmak için kurulan yenilikçi birlik, 1933 yılında Bulgar hükümeti tarafından kapatılmıştır.⁶⁰

1877-1878 savaşı Bulgaristan Türklerinin eğitim-öğretim hayatlarına da ağır bir darbe vurmuştur. Savaşta okullar yakılıp yıkılmış, ayakta kalabilen az sayıdaki mektep, medrese ve vakıf binaları da yeni kurulan Bulgar Prensiği tarafından gasp edilerek kışla, postane, tiyatro salonu hâline getirilmiş ve Türklere iade edilmemiştir. 1894-1895 yılında Bulgar Prensiği içerisinde yapılan genel okul sayımlarında Türk okullarının durumu aşağıdaki gibidir:⁶¹

Bulgaristan’da 1894-1895 Ders Yılında Tüm Türk-Müslüman Okulları			
Okullar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
İlkokul	1284	1460	72028
Rüştiye	16	56	554
Toplam	1300	1516	72582

(Tablo 4: 1894-1895 Ders Yılında Türk ve Müslüman Okulları)

⁵⁹ Osman Kesioğlu, *Bulgaristan’da Türkler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, ss. 57-58.

⁶⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss. 103-111.

⁶¹ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, “Başlangıcından Bu Yana Bulgaristan’da Türkçe Eğitim”, (Bundan sonra: Bulgaristan’da Türkçe Eğitim), *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, (20-24 Nisan 1988), Bildiriler Kitabı*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999, ss. 109-111.

Oysaki 1864 yılında kurulan Tuna Vilayetinde, 1875 yılında Türklerin 2700 kadar ilkokulu (sıbyan mektebi), 150 medrese ve 40 kadar rüştiye vardır.⁶² Verilen bilgiler ışığında 1864-1894 yılları arasında 1416 ilkokul, 24 rüştiye ve 150 medresenin, toplamda ise 1590 Türk eğitim kurumunun ortadan kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Varlığını devam ettirebilen Türk okullarının bazıları ise gelir azlığı, devlet desteğinin olmaması, okullara ait vakıf arazilerinin devletleştirilmesi, gittikçe fakirleşen Türk halkının okullara yeterince yardım edememesi gibi sebeplerle kapanmıştır. Eğitime devam edebilen Türk okullarının birçok maddi eksikliğinin yanında daha önemli görülebilecek diğer bir eksiklik ise Türk öğretmenlerinin eğitim durumlarındaki yetersizliktir. 1500 Türk öğretmenin, 703'ü ilkokul, 550'si medrese, 132'si rüştiye mezunudur. Buradan, Türk ilkokullarında görev yapan öğretmenlerin %50 kadarının yine ilkokullardan, %40 kadarının medreselerden ve ancak %10 kadarının rüştiye mezunu olduğu, lise veya öğretmen okulu bitiren kimsenin bulunmadığı görülmektedir.⁶³

Bulgar Prensiği döneminde Türk okullarına Türkiye'den kitap, araç-gereç yardımı yapılmış, az da olsa Türkiye vatandaşı Türkler öğretmen olarak Bulgaristan Türk okullarında görev almışlardır. Örneğin, 1896 yılında Filibe Türk Kız Rüştiyesine, İstanbul'dan Şerife Hanım öğretmen olarak gönderilmiştir.⁶⁴

1919-1923 yıllarında başa geçen Çiftçi Partisi döneminde hükümet tarafından Türk okullarına dair yardım fonu oluşturması, okulların kendilerine gelir sağlayabilmeleri için arazilerin verilmesi Türk eğitiminin az da olsa rahatlamasını sağlamıştır. Giderek artan yetişmiş öğretmen ihtiyacının karşılanabilmesi için 1918 yılında, hükümete bağlı, Şumnu Devlet Türk Öğretmen Okulu (Dârü'l-Muallimîn) açılır. İlk mezunlarını 1920 yılında veren okulun dışında Rusçuk ve Kırcaali'de de birer öğretmen okulunun açılması için hükümetten söz alınmışsa da bu söz yerine getirilmediği gibi 1928 yılında Şumnu'daki okul da kapatılmıştır.⁶⁵

⁶² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 37.

⁶³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 47.

⁶⁴ Yenisoy, "Bulgaristan'da Türkçe Eğitim", age., s. 118.

⁶⁵ Keskiöglü, *Bulgaristan'da Türkler*, s. 79-81.

1944 yılında SSCB ordularının Bulgaristan'a girmesinin ardından kurulan Vatan Cephesi döneminde ise Bulgaristan'daki bütün Türk okulları devletleştirilmiştir. Bu kararı alan hükümet, Türklerin üzerindeki eğitim yükünü kendi üzerine alacağını, Bulgar öğretmenlere tanınan hakların Türk öğretmenlere de tanınacağını, Türk öğrencilerin diplomalarına denklik verileceğini, ders kitaplarının devlet tarafından bastırılacağını ve ders müfredatlarının da Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanacağını iddia etmiştir. Başlangıçta bu iddialar yerine getiriliyormuş gibi görünmesine rağmen Türk eğitimine yapılan bu yatırımların hangi amaçlarla yapıldığı ilerleyen dönemlerde meydana çıkmıştır. Komünist parti, Bulgaristan Türklerini kendilerine ısıdırmak ve kendileri ile aynı fikri paylaşan Türk aydınları yetiştirmek için işe Türk okullarını devletleştirmekle başlamıştır. Bu durum daha önce faşistlerce kapanan okulların tekrar açılmasını gerekli kılmıştır. Açılan yeni okullar dolayısıyla da Türk öğrenci sayısı artmış, bu yeni durumda, Türk öğretmenler ile Türkçe kitaplara duyulan ihtiyaç da artmıştır. Bu sebeple 1951 yılında Kırcaali ve Razgrad'da Türk okullarına öğretmen yetiştirmek için Türk pedagoji mektepleri açılmıştır. Bu okulların açılmasını takiben, Sofya'da bir Türk okulu, Rusçuk'ta bir kız lisesi, Sofya Üniversitesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı ve Türk Tarihi Anabilim Dalları açılmıştır.

Komünist partinin gerçekleştirdiği bu faaliyetleri başlangıçta Bulgaristan Türkleri için olumlu bir gelişme olarak görülmüşse de 1957 yılından itibaren Türkçe'nin okullardan kaldırılması, Türk öğretmenlerinin işsiz bırakılmaları, 1959'da önce Türk liselerinin ardından da Türk ana ve ilkokullarının Bulgar okulları ile birleştirilerek kapatılması tanınan bu hakların ne kadar göstermelik olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu tarihten itibaren Türkçe eğitimden mahrum bırakılan Türk çocukları ancak 1991 yılından sonra seçmeli olarak ana dilinde eğitim görmeye başlamışlardır. Haftada 4 saat ile sınırlandırılan bu eğitimin dâhi öğrenciler tarafından seçilmemesi için derse en az 12 öğrencinin başvurması, okulda Türkçe ders verebilecek öğretmen varsa dersin açılması, ana dili dersinin diploma notu veya başarı puanına etki etmemesi gibi bazı

kararlar alınmıştır.⁶⁶ Bulgaristan 1 Ocak 2007 tarihinden bu yana AB üyesi olmasına rağmen Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bile Türkçe eğitimi ilköğretimden yükseköğretime kadar hemen her seviyede neredeyse bütünüyle müfredat dışında bırakmıştır. Türkçe eğitimi verecek öğretmen yetiştirilmediği için öğrencilerin ve ailelerin talepleri doğrultusunda müfredat dışı açılan Türkçe dersleri de öğretmen yetersizliğinden dolayı verimli olmamakta veya öğretmen yetersizliği bahane edilerek hiç açılmamaktadır. Aynı şekilde Türkçe ders kitaplarının temininde de zorluklar yaşanmakta ve bugün dâhi 1990'lı yılların ilk yarısında basılmış kitaplar okutulmaktadır.⁶⁷ Bu durum günümüzde de Türk öğrencilerin Türkçe ana dili dersini seçmemeleri ve ana dillerini doğru bir şekilde öğrenememeleri gibi olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmakla beraber, Bulgaristan'dan birçok Türk öğrencinin eğitimini tamamlamak için Türkiye'yi tercih etmesinin ana dili kullanımı açısından verimli sonuçlar ortaya koyabileceği ve bu olumsuz sonuçların etkisini az da olsa dengeleyebileceği düşünülebilir.

G.1.3.3.2. Bulgaristan Türklerinde Basın-Yayın

Bulgaristan topraklarındaki Türkçe yayın hayatının kökleri, diğer birçok başlıkta olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ne dayanmaktadır. 19. yüzyıl içerisinde çeşitli ıslahat hareketleri başlatan Osmanlı Devleti bazı kentlerde basım evleri kurmuştur. Bu basım evlerinden ilki 1864 yılında Rusçuk'ta, Vali Mithat Paşa tarafından kurulmuştur. Mithat Paşa, 1865 yılında merkezi Rusçuk'ta bulunan dört sayfalık "Tuna" gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Tuna gazetesi, Osmanlı-Rus savaşının patlak verdiği 1877 yılına kadar yayın hayatına aralıksız devam etmiştir.⁶⁸ Yine Rusçuk'ta 1865 yılında "Mecra-i Efkâr" adlı dergi ile 1875 yılında "Güneş-Le Soleil" isimli Fransızca-Türkçe bir gazete yayınlanmıştır.⁶⁹

⁶⁶ Yenisoay, "Bulgaristan'da Türkçe Eğitim", age., ss.137-142.

⁶⁷ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Balkanlar ve Türkiye", <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2015020356balkanlar-ve-turkiye.pdf> (Erişim: 5.3.2018), s. 20.

⁶⁸ Yusuf Kerim, "Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, (20-24 Nisan 1988), Bildiriler Kitabı*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999, s.167.

⁶⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 328.

Bu yıllarda gazete sayfalarında kadim-credit tartışmalarının yer aldığı görülmektedir. Karşılıklı hakaret boyutlarına ulaşan bu tartışmaların “medreseli-mektepli” ve “sarıklı-fesli” gibi çeşitli kollara ayrılması ile “kadim-credit” sürtüşmelerinin Osmanlı tebaasında nasıl derin bir toplumsal ikilem yarattığı gazete sayfalarında gözlemlenebilir. Özellikle, Ali Fehmi Bey’in “Muvazene” (1897-1905), Mehmet Teftiş Bey’in “Uhuvvat” (1904-1905) ve Ethem Ruhi Bey’in “Rumeli”, “Rumeli Telgrafları”, “Balkan” isimli Jön Türk yanlısı gazetelerinde hem eski eğitim sistemine hem de kendilerine göre istibdat yönetimine karşı sert bir muhalefet gösterilmiştir. Toplumsal alanda görülen bu ayrışmanın aynı zamanda bazı Jön Türkler ve yayınladıkları gazeteler arasında da görülür. Yukarıda bahsettiğimiz Jön Türk gazetelerinin hilafında, “Bedrakı-ı Selamet” (1896-1897), “Hilal” (1883-1885) ve “İttihad-ı İslamiye” (1908-1909) gibi gazeteler ise istibdat ve saltanat yönetimini savunan Jön Türk gazeteleridir.⁷⁰

Bulgaristan Çiftçi Partisi’nin hükümette olduğu dönemde Türk halkı arasında kendilerine bir kamuoyu oluşturmak için “Çiftçi Bilgisi” isimli Türkçe gazete yayınlanmıştır. Türklere yeni haklar kazandıran bir partinin yayın organı olan Çiftçi Bilgisi, Türk halkının sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlarını ele alması sayesinde Bulgaristan Türkleri ve aydınları arasında rağbet görmüştür. Çiftçi Bilgisi’sin yanı sıra bu dönemde bir de Bulgaristan Komünist Partisinin yayın organı olan “Ziya” gazetesi yayınlanmıştır. Bu gazetede genellikle Marksist ve Leninist propagandalar yer almıştır.

Tarihî seyir içerisinde Türkiye’de meydana gelen Atatürk devrimleri gibi çeşitli yeni sosyal ve siyasal olaylar, Bulgaristan Türk basınına da etkilemiş, artan yayın organlarının sayısı ile Bulgaristan Türk basını gelişimini sürdürmüştür. Lakin bu dönemde çıkan gazeteler “Kemalist-Anti Kemalist” olmak üzere ikiye bölünmüş ve aralarındaki tartışma ve atışmalar giderek düşmanlığa ulaşmıştır.

Mehmet Behçet’in “Ahali” (1919-1921), “Koca Balkan” (1925), Mehmet Necmettin Deliorman’ın “Deliorman” (1922-1933), Mehmet Celil’in “Rehber” isimli gazeteleri gibi birçok gazete Atatürk devrimlerinin Bulgaristan Türklerinin kültürel yaşamlarına uyarlanmasını savunmuşlardır.

⁷⁰ Kerim, “Bulgaristan’da Türkçe Süreli Basın”, age., ss.170-171.

Bu gazetelerin karşısına ise Ahmet Hikmet'in "Açık Söz" (1936-1937), Arif Oruç'un "Yarım" (1934), Hafız Yusuf Şinasi'nin "İntibah" (1928-1931) gibi Kemalizm'i reddeden ve Kemalist gazetelere karşı cephe alan gazeteler de çıkmıştır. Bu tür gazeteler içerisinde ise Başmüftü Hüseyin Hüsnü'nün kurduğu "Müdafaa-i İslam Cemiyeti" tarafından yayınlanan ve "Medeniyet" gazetesi en uzun ömürlü olanı idi. 1933-1944 yılları arasında çıkan gazete Bulgaristan'daki 1934 askeri darbesinden sonra Türkçe çıkan tek gazete olmuştur. Bu gazete içerisinde Bulgaristan Müslümanlarının bazı sorunları dile getirmişse de sorunların düzeltilmesi için gerekli yeniliklere her zaman kapalı kalmıştır.⁷¹

Türkiye'nin alfabe değişikliği yapacağını duyulması ile Bulgaristan Türkleri, daha harf inkılabı gerçekleşmeden, 13 Ekim 1928 tarihinde yeni harflerle basılan "Yenilik" isimli gazeteyi çıkarmışlardır. "Turan", "Deliorman", "Halk Sesi", "Rodop" ve daha nice gazete yeni harfleri kullanarak yayın hayatına devam etmeye başlamıştır. "İntibah" ve "Medeniyet" gazeteleri bu yeniliğinde karşısında durarak yeni harfleri kötüleyen yazılar yayınlamışlardır.⁷² 1934 yılında gerçekleşen "faşist" askeri darbe ile önce yeni harflerle yayınlanan gazeteler birer birer kapatılmış, ardından eski-yeni ayrımı yapılmadan tüm Türk gazeteleri kapatılarak Türkçe basın-yayın hayatına son verilmiştir.

Bu tarihlerden itibaren susturulan Türkçe gazeteler ancak 1944'de hükümete geçen Vatan Cephesi'nin yayın organı "Vatan" gazetesi ile tekrar kendisini göstermeye başlar. Döneminin tek Türkçe gazetesi "Vatan" kapatılınca ise Vatan Cephesi kendi politik görüşlerinin propagandasını Bulgaristan Türkleri arasında yayabilmek için "Dostluk" gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazete ile hem Komünist Bulgaristan ve SSCB arasındaki dostluk hem de aynı sınırları paylaşan azınlıklar ile hâkim ulus arasındaki dostluk hatırlatılmaya çalışılmıştır. 1947 yılında 31 sayı yayınlanan ve parasız olarak dağıtılan gazete genel olarak SSCB'de yaşanan

⁷¹ Yusuf Kerim, "Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın", age., s. 174-177.

⁷² Yusuf Kerim, "Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın", age., s. 181.

ekonomik, politik, kültürel hayat, Halk demokrasisi yolunda Bulgaristan ve Sosyalizm-Kapitalizm arasındaki farklılıklar gibi konular işlenmiştir.⁷³

Vatan Cephesi, iktidarın aldığı kararların uygulanması ve geniş halk kitlelerine duyurulabilmesi için yeni bir gazetenin çıkarılmasını kararlaştırır. Bu gazetenin görevi; Bulgaristan'daki halk kitlelerini yeni siyasi ideolojinin yaşam düzenine uymalarını sağlamak, onların sosyalist ve komünist bir anlayış içerisinde eğitilerek “sosyalist ulus” düşüncesini gerçekleştirmek olacaktır. Bu amaçla 13 Mayıs 1945 tarihinde “Işık” gazetesi yayınlanmaya başlamıştır. Zaman içerisinde Bulgaristan Komünist Partisi'nin yayın organı hâline gelen gazetenin adı 1953 yılında “Yeni Işık” olarak değişmiştir. Özellikle Türk halkını kendi saflarına çekmek için bir araç olarak kullanılan “Yeni Işık” gazetesi, sayfalarında “faşizme” karşı mücadele vermiş veya bu uğurda hayatını kaybetmiş Türk asıllı vatandaşları millî kahraman ilan etmiştir. Tüm yayın hayatı boyunca Bulgaristan iç muhalefetinin ortadan kaldırılmasını, köy kooperatiflerinin kurulmasını anlatmış, Sovyet ileri gelenlerini övmüştür. Özellikle üzerinde durulan konulardan birisi sınır komşusu Türkiye'dir. NATO'ya üye olan kapitalist Türkiye'deki emekçi insanların acı durumu gibi konular gazete sayfalarında çokça işlenmiş, özellikle Todor Jivkov döneminde Osmanlı iktidarı, Türk milliyetçiliği ve Türkiye karşıtı söylemler açıkça dile getirilmiştir.

İlerleyen dönemde hem Türkçe hem Bulgarca yayınlanmaya başlayan gazetenin adı “Yeni Işık-Nova Svetlina” olmuş ve ayrıca “Yeni Hayat-Nov Jivot” dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. 1985 yılından itibaren ise sadece “Nova Svetlina” adı ile ve tamamen Bulgarca olarak yayınlanmaya başlanan gazete içerisinde Bulgaristan Türklerinin aslında Bulgar kökenli oldukları ve dolayısıyla kendi Bulgar köklerini kabul ederek yeni Bulgar isimleri almalarının gerektiği yazılar yayınlanmaya başlamıştır.

Bulgaristan Komünist Partisi'nin yayın organı olması sebebiyle gazetede çalışanlar partinin aldığı kararlara harfi harfine bağlı, ideallerine yürekten inanmış ve partinin güvenini kazanmış kimseler arasından seçilmiştir. Gazetede çalışan birçok Türk kökenli yazar da Bulgaristan

⁷³ İsmail. A. Çavuşev, “Totaliter ve Posttotaliter Devirde Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın (1944-1998)”, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, (20-24 Nisan 1988), Bildiriler Kitabı*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999, ss. 8-10.

Komünist Partisi'nin direktifleri ile bu konular hakkında çeşitli yazılar kaleme almışlardır. Bu yazarlardan bazıları şunlardır:

Kamen Kalinov (Fahredden Halilov), Mihayil Yançev (Muhiddin Mehmedov), Asya Taneva (Arzu Tahirova), Emil Marangozov (Cemil Mehmedov), Martin Martinov (Mehmet Sansarov), Dimitr Şanof (Hikmet Şanov), Ruslan Emilov (Sayıt Kerimov)

“Yeni Işık” gazetesi en son olarak ise artan maddi sıkıntılar ve gittikçe kötüleşen şöhreti sebebiyle tekrar ismini değiştirerek “Güven” adı ile çıkmaya başlamışsa da Bulgaristan Türkleri arasında tutunamamıştır.*

1965 yılında Bulgaristan'ın Trudovak (emek) ordusunda* görevli Türk askerler için “Trudovak Davası” isimli Türkçe gazete, erlerin sosyalist düşünce ile terbiye edilmeleri ve içlerinde sosyalist vatanseverlik duygusunu oluşturmak için çaba göstermiştir.

Bulgaristan Türkleri arasında kendi ideolojisini yaymak ve komünist bir nesil yetiştirmek isteyen Bulgaristan komünist Partisi, bu amacına ulaşabilmek için iktidara geldiği gibi Türk çocukları için “Eylülcü Çocuk” isimli gazeteyi (1946-1960) yayınlamaya başlamış ve genellikle Bulgar-Sovyet dostluğu, Sovyet devrimi, Bulgaristan ve Sovyet devlet adamlarının hayatları gibi konular işlenmiştir. 1959-1980 yılları arası dönemde ise çocuklardan ziyade gençler için “Piyoner” gazetesi çıkarılmış ve bu gazete de “Eylülcü Çocuk” gazetesinin komünist çizgisini takip etmiştir. Bütüncül olarak bakıldığında Bulgaristan Komünist Partisinin çocuklar için “Eylülcü Çocuk” ve gençler için “Halk Gençliği” gazetelerinin yanında yetişkinler için “Yeni Işık” gazetesini yayınlamaya başlaması dolayısıyla bu gazeteler için Bulgaristan topraklarında var edilmek istenen “sosyalist ulus” düşüncesi ve komünist terbiye ile yetişmiş parti yandaşı nesilleri vücuda

* Yeni ışık gazetesi ile ilgili daha geniş ve detaylı bilgiler için İsmail Cambazov'un “Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık-Nova Stevlina Gazetesi” başlıklı eseri incelenebilir.

* Bulgaristan'a özgü bir ordu olan Trudovak (emek) ordusunun genel oluşum amacı ve temel yapısı ile ilgili olarak ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) aşağıdaki kısa ve öz raporuna bakılabilir:

Amerika Birleşik Devletleri Merkezi İstihbarat Teşkilatı, “*The Bulgarian Trudovak Organization*”, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R015500310007-3.pdf> (Erişim: 6.3.2018), s.1-2.

getirme çabasının ürünleri olduğu söylenebilir.⁷⁴ “Eylülcü Çocuk” gazetesinin kapanmasından sonra çocuk gazetesi alanındaki boşluk “Filiz” gazetesi ile doldurulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise Balkanlar Eğitim ve Kültür Vakfı’nın yayın organı olan “Ümit” gazetesi, Hak ve Özgürlük partisinin yayınladığı “Hak ve Özgürlük” gazetesi, Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü’nün yayın organı “Müslümanlar” gibi Türkçe gazeteler yayınlanmıştır.⁷⁵

⁷⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.334.

⁷⁵ Çavuşev, “Totaliter ve Posttotaliter Devirde...”, age., ss. 15-98.

1. BÖLÜM

1.1. Bulgaristan Türkleri Edebiyatı

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda kurulan Bulgaristan devletinin sınırları içerisinde kalan Türklere “Bulgaristan Türkleri” dendiği gibi bu Türklerin oluşturduğu edebî külliyata da “Bulgaristan Türk Edebiyatı” denilmiştir. Bulgaristan Türkleri edebiyatı sürekli değişkenlik gösteren sosyal-siyasal koşullar sebebiyle ve Bulgar hükümetlerinin Türkler yaklaşımına göre zaman zaman duraklamıştır.⁷⁶ Yine de Bulgaristan Türklerinin kendi kültürlerine olan bağlılıkları sayesinde günümüzde de Türkçe eserler verilmeye devam edilmektedir.

Sözlü ve yazılı edebiyat olarak iki kol hâlinde varlığını devam ettiren Bulgaristan Türkleri Edebiyatını ayrıca Bulgaristan’da “Osmanlı Dönemi Klasik Türk Edebiyatı” ve “Osmanlı Sonrası Çağdaş Türk Edebiyatı” olmak üzere iki ayrı dönem olarak tasnif etmek mümkündür. Biz bu çalışmamızda Bulgaristan Türkleri Edebiyatını dönem bazında tasnif ederek kısaca ele almaya çalışacağız:

1.1.1. Osmanlı Dönemi Klasik Türk Edebiyatı

Osmanlı Türk kültürü ve hoş görüsünün Balkanlarda yayılması ve insanlar tarafından kabul görmesine dair en büyük katkıyı tekke ve tasavvuf kültürü yapmıştır. Kazanılan yeni topraklar ve bu topraklara yerleştirilen Türk boylarının faaliyetleri içerisinde, “Kolonizatör Türk Dervişlerinin”^{*} tasavvuf kültürü için gerekli ortamı hazırladıkları ve bu kültürün en yüksek edebî zevk ürünü olan Klasik Türk Edebiyatının bölgedeki temsilcileri olarak görev aldıkları söylenebilir.⁷⁷

Büyük bir coğrafyaya yayılan klasik Osmanlı kültür varlığını oluşturan şair ve yazarların önemli bir kısmının Balkanlarda doğup, yetiştiği

⁷⁶ Hayriye S. Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C.8, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11374,bulgaristanturklerininedebiyatipdf.pdf?0> (Erişim: 7.3.2018).

^{*} Konu ile ilgili olarak şu esere bakılabilir:
Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S.2, 1942, ss.279-304.

⁷⁷ Hüseyin Gönel, age., s.101.

görülmektedir. Edirne başta olmak üzere Gelibolu, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Filibe, Selanik, Sofya, Prizren, Priştine gibi Osmanlı vilayetleri birçok ünlü şahsiyet yetiştirmiş ve bu şahsiyetlerin bir araya geldikleri, eserler verdikleri şehirlerdendir. Şair tezkireleri sayesinde öğrenebildiğimiz Bulgaristan topraklarında yetişmiş Osmanlı şairlerinden bazılarının ismi şöyledir:⁷⁸

Aydıncıklı Şühî, Aydonatlı Nizami, Balçıklı Gayurî, Filibeli Ali Çelebi, Kızanlıklılı Ümidî, Pravadili Sadri, Tatarpazarlı Ferrî, Razgradlı Behçetî, Rusçuklu Beyanî, Silistrelili Şirî, Şumnulu Akif Yusuf, Sofyalı Cenani, Vidinli Tarikî, Yanbolulu Beyanî, Niğbolulu Ahî, Emanî, Fethî, Beyanî, Şehabî, Aşkî, Avnî, Himmetî, Hazanî, Nazirî, Baharî, Rasih, Resmî, Rüşuhî, Dürrî, Fazlî, Şükrü, Vahid, Zühdî, Vuslatî, Vaslî, Visalî, Bezmî, Cefâî, Fanî, Nalişî, Nazmî, Şakî, Ruhî, Riyazî, Rızayî, Revnakî, Vahdî, Tabibî, Vecdî, Zakirî...

Gerek yetiştirdiği sanatçı sayısı gerekse üretilen edebî eser miktarı açısından İmparatorluğun en verimli bölgelerinden biri olan Balkanlarda ortaya konan ve gün geçtikçe zenginleşen Klasik Türk Edebiyatı külliyatının 93 Harbi ve Balkan Savaşları sonucunda yaşanan bozgun, göç ve benzeri felaketler sonucunda sık sık durgunluk dönemleri geçirdiği söylenebilir.⁷⁹

1.1.2. Osmanlı Dönemi Sonrası Çağdaş Türk Edebiyatı

Bulgaristan Türklerinin modern yazılı edebiyatını kendi içerisinde üç döneme ayırarak tasnif eden Hayriye S. Yenisoy, bu dönemleri şöyle ifade etmektedir:⁸⁰

1. Bulgaristan devletinin kuruluşundan 1944 yılına kadar (1878-1944)
2. 1944 yılından 1984 yılının sonuna kadar
3. 1990 yılından günümüze kadar.

⁷⁸ Cevdet Şanlı ve Ergin Jable, “Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı”, *I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi Kosova-Priştine, (10-16 Mayıs 2009)*, Bildiriler Kitabı, Sakarya Üniversitesi Yay., 2009, s.43-44.

⁷⁹ Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, age., (Erişim: 3.7.2018).

⁸⁰ Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, age., (Erişim: 3.7.2018).

Birinci dönem içerisinde gerçekleşen 93 Harbi, Doğu Rumeli vilayetinin Bulgar Prenslığıne ilhakı, II. Meşrutiyetin ilanı ve Bulgar Prenslığının Bağımsızlığını ilan etmesi, Balkan savaşları vb. olaylar neticesinde pek çok yazar ve şairin de göçlerle yurtlarından ayrılmaları Bulgaristan Türk Edebiyatının cılızlaşmasına sebep olmuştur. 1922 yılında Şumnu'da Nüvva Medresesinin açılması ile tekrar gürleşmeye başlayan Bulgaristan Türk Edebiyatı, bu dönem içerisinde, Nüvva Medresesinde eğitim görmüş Mehmet Fikri, Osman Kılıç, Sabri Demir gibi şair ve yazarlar, Türkiye'de eğitim gören Ali Osman Ayrantok, Mehmet Behçet Perim, Zeki Tunaboşlu, Oğuz Peltek gibi şair ve yazarların yanı sıra Mehmet Müzekka Con, İzzet Dinç, Mustafa Şerif Alyanak, Hüseyin Raci Efendi ve Âşık Hıfzî gibi sanatçıları ortaya çıkarmış ve bu sanatçılar da Bulgaristan Türk Edebiyatının gelişmesinde çokça emek harcamışlardır.⁸¹

Klasik Türk Edebiyatı döneminde olduğu gibi Bulgaristan Çağdaş Türk Edebiyatı içerisinde şiir, diğer edebî türlere göre daha revaçta bir türdür ve bu edebiyatın büyük çoğunluğunu da şiir türüne ait eserler oluşturmaktadır.⁸² Hayriye S. Yenisoy, Çağdaş Bulgaristan Türk Edebiyatının ortaya koyduğu ilk edebî ürün olarak Sofyalı Âşık Hıfzî'nin "Destan-ı Plevne Muharebesi" adlı şiirini göstermektedir.⁸³

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan Türk şiirinin çoğunluğu öğretmen kökenli olan ilk temsilcileri arasında; Sabri Demir, Mehmet Müzekka Con, Ali Osman Ayrantok gibi isimler sayılmaktadır. Bu ilk temsilciler içerik olarak çok mühim bir başarı elde edememişlerse de daha çok çocukların ihtiyaçlarını gidermeye yönelik, çocukların günlük yaşamda karşı karşıya kaldıkları, ihtiyaç duydukları konuları ele almışlardır. Bu tür şiirlerin ilk gayesi eğitim ve öğretim olduğu için kısa mısralarla, sade bir anlatım biçimi tercih edilmiştir. Genellikle güdümlü bir edebiyat

⁸¹ Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı" age., (Erişim: 3.7.2018); Müzeyyen Buttanrı, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.2, (2005), s.31.

⁸² Nimetullah Hafız, *Bulgaristan Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi*, (Bundan sonra: Türk Edebiyatı Antolojisi), C.1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 9.

⁸³ Yenisoy, "Bulgaristan Türkleri Şiiri", *Türk Dili Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı V, 1996, s.449, aktaran, Müzeyyen Buttanrı, Bulgaristan Türk Edebiyatı" agm., s.31.

benimsenmekle beraber çocuklar için ideolojiyi öne çıkarmadan da yazılmış eserler bulunmaktadır.⁸⁴

Savaş yıllarında yetişen Bulgaristan çağdaş Türk edebiyatının bu ilk kuşak sanatçıları kendilerinden önceki geleneği sürdürerek bir çocuk edebiyatı geleneği oluşturmuşlardır. Böylece kurulan yeni edebiyat gelişerek olgunlaşmaya devam etmiştir.^{85*}

İkinci dönem içerisinde ise 1944 yılında Kızıl Ordunun Bulgaristan topraklarına girmesi, ülke yönetimine komünistlerin gelmesine ve Bulgaristan topraklarında sosyalizm temelli yeni bir düzenin kurulmasına ön ayak olur. Ülkede gerçekleştirilen köklü değişiklikler sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda etkili olduğu kadar edebiyat üzerinde de etkisini gösterir. Yeni rejim ile ilgili çeşitli yazı ve şiirler gazete sayfalarında kendilerini göstermeye başlar. Başlangıçta devlet desteği ile gelişimini hızlandıran bu dönem edebiyatı zamanla devlet kontrolüne geçerek resmî ideolojinin propaganda araçlarından birisi hâline gelir. Özellikle ilk zamanlar Türk edebiyatının gölgesinde gelişen Bulgaristan Türk edebiyatı, sonraları Sovyet ve Bulgar edebiyatlarının tesiri altında kalmaya başlar. Bu dönemde yönetimdeki komünist rejimin ideolojisini daha geniş kitlelere ulaştırmak için yönetimi öven eserlere her türlü destek sağlanmış, aynı gerekçe ile Türkçe gazete ve dergilerin sayısı arttırılmıştır.⁸⁶

Şiire büyük ilgi gösteren Bulgaristan Türk şairlerinin Komünist yönetim dönemi içerisinde genel olarak yetişme şekillerine bakıldığında, okullarda şiir denemeleri yapan kadınlı-erkekli birçok genç yazarın, Komünist partinin çocuk teşkilatları için çıkardığı “Eylülcü Çocuk”, gençlik teşkilatları için hazırladığı “Halk Gençliği” ve Bulgaristan Komünist Partisi merkez komitesinin yayın organı olan “Yeni Işık” gibi gazetelerde, “Yeni Hayat” gibi dergilerde ve çeşitli Bulgarca gazetelerin

⁸⁴ Abdülkadir Hayber, “Bulgaristan Türklerinin Şiiri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.5, 1998, s.228.

⁸⁵ Hafız, *Türk Edebiyatı Antolojisi*, ss.7-8

* Diğer edebî türlere göre daha öncelikli bir alan olduğu için bizde öncelikle şiir türü üzerinde durduk. Bu tür dışında eser veren bazı isimler dönemlere göre ele aldığımız yazı içerisinde “bu dönemde eser veren isimler” şeklinde verildiği için ayrıca türlere göre bir ayırım yapılmamıştır.

⁸⁶ Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı” age., (Erişim: 3.7.2018); Müzeyyen Buttanrı, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, agm., ss.33.

Türkçe sayfalarında şiirlerini yayınladıkları görülmektedir.⁸⁷ Hazırlanan şiir yarışmaları ve düzenlenen şiir geceleri gibi organizasyonlarda derece alarak adından söz ettirmeye başlayan şairlerin eserleri ise ayrıca basılmaktadır.

Ayrıca bu dönemde sosyalist görüşü destekleyen veya ılımlı yaklaşan Türkiyeli sanatçıların eserleri Bulgaristan'da yayınlanmaya başlamış böylece Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Fakir Baykurt, Necati Cumalı, Rıfat Ilgaz ve Aziz Nesin gibi şair ve yazarlar Bulgaristan Türk Edebiyatı sanatçılarını, özellikle Türkçeyi güzel kullanma bakımından, etkilemişlerdir.^{8889*}

Bu dönem de adını duyuran bazı Bulgaristan Türk Edebiyatı şair ve yazarlarından bazıları ise şunlardır:⁹⁰

Selim Bilalov, Rıza Mollov, Yusuf Kerimov, Salih Baklaciiev, Süleyman Gavazov, Hasan Karahüseynov, Ahmet Şerifov, Sabri Tatov, Recep Küpçüev, Ömer Osmanov, Mehmet Çavuşev, Muharrem Tahsinov, Ahmet Tımişev, Ali Bayramov, İslam Beytullov, Mefkûre Mollova, Nadiye Ahmedova, Nebiye İbrahimov, Lamia Varnalı...

1944 yılından sonra gazete ve dergilerde yayınlanan edebî ürünler ve basılan özgün eserler toplanarak çeşitli antoloji çalışmalarında bir araya getirilmiştir. 1960 yılında İbrahim Tatarlı, “9 Eylül 1944’ten sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı-Antologia” adlı çalışmasını yayınladıktan sonra ise bu çalışmanın genişletilmiş şekli olan “Bulgaristan Türkleri’nin Edebiyatı-Antoloji” adlı eserini 1964 yılında yayınlamıştır. Nimetullah Hafız’ın “Bulgaristan’da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi” adlı eseri 1987 yılında 2 cilt olarak yayınlanmıştır. 1989’da ise aynı adı taşıyan ve çocuk edebiyatı üzerine eğilen 3. Bir cilt yayınlanmıştır. Mehmet Çavuş ise “20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri (Antoloji)” adlı çalışmasını İstanbul’da

⁸⁷ Hayber, “Bulgaristan Türklerinin Şiiri”, agm., s.225

⁸⁸ Müzeyyen Buttanrı, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, agm., ss.34.

⁸⁹ Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı” age., (Erişim: 3.7.2018).

* Burada değinmek istediğimiz nokta Komünist yönetim tarafından ilerleyen dönemde önce Türkçenin gazete ve dergiler aracılığı ile giderek çarpık bir hâl almasının ardından Türkçe yazma ve konuşmanın yasaklanması ile kasıtlı olarak Türkçe kullanımının bozulması ve Türkiye ile olan edebî bağın kopartılmaya çalışılmasına rağmen Türkiye’deki Sosyalist-Komünist görüşlü yazarların bu bağı, en azından Türkçe kullanımı alanında, pekiştirdiğini söyleyebiliriz. Bu konuda özellikle Nazım Hikmet’in tesirini görmezden gelmek pek mümkün değildir.

1988 yılında yayınlamıştır.⁹¹ Osman Baymak ise “Yüz Yılın Yüz Şairi: Bulgaristan Türk Şiiri Antolojisi” adlı eserini 2010 yılında Prizren’de yayınlamıştır.*

Daha önce bahsettiğimiz üzere 1950-1960 yıllarından sonra Türkçe konuşmanın yasaklanmasının ve 1970’lerde Türk yazarlara Bulgarca eser verme zorunluluğunun getirilmesi, 1989 büyük göçü sırasında Sabri Tata, İslam Beytullah Erdi, Ömer Osman Erendoruk vb. gibi birçok sanatçının Türkiye’ye göç etmesine vesile olmuştur. Böylece Bulgaristan Türk Edebiyatı içerisinde değerlendirilen, fakat Türkiye’de meydana getirilmiş veya devam ettirilmiş, edebî bir kolun varlığından da bahsedilebilir.

Üçüncü dönem içerisinde ise göze çarpan en önemli olay “Büyük Göç” olarak adlandırılan 1989 göçüdür. Yaşanan bu göç silsileleri içerisinde Bulgaristan’ı terk eden büyük Türk nüfusu içerisinde binlerce Türk aydını da bulunmaktadır. Bu göç sonucunda Bulgaristan’daki Türk aydın zümresi oldukça azalmışsa da Bulgaristan Türklerine ait kültür ve edebî gelenekleri ayakta tutmuş ve verdikleri eserler ile birlikte, günümüze kadar gelen dönem içerisinde, Bulgaristan Türk edebî varlığının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.⁹²

1989 yılında meydana gelen ve Bulgaristan Türk edebiyatını olumsuz yönde etkileyen göç mevzunun yanı sıra Türkçenin tekrar okullarda okutulmaya başlanması, Türkçe gazete ve dergilerin yayınlanması, Türk televizyon ve radyo kanallarına ulaşılabilmesi, Türk okullarının yeniden açılmaya başlanması gibi Bulgaristan Türk edebiyatını olumlu etkileyen birçok gelişme de yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde yer alan Bulgaristan Türk yazarlarından bahsetmek gerekirse şu birkaç ismi örnek olarak gösterebiliriz:⁹³

Sabri İbrahim Alagöz, Yusuf Kerimov, Ahmet Tımışev, Ali Bayram, Kemal Bunarciev, Mukaddes Akmanova, Nefize Habibova, Aysel

⁹¹ Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı” age., (Erişim: 3.7.2018).

* Bu eserlerin dışında 1989 sonrasında eser veren Bulgaristan Türk yazarları ve eserlerine ait yayınlanmış bir liste için şu esere bakılabilir:

Müsamettin Işık, “1989’dan Sonra Bulgaristan Türk Şair ve Yazarlarının Yayınlanmış Eserleri”, *Rumeli Dergisi*, S.53, 2018, ss.12-18

⁹² Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, age., (Erişim: 9.7.2018).

⁹³ Müzeyyen Buttancı, “Bulgaristan Türk Şiiri”, agm., s.41; Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı” age., (Erişim: 9.7.2018).

İsmailova, Saffet Eren, İsmail Yakubov, Servet Tatarov, Kadir Osmanov, Mustafa Mutkov, Mustafa Kahveciev, Turhan Rasiev, Mülazım Çavuşev, Süleyman Adalı, Emel Emin...

Özellikle 1990'dan sonra Bulgaristan'ın demokratikleşme sürecine girmesi Bulgaristan Türk Edebiyatının hem içerik hem de şekil yönünden zenginleşmesini sağlamıştır. Daha önceki dönemde Komünist yönetimin edebî eserler üzerindeki propaganda amaçlı baskısının demokratikleşme süreciyle beraber ortadan kalkması ile tekdüze, birbirinin tekrarı eserler vermekten kurtulan yazarlar, 1990 sonrası demokratik dönem içerisinde daha önceleri Komünist yönetim tarafından yasaklanan veya farklı bir biçimde ele alınması istenen dil, din, ırk, özgürlük vb. gibi konular edebiyatta ele alınmaya başlamıştır.⁹⁴ Ayrıca Müzeyyen Buttannı'ya göre Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türk yazarların öncelikle işlediği konular şöyledir:⁹⁵

Bulgaristan'da görülen zulüm, işkence, sürgün, hapis hayatı; örf ve adetlerin, dinî vecibelerin yerine getirilememesi; ana dilleri Türkçenin kullanılmasının yasaklanması, Bulgarların ad, din değiştirme, Bulgarlaştırma operasyonları; göç sırasında yaşananlar, terk edilen yurtlara duyulan özlem, terk edilen köylerin, tarlaların evlerin garipliği, Türkiye'de yaşadıkları, Türkiye'nin, Türk insanını güzellikleri vb.⁹⁶

Demokratikleşme ile birlikte yaşanan olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan Türk yazarları günümüzde de çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. İsmail Yakub'un bir yazısında belirttiği bu sorunları kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1. Komünist dönemindeki ağır sansür ve yasalara rağmen Türkçe eserleri yayınlayan bir yayınevi bulunmakta iken (Narodna Prosveta) günümüzde böyle bir yayınevi bulunmamaktadır. Dolayısıyla daha önceleri yönetim tarafından maddi destek verildiği için eser yayınlamak daha kolay iken günümüzde eser yayınlama işi

⁹⁴ Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatı" age., (Erişim: 9.7.2018).

⁹⁵ Müzeyyen Buttannı, "Bulgaristan Türk Şiiri", agm., s.44.

⁹⁶ İsmail Yakub, "Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı Üzerine Bazı Düşünceler", *Kırcaali Haber*, https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=20634 (Erişim: 9.7.2018).

çoğunlukla yazarın kendi çabaları ve maddi gücü ile sınırlı kalmaktadır.

2. Kitap okuyan insanların sayısının azalması diğer bir sorundur. İnternet ve akıllı cihaz kullanımının artmasının kitap okuma oranlarını etkilediği ayrıca eserlerin basım masrafları ve satış fiyatlarının yükselişi gibi etkenler bu sorunu pekiştirmektedir.
3. Hem Bulgaristan hem de Türkiye edebiyatının tesiri altında bulunan Bulgaristan Türk yazarlarının bu iki edebiyatı da yeterince okuyup tanımamaları önemli bir sorundur.*
4. Bulgar yazarlar, Bulgaristan'da Türkçe yazan yazarları Türkiye edebiyatının bir parçası olarak görmekte ve bu yazarlara karşı ilgisiz davranmaktadır. Türkiyeli yazarlar da bu yazarları Bulgaristan edebiyatının bir kısmı olarak saydıklarından bu yazarlara karşı aynı şekilde ilgisiz kalmaktadırlar.
5. Bir başka sorun ise; 1989'dan sonra vücuda gelen birkaç edebî dernek ve kuruluşun başlangıçtaki geniş faaliyet alanlarını kaybederek günümüzde oldukça cılız bir hâl almalarıdır.

Günümüzde karşılaşılan bu sıkıntılara rağmen Bulgaristan Türkleri ve yazarlarının Türkçe konuşarak Türkçe yazmaları, Türkiye ile olan sıkı ilişkileri, Türkiye ile yapılan kitap, dergi, gazete alışverişi, Türk radyo ve televizyonlarına Bulgaristan'da da ulaşılabilmesi, Türkiye'ye yapılan ziyaretler, binlerce gencin Türkiye'de çeşitli düzeylerde eğitim görmesi veya çalışması, Bulgaristan'da seçmeli de olsa Türkçe eğitimin varlığı ve yayımlanan Türkçe gazetelerin Bulgaristan Türklerinin kültürel gelişimine katkıda buldukları söylenebilir. Özetle, 120 yıldır zaman zaman tökezleyen, susturulan, Bulgaristan Türk Edebiyatının kendisine karşı ortaya konulan her türlü engellemeye karşı direnerek varlığını, günümüze kadar,

* İsmail Yakub, özetlediğimiz bu madde ile ilgili olarak çağdaş Türk ve Bulgar yazarlarının ünlü eserleri üzerine yapılan sohbetlerde Bulgaristan Türk yazarlarından bazılarının, gururla, “ben okumuyorum, ben yalnız yazıyorum” dediklerini işittiğini belirtmektedir. Bizce de böyle bir yaklaşım Türk yazarların ve ortaya koydukları eserlerin gerçek değerinin ortaya çıkması, tanınması, okunması ve kendisine buna mukabil bir yer edinebilmesinin önünde önemli bir sorun teşkil etmektedir.

zenginleştirip geliştirmeye çalıştığı ve günümüzde de bu amaç doğrultusunda ilerlediği görülmektedir.⁹⁷

1.2. Bulgaristan Türk Edebiyatında Hatıra Türü

Hatıra kelimesi, Arapça *ḫīr* kökünden gelen *ḫāṭira*^t “akla gelen şey, anı” sözcüğünden alıntıdır. Arapça *ḫāṭara* “uyandı, aydı” kelimesinden türetilmiştir.⁹⁸ Hatıra kelimesini Türk Dil Kurumu ise “anı, andaç, anmalık, yadigâr” olarak anlamlandırırken anı kelimesini; “geçmişte yaşanmış çeşitli olaylardan belleğin sakladığı her türlü iz, hatırat” ve “yaşanmış olayların anlatıldığı yazı türü, hatırat” şeklinde tanımlamaktadır.⁹⁹ Ayrıca hatıra türü, çeşitli alanlarda şöhret olan kişilerin başlarından geçen olayları veyahut da yaşadıkları dönemlerde meydana gelen olaylara dair şahsî bilgi ve gözlemlerini anlatan eserlere verilen isim olarak da tanımlanabilmektedir.¹⁰⁰

Burada verilen tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere hatıra türünün temelini yaşanmış olaylar oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle hatıra türü; Toplum hayatında önemli görevlerde bulunmuş veya önemli toplumsal olayları şahsen yaşamış kişiler tarafından, hafızalarında yer edinmiş anı ve olayların başka insanlara ulaştırılması amacıyla, kaleme alınan bir yazın türü olarak da tanımlayabileceğimizi belirtmeliyiz. Örneğin, Osman Kılıç “Kader Kurbanı” isimli eserinde bu duruma şöyle değinmektedir:

Kader Kurbanı, ne bir romandır, ne de hikâye... Başıma gelenler, bir hayal mahsulü değildir. Ne yazdımsa, hepsi gerçek. Aynıyle vaki... Zerre kadar da olsa hayale yer vermedim. Eserin konusu, gerçek olaylar, hayatımın ta kendisidir.¹⁰¹

Edebî bir tür olarak hatıraların öznel bir muhtevaya sahip olması genel olarak bu türün nesnel bir tarihî kaynak olarak görülmesini engellemektedir. Bununla beraber hatıralar tarihî olayların açıklanması, tarihe mâl olmuş kişilerin tanıtılması ve şahsi hayatlarına ışık tutulması, tarihî dönemlerin tasvir edilmesi, karanlıkta kalan gerçeklerin aydınlatılması gibi özellikleri ile birçok farklı şekilde tarih bilimine yardımcı bir konumda

⁹⁷ Hayriye S. Yenisoy, age., (Erişim: 11.7.2018).

⁹⁸ <https://www.etimoloji.com/kelime/hat%C4%B1ra> (Erişim: 21.04.2019).

⁹⁹ <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 22.04.2019).

¹⁰⁰ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, (Bundan sonra: Edebiyat Terimleri), Yedigece Yayınevi, İstanbul, 2001, s.175.

¹⁰¹ Osman Kılıç, *Kader Kurbanı*, Cümle Yayınları, 2017, Ankara, s.10.

bulunabilmektedir. Yine Osman Kılıç'tan aldığımız şu alıntı bahsettiğimiz durumu özetlemektedir:

İşte ben de, evlâd-ı fatihandan, talihsiz bir kader kurbanı olarak, kaleme aldığım bu nâçiz eseri, kendi anılarım olmaktan ziyâde, imparatorluğumuzun yıkılmasından sonra Türk'ün son kalesi Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışında, Balkanlarda, özellikle Bulgaristan'da kalan Türk azınlığın feci akıbetini yansıtan bir belge hâlinde sizlere sunuyorum. Roman okumuyorsunuz. Bu perişan satırlar masum bir milletin kara bahtını yazıyor.¹⁰²

Osman Kılıç'ın buradaki düşüncelerinden, hatıraların roman gibi kurgusal (fictive, itibarî) edebî eserlerden ayrılarak gerçeklere dayanan tarihsel eserlere yaklaştırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca buradan hareketle kendisinin, hatıra türündeki eserlere tarihsel bir belge gözüyle baktığı anlaşılmaktadır. Osman Kılıç'ın yanı sıra bir diğer örnek olarak, Embiya Çavuş'un "Bulgaristan'da Türk Olmak" kitabının önsözünde geçen; "*Bilinmeyenlerin öğrenilmesi, unutulanların hatırlanması için hatıralarımı tarihe bırakmak benim için görevdi. (...) Geçmişte kalmış bu hadiselerden çıkarılacak dersler vardı. Yazdıklarımın bu yönde tarihe katkı olacağını düşünüyorum*"¹⁰³ şeklindeki cümlelerini gösterebiliriz.

Kurgu ve gerçeklik bağlamında edebi metinleri ele alan Şerif Aktaş, ortaya koyduğu "itibarîlik" kavramı ile bu konuya ışık tutmaktadır. Şerif Aktaş'a göre; itibarîlik (kurgusallık), edebî olmanın gerektirdiği ilk hususlardan birisidir. Bir edebî eserin özelliklerinden ilki fiktif/kurgusal yapıya sahip olmasıdır. Fakat aynı zamanda sanatsal ve edebî eserlerin gerçeklikten hareketle yeni ve daha kapsayıcı bir gerçeklik kurgusu meydana getirdiklerini de dile getiren Şerif Aktaş; gerçekliği yorumlamaya, onu anlamlandırıp değerlendirmeye çalışan sanat unsurları ve edebî eserlerin, gerçekliğin dışına çıkabileceklerini söylemenin mümkün olmayacağını belirtmektedir. Bu bakımdan hatıralar gibi edebî metinler; geçmişin ve yazdıkları dönemin birikimlerinden faydalanmakta ve kendi gerçekliklerini oluşturarak ortaya koymaktadırlar. Yalnız Şerif Aktaş, edebî

¹⁰² Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.10.

¹⁰³ Embiya Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, (Bundan sonra: Bulgaristan'da), Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s.9.

metinler ile edebî olmayan metinler arasında, itibarîlik kavramı çerçevesinde, bir ayırım yaparken bu eserlerin hiç birinde gerçekliğin olduğu gibi anlatılmadığını, bütün edebî metinlerin kurmaca/itibarî olduğunu belirtmiştir. Bunların dışında kalan ve gerçekliği olduğu gibi anlatan öğretici eserleri ise itibarî/kurgusal olmayan eserler olarak nitelemiş, tarih kitapları ve hatıraları da bu kapsamda değerlendirmiştir.¹⁰⁴ Turan Karataş da roman, hikâye, masal, halk hikâyesi, destan gibi edebî ürünleri kurgusal/fiktif eserler olarak ele alırken; hatıra, tarih, biyografi ve gezi yazısı gibi edebî ürünleri kurgusal/fiktif olmayan (non-fictive) olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁵

Fakat hatıra türünü; geçmişte yaşanan olayların, yazar tarafından daha sonraları anımsanarak kaleme alınması dolayısıyla, yazarlarının şahsî gerçekliklerini, hafızalarının oluşturduğu kurgu ve bağlam çerçevesinde yazdıkları için itibarî eserler olarak düşünmek mümkün olabilir. Aynı zamanda hatıralar içerisinde geçen şahısların, tarih ve olayların, kurgusal eserlerden farklı olarak, yaşanan gerçek hayat içerisinde birebir karşılıklarının olması ve gerçekliği olduğu gibi ele alması sebebiyle hatıra türünü itibarî olmayan eserler içerisinde de değerlendirmek mümkündür. Örneğin; Aylak Adam'daki "Bay C.", Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki "Hayri İrdal", Kürk Mantolu Madonna'daki "Raif Efendi", Tutunamayanlar'daki "Selim Işık" gibi karakterler, ne kadar realist ele alınırlarsa alınsınlar, gerçekliğin yansıması ile oluşturulmuş birer kurgudan başka bir şey değildir. Bu roman karakterlerinin aksine hatıralarda geçen; Osman Kılıç, Embiya Çavuş, Mehmet Türker, Fahri Erdinç, Zekeriya Sertel vb. gibi isimler ise gerçekliğin kendisini teşkil etmektedirler. Bu bakımdan hatıra türüne dâhil olan eserleri, kurgu ve gerçeklik unsurlarının ikisini de bünyelerinde barındırmaları sebebiyle "yarı-itibarî/kurgusal" eserler olarak düşünmek mümkün olabilir.

Seyahatname, sefaretname, otobiyografi, günlük vb. gibi farklı türde eserlerle çokça karıştırılan, hatıralardan hareketle yazılan şiir, roman, hikâye

¹⁰⁴ Şerif Aktaş, "Edebî Metin ve Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2009, ss.187-200; İsmail Çetişli, "Kurgusalılık/İtibarîlik Bağlamında Edebiyat", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2009, ss.365-376.

¹⁰⁵ Karataş, *Edebiyat Terimleri*, s.256.

ve gazete yazıları gibi çeşitli edebî türlerin içerisinde de varlık göstermesi sebebiyle, keskin çizgiler ile sınırlandırılmayan hatıra türünün genel olarak kaleme alınma sebepleri şu şekilde açıklanabilir:

1. Hatıraların unutulmasını engellemek,
2. Unutulması arzulanmayan bir gerçeğe ebedilik kazandırmak,
3. Hatıraları oluşturan kişi, yer, olay ve durumların ele alınarak bunlarla ilgili olarak başkalarına bilgi aktarmak,
4. Geçmişte yaşananlardan sonuçlar çıkararak geleceğe tavsiyelerde bulunmak,
5. Hayat boyu kazanılan yaşantı ve tecrübelerin diğer insanlarla paylaşılması,
6. Kişisel eleştirilerde bulunarak, yapılan hatalardan duyulan pişmanlık duygusunu dile getirerek toplum içerisinde aklanmaya çalışmak vb.¹⁰⁶

Hatıra türü, Bulgaristan Türk edebiyatı içerisinde de yukarıda zikrettiğimiz belli başlı özellikleri ile varlığını sürdürmektedir. Yalnız, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Bulgaristan Türk edebiyatı içerisindeki hatıra türüne ait bazı eserlerin genel olarak doğrudan estetik ve edebî amaç güden hatıralardan ayrılarak, daha çok birer bilimsel araştırma ve inceleme kitabı hüviyetine doğru yaklaştığını görmekteyiz.

Hatıra türünü etkileyen bu durumun hiç kuşkusuz en önemli sebebi olarak; Bulgaristan Türklerinin gerek Komünizm öncesi gerekse Komünizm sonrası dönemde maruz kaldıkları çeşitli baskı ve zulümleri, yaşanan kanlı olayları, kendi millî ve dinî varlıklarını resmî belge ve bilgilere dayandırarak tarihe mal etme arzusu gösterilebilir. Bu arzu neticesinde hatıra türünün başka bir özelliği olan samimi ve sıcak bir üslup kullanımının aksine, en azından ele aldığımız bazı eserlerde, daha somut ve bilimsel bir üslup kullanıldığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Osman Gülmen'in "Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler (Anılar-Belgeler)", İsmail Cambazov'un "Medresetü'n-Nüvvâb (Anılar-Belgeler)", "Sofya İslâm Enstitüsü (Anılar-Belgeler)", "Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık

¹⁰⁶ Salih Sarıca ve Mustafa Gündüz, *Güzel Konuşma ve Yazma (Kompozisyon)*, Fil Yayınevi, İstanbul, 1991, s.375.

(Belgeler-Bilgiler-Anılar)” vb. gibi eserler Bulgaristan Türkleri ve bazı kurumları ile ilgili olarak genel birer tarih kitabı hüviyetinde olduğu söylenebilir. Yine İsmail Cambazov’un “Eşğim ve Beşğim (Anılar-Belgeler-Bilgiler)” ve Mehmet Türker’in “Sindelli” eserleri gibi hatıralarla harmanlanmış çeşitli monografik eserlerin birer bölgesel tarih kitabı olarak kabul edilebilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Kültür alanında ise Ömer Osman Erendoruk’un “Bir Başkadır bizim Eller (Hatıralar, Gözlemler)” isimli eserinde kendi yöresi hakkında yaptığı gözlemler, kullandığı tanım ve açıklamalar, verdiği somut bilgiler göz önüne alındığında, çok büyük oranda, detaylı bir halkbilimi çalışması olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla bu tür hatıralarda somut veri ve bilgilerin daha objektif bir biçimde işlendiği ve hatıraların çoğunlukla bu bilgilerin içerisine yedirilerek, metnin inandırıcılığının arttırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Ayrıca yukarıda bahsi geçen araştırma-inceleme türüne daha yakın hatıralarda, genel olarak çeşitli görsel materyallerin ve resmî evrakların kullanımının daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Hatıralar içerisinde yer alan çeşitli emir, kanun, protokol ve çeşitli resmî yazışmalara ait evraklar, diploma örnekleri, ders programları, öğrenci listeleri, nüfus sayımları; seçim sonuçları, mahkeme kararları, ölüm belgeleri, yıktırılan cami, medrese, tekke, okul, çeşme, mezarlık vb. gibi mimarî eserlere ait eski ve yeni resimler; öldürülen Türklere ait şahsî resimler, anıtlar, önemli olay ve şahıs resimleri, isim listeleri vb. gibi unsurlar bu tür materyallere örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıda hatıra türünü gezi yazısı, günlük, deneme, söyleşi vb. gibi türlerden ayırmanın zorluğundan bahsetmiştik. Bahsi geçen edebî türler içerisinde de hatıra parçalarına rastlanabileceği için, hatıra türü ile aralarına kesin bir çizgi çekilememesi bazı eserler hakkında bizi de epey zora sokmuştur. Örneğin, Embiya Çavuş’un çeşitli yağlı boya tablolarının ele alındığı “Yaşadıklarımız bir daha Yaşanmasın” isimli eserde bu tabloların nasıl meydana getirildiği ile ilgili hatıra parçaları bulunmaktadır. Burhaneddin Ardagil’in “Unutma Bunlar Yaşandı” isimli karikatür kitabının da bu bakımdan Embiya Çavuş’un eseri ile benzer özellikleri paylaştığı söylenebilir. Bunların yanı sıra bir başka örnek olarak Rafet Ulutürk’ün

“Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü” isimli eseri de gösterilebilir. Bu eser de çoğunlukla Rafet Ulutürk’ün Türk dünyasının çeşitli yerlerinde, çeşitli dernek ve kuruluşlarda, bilgi şöleni ve konferanslarda sunduğu bir bildiri kitabı gibidir. Hatta Türk dünyasının çeşitli yerlerine yaptığı gezileri ve bu geziler sırasında elde ettiği izlenimlerinden de bahsetmesi sebebiyle, bu eserin bir ucundan da seyahatname özellikleri taşıdığını söylemek zannederiz ki yanlış olmaz. Fakat yine de, içerisinde gerek Türk dünyası gerekse Bulgaristan Türkleri ile ilgili değerli hatıralar da barındırmaktadır. Ayrıca İsmail Çavuş’un uzun yıllar çalıştığı Yeni Işık gazetesi ile ilgili anılarından hareketle yazdığı “Gazetecinin Artık Yılı” isimli günce-romanın yanı sıra Osman Tunaboylu’nun “Rumeli’den Esen Yel” isimli eseri hatıralardan hareketle yazılan romanlara örnek olarak gösterilebilir. Burada bahsettiğimiz basılı eserlerin yanı sıra video formatında dijital ortama aktarılan bazı anı-söyleşi-röportaj programlarının da bulunduğunu belirtmemizde fayda vardır. Bu tarz programlara örnek olarak; İsmail Cambazov ve anılarına, TRT tarafından hazırlanan “Ömür Dedğin” isimli programda yer verilmesini, İsa Cebeci ile Bulgaristan Türkleri üzerine yapılan röportajlar serisinin ise “Tekirdağ Tarih Bilinci Televizyonu” isimli internet kanalında yayınlanmasını gösterebiliriz. Böylelikle, günümüz koşullarında hatıra türüne ait matbaa ürünü eserler dışında internet ve televizyon aracılığıyla yayınlanan dijital bir kolunun da varlığından bahsetmemiz mümkündür.*

Dolayısıyla karşılaştığımız bu zorluğu hatıra türünü kendi içerisinde, kabaca olsa dâhi, doğrudan ve dolaylı hatıralar olmak üzere iki başlık altında tasnif ederek hafifletmemiz mümkündür. Birinci gruba, adından da anlaşılacağı üzere, doğrudan salt anıların anlatıldığı kitap türü hatıra eserleri dâhil edebiliriz. İkinci gruba ise, hatıralardan hareketle yazılmış şiir, roman ve hikâye türü eserler ile içerisinde anı parçaları bulunduran gezi yazıları, denemeler, söyleşiler, gazete-dergi yazıları vb. gibi eserleri dâhil edebiliriz.

* İsmail Cambazov ile ilgili program için şu adrese bakılabilir: <https://www.youtube.com/watch?v=lgglaljiGG0> (Erişim: 12.05.2019).

İsa Cebeci ile ilgili röportaj serisi için şu adrese bakılabilir: <https://www.youtube.com/watch?v=lgglaljiGG0> (Erişim: 12.05.2019).

Böylece az da olsa hatıralar içerisinde bir sınır çizgisi çizmemiz mümkün olabilir.

Biz bu çalışma içerisinde ağırlıklı olarak doğrudan hatıra türüne ait eserleri ele alarak inceledik. Yalnız, örnek olması bakımından, yer yer dolaylı hatıra türü eserlerden de faydalandığımızı belirtmeliyiz.

Bu başlık altında değinmemiz gereken bir diğer konu ise Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türüne ait ilk eser ve 1970 yılına kadar onu takip eden diğer hatıratlar konusudur. Bizim belirlediğimiz çalışma sınırı her ne kadar 1970 sonrasını kapsamaktaysa da, 1970 öncesi yayınlanan hatıralardan bahsetmeden doğrudan 1970 yılından sonraki döneme atlamamız kronolojik olarak bir boşluk oluşturacaktır. Böyle bir durumun oluşmasını engellemek adına, bu konuyu da kısaca ele almak istiyoruz.

Bulgaristan Türk edebiyatında ilk hatırat olarak kaynaklar, Eski Zağra müftüsü Hüseyin Râci Efendi'nin 1910 yılında oğlu Necmi Râci tarafından yayınlanan “Tarihçe-i Vak'a-i Zağra” adlı eserini kabul etmektedir. Daha sonra ise bu eser 1973 yılında M. Ertuğrul Düzdağ tarafından yayına hazırlanarak tekrar bastırılmıştır. Biz de yaptığımız araştırmalar neticesinde bu eserden önce yayınlanmış daha eski bir eser bulamadığımız için bu bilgiyi aynen kabul ederek veriyoruz. Kısaca “Tarihçe-i V'aka-i Zağra” isimli eser ve bu eserin yazarından bahsedecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Hüseyin Râci Efendi, Burgaz'a bağlı Molla Şey Köyü'nde doğmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Eski Zağra müftüsü olarak görev yapan Hüseyin Râci Efendi eserinde, Eski Zağra şehrinin kaybedilmesinin ardından yaşanan Rus işgalini, Süleyman Paşa ordusunun şehri geri alışı, Bulgar zulümlerini, İstanbul'a doğru korku ve dehşet içinde çıkılan göç yolculuğunu anlatmıştır. Yalnız kaleme aldığı hatıraları bastırılmamış, çeşitli nüshaları elden ele dolaşmaya başlamıştır. Savaşın ardından Berlin Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte İstanbul'dan kendi yurduna dönmüşse de süratle artan Bulgar baskılarına dayanamayarak tekrar İstanbul'a göç etmiştir. Burada “Büyük Maarif Meclisi'ne üyesi olarak görev yapmıştır. 1902 yılında İstanbul'da vefat eden Hüseyin R. Efendi'nin diğer eserleri şunlardır:

“Eser-i Aşk”, “Hicretnâme”, “Bedreka”, “İlzâm-ı Avâm”, “İlcâm’ı Hisâm”, “Dîvânçe”, “Telhîsu’l-İnşâ”

“Tarihçe-i Vak’a-i Zağra”, Reçaîzâde Mahmed Ekrem’in “Tali’-m-i Edebiyyât” isimli eserinde kullanılmış, Yahya Kemal Beyatlı tarafından “Bu kitap Türklerin vatan edebiyatında en samimi, yüksek bir şaheserdir... Onun için de okunmaz!” beyanı ile kitabın hem millî ve edebî değeri belirtilmiş, hem de az bilinirliği eleştirilmiştir. Ayrıca Arif Nihat Asya, bu eserin başında yer alan “*Azîz-i kavm idik a’dâ zelîl kıldı bizi*”^{*} mısraı ile başlayan dörtlükten hareketle bir mersiye kaleme almıştır.¹⁰⁷ Bu ilk eserden sonra ise hatıra türünde karşımıza gazeteci, yazar ve şair Mehmet Behçet Perim’in 1946 yılında İstanbul’da Acun Matbaası tarafından yayımlanan “Eski Yapraklar: Anılar, Hatıralar, Eleştirmeler” isimli eseri çıkmaktadır. Ayrıca İstanbul’da İktisat Basımevi tarafından basılan “Sofya Hatıraları” adlı eser de yine aynı yazar tarafından 1947 yılında yayımlanmıştır.

Yalnız burada karşımıza; 1910 yılında yayımlanan “Tarihçe-i Vak’a-i Zağra” ile 1946 yılında yayımlanan “Eski Yapraklar: Anılar, Hatıralar, Eleştirmeler” isimli iki eser arasında geçen 36 yıl boyunca herhangi bir müstakil hatıra kitabı yayımlanmamış mıdır sorusu çıkmaktadır. Biz yaptığımız araştırmalar sonucunda 1910-1946 yılı arasında yayım tarihi belli başka bir eser bulamadık. Yalnız 1898-1973 yılları arasında yaşamını sürdüren Mahmut Necmettin Deliorman’ın “Plevne’deki Gazetecilik Hayatım ve Plevne Hatıratım”, “Adakale Hatıraları”, “Kızılordu İçinde İki Ay Korkunç ve Gülünç Maceralar”; “Birinci Dünya Harbinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nde Gördüklerim”, “Kırk Yıl Gazetecilik Hatıraları”, “Sofya Hatıraları ve Millî Kongreye Ait Yazılar”, “Rumeliden Hatıralar” gibi anı türündeki eserlerinden bazılarına ait yayım tarihlerinin bahsettiğimiz boş dönem içerisine rast gelmiş olması gerekmektedir. Yine de bu eserlerin

* “Azîz-i Kavm idik a’dâ zelîl kıldı bizi,
Esîr-i bend-i belâ vü sefil kıldı bizi;
Bi-gayri hakkın atıp habse bir nice eyyâm,
Mudîk-i ye’s ü sitemde alîl kıldı bizi.”

Hüseyn Râci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015*, s.56.

¹⁰⁷ Râci Efendi, age, s. 4, 25, 30-31 ve 36-37.

yayım yılı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız için kesin bir yargıda bulunmamız mümkün değildir.

Bahsettiğimiz duruma sebep olabilecek bir diğer gerekçe de Bulgaristan Türklerinin eğitim düzeylerinin 1940'lı yıllara kadar, Bulgar hükümetleri tarafından kasıtlı olarak, çok düşük bir seviyede tutulması olabilir. Dolayısıyla eğitim hayatının dışına itilerek cahil bırakılmaya çalışılan Bulgaristan Türklerinin, bahsi geçen dönem içerisinde, hatıratlar kaleme almasını beklemek, bizce, pek mümkün değildir. Aynı şekilde, 1944'ten sonra ise hatırat kaleme alabilecek düzeyde eğitilmiş, aydın yazarların sistemi eleştiren, uygulanan baskı ve zulümleri ifşa eden hatıratlarının komünist idare altında yayımlanmasını beklemek de imkânsız olsa gerektir. Ayrıca, Bulgaristan Türk edebiyatında şiir, hikâye, roman ve tiyatro gibi edebî türlerin hatıra türüne göre çok daha popüler türler olması, dolayısıyla yazarların bahsettiğimiz edebî türlerin kurgusallığı ve mecazlı anlatımı altına gizlenerek daha geniş okuyucu kitlelerine ulaşmasını sağlaması da belki bir sebep olarak gösterilebilir.

Bahsettiğimiz bu boşluk durumu 1946'dan, Ahmed Davudoğlu'nun "Ölüm Daha Güzeldi" isimli eserinin İstanbul Divan Matbaası tarafından yayımlandığı 1963 yılına kadar geçen 17 yıllık dönem içinde geçerlidir. Dolayısıyla bilgi eksikliği sebebiyle Bulgaristan Türk edebiyatında 1910 yılından başlayarak 1963 yılına kadar geçen 53 yıllık süre içerisinde hatıra türüne ait eserlerden yalnız 4 tanesinin tam künyesinden bahsetmemiz mümkün olabildi.

Ayrıca, 1970 yılına kadar geçen süre içerisinde hatıralarını kaleme alan bazı yazarlara ait eserlerin, çeşitli gazete ve dergi sayfalarında kalabildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu tür eserlerin ortaya çıkarılarak incelenmesi ayrı bir çalışma olarak yürütülebilir ve böyle bir çalışma hem Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türüne ait bilgilerin detaylandırılması hem de işlenen içerik açısından önemli bilgilerin ortaya çıkarılması konusunda fayda sağlayabilir.

1970 sonrası Bulgaristan Türk edebiyatında hatıratlar hakkında son birkaç söz söylemek gerekirse, en azından bizim bulabildiğimiz eserlerden hareketle, ister Türkiye'de isterse Bulgaristan'da yayımlanmış olsun,

neredeysse hepsinin 1990 yılından sonra gün yüzü görmüş olmalarıdır. Bunun sebebi ise, bizce, 1984-1989 olayları ve bu olayların ardından meydana gelen göç meselesi önemli bir faktör olmuştur. Öyle ki, 1989 göçü ile Türkiye'ye gelen yazarların kimisi hemen kaleme sarılarak hatıralarını kayıt altına almaya başlamıştır. Bazıları ise kendileri ile yapılan söyleşi ve röportajlara Türk basınında geniş yer verilmesi vesilesiyle, genel olarak, karşılaştıkları baskı ve zulümleri gazete sayfalarında yayımlama imkânı bulabilmişlerdir. Böylece Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları şiddet unsurları hem Türkiye, hem dünya kamuoyunun bilgisine sunulmuş ve Bulgar hükümetine karşı yürütülen protesto gösterilerine destek olunmaya çalışılmıştır. Burada bahsettiğimiz kamuoyu desteği ve diğer örgütsel faaliyetler neticesinde Bulgaristan'da siyasî düzen değişmiş ve "demokrasi dönemi" başlamıştır. Demokrasi döneminin getirdiği siyasî alandaki yumuşama neticesinde ise yazarlar, daha önceki Bulgar hükümetleri tarafından maruz bırakıldıkları baskılara, şahit oldukları insanlık suçlarına dair hatıralarını 1990'dan başlayarak rahatça kaleme alıp yayımlamaya başlamışlardır. Buna örnek olarak, 1990'dan sonra yayımlanan hatıraların büyük kısmında çoğunlukla Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve şiddet unsurlarının yanı sıra hapisane, kamp ve sürgün hayatı gibi konuların işlenmesi gösterilebilir. Böylesi konuların 1990 öncesi Komünist Bulgaristan döneminde işlenemeyeceği, işlense bile yayımlanamayacağı bir gerçektir. Dolayısıyla, 1989 yılının sosyal ve siyasal alanda olduğu kadar hatıra türü içinde önemli bir evre olduğunu söyleyebiliriz.

1970 sonrası ulaşabildiğimiz hatıra sayısının 1970 öncesine göre çok daha fazla olması ve ilerleyen bölümlerde bu eserlerin içerikleri ile ilgili olarak ayrıca bir inceleme yapacağımız için biz burada, 1970 sonrası yayımlanan eserleri toplu bir liste hâlinde vermekle yetineceğiz. Liste içerisinde ulaşamadığımız dolayısıyla inceleme imkânı bulamadığımız eserleri*, dipnot bölümünde arka arkaya tekrar eden gereksiz kalabalıktan

* Bu eserlere ulaşamamızın nedenleri olarak; bazı eserlerin yazarların kendi yayını olması sebebiyle çok az sayıda basılıp dar bir çevreye dağıtılması, eserlerin baskısının kalmamış olması, baskısı kalmayan eserlerin (Millî Kütüphane dâhil) kütüphane kataloglarında da bulunmaması, sistem üzerinde kütüphane rafında görünen bazı eserlerin fiziksel olarak kütüphanede bulunmaması, bazı eserler ile ilgili olarak yazarların kendisine

kaçınmak için, altını çizerek vereceğiz. Bir sonraki bölümde ise bu türe ait eser sahibi yazarları kısaca tanıtmaya çalışacağız.

1.3. 1970 Sonrası Bulgaristan Türk Edebiyatı Hatıra Türünde Eser Veren Yazarlar ve Eserlerine Ait Liste

1. Ahmet Şerif Şerefli, “*Giderayak: Anılar-Günceler, Aforizmalar ve Fragmanlar*”, Rusçuk, Gören Dunav Vakfı Yayınları, 2006 (Anı)
2. Ahmet Şerif Şerefli, “*Önce Düşünceler Kelepçelendi*”, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001 (Anı)
3. Ahmet Şerif Şerefli, “*Türk Doğduk Türk Öldük*”, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990 (Anı)
4. Ahmet Şerif Şerefli, “*Bulgaristan’daki Türkler (1879-1989)*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002 (Anı, Araştırma-İnceleme, Belgesel)
5. Ahmet Yılmaz, “*İki Ülke Bir Hayat*”, Bilal Ofset, Balıkesir, 2013 (Anı)
6. Ali Öztürk, “*Bulgaristan’dan Türkiye’ye, Rumeli’den Bursa’ya Hayatım ve Hatıralarım*”, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2004 (Anı)
7. Ahmet Yücetürk, “*Kötülük Unutulmaz: Türk Doktorun Bulgaristan Belene Hatıraları*”, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2014 (Anı)
8. Ahmet Yücetürk, “*Kızıl Cehennem: Türk Doktorun Bulgaristan Belene Hatıraları*”, İstanbul, Yakın Plan Yayınları, 2015 (Anı)
9. Ahmet Durmuş, “*Suçum Neydi?*”, Akademi Basım-Yayın, İstanbul, 2010 (Anı)
10. Embiya Çavuş, “*Bulgaristan’da Türk Olmak*”, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2009 (Anı)
11. Eşref Rodoplu, “*Karanlıktan Yansımalar-Notlarım*”, (Anı)
12. Fatma Balıkçı-Ocak, “*Selçe-Stomanovo*”, Smolyan (Anı)
13. Faik Gökay, “*Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü (Kime Niyet Kime Kısmet)*”, Ankara, USAK Yayınları, 2013 (Anı)
14. Ahmet Cebeci, “*Ömrüm Ateşten Gömlek*”, Cümle Yayınları, Ankara, 2015 (Anı, Söyleşi)
15. Hafize Beysim Gün, “*Bellekteki Zaman, Anadolu’dan Rumeli’ye Rumeli’den Anadolu’ya Anılar*”, Bay Yayınları, Prizren, 2011 (Anı)

ulaşılmaya çalışılmasına rağmen tarafımıza herhangi bir geri dönüş yapılmaması, basımı yurtdışında yapılan bazı eserlerin Türkiye’de yayımlanmaması gibi durumları gösterebiliriz.

16. Halil Sarıkovanlık, “*Fırtınalı Yıllar*”, Poligraf Yayınları, Razgrad, 2005 (Anı)
17. Hasan Basri Öztürk, “*Bulgaristan’da 46 Yıl*”, (Anı)
18. Halil Uzunoğlu, “*Ceddimin Menkıbeleri ve Bulgar Zindanlarında Kırk Ay*”, Yazarın Kendi Yayını (Anı)
19. Hüseyin Mahmut Hacıoğlu, “*Anılar-Hizmetler-Lanetler*”, Çorlu, 2007 (Anı)
20. Hüsnüye Berraksu, “*Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü (Rodop’tan Ege’ye)*”, Ankara, USAK Yayınları, 2013 (Anı)
21. Hüseyin Köse, “*Kanlı İzler- Şehitlerimizin Belgesel Öyküleri*”, Ekspres-Print, Sofya, 2001 (Anı, Araştırma-İnceleme, Belgesel)
22. İslam Beytullah Erdi, “*Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak*”, Ankara, Berikan Yayınları, 2009 (Anı, Belgesel)
23. İslam Beytullah Erdi, “*Güneşi Ararken*”, Ocak Yayınları, Ankara, 1996 (Anı)
24. İsmail Cambazov, “*Sofya İslam Enstitüsü: Anılar, Belgeler*”, Sofya, Davutoğlu Yayınları, 2005 (Anı)
25. İsmail Cambazov, “*Medresetü’n-Nüvvâb: Anılar, Belgeler*”, Sofya, Davutoğlu Yayınları, 2005 (Anı)
26. İsmail Cambazov, “*Eşiğim ve Beşiğim*”, İstanbul, Erkam Matbaası, 2014 (Anı)
27. İsmail Cambazov, “*Osman Kılıç Mahkemesinin Perde Arkası: Anılar, Belgeler*”, Sofya, Kalem Kitaplığı, 2008 (Anı)
28. İsmail Cambazov, “*Bulgaristan Türk Basın Tarihinde “Yeni Işık-Nova Svetlina” Gazetesi: Belgeler, Bilgiler, Anılar*”, Erkam Matbaası, İstanbul, 2011 (Anı)
29. İsmet Topaloğlu, “*Rodoplar’da Türk Kalmak: Hücreden Hürriyete*”, İzmir, Akademi Kitabevi, İzmir, 2006 (Anı)
30. İbrahim Şafak, “*Memleket Özlemi*”, Smolyan, 2012 (Anı)
31. Kerim Sarılar, “*Mestanlı’daki Türk Katliamı*”, Aksiseda Matbaası, Samsun, 1992 (Anı)
32. Mehmet Türker, “*Gölgedeki Kahraman*”, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2009

33. Mehmet Türker, “*Hazanda Son Yolculuk*”, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007
34. Mehmet Türker, “*Sindelli*”, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2016 (Monografi, Halk Bilimi, Anı)
35. Mehmet Türker, “*Zulmün Ateş Çemberinden Anılar: Belene Adası*”, Lider Ajans Matbaacılık, İstanbul, 2002 (Anı)
36. Mehmet Kocabaş, “*Kızıl Cehennem İçyüzü*”, Hâkimiyet Matbaası, Bursa, 1987 (Anı)
37. Mehmet Hatipoğlu, “*Cefadan Sefaya Anılarım*”, Faber Yayınları, Tırnov, 2013 (Anı)
38. Mehmet Çavuş, “*Belgelerle Bulgar Zulmü*”, Şafak Matbaası, Ankara, 1988 (Anı, Belgesel)
39. Mehmet Demir, “*Sönmeyen Ateş*”, Yaprak Yayınları, İstanbul, 1991 (Anı)
40. Mehmet Kocamustafa-Alev, “*Dalga Göç*”, Tuna Yayınları, Bursa, 1998 (Anı)
41. Mustafa Çete, “*Yıllar, Yollar ve Yaşam Savaşım*”, Razgrad, 2013 (Anı)
42. Nazmiye Saygın, “*Yaban Gülü*”, Bizim Anayurt Yayınları, İstanbul, 2000 (Anı)
43. Nurettin Yılmaz, “*Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü (Ömür Serüveni)*”, Ankara, USAK Yayınları, 2013 (Anı)
44. Necmettin Deliorman, “*Bulgaristan Türkleri-Yakın Tarih ve Hatıralar*”, İstanbul, Saffet Matbaası, 1972 (Anı)
45. Osman Gülmen, “*Bir Bulgaristan Türkünün Anıları ve Düşünceleri*”, Ankara, Teknoed Yayınları, Antalya, 1999 (Anı)
46. Osman Gülmen, “*Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, Anılar*”, *Belgeler*, İtalik Kitapları, Ankara, 2011 (Anı)
47. Osman Kılıç, “*Kader Kurbanı*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989 (Anı)
48. Ömer Osman Erendoruk, “*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda: Örneklerle Bulgar Zulmü*”, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006 (Anı)
49. Ömer Osman Erendoruk, “*Bir Başkadır Bizim Eller: Hatıralar-Gözlemler*”, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2007 (Anı, Halk Bilimi)

50. Rafet Ulutürk, “*Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü-Elli Yıllık Mücadele*”, Akademi Basım-Yayın, İstanbul, 2017 (Anı, Bildiri, Gezi Yazısı)
51. Rafet Ulutürk, “*Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi*”, Dinç Ofset Matbaacılık, İstanbul, 2017 (Anı, Araştırma-İnceleme)
52. Rumeli Balkan Stratejik Araştırma Merkezi, “*Asimilasyon ve Göç: Babam Adımı Koydu Ezan İle Zalim Değiştirdi Silah İle*”, İstanbul, 2015
53. Sabri Tata, “*Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası*”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993 (Anı)
54. Sabri Tata, “*Sofya’da 38 Yıl*” (Anı)
55. Sabri Con, “*Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü (Adaletin Bu mu Dünya)*”, Ankara, USAK Yayınları, 2013 (Anı)
56. Salih Bozov, “*İsimleri Uğruna*”, İstanbul, Sultangazi Belediyesi, 2010 (Anı, Araştırma-İnceleme)
57. Yusuf Türkoğlu, “*Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü (Susmanın Bedeli)*”, Ankara, USAK Yayınları, 2013 (Anı)
58. Yusuf Ahmet Taşkın, “*Kamçılı Kanun-Hatıralar Çeşnisi I*”, Dizayn Matbaacılık, Bursa, 2004 (Anı)
59. Yusuf Ahmet Taşkın, “*Ne Umduk Ne Bulduk- Hatıralar Çeşnisi II*”, Dizgi Ofset, Bursa, 2007 (Anı)
60. Hasan Varadlı, “*Rumeli’den Tarihî Anılar ve Öyküler*”, (Anı)
61. Hasan Varadlı, “*Varoluş Yollarında Anılar ve Öyküler*”, (Anı)
62. Zakir Seyit, “*Kaderime Şükür (Hayat Hikâyem)*”, Varna, Razgrad Poligraf, 2015 (Anı)

2. BÖLÜM

2.1. 1970 Sonrası Hatıra Türünde Eser Veren Şahsiyetler ve Eserleri

2.1.1. Ahmet Şerif Şerefli

Ahmet Şerif Şerefli, 1926 yılında Razgrad'a bağlı Torlak (Tsar Kaloyan) kasabasında doğmuştur. Razgrad Türk Rüştüyesini bitirmiş, daha sonra ise Nüvvâb Medresesi'nin tâli kısmından mezun olmuştur.¹⁰⁸

1953 yılında "Halk Gençliği" gazetesinin düzenlediği şiir yarışmasında dereceye girerek edebiyat yaşantısına giriş yapan yazar aynı yıl "Eylülcü Çocuk" gazetesinde gazeteciliğe başlamıştır.¹⁰⁹ Ahmet Ş. Şerefli ayrıca; "Halk Gençliği", "Yeni Işık" ve "Yeni Hayat" gibi çeşitli gazete ve dergilerde de görev almıştır.¹¹⁰

Yazarın "Müjde" isimli ilk şiir kitabı 1960 yılında Halk Eğitimi Yayınevi (Narodna Prosveta) tarafından yayımlanmıştır. Bu eser, cumhuriyet dönemi Bulgaristan'ında yayınlanan ilk Türkçe şiir kitabıdır. 1963 yılında "Azın Çoğu", 1966 yılında ise "Şirin" adlı eserlerini yayımlayan yazar, 1967'de "Adım Adım Memleket" isimli gezi yazılarını yayımlamıştır. Ahmet Ş. Şerefli'nin 1969 yılında yayınlanan "Üçüncü Adım" isimli şiir kitabı, 1969'dan sonra Türkçe kitap basımının kesinlikle yasaklanması sebebiyle, cumhuriyet dönemi Bulgaristan'ında Türkçe olarak yayınlanan son kitap olmuştur.¹¹¹

1975 yılında tutuklanarak cezaevine gönderilmiş, bu sırada yayımlanmaya hazır bulunan 13 eseri Bulgar emniyet güçleri tarafından alınarak bir daha geri iade edilmemiştir. Böylece, "Şiirler", "Rüzgârlar ve Tohumlar", "Atatürk Rüzgârları", "Şeyh Bedreddin Apolojisi", "Kırcaali Defteri" gibi eserleri ortadan kaldırılmıştır. 1989 yılındaki göç olayları

¹⁰⁸ Ahmet Ş. Şerefli, *Türk Doğduk Türk Öldük*, (Bundan sonra: Türk Doğduk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.507.

¹⁰⁹ Yenisoy, "*Bulgaristan Türk Edebiyatı*", age., (Erişim: 25.11.2018)

¹¹⁰ Osman Baymak, *Yüz Yılın Yüz Şairi Bulgaristan Türk Şiiri Antolojisi*, (Bundan sonra: Bulgaristan Türk Şiiri), Bay Yayınları, Prizren, 2010, s.28.

¹¹¹ Yenisoy, "*Bulgaristan Türk Edebiyatı*", age., (Erişim: 25.11.2018).

sırasında Türkiye'ye gelmiş ve edebî yaşantısına Türkiye'de devam etmiştir.¹¹²

Doğduğu şehir olan Torlak'ta eski bir Türk okulunun okuma evine dönüştürülmesi münasebetiyle 2000 yılında vefat eden¹¹³ Ahmet Ş. Şerefli'nin adı buraya verilmiştir.¹¹⁴

Yazarın eserlerini topluca görmek adına şu şekilde sıralayabiliriz:

“Müjde” (1960), “Azın Çoğu” (1963), “Dünya Bizim Biz Dünyanın Çiçekleri” (1965), “Kar Kürtünü” (1965), “Bulgar Şairlerinden Şiirler” (1966) “Şirin” (1966), “Adım Adım Memleket” (1967), “Musa Celil” (1967), “Üçüncü Adım” (1969), “Türk Doğduk Türk Öldük” (1990), “Deliorman Folkloru” (1991), “Yer Yeşil Gök Mavi Kalsın” (1994), “Çoğun Azı” (1998), “Vakit Çok Geç” (2001), “Önce Düşünceler Keleşçelendi” (2001) “Bulgaristan'daki Türkler (1889-1989)” (2002), “Sen İstanbul'a Gelme” (2003), “Giderayak, Anılar-Günceler Aforizmalar ve Fragmanlar” (2006), “Şiirim Dedim Adına” (2012)¹¹⁵

2.1.2. Ahmet Yılmaz

Ahmet Yılmaz, 1950 yılında Osmanpazarı'na bağlı (Omurtag) Aşağı Hüseyinler (Dolna Hubavka) köyünde doğmuştur. İlkokulu kendi köyünde, Ortaokulu Hasanfaki'da, Liseyi ise Omurtag Lisesi Simeon Velçev'de okumuştur. Daha sonra ise Şumnu Öğretmen Enstitüsünden mezun olmuştur. Buradan mezun olduktan sonra Hamzalar (Filaretovo-Sliven), Aşağı Hüseyinler, Padırlar (Padarino), Osmanlar (Visok) gibi çeşitli köylerde öğretmenlik yapmıştır.

1989 göçünde ailesi ile beraber Türkiye'ye göç etmiş, Balıkesir'e yerleşerek burada öğretmenliğe devam etmiştir. Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneğinin Bandırma şubesinin başkanlığında bulunmuştur.

¹¹² Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, age., (Erişim: 25.11.2018).

¹¹³ Baymak, *Bulgaristan Türk Şiiri*, s.28.

¹¹⁴ Rafet Ulutürk, *Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi*, (Bundan sonra: *Bulgaristan Türkleri*), Dinç Ofset Matbaacılık, İstanbul, 2017, s.387.

¹¹⁵ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.584-585; Ahmet Şerif Şerefli, *Önce Düşünceler Keleşçelendi*, (Bundan sonra: *Önce Düşünceler*), Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001, ss.397-398; “Ahmet Şerif”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_%C5%9Eerif (Erişim: 25.11.2018); Müsamettin Işık, “1989'dan Sonra Bulgaristan Türk Şair ve Yazarlarının Yayınlanmış Eserleri”, (Bundan sonra: 1989'dan Sonra), *Rumeli Dergisi*, S. 53, 2018, s. 14.

Kaleme aldığı hatıralarını 2013 yılında “İki Ülke Bir Hayat” adıyla neşretmiştir. Yazarın diğer eserleri ise şunlardır:¹¹⁶

“Selâm Olsun Rumeli’ye” (2015), “Kardeş Gagauzlar” (2017)

2.1.3. Ahmet Cebeci

Ahmet Cebeci, 1940 yılında Silistre’nin Kurtpınarı ilçesine bağlı Pirlî’de doğmuştur. İlkokul, ortaokul ve liseyi Deliorman’da okumuştur. 1953 yılında 13 yaşında iken Razgrad Türk Pedagoji Okulunun imtihanlarını kazanan Ahmet cebeci, buradan 16 yaşında ilkokul öğretmeni olarak mezun olmuştur.¹¹⁷

Deliorman’ın çeşitli köy ve kasabalarında öğretmenlik yaptıktan sonra 1963 yılında Ahmet Cebeci’nin de kurucuları arasında bulunduğu Bulgaristan Türk Gençleri Birliği adlı derneğin kuruluşundan sonra kovuşturulan yazar, 1966 yılında Türkiye’ye sığınır. 1970 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler Bölümünü bitirir ve 1980 yılından itibaren de bu kurumun tarih bölümünde çalışmaya başlar.¹¹⁸

Yüksek lisans tezi olarak “XVI. Yüzyılda Silistre Sancağı Vakıfları” konusunu ele alan Ahmet Cebeci, doktora tezi olarak “XVI. Yüzyıl Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Gagauzlar” konusunu çalışır.¹¹⁹

Ahmet Cebeci ayrıca, Moldova Gagauzyeri Otonom Cumhuriyeti Devlet Şeref Madalyası ve Gagauzya’ya Hizmet Ödülünün yanı sıra Türk Halk Kültürüne Hizmet ödülü sahibidir. Yazarın akademik yayınları, Alexander Popovic (Balkanlarda İslam) ve Stanford Shaw-Ezel Shaw (Osmanlı Tarihi) gibi önemli bilim adamları tarafından eserlerinde kaynak olarak kullanılmıştır.¹²⁰

Ahmet Cebeci’nin hatıraları 2015 yılında “Ömrüm Ateşten Gömlek” adı ile yayımlanmıştır. Yazarın ayrıca, “Türk Devletinin Tekâmülü”, “Türk Kültürü”, “Deliorman Bilmeceleeri”, “Bulgaristan Türklerinin Dünü-

¹¹⁶ Müsamettin Işık, “1989’dan Sonra”, s. 14.

¹¹⁷ Ahmet Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, Dr. Ahmet Cebeci ile Nehir Söyleşi, (Bundan sonra: *Ömrüm Ateşten Gömlek*), ed. Güray Kırpık, Ankara: Cümle Yayınları, 2015, s.15.

¹¹⁸ “Ahmet Cebeci”, <http://www.biyografya.com/biyografi/456> (Erişim: 25.11.2018).

¹¹⁹ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.439-441.

¹²⁰ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.9-10.

Bugünü-Yarını”, “Gagauz Türklerinin Tarihi” gibi eserleri de bulunmaktadır.¹²¹

2.1.4. Ahmet Durmuş

Cafarlar köyünde doğan Ahmet Durmuş, Oluklu Camii Okulunda okumaya başlamış, eğitimine Koşukavak Rüştüyesinde devam etmiştir. Buradan mezun olduktan sonra 1948’de Canavarlar (Kandilka) köyünde öğretmenliğe başlamıştır.

Ahmet Durmuş bu öğretmenlik döneminde “Yeni Işık” ve “Halk Gençliği” gazetelerinin muhabirliğini de yapmıştır. İlerleyen dönemde ise kazanın kültür şefliği görevinde bulunmuştur. Bundan sonra kendisine Türklerin yoğun olduğu yerlerde Merkez Organizatör olarak çalışması teklif edilmişse de bu siyasi teklifi kabul etmediği için her türlü görevinden uzaklaştırılmıştır. Daha sonra tekrar öğretmen olarak çalışmasına müsaade edilmişse de her sene başka bir köye tayin (sürgün) edilmiştir. 1973 yılında Türkçe derslerinin kaldırılması ile görevine temelli son verilmiştir.

Bulgaristan’da Türklere yönelik baskıların artması sonucunda birkaç arkadaşı ile birlikte “Koşukavak-Kesebir” örgütünü kurmuşlar ve Ahmet Durmuş bu örgüte başkanlık yapmıştır. Bu sebeple de 1986 yılında tutuklanmış ve daha sonra sürgüne gönderilmiştir. 1991 yılında Türkiye’ye gelerek buraya yerleşmiştir.¹²²

2.1.5. Ali Öztürk

1923 yılında Bulgaristan’ın Mestanlı kasabasına bağlı Koca Ömer Köyü’nde doğan Ali Öztürk, ilkokul eğitimini kendi köyünde, ortaokul eğitimini de Hatipoğulları’nda tamamlamıştır. 1938 yılında Şumnu’daki Nüvvâb Medresesi’ne kaydolarak tahsil hayatını bu eğitim kurumunda devam ettirmiş, 1943 yılında ise buradan mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra Hatipoğulları, Mestanlı, Kırcaali gibi şehirlerde ortaokul öğretmenliği yapmış, ancak 1950 yılında öğrencilere millî ve dinî duygular aşladığı

¹²¹ “Ahmet Cebeci”, <http://www.biyografya.com/biyografi/456> (Erişim: 25.11.2018); Müsamettin Işık, “1989’dan Sonra”, s. 14.

¹²² Ahmet Durmuş, *Suçum Neydi*, Akademi Basın Yayın, İstanbul, 2010, s.7, 22 ve 70-80.

gerekçesiyle meslekten uzaklaştırılmış, 1951 yılında da Türkiye'ye göç etmiştir.

Türkiye'ye geldikten sonra Bursa'ya yerleşen Ali Öztürk, burada öğretmen olarak göreve başlamış, ilerleyen zamanda bankacılık ve ticaret gibi çeşitli sektörlerde çalışmıştır. Ayrıca, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nda da çalışmalar yürüten Ali Öztürk, bu kurum tarafından 1981 yılında "Altın Madalya" ile ödüllendirilmiştir. Kendisini çeşitli dernek ve vakıfların hizmetine adanarak, birçok derneğin başkanlık görevinde veya kurucu kadrosunda görev almıştır. Ali Öztürk'ün görev aldığı dernek ve vakıfların bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1. "Bursa Hürriyet ve İstiklâl Mahallelerine Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği",
2. "Adalet Mahallesi Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği",
3. "Hürriyet ve İstiklâl Mahallesi Okul Yaptırma ve Yaşatma Derneği",
4. "Hürriyet ve İstiklâl Mahallelerini Güzelleştirme ve Kalkındırma Derneği",
5. "Bursa İmam-Hatip ve İlâhiyat Öğrencilerine Yardım Derneği",
6. "Bursa İmam-Hatip Lisesi Vakfı",
7. "Yüksek İslâm Enstitüsü İlâhiyat Vakfı",
8. "Aydınlar Ocağı", "Bursa Müftülük Yaptırma ve Yaşatma Derneği",
9. "Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği",
10. "Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu"

Burada sıraladığımız dernek ve vakıflar aracılığıyla özellikle Bursa şehrine ve buradaki göçmenlere önemli katkıları bulunan Ali Öztürk, ayrıca Bulgaristan Türklerinin zorunlu göçe tabii tutulduğu dönemde (Bal-Göç bünyesinde) gerek yurtiçinde, gerekse yurtdışındaki aktif çalışmaları ile bahsi geçen sürece katkıda bulunmaya çalışmıştır.¹²³

¹²³ Ali Öztürk, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Rumeli'den Bursa'ya Hayatım ve Hatıratım*, (Bundan sonra: Bulgaristan'dan Türkiye'ye), Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2008, s.29, 32, 33, 47, 77, 80, 111, 313 ve 315.

Önemli dernekçilik faaliyetleri yürüten Ali Öztürk, hatıralarını “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Rumeli’den Bursa’ya Hayatım ve Hatıratım” adıyla yayınlamıştır.

2.1.6. Ahmet Davudoğlu

1912 yılında Bulgaristan’ın Şumnu şehrine bağlı Kalaycı Köyü’nde doğan Ahmet Davudoğlu, 1924 yılında köy mektebini daha sonra ise Ekizce Köyü’nde rüştiye eğitimini tamamlayarak Şumnu’daki Nüvvâb Medresesi’nde eğitime başlamıştır.¹²⁴ Burada aldığı eğitimden sonra ise 1936 yılında ise Mısır’daki Câmîü’l-Ezher Üniversitesi’ne gönderilmiş ve burada İslam Hukuku Bölümünü bitirmiştir. 1942 yılında Bulgaristan’a döndüğünde Nüvvâb Medresesinde hoca olarak görev almaya başlamış, 1944 yılında ise bu kurumun müdürü olarak atanmıştır.

Komünist Bulgar idaresi başa geldikten kısa bir süre sonra Türkiye lehine casusluk yapmak ile suçlanarak tutuklanmıştır.¹²⁵

Soruşturmalarından sonra Rositsa’da bulunan toplama kampına gönderilerek baraj inşaatında çalıştırılmıştır. Hastalığı sebebiyle 1945 yılında serbest bırakılarak Nüvvâb Medresesi’ndeki görevine iade edilmiştir. Bir süre görevine devam ettikten sonra Türkiye’ye göç için müracaat etmiş ve 1949 yılında bu emeline kavuşmuştur.

Ahmet Davudoğlu, Türkiye’ye yerleştikten sonra ilk olarak Yedikule Küçük Efendi Camii’ne imam olarak atanmış, daha sonra ise Diyanet İşleri Başkanlığı’nda gezici vaiz olarak görev almıştır. Bursa Orhangazi Müftülüğü de yapan Davudoğlu, 1952 yılında Fatih Kütüphanesi’nde çalışmaya başlamış, daha sonra bu kütüphanenin Süleymaniye Kütüphanesi’ne taşınması neticesinde birkaç yıl da burada memurluk yapmıştır. İstanbul İmam-Hatip Okulu’nda hocalık, 1959 yılından itibaren de Yüksek İslâm Enstitüsü’nde hocalık ve müdürlük gibi görevlerde bulunmuştur.¹²⁶

¹²⁴ Ahmet Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, (Kit-San Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul, 1979, s.59, 61 ve 65-66.

¹²⁵<http://web.archive.org/web/20180101135420/http://www.islamveihisan.com/ahmet-davudoglu-kimdir.html> (Erişim: 09.04.2019).

¹²⁶ Davudoğlu, *Ölüm*, s.140, 161, 175 ve 184.

Hatıralarını “Ölüm Daha Güzeldi” adı altında yayınlayan fıkıh ve hadis âlimi Ahmet Davudoğlu’nun kaleme aldığı diğer eserleri şunlardır:

“Buluğu’l-Meram Tercümesi”, “Sahih-i Müslüm Tercüme ve Şerhi”, “Mevkûfât Tercümesi”, “Reddü’l-Muhtar Tercümesi”, “Kur’an-ı Kerim Meali”, “Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri”¹²⁷

2.1.7. Ahmet Yücetürk

Ahmet Yücetürk, 1941 yılında Eski Cuma’ya (Tırgovişte) bağlı Avdallar (Lovets) köyünde doğmuştur. İlkokulu kendi köyünde okumuş, daha sonra ise Eski Cuma Türk Rüştüyesine devam etmiştir. Lise eğitimini Bulgar Lisesinde tamamladıktan sonra 1961-1967 yılları arasında Sofya Tıp Fakültesinde eğitimine devam etmiştir. Genel Cerrahi uzmanı olarak görev alan Ahmet Yücetürk, Ortopedi-Travmatoloji alanlarında ihtisasını tamamlamıştır.

1978 yılında Türkiye’ye göç etmek için devlet makamlarına müracaat etmiş, bu sebeple meslekten ihraç edilmiştir. Bulgaristan Türklerine uygulanan baskıların iyice arttığı 1985 yılında tutuklanmış, daha sonra ise Belene* Kampına gönderilmiştir. Burada 6 ay kaldıktan sonra ise sürgüne gönderilmiştir. Ancak 1988 yılında serbest kalan Ahmet Yücetürk, 1989 yılında Türkiye’ye göç etmiştir.¹²⁸

Ahmet Yücetürk, hatıralarını “Kızıl Cehennem” ve “Kötülük Unutulmaz” adlı iki eserde toplayarak yayınlamıştır.

2.1.8. Embiya Çavuş

1926 yılında Bulgaristan’ın Şumnu şehrine bağlı Mahmuzlar köyünde doğan Embiya çavuş, ilköğretimi kendi köyünde gördükten sonra ortaokulu Kemaller şehrinde okumuştur. 1938-1941 yılları arasında ise Şumnu ilinde medrese eğitimi almıştır. 1944 yılında okul müdürünün hışımına maruz kalarak Bulgaristan eğitim sisteminin dışına atılan Embiya Çavuş, 1945 yılında rejim değişikliği ile tekrar eğitim alma fırsatı bulmuş ve

¹²⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Davudo%C4%9Flu (Erişim: 09.04.2019).

* Tuna nehrinin Niğbolu önlerinde ayrılan ve Zıştovi önlerinde tekrar birleşen kolları arasında kalan on iki adanın en büyüğü Belene (Persin) adasıdır.

¹²⁸ Ahmet Yücetürk, *Kızıl Cehennem*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2015, s.5.

Nüvvâb Medresesi'nde öğrenciliğe başlamıştır. 1946 yılında Türk okullarının kapatılması ve Türklere uygulanan baskılara tepki gösterebilmek adına Embiya Çavuş'un önderliğinde Osman Gülmen, Fikret Süleyman, Rahim Kazım ve Hasan İsmail isimli arkadaşları birleşerek, Bulgaristan'daki ilk tüzük sahibi örgütü "Bulgaristan Türklerinin Varlığını Benliğini Koruma Teşkilâtı" adıyla kurmuşlardır.

Bu örgütün kuruluşundan sonra Embiya Çavuş, askerî bölgelerde istihbarat topladığı gerekçesiyle çalışma kampına gönderilmiş, daha sonra ise Gümülcine'den dönerken askerî istihbarat alanında yaralı olarak yakalandığı için Varna'ya gönderilmiştir. 1948 yılında ise, teşkilat kurmaktan, Türkiye lehine casusluk yapmaktan ve Tito ile Georgi Dimitrov'a suikast düzenlemekten 3 kere ölüm cezasına çarptırılmış, 1949-1956 yılları arasında ise ağırlaştırılmış müebbet cezası ile Belene adasına gönderilmiştir. Belene kampının kapatılmasından sonra ise önce Plevne'ye sonra ise Sofya'ya nakledilmiş, ancak 1961 yılında tahliye edilmiştir.

1965 yılında Yeni Pazar'da porselen fabrikasında çalışmaya başlayan Embiya Çavuş'un eserleri Almanya, İngiltere, SSCB ve Finlandiya gibi ülkelerde sergilenmiştir.

1978 yılında Türkiye'ye gelerek İzmir'e yerleşen Embiya Çavuş, 1984 yılında İzmir Balkan Göçmenleri Kültür Dayanışma Derneği'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Böyle sanat hayatının yanı sıra dernekçilik faaliyetleri de yürütmeye başlamış ve 1989 göçü sırasında Turgut Özal'ın danışmanlığını yapan Embiya çavuş, 1999 yılında Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği'nin yönetim kurulunda da görev almıştır. ABD Balkan Ülkeleri İnsan Hakları Konseyi, Amerikan İnsan Hakları Derneği, New York Bulgaristan Türkleri Derneği, Amerikan-Türk İslâm Kültür Derneği gibi derneklerde üye olarak faaliyet göstermiştir.

Embiya Çavuş'un "Bulgaristan'da Türk Olmak" (2009) isimli hatıralarının yanı sıra, Türkleri eritme politikaları ve insanlığa karşı işlenen suçlar ile ilgili tablolarını toplayarak bu eserlerin nasıl vücuda

getirildiklerini anlattığı “Yaşadıklarımız Bir Daha Yaşanmasın” (2006) isimli bir eseri bulunmaktadır.¹²⁹

2.1.9. Emel Şakir-Balıkçı

1955 yılında Bulgaristan’ın Paşmaklı (Smolen) iline bağlı Stomanovo (Çelikli) köyünde doğan Emel Balıkçı, ilköğretimi kendi köyünde, orta ve lise eğitimini ise Paşmaklı’da bitirdikten sonra Filibe’de bulunan “Paisiy Hilendarski” isimli devlet üniversitesinin pedagoji bölümünden mezun olmuştur. Buradan mezun olduktan sonra kendi köyü olan Çelikli’de ve Paşmaklı ilinde 32 yıl öğretmen olarak görev yapmıştır.

Öğretmenliğin yanı sıra görevli olduğu okullarda tiyatro ve folklor ekipleri kurmuş ve bu ekiplerin yöneticiliğini üstlenmiştir. Çeşitli şiir ve öyküleri yayımlanmış, yazdığı tiyatro eserleri sahnelenmiştir. 2005 yılından sonra ise folklor çalışmalarını hızlandıran Emel Balıkçı, ayrıca Bulgaristan’ın Rodop bölgesinde konuşulan Türkçe üzerine araştırmalar yapmış, Rodoplar’da bulunan cami, medrese, türbe, mescit ve tekke gibi mimarî eserler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Emel Balıkçı’nın makaleleri “Yeni Hayat”, “Bültürk”, “Balkanlar’da Türk Kültürü” gibi çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır.

2008 yılından beri eşi Mehmet Şakir Alev ile birlikte, Kırcaali’de hem Türkçe hem Bulgarca olarak yayınlanan “Alev” isimli bir dergi çıkarmaktadırlar.

Emel Şakir Balıkçı’nın kaleme aldığı eserler şunlardır:

“Avucumda Üç Alev” (Şiir, 2008), “Kaderin Sesleri” (Monografi, deneme, öykü, anı, 2008), “Vıça Üzerine Bir Köy Konmuş” (Monografi, 2008), “Yürük Lâneti” (Öykü, 2011), “Rodopların Kader Yolları” (Roman, 2015), “Saksağanın Suskunluğu” (Öykü, 2016), “Edebiyat, Tiyatro ve Folklor” (Araştırma-İnceleme, 2014), “Şehit Türkân ve Anneler” (Araştırma-İnceleme, 2013), “Bulgaristan Türklerinin Dili, İnançları ve

¹²⁹ Çavuş, *Bulgaristan’da*, ss.7-8; Müsamettin Işık, “1989’dan sonra”, s.15.

Folkloru” (Araştırma-İnceleme, 2012), “Ayı Dağı Köyleri” (Araştırma-İnceleme, 2017), “Borino (Karabulak), Ata Toprağı”^{130*}

2.1.10. Fatma Balıkçı-Ocak

Fatma Balıkçı-Ocak’ın, Emel Balıkçı’nın annesi olduğu ve “Anamın Türküleri” isimli bir derleme eserinin yayınlandığını daha önce belirtmiştik. Bu bilginin dışında kendisi hakkında, 1924 yılında Paşmaklı’ya (Smolyan) bağlı Selçe köyünde 1924 yılında doğmuş olduğu söyleyebiliriz.

Kaleme aldığı anıları ise “Selçe-Stomanovo” adıyla, Türkçe olarak topladığı 500’den fazla türkü ise “Anamın Türküleri” (Derleme, 2008) başlığı ile yayınlanmıştır. Fatma Balıkçı-Ocak, 2011 yılında vefat etmiştir.¹³¹

2.1.11. Hasan Basri Öztürk

Bulgaristan’ın Eskicuma kentinde 1905 yılında doğan şair Hasan B. Öztürk, aynı şehirde eğitimini tamamladıktan sonra öğretmen olarak görev yapmaya başlamıştır. Öğretmenlikten sonra ticaret hayatına atılmış, Eskicuma’da Millî Kültür ve Hayır Derneklerinin kuruluşunda faal olarak çalışmıştır. 1951 yılında Türkiye’ye göç eden şairin şiirleri, “Rehber” ve “Koca Balkan” gibi çeşitli gazetelerde yayınlanmıştır.

Hasan B. Öztürk’e ait eserler şunlardır:

“Bulgaristan’da 46 Yıl”, “Bir Yiğit Bir Vatan Kurtarır”, “Hayalimden Silinmez”, Türk Doğdum Türk Yaşarım”¹³²

¹³⁰ Şaban Mahmudoğlu Kalkan, *Rodop Öyküleri: Bulgaristan Türk Edebiyatı Antolojisi*, (Bundan sonra: Rodop Öyküleri), C.I, Etki Yayınları, İzmir, 2017, s.256; Baymak, *Bulgaristan Türk Şiiri*, s.100; Müsamettin Işık, “1989’dan Sonra...”, s.12.

* Emel Şakir-Balıkçı’nın “Avucumda Üç Alev” isimli eserinin yayın yılı olarak Osman Baymak 2005 yılını, Müsamettin Işık ile Şaban M. Kalkan ise 2008 yılını göstermektedirler. Biz, iki farklı kaynaktan ortak olarak kabul edilmesi sebebiyle bu eserin yayın yılını 2008 olarak aldık. Ayrıca “Kaderin Sesleri” isimli eser, Osman Baymak tarafından deneme, öykü ve anı olarak tanıtılmakta iken Şaban M. Kalkan bu eseri monografi olarak tanıtılmaktadır. Müsamettin Işık ise listesine bu eseri almamıştır. Dolayısıyla elimizde karşılaştırma yapabileceğimiz bir üçüncü kaynak olmadığı için bahsi geçen iki farklı kaynağı birleştirerek verdik.

¹³¹ Mustafa Bayramalı, “İki Olay, Bir Yorum”, *Kırcaali Haber*, 16 Ocak 2013, https://www.kircaalihaber.com/?pid=8&id_aktualno=353, (Erişim: 15.04.2019); Işık, “1989’dan Sonra”, s.12.

¹³² Baymak, *Bulgaristan Türk Şiiri*, s.198

2.1.12. Halil Sarıkovanlık

1937 yılında Bulgaristan'ın Sarıkovanlık (Medovets) köyünde doğan Halil Sarıkovanlık, ilkokul eğitimine 1945 yılında kendi köyünde başlamış, ortaokul eğitimine Tırgovişte'de (Tırnovtsa) başlamışsa da, Burgas'a bağlı Çiftlik (Bilka) Köyü'nde bulunan Şadiye Rüştüyesinde tamamlamıştır. 1954 yılında Şumnu Pedagoji Okulu'nda okumaya başlamıştır. Daha sonra ise eğitim hayatını Sofya Üniversitesi'nde tamamlamıştır.

Eğitim hayatını başarı ile tamamladıktan sonra iş hayatına kendi köyünde sıralı öğretmen olarak başlayan Halil Sarıkovanlık, Kırcaali'nin Dedeler (Dâvotsi) Köyü'nde, Burgas'ın Karavelovo Köyü'nde öğretmenlik, ayrıca kendi köyünde de Vatan Cephesi Köy Komitesi Başkanlığı yapmıştır.

Türkçe'nin tüm okullarda yasaklanmasından sonra öğretmenlikten istifa etmiş, Devne Fabrikasında işçi olarak çalışmaya başlamıştır. 1977 yılında Türkiye'ye göç etmiştir. İstanbul'a yerleşen Halil Sarıkovanlık, burada da çeşitli okullarda öğretmenlik mesleğine devam etmiştir.

Halil Sarıkovanlık, hatıralarını “Fırtınalı Yıllar (Anılarımdan)” adıyla yayınlamıştır. Ayrıca kendisinin “Medovets-Sarıkovanlık” isimli bir eseri daha bulunmaktadır.¹³³

2.1.13. Halil Uzunoğlu

Halil Uzunoğlu, 1926 yılında Ahadlar-Sagir'de doğmuştur. İlk olarak mahalle medresesinde, daha sonra ise bir müddet Ahadlar-Kebir'de okumuştur. Buralardan resmi bir diploma alamayınca 1940 yılında Stanimaka'da (Asenovgrad), 1941-1943 yılları arasında Eğridere Rüştüyesi'nde, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ise Kırcaali Rüştüyesi'nde eğitimine devam eder ve buradan mezun olur. Buradan mezun olduktan sonra öğretmenlik ve imamlık yapmıştır.

1950 yılında Türkiye'ye ailesi ile beraber göç etmiştir. Burada çeşitli işlerden sonra müteahhitlik yapmıştır. İlerleyen dönemde siyaset alanına da adım atan Halil Uzunoğlu, Millî Selamet Partisi içerisinde görev almıştır.

¹³³ Halil Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar (Anılarımdan)*, Poligraf Yayınları, Razgrat, 2005, s.6, 45, 62, 63, 93 ve 109.

Balkanlarda Türklere uygulanan zulümlere dikkat çekmek için 1976 yılında merkezi Bursa’da olan Rodop Tuna Türkleri Derneği’ni kurmuştur.

1981 yılında akrabalarını ziyaret için gittiği Bulgaristan’da tutuklanarak cezaevine gönderilen yazar, 1985 yılında serbest bırakıldıktan sonra Türkiye’ye geri dönebilmiştir. Türkiye’ye döndükten sonra da dernek faaliyetlerinin yanı sıra siyasi faaliyetlerine Refah Partisi’nde devam etmiştir.¹³⁴ Halil Uzunoğlu, hatıralarını “Ceddimin Menkıbeleri ve Bulgar Zindanlarında Kırk Ay” adıyla yayınlamıştır.¹³⁵

2.1.14. Hüseyin Mahmut Hacıoğlu

1927 yılında Bulgaristan’ın Razgrad iline bağlı Yunus Abdal (Yonkovo) köyünde doğan Hacıoğlu, ilkokulu kendi köyünde okuduktan sonra rüştiye eğitimini Razgrad’ta tamamlamıştır. Buradan mezun olduktan sonra Şumnu’daki Nüvvâb Medresesi’ne başlamış, ardından da Sofya Üniversitesi’nde Tarih Pedagoji Ana Bilim Dalı’nı bitirmiştir.

1951 yılında Eski Zağra’da bulunan Türk Öğretmen Enstitüsü’ne atanmış ve burada hem öğretmenlik hem de müdürlük görevinde bulunmuştur. 1955 yılında Sofya Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlayan Hacıoğlu, buradaki görevini 1989 yılına kadar devam ettirmiştir. 1989 yılında zorunlu göçe tabii tutularak Türkiye’ye gelmiş, Marmara Üniversitesi’nin Fen ve Edebiyat Fakültesi’nde Türk Dili Tarihi dersleri vermiştir.

Hüseyin Mahmut Hacıoğlu’nun doğrudan kaleme aldığı veya katkıda bulunduğu eserler ise şöyledir:

“Üniversitelilere Metinler Derlemeleri” (Ortak yayın), “Türk Çocuklarına Metinler”, “Öğretim Yöntemleri Bilgisi” (Bulgarca Metodika), “İlk Mekteplerde Türk Dili Metodikası”, “Türkçe Öğretiminde Alıştırılmıştır/ Teorik ve Pratik Açından”, “Türk Dili Öğretim Bilgisi”, “Leksikoloji ve Üslup Bilgisi”, “Türkçe-Bulgarca Konuşma Kitabı” (Ortak yayın), “Učebnik po Turski Ezik za Studenti” (Ortak yayın), “Praktičeski

¹³⁴ Halil Uzunoğlu, *Ceddimin Menkıbeleri ve Bulgar Zindanlarında Kırk Ay*, (Bundan sonra: *Ceddimin Menkıbeleri*), Yazarın kendi yayını.

¹³⁵ Işık, “1989’dan Sonra”, s. 15

Turski Ezik za Studenti” (M. Beytulha ile ortak yayın), “Anılar, Hizmetler, Lânetler”.¹³⁶

2.1.15. İslam Beytullah Erdi

1940 yılında Razgrad’a bağlı Nasrettin (Biserstsi) köyünde doğan¹³⁷ İslam B. Erdi, ilk ve ortaokulu kendi köyünde okuduktan sonra 1956 yılında Razgrad Türk Pedagoji Okulundan mezun olmuştur.¹³⁸ Mezun olduktan sonra bir süre öğretmenlik yapan yazar, 1968 yılında gazeteciliğe başlamış ve “Yeni Işık” gazetesinin kadrolu muhabiri olarak 17 yıl bu gazete bünyesinde çalışmıştır. 1985 yılında yürütülen Bulgarlaştırma çalışmalarına karşı koyduğu için tutuklanarak Belene Kampı’na gönderilmiştir. 1986 yılında Montana’nın Doktor Yosifovo köyüne sürgüne gönderilmiştir. 1989 yılında Bulgaristan’dan sınır dışı edildiğine Türkiye’ye gelerek Ankara’ya yerleşmiş ve öğretmenlik yapmıştır.¹³⁹

İlk hikâye örneklerini öğrencilik yıllarında vermeye başlayan yazarın eserleri zaman zaman Türkçe gazete ve dergilerde yayınlanmışsa da İslam B. Erdi, daha çok bir gazeteci olarak ünlenmiştir.¹⁴⁰ Yine de gazeteciliğinin yanında edebî hayatına da devam etmiş ve birçok edebî eserin altına imzasını bırakmıştır. İslam B. Erdi’nin eserleri ise şunlardır:

“Dünya Ufuklarında” (1982), “Güneşi Ararken” (1996), “İnsanı Düşündüren İnsan” (1997), “Gelin Uçtu” (1998), “Vicdanın İsyanı” (2001), “Aşk Arayanlar” (2002), “İslâmî e Pat kım Ştastiye” (2002), “Kratko Sıdarjanie na İslâma” (2002), “Vıvedenie kım İzuçavaneto na Korana” (2003), “Osnovi na İslâma” (2003), “Balkan Ülkelerinden Masallar” (2003), “Tutuklunun Sevgilisi” (2003), “Özüne Dön Halkım” (2004), “Beleg ot Roza” (2004), “Yaşamak Hakkı” (2005), “Bisertsi’ye Hiç Gittiniz mi?” (2006), “Anadolu ve Rumeliden Esintiler” (2006), “Gümüş Kakmalı Ağızlık, Hikâye ve Gezi Notları” (2007), “Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak”

¹³⁶ Işık, “1989’dan Sonra”, s.16; <http://www.biyografya.com/biyografi/14104> (Erişim: 11.04.2019).

¹³⁷ İslâm Beytullah Erdi, *Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak*, (Bundan sonra: Sınırlar Ötesinde), Berikan Yayınevi, Ankara, 2009, s.7.

¹³⁸ Şerefli, *Türk Doğduk*, s. 631.

¹³⁹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.7.

¹⁴⁰ Yenisoy, “Bulgaristan Türkleri”, age., (Erişim: 5.12.2018).

(2009), “Uzun Bir Gece” (2009), “Gençlerle Söyleşi” (2009), “Romanya ve Bulgaristan yollarında 25 Gün” (2011), “Sıcak Taşlar-Bulgaristan Yazarlarından Hikâyeler Antolojisi” (2012)¹⁴¹

İslam B. Erdi ayrıca, İLESAM ve TÜRKSAY gibi kuruluşların yönetim kurullarında görev almış, KIBATEK Ankara temsilciliği de yapmıştır. Yazar, 2014 yılında Ankara’da vefat etmiştir.^{142*}

2.1.16. İsmail Cambazov

1928 yılında Bulgaristan’ın Kırcaali iline bağlı bulunan Ardino kasabasının Halaçdere (Brezan) Köyü’nde doğmuştur.¹⁴³ İlkokulu kendi köyünde, ortaokulu Kırcaali’de okuduktan sonra Şumnu’da bulunan Nüvvp okulundan 1949 yılında mezun olarak öğretmenlik yapmaya başlamıştır.

Daha sonra Sofya Devlet Üniversitesi’nin Hukuk Fakültesi’ni 1953 yılında bitirmiş, “Yeni Işık” gazetesinde dış haberler bürosunda çalışmaya başlamıştır. Uzun yıllar yaşamına gazeteci olarak devam eden İsmail Cambazov; gazeteden ayrıldıktan sonra Bulgar Telgraf Ajansı’nda, Bulgar Bilimler Akademisi Balkanoloji Enstitüsü gibi kurumlarda çalışmıştır. 1989’dan sonra Hak ve Özgürlükler hareketini desteklemiş, Sofya İslâm Enstitüsü’nün kurucuları arasında yer almıştır. Daha sonra ise aynı kuruma rektör olarak seçilmiştir.

Yazın hayatına yazdığı makaleler ile başlamış, gezi yazıları, siyasî röportajlar, öyküler ve bilimsel eserler ile devam etmiştir.¹⁴⁴

İsmail Cambazov’un kaleme aldığı eserleri şunlardır:

“Medresetü’n-Nüvvâb” (2005), “Sofya İslâm Enstitüsü” (2005), “Osman Kılıç Mahkemesinin Perde Arkası” (2010), “Bulgaristan Türk

¹⁴¹Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.4; Işık, “1989’dan Sonra”, s. 16.

¹⁴² “İslam Beytullah Erdi”, <http://www.biyografya.com/biyografi/9623>, (Erişim:5.12.2018).

* Burada yer verdiğimiz bilgilerin aksine Ahmet Ş. Şerefli, İslam B. Erdi’nin 1941 yılında Kazıcılar köyünde doğduğunu ve Mihaylovgrat ilinin General Marinov köyüne sürgün gönderildiğini yazmaktadır. Şerefli, *Bulgaristan’daki*, s.631.

¹⁴³ İsmail Cambazov, “Eşiğim ve Beşiğim”, (Bundan sonra: Eşiğim), Erkam Matbaası, İstanbul, 2014, ss.14.

¹⁴⁴ Kalkan, *Rodop Öyküleri*, s.40.

Basını Tarihinde Yeni Işık Gazetesi” (2011), “Balkanlarda Türkler ve Müslüman Azınlık” (2013), “Beşğim ve Eşğim” (2014)¹⁴⁵

2.1.17. İsmet Topaloğlu

İsmet Topaloğlu, 1955 yılında Mestanlı’ya bağlı Göşler köyünde doğmuştur. İlk ve ortaokulu Mestanlı’da Bulgar okullarında okuduktan sonra lise eğitimine Kırcaali İnşaat Meslek Lisesi’nde başlamıştır. Meslek lisesini tamamladıktan sonra ise eğitim hayatına Kırcaali’de teknik mimarlık bölümünde devam etmiştir.

Kendisine Komünist Parti’ye üye olması, partinin gençlik kolları olan ilçe komsomol teşkilatında görev alması gibi çeşitli teklifler sunulmuşsa da kabul etmemiştir. Daha sonra parti desteği ile öğretmenliğe başlamış fakat yine bu durumu içine sindiremeyerek görevinden istifa etmiştir. Teknik mimarlık bölümünü bitirdikten sonra inşaat sektöründe şantiye şefi olarak çalışmaya başlamıştır.

Bulgaristan’da Türk isimlerinin Bulgar-Slav isimleri ile değiştirildiği sırada yakın çevresi ile birlikte örgütlenip Türkler arasında yaşanan haksızlıkları protesto etme fikirlerini yayarak bu duruma karşı direniş göstermişlerdir. Özellikle Mestanlı mitingi ve gösterilerinin teşkilatlanmasında önemli katkıları olmuştur.

İsmet Topaloğlu, bu olaylardan sonra evinde yapılan aramalar neticesinde döviz kanununa muhalefet suçuyla tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Cezaevinde 2 yıl boyunca mahkeme kararını beklemiş ve bu sürenin sonunda kendisine 3,5 yıl hapis cezasının yanında 1,5 yıl sürgün cezası verilmiştir. Cezaevinden çıktıktan sonra Lom kentine bağlı Dondukovo köyüne sürgün edilen İsmet Topaloğlu, 1989 yılında Türkiye’ye gelerek İzmir’e yerleşmiştir.

Kendisinin “Rodoplar’da Türk Kalmak” isimli bir eseri bulunmaktadır.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Cambazov, *Eşğim*, s.699; İsmail Cambazov, “*Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık/Nova Svetlina Gazetesi*”, (Bundan sonra: Yeni Işık), Erkam Matbaası, İstanbul, 2011, ss.191-292.

2.1.18. Mehmet Türker

1950 yılında Bulgaristan'ın Kırcaali iline bağlı Sindelli (Sindelsti) köyünde doğan Mehmet Türker, Sofya Üniversitesi'nin Batı Dilleri Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur.

Kırcaali'nin değişik köy ve kasabalarında öğretmenlik yapmış, Mehmet Halilov ismiyle çeşitli gazete ve dergilerde hem Türkçe hem Bulgarca haber, röportaj ve hikâyeleri yayınlanmıştır.

1984 yılında Bulgaristan Türklerine uygulanan baskıları onaylamadığı için tutuklanarak Belene kampına gönderilmiştir. Burada 16 ay kaldıktan sonra 13 ay da Bobovdol kampında tutuklu olarak bulunmuştur. 1987 yılında buradan çıkarıldıktan sonra ise Köstendil iline bağlı Dragoviştitsa köyüne sürgün olarak gönderilmiştir.

1989 yılında Bulgaristan'dan sınır dışı edilerek Viyana'ya gönderilmişse de Türkiye'ye gelerek İstanbul'a yerleşmiştir. Türkiye'ye geldikten sonra Türkiye Gazetesi ve Ekovitrin Dergisi'nde, ayrıca Kanal 7'de Ekovitrin programında görev almıştır.¹⁴⁷ Hâlihazırda ise Rumeli Dergisi'nde genel yayın yönetmeni olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Yazın hayatına genç yaşta başlayan Mehmet Türker, gazete ve dergi yazılarının yanı sıra çeşitli müstakil eserler de vücuda getirmiştir. Yazarın eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Hatıra Serisi: “Zulmün Ateş Çemberinden Anılar: Belene Adası” (2002), “Gölgedeki Kahraman” (2003), “Hazanda Son Yolculuk” (2006)

Roman Serisi: “Bozgun Zamanı” (2006), “Bozgun dan Sonra” (2008), “Vatan Yasak Özgürlük Uzak” (2010)

Monografi: “Sindelli” (2016)

Hikâye: “Beyaz Ölüm” (2012)

İnceleme: “Kalem Kılıçlaşınca: Ömer Osman Erendoruk'un Edebî Kimliği ” (2004)

¹⁴⁶ İsmet Topaloğlu, *Rodoplar'da Türk Kalmak*, (Bundan sonra: Rodoplar'da) Akademi Kitabevi, 2006, s. 9,33,128,164,166,167,217,245,266-,55,423 ve 458; <http://www.ismettopaloglu.com/> (Erişim: 24.12.2018).

¹⁴⁷ Samet Y. Yusuf ve Murat Ulutürk, “Gazeteci-Yazar Mehmet Türker İle Söyleşi”, Kırcaali Haber, 27 Haziran 2008, https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=4929, (Erişim: 20.04.2019).

2.1.19. Mehmet Kocamustafa-Alev

1943 yılında Bulgaristan'ın Koşukavak şehrine bağlı Danışman Dere Köyü'nde doğan Mehmet Kocamustafa, İlköğretimi kendi köyünde tamamlamıştır. Daha sonra ise Kırcaali Öğretmen Okulu'na devam ederek 1961 yılında bu okuldan mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra çeşitli sınır köylerinde öğretmenlik yaptıktan sonra eğitim hayatına devam ederek Sofya Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1964 yılında mezun olmuştur.

Yeni Işık gazetesinin dış ilişkiler bürosunda tercümanlık yaptığı sıralarda çeşitli makale ve öyküleri de yayınlanmaya başlamıştır. 1978 yılında Kırcaali Belediyesi Kültür Şûrasında kütüphaneler sorumlusu olarak çalışmaya başlamış, ayrıca Yeni Hayat gazetesinin sanat sayfasında editörlük yapmıştır.

1989 yılında Türkiye'ye göç ederek Bursa'ya yerleşen Mehmet Kocamustafa, burada da öğretmenliğe devam etmiş, Bursa'da yayınlanan "Balkanlarda Türk Kültürü" dergisinin genel yayın yönetmenliğini üstlenmiştir. Hâlihazırda, "Alev" dergisinin yazı işleri sorumlusu olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Mehmet Kocamustafa-Alev'in kaleme aldığı eserler şunlardır:

"Dalga Dalga Göç", "Bir Direnişin Öyküsü", "Göz Hakkı Elmaları", "Dut Sofrası", "Küstendil Treni", "Başımız Gene mi Dumanlı Dağlar?"¹⁴⁸

2.1.20. Mustafa Çete

Mustafa Çete, 1936 yılında Bulgaristan'ın Razgrat iline bağlı Kalova (Dyankovo) Köyü'nde doğmuştur. İlk ve ortaokulu kendi köyünde okuduktan sonra Razgrat Türk Öğretmen Okulu'nu bitirmiş, çeşitli köylerde 28 yıl boyunca öğretmenlik yapmıştır.

İsim değiştirme olaylarının yaşandığı dönemde öğretmenlik mesleğini bırakarak inşaat işçisi olarak hayatını idame ettirmeye başlamıştır. 1989 yılında yaşanan zorunlu göç olayı ile birlikte Türkiye'ye göç etmiş, İstanbul'a yerleşerek yeniden öğretmenlik yapmaya başlamışsa da 1992

¹⁴⁸ Işık, "1989'dan Sonra", s.17; "Mehmet Kocamustafa-Alev" <http://www.biyografya.com/biyografi/7645> (Erişim: 11.04.2019).

yılında tekrar Bulgaristan'a dönerek Hak ve Özgürlük gazetesinde muhabirlik yapmış ve buradan 1998 yılında emekli olmuştur.

Mustafa Çete'nin kaleme aldığı yazı ve şiirler "Hak ve Özgürlük", "Filiz", "Yeni Işık", "Halk Gençliği", "Tuna gerçeği", "Yeni Hayat" gibi gazete ve dergilerde yayınlanmıştır.

Şair ve yazar Mustafa Çete'nin ortaya koyduğu eserler ise şunlardır:

"Deliorman Melodileri" (1995), "Mavi Çiçekler" (2001), "Şiirle Gülsün Dünya" (2006), "Yurt Ekmeği", "Yıllar, Yollar ve Yaşam Savaşı", "Bir Damla Gelincik"¹⁴⁹

2.1.21. Naim Ömer Bakoğlu

Naim Ömer Bakoğlu, 1947* yılında Şumnu iline bağlı Kulakova (Dolina) köyünde doğmuştur. İlk ve orta öğretimi kendi köyünde tamamladıktan sonra Şumnu'da bulunan Tarım Meslek Lisesi'ne devam etmiştir.

Yeni Pazar şehrinde bir porselen fabrikasında dekoratif ressam olarak iş hayatına başlamışsa da fabrika yönetimi tarafından "tehlikeli" görülerek işine son verilmiştir. 1989 yılında Türkiye'ye göç edene kadar çeşitli inşaatlarda, Devne Çimento Fabrikasında işçi olarak çalışmıştır. Türkiye'ye geldikten sonra İzmir'de kimya petrol rafinerisinde çalışmıştır. 1991 yılında tekrar Bulgaristan'a dönme kararı alan Bakoğlu, HÖH Partisinde aktif olarak görev almış, "Hak ve Özgürlük" gazetesinde çalışmaya başlamıştır.

Edebî hayatına şiir ile başlayan Bakoğlu, Bulgaristan'da çıkan birçok yerel gazete ve dergilerde, Sofya radyosunun Türkçe yayınlarında yayınlanan eserleri ile dikkatleri üzerine çekmeye başlamış, demokrasi döneminde yayınlanan eserleri başka ülkelerden de okuyucuların beğenisini kazanmıştır. İlerleyen süreçte çeşitli edebî yarışmalara katılarak ödüller kazanmıştır.

¹⁴⁹ Işık, "1989'dan Sonra", s.13; Yenisoy, "Bulgaristan Türkleri", age. (Erişim: 11.04.2019); "Mustafa Çete" <http://www.biyografya.com/biyografi/12210> (Erişim: 11.04.2019).

* Yazarın doğum yılı hakkında Osman Baymak 25 Nisan 1947 tarihini verirken, Şaban M. Kalkan ise sadece 1946 yılını işaret etmekle yetinmiştir. Dolayısıyla biz burada daha kesin bir tarih veren Osman Baymak'ın kaynağını kullandık.

Hatıralarını “Bülbülün Yuvası” adı ile neşreden Naim Ömer Bakoğlu’nun diğer eserleri ise şunlardır:

“Sokaktaki Adam” (Şiirler, 2000), “Bizim Sokak” (Şiirler), “Azman” (Roman, 2004)¹⁵⁰

2.1.22. Mahmut Necmettin Deliorman

Mahmut Necmettin Deliorman, 1898 yılında Razgrat’a bağlı Tabakhane semtinde doğmuştur. Doğduğu şehirdeki Türk Özel ilk ve ortaokullarını bitirdikten sonra Bulgar Ortaokulu’nda okumuştur. Daha sonra ise Sofya Serbest Üniversitesi’ne dinleyici olarak katılmıştır.

1914 yılında Sofya’da çıkan “Türk Sadası” gazetesinde çalışmaya başlayan Necmettin Deliorman, ilerleyen dönemde Bulgar Millet Meclisinde milletvekili olan Ethem Ruhi Balkan’ın yanı sıra “Türk Sadası” gazetesine destek veren dönemin Sofya Büyükelçisi Fethi Okyar ve Ateşe Militeri Mustafa Kemal Atatürk ile tanışma fırsatı bulmuştur.

I. Dünya savaşı sırasında askere çağrılan Necmettin Deliorman, Bulgar ordusunda görev almak yerine gönüllü olarak Türk ordusuna katılmıştır. Gelibolu’ya gönderildikten sonra ağır bir hastalık geçirmesi sebebiyle sıhhiye sınıfında görevlendirilmiştir. İstanbul’un işgal edilmesi üzerine 1919 yılında Razgrat’a geri dönmüştür.

Razgrat’ta ilk Türk matbaasını kurduktan sonra ise 1922 yılında Türkçü ve milliyetçi “Deliorman” gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde Bulgaristan hükümetinde bulunan Çiftçi Partisi’nin Türklere olan ılımlı yaklaşımı neticesinde Necmettin Deliorman, bu partinin Razgrat’taki teşkilatı içerisinde Türk kolunun sekreterliğini yapmıştır.

1923 yılında Çiftçi Partisi’nin askeri bir darbe ile hükümetten indirilmesinin neticesinde Necmettin Deliorman da idam hükmüyle zindana atılmıştır. Kendisi bu durumdan dönemin Tarım Bakanı olan ve ilerleyen zamanda başbakan olacak okul arkadaşı İvan Bagriyanov’un yardımıyla kurtulmuştur. Ancak 1925 yılında “faşist” idareye karşı Çiftçi Partisi ve Komünist Partisi üyeleri ayaklanarak Sv. Nedelya Kilisesine saldırmışlar ve

¹⁵⁰ Osman Baymak, *Bulgaristan Türk Şiiri*, s.386; Şaban Mahmudoğlu Kalkan, *Tuna Boyu Öyküleri: Bulgaristan Türkleri Edebiyatı Antolojisi*, C.II, Etki Yayınları, İzmir, 2017, s.319.

bu ayaklanma sırasında Necmettin Deliorman tekrar tutuklanarak idama mahkûm edilmiştir. Kaçarken arkadan vurularak öldürülmesi kararı alınmışsa da büyük bir rüşvet karşılığı kararı uygulayacak kıdemli başçavuş, onu vurmuyarak kaçmasına göz yummuştur.

Necmettin Deliorman, bu olaylar neticesinde matbaasını Plevne'ye taşıyarak 1926 yılında Mustafa Şerif Alyanak ile birlikte "Mücadele" gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazete kendiliğinden kapanınca 1927 yılında bu sefer Mehmet Behçet Perim ile 1927 yılında "Tuna Boyu" gazetesini çıkarmaya başlamıştır.

Razgrat'taki Türk mezarlığının tahrip edilmesini Türkiye basınına yansıtması neticesinde 1933 yılında tekrar tutuklanmış, bu defa Sofya Büyükelçisi Tevfik Kâmil Koperler'in protesto notasıyla kurtulmuştur. Bunun üzerine, Bulgar Trakya Komitesi tarafından uçuruma atılarak öldürülmek istenmişse de şans eseri kurtulmuştur.

Bu olaylar neticesinde 1933 yılının sonlarına doğru Türkiye'ye gelerek buraya yerleşmiştir. Türkiye'de de çeşitli gazete ve dergiler çıkarmış, çeşitli gazete ve dergilerde çalışmıştır. Necmettin Deliorman, 1973 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Eserleri çok çeşitli gazete ve dergilerde tefrika edilen yazarın başlıca eserleri şunlardır:

"Plevne, Niğbolu, Belgrat ve Adakale'de Neler Gördüm?" (1940?), "Meşrutiyetten Önce Balkan Türkleri, Makedonya, Şarkî Rumeli Meselesi, Hudut Harici Türk Gazeteciliği" (1944?), "Bulgarya'daki 1300 Türk" (1946?)*, "Ruslar Balkanlar'da Ne Yapmak İstiyor?" (1945), "Makedonyalı Komiteciler Ne Yapmak İstiyorlar?" (1946?), "Balkanlar'da Kızıklar Arasında 60 Gün" (1946?)*, "Komünist Zulmü Altında İnleyen Bulgaristan" (1952), "Havalarda Cereyan Eden Kanlı Siyasi Hadise, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kaçırılan yolcu Uçağı" (1953), "Razgrat Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı; Balkan Türklerinin Hicret Sebepleri" (1955),

* Burada bahsi geçen eserin adını ve yayın yılını Altan Deliorman "Bulgaristan'da 1.200.000 Türk" (1942) şeklinde vermektedir.

* Burada bahsi eserin adını ve yayın yılını Altan Deliorman "Kızıklar Arasında Neler Gördüm" (1945) şeklinde vermektedir.

“Nuri Demirdağ’ın Hayatı ve Mücadelesi” (1957), “Bulgaristan Türkleri, Yakın Tarih ve Hatıralar” (1971)¹⁵¹

Bu eserlerinin yanında gazete sayfalarında kalan şu eserleri de bulunmaktadır:

“17 İslav Hikâyesi”, “Deli Petro’dan I. Dünya Harbine Kadar Ruslarla Yaptığımız 14 Harp”, “Plevne’deki Gazetecilik Hayatım ve Plevne Hatıraları”, “Adakale Hatıraları”, “Osmanlı İmparatorluğu Batarken”, “I. Dünya Harbinde Hilal-i Ahmer Cemiyetinde Gördüklerim”, “Kırk Yıl Gazetecilik Hatıraları”, “Sofya Hatıraları ve Millî Kongreye Ait Yazılar”, “II. Dünya Harbi Sonunda Balkanlarda Kızılların Oyunu”, “Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı ve Türk Gazetecileri”, “Sofya Ateşe Militeri Mustafa Kemal Bey”, “Gazi Mustafa Kemal ile Kazım Karabekir Paşa Münakaşaları”, “II. Dünya Harbi Sonunda Bulgar Gizli Mütarekesinde Gizli Çalışmalar”, “Rumeli’den Hatıralar”, “Bulgaristan Türkleri Dün, Bugün, Yarın”, “Bulgaristan Türkleri Hakkında Makaleler”¹⁵²

2.1.23. Osman Gülmen

Osman Gülmen, 1926 yılında Tırnova sancağına ve Elena kazasına Arıkköy’de (Srednoselo) doğmuştur. İlkokulu kendi köyünde ortaokulu ise Osmanpazarı Rüştüyesinde okuduktan sonra 1944 yılında Nüvvâb Mederesesi’ne başlamıştır.

Öğrenciliği sırasında Embiya Çavuş, Fikret Süleyman Üzgün, Rahim Kazım Başak ve Hasan isimli arkadaşları ile milliyetçi teşkilatlanma ve Türkiye lehine casuslukla suçlanarak müebbet hapis cezası almışsa da daha sonra cezası 15 yıla indirilmiştir. Burgaz, Pazarcık ve Sofya cezaevlerinde kaldıktan sonra 1955 yılında Plevne Cezaevi’nden* serbest bırakılmıştır. Bir süre çeşitli işlerde çalıştıktan sonra öğretmenlik yapmıştır.

¹⁵¹ Şerefli, *Bulgaristan’daki*, ss. 51-59; Altan Deliorman, “Necmettin Deliorman”, <http://etarih.com/index.php/erol-koemuier-basyazi/366-necmeddin-deliorman-altan-deliorman> (Erişim: 16.12.2018).

¹⁵² Necmettin Deliorman, “*Bulgaristan Türkleri Yakın Tarih ve Hatıralar*”, (Bundan Sonra: Tarih ve Hatıralar), Saffet Matbaası, İstanbul, 1972, ss. 57.

* Ahmet Ş. Şerefli, Osman Gülmen’in 1959 yılında cezaevinden çıktığını yazmaktadır. Şerefli, *Bulgaristan’daki*, s.125.

1969 yılında Türkiye'ye gelerek Burdur'a yerleşen Osman Gülmen, 1971 yılında Burdur'un Tefenni Belediyesi'nin muhasiplik kadrosunda, 1975 yılında Tefenni Lisesi'nin kâtiplik kadrosunda görev almıştır.¹⁵³

Osman Gülmen'in "Bir Bulgaristan Türk'ünün Anıları ve Düşünceleri" isimli eserinin yanında "Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler Anılar-Belgeler" isimli bir eseri daha bulunmaktadır.

2.1.24. Osman Kılıç

1920 yılında Razgrat'a bağlı Kılıç (Nojarevo) köyünde doğan Osman Kılıç, ilkokulu kendi köyünde ortaokulu ise Razgrat Türk Rüştüyesinde okuduktan sonra Şumnu'daki Nüvvâb Medresesinden mezun olmuştur.

Başarılı bir öğrenci, bilgili bir hatip ve ünlü bir hoca olan Osman Kılıç, Nüvvâb Medresesi bünyesinde Türk Edebiyatı derslerini vermekte iken milliyetçilik ve Türkiye lehine casuslukla suçlanarak idama mahkûm edilmiştir. Türkiye'nin de girişimleri ile idam cezası Bulgaristan Cumhurbaşkanı tarafından müebbet hapse çevrilmiştir. Bulgaristan Türkleri arasında "Osman Kılıç Davası" olarak bilinen bu davanın sonucunda 1948 yılında tutuklanarak serbest kaldığı 1962 yılına* kadar gençlik yıllarını çeşitli cezaevlerinde ve Belene adasında geçirmiştir.

1965 yılında Türkiye'ye yerleşen Osman Kılıç, Dışişleri Bakanlığında göreve başlamış, 8 sene Türkiye'nin Belgrad Büyükelçiliği'nde çalışmış ve buradan emekli olmuştur. Buradaki görevinin yanı sıra TRT Dış Yayınları Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda mütercim-spiker olarak, Kara Kuvvetleri Dil Okulu'nda öğretmen olarak görev almıştır.¹⁵⁴

¹⁵³ Osman Gülmen, "Bir Bulgaristan Türk'ünün Anıları ve Düşünceleri", (bundan sonra: Bulgaristan Türk'ünün Anıları), Teknoed Yayınları, Ankara, 2006, s. 11,23,25,85,154,158 ve 159; "Osman Gülmen", <http://www.biyografya.com/biyografi/9812> (Erişim: 16.12.2018).

* Burada belirtilen tarih, Osman Kılıç'ın "Kader Kurbanı" adlı eseri içerisindeki öz geçmişinde 1965 olarak verilmiştir.

¹⁵⁴ Şerefli, *Bulgaristan'daki*, s.87; Yeniso, "Bulgaristan Türkleri", age., (Erişim: 16.12.2018), Kılıç, *Kader Kurbanı*, s. 1.; İsmail Cambazov, *Osman Kılıç Mahkemesinin Perde Arkası*, Kalem kitaplığı, Sofya, 2008, ss.135-136.

Osman Kılıç'ın, "Kader Kurbanı" (2017), "İslâm'da Sevgi, İslam'ın İntişarı" (2017), "Devlet ve Diyalog" ve "46 Yıl Sonra Bulgaristan'da Kutsal Topraklarda Bir Ay" isimli eserleri bulunmaktadır.¹⁵⁵

2.1.25. Ömer Osman Erendoruk

1934 yılında Kırcaali'nin Koşukavak kasabasına bağlı Karakuz köyünde doğan* Ömer Osman Erendoruk, Kırcaali Türk Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra uzun yıllar öğretmenlik yapmıştır.¹⁵⁶ Ayrıca Kırcaali'de yayınlanmakta olan "Nov Jivot" (Yeni Dünya) gazetesinin Türkçe bölümünde muhabir olarak bir müddet çalıştıktan sonra Bulgaristan Komünist Partisi yetkilileri tarafından, yeterli siyasi olgunluk derecesine sahip olmadığı gerekçesiyle, buradaki işine son verilmiştir.¹⁵⁷

Bulgaristan Türklerini eritme politikalarına karşı kalemi ile direniş göstermiş, bu sebeple birçok eseri, daha müsvedde hâlde iken, Bulgar polis güçleri tarafından el konularak ortadan kaldırılmış ve yazar 5 yıl ağır hapis ile cezalandırılmıştır.^{158*} Önce Eski Zağra cezaevine ardından da 1985 yılında Belene kampına gönderilen¹⁵⁹ Ömer O. Erendoruk, ilerleyen dönemde Bulgaristan'ın Roman kentine sürgüne gönderilmiştir. 1989 göçü sırasında sınır dışı edildiği için Türkiye'ye gelerek İstanbul'a yerleşmiş ve öğretmenlik yapmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Işık, "1989'dan Sonra", s.17.

* Hayriye S. Yenisoy, Osman Baymak vb. diğer kaynakların aksine Ömer O. Erendoruk'un doğum yerinin Yunuzköy (Zvmarka) olduğunu yazmaktadır.

Yenisoy, "*Bulgaristan Türkleri*", age., (Erişim: 9.12.2018).

¹⁵⁶ Baymak, *Bulgaristan Türk Şiiri*, s. 452.

¹⁵⁷ Seda Tilekli, "*Ömer Osman Erendoruk'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri*", (Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi, (Tez No. 286666), s. 8.

¹⁵⁸ Yenisoy, "*Bulgaristan Türkleri*", (Erişim: 5.12.2018).

* 1970'li yıllardan itibaren Bulgarlaştırılmaya karşı direnişini gizli gizli kaleme aldığı eserleri ile sürdüren Ömer O. Erendoruk'un "Garip Milyon", "Buruk Acı", "Uçurum" adlı üç romanı, "Bebek" adlı bir piyesi ve 20 kadar hikâyesini topladığı "Fısıltı ve Haykırış" adlı hikâye kitabının yanında yüzlerce şiir Bulgar polis güçleri tarafından el konularak yok edilmiştir.

Ömer Osman Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, (Bundan sonra: *Sevgi Kırıntıları*), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006, s.63.

¹⁵⁹ Şerefli, *Bulgaristan'daki*, s. 434.

¹⁶⁰ "Ömer Osman Erendoruk", <http://www.biyografya.com/biyografi/12084> (Erişim: 5.12.2018).

Yazarın, “Ölmeden Ölmek” (1991), “Sabır Duası”, “SOS veya Üçüncü Mezar” (1989), “Dilim Dilim Yürek”, “Boram Boram Yalnızlık” (1997), “Son Yaprak”, “İzmir Sokakları”, “Ağlatmayın Çocukları” isimli şiirleri, “Bırak Kocam”, “Yaralı Güvercin”, “Son Gece” isimli hikâyeleri, “Uçurum”, “Buruk Acı”, “Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür”, “İçimizdeki İnci Taneciği”, “Toprağa Kan Düştü” isimli romanları yayınlanmıştır. Ömer O. Erendoruk’un ayrıca çeşitli türlerde olmak üzere “İstiraphaneden Mektuplar”, Bir Başkadır Bizim Eller”, “Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda”, “Bebek”, “Taşlaşan Çocuk”, “İlk Sevgi ve Ötesi”, “Rüzgâr Gibi Geçti Yıllar” isimli eserleri de bulunmaktadır.¹⁶¹

Gerek yaşamı gerekse edebî eserleri ilmî araştırmalara konu olan Ömer O. Erendoruk, 2006 yılında vefat etmiştir.¹⁶²

2.1.26. Rafet Ulutürk

Rafet Ulutürk, 1966 yılında Kırcaali’ye bağlı Köseleler (Kyosevo) köyünde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Bulgar köy okullarında alan Rafet Ulutürk, 1980 yılında Kırcaali Mitko Palauzov lisesine başlamış ve buradan mezun olmuştur.

1987 yılında DFS “ARDA” spor kulübünde, daha sonra ise İnşaat Teknik Lisesinde çalıştıktan sonra HÖH (Halk ve Özgürlükler) partisinin Kırcaali ve Boyno bölgelerindeki faaliyetlerinin kuruculuğunu üstlenmiştir. 1990 yılında “Yıldız Kardeşler” isimli bir şirket kurarak ticari faaliyetlere girişmiştir. 1992 yılında Filibe Müftülüğü’ne vakıf müdürü olarak atanan Rafet Ulutürk, 1995 yılında Türk-İslâm eserlerinin korunabilmesi amacıyla vücuda getirilen “Ufuk Vakfı” isimli vakfın kuruluşunda görev almıştır.

1996 yılında Türkiye’ye yerleşen Rafet Ulutürk, 1997 yılından itibaren çeşitli işlerde çalıştıktan sonra dernekçilik faaliyetlerine yönelmiş ve bu yönde birçok sivil toplum örgütü ve dernek içerisinde aktif rol oynamıştır. İstanbul Valiliği Türk Dünyası ve Akraba Toplulukları Koordinatörlüğü Balkan masasında, Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma

¹⁶¹ Zeynep Atasoy, “Ömer Osman Erendoruk Hayatı, Edebî Kişiliği ve Romanları” (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 264037), ss.VI-VII; Işık, “1989’dan Sonra”, s. 17.

¹⁶² Baymak, *Bulgaristan Türk Şiiri*, s.452.

Derneği (BTKDD) içerisinde görev almıştır. 2003 yılında Prof. Dr. Hayati Durmaz başkanlığında kurulan Bulgaristan Türkleri Kültür ve Hizmet Derneği (BulTürk) bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir. 2010 yılında BulTürk genel başkanı olarak seçilmiş ve günümüzde de bu görevini sürdürmektedir.

Çeşitli internet sitelerinde, “Töre”, “Göçmen Sesi”, “Orkun” gibi gazete ve dergilerde köşe yazıları yazan Rafet Ulutürk, ayrıca Dünya Türk Gençler Birliği (DTGB) gibi kurumların hazırladığı kurultaylar ve sempozyumlar içerisinde Bulgaristan Türkleri hakkında aydınlatıcı bilgiler ve genel Türk dünyasını yakından ilgilendiren fikirler ileri sürmüştür.¹⁶³

Yazarın, “Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi” ve “Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü 50 Yıllık Mücadele” isimli iki eseri yayınlanmıştır.¹⁶⁴

2.1.27. Sabri Mehmet Con

1940 tarihinde Bulgaristan’ın Tırgovişte iline bağlı Kasırgalar (Treskavets) köyünde doğan yazar Sabri M. Con, ilk ve ortaokulu kendi köyünde okuduktan sonra lise eğitimini Omurtag’ta tamamlamıştır. 1971-1975 yılları arasında ise Sofya Üniversitesi’nde Türk Filolojisi okumuştur.

Mezun olduktan sonra bir süre “Yeni Işık-Nova Svetlina” gazetesinin Tırgovişte sancak muhabiri olarak görev yapmış, daha sonra ise öğrenmek olarak atanmış, 1991-1992 arası dönemde ise Gorna Hubavka Köyü’nün muhtarlığını yapmıştır.

1992 yılında Türkiye’ye göç eden Sabri M. Con, İstanbul’a yerleşmiştir. Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Şair ve Yazarlar Derneği’nin sekreterlik görevini üstlenerek “Hoşgörü” ve Türkiye’de basılan “Tuna” dergilerinin yayın kurulunda yer almıştır.

Hatıralarını “Adaletin Bu mu Dünya” adıyla yayınlanan Sabri M. Con’un diğer eserleri Şunlardır:

“Bugüne Kadar Bizim Gerlova”, “Ah Sevilcan” (Mensur Ağıt, 2001), “Bir Varmış Bir Yokmuş-Gerlova Türk Masalları” (H. Yakup ile

¹⁶³ Rafet Ulutürk, *Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü 50 Yıllık Mücadele*, (Bundan sonra: Türk Dünyasında), Akademi Basım Yayın, İstanbul, 2017, ss.12-32.

¹⁶⁴ Işık, “1989’dan Sonra”, s. 17.

birlikte, 1997), “Aşk Olsun Bize” (Mizah, 2003), “Ağlarken Gülmek” (Mizah, 2003), “Türk Halk Masalları” (H. Yakup ile birlikte, 2001), “Şaka Değil” (Mizah, 2003), “Kara Çınar-Karagözköylü Hüseyin Pehlivan” (2001), “Gökte Güneş, Yerde Güreş” (2003), “Kız Ana Tekkesi”, “Hüseyinler (Hubavka)” (Monografi), “Kasırgalar (Treskavests” (Hacı Enver İ. Yahya ile birlikte, Monografi), “Naşeto Gerlovo” (Monografi), “Momino” (Monografi)¹⁶⁵

2.1.28. Sabri Tata

Sabri Tata, 1925 yılında Bulgaristan’ın Torlak (Tsar Kaloyon) köyünde doğmuştur. İlköğrenimini kendi köyünde gördükten sonra Razgrad Türk Rüştüyesini bitirmiştir. Fakat diplomasının Bulgar yetkililer tarafından geçerli sayılmaması sebebiyle traktör makinist muavini olarak çalışmıştır. Askerliği sırasında Türkiye’ye kaçma girişiminde bulunduğu için 6 ay hapis cezası almıştır.¹⁶⁶

Akşam Lisesini bitirdikten sonra Sofya Üniversitesi’nin Türkoloji bölümünden mezun olmuştur.¹⁶⁷ 1952 yılında Sofya’da bulunan “Partizdat” yayınevinin Türkçe kitaplar bölümünde çalışmaya başlamıştır. Bu kurumda çalışırken Türkiye’den Bulgaristan’a kaçan veyahut Bulgaristan’a ziyarete gelen çeşitli Türkiyeli komünistler ile tanışma fırsatı bulmuştur.

1990 yılında Türkiye’ye gelerek İstanbul’a yerleşen yazar, “Balkan Türklerinin sesi” dergisinde çalıştıktan sonra “Tercüman” gazetesinin tahsis servisinde çalışmaya başlamıştır.¹⁶⁸

Edebî yaşantısına çeşitli gazetelerde yayımlanan şiir ve yazıları ile giriş yapan Sabri Tata, daha sonra hikâye alanına yönelmiş ve “Matem” isimli ilk hikâye kitabı 1961 yılında yayınlanmıştır. 1964 yılında “Köyün Haymanası” isimli uzun hikâyesi yayınlanan yazar, aynı zamanda önemli bir roman yazarıdır. Öyle ki, Hayriye S. Yenisoy, Sabri Tata’nın 1962 yılında yayınlanan “Gün Doğarken” isimli romanının, Bulgaristan Türk

¹⁶⁵ Baymak, *Bulgaristan Türk Şiiri*, s.492; Işık, “1989’dan Sonra”, s.14.

¹⁶⁶ Sabri Tata, “*Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası*”, (Bundan sonra: Bulgaristan Macerası), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s.149.

¹⁶⁷ Hayriye S. Yenisoy, “*Bulgaristan Türkleri*”, age., (Erişim: 10.12.2018).

¹⁶⁸ Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.7.

Edebiyatının ilk romanı olma özelliğini taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca 1968 yılında “Süreyya” isimli bir oyunu yayınlanmıştır.¹⁶⁹

Yazarın kaleme aldığı eserleri şunlardır:

“Matem” (1961), “Gün Doğarken” (1962), “Köyün Haymanası” (1964), “İki Arada” (1967), “Süreyya” (1968), “Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası” (1993), “Katiller Arasında”, “Değirmen Taşı”, “Sofya’da 38 Yıl”, Pehlivanoğulları Serisi: “İlk Göz Ağrısı” (2000), “Kurtbayırı’nın Sırrı” (2001), “Onurun İsyanı” (2002), “Geyik Avı” (2005), Osman Pazvantoglu Serisi: “Tuna’nın Peri Güzeli” (2001)¹⁷⁰

2.1.29. Yusuf Ahmet Taşkın

1935 yılında Razgrat’a bağlı Yunus Abdal (Yonkovo) köyünde doğan Yusuf A. Taşkın, ilk ve ortaokulu kendi köyünde okuduktan sonra Razgrat’ta açılan Türk Pedagoji Okulu’nda eğitimine devam etmiştir. Buradan mezun olduktan sonra ise Sofya Üniversitesi’nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne başlamıştır.

Eğitimi bitirdikten sonra ise çeşitli köylerde Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1969 yılında göçmenlik için başvurmuşsa da bu isteği kabul edilmeyerek görevine son verilmiştir. Göçmenlikten vazgeçmesi için verilen çeşitli sözlerin yanı sıra çokça baskı görmüştür.

Yusuf A. Taşkın, sanat hayatına öğrencilik yıllarında başlamış ve “Köy Yolunda” isimli ilk hikâyesi “Halk Gençliği” gazetesi tarafından 1957 yılında yayınlanmıştır. İbrahim Tatarlı tarafından hazırlanan Bulgaristan Türkleri Edebiyat Antolojisi içerisinde “Dert” isimli hikâyesi ile tanıtılan yazar, Komünist Partisi tarafından “vatan haini” ve “halk düşmanı” olarak görüldüğü için yazılarının yayınlanmasına izin verilmemiştir.

1978 yılında Türkiye’ye göç ederek Konya’ya yerleşen Yusuf A. Taşkın, burada da edebiyat öğretmeni olarak görev yapmıştır. Daha sonra ise Bursa’ya yerleşerek eserlerini burada kaleme almaya başlamıştır.

Çeşitli türlerde eser veren Yusuf A. Taşkın’ın eserleri şunlardır:

¹⁶⁹ Hayriye S. Yenisoy, “Bulgaristan Türkleri”, age., (Erişim: 16.12.2018).

¹⁷⁰ “Sabri Tatov”, <http://www.biyografya.com/biyografi/11334> (Erişim: 16.12.2018); Yenisoy, “Bulgaristan Türkleri”, age., (Erişim: 16.12.2018); Işık, “1989’dan Sonra”, s. 18.

“Kamçılı Kanun” (2004), “Çarktan Çıkma Fıkralar-Dokundurmalılar” (2004), “İki Salkım Üzüm” (2004), “Deli Gönül” (2005), “Ne Umduk Ne Bulduk” (2007), “Civan Alış” (2013)¹⁷¹

2.1.30. Zakir Seyit

Zakir Seyit, Bulgaristan’da Şumnu’ya bağlı Aydoğdu (İzgreve) köyünde, 1943 yılında doğmuştur. İlk ve orta eğitimini kendi köyünde tamamladıktan sonra 1960 yılında Şumnu Pedagoji Okulu’nu başarı ile bitirmiştir.

Daha sonra ise kendi köyüne atanarak öğretmenliğe başlamıştır. 1964 yılında Komsomol teşkilâtına Belediye Sekreteri olarak seçilmiş ve bölgenin gençlik kollarının yönetiminde bulunmuştur. 1965 yılında bu görevi terk ederek tekrar öğretmenliğe başlamıştır. 1978 yılında parti iradesi ile Belediye Başkan adayı gösterilip Başkan olarak seçilince öğretmenlik görevini tekrar terk ederek yeni görevini 1979 yılına kadar devam ettirmiştir. 1984’te Venets Belediyesi Vatan Cephesi teşkilâtına başkan olarak seçilen Zakir Seyit, 1989 olaylarına kadar görevinde kalmıştır. Bu süreç içerisinde görevinden istifa etmiş, daha sonra ise 1990 yılında HÖH partisinin Venets’teki yerel yönetimine başkan olarak seçilmiştir. 1995 yılında tekrar öğretmenlik hayatına dönmüş ve 2006 yılında bu meslekten emekliye ayrılmıştır.

Zakir Seyit, hatıralarını “Kaderime Şükür (Hayat Hikâyem)” başlığı ile neşretmiştir. Kendisi ayrıca Müsamettin Işık ile birlikte 2012 yılında “Şumnu Pedagoji Okulu ve Öğretmenlerimiz” isimli bir kitapçık da yayınlamıştır.¹⁷²

¹⁷¹ İsa Cebeci, “Deliorman Kökenli Yazar Yusuf Ahmet Taşkın 80 Yaşında”, *Kırcaali Haber*, 06.03.2015, https://kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=14507, (Erişim: 25.12.2018); Işık, “1989’dan Sonra”, s. 18.

¹⁷² Zakir Seyit, *Kaderime Şükür*, Razgrat Poligraf, Varna, 2016, s.8, 59, 63, 72, 96 ve 137.

2.1.31. Diğer Yazarlar

Yukarıda kısaca öz geçmişlerini vermeye çalıştığımız 1970 sonrasında anılarını kaleme alan yazarların yanı sıra aynı türde eser veren fakat kendilerinin yaşantıları hakkında yeterli bilgiye ulaşamadığımız yazarlar da bulunmaktadır. Bu sebeple sadece isimlerini zikretmekle yetinmek zorunda kaldığımız bu yazarları şu şekilde sıralayarak veriyoruz:

1. Faik Gökay
2. Hasan Varadlı
3. Hafize Beysim Gün
4. Hüsniye Berraksu
5. Hüseyin Köse
6. İbrahim Şafak
7. Kerim Sarılar
8. Mehmet Hatipoğlu
9. Mehmet Demir
10. Nazmiye Saygın
11. Nurettin Yılmaz
12. Yusuf Türkoğlu
13. Mehmet Kocabaş
14. Mümin Özer*

* Mümin Özer'in müstakil bir hatıra kitabı olmamakla birlikte, hatıraları Doç. Dr. Zeki Çevik tarafından bir makale ile yayınlanmıştır. 1927 yılında doğan Mümin Özer'in 1950'de Türkiye'ye göç edene kadar Bulgaristan'da yaşadığı üç dönemi ele alan bu makale içerisinde, kendisinin 1965 yılında Almanya'da eski harflerle kaleme aldığı dört büyük boy defter sayfası tutan hatıralarının metni de bulunmaktadır. Biz, burada bahsi geçen "dört büyük boy defter sayfası" ibaresini "dört büyük boy defter" şeklinde algıladığımız için bu esere ulaşarak incelemek istedik. Bu sebeple iletişime geçtiğimiz sayın Doç. Dr. Zeki Çevik bizim bu hatamızı düzeltmiş ve eserin kendisinde olduğunu belirtmiştir. Biz, müstakil bir hatıra kitabı olmamakla beraber, hatıralarının kaleme alınıp yayınlanması sebebiyle, Mümin Özer'in de hiç değilse adını zikretmek gerektiği kanaatindeyiz. Kendisi ve hatıraları hakkında daha geniş bilgi için şu esere bakılabilir:

Zeki Çevik, "Bulgaristan'ın Üç Döneminde Yaşayan Mümin Özer'in Anıları (1927-1950)", *Turkish Studies*, C.9, S.10, 2014

3. BÖLÜM

3.1. Hatıra türüne ait eserlerin Tematik olarak incelenmesi

Tema, Fransızca “bir yazı veya müzik parçasının konusu” anlamına gelen Thème/ Théma sözcüğünden alıntılanmış bir kelimedir. Fransızca olan bu kelime ise Eski Yunancada “ortaya konan şey, münazara konusu” olan Thēma/θήμα kelimesinden alıntılanmıştır. Eski Yunanca títhēmi, the-τίθημι, θε “koymak, vazetmek” filinden +ma son ekiyle türetilmiş bir kelimedir.¹⁷³

Tema, Türk dil Kurumu tarafından “asıl konu, temel motif, ana konu” ve “Öğretici veya edebî bir eserde işlenen konu, düşünce, görüş, tem, ana konu” şeklinde tanımlanmaktadır. Bir yazarın meydana getirdiği sanat eserinde işlediği, ortaya koyduğu ana yönelimlerin gösterilmesini sağlayan temalar, bir eserin özünü ortaya koyabilmektedir. Ayrıca ortaya konacak eserde kullanılacak üslubu belirleyen önemli etkenlerden biri olan tema, yazarın gözlem ve yorumlama kapasitesini de ortaya koyan bir gösterge niteliğindedir.

Biz de yukarıda listesini verdiğimiz eserleri tematik olarak inceleyerek bu eserlerin özünü ve işlenen konuların ele alınış biçimlerini ortaya koymaya çalışacağız. Hatıra türü içerisinde eser veren yazarların benzer temalara nasıl yaklaştıkları, bu temaları nasıl birbirlerine benzer veya aykırı bir şekilde yorumladıklarını eserlerden örneklerle incelemeye çalışacağız. Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türünün özünü oluşturan ana temalar belirlenerek, tarafımızdan yorumlanacak böylece Bulgaristan Türklerine ait yaşanmışlıklar, birbirleri ile karşılaştırılarak, belli temalar etrafında toplu olarak ele alınmış olacaktır.

3.1.1. *Yeni Siyasi Düzen; Komünist Parti ve İdeolojisi Hakkında*

Daha önceki bölümlerde Bulgaristan’da “faşist” tabir edilen yönetimin SSCB orduları tarafından sonlandırılarak, yeni yönetime dağlardaki komünist partizanların geçirildiğinden tarihsel olarak bahsetmiştik. Dolayısıyla burada da aynı bilgileri tekrarlamamak adına, biz

¹⁷³ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/tema> (Erişim: 21.04.2019).

burada siyasî tarih yerine hatıralardan hareketle Bulgaristan'da komünizm öncesi "Partizan Hareketi" tabir edilen dönemi ele alarak, "faşist-komünist" çatışması, komünizmin Bulgaristan'daki yükselişi ve bu iki farklı görüş arasında kalan Bulgaristan Türklerinin durumunu ele almak istiyoruz.

1944 yılından önce Bulgaristan'da yasaklı bir örgüt olarak "faşist" yönetime karşı faaliyetlerini yer altında sürdüren Bulgar Komünist Partisi ve bu partiyi destekleyen "partizanlar", yönetime karşı silahlı mücadeleye girişmişlerdir. Osman Kılıç, partizanlar ve yönetim arasındaki mücadeleyi şöyle anlatmaktadır:

Komünistler, silâh elde dağa çıktılar. Faşist idareye karşı amansız bir savaş açtılar. Bunlara "Partizan" deniyordu, halk arasında "şumkar" sözü de kullanılmaktaydı. Partizanlar muntazam çeteler hâlinde savaş veriyorlardı. Çete komutanları, siyasî komiserleri vardı. Doğrudan doğruya Sovyetler'den talimat ve yardım alıyorlardı. Rus uçakları paraşütle partizanlara silâh ve mühimmat atıyordu. Yiyecek ve erzakları hep oradan geliyordu. Kraliyet idaresi, bu partizanlarla başa çıkmak için motorlu jandarma birlikleri teşkil etti. Ayrıca askerî birlikler, jandarma ile birlikte, dağlarda partizan avına çıktılar... (...) Ele geçirilen partizanlar, yerinde öldürülüyor, kelleleri şehir çarşılarında teşhir ediliyordu. Dağa çıkan partizanların evleri ateşe veriliyor, aileleri açıkta bırakılıyordu. Partizanlarda devlet dairelerine ani baskınlar düzenliyor, stratejik yol ve köprüleri havaya uçuruyorlardı. Bu arada Alman ordularının iâşe ve ikmâlini yapan konvoylara da saldırıyorlar, mümkün olduğu kadar doğu cephesinde çarpışan Sovyet ordularına yardım etmeye çalışıyorlardı.¹⁷⁴

SSCB yardımı ve komutasında doğrudan Bulgaristan yönetimine, dolaylı olarak da Almanya'ya, karşı çete savaşı yürüterek devlet organlarına zarar veren partizanlar ile bunlara karşı koymaya çalışan yönetim arasındaki bahsi geçen mücadelelerin her iki taraf içinde kanlı geçtiği anlaşılmaktadır. Bulgaristan yönetiminin partizanlara karşı yürüttüğü askerî operasyonlardan birisine Osman Pazarı'nda öğrencilik yıllarında rastgelen Osman Gülmen de, hocası Osman Kılıç gibi, bu operasyonların ne kadar kanlı bir şekilde gerçekleştirildiğini şöyle aktarmaktadır:

¹⁷⁴ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.134.

1944 yılının Ocak ayında sokağa çıkma yasağı ilan edilmesinden dolayı, herkes evlerine kapanmıştı. Askerî birliklere ait olduğu anlaşılan araçların motor sesleri sürekli olarak duyuluyordu. (...) Yasak kaldırılınca sokağa çıktık. Herkes ilçenin merkezine doğru koşuyordu. Biz de oraya gittik ve orada müthiş bir manzara ile karşılaştık. Meydanın ortasında dikilen bir direğe bağlı, ölü bir adam ayakta durur vaziyette olup, etrafında daire şeklinde kar ve buzların üstünde, aralarında üçü kadın olmak üzere, 16 ölü vardı. Üzerlerindeki elbiseleri çıkarılmış, sadece külotları ile yatıyorlardı. Her tarafları delik deşik edilmiş, kanlar içinde halka teşhir ediliyorlardı. Bu olay benim şahit olduğum, askerî operasyonlarından sadece birinin sonucuydu. Yurdun her yerinde buna benzer operasyonlar yapılıyordu.¹⁷⁵

Anlaşıldığı üzere bahsi geçen bu kanlı operasyonlar neticesinde partizan ölülerinin, okul çocukları dâhil, tüm halka teşhir edilmesi yönetimin partizanlara karşı sertliğini ve onlara yardım etmeye kalkan halkın da aynı şekilde cezalandırılacağı düşüncesini vermeye çalışmıştır. Embiya Çavuş da hapiste iken Kosu İvançef isimli eski bir jandarmanın Koca Balkan dağlarında yakaladıkları “vata haini” partizanların kafalarını nasıl kesip kazıklara geçirdiklerini sessizce dinlemiştir.¹⁷⁶ Böylece operasyonlarda aktif görev alan bir asker tarafından partizanlara uygulanan şiddetin boyutu ortaya konmuştur.

Partizanların eşitlik adına “faşist” jandarmalara karşı yürüttükleri savaşta kadın, erkek otuz bin partizan öldürülmüştür. Bunların içerisinde çocuk partizanların da olduğunu belirten Ahmet Ş. Şerefli, örnek olarak ailesini ele verdiği için öldürülen Mitko Palavuzov’u göstermektedir. Partizanların başa geçmesiyle onun ismine bir anıt diktirilmiştir.¹⁷⁷

Yalnız halktan ziyade SSCB tarafından desteklenen partizanlar bu sert operasyonlara karşı koyarak direnmeye devam etmişlerdir. Komünist davaya tam bir güven ve inançla bağlı bu partizanların açlıktan yaprak yedikleri hâlde direnmeye devam ettiklerinden bahseden Ahmet Şerif

¹⁷⁵Osman Gülmen, “*Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, Anılar, Belgeler*”, (Bundan sonra: *Bulgaristan Türkleri*), İtalik Kitapları, Ankara, 2011, ss.90-91.

¹⁷⁶ Çavuş, *Bulgaristan’da*, s.148.

¹⁷⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.59.

Şerefli, bu duruma Filibe yakınlarında yakalanan ve yapılan otopsi sırasında midesinden yemişken yaprağı çıkan bir partizandan örnek vermektedir.¹⁷⁸

Ayrıca Millî Eğitim Bakanı Sola Dragoyçeva hakkında komünistler arasında meşhur olan bir hikâyeyi aktaran Ahmet Cebeci, eski partizanlardan olan S. Dragoyçeva'nın emniyet güçleri tarafından yakalanarak ölüm cezası ile mahkûm edildiğini ve bu cezanın ifa edilmesini engellemek için "faşist" cezaevi müdürü ile birlikte olarak hapisanede hamile kaldığını anlatmaktadır. Böylece ölümden kurtulan S. Dragoyçeva, partizanların başa gelmesi ile bakanlık koltuğuna oturmuştur.¹⁷⁹ Burada değindiğimiz örneklerde de görüleceği üzere, partizanların ne derece komünist davaya bağlı oldukları ve bu uğurda her şeyden vazgeçmeye hazır oldukları anlaşılmaktadır.

"Faşizm"e karşı bu şartlar altında mücadele eden partizanlar da yönetime ve kendilerine yardımcı olmayan halka aynı sertlikte karşılık vermişlerdir. Örneğin; yine Embiya Çavuş, partizanların eline geçen jandarma birliklerine derin kuyuların kazdırıldıktan sonra bu insanların kuyuların içinde nasıl infaz edildiklerini de bir başka askerden dinlemiştir.¹⁸⁰ Aynı zamanda Embiya çavuş, Belene'de kaldığı sıralarda Koca Balkan'lı bir Şop mahkûmdan "Partizan Savaşları" döneminde yaşadıklarını; bu dağlarda saklanan partizanların yöre halkına ait koyun ve keçi gibi hayvanları çaldıklarını, kış günleri ise elde silah bastıkları evlerden yorgan, döşek gibi eşyalara el koyduklarını, bölgede yaşayan kadınlara tecavüz ettiklerini aktarmaktadır. Bu insanların ise partizanlar tarafından öldürülme ve evlerinin yakılıp yıkılması korkusuyla bu zulümlere karşı nasıl sessiz kaldıklarını, dolayısıyla iki silahlı güç arasında kalan halkın dramını gözler önüne sermektedir.¹⁸¹

Genel olarak eylemlerini geceleri yürüten partizanlar, bu baskınlarda fabrikaları ve benzin depolarını hedef alarak yok etmiş ve çoğunlukla askerî

¹⁷⁸ Ahmet Şerif Şerefli, *Giderayak, Anılar-Günceler-Aforizmalar ve Fragmanlar*, (Bundan sonra: Giderayak), Gören Dunav Vakfı Yayınları, Rusçuk, 2006, s.278.

¹⁷⁹ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.280.

¹⁸⁰ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.148.

¹⁸¹ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.239.

idare, “faşist” polisler, muhtarlar ve zenginleri büyük meydanlarda toplayarak halkın gözü önünde infaz etmişlerdir.¹⁸²

Bu koşullar altında yaşayan halk kitlesi içindeki kollardan birini teşkil eden Bulgaristan Türkleri de bu durumdan etkilenmişlerdir. Krallık yönetiminin yürüttüğü “Ayrımcılık” (*Diskriminasyon*) politikası altında eğitim alanının dışında tutularak cahil bırakılmaya ve ağır işlerde, ırgat gibi, çalıştırılarak ortadan kalkmaları beklenmiştir.

Bu sebeple “faşist” yönetim tarafından Bulgaristan Türklerine ikinci sınıf vatandaş muamelesi gösterilmiş, bunun yanı sıra Bulgar milletinin üstünlüğü görüşünü savunan gruplar teşkil edilmiştir. “Faşist” yönetimin gençlik kollarını oluşturan “Brannik Gençlik Teşkilatı” bünyesine alınan Bulgar gençleri, Almanya’dan getirilen Nazi gençlerinin eline bırakılarak aşırı milliyetçi/ırkçı bir ideoloji ile yetiştirilmeye başlanmıştır. Zaten Bulgarlar arasında mevcut bulunan Türk düşmanlığı bu ideoloji ile yetişen gençler arasında daha da belirgin bir şekilde kendisini göstermeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Şumnu’da eğitim almak için okula kayıt yaptırmaya giden Embiya Çavuş, sırf Türk olduğu anlaşıldığı için, yolda Brannik teşkilatına bağlı Bulgar gençlerinin saldırısına uğramış, daha sonra ise bu teşkilat üyeleri çeşitli işkencelerden sonra Bulgar millî marşını söyleterek kendisini bir kenara atmışlardır. Bunların yanı sıra, Brannik üyelerinin Bulgaristan’ın büyük meydanlarında toplanarak “*siz rahat uyuyun atalarımız, İstanbul’u alacağız, azametli Bulgaristan’ı kuracağız. Osmanlıdan 600 yıllık intikamımızı alacağız*” şeklinde sloganlar attıklarını da bildirmektedir.¹⁸³ Buradan da anlaşıldığı üzere, bu dönem içerisinde Bulgaristan Türklerinin Osmanlı “esaret” döneminin canlı kalıntıları olarak algılandığı ve “Büyük Bulgaristan” hayalinin önünde bir engel olarak algılandıkları için “faşist” teşkilatlar tarafından saldırılara maruz kaldıkları görülmektedir.

Yusuf Ahmet Taşkın’da 1930’lu yıllarda Deliorman bölgesinde “faşist” Bulgar komitacılar tarafından Türk köylerinin soyulduğunu belirtmektedir. Öyle ki, ocakta iyice kızdırılan bakır tasların soyguna karşı

¹⁸² Şerefli, *Türk Doğduk*, s.59.

¹⁸³ Çavuş, *Bulgaristan’da*, s.29.

koymaya çalışan hane büyüğünün kafasına geçirilerek işkence edildiğini belirten yazar, aynı zamanda Zavet bölgesinde bu soygunlara karşı koyan bir başka Türk'ün de evinde diri diri yakıldığını bir tanıdığından dinlediğini yazmaktadır.¹⁸⁴

Osman Gülmen de, bir gün Koca Balkan'ın kuzeyinde bulunan köylerine dağda emniyet güçleri tarafından pusuya düşürülen partizanlardan yedi kişinin öldürüldüğünü, pusudan yaralı olarak kurtulan üç kişinin kendi köylerine yardım aramaya geldiklerini anlatmaktadır. O dönem köydeki tek at arabasının sahibi Mustafa İbrişoğlu, her türlü tehlikeyi göze alarak yaralılarından birini arabasına yüklemiş, fakat partizanların görüldükleri yerde öldürülmelerine dair emir verildiği için yaralıyı hastane yerine annesine götürmüş ve partizan orada kan kaybından ölmüştür. Daha sonra komünistler yönetime geçince ölen partizanın annesinin ifadesi ile Mustafa İbrişoğlu'na "Faşizm ile aktif mücadele" maaşı bağladıklarını belirtmektedir. Bunların dışında, kendisinin yakından tanıdığı Delal köylü Mehmet Halilov ve Enbie Mustafov isimli iki Türkün, partizanlara erzak taşımak suçundan idam edildiklerini ve evlerinin yakılarak, ailelerinin sokağa atıldığından bahsetmektedir. Partizanların yönetime geçmesiyle bu evler yeniden yaptırılarak bu iki Türk'ün ailelerine "faşizm" ile mücadeleye destek verdikleri için maaş bağlandığını da yazmaktadır.¹⁸⁵

Bu durum karşısında Türk halkı içerisinde de Adil Dervişev, Hüseyin Mutkov, Ahmet Tatarov gibi isimlerin komünist partizanlara yardımcı olduklarını, partizan hareketi içerisinde aktif rol oynadıklarını belirten Ahmet Ş. Şerefli, partizanların zaferinden sonra bu isimlerin Türk okul ve kütüphanelerine verildiğini belirtmektedir.¹⁸⁶

Yukarıda bahsi geçen yazarların yanı sıra Halil Sarıkovanlık da bazı Türklerin dağdaki partizanlara ekmek ve su taşıdığını, hatta Mandacı Kasım adında birisinin hayvanların arasında sakladığı partizanların tehlikeli bölgelerden daha güvenli yerlere geçmelerine yardımcı olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Yusuf Ahmet Taşkın, *Kamçılı Kanun*, Dizayn Matbaacılık, Bursa, 2004, s.37.

¹⁸⁵ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, ss.91-92.

¹⁸⁶ Şerefli, *Giderayak*, s.278.

¹⁸⁷ Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, s.39.

Osman Kılıç da Türklerin çeşitli şekillerde, dağlarda hayvan otlatan Türk çobanlarının partizanalara ekmek ve su vermesi, Türklerin kalabalık olduğu yerleşim yerlerinde başları sıkışan partizanların Türk evlerinde saklanması gibi, partizanalara yardımcı olduklarını yazmaktadır. Lâkin Osman Kılıç, bu yardımların Türklerin komünistlere yardımı olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Osman Kılıç'a göre Türkler partizanalara yardım etmiştir çünkü Türk misafirperverliği ve Türk yardımseverliği bunu gerektirmektedir. Bu düşüncelerini;

Türk avuç açana bir sadaka verir, kapısını çalana, Tanrı misafiri deyip evini açar, bir düşküne yardım eder. Bilâhare politbüro üyeliğine ve Başbakan Muavinliğine kadar yükselen Penço Kubadinski, bu partizanlardan biridir. Türklerin ekmeği ile beslenmiş, Türk evlerinde gizlenmiştir. Hayatını Türklere borçludur. Böyle birkaç isim daha sayılabilir...¹⁸⁸

Şeklinde kaleme almış ve bu yardımların Bulgaristan Türkleri için komünist partizanlar ve partizan ideolojisini desteklemek manasına gelmediğini dile getirmiştir. Çünkü ona göre Türk; “sadaka” ve “Tanrı misafiri” kültürü olan bir millettir ve Türkün kapısı yardıma muhtaç herkese açıktır.

İlerleyen süreç içerisinde General Tolbuhin idaresindeki SSCB ordularının 9 Eylül 1944 yılında Bulgaristan'a girmesiyle Bulgaristan'daki “faşist-komünist” çatışmaları bitmiş ve “Partizan Hareketi” dönemi son bulmuştur. Zira SSCB kendi ideolojisini destekleyen partizanların dağlardan inmesine müsaade etmiş ve organizasyonun liderlerini Bulgaristan yönetimine geçirmiştir. Bulgar partizanlar bu durumu ve 9 Eylül'ü “kazanılmış ihtilal davası” havası içerisinde kendi başarıları olarak kutlamaya başlamışlarsa da Osman Kılıç, 9 Eylül devrimini partizanların parlak bir başarısı olarak görmemekte ve bunların “kıvılcık” ile yönetime getirildiklerini dile getirmektedir.

9 Eylül ihtilalinden hemen sonra ise yeni bir rejim kurmaya çalışan partizanlar eski yönetimde görev almış her türlü devlet görevlisini ve “partizan savaşı” sırasında kendilerine karşı koyarak güçlük çıkararak

¹⁸⁸ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.137-138.

insanları tutuklayarak kurdukları halk mahkemelerinde idam etmeye başlamışlardır. Osman kılıç; “*Birinin üzerine bir parmak doğrulmaya görsün, gittiği gündü. Haftalarca memlekette kanun hâkimiyeti kalmadı*” cümleleriyle en ufak bir şüphe veya bir ima sebebi ile insanların silahlı partizanlar tarafından tutuklandıklarını gördüğünü dile getirmektedir.¹⁸⁹

15 Haziran 1944 tarihinde jandarmalar tarafından yakalanan 18 partizanın Pirece (Partizani) köyü civarındaki “Popaz Kuzu” denilen yerde gizlice infaz edildiklerini anlatan Halil Sarıkovanlık, iki buçuk ay sonra 9 Eylül 1944 tarihinde 18 partizanı katledenlerin yakalanarak aynı şekilde kurşuna dizildiklerini belirtmektedir.¹⁹⁰

Dr. Ahmet Yüçetürk de 9 Eylül’ü takip eden günlerde “Narodna Militsiya” (Halk Milisi) müdüriyeti tarafından tutuklananları kurşuna dizmek için başında Mirço Spasov’un olduğu bir infaz grubunun oluşturulduğunu, bir süre Gizli Servis başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı yapan Rusi Hristozov’dan dinleyerek neşreden Kostatin Çakırov’un “Vtoriya Etaj” isimli eserinden aktarmaktadır.¹⁹¹ Ayrıca yazar, 9 Eylül 1944 tarihinden sonra kurulan bu halk mahkemeleri bünyesinde otuz bin kişinin tutuklandığını, bunlardan on bin kişinin sanık olarak yargılandığını, 2.730 kişiye de ölüm hükmü verildiğini, 11.000 kişinin ülkenin çeşitli yerlerine sürgün edildiğini ve mahkeme kararı ile bütün mallarına el konulduğunu da yazmaktadır.¹⁹² Ahmet Cebeci de bu dönemde öldürülen insanların sayısını, bizce biraz abartarak da olsa, “*Bunlar ne kadar subay, idareci varsa bir haftada 200.000 kişiyi kurşuna dizdiler*” diyerek belirtmektedir. Ayrıca yazar, Bulgarların “Kurtuluş Günü” olarak kutladıkları 9 Eylül’ün, kısa sürede öldürülen binlerce insan sebebiyle “Katliam Günü” olarak anılması gerektiğinin üzerinde durmuştur.¹⁹³

Bulgaristan’daki bu ilk halk mahkemelerinden kurtulmayı başaran bazı subay ve askerler, SSCB’nin yanında yer alan Bulgar ordusu içerisinde Alman birliklerinin üzerine gönderilmişler ve buradan kurtulanlar yeni Bulgar ordusunun eğitimi için kullanılmışlardır. Daha sonra ise, 1948

¹⁸⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.153-154.

¹⁹⁰ Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, s.39.

¹⁹¹ Yüçetürk, *Kızıl Cehennem*, s.163.

¹⁹² Yüçetürk, *Kızıl Cehennem*, s.173.

¹⁹³ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.114.

yılındaki ikinci halk mahkemeleri tarafından devrim öncesi eski hükümet kararlarına uyarak partizanlara karşıtı operasyonlarda görev almak suçundan yargılanarak ağır cezalara çarptırılmışlardır.¹⁹⁴

Ahmet Ş. Şerefli, Maocu komünizm yanlısı olduğu için tutuklanan ve kendisi ile beraber bir hücrede kaldığı Bay Georgi'nin, Ruslara yardım etmek için Alman ordusunun peşine düşen Bulgar ordusu içerisindeki şüphelendikleri bazı askerleri gece çadırlarında öldürdüklerini anlattığını yazmaktadır. Bazılarını ise göreve gidiyoruz diye götürüp kurşuna dizdiklerini, öz kardeşleri olsalar da bu askerleri kendi kazdıkları çukurlara gömüldüklerini ve ailelerine de çocuklarının Hitler'in askerleri tarafından öldürüldüğüne dair resmî mektuplar gönderildiğini ağlayarak itiraf ettiğini belirtmektedir.¹⁹⁵

Görüldüğü üzere BKP (Bulgar Komünist Partisi), kanlı “faşist-komünist” çatışmalarının içinden SSCB yardımıyla yönetime geçebilmiş, “faşist” dönemin öcünü eski yönetici ve askerlerden almış ve bu süreçte BKP partizanları Türklerden, öyle veya böyle, yardım görmüşlerdir. Bu yardımlar sayesinde hayatta kalan bazı partizanlar daha sonra komünist hükümet içerisinde yüksek mevkilere gelebilmiştir. Ayrıca komünistlerin mücadele içinde olduğu eski yönetim mensuplarını da ortadan kaldırarak yönetime ağırlığını koymaya çalışmışlar, arkalarına halk desteğini alabilmek adına da hızla kendi propagandalarını yapmaya başlamışlardır. Biz doğrudan Bulgaristan Komünist Partisi'nden ve partinin faaliyetlerinden bahsetmeden önce, partinin temel ideolojisi olan komünizmin Bulgaristan'da gerek Bulgarlar gerekse Türkler tarafından nasıl karşılandığı ve Bulgaristan Türklerinin bu ideolojiyi algılama biçimleri üzerinde biraz durmak istiyoruz.

3.1.2. Genel Olarak Komünizme Bakış

9 Eylül 1944 tarihinden itibaren Bulgaristan'ın yönetimi komünistlerin eline geçmişse de komünizm ideolojisi geniş halk tabakaları arasında yayılamamış, sınırlı bir kesim tarafından kabul görmüştür. Bu

¹⁹⁴ Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.65.

¹⁹⁵ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.420.

tarihe kadar “Nasyonalizm” ve “Faşizm” kavramları altında yaşayan Bulgaristan halkının “Sosyalizm” ve “Komünizm” gibi kavramlar hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını dile getiren Osman Gülmen, eski sistemin şehir radyolarında “Smırt na Faşizma” (Faşizme Ölüm) gibi sloganlarla lanetlendiğini, yeni siyasî rejimin ise “Da Jivee Komunizma” (Yaşasın Komünizm) gibi sloganlarla yüceltildiğini yazmaktadır.¹⁹⁶

İsmail Cambazov, Türkler ve Bulgarlar arasındaki komünizm ideolojisine dair bilgi yoksunluğundan bahsederken, ilk dönemlerde tek satır okumadan kendilerini Marksist-Leninist ilan eden insanların olduğunu yazmaktadır. Öyle ki, bu ideolojinin temel eserleri olan K. Marks’ın “Kapital”, F. Engels’in “Doğanın Diyalektiği” ve V. İ. Lenin’in “Materyalizm ve Ampiryokritizm” gibi eserleri baştan sona okumuş ve bu eserlerdeki fikirleri anlamış bir Marksist-Leninist profesöre rastlamadığını belirtmiştir. Kendisi de özeleştiri yaparak bir Marksist Felsefe doktoru olmasına rağmen bu eserleri baştan sona okumadığını dile getirmiştir.¹⁹⁷

Dolayısıyla faşizmin az çok ne olduğunu bilen fakat komünizm hakkında en ufak bir bilgiye sahip olmayan insan yığınlarına komünizmi tanıtmak ve bu ideolojiye ısındırmak için büyük bir propaganda hareketi başlatılmıştır. Yürütülen propagandayı Osman Kılıç şöyle aktarmaktadır:

Komünistler, Bulgaristan’da bize yeryüzünde sömürüyü yok etmek için yola çıktıklarını söylerler. Derler ki, ‘insanın, insan tarafından sömürülmesini yok edeceğiz!.. Sınıfsız bir toplum kuracağız. Dünyada haksızlığı, zulmü ortadan kaldıracacağız. Emeğin hakkını vereceğiz. Alın terini değerlendireceğiz, insanlar eşit olacak. Milletler arasında fark bulunmayacak...’ Daha neler, neler...¹⁹⁸

Kendisini insanlara hak, adalet, kardeşlik, eşitlik getirmekle görevli olarak gören komünizminde din ve millet farkı gütmenin en büyük suçlardan biri olduğunun anlatıldığını belirten Osman Kılıç, yönetime geçen yeni ideolojide her milletin kendi millî ve dinî örf, adet ve geleneklerinde serbest olduğunu beyan ettiğini de belirtmektedir.

¹⁹⁶ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, ss.103-104.

¹⁹⁷ İsmail Cambazov, “*Medresetü’n-Nüvvâb*”, (Bundan sonra: Nüvvâb) Ahmed Davudoğlu Vakfı Yayınları, Sofya, 2005, ss.72.

¹⁹⁸ Osman Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.11.

Osman Kılıç'ın öğrencisi Osman Gülmen de hocası gibi yürütülen propagandanın içeriğini şöyle özetlemektedir:

Komünizm ideolojisinin temeli Marksizm görüşüne dayalıdır. Her yerde Marks, Engels, Lenin, Stalin ve Georgi Dimitrov'un posterleri asılmış olup, teşhir ediliyordu. Gazete, dergi, radyo ve şehir hoparlörlerinde yoğun bir şekilde Marksizm propagandası yapılıyordu. Algılayabildiğim kadarıyla bu propagandanın özü şöyle özetlenebilirdi: 'Komünist ideolojisi evrensel nitelikte olduğundan, milliyetçilik (Nasyonalizm) görüşüne kapalı olup, enternasyonal görüşü savunur.' Hangi din, mezhep, ırk veya milliyetten olursa olsun, hiçbir toplumun diğer topluma üstünlüğü yoktur ve insanlar birbirinin kardeşi olup, aynı haklara sahiptirler.¹⁹⁹

Her iki yazarında belirttiği komünizm ideolojisinin hak, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar üzerine kurulduğunu, bu düzende emek sömürüsüne son verilerektir. Yeni ideolojinin, tüm insanların herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan kendi kültürel değerleri içerisinde hep birlikte yükselecekleri bir sistem şeklinde anlatıldığı görülmektedir. Lakin daha sonra yaşanan olaylar ve uygulanan yaptırımlar burada bahsedilen hak, özgürlük ve eşitliğin geçici olduğunu gösterecektir ki, bu duruma ileriki bölümlerde değinilecektir.

İnsanlık için gerekli her türlü maddenin üretilmesinde büyük rol oynamaları sebebiyle, İşçi sınıfını dünyayı ayakta tutan bir güç olarak kabul eden komünizm, özellikle birçok farklı millî ve dinî unsurun bir arada yaşadığı yerlerde bahsi geçen "eşitliği" sağlamak için öncelikle millî ve dinî değerleri ortadan kaldırmaya başlamıştır. Öyle ki, Ahmet Cebeci komünistler tarafından "millet" kelimesinin yasaklanarak yerine "halk" kelimesinin kullanılmasını istedikleri, dolayısıyla "millî" grupları yok sayarak, hiçbir millî aidiyeti olmayan insan yığınları, "halkları" ön plana çıkardıklarını belirtmektedir. Çünkü Ahmet Cebeci'ye göre "millet" kelimesi kültürünü bilen, bir dili ve dini olan ve bu şuurla bir araya gelerek oluşmuş topluluklar için kullanılabilecekken, "halk" kelimesi "kolhozlardaki sığır sürüsü" anlamında bir çağrışım yapmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere komünizmin arzuladığı eşitliğin, komünizm ilkelerine

¹⁹⁹ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.104.

bağlı, durmadan çalışan ve “sürü psikolojisi” ile yaşayan insan yığınları olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.²⁰⁰

Komünist düşünce için milliyetçiliğin yanı sıra insanlar arasındaki eşitliği bozan ve ayrımcılığı körükleyen diğer bir alan da din konusudur. Komünist ideoloji, İnsanlar arasındaki eşitliği sağlamak için “din” (Teizm) kavramına karşılık “dinsizlik” (Ateizm) düşüncesini savunmuştur. Bu düşünce kısaca Lenin’in “Din insan beynini uyuşturan bir afyondur” sözleri ile özetlenmiştir.²⁰¹ Böylece komünist insanlar için dinin yerini alacak materyalist bir felsefe geliştirilmiş ve bu felsefe çerçevesinde insanlar yetiştirilmeye başlamıştır. Ömer Osman Erendoruk, dinsizlik ve materyalizm felsefesinin giderek resmî devlet politikası hâline gelmesi sonucunda; Allah, peygamber, melek, helal, haram gibi kavramların her şeyi maddeye indirgeyen komünizm tarafından reddedildiğini ve daha çok küçük yaşlardan itibaren, gerek okullarda gerekse basın-yayın aracılığıyla, çocuklara materyalist felsefe telkininde bulunulduğunu belirtmektedir.²⁰²

Yapılan dinsizlik propagandalarının içeriği hakkında çeşitli bilgiler veren İsmail Cambazov da, sık sık düzenlenen bilimsel toplantılarda yüksek mevki sahibi insanlar ve yüksek hocaların gençlere “*artık biz tabiat kuvvetlerinin kölesi değil, hâkimi olacağız; istediğimiz zaman yağmur yağdıracağız, istediğimiz zaman kar. Cenneti gökyüzünden yeryüzüne indireceğiz. İnsanları bu hayatta cennette yaşatacağız*” diyerek bilimsel toplantıları dinsizlik propagandasında bir araç olarak kullandıklarını göstermektedir.²⁰³

Böylece komünizmin, bir toplumun kimliğini oluşturan ana unsurlardan ikisi olan Milliyet ve din olgularını ortadan kaldırılarak, kimliksiz fakat komünizme tam sadık bir “sosyalist toplum” inşası için uğraştığı ve bu toplumun maddî varlığını “kozmpolit” halk kitleleri, manevî varlığını ise materyalizm temelleri üzerinde yükselttiği anlaşılmaktadır. Ruhsal varlığı yok edilen ve zamanla kimliksizleştirilen,

²⁰⁰ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.48.

²⁰¹ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.121.

²⁰² Ömer Osman Erendoruk, *Bir Başkadır Bizim Eller*, (Bundan sonra: Bizim Eller), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s.92.

²⁰³ Cambazov, *Nüvvâb*, s.73.

kişisizleştirilen insanların, en azından Bulgaristan özelinde, yaşam koşullarını Ahmet Ş. Şerefli şöyle tasvir etmektedir:

Kıyafetler standart, çorba ortak kazandan, işçi aşevlerinde masalar çiçeksiz, örtüsüz; İnşaatlar hantal, şarkılar Rusça, nutuklar Rus komünizmine övgü, yazılar ve şiirler güdümlü, konuşmalar dua gibi şablon, televizyonlar devletin ağzıyla konuşur, eleştiri yasak, her yanda komünist liderlerin portreleri, kızıl bayraklı kooperatif traktörleri, özel mülkiyet yasak, nezaket yapay, saygı göstermelik, hurracılık revaçta, sarhoşluk diz boyu, hukuk hint kumaşı, dinlediğimiz radyolar kapalı...²⁰⁴

Yukarıdaki alıntıda geçen benzer düşünceleri “Önce Düşünceler Kelepçelendi” isimli eseri içerisinde de;

Altmış metrekairelik bir prefabrik daire, plastik maddeden yapılmış bir “trabant” dedikleri bir binek otomobil, bir yalanmış kemik, bir şişe bira birçok millî varlıkları boşaltılmışları satın almaya yetiyordu. İşçiler örtüsüz masalarda kazan yemeği yiyor tekdüze giyiniyorlardı.²⁰⁵

Cümleleri ile işleyen Ahmet Ş. Şerefli’den yaptığımız bu alıntılarda da görüleceği üzere millî ve dinî özelliklerin ortadan kaldırılması ile birlikte insanlar arasındaki farklılaşma azalmış, fakat “makineleşme” diyebileceğimiz bir durum ortaya çıkmıştır. Osman kılıç ise bu durumu “robotlaşma” olarak tarif etmektedir. İster makineleşme isterse robotlaşma olarak tabir edilsin, insanların aynılaşmasının beklenen sonuçları vermediği aşikârdır. Yukarıdaki alıntı, böyle bir toplum içerisinde yaşayan insanlar arasındaki, iletişim, ahlak ve estetik seviyesini ve ulaşılmak istenen hayat gayelerinin ne kadar sınırlı olduğunu ortaya koyması bakımından, bizce, önemlidir. Ayrıca Ahmet Ş. Şerefli, bahsettiğimiz “sosyalist toplum” içerisinde yaş, cinsiyet veya sosyal statü fark etmeksizin, eşitlik ilkesi gereği herkese “yoldaş” şeklinde hitap edildiğini belirtmektedir. Öyle ki, yetmiş yaşında bir profesöre de, on beş yaşındaki bir koyun çobanına da “yoldaş” şeklinde seslenilmektedir. Aynı durumu ele alan Embiya Çavuş da; yaşlı, kadın, erkek, çocuk demeden herkesin birbirine “Drugaru” (Arkadaş)

²⁰⁴ Şerefli, *Giderayak*, s.114.

²⁰⁵ Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.369.

diyerek hitap ettiklerini ve bu kelimenin komünistlerce “eşitlik” anlamına geldiğini ve bu amaçla kullanıldığını yazmaktadır.²⁰⁶

Burada verdiğimiz örneklerden hareketle “insanın”, komünist düşünce tarafından aynı zamanda cinsiyet, yaş ve sosyal statülerinden de sıyrılarak ortada çıplak bir şekilde bırakıldığını söylemek, zannederiz ki yanlış olmaz. Eski-yeni arasındaki karşıt düşünce ve yaşam anlayışları arasında bocalayan insanların, idealize edilen “sosyalist toplum” anlayışı içerisinde din, dil ve millet gibi kavramlardan soyutlanıp, kimliksizleşerek* hayatlarının komünist partiler tarafından komünizm ideallerinin gerçekleştirilmesi için harcadığı da söylenebilir.

Komünist devletler halklarını doyurmak için buğday ekeceklerine, toplama kampları açtı. Toplu konutlar yerine toplu mezarlar açtı. İnsanları yok eden caniler, yok ettikleri kadarını da Kolima, Gulak, Cukotka gibi nice ölüm kamplarına; ulus gözetmeden Kırım, Çeçen, Yakut, İnguş, Kalmuk, Azeri, Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Tatar, Letonyalı, Estonyalı, Polonyalı ve sayamadığımız nicelerini sürdü.²⁰⁷

Yukarıdaki Embiya Çavuş’a ait satırlar da, bizim, “Cenneti” yeryüzüne indirme idealine sahip komünist yönetimlerin, bu idealin tam tersine, uyguladıkları politikalar ve açtıkları toplama kamplarıyla, “Cehennemi” yerüstüne çıkardıklarını, komünist sistemlerin bahsettiği “eşitlik” kavramının da ancak, aralarında din ve millet ayrımı yapılmaksızın öldürülen insanlar arasında sağlanabildiği hakkındaki düşüncelerimizi desteklemektedir.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak, hatıralarından alıntılar ve çeşitli tasvirlerle yer verdiğimiz yazarlardan hareketle Bulgaristan Türklerinin önceleri tanımadıkları komünist ideolojiye karşı, istisnalar olmakla beraber, çoğunlukla kayıtsız kaldıkları, daha sonraları ise partizanlar tarafından

²⁰⁶ Çavuş, *Bulgaristan’da*, s.198.

* Aslında kimliksizleşme kavramını tamamen bir kimlik kaybından ziyade, kişinin şahsî kimliğinin yerine partili kimliğini koyarak eski varlığını reddetmesi şeklinde de düşünebiliriz. Böylece parti ideolojisinin şekillendirdiği bu yeni kimlikler içerisinde kişilerin “parti” ile ne kadar bütünleştiği belki de daha iyi anlaşılabilir. Dolayısıyla, bu tür insanlar için “insan partidir, parti komünizm” şeklinde bir yargıda bulunmamız mümkün olabilir. Ayrıca bu kavram ile Türk destanlarında geçen “mankurt” (bilinçsiz köle) deyişi arasında da benzerlikler kurulabilir.

²⁰⁷ Embiya Çavuş, *Yaşadıklarımız Bir Daha Yaşanmasın*, (Bundan sonra: Yaşadıklarımız), Tunaser Yayınları, 2006, İzmir, s.92.

yürütülen propagandalar neticesinde, bu ideolojiyi eşitliğe doğru giden bir kurtuluş yolu şeklinde gördükleri söylenebilir. Bulgar “faşist” yönetimler altında sürekli bir ayrımcılık ve baskı altında yaşayan Türk azınlığının herkese eşitlik ve özgürlük vaadiyle meydana çıkan komünizmi bu şekilde anlamlandırması boşuna değildir. Özellikle ilk dönemler eski idare tarafından kapatılan okulların açılması ve Türk çocuklarının tekrar eğitim hayatına dâhil edilmesi, Türkçe basın-yayın hareketlerine destek verilmesi, dinî ayinler ve millî geleneklerin serbest bırakılması gibi çeşitli uygulamalar Bulgaristan Türklerini, hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıkları bu ideolojiye karşı ısındırmıştır. İsmail Cambazov, bu yeni dönemde bazı Türk gençlerinin komünist yaşam tarzı ve getirdiği özgürlük ortamında yapılan etkinliklere isteyerek, sevine sevine katıldıklarını ve bu gençlerin yeni dönemi nasıl değerlendirdiklerini şöyle tarif etmektedir:

Yeni düzen bize hak ve eşitlik getirmişti. Koşu Yolu’nda Bulgarlarla horo tepebiliyorduk. Bulgar kızlarına sarılıp dans edebiliyorduk. Önümüzde bütün okul kapıları açıktı. Gayri bizde artık istediğimiz yerde istediğimiz kadar okuyacaktık. Yüksek idareci, politikacı, bilim adamı olabilecektik. Bundan daha iyisi olabilir mi? ²⁰⁸

Lakin ilerleyen süreçte komünizmin gerçek yüzünü göstermesi ile birlikte verilen bu hak ve özgürlüklerin, “eşitlik” ve Bulgar toplumu ile bütünleşme (*entegrasyon*) gerekçesiyle ellerinden geri alınması ve ulaşılmak istenen asıl hedefin farklı milletlerin bir arada yükselmesinden ziyade “sosyalist toplum” adı altında Türklerin Bulgar milleti içerisinde eritilmesi olduğunun anlaşılması ve fark edilen bu amaca karşı koymak isteyen Türklerin cezaevlerine, sürgünlere ve açılan toplama kamplarına gönderilmesi ile bu sıcaklık durumu sonlanmıştı. Yukarıdaki alıntı içerisinde İsmail Cambazov’un yeni dönemin Türk gençlerine getirilerini sıralarken eğitim ve meslekî kazançlardan önce Türklerin Bulgarlarla, özellikle Bulgar kızlarıyla, aynı ortamları paylaşabilmesinden bahsetmesi, bizce, rastlantı sonucu değildir. “Faşist” idare döneminde hemen hemen birbirlerinden ayrı yaşayan bu iki topluluk, komünizm devrinde fabrikalarda, tarlalarda, okul ve gençlik kollarında bir araya getirilmeye

²⁰⁸Cambazov, *Nüvvâb*, s.74.

başlanmıştır ki bunun sebebi Bulgaristan'daki azınlıkların, bahsettiğimiz “uyum ve “bütünleşme” programları kapsamında, Bulgar toplumu içerisinde erimelerini sağlamak olduğu son derece açıktır.

Komünist maskesi arkasına saklanan ve “asimilasyon”^{*} şeklinde adlandırılan bu eritme politikalarının iç yüzüne İsmail Cambazov da şöyle değinmektedir:

Resmî belgelerde halkın (Türkleri anla) vatansever, enternasyonalist, ateistik terbiyesi gibi yaftalarla maskelenmeye çalışılan bu esas görev, Türkleri kimliğinden, benliğinden sıyrıp almak, Bulgar yapmak idi. Dikkat ediniz, birkısım yazarlar ve teorisyenler gibi komünist yapmak demiyorum, doğrudan Bulgar yapmak diyorum. Daha başlangıçta ortaya konulan görev “komünist terbiyesi” gibi maskelerin arkasına gizlenerek, sözümona “soya dönüş” sürecini hazırlamaktı.²⁰⁹

Dolayısıyla, Bulgaristan komünistlerinin elinde ana felsefesi “sosyalist toplum” olan komünizmin, zaman içerisinde bu ana felsefeden koparak, ırkçı/aşırı milliyetçi bir program olarak tanımlanabilecek “soya dönüş” programı adıyla ortaya çıktığını ve bu programın Bulgaristan Türkleri için büyük kayıp ve zararlara sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Genel olarak toparlayacak olursak komünizm, Bulgaristan topraklarına sosyal ve siyasal alanda birçok yeniliği kendisiyle beraber getirmişse de Bulgaristan Türklerinin hafızalarında daha ziyade, insanların kimlikliklerini yok ederek “makineleştiren” ve manevî değerlerini hiçe sayarak onları “dinsizleştiren”, kan içinde var olmuş bir “zulüm” rejimi olarak yer aldığını söyleyebiliriz.

3.1.3. Bulgar Komünist Partisi ve Teşkilat Oluşumu

Bulgaristan'ın siyasi tarihinden daha önceki bölümlerde bahsetmemiz sebebiyle bu bölüm altında Bulgaristan Komünist Partisi tarihinden ziyade yönetimde kaldığı 1944-1989 yılları arasındaki parti içi ve parti dışı faaliyetleri kısmen ele alınacaktır. Zira parti içi ve dışı bazı olaylardan bahsedilmeden geçilmesi, dönemin siyasî şartlarının ve bu

^{*} Asimilasyon: çoğunluk veya erk sahibinin baskısıyla, farklılık gösteren grupların, bunların kültür birikimleri ve kimliklerinin, baskın yapı içinde eriyerek yok olması.

²⁰⁹ Cambazov, *Yeni Işık*, s.189.

şartların doğurduğu sonuçların sebep olduğu etkilerin gözden kaçırılmasına sebep olacaktır. Bunun yanı sıra, alınan parti kararlarının ve uygulanan politikaların arka planda kalan yönlerinin ortaya konmasında yardımcı olacaktır. Bu sebeple öncelikle kısaca parti içi meselelere çok kısa ve genel olarak değinildikten sonra yeni idarenin nasıl karşılandığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Bulgaristan'da 9 Eylül 1944 tarihinde "faşist" idareye son verilmesi üzerine hemen dört partinin birlikteliği ile "Vatan Cephesi" (*Oteçestven Front*) adıyla bir koalisyon hükümeti, BKP önderliğinde yönetime geçmiştir. BKP'nin dışında bu koalisyonda Bulgar Çiftçi Birliği, Bulgar Sosyal Demokrat Partisi ve Zveno Partisi yer almıştır.²¹⁰ Bu partiler içerisinde diğerlerine oranla daha fazla destekçisi olan Bulgar Çiftçi Birliği, Osman Kılıç'a göre, büyük çoğunluğu çiftçi olan Türkler de dâhil olmak üzere Bulgaristan halkının %80'i tarafından desteklenmiştir.

Bulgar Komünist Partisi'nin lideri Georgi Dimitrov, Moskova'dan bir tarım ülkesi olan Bulgaristan'a geldiğinde çok parlak bir şekilde karşılanmışsa da Bulgaristan'da sanayileşmenin çok düşük seviyelerde olması sebebiyle işçi sınıfının çiftçilere göre azınlıkta kaldığını ve yapılacak herhangi bir seçimde %80'i köylü çiftçilerden oluşan halkın Çiftçi Partisi'ni destekleyeceğini görmüştür.²¹¹ Bu durumun farkında olan Bulgar Çiftçi Partisi'nin lideri Georgi M. Dimitrov da batıdaki sürgün hayatını sonlandırarak Bulgaristan'a döner ve o da Çiftçiler tarafından çok parlak bir şekilde karşılanır. Böylece geniş halk kitlelerini arkasına alan Çiftçi lideri Georgi M. Dimitrov, BKP'nin koalisyon içerisindeki rehber rolünü reddederek ülkenin yönetimine seçimleri kazanan partinin geçmesi gerektiğini belirterek BKP'ye karşı mücadele bayrağını açmıştır.

Yapılacak herhangi bir seçim yarışını kaybedeceğini gören Georgi Dimitrov, Çiftçi Partisi ve onun liderini saf dışı bırakmak amacıyla Georgi M. Dimitrov'u Batı ajanlığı ile suçlamıştır. Bunun üzerine Georgi M. Dimitrov'un Bulgaristan'dan kaçmak zorunda kalması neticesinde lidersiz kalan Çiftçi Partisi üyeleri bu sefer Nikola Petkov'un önderliğinde

²¹⁰ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.136.

²¹¹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.166.

muhalefete devam etmişlerse de partisinin sabık lideri gibi ülkeyi terk etmeyen Nikola Petkov da casuslukla suçlanmış ve asılarak idam edilmiştir. Partinin diğer ileri gelenleri ise tutuklanarak ağır cezalarla hapse atılmıştır. Böylece BKP'nin mutlak liderliği önündeki en büyük sorun işlevsizleştirilerek ortadan kaldırılmış ve göstermelik olarak hükümette kalmasına izin verilmiştir.

Ahmet Cebeci, Çiftçi Partisi'nin liderlerinin öldürülmesinden sonra BKP tarafından bu partiye kendi adamlarının yerleştirildiklerini ve böylece Çiftçi Partisi'nin, giderek BKP'nin bir şubesi görünümü arz ettiğini dile getirerek, bu siyasî partinin ne kadar etkisizleştirildiğini belirtmektedir.

İyi komünistlerden birini alıp Çiftçi Partisi'ne kaydedip oradan milletvekili gösteriyorlar. İki yüz kırk kişilik parlamentoya bakıyorsunuz sekiz on kişilik de Çiftçi Partisi'nden milletvekili var, ne büyük lütuf, ne büyük ortaklık, ne büyük koalisyon (...)²¹²

Diyerek düşüncelerini devam ettiren Ahmet Cebeci, böylelikle Bulgaristan yönetimde tek bir partinin sesinin duyulmasına karşılık, BKP'nin Bulgaristan'ın yönetimini Çiftçi Partisi ile paylaştığını göstererek dünya kamuoyunu aldatmak amacıyla bu partinin mevcudiyetinin korunduğu, Çiftçi Partisi'nin bu amacın dışında herhangi başka bir işlevinin bulunmadığını ortaya koymaktadır.²¹³

Yaşanan bu olaylar neticesinde, Zveno Partisi kendi kendisini lağvetmiş, Sosyal Demokrat Parti ise her türlü sosyal ve siyasal emellerinin Bulgar Komünist Partisi tarafından gerçekleştirildiğini belirterek ayrı bir parti olarak devam etmeyi gereksiz görmüş ve BKP bünyesine iltihak etmiştir. Böylece Bulgaristan'ın siyasî hayatı üzerinde tek söz sahibi olarak geriye BKP kalmıştır.²¹⁴

Dolayısıyla, bütün rakiplerin ortadan kaldırılması sonucunda seçimlere gönül rahatlığıyla “tek başına” giren BKP tarafından 1946 ve sonraki bütün seçimleri daha en baştan kazanılmıştır.

Bu durumu Osman Kılıç'ın; *“Muhalefet adına bir şey yok. Çok partili bir rejim değil. Zaten Demirperde memleketlerinde, tek atla koşuya*

²¹² Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.98.

²¹³ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.64.

²¹⁴ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.166 ve 187-189.

çıkarlar, sonra da %99,9 ile zafer kazandık diye ilân ederler”²¹⁵ diyerek eleştirdiği görülmekle beraber, burada kullandığı “tek atlı koşu” deyiminin komünist partilerin yönettiği seçimler için oldukça uygun bir tabirdir olduğu düşüncesindeyiz. Anlaşıldığı üzere bu tür seçimlerde, yarışı hangi atın kazanacağı zaten daha yarış başlamadan belli olmaktadır. Böylece komünizmin hâkim olduğu ülkelerin gerçekte tek partili bir sistemle yönetildiği yazar tarafından vurgulanmıştır.

Yapılan her seçimi aynı partiden gösterilen, hiç değişmeyen, adayların %99,9 oranında kazandıklarını belirten Mehmet Türker’in de, 1988 yılı genel seçimleri sırasında, kendisine seçimlere katılma zorunluluğu olduğunu hatırlatan polise “*Önceki dönem seçtiğimiz kişiler, beni bu hâllere koydular. Yediğim dayaklar için seçtiğime pişmanım, şimdi yeni dayakçıları kendim bari seçmeyeyim*”²¹⁶ diyerek karşılık vermesi, her seçim dönemini tek partinin ve gösterdiği adaylarının kazanması neticesinde, “aynı tas aynı hamam” şeklindeki seçimlerin, getirdiği tek yeniliğin “yeni dayakçılar” olduğunu belirttiği görülmektedir.

Çiftçi Partisi’nin tasfiyesi ve diğer partilerin kendi kendilerini feshetmesi ile beraber parti dışı muhalefet unsurları ortadan kaldırılmış, sıra BKP içerisindeki muhalif kesimi temizlemeye gelmiştir. Bu amaçla BKP’nin en etkili ve üst düzey yöneticileri arasında yer alan, parti içerisinde Georgi Dimitrov’dan sonra ikinci adam pozisyonunda bulunan Trayço Kostov’un, Stalinci SSCB komünizmi yerine daha demokrat bir komünizm anlayışının temsilciliğini üstlenmesi neticesinde Georgi Dimitrov ile araları açılmıştır. Georgi Dimitrov’un bu sıralarda hasta olması sebebiyle T. Kostov ve batı yanlısı sosyalistlerin hızla güçlenmesi, SSCB tarafından BKP’nin ve dolayısıyla Bulgaristan’ın kaybedilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Bu durumun önüne geçmek isteyen Moskova yönetimi, Todor Jivkov’u parti sekreterliğine getirmiş, aynı zamanda yine kendisinin yetiştirdiği T. Kostov’u komünizmin düşmanı olarak ilan etmiştir. Bu sebeple, Bulgar Komünist Partisi içerisindeki “ahengi” bozan bu “çatlak” sesin ortadan kaldırılması gerekmiş bu amacı gerçekleştirmek için, Çiftçi

²¹⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.367.

²¹⁶ Mehmet Türker, *Zulmün Ateş Çemberinden Anılar-Belene Adası*, (Bundan sonra: Belene Adası), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2010, s.184.

Partisi liderleri ve kurmayları gibi, BKP'nin önde gelen simalarından Trayço Kostov ve ekibi casuslukla suçlanarak tutuklanmışlardır. Benzer tarihî sonuç, burada da tekerrür etmiş ve Trayço Kostov idam edilmiştir.^{*217} Bu olayların hemen ardından bahsi geçen liderlerin Bulgaristan'a ve halk idaresine karşı gösterdikleri "hainlik" BKP tarafından propaganda amacıyla kullanılmaya başlamıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz parti içi temizlik hareketleri hakkında Sabri Tata, "Yeni Işık" gazetesinde beraber çalıştıkları Şecaatin Baysal'ın* kendince şu şekilde bir çıkarım yaptığını belirtmektedir:

Demek bir komünist partisi idareye geldi mi, hemen o koyun postunu değiştirip yırtıcı bir kurda dönüyor. Ve ilk iş olarak kendi saflarındaki rakiplerini temizlemeğe başlıyor. Bak ya, Sovyetler Birliği'nde öyle yapmışlar, Bulgaristan'da öyle yapmışlar, diğer sosyalist ülkelerde de öyle yapmışlar. Yapmışlar da yapmışlar... Eee, Türkiye Komünist Partisi idareye gelirse ne olacak?²¹⁸

Sabri Tata tarafından aktarılan bu satırlarda, yazarın dikkat çekmek istediği nokta; dünyanın neresinde olursa olsun komünist partilerin temizlik hareketine ilk önce kendi içlerindeki "yoldaş" insanlardan başladığı ve Türkiye komünist Partisi'nin de bir istisna olmadığıdır.

Sözü edilen gelişmeler sonucunda hem parti içi hem de parti dışı rakiplerini ortadan kaldıran Georgi Dimitrov ve BKP'nin Bulgaristan'da kesin söz sahibi olmasının önü açılmıştır. Bu dönemden sonra BKP hızla kendi ideolojisini, gerçek anlamda, hayatın her alanına dayatmaya başlamıştır. Hatıralardan hareketle, genel olarak komünist ideoloji çerçevesinde hareket eden Bulgaristan Komünist Partisi ile ilgili unsurlara

* Embiya Çavuş, BKP'nin ikinci adamı Trayço Kostov'un Sofya'da idam edildiğine dair söylentiler çıkarılmasına karşılık, aslında T. Kostov'un hemen infaz edilmeyip Şumnu'da ağır cezalıları hapishanesine getirilerek E. Çavuş'un da kaldığı ölüm hücrelerine atıldığını, infazının ise muhtemelen 1949 yılında ölüm cezasına çarptırılanların infaz edildiği tünellerde, kurşunlanarak, olduğunu belirtmektedir.

Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.147

²¹⁷ Gülmen, *Bulgaristan Türkünün Anıları*, ss.90-91; Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.147.

* Sabri Tata, Şecaatin Baysal'ın Nazım Hikmet'in cezaevi anılarında adı geçen "Bethoven Hasan" olduğunu ve bu kişi ile ilgili olarak; işçi saflarında eğitildiğini ve keskin bir zekâyâ sahip olduğunu, cezaevlerinde kaldıktan sonra Bulgaristan'a kaçarak burada Komünist Parti tarafından komünist ideolojinin teorik yönünü öğrenmesi için parti kurslarına gönderildiğini yazmaktadır.

²¹⁸ Sabri Tata, *Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası*, (Bundan Sonra: Bulgaristan macerası), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, ss.120.

bakıldığında her türlü sanat, edebiyat ve bilim dallarının yanı sıra gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi basın-yayın organlarının parti güdümüne girerek parti lehine faaliyet göstermeye başladığı görülmektedir. Bu doğrultuda; sağlık, ekonomi, eğitim, güvenlik ve yargı sistemi gibi toplumsal alanları da kendi nüfuzu altına alan BKP'nin din, mezhep, kılık-kiyafet ve çeşitli sosyal aktiviteler gibi daha şahsî alanlarda da söz sahibi olduğu söylenebilir.

İsmail Cambazov'un, her türlü muhalefeti yasaklayan ve hayata geçirdikleri politikalara karşı koyanları casus, bozguncu, halk düşmanı olarak ilan ettikten sonra idam eden, hapse ve ceza kamplarına gönderen BKP'nin yine "halk" adına, halkın sahip olduğu her şeye el koyduğunu belirtmesi,²¹⁹ aynı düşünceleri paylaşan Osman Gülmen'in de BKP'yi;

(...) Eğitim, kültür ve sosyal faaliyetler Marksist-Leninist içerikli; hukuk, komünist partisinin bir yan kolu; ticaret ve ekonomi de partinin özel mülkiyeti hâkine dönüştürülmüşlerdir. Bu projede çok sesliliğe yer yoktur, tek sesli bir koro esas alınmıştır. Zaten bu rejimin diğer adı da "Proletarya Diktatörlüğü" değil midir?²²⁰

Şeklinde değerlendirmesi de yukarıdaki satırlarımızı destekleyen örnekler olarak gösterilebilir. BKP'nin ideolojik olarak nüfuz etmeye çalıştığı çeşitli toplumsal unsurlar ile ilgili olarak uyguladığı politikaların, yürüttüğümüz çalışma içerisinde, farklı başlıklar altında ayrı ayrı ele alınacak olması sebebiyle, bu politikalar sonucunda meydana gelen baskı ve şiddet olaylarının ana sebebi olarak görülebilecek "Particilik" konusuna biraz değinmek istiyoruz. Zira bu kavramın komünist partiler tarafından hangi amaçlarla, ne düzeyde kullanıldığının bilincinde olmanın, Türklerin de bu parti içerisinde yer almaları münasebetiyle, bizlere, yaşanan olaylar ile hayata geçirilen projeleri daha geniş bir bakış açısı ile inceleme imkânı sağlayabileceğini düşünmekteyiz.

Bu bağlamda, komünist parti üyelerinden beklenen asıl şeyin; partiye koşulsuz şartsız "itaat" etmeleri ve onun ideallerine sonsuz "sadakat" bağı ile bağlı olarak, Komünist Parti'nin ağzından çıkan her lafzı ilahî kökenli "dogmatik" birer bilgi şeklinde kabul ederek özümsemek olduğunu

²¹⁹ Cambazov, *Nüvvâb*, s.117.

²²⁰ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.105.

söyleyebiliriz. Özellikle Bulgaristan’da bulunan hemen her şeyin devletin, dolayısıyla Bulgar Komünist Partisinin, tekelinde olmasının bu durumu pekiştirdiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki, her türlü meslekî atama ve işten çıkarmanın, görevde yükseltme veya düşürmenin, partiye kabul veya partiden ihraç etmenin, hukukî alanlarda aklanma veya karalanmanın, sanatsal ve bilimsel eserlerin kabul veya reddedilmesinin tamamen bu iki kavram üzerinden uygulanması, hatıra yazarlarının da değindiği konulardan biri olduğu görülmektedir. Böylelikle, parti mensubu olsun ya da olmasın, insanların BKP’ye besledikleri muhabbet derecesinde birbirinden farklı muamele görmeleri “Particilik” kavramını zamanla uç noktalara ulaştırmıştır.

Bulgar Komünist Partisi üyelerinin, yönetici kadro başta olmak üzere; miting, konferans ve herhangi bir devlet dairesinde eleştirildiğini görmediğini çünkü “Parti asla yanılmaz” görüşünün partililer arasında hâkim düşünce olduğunu belirten²²¹ Ahmet Ş. Şerefli, “Türk Doğduk Türk Öldük” isimli eserinde de bu doğrultuda eleştirilemeyen yöneticilere sıradan saygı ve sevgi göstermenin yeterli olmadığını ve bu kimselere puta tapar gibi tapınılmasının istendiğini yazmaktadır. Bu bakımdan BKP lideri Georgi Dimitrov’un Bulgaristan’daki ilk “kızıl tanrı” olduğunu vurgulayarak, parti içindeki şahsa tapınma durumunu eleştirdiği görülmektedir.²²²

Dolayısıyla Ahmet Ş. Şerefli’nin deyimiyle; eleştirel düşüncenin, yayımlanan her kitabın, derginin, işlenen her dersin, kürsüde okunan nutuk ve şarkının, çekilen her fotoğraf ve filmin, üzerine çekilen “kızıl şerit” (*çervena nişka*) ile oluşturulan “Parti ruhu”, kendisini komünist partiye karşı beslenen “minnettarlık”, “övgü” ve “putlaştırma” gibi kavramlarla göstermiştir.²²³

Bahsettiğimiz bu temeller üzerine kurulan “particilik” anlayışının devam ettirilebilmesi için, BKP tarafından genç komünist nesiller ve parti kadrolarına yeni elemanlar yetiştirmek amacıyla ilk olarak “parti ruhu” ile donatılan alanlardan biri eğitim alanı olmuştur. Bu alan içerisinde öğrenciler “Çavdarçe” (7-9 yaş arası), “Piyoner” (9-13 yaş arası) ve “Komsomol” (14-

²²¹ Şerefli, *Giderayak*, s.121.

²²² Şerefli, *Türk Doğduk*, s.75.

²²³ Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.381.

29 yaş arası) isimleriyle üç ayrı yaş grubu olarak sınıflandırılarak eğitim kurumlarını BKP idealleri ve ruhuna uygun hareket eden, partiye “sadık” ve “itaatkâr” insanlar üreten fabrikalara çevirmeye başlamıştır. Bu üç grubu da başarı ile bitiren Bulgaristan vatandaşları, ulaştıkları “siyasî olgunluk” ve özümstedikleri komünist “parti ruhu” neticesinde Bulgaristan Komünist Partisi’ne üye olma hakkı elde edebilirken, bu hakkı elde edemeyenler Vatan Cephesi teşkilatlarına yönlendirilmişlerdir.²²⁴

Böylece yedi yaşından ölene kadar parti teşkilatlarının içinde sadece parti ideolojisi doğrultusunda, neredeyse parti tarafından büyütülen, bu insanların ulaştıkları neticeyi Osman Kılıç’ın kısaca şöyle özetlediğini söyleyebiliriz:

“Adam zaten kafasından aile mefhumunu silmiş. Çocuklar anaokulunda veya çocuk bahçesinde. Partinin terbiyesine terk edilmişler. Çoğtan hepsi: ‘Vatanım rûy-i zemin, cinsim nev-i beşer’ demiş. Millet, vatan, din, iman ne kelime? ‘Biz hepimiz partinin çocuklarıyız’ diyorlar.²²⁵

Osman Kılıç’ın da belirttiği gibi kendilerini “partinin çocukları” olarak gören ve bu bilinçle yetiştirilen insanların Komünist Parti’ye olan bağlılıklarına bir başka örneği ise İsmet Topaloğlu vermektedir. Kendisinin tutuklu olduğu sırada tanıştığı ve iki kişiyi öldürmekten tutuklanarak partiden atılan bir Bulgar istihbarat subayının, adam öldürdüğü için kendisine verilen 6 yıllık hapis cezasını kabul ettiğini fakat partiden ihraç edilmeyi hak etmediğini, bunu içine sindiremediğini aktarmaktadır. Neredeyse hayatı kararın, geleceği belli olmayan, dışarıda iki çocukla tek başına ne yapacağını bilmeyen bir eşi olan subayın tüm bunları bir kenara koyarak her şeyin üzerinde tuttuğu Komünist Parti’yi düşünmesi, anlaşıldığı üzere İ. Topaloğlu tarafından garipsenmiştir.

Yalnız, bizce, bu konu hakkında en ilginç ve uç örneklerden birisini Embiya Çavuş vermektedir. Mahkûmların milisler tarafından kamçı ve sopalarla dövülerek yürütüldüğü, bu sırada düşen insanların atlı polislerin ayakları altında ezilerek öldürüldüğü Belene kampında, yine böyle bir yürüyüş sırasında arka sıralardan gelen kalın bir sesin:

²²⁴ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.68-69.

²²⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.255.

“Drugari arkadaşlar. Ben komünist partisinin kurucularından Bulgaristan’ın Ticaret Bakanı Totef’im. Ben Georgi Dimitrof’un arkadaşım! Beni bu faşistler önünde mi öldüreceksiniz!..” diye bağırdığını duyan Embiya Çavuş, *“Totef’in bağırırlarını, Komünist milislerden duyan bile olmadı. Marksizmin kurucusu da olsan, karşı bir suç işlersen o cemiyetin içinden yok edilip gidersin.”*²²⁶ diyerek başından geçen olayı nakletmektedir. Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere, sessiz sedasız ortadan kaldırılmak istenen eski “faşist” idare yöneticileri ile BKP içerisindeki “ayrılıkçı” komünistlerin Belene’de aynı şartlar altında yaşamalarına, aynı şiddet unsurlarına maruz kalmalarına rağmen “parti ruhu” ile yetişmiş yüksek bir komünistin, kendi “yoldaşları” tarafından öldürülmek üzere olduğu hâlde bunun “faşistler” önünde gerçekleştirilmesini istemediği görülmektedir. Aynı ideolojiye bağlı yetişen milislerin de düne kadar bağlı oldukları partinin yöneticileri arasında yer alan ve temelde kendileriyle aynı prensipleri paylaşan yoldaşlarına, “faşistler” ile aynı muamelede bulunmaları, partinin muhaliflere dair görüşlerinin “parti yanılmaz” sloganı dâhilinde sorgusuz sualsiz kabul edilerek uygulandığını göstermektedir.

Bu örneklerden hareketle, her türlü sosyal-siyasal ve maddî-ekonomik imkânı elinde tutan BKP ve komünist ideolojinin aynı zamanda temellerini komünist propaganda ve “kızıl şerit” ile çevrili bir eğitim sistemi üzerine inşa ettikleri “Particilik/Partizanlık” bağı ile parti mensubu insanların bilinçlerini dâhi kendi tekeli altında bulundurmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bu sebeple Bulgar Komünist Partisi’nin sebep olduğu hem sosyal hem de siyasî baskı, şiddet ve zulüm olaylarının temelinde, komünizm idealleri doğrultusunda bilinçsizleştirilen ve bu bilinç yoksunluğu neticesinde “makineleşmiş” insanlara yüklenen “parti bilinci” olduğunu söylememiz mümkündür.

²²⁶ Çavuş, *Bulgaristan’da*, s.244.

3.1.4. Bulgar Komünizmi ve SSCB İlişkisi

1944 yılından önceki SSCB ve Bulgaristan komünistleri arasındaki ilişkilerden ve SSCB'nin "Partizan Savaşları"na sağladığı desteklerden ve idarî yönetimi SSCB yanlısı komünistlere bıraktığından kısaca bahsetmiştik. 1944 yılından itibaren ise SSCB'nin BKP ile olan ilişkilerine, hatıralar çerçevesinde, bakıldığında; BKP'nin, hayatın her alanında kendi yoldaşlarından beklediği "makineleşmiş" sadakatin aynısını SSCB'ye karşı gösterdiği anlaşılmaktadır.

Örneğin ekonomik alanda bu durumu ele alan Osman Kılıç, Bulgaristan'daki sanayileşme hareketlerinin kaynağı olarak SSCB'yi göstermektedir. Bulgaristan sınırlarına giren SSCB teknolojisi ile Bulgaristan'ın sanayileştirilmesi karşılığında ise her türlü tarımsal ürünün SSCB'ye gönderildiğini de eklemektedir. Her alanda SSCB'nin tecrübelerinden faydalandığını fakat hayata geçirilen bu tecrübelerin Bulgaristan halkının örf ve âdetlerine, mahallî imkânlarına uygunluk derecesinin hiç kimse tarafından sorgulanmadığını ifade eden Osman Kılıç'ın yanı sıra Ahmet Ş. Şerefli de madenlerde çalıştırılan mahkûmların çıkardığı uranyum gibi önemli madeni cevherlerin vagonlar dolusu SSCB'ye gönderildiğini yazmaktadır.²²⁷

Gazetelerde, dergilerde, kitaplarda okuyanlara sunduğumuz bilgiler hep Sovyet kaynaklıdır. Rusya'da yayımlanan kitap Bulgaristan'da da yayımlanıyordu. Basılmadan basılmıyordu. Dünya kültürüyle, dünya tarihiyle ilgili bildiklerimiz ne kadardır sanıyorsunuz? ²²⁸

Cezaevinde aynı hücreyi paylaştığı mahkûmlardan biri olan ressam İvan'ın bu cümlelerini aktaran Ahmet Ş. Şerefli, ekonominin yanında, Bulgaristan'ın kültürel faaliyetler alanında da SSCB'ye olan bağlılığının ne derecede olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan da Bulgaristan'daki her türlü kâğıt baskısının SSCB'nin tepkisine göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Böylece SSCB tarafından yetime getirilen BKP'nin siyasî alandaki bağlılığının, ekonomik ve kültürel alanlardaki ilişkileri de etkilediğini söyleyebiliriz.

²²⁷ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.239 ve 604; Şerefli, *Türk Doğduk*, s.493.

²²⁸ Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.113.

Özellikle BKP'nin siyasî alandaki SSCB bağıllığını daha iyi anlamak için Osman Kılıç'ın: "*Ortada zaten sözde bir Bulgar devleti vardı. Her hususta, her zaman emir Moskova'dan geliyordu.*"²²⁹ Şeklindeki cümlelerine bakılabilir. Bu cümlelerden hareketle, Bulgaristan'ın resmî yönetim aslında BKP'nin değil SSCB'nin elinde olduğu, Bulgaristan'da neyin yapıldığı neyin yapılmayacağına karar veren BKP'nin, bu konuda önce SSCB'nin görüş ve talimatlarına müracaat etmek zorunda olduğunu, dolayısıyla perde arkasındaki "patronun" SSCB yönetimi olduğunu söyleyebiliriz. Ahmet Ş. Şerefli'nin de;

Her şey Moskova'dan idare ediliyordu. Resmî dairelerde göndere bir Bulgar bayrağı çekiliyorsa, sağında ve solunda olmak üzere orak çekiçli Sovyet bayrağı mutlaka iki oluyordu. Bulgaristan gayri resmî Sovyetlerin on yedinci cumhuriyetiydi.²³⁰

Şeklindeki görüşleri neticesinde, bağımsız bir cumhuriyet olan Bulgaristan'ın aslında siyasî arenada "Sovyetlerin on yedinci cumhuriyeti" olarak algılandığını ve SSCB ile olan ilişkilerin de bu algı üzerinden yürütüldüğü konusunda Osman Kılıç ile aynı fikirleri paylaştığı söylenebilir. Öyle ki, SSCB'nin Bulgaristan ve BKP'nin üzerindeki etkisi, SSCB'nin peşinen kabul edilen her alandaki üstünlüğü Ahmet Ş. Şerefli'nin verdiği bayrak örneği ile ortaya konmaktadır. Buradaki örneklerden hareketle, devlet daireleri ve yönetimi dâhil her yerde farklı bir ülkenin bayrağını, kendi bayrağından fazla sergileyen, farklı bir devletin her sözünü emir addederek yerine getiren bir ülkenin, coğrafi sınırları ne kadar ayrı olursa olsun, bağımsızlığından bahsetmenin gülünç olacağını söylemek, herhâlde, yanlış olmayacaktır.

Aynı konu hakkında, farklı hatıralar içerisinde anlatılan siyasî fıkralardan birisini, Ahmet Yüçetürk'ten aktarmak istiyoruz:

Nikita Sergeeviç Kruşçev 'Bay' Toşo'ya (Jivkov) son model bir Volga otomobili hediye göndermiş. Şaşmaktan ağzı açık kalan ve sevinçten ne yapacağını bilemeyen Toşo Sovyet tekniğinin en yeni harikası etrafında dolaşmaya başlamış. Nihayet aklını başına toparlayıp araba içindeki koltuğa oturmuş ve birden irkilmiş: 'A-a-a direksiyon nerede?' diye kendi

²²⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.239.

²³⁰ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.35.

kendine söylenmeye başlamış. Şakacının biri ‘Niye şaşarsın ki? Direksiyon Moskova’da! Sen gaza bas, yeter’ demiş.²³¹

Biz, buradan itibaren birbiri ile farklı iki komünist kutbu temsil eden, iki lider isim; Josef Stalin ve Josip Broz Tito’nun hatıralar içerisinde nasıl ele alındıklarından birkaç cümle ile bahsederek, SSCB siyasetinin Bulgaristan komünist yönetimi üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken, şahsi yaşamları ve kişisel icraatları hakkında çok fazla bilgi ve yayın bulunan bu liderlerin gerek öz geçmişleri gerekse siyasî yaşamları çalışmamızın kapsamını açacağı için, hatıralar içerisinde bu iki lider hakkında dikkatimizi çeken yönleri ele alarak yorumlamaya çalışacağız.

İlk olarak, hatıralar çerçevesinde, dünya üzerindeki tüm komünistler ve komünist yönetimler tarafından “Tanrı” hüviyetinde görülen Stalin’in, yaşamı boyunca dolaylı veya doğrudan sebep olduğu, artık herkesin malumu olan, şiddet ve cinayetlerin dışında ölümünün ardından yaşanan olayların dikkat çekici olduğunu söyleyebiliriz.

Öyle ki Ahmet Cebeci, tüm yaşamı boyunca, tabiri caizse, “Tanrı gibi tapılan” ve “Tanrıdan korkulduğu gibi korkulan” Stalin’in 1953 yılında ölmesinin ardından, üç sene sonra 1956 yılında Nikita Kruşçev tarafından reddedilmesini müteakip cesedinin adına inşa ettirilen mozolenden çıkarılarak top atışıyla yok edildiğini yazmaktadır. Ayrıca, Stalin’in gerçekten ölüp ölmediği konusunda tereddütte kalan yakın çevresi, bakanlar ve parti üyelerinin, üzerlerinde hüküm süren Stalin korkusundan ancak üç sene sonra kurtulabildiklerini, Stalin’i ve icraatlarını ancak 1956 yılından itibaren eleştirmeye başlayabildiklerini de belirtmektedir.²³²

Bu tarihten itibaren iktidarı kötü kullandığı, parti ve hükümette kişiliğine tapma durumu yarattığı gerekçesiyle Stalin’i suçlayan N. Kruşçev²³³ tarafından Stalin’e karşı başlatılan “iconoclast”^{*} hareket Bulgaristan’daki hayatı da etkilemiştir. Şöyle ki, parti propagandası için öğretmenlere slogan yazdırma geleneği çerçevesinde, önceleri meydanlara

²³¹ Yüçetürk, *Kızıl Cehennem*, s.170.

²³² Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.87.

²³³ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.22.

* Iconoclast: İkon karşıtı, yerleşmiş geleneklere karşı çıkan, put kırıcı.

yazılan “Yaşasın Stalin”, “Stalin güneş demektir”, “Stalin barış demektir”, “Dünyanın barışını Stalin yoldaş sağlar” gibi sloganların yerini, bu hareketin ardından, “Yaşasın Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Merkezi” şeklindeki sloganlar almıştır. Böylece, komünist ideoloji içindeki “şahsa tapınma” yerine “partiye tapınma” kavramı Kruşçev tarafından ön plana çıkartılmıştır.²³⁴

Daha sonra SSCB'nin başına geçen Mihail S. Gorbaçov da yürürlüğe koyduğu “perestroika” (yeniden yapılanma) ve “glasnost” (açıklık) reform hareketleri ile Stalin karşıtı hareketi devam ettirerek Stalin'in zalim birisi olarak milyonlarca insanı katlettiğini ilân etmiştir.²³⁵ Ahmet Cebeci, Stalin yönetimi boyunca öldürülen insanlar hakkında şöyle demektedir:

O zaman halkın elinden alınan toprakları tam bir düzene sokamadıkları için 1926-29 yılları arasında Sovyetlerde büyük bir kıtlık yaşandı. Sovyetlerde birçok insan açlıktan ölüp gitti. Daha sonra hem Gorbaçov, hem de Putin zamanında ilanla açıkladılar ‘Stalin zamanında gerek açlık gerek kıtlık, gerekse siyasî takip sonucunda şu kadar insan öldü’ diye. (...) Putin ‘KGB arşivinden hesaplattım, Lenin ve Stalin devrinde toplam 70 milyon insan ölmüştür’ dedi. Böylece KGB'nin başkanı olarak doğru istatistik verdi.²³⁶

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, öldürülen 70 milyon insanın bir kısmının, Stalin'in başında olduğu komünist tarım sisteminin sebep olduğu kıtlık ve açlık sebebiyle Stalin'in, dolaylı olarak, bu insanların ölümüne yol açtığı söylenebilir. Diğer taraftan bu 70 milyonluk yekûnun içerisindeki bazı insanların da, doğrudan, Stalin'in emri ve bilgisi dâhilinde siyasî takibe alınarak Stalin tarafından öldürüldüklerinin, Rus istihbaratının lideri ve günümüz Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından belirtilmesi ayrıca önemlidir.

İkinci olarak, hatıralar çerçevesinde karşımıza çıkan ve komünist hareket içerisinde neredeyse Stalin'den sonra ikinci adam kabul edilen ve özellikle Balkanlar bölgesinde SSCB'den farklı bir komünist sistemi yürürlüğe koyan Tito konusuna da değinmek istiyoruz. Özellikle, II. Dünya

²³⁴ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.87-88.

²³⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.641.

²³⁶ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.49-50.

Savaşı'nın ardından Balkanlarda kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin başına bir "savaş kahramanı" olarak geçen Tito'nun, SSCB komünizminden farklı olarak daha batı yanlısı ve demokrat bir komünizm anlayışı ile Balkanların liderliğine soyunması SSCB ve Stalin tarafından olumsuz karşılanmıştır.

Tito'nun, Yugoslavya'nın Balkanlardaki etkinliğini arttırması için Yunanistan'daki komünistler ile Romanya, Macaristan ve Bulgaristan ile sıkı işbirliği antlaşmaları imzalayarak gelecekte bir "Balkan Federasyonu" kurmak istemesi, özellikle Bulgaristan ile ikili ilişkilerin ileri bir düzeyde olması Stalin SSCB'si tarafından bir tehdit olarak görülmüştür. Balkan Federasyonu'nu destekleyen G. Dimitrov'un da, işlediği bu "suç" neticesinde, tedavi için gittiği Moskova'da KGB ajanları tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü ve tabutunun üzerine büyük bir kızıl yıldız konularak Bulgaristan'a gönderildiğini yazan Ahmet Ş. Şerefli'nin de bizim bu düşüncemizi desteklediği görülmektedir.²³⁷ Stalin'in o günkü siyasî koşullar altında SSCB federasyonu dışında, Balkanlarda kurulacak ikinci bir komünist federasyonun varlığının SSCB hükmüne karşı alternatif bir yol olarak görülebileceğinden çekindiğini düşünmek, yanlış olmasa gerektir. Özellikle Dimitrov'un tabutu üzerinde yer alan büyük kızıl yıldızın, tek geçerli sistemin SSCB olduğu ve başka bir sisteme gerek olmadığı gibi bir mesajla konulmuş olabileceği de düşünülebilir.

Bu düşünceler çerçevesinde, Tito'nun özellikle Georgi Dimitrov döneminde Bulgaristan'ın en büyük müttefiki ve G. Dimitrov'un yakın arkadaşı, yoldaşı ve Dimitrov'un "iç gömleği" olarak görüldüğünü belirten Osman Kılıç, bu dostluğu vurgulamak için Almanlarla birlikte Yugoslavya'da zulüm ve işkence olaylarına karışan Bulgarların Tito'nun isteği ile tutuklandığını yazmaktadır.²³⁸ Ayrıca yazar, bu sıcak ilişkilerin temeli olarak; "Partizan Savaşları" döneminde Bulgaristan'daki komünist partizanların başları sıkıştığı zaman Sırbistan'a geçerek Tito'nun birliklerine katıldığı dönemleri göstermektedir. Fakat 1948 yılında Stalin tarafından "hain" ilân edilmesiyle birlikte Bulgaristan yönetimi de SSCB tarafında yer

²³⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.71.

²³⁸ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.393.

olarak dünkü müttefiki “hain” ilan etmiş ve onu karalama kampanyasına başlamıştır.

Bulgaristan’ın SSCB etkisinde Tito politikasının değişkenliğini, casusluğun yanı sıra Tito’ya suikast girişiminde bulunmakla da suçlandığını ifade eden Osman Kılıç’ın, yürütülen karalama propagandasının ulaştığı noktayı göstermesi bakımından, şu satırlarına yer vermek istiyoruz:

(...) Neredeyse hakikatten Tito’yu öldürmek için bir suikast hazırlamıştık, diyeceğim geldi. Tek, baskı ve şiddetten kurtulayım. Tabii böyle bir itirafla milletlerarası bir suikast şebekesi keşfettiklerini zannedecekler ve hemen koşa koşa Tito’ya gidip ‘Bak senin için ne kadar tehlikeli suikast plânını ortaya çıkardık, hayatını kurtardık’ deyip mükâfat bekleyeceklerdi. O günkü durum bu merkezdeydi. (...) çok geçmeyecek, Tito ile araları açılacak ve dün Tito neredeyse Stalin’den sonra dünya komünizm hareketinin en mühim bir siması iken, birdenbire eşi görülmedik bir hain oluverecekti. (...) Tito’dan geç, adamın aile hayatına, namus ve iffetine bile tecavüz edildi. Karısının namusuna, haysiyet ve şerefine dil uzatıldı. ‘Tito’nun kendisi bir domuz, karısı da umumhaneden alınan bir orospudur!’ diyecek kadar ileri gittiler. (...) Tito bir haindi. Kapitalist uşağıydı. Batının elinde bir oyuncaktı. Ve daha neler, neler...²³⁹

Osman Kılıç’tan yaptığımız bu alıntıda; Osman Kılıç’ın ikili ilişkilerin arttığı dönemlerde “Dimitrov’un iç gömleği” olarak taktim ettiği “yoldaş” Tito’nun, Stalin ve SSCB tarafından “Batılı kapitalistlerin uşağı ve hain” ilân edilmesinin ardından Bulgaristan komünist yönetiminin Tito’yu “domuz” olarak kabul etmesi ve aile hayatına kadar laf ederek aşağılayıcı bir karalama kampanyası yürütmesi, Bulgaristan’ın, SSCB tecrübelerinden nasıl istifade ettiğini de göstermektedir. Ayrıca, Tito’ya karşı suikast girişiminde bulunduğu iddia edilen Osman Kılıç, eğer Tito gerçekten BKP’nin iddia ettiği gibi bir hain ise o zaman ifa edilmek istenen suikast niyetinin hainlik yerine takdir görmesi gereken bir hareket olarak algılanması gerektiğini belirterek yapılan mantık hatasını ortaya koymaktadır.

1953 yılında Stalin öldükten sonra Kruşçev ve N. Bulganin’in Belgrad’a giderek, dün yerden yere vurdukları ve karaladıkları Tito ile

²³⁹Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.257-258.

kucaklaşıp öpüşerek yeniden dostluk bağları kurmaya çalışmalarını, yazarın, komünist sistemin ikiyüzlülüğü olarak algıladığını da söyleyebiliriz.²⁴⁰

Toparlayacak olursak, SSCB yardımıyla BKP'nin Bulgaristan'ın yönetimine gelmesi ve yönetime geçtikten sonra hayatın her alanında SSCB'nin örnek alındığını, uygulanan politikaların önce SSCB'ye danışılarak hayata geçirildiğini, SSCB'nin değişen görüş ve politikalarının, SSCB'nin takdirini kazanma amacıyla Bulgaristan'da da aynen kabul edilerek uygulandığını, SSCB'den teknoloji ve sanayi ithâlatı yapıldığını ve bunun karşılığında Bulgaristan'ın ekonomik varlığının vagon vagon SSCB'ye taşındığını söyleyebiliriz.

3.1.5. *Komünizm Sonrası Bulgaristan Siyaseti*

Bulgaristan'daki varlığını ve idaresini 1944 yılından 1989 yılına kadar sürdüren Bulgar Komünist Partisi 1989 yılında, başını Bulgaristan Türklerinin çektiği ayaklanmalar neticesinde, Todor Jivkov, Petar Mladenov'un önderliğindeki kendi "yoldaş" kurmayları tarafından hem parti sekreterliğinden hem de devlet başkanlığından indirilerek görevine son verilmiştir. Bir süre daha siyasî hayatını devam ettiren Komünist Partisi, yönetimin değişmesini isteyen halkın tepkilerine karşı koyamamış, hükümetten istifa ettiğini* açıklayarak seçimlere gitmiş ve düne kadar %99,9 oranında oy alan parti, bu seçimler sonucunda parlamento dışında kalmıştır.²⁴¹ Böylelikle Bulgaristan'da komünist dönem son bularak "Demokrasi Dönemi" olarak tabir edilen dönem başlamıştır.

Fakat Rafet Ulutürk'e göre, 1992 yılında değiştirilerek kabul edilen yeni Anayasa çerçevesinde BKP'nin rehberlik görevi sonlandırılınca Komünist Parti kendi kadrosunu muhafaza etmiş ve sadece isim

²⁴⁰Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.311.

* Osman Gülmen, Mladenov'un kızgın halkı dağıtmaları için Sofya dışında konuşlanan tank birliklerinin harekete geçirilmesi için Dobri Curov'a "gelsin tanklar!" diyerek emir verdiğini, bakanın da tankların başındaki General Semerciev'e bu emri tekrarladığı fakat Semerciev'in bu emri dinlemeyerek halka zarar verecek herhangi bir güce de karşılık vereceğini bildirdiğini yazmaktadır. Ayrıca Osman Gülmen, Olay yerinde canlı yayın yapan televizyonlar aracılığıyla kendi vatandaşlarını dâhi tanklar altına almayı göze alan komünistlerin gaddarlığını öğrenen halkın önünde kimsenin durmadığını ve komünist hükümetin bu olay neticesinde istifa etmek zorunda kaldığını da belirtmektedir.

²⁴¹ Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.166.

değiştirerek, “Bulgaristan Sosyalist Partisi” adını almıştır.²⁴² Eski yönetim mensubu kadronun değiştirilmemesini Ahmet Cebeci de “*Bir taraftan da eski komünist baskıları devam ettiriyorlar. Ne de olsa memurlar, polisler, polis şefleri komünist dönemden kalma*”²⁴³ diyerek Rafet Ulutürk’ü desteklemekte ve demokrasi döneminde meydana gelen bazı sıkıntıların bu kişiler tarafından devam ettirilen komünist anlayış sebebiyle yaşandığını belirtmiştir. Ahmet Yüçetürk’ün de, 2005 yılına gelindiği hâlde eski Devlet Emniyet Servisi’nin dosyalarının neden hâlâ erişime açılmadığını merak ettiği yazmaktadır. “*Jivkov ve çetesi arkalarında kendilerinden sonraya miras olarak dayanışma sendikası bırakmış olmasınlar?*” sorusuyla da demokrasi döneminde uygulanması gereken açıklık ve şeffaflık politikalarının üstünün, bahsi geçen eski komünist yeni sosyalistler tarafından bilinçli olarak örtüldüğü düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁴

2001 yılında Bulgaristan siyasî arenasına II. Simeon* çıkararak, herhangi bir parti kurmadan yalnızca “ben sizin maddî durumunuzu 834 günde iyileştireceğim” diyerek başbakan olmuş ve 2005 yılına kadar bu makamda kalmıştır.

2006 yılında Boyko Borisov tarafından kurulmuş olan, “Avrupa Vatandaşlığı İçin Bulgaristan Partisi” günümüzde de iktidarını devam ettirerek Bulgaristan’ın ana siyasî partisi hâline gelmiştir.^{245*}

Yeni demokrasi döneminde ayrıca Bulgaristan Türkleri de çeşitli partiler kurarak Bulgaristan’daki Türklerin temsilcileri olarak siyasal alanda varlık göstermeye başlamışlardır. Bu partiler içerisinde ilk kurulan ve gerek Bulgaristan Türkleri için gerekse 1989 sonrasında Bulgaristan siyaseti için önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan Ahmet Doğan önderliğindeki “Hak ve Özgürlükler Hareketi” (HÖH) ile ilgili unsurlardan kısaca bahsetmek istiyoruz.

²⁴² Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.261.

²⁴³ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.38.

²⁴⁴ Yüçetürk, *Kızıl Cehennem*, s.92.

* II. Simeon: Çar Ferdinand’ın torunu ve Hitler tarafından zehirlenerek öldürülen Çar III. Boris’in veliahdıdır. 1945 yılında çarlık rejiminin komünistlerce kaldırılması sonucunda, Bulgaristan’a ancak komünistler iktidardan düştükten dönebilmiştir. Ayrıca Bulgar Doğu Ortodoks Kilisesi Sinod’u çarlığını resmen tanımıştır.

²⁴⁵ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.261.

* Bulgaristan siyaseti ile ilgili olarak daha geniş bilgi için “Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi” isimli eserin “Bulgaristan’da Partiler” başlıklı bölümüne bakılabilir.

HÖH Partisi'nin 4 Ocak 1990 tarihinde Bulgaristan'ın dört köşesinden gelen üyelerle Varna kentinde kurulduğunu belirten Halil Sarıkovanlık, kurucu kadronun* Bulgaristan Türkleri için ateşten gömlek giyerek, kaybedilen hakları geri almak ve yeni haklar elde edebilmek için ortaya çıkararak savaştıklarını, 33 kişi ile kurulan HÖH teşkilatının birçok başarıya imza attığını belirtmektedir. HÖH Partisi'nin başarıları olarak;

1. Haziran 1990 tarihinde yapılan seçimlerde 418.000 oyla 240 kişilik parlamentoya, 23 milletvekili sokması,
2. 2001 yılı parlamento seçimlerinde hükümet ortağı olarak 2 bakan, üç vali, 6 vali yardımcısı ve onlarca kabine şefi çıkarmasını,
3. 2003 yerel seçimlerinde 30 belediye başkanı ve 541 köy muhtarı çıkarmasını,
4. 2005 parlamento seçimlerinde yine hükümet ortağı olarak 34 milletvekili çıkarması, gibi durumlar örnek gösterilmektedir.

Ayrıca, HÖH Partisi'ne yöneltilen “yasa dışı kurulmuş etnik bir Türk partisi” şeklindeki yakıştırmayı, 2005 yılı seçimlerinde çıkarılan 34 milletvekilinden 6 tanesinin Bulgar asıllı olması ve Bulgar kökenli seçmenlerin de HÖH Partisi'ne oy vermesi gibi gerekçeler öne sürerek HÖH'ün etnik amaçlı bir parti olmadığını belirttiği görülmektedir.²⁴⁶

Ahmet Ş. Şerefli'ye göre, başlangıçta Türkler ve Müslümanlar için kurulan ve Bulgaristan Türklerinin büyük bir kısmı için “Türk” partisi olarak algılanan HÖH Partisi'nin, Ahmet Doğan'ın izlediği ılımlı siyaset sonucunda bazı Bulgar kökenli seçmenlerin de desteği ile 1992'den sonra hızla kitleselleşerek yayılması, partinin başlangıçtaki etnik özelliklerinin kısmen törpülenmesine sebep olmuştur.²⁴⁷

Fakat burada Ahmet Cebeci'nin farklı bir fikir savunduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Parti kongrelerinden birine katılan ve bu sırada

* HÖH kurucu kadrosu: Ahmet Demir Doğan (Başkan), Halim Pasaç (Birinci Başk. Yard.), Hasan Belkov (Başk. Yard.), Ünal Bekir (Sekreter) ve diğer 29 üye tarafından oluşmaktadır.

²⁴⁶ Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, ss.139-143; Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.172.

²⁴⁷ Ahmet Ş. Şerefli, “*Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*”, (Bundan sonra: Bulgaristan'daki), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.194.

birçok teşkilat üyesi ile tanışma fırsatı bulan Ahmet Cebeci, yukarıdaki fikirlerin aksine, bu parti altında mücadele eden öğretmenler, mühendisler, doktorların olduğunu ve bu okumuş kitle içerisinde kendi Türklüğünü koruyup, Türklük problemini gündemde tutmaya çalışan bir zümrenin oluştuğundan bahsetmektedir.²⁴⁸

Necmettin Hak ve diğer yöneticiler ile “Bulgaristan Türk Millî Kurtuluş Hareketi” (BTMK) adlı örgütünü kurmaktan 10 yıl hapis cezası alan ve bu süre içerisinde çeşitli açlık grevleri ve protesto mitingleri yöneten Ahmet Doğan, cezasının dördüncü yılında komünist sistemin sona ermesiyle tahliye edilmiştir. Tahliyesinin ardından Ahmet Doğan’ın illegal kabul edilen BTMK örgütünü, HÖH Partisi’ni kurarak legal bir statüye kavuşturması ve bu partinin Türklerin hakları için mücadele etmesi, A. Doğan’ın Bulgaristan Türkleri tarafından bir kahraman olarak karşılanmasını sağlamıştır. Ahmet Ş. Şerefli de Ahmet Doğan hakkında övgüyle bahsederek verdiği bu bilgilerin yanı sıra, A. Doğan’ı Bulgaristan Türklerinin Dr. Sadık Ahmet’i olarak görmek istediklerini fakat umduklarını tam manasıyla bulamadıklarını ve bu konu hakkındaki hayal kırıklığını da ayrıca belirtmektedir. Osman Kılıç’ın bu durumu “*bağa girdik ama üzüm yiyemedik. Roma’ya girdik ama papayı göremedik*” şeklinde özetlediğini aktaran Ahmet Yılmaz, O. Kılıç’ın 34 milletvekili çıkardıktan sonra Türklerin hakları konusunda bir şey yapamayan milletvekillerine hakkını helâl etmediğini de söylediğini aktarmaktadır.²⁴⁹

Bu hayal kırıklığına bizce, Bulgar kamuoyu desteğinin elden kaçırılmak istenmemesi sebebiyle, her ne kadar kendisini etnik bir parti olarak tanımlamasa dâhi, “Türk” partisi olarak algılanan partinin, Bulgaristan Türklerinin sesini tam manasıyla duyuramaması ve Türklerin önemli sorunlarına yeterince eğilememesinin sebep olduğunu söyleyebiliriz.* İsmail Cambazov’un da A. Doğan ile arasında geçen şu satırları aktarmaktadır:

²⁴⁸ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.42.

²⁴⁹ Ahmet Yılmaz, *İki Ülke Bir Hayat*, (Bundan sonra: İki Ülke), Bilal-Ofset Basım-Yayımları, Balıkesir, 2013, s.357.

* İsa Cebeci de kendisiyle yapılan internet röportajlarında, HÖH Partisi’nin milliyetçi bir parti olmadığını ve koalisyon ortağı olarak girdiği parlamentolarda Türklerin isteklerini yeterince dile getirmediklerini belirtmektedir.

Başmüftü Fikri Salih Bet ile ikimiz Hak ve Özgürlükler Hareketi lideri Ahmet Doğan'dan randevu istedik. Hiç bekletmeden bizi Millet Meclisi'ndeki çalışma odasında kabul etti. (...)

-Siz Gorna Banyanya'ya özenmeyin. Ben orasını Balkan Üniversitesi yapacağım. Belki içinde birde İlahiyat Fakültesi kurarız. Balkan ülkeleri için hoca ve papaz yetiştiririz. İslâm Enstitüsü'ne bizim başka bir yerden bina bulmamız lazım. Ben Sofya Belediye Başkanı, Millî Eğitim Bakanı ile görüşeceğim. Bu meseleyi en yakın zamanda çözmeliyiz.

-Örneğin?

-Yeni yıla kadar.

-Ben bu sevinçli haberi öğrencilerime müjdeleyebilir miyim?

-Evet, müjdele. 'Ahmet Doğan bize yeni yıla kadar okul binası bulmayı üzerine aldı, deyebilirsin' (...)

Ben ve öğrencilerim nereden bilelim Sayın Doğan'ın bol keseden vaatler dağıtan bir politikacı olduğunu.²⁵⁰

Ahmet Ş. Şerefli gibi, Ahmet Doğan tarafından benzer bir hayal kırıklığını Sofya İslâm Enstitüsü için bina arayan İsmail Cambazov ve Başmüftü Fikri Salih'in de yaşadığı bu satırlar ile göz önüne konmaktadır.

1990'lı yıllarda öğretmenlik işi için başvurduğu Venets belediyesinde, Venets Belediye başkanı (Emil Milev) ve parti sekreteri (Velin Spasov) gibi bazı Bulgarların HÖH yerel teşkilatlarında görev alan Zakir Seyit'e "*HÖH'ün bir terör örgütü olduğunu biliyor musun?*", şeklinde sorular sormasından söz edilmektedir.²⁵¹ Dolayısıyla HÖH'ün yalnızca birkaç senede bazı Bulgar seçmenleri arasındaki bu "terör örgütü" fikrini ortadan kaldırarak, saflarına Bulgar üyeler ve seçmenler de katabilmesi parti için önemli bir adım olmuştur.

Hatıralar çerçevesinde, Bulgaristan Türklerinin büyük çoğunluğunun siyasî anlamda önder kabul ederek takip ettikleri Ahmet Doğan ve HÖH Partisi yönetimi hakkında birçok övgü dolu ifadelerle rastlanmakla beraber bu iki unsurun aynı zamanda çok sert bir şekilde eleştirildikleri de görülmektedir.

²⁵⁰ Cambazov, "*Sofya İslâm Enstitüsü*", (Bundan sonra: İslâm Enstitüsü), Ahmed Davudoğlu Yayınları, Sofya, 2005, ss.56-57.

²⁵¹ Seyit, *Kaderime Şükür*, s.89.

Bu konudaki en sert eleştirilerin, HÖH Partisi bünyesinde uzun bir süre hem maddî hem manevî hizmette bulunan Rafet Ulutürk tarafından yapılmakta olduğu görülmektedir. Kendisinin uzun sayfalar süren eleştirilerini ve iddialarını maddeler hâlinde sıralayarak, kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Asıl adı Ahmet İsmailov Ahmedov olan A. Doğan'ın daha 1974 yılında inşaat askeri iken Varna "DS" (gizli istihbarat örgütü) şubesine Türklere karşı kullanılmak üzere ajan olarak alınmasının ardından bütün eğitim masraflarının aynı teşkilat tarafından karşılanarak bilim adamı olarak yetiştirilmesi,
2. 1984 yılında ise "Angelov", "Sergey" ve "Sava" gibi ajan isimlerinin sahibi A. Doğan'ın, Necmettin Hak ve arkadaşları tarafından kurulan ve çok yüksek üye sayılarına ulaşan illegal direniş örgütü "Bulgaristan Türkleri Millî Kurtuluş Hareketi" içerisine DS tarafından yerleştirilmesi ve örgütün lideri pozisyonuna gelmesinin sağlanması,
3. Lider konumuna geldikten sonra düzmece bir şekilde tutuklanarak (ve bu süre içerisinde bir DS subayının üç katı maaş alarak) hapse atılması, Türk toplumunun gerçek öncüleri olan milliyetçi ve "soya dönüş hareketine" karşı mücadele eden kimselerle tanışması ve kendisini onlara kabul ettirebilmesi için çeşitli hapisanelere DS tarafından aktarılarak Türklerin A. Doğan'ı lider olarak kabul etmesi için gerekli ortamın yaratılması,
4. Bulgaristan Türklerinin oluşturduğu büyük kitlelerin siyasal alanda, toplu bir şekilde yönlendirilerek kontrol edilebilmesi için Varna'da DS tarafından HÖH Partisi'nin kurularak başına A. Doğan'ın geçirilmesi ve başkanlık konumu kaybetmemesi için DS'nin her türlü önleme başvurusu*,

* Rafet Ulutürk, HÖH'ün kurucu kadrosundaki 33 kişiden 12 tanesinin DS ajanı olması (Kasım Dal'ın bu ajanlardan biri olarak hepsini tanıdığını söylemesine rağmen hiçbirisinin adını açıklamadığını da belirtmektedir ki, Ahmet Ş. Şerefli de kurucu kadrodaki 12 kişinin DS ajanı olması hakkındaki bilgiyi doğrulamaktadır.), parti tüzüğünde parti lideri

5. Bulgaristan Türklerinin hak mücadelesindeki aktif direnişinin A. Doğan ve HÖH teşkilatı bünyesinde pasifleştirilmesi ve Türklerin “oy depoları” olarak görülmesi,
6. A. Doğan’ın liderliği ve görüşlerini kabul etmeyenlerin partiden atılmaları.²⁵²

Rafet Ulutürk, bu iddialarını HÖH ve A. Doğan yönetiminin Türkçe eğitim ve Türkçe basın-yayın faaliyetleri gibi alanlarda herhangi bir katkılarının olmadıklarını ve “Bulgaristan Türkü”, “Türk azınlığı”, “1989 Türk Ayaklanması”, Türk Kültürü” vb. gibi kavramlardan birine bile değinmeden dokuz kongre toplantısı yapmaları, 27 yıllık HÖH yöneticilerinin konferans ve konuşmalarında “Türk” sözcüğünü kullanmamalarını göstererek desteklemektedir. Ayrıca Lütfi Mestan’ın “Türkçe kitap” kavramını ilk kez 2015 yılında HÖH Partisi’nden atıldıktan sonra kullandığını özellikle belirtmektedir.²⁵³

Ayrıca İsmail Cambazov’da partinin sabık başkan yardımcısı Halim Pasaca ile yaptığı röportaj dâhilinde Halis Pasaca da, kendisinin Türk halkının teşkilatlandırılması için uğraştığını, HÖH ocaklarının kurulması ve millî davanın emellerine ulaşabilmesi için çok çalıştığını belirtmektedir. Kendisi ile A. Doğan arasındaki görüş ayrılıklarının derinleşmesi ve parti tüzüğünde A. Doğan’ın “Türkler, Bulgar ulusunun bir parçasıdır” ifadesinin kullanılmasını istediğini, bu ifadenin değişmesini isteyen Halim Pasaca’nın ise “Bizler, Türk ulusunun birer parçasıyız” diye yazılmasını teklif etmesi sebebiyle partiden uzaklaştırıldığını yazmaktadır. Böylelikle Halim Pasaca’nın da Rafet Ulutürk’ün, en azından bazı, düşüncelerini desteklediği söylenebilir.

Ayrıca 1989 göçünün ardından Bulgaristan Türklerinin nüfus bakımından önemli bir kısmıyla beraber, kendisini Türklük mücadelesine adanmış, hayatlarının büyük kısmı cezaevleri, sürgünler ve toplama kamplarında geçmiş asıl direnişçi Türk aydın ve önderlerinin de Türkiye’ye göç etmesi sebebiyle “lider” rolünün kimsenin tanımadığı A. Doğan’a

seçiminin veya liderin görevinin nasıl sonlandırılacağına belirtilmemesi gibi önlemlerden bahsetmektedir.

²⁵² Ulutürk, *Bulgaristan Türkleri*, ss.204-216.

²⁵³ Ulutürk, *Bulgaristan Türkleri*, s.220.

kaldığını yazmaktadır. Aynı zamanda HÖH içerisinde Uzun Kış, 1989 Viyana Direniş Hareketi ve Demokratik Liga gibi 1989 döneminde “soya dönüş süreci” karşısı 28 direniş örgütünden kimsenin yer almaması üzerine düşünülmesi gerektiğini, bu sebeplerle başsız kalan Bulgaristan Türklerine HÖH ve A. Doğan’ın tek kurtuluş umudu olarak gösterildiğini de belirtmektedir.

Yukarıda sıralanan gerekçeler neticesinde ise 2013 yılında gerçekleştirilen HÖH VIII. Kongresinde A. Doğan’ın, parti üyelerinden Ahmet Y. Mehmedov tarafından kürsüden indirilmesi olayının* ardından HÖH başkanlığına Lütfi Mestan* getirilmiş fakat A. Doğan perde arkasında “onursal başkan” sıfatıyla partiyi yönetmeye devam etmiştir. 2014 seçimlerinde Lütfi Mestan’ın milletvekili sayısını 38’e çıkarması gibi önceki dönemin başarılarının L. Mestan tarafından gölgede bırakılması ve A. Doğan’ın görüşleri dışında hareket etmesi sebebiyle 2015 yılında partiden uzaklaştırılmış ve yerine günümüzde de partinin başkanı olan Mustafa Karadayı getirilmiştir.²⁵⁴

Ahmet Doğan’ın HÖH içerisinde değışmez ve eleştirilemez bir lider konumunda olması sebebiyle, “Demokratik Adalet Partisi” dışında (Nedim Gencev), HÖH kadrosundan ayrılan siyasetçilerin “Ulusal Hak ve Özgürlükler” (Güner Tahir), “Demokratik Kanat Hareketi” (Osman Oktay), “Halkın Şeref ve Özgürlük Partisi” (Korman İsmailov ve Kasım Dal),

* Çeşitli gazete ve haber kuruluşları tarafından 6 suçtan sabıkalı 25 yaşındaki üniversite öğrencisi Ahmet Y. Mehmedov’un, toplantı kürsüsünde konuşma yapan A. Doğan’a karşı düzenlediğı silahlı suikast saldırısı olarak belgelenen bu olayın, Rafet Ulutürk’ün eserlerinde A. Doğan diktatörlüğüne karşısı meydana gelen bir kahramanlık olayı gibi işlendiğini, tarafsızlık adına, belirtmemiz gerekmektedir. Konu ile ilgili şu haberlere bakılabilir:

https://www.capital.bg/politika_i_ekonomika/bulgaria/2013/01/20/1987044_live_n_apadenieto_sreshtu_ahmed_dogan_i_ottegljaneto_mu/?sp=0#storystart (Erişim: 13.05.2019),

<https://www.dailymail.co.uk/news/article-2265805/Ahmed-Dogan-Was-assassination-attempt-Bulgarian-politician-hoax.html> (Erişim: 13.05.2019),

<http://web.archive.org/web/20140531222039/http://dunya.milliyet.com.tr/iste-o-an-/dunya/dunyadetay/19.01.2013/1657602/default.htm> (Erişim: 13.05.2019).

* Rafet Ulutürk, HÖH başkanlığına getirilen Lütfi Mestan’ın da “Pavel” isimli DS ajanı olduğunu yazmaktadır.

²⁵⁴ Ulutürk, *Bulgaristan Türkleri*, ss.242-247.

“Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü için Demokrasi” (Lütfi Mestan)* gibi çeşitli yeni partiler kurmuşlardır.

Dolayısıyla, Bulgaristan Türklerinin bir kısmı için kahraman ve önder olarak göklere çıkarılan Ahmet Doğan’ın, bu Türklerin diğer bir kısmı için ise DS istihbarat teşkilatında “Sava” takma adıyla “ajan” ve “hain” olarak çalıştığının kabul edildiği ve kendisi gibi HÖH Partisi’nin de DS teşkilatının etkisinde faaliyet gösterdiği düşüncesinin kabul edildiğini söyleyebiliriz. Bu durum ve yaşanan önemli siyasî ayrılıklar birçok farklı siyasî Türk partisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fakat Bulgaristan seçimlerinde Türklerin oylarının bölünmesi şeklinde vuku bulan bu durumun, Bulgaristan Türklerinin siyasi alandaki etkinliklerinin azalmasına neden olduğu görülmüştür.

HÖH Partisi’nin 2017 yerel seçimlerinde 2014’e göre koltuk sayısının 38’den 26’ya düşmesi, yukarıda bahsettiğimiz parti içi dağılımların, lider dâhil bazı partililerin ajan dosyalarının bulunması ve Türk seçmenin isteklerinin yeterince dillendirmemesi gibi sebepler neticesinde önemli bir sayıda koltuk kaybetmesi, Rafet Ulutürk’ün düşüncelerinin bazı seçmeneler tarafından benimsendiği söylenebilir. Fakat Rafet Ulutürk’ün aksine HÖH Partisi’ne verilen oyların %14.84 seviyesinden %9,2 seviyelerine düşse dâhi ciddi bir sayıda seçmen kitlesinin oylarını (315,976) almaya muvaffak olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, oy ve koltuk kayıpları yaşasa dâhi, günümüzde de Bulgaristan siyaseti içerisinde önemli bir güç unsuru olarak varlığını devam ettirdiğini söyleyebiliriz.²⁵⁵

* İsa Cebeci, internet röportajlarında “Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü için Demokrasi” (Dost) partisinin, HÖH Partisi’ne oranla daha Türkçü ve Türkiye yanlısı bir görünüm arz ettiğini belirtmektedir.

²⁵⁵https://tr.wikipedia.org/wiki/Hak_ve_%C3%96zg%C3%BCr%C3%BCkler_Ha_reketi (Erişim: 13.05.2019).

3.2. Bulgaristan'da Azınlıklar, Millî Gruplar ve Bu Grupların Birbiri ile Etkileşimi

1889 Fransız Devrimi'nin getirdiği milliyetçilik akımı sonucunda kendisinin belli bir millî/etnik gruba dâhil olduğunu farkına varan ve kendine özgü millî özellikleri ön plana çıkaran kalabalık insan toplulukları, birçok farklı millî grubu içinde barındıran İmparatorluk devrini kapatarak, millî devletler dönemini başlatmıştır. Böylelikle; aynı sosyal, siyasal, kültürel ve tarihî geçmişe sahip olan; aynı dil, din ve yaşam anlayışı birliğine sahip insanların bir araya gelmeleri ile millî devletler kurulmuştur. Fakat çeşitli savaşlar ve değişen siyasî-coğrafi sınırlar ülkenin ana unsurunu oluşturan topluluk dışında, sayıca daha az olan çeşitli millî grupların da aynı sınırlar içerisinde kalarak, yıkılan imparatorluklar üzerine inşa edilen bu millî devletlerin içerisinde yer almasına neden olmuştur. Böylelikle “azınlık” olarak adlandırılan bu millî grupların “çoğunluğu” oluşturan ana unsurların yönetimi altında kaldıkları bilinen bir gerçektir.

TDK tarafından; “Bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı” ve “Bir ülkede aynı soydan veya inançtan olan ve sayıca az bulunan topluluk, ekalliyet” şeklinde tanımlanmıştır. Yapılan bu tanımın da azınlık kavramının toplumun ana gövdesinden “farklı soy ve inanç” özellikleri ile ayrılan millî unsurları tabir etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu akımlar neticesinde yıkılan imparatorluklardan birisinin de Osmanlı İmparatorluğu olduğu ve yıkılan imparatorluk toprakları üzerinde birçok farklı millî devletin vücuda getirildiği herkesin malumudur. Özellikle yıkılan imparatorluğun Balkan toprakları üzerinde Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya vb. gibi millî devletler kurulmuş fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun geride bıraktığı büyük Türk nüfusları değişen siyasî ve yaşanan askerî olaylar neticesinde önceleri çoğunlukta oldukları topraklar üzerinde “azınlık” statüsüne düşürülmüş ve böylelikle varlıklarını günümüze kadar devam ettirebilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardan çekilmesiyle beraber farklı bir milletin egemenliği altına giren Türk topluluklarından birisi de Bulgaristan Türkleridir. Hatıralar çerçevesinde, Bulgar milletinin devletin ana unsurunu oluşturduğu Bulgaristan Devleti içerisinde Türklerle beraber çok sayıda farklı millî unsurun bu devlet sınırları içerisinde yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla biz bu başlık altında, Bulgaristan Topraklarında birbiri ile beraber yaşayan çok çeşitli millî unsurların kendilerini ve birbirlerini nasıl tanımladıkları, hangi yönlerden birbirlerini farklı gördüklerini ele almak istiyoruz. Türkler ve diğer bazı azınlıkların yaşadıkları olumsuz olayların meydana geliş sebeplerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, böylece, bu sebepler sonucunda Bulgar milleti ve “ötekileştirilen” azınlıklar arasında oluşan derin çatlakların giderilebilmesi için ne gibi adımlar atılabileceği üzerine düşünülmesini sağlamak amacıyla olduğumuzu belirtmeliyiz.

Yalnız bu alanda yapılacak inceleme içerisinde çeşitli milletler, topluluklar ve bunlara mensup şahıslar hakkında şahsî yorumlarda bulunmamız, bunların sosyal ve siyasî tarihî üzerinde durmamız çalışmamızı aşan bir durum olacağı için, biz bu konu hakkında, yalnızca Bulgaristan Türklerine ait yazarlar ve hatıraları çerçevesinden bir bakış sunabileceğimizi belirtmeliyiz. Dolayısıyla, ele alarak incelemeye çalışacağımız çeşitli bilgi ve olayların büyük çoğunlukla Bulgaristan Türklerinin eleştiri ve düşüncelerini yansıtacağının bilincinde olmak, bizce, faydalı olacaktır.*

Aşağıda belli başlıklar altında birbirinden ayırarak ele alacağımız bu topluluklardan Azerbaycan Türkleri, Gagauzlar ve Pomakların “Türkler” başlığı altında, Ulahların da “Çingeneler” başlığı altında birleştirilerek toplu bir şekilde ele alınmalarının mümkün olduğunu belirtmeliyiz. Fakat biz, aralarında çeşitli bakımlardan (dil, din ve coğrafya unsurları gibi) farklar

* Türklerden farklı olarak çeşitli milletlere mensup şahısların söz ve düşüncelerine hatıralar içerisinde yer verildiği görülmekle beraber, bu söz ve düşüncelerin yine Bulgaristan Türkü yazarlar tarafından aktarılıyor olması bir tek taraflılık durumu oluşturmaktadır. Zaten amacı; Bulgaristan Türk yazarlarının görüş ve fikirlerini toplu bir şekilde ele alarak yansıtabilmek olan çalışmamız için bir sorun teşkil etmemekle beraber biz her hâlükârda, herhangi bir yanlış anlaşılmaya yer vermemek ve böyle bir durumun önüne geçebilmek için farklı milletlerden insanların görüşlerine de yer vermeye çalışacağız.

bulunan bu toplulukları kendi sınırları dâhilinde, daha iyi incelenebileceğini düşünerek ayrı başlıklar altında ele aldık. Böylece herhangi bir bilgi karışıklığının önüne geçebilmek için, bu toplulukları kendi içinde mercek altına alarak daha detaylı bir şekilde inceleyerek yorumlamayı amaçladık.*

3.2.1. *Türkler*

Kaybettiği savaşlar ve bu savaşların getirdiği ağır yükler altında günden güne zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu, güç dengelerinin kendi aleyhinde bozulması sebebiyle büyük toprak kayıpları yaşamaya başlamıştır. Fakat sınırların her gün biraz daha geri çekilmesine karşılık, kaybedilen topraklarda yaşayan Türk halklarının bir kısmı bu geri çekilme hareketine dâhil olamamışlar ve farklı devlet sınırları altında farklı milletlerin egemenliği altına girmişlerdir. Özellikle Balkanlar bölgesinde, kendilerini “Evlad-ı Fatihan” olarak tanımlayan büyük bir Türk nüfusu Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları dışında kalarak “azınlık” hüviyetinde varlıklarını sürdürmeye başlamışlardır. Bu bakımdan, bahsettiğimiz “Evlad-ı Fatihan” Türklerin büyük ve önemli kollarından birisini teşkil eden Bulgaristan Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun ardılı olarak Bulgaristan Devleti’nin sınırları içinde, Bulgar milletinin egemenliği altında kalmışlardır.

“Evlad-ı Fatihan” (Fatihlerin torunu/soyu) olarak adlandırılan Bulgaristan Türklerinin kendilerini Osmanlı İmparatorluğu’nun ardılı olarak görmeleri gibi, yeni devletin hâkim gücü Bulgar milletinin de bu Türkleri aynı şekilde değerlendirmiş ve kendilerini 500 yıl boyunca “esaret” altında tutan Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalma bu Türkleri, hangi dönemde olursa olsun, baskı altında tutmuştur.

* Bahsettiğimiz bu durumun yanı sıra, bu başlıkları hazırlarken hatıralar içerisinde karşımıza çıkan “millî aidiyet” kavramı da başlık belirleme konusunda bizi zora sokmuştur. İrkçi bir anlayışla ele alınamayacak soyut bir kavram olan “millî aidiyet” duygusu için; bir kişi veya topluluğun kendilerini mensup oldukları etnik unsurun dışında farklı bir millî gruba dâhil olduklarını his ve beyan etme durumu için kullanılan bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan hatıralar içerisinde kendilerini Bulgar addeden Türkler ve Çingenelerin yanı sıra kendilerini Türk addeden Çingene, Arnavut ve Boşnak gibi milletlerle beraber Alman Yahudileri, Rus Kazakları ve Yugoslavlar gibi çok farklı unsurların bulunması çalışma içerisinde bir karmaşa meydana getireceği için böyle bir karar aldığımızı belirtmeliyiz.

Ahmet Ş. Şerefli, “Evlad-ı Fatihan” Bulgaristan Türklerinin Bulgar milleti tarafından “istilacı ataların torunları” olarak algılandıklarını ve bu sebeple ağır bir baskı altında tutulduklarını belirtmektedir. Ayrıca yazarın; “Geçmişleri sabıkalı olduğu için, onlar geleceğe güvenle bakma hakkında yoksundular”²⁵⁶ diyerek, Osmanlı İmparatorluğu’nun geçmişteki “suçlarının” Bulgar milleti tarafından, çeşitli baskılar altında bırakılarak Bulgaristan Türklerine ödetilmek istendiğini ve bu durumun hem Türklerin kendi geleceklerine hem de Bulgar milletine duydukları güven duygusunun zedelenmesine yol açtığını belirttiği görülmektedir.

İsmet Topaloğlu da çocukluğunda ninesinin kendisine; Bulgarlarla arkadaşlık yapabileceğini fakat onlara asla güvenmemesi gerektiğini, Türklerin Bulgaristan topraklarında yaşadıkları müddetçe Bulgarlarla aralarının düzelmeyeceğini söylediğini aktarmaktadır. Ayrıca İsmet Topaloğlu’nun;

Her yaptığımız işin bereketi vardı, mutluyduk. Bulgar geldi hayatımızı zehir etti. At üstünde Bulgar gelir, sayanın en iyisini alır gider. Bulgar başımıza eşkıya kesildi. Bulgar eşkiasına hesap soracak kimse kalmadı. Türk askeri Rodop’lardan çekileli savunmasız kaldık. Böylece kendi topraklarımızda Bulgar’a esir kaldık. (...) Şimdi ise Bulgar’a ırgatlık yapıyoruz. Bizi tütün dikmeye zorluyor. Yıl boyunca çalışırız, tütünü Bulgar’a teslim ederiz, mükâfatımızı beklerken bizi borçlu çıkarır. Sayadaki hayvanları kuruttu, elimizde avucumuzda ne varsa aldı sahiplendi. Böylece fakirleştirdi bizi. Kendisine muhtaç bıraktı. Muhtaç insan köleden başka hiç bir şey değildir oğlum ²⁵⁷

Şeklinde aktardığı ve ninesine ait olan bu sözlerden hareketle, yeni Bulgar egemenliğinin bölgede yaşayan Türklere karşı uyguladığı yönetim anlayışı ve güven yoksunluğu durumunun, Türkler tarafından kendilerinin köleleştirilmesi şeklinde algılandığı ve bu algının da Osmanlı-Türk yönetimi döneminin özlenmesi şeklinde tezahür ettiği görülmektedir.

Osman Kılıç, Osmanlı döneminin birer canlı mirası olan ve yeni yönetim altında bu mirasın hatıraları ile yaşayan Bulgaristan Türklerini kendi içerisinde köylerde yaşayanlar ve şehirlerde yaşayanlar olarak iki

²⁵⁶ Şerefli, *Giderayak*, s.19.

²⁵⁷ Topaloğlu, *Rodoplar’da*, s.52.

grupta ele almaktadır. İki gruba ayırdığı Türklerin büyük çoğunluğunun köylerde yaşayarak tarımla uğraştıklarını, bir kısım Türklerin de şehirlerde yaşayarak çeşitli zanaatlar ve ticaretle meşgul olduklarını da belirtmektedir.

Türk halkının yarımını oluşturacak Türk çocuklarının köylerde yaşayan bölümünü, Osman Kılıç, şöyle tarif etmektedir:

Bir köylü çocuğu, ilkokulu bitirir bitirmez, eğer hâli vakti müsaitse, yakın şehirdeki rüştiye okuluna, ya da Şumnu'daki Nüvvâb'ın ortaokul kısmı olan Medrese-i Aliyye'ye girerdi. Yok, durumu müsaade etmiyorsa, yine köyüne döner, tarımla uğraşmaya başlar ve ömrü boyunca tarlaya giderdi.²⁵⁸

Bu satırları, daha önce İsmet Topaloğlu'nun ninesinden aktardığı cümlelerle beraber okuduğumuzda uygulanan ekonomik baskılar altında aşırı derecede fakirleşen Türk köylüsünün çok büyük bir kısmının çocuklarına yeterli bir eğitim aldırma imkânından yoksun olacağı bellidir. Bu sebeple eğitim hayatının dışına atılan Türklerin “ırgat” olarak ömür boyu tarlalarda çalıştırılmasının garantilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Osman Kılıç, Türk çocuklarının şehirlerde yaşayan bölümünü ise şöyle tarif etmektedir:

Şehirli bir Türk çocuğu bir dükkâna girer, bir ustanın yanında çıraklık yapar, kalfa çıkar, bir sanat öğrenip usta olur, dükkân açar... Böylelikle maişetini temin ederdi. Elbette ki, sanat altın bir bilezikti. Bir sanatkâr hiçbir zaman aç kalmaz. Genel kanaat buydu. Bundan dolayıdır ki, şehir halkı çocuklarını, imkânları olsa dâhi ekseriyetle tahsile göndermiyordu.²⁵⁹

Şehirlerde belli bir zanaat altında ustalaşarak ticaretle meşgul olmaları sonucunda köylülere nazaran iyi bir durumda olan şehirli Türklerin, maddî durumlarının iyi olmasına rağmen yine de eğitimden önce ekonomiyi ön plana koydukları görülmektedir. Böylelikle şehirli Türk çocuklarının da ekonomik kaygılar neticesinde, geçimlerini zanaat ustalarının yanında çıraklık, kalfalık yaparak temin ettiklerini ve böylelikle okul hayatının dışında kaldıklarını görmekteyiz. Ekonomik baskılar altında ezilen Bulgaristan Türklerinin, eğitimin dışına atılmalarıyla köylerde

²⁵⁸ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.46.

²⁵⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.45.

“ırgatlık”, şehirlerde “hamallık” gibi işlerde çalışmaya mahkûm edildiğini söyleyebiliriz.

Osman Kılıç gibi, Osman Gülmen de vatandaşlık görevlerini eksiksiz yerine getiren Türklerin, eşit vatandaşlar olarak algılanmadıkları için çeşitli iktisadî, eğitim, sağlık ve kültürel hizmetlerden mahrum bırakıldıklarını ve yol, orman, inşaat, maden ve tarım gibi ağır işlerde çalıştırıldıklarını belirtmektedir.²⁶⁰ Türklerden devlet dairelerinde memur olarak herhangi bir kimsenin bulunmadığını, doktor, subay, mühendis veya avukat olmalarının hayal dâhi edilemediğini dolayısıyla, bu durum ortadan kaldırılmadan kardeşlik ve barış köprülerinin kurulamayacağını düşündüğü görülmektedir.²⁶¹ Ahmet Şerif Şerefli de baskılar altında içine kapanarak yalnızlaştırılan Türklerin “kadercilik” anlayışına kapılarak kendilerini toplumdan soyutlandıklarını, toplumsal olayların dışında kalarak toplumun menfaatlerinin gözetilemeyeceğini, dolayısıyla değişimin öncelikle içeriden başlaması gerektiğini söyleyerek, Osman Gülmen’in Türklerin “pasifize” edildiği ile ilgili görüşlerine katıldığını söyleyebiliriz.

Bulgaristan Türklerinin sanki Bulgar milletinin çıraklığını, çobanlığını yapmak için doğmuş insanlar olarak algılandıklarını belirten Ahmet Ş. Şerefli, söz konusu Türkler olduğunda bahis konusu bile olmayan “özgürlük” ve “eşitlik” kavramlarının yanı sıra ortadan kaldırılan Türk eğitim hayatının bir neticesi olarak Türklerin; düşünen, sorgulayan insanlar yetiştiremeyecek bir duruma getirildiklerini de belirtmektedir.²⁶² Böylece Türklerin hamallık, çıraklık, çobanlık ve ırgatlık gibi işlerin dışında “düşünce işçisi” çıkarmalarının engellendiğini ve Bulgarların yapmak istemedikleri iş kollarında çalışmaya mecbur edildiklerini söyleyebiliriz.

Türk toplumunu tanıtmaya devam eden Osman Kılıç, Türklerin ilk olarak yardımlaşma duyguları çok yüksek insanlar olduklarını belirterek küçüklüğünde, satın aldıkları kerestelerin 20 km uzaklıktaki bir köyden babasının yardımına koşan köylüler sayesinde bir gün içinde kendi evlerine taşınabildiğine dair bir anısını paylaşmaktadır. Ayrıca hayvan sulanan gölcüklerin temizliğinin bütün köylülerin katılımıyla yapıldığını

²⁶⁰ Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.27.

²⁶¹ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.36.

²⁶² Şerefli, *Türk Doğduk*, s.27.

yazmaktadır. Bu insanların yalan söylemeyi ayıp ve günah saydıklarını, özellikle insan öldürme gibi vakıaların meydana gelmesinin imkânsıza yakın olmakla beraber, istisna olarak meydana gelen nadir olayların da duyulduğunu ve bu olayların “destanî” bir olay gibi dilden dile dolaştığını, kan davası gütme gibi bir anlayışlarının olmadıklarını belirtmektedir.²⁶³

Dolayısıyla Türklerin Osman Kılıç tarafından “yardımseverlik” ve “misafirperverlik” gibi meziyetler altında yalan ve şiddet olaylarına karışmadan kendi içinde yaşayan mazbut insanlar olarak tasvir edildiğini söyleyebiliriz. Bu durumu verdiği örneklerle destekleyen Osman Kılıç’a göre, SSCB’nin bir düşman ordusu olarak Bulgaristan’a girerek Şumnu şehrine kadar ilerlemesinin ardından Dobruca ve Deliorman Bulgarlarının, Rus askerlerinin taciz ve tecavüzlerine maruz kalmamak için düne kadar ikinci sınıf kabul ettikleri Türklerin evlerine sığınmışlar ve Türkler de evlerini bu insanlara açmışlardır.²⁶⁴ Ayrıca daha önce bahsettiğimiz üzere, görüldükleri yerde vurulma emri olan Bulgar partizanlara dâhi kendi canları pahasına yardımcı olmaları, bizce, bu iki anlayışın Türkler tarafından içselleştirilerek millî kimliklerinin bir parçası hâline getirildiğini göstermektedir.

Komşuluk değerlerini gözeten Türklerin, topladıkları meyve ve sebzeleri, pişirdikleri yiyecekleri birbirlerine ikram ettiklerini, kimde ne varsa onu olmayan komşularıyla paylaştıklarını belirten Ömer Osman Erendoruk’un da, Osman Kılıç gibi, Türklerin yardımseverliğini ve vefakârlığını başından geçen bir olayla örneklendirmektedir. Şöyle ki, 1973 yılında şair arkadaşı Süleyman Yusuf ile birlikte Soğukpınar (Studen Kledenets) köyünde açılan huzurevini ziyaret ettiklerini, huzurevinde 28 kişinin kaldığını fakat nüfusunun %95’inin Müslüman Türklerden oluşan Kırcaali’deki tek huzurevinde bir tane bile Türk’ün bulunmadığını öğrendiklerinde şaşkınlıklarını gizleyemediklerini belirtmektedir. Yazar, Huzurevi müdürünün birkaç yıl önce huzurevine kimsesiz ve yaşlı bir Türk’ün geldiğini fakat ancak üç gün huzurevinde kaldığını, komşularının kendisini sıra ile bakacaklarını belirterek yaşlı adamı köyüne geri

²⁶³ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.348.

²⁶⁴ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.150-151.

götürdüklerini ve bu adamın bir daha geri gelmediğini anlattığını dile getirmektedir.²⁶⁵

Mehmet Türker de sürgünde kaldığı dönemde tanıştığı ve bir dönem Sofya'da felsefe hocalığı yapan Bulgar asıllı Bay Kiro'nun (Kiril Petrov) sürgün olarak Razgrat köylerinde kaldığı dönemde yemek yapmayı bilmemesi sebebiyle yemeğini köyün okulundan aldığını, burada çalışan Türk kadınlarının akşam yemeğinde aç kalmasını diye kendisine daha fazla yiyecek verdiklerini anlatmıştır. Bu vesileyle Bay Kiro'nun Türk yardımseverliğine hayran kaldığını, Türklerin değerli ve merhametli insanlar olduklarını söylediğini belirtmektedir. Bunun yanında yazar, sürgünde kaldığı Dragoviştitsa köyünde iki ihtiyar Bulgar'ın kendisinden evlerinin kiremitlerini değiştirmesini, bunu yaparken kiremitlerdeki kuş yuvalarından da kurtulmasını istemişler, Mehmet Türker ise her yuvayı içindeki yavrular ile beraber başka bir yere taşımıştır. Bunu gören ihtiyar Bulgarlar; Türklerin kendilerine gaddar insanlar olarak anlatıldığını fakat Türklerde bir kuş yuvasını bozacak, kuş yavrularını öldürecek kadar bile gaddarlık olmadığını dile getirerek Türklerdeki şefkat duygusuna vurgu yapmışlardır.²⁶⁶

Mahmut Necmettin Deliorman'da, uzun yıllar boyunca Bükreş elçili yapan ve bu vesileyle Deliorman, Dobruca Türkleri ile sık sık bir araya gelme fırsatı yakalayan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bulgaristan Türklerini şöyle tasvir ettiğini belirtmektedir:

Bu Türkler yalan, iftira, dedikodu, hile, düzenbazlık, borç ödememek, itaatsizlik, namussuzluk bilmiyorlardı. Ahlâkları gayet metin ve sağlamdı. Milliyetlerine, din ve âdetlerine sadık ve merbut idiler.²⁶⁷

Osman Gülmen'in ise Bulgaristan Türklerini, her yönüyle kenara itilmiş, her çeşit haklardan yoksun, cahil, fakirleştirilmiş, parçalanmış, siyasî, iktisadî ve kültürel açılardan haklarını savunacak hiçbir örgütleri olmayan insanlar yığımından ibaret bir topluluk olarak tasvir ettiği görülmektedir.²⁶⁸

²⁶⁵ Erendoruk, *Bizim Eller*, ss.139-140.

²⁶⁶ Türker, *Belene Adası*, s.156 ve 169.

²⁶⁷ Deliorman, *Yakın Tarih ve Hatıralar*, ss.18-19.

²⁶⁸ Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.31

Bunun yanı sıra Ahmet Ş. Şerefli de Bulgarların gözünden Türklerin nasıl tasvir edildiklerini şöyle kaleme almıştır:

Doğduğum, büyüdüğüm topraklarda Türk'ün imajı bir canavar olarak çiziliyordu. Çizgi filmlerinde, çocuk dergilerinde, gazetelerinde, çizgi romanlarına Türk'ün imajı korkunçtu: Ağzında bir kama, iki elinde iki tabanca insan avı peşinde koşuyor; sadece kan akıtıyor ve kelle uçuruyordu. Büyüyen nesil tarih kitaplarında sözü edilen Türkleri böyle bildiler, tanıdılar ve belleklerine kazıdılar²⁶⁹

Burada Türklerin Osman Kılıç ve diğer yazarların çizdiği munis insanlar yerine, aşırı milliyetçi Bulgarlarca, baştan ayağa silahlı, elleri kanlı ve tüm amaçları insan avı olan barbarlar olarak tasvir edildikleri ve millî tarih algılarının bu imaj üstüne kurularak çeşitli basın-yayın araçlarıyla çocuk yaşlardan itibaren bu insanlara aşılandığı görülmektedir. Bütün tarih anlayışlarını “Türk esareti” ve “Türk karşıtlığı” olguları üzerine inşa ettiklerini ve bu olguları “Canavar Türkler” tasvirleri ile canlı tutarak Bulgar toplumu içerisinde Türk karşıtı bir düşüncenin meydana gelmesine sebep olduklarını söyleyebiliriz. Tabi ki oluşturulan bu algının Türk kanadında “Bulgar karşıtlığı” olarak etkisini gösterdiğini Osman Kılıç kendi şahsından hareketle şöyle dile getirmektedir:

Kalbim Bulgar düşmanlığı duygusuyla doluydu. Gece gündüz Bulgarlarda intikam almak hissiyle yaşıyordum. Her geçen gün, Bulgarlara karşı kin ve garazım artıyordu. Nasıl artmasın ki, sayısı milyonları aşan bir azınlık, her türlü medenî ve siyasî haklardan mahrum, esir olarak sefil bir hayat sürüyordu.

İnsafla daha soğukkanlı düşünülecek olursak, biz varlığımızı işte bu Türk düşmanlığına borçluyuz. Çünkü ne kadar fena muamele yapılırsa, ne kadar eza ve cefa edilirse, Türk ruhu o nispette kabarıyor, şahlanıyordu. Bunu belki Bulgarlar da anlıyordu. Fakat Türklere karşı besledikleri düşmanlık hislerine de mağlup oluyorlardı. (...)

Türkleri her yerde, her zaman Bulgarlardan ayrı tutarlar, hiçbir yere kabul etmezlerdi. Devlet okullarına almazlar, kışlalara sokmazlardı. Türk gençleri, Bulgar gençleriyle beraber dans salonlarında, oyun meydanlarında, spor sahalarında, gezide, istirahatte beraber olmayınca, hiç

²⁶⁹ Şerefli, *Giderayak*, ss.280-281.

şüphesiz ki kendi muhitinin tesiri altında kalıyor, millî ruhunu muhafaza ediyordu. Evet, belki cahil kalıyordu, ama Türkoğlu Türk olarak yaşıyordu. (...) Hâlbuki bugünkü komünistler, gerçekte Türklerin refah ve saadeti için değil, onları Bulgar yapmak için kendi aralarına aldılar. Okulları kapatıp Türk çocuklarını Bulgar çocuklarıyla birlikte ders salonlarına aldılar. Hem dillerini, hem de kendi millî âdetlerini aşılama çalışıyorlar.

Artık, Türk gençleri, Bulgar gençleriyle beraber, Bulgar muhiti içinde, farkında olmadan kendi benliğini kaybediyor. İşte onun için ‘Varlığımızı, Türk düşmanlığına borçluyuz’ diyorum.²⁷⁰

Osman Kılıç’tan yaptığımız bu uzun alıntıda da görüleceği üzere, ülkenin yönetim sistemi değışse bile uygulanan baskı unsurlarının ve “Türk düşmanlığı” olgusunun değışmeden sabit kaldığı, bu baskılar altında Türklerin krallık döneminde Bulgar toplumundan açıkça ayrı tutularak cahil bırakılmaları ile kendi kendilerine ortadan kalkmalarının beklendiğı anlaşılmaktadır. Zaten “faşist” yönetim anlayışının Bulgar ulusunun “saflığına” zarar vereceğı düşüncesiyle bu iki milletin ortak yaşam alanlarını paylaşmalarına açıkça müsaade etmeyerek karışmalarının önüne geçmesi beklenen bir hareket tarzıdır. Fakat bu durumun tam aksine, komünist dönemde Türklerin Bulgar toplumu ile ortak yaşam alanlarında bulunmasına müsaade edilerek bu durumun teşvik edilmesinin Türklerin farkına varmadan Bulgarlaşmalarını hızlandırdığı görülmektedir. Osman Kılıç’a göre başarıyla izleyen bu süreç aşırı milliyetçi Bulgarların besledikleri “Türk düşmanlığı” sayesinde kendini ele vermiş ve ezilen Türklerin tekrar kendi bilinçlerinin farkına varmalarına yardımcı olmuştur.

Ayrıca Osman Kılıç’ın yukarıdaki şahsî düşüncelerini, uygulanan baskılar sonucunda ezilen Türklerin sisteme karşı besledikleri öfke duygularının bir tezahürü olarak görebiliriz. Türkler arasında meydana gelen bu tezahüre bir başka örnek de Embiya Çavuş’tur. Embiya Çavuş da, Türklerin Bulgarlar tarafından “düşman” olarak görüldüklerini, Bulgarların Türkleri hiç yerine koyduklarını, bu sebeple Türklerin Bulgaristan yönetimlerine sadakat göstermek mecburiyetinde olmadıklarını ve “Evlad-ı Fatihan” olarak bu düşmanlığa cevap vermek zorunda olduklarını

²⁷⁰ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.130-131.

belirtmektedir.²⁷¹ Yalnız bu durumun yanlış anlaşılmasının önüne geçmek için Ahmet Yüçetürk bu durumun Bulgar milletine yönelik bir hareket olmadığını şöyle açıklamaktadır: “Bizim “çarpışmamız” normal Bulgarlarla değildi, aksine bizi zorlayan ve terörize eden, isimlerimizi ve diğer azınlık haklarımızı zulümle alan iktidar makamlarıyla idi.”²⁷²

Rafet Ulutürk de, Azerbaycan Başkanı Haydar Aliyev’in Bulgaristan Türkleri hakkında şöyle konuşarak yukarıdaki benzer cümleleri desteklediğini göstermektedir:

Bulgaristan Türkleri genellikle tarımda, kır işlerinde çalışan, iş sever, cesur, korkmaz ve milliyetçidirler. Bulgaristan halkıyla hiçbir problemleri olmamıştır. Çok iyi anlaşılır. Onların başına bela kesilenler idareciler ve milliyetçi sapıklardır.²⁷³

Dolayısıyla aşırı milliyetçi Bulgarlar tarafından uygulanan “Türk düşmanlığı” ve “asimilasyon” politikalarını bir etkisi olarak Türk halkı içerisinde geniş bir Türk milliyetçiliği hareketinin de ateşlediği görülmektedir.

Bulgaristan Türkleri arasında sözünü ettiğimiz milliyetçi kesimin yanı sıra komünist sistemin getirilerini kabul eden ve komünist Bulgarların politikalarına hizmet ederek Türklerin “zararına” çalışan komünist Türklerin de var olduğu görülmektedir. Bahsettiğimiz bu komünist Türklerin, hatıralar içerisinde “yerli komünistler” ve “Türkiyeli komünistler” olmak üzere iki gruba ayrılarak ele alındıkları görülmektedir.

Öncelikle yerli komünistler konusuna değinen Osman Kılıç; 1944 yıllarını takiben Bulgaristan’da çok küçük bir grubu temsil eden bu grup içerisine Bilâl Durmaz, Hüseyin Çeşmeciyef ve Nida Gamzeoğlu gibi isimleri dâhil ederek birkaç cümle ile tanıtmaya çalışmıştır. Yazar, ilk iki ismin zamanla yıldızlarının söndüklerini fakat Nida Gamzeoğlu’nun parti içerisindeki “başarılı” faaliyetleri sonucunda daha da yükselerek Evkaf Müdürlüğü’ne getirildiğini belirtmiştir.²⁷⁴

²⁷¹ Çavuş, *Bulgaristan’da*, s.10.

²⁷² Yüçetürk, *Kızıl Cehennem*, s.40.

²⁷³ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.149.

²⁷⁴ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.615-616.

Zamanla yeni komünist Türk kadroları oluşturmak için göreve Ali Rafiev'in getirildiğini ve Ali Rafiev'in parti içindeki faaliyetleri sayesinde yükselerek, çok sembolik bir görev olsa dâhi, Bulgaristan Millet Meclisi Prezidyum'unda (Cumhurbaşkanlığı heyeti) görev aldığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra Osman Kılıç'ın, Ali Rafiev'i bir Bulgar ile evlenerek çocuklarına Bulgar adı vermesi, Türk basınında Bulgaristan Türklerinin Osmanlı'nın torunu "Evlad-ı Fatihan" olmadıklarını, bilakis, kuzeyden Bulgarlarla beraber gelen herhangi bir kavimden olduklarını yazması bakımından eleştirdiği görülmektedir. Özellikle, 1984 yılındaki isim değiştirme kampanyalarından çok daha önce "Ben Türk değilim" diyerek Bulgarlığını ilan ettiğini, böylece bu kampanyaların başlamasında Ali Rafiev'in temel görevi gördüğü düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca yazar, Ali Rafiev'in ardından yerli komünist Türkler için şu isimleri sıralamaktadır: Ziya Mollof, İsmail Sarhocaoğlu, Ahmet Hüseyinov, Osman Salihov, Ahmet Yakubov, Ahmet Harunof, Selim Bilâlov, Salih Baklaciyev, Sabri Demir."²⁷⁵

İkinci olarak "Türkiyeli komünistler" konusuna değinen Osman Kılıç; Türkiye'den kaçarak Bulgaristan'a gelen Nazım Hikmet, Ziya Yamaç, Fahri Erdinç, Halis Okan ve Ertuğrul Deliorman isimlerinin komünizm lehine yaptıkları propagandaların yerli komünist Türklerin yaptıklarına göre daha yıkıcı olduğunu belirtmektedir. Özellikle 1951 yılında Bulgaristan ziyareti sırasında Türk köylerinde gezdirilen Nazım Hikmet'in, Türkiye'de halkın ilkel koşullarda yaşadığı, insanların sabana koşularak ot ile beslendikleri yönünde Türkiye aleyhine yaptığı konuşmalar ve Bulgaristan Türklerini "*Sakın Türkiye'ye gitmeyiniz. Göçetmeyiniz. Perişan olursunuz. Zamanı geldiğinde sizinle beraber gideceğiz!*" diyerek bir kısmının Türkiye'ye göç etmesini engellemesi, Osman Kılıç tarafından "hain" olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.²⁷⁶ Yukarıdaki düşüncelere katılan Embiya Çavuş da Türklerin komünistleştirilmesinde maşa olarak kullanıldığını düşündüğü Nazım Hikmet'i, "*ütopik inançlı bir komünist*"

²⁷⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.616-618.

²⁷⁶ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.619-620.

olarak tanımlamaktadır.²⁷⁷ Ayrıca Sabri Tata, Osman Kılıç'ın örnek verdiği Türkiyeli komünistler listesini şu isimleri de ekleyerek genişletmektedir: Zekeriya Sertel, Aziz Nesin, Demirtaş Ceyhun, Fakir Baykurt vd.²⁷⁸

Bunların yanı sıra bu iki grup arasında çeşitli anlaşmazlıkların ve çekişmelerin bulunduğunu belirten Sabri Tata; Fahri Erdinç, Tuğrul Deliorman ve Ziya Yamaç gibi Türkiyeli komünistlerin Türk Komünist Partisi'ne üye olmamaları sebebiyle “neydiği belirsiz” kimseler olarak görüldüğünü belirtmektedir.

Çok geçmedi bizi Gazeteciler Birliği'nin büyükçe bir salonuna topladılar. Kürsüde Ali Rafiev. Kalktı, Bulgar komünist partisinin Türk ahalisine yararlarını uzun uzadıya anlattı. Partinin bu yararları her gün temcit pilâvı gibi sık sık önümüze sürüldüğü için artık kabak tadı getirmişti, onu dinleyen yoktu. Ama şu sözleri sanırım herkesin hafızasına nakşetti: Bulgarca konuşuyordu, bunun için ben de bu sözleri onun konuştuğu gibi vereceğim.

Naşi oraçi, kopaçi şte bıdat naşi poeti, ne takiva koito sa doşli ot vın. Türkçesi aşağı yukarı şöyleydi: Köyde sabanla çift sürenler, çapa kazanlar olacak bizim şairlerimiz, öyle başka yerlerden gelenler değil. Burada hepimiz, cahilliğiyle /ilkokul mezunu/ öğrenen ve şairlik yapan Hasan Karahüseynov'u medhettiğini, Türkiye'den gelme olan Fahri Erdinç'i kınadığını anlamıştık.²⁷⁹

Böylece Sabri Tata'nın, Türkiye'den kaçarak Bulgaristan'a gelen ve Türk Komünist Partisi'ne üye olmadıkları hâlde Bulgaristan Türkleri üzerinde, BKP üyesi Türklere göre daha fazla nüfuz gücü bulunan Fahri Erdinç vd. gibi Türkiyeli komünistlere karşı beslenen husumet duygularını Ali Rafiev örneği ile ortaya koyduğu görülmektedir.

Ayrıca bu iki ayırımın dışında Osman Kılıç'ın, komünist olsalar dâhi resmî kurumlarda göreve getirilmeyen Bulgaristan Türk komünistlerini kendi içerisinde üç gruba ayırarak ele aldığı görülmektedir. Bu gruplar şunlardır:

²⁷⁷ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.51.

²⁷⁸ Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.1.

²⁷⁹Tata, *Bulgaristan Macerası*, ss.56-57.

1. Grup: Kendi istekleriyle bu ideolojiye katılan halis komünistler,
2. Grup: İstemediği hâlde zor kullanılarak komünist olanlar,
3. Grup: kendisinin ve ailesinin hayatî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, yine istemeyerek, komünist olanlar.

Birinci grubu teşkil eden çekirdekten yetişme komünist Türkleri “hain” ve faaliyetlerini “ihamet çukuru” olarak gören Osman Kılıç, bu grup altında yer alan kişilerin komünizm adı altında Bulgar arzularına hizmet ederek Bulgaristan Türklerine zulmettiklerini belirtmektedir. Ayrıca bu kimselerin işlediği suçları “tevil” etmenin durumlarını hafifletmediğini, dolayısıyla zulmettikleri Bulgaristan Türklerini gerek dünyada gerekse ahirette karşılarında bulacaklarını dile getirmiştir.

Diğer iki grubu ise “zarar” kıstasına tabi tutarak ele alan Osman Kılıç, komünist olduktan sonra kenara çekilerek kimseye herhangi bir zarar vermemiş, tövbe ve pişmanlık numuneleri gösterenlerin Bulgaristan Türkleri ile aynı ortamda bulunarak kendilerine selam verebileceklerini, toplantılarına katılabileceklerini belirtmektedir. Fakat bu grup içerisinde Bulgar komünistlerin emirlerine uyarak herhangi bir zarara sebebiyet verenlerin de ilk gruptaki halis komünistler ile beraber değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.²⁸⁰

Toparlayacak olursak kendilerinin mazbut ve munis insanlar olduklarını çeşitli örneklerle destekleyen “Evlad-ı Fatihan” Bulgaristan Türklerinin gerek aşırı milliyetçi “faşist” Bulgarlar gerekse kızıl Bulgar komünistleri tarafından Osmanlı “esaret” döneminin artıkları olarak görüldüklerini ve bu minvalde, çeşitli baskı ve zulüm unsurlarına maruz bırakıldıkları anlaşılmaktadır. Özellikle komünizm döneminde “asimilasyon” şeklini alan bu baskı politikalarına, bilerek veya bilmeyerek, yerli ve Türkiyeli komünistlerin de katkılarının olması sebebiyle Bulgaristan Türklerine verdikleri zarar doğrultusunda değerlendirilerek ele alındıklarını söyleyebiliriz.

²⁸⁰ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.620.

3.2.2 Azerbaycan Türkleri

Hatıralar içerisinde, Bulgar komünistleri tarafından özellikle 1950’li yıllardan itibaren Bulgaristan Türklerinin “kapitalist” Türkiye ile olan ilişkilerini kesmek ve komünistleşmelerini hızlandırmak için, Türkiye’ye alternatif olarak “sosyalist kardeş” devletlerden biri olan Azerbaycan’a yöneldikleri görülmektedir. Bu bakımdan Ahmet şerif Şerefli; Agayev, Gaffarzâde, Alekskerov ve Şirâliyev gibi Azerbaycanlı isimlerin 1951’den sonra Bulgaristan’da Türkçe eğitim veren liseler, pedagoji okulları ve Sofya Üniversitesi dâhilinde Türkoloji, Matematik ve Tarih alanlarında açılan bölümlerde Türkçe ders vermek için Bulgaristan’a özel olarak getirildiklerini belirtmektedir. Ayrıca, Alekskerov’un Kırcaali Türk Pedagoji Okulu’nda, Şirâliyev’in Sofya Üniversitesi Türkoloji Fakültesinde, Agayef ile Gaffarzâde’nin ise Razgrad Türk Pedagoji Okulu’na atandıklarını da bildirmektedir.²⁸¹

Ahmet Cebeci de, 1953 yılında Razgrad Öğretmen Okulu’na başladıktan sonra Beygiller Agayef, Şumnu’ya atanmış yerine ise Gaffarzâde gelmiş ve kendisinden ders almıştır. Bunun yanı sıra, okulda Azerbaycan’dan getirilmiş bir kütüphaneleri olduğunu ve Türk öğrencilerin Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış ders kitaplarını okuduklarını da belirtmektedir. Ahmet Cebeci, Gaffarzâde’nin “Siz Türk muallimi mi olacaksınız, Bulgar muallimi mi?” diyerek tarih dışındaki derslerin Bulgarca yerine Türkçe işlenmesini sağladığını ve Türk öğretmenler getirerek bu Türkçeleşme çabasını arttırmaya çalıştığından da bahsetmektedir.²⁸²

Ayrıca yazarın çok cesur biri olarak tanıttığı Gaffarzâde’nin yanı sıra Azerbaycan’dan gelerek 1953 yılında kendilerine çağdaş Türkçe dersleri veren Mirzazâde’nin öğrettiklerinin hafızalarından kazanamayacağını da belirtmiştir.²⁸³

İsmet Topaloğlu’da Kırcaali’de okurken Azerbaycan’dan gelen Babaev adındaki öğretmenden çok şeyler öğrendiğini yazmaktadır.²⁸⁴

²⁸¹ Şerefli, *Giderayak*, ss.51-52.

²⁸² Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.45-47.

²⁸³ Taşkın, *Ne Umduk*, s.39.

²⁸⁴ Topaloğlu, *Rodoplar’da*, s.131.

Bulgaristan Türklerinin komünistleştirilmesi için getirilen bu Azerbaycanlı Türk öğretmenlerin, Türkçe eğitim için mücadele etmeleri, öğrencilerine komünizm yerine Türkçü fikirler aşılayarak Bulgaristan Türkleri arasında Türk milliyetçiliğinin uyanmasına katkı sağlamaları nedeniyle Bulgaristan yönetimi tarafından bir süre sonra ülkelerine geri gönderilmişlerdir. Buna rağmen yetiştirdikleri öğrenciler Bulgaristan Türklerinin hakları için mücadele etmeyi sürdürmüş ve kendi öğrencilerini de aynı şekilde eğiterek Türkçülüğün gelişip yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Yukarıda örnek verdiğimiz isimlerin bir dönem öğretmenlik yaptıkları ve milliyetçi düşünceleri sebebiyle hapis yattıkları göz önünde bulundurulursa, Azerbaycan Türklerinin gerek millî düşünce bağlamında gerekse Bulgaristan'daki soydaşlarının aydınlanması konusunda önemli etkilerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sabri Tata da 1966 yılında yeniden çalışmaya başladığı Halk Eğitimi Yayınevi'nde eleştirmen İshak Râşid'in yönetmenliğini yaptığı "Edebî kitaplar" şubesinde, baskısı hazırlanan sekiz ciltlik Nazım Hikmet'in toplu eserlerini derleyen isim olarak Sovyet yazarı Simonov'un adının geçtiğini fakat bu işi aslında Azerbaycan Türklerinden Ekber Babaev'in yaptığını belirtmektedir.²⁸⁵ Böyle bir örnek bize, aslında Türklere ait olan fakat Sovyet yazarlarına mal edilen daha başka eserler var mıdır sorusunu düşündürmektedir. Ayrıca böyle bir durum, sadece tarlalarda ve inşaatlar da değil sanat, kültür ve yazın alanında da asıl işin Türklere yaptırıldığını fakat ortaya çıkan ürünün komünistlerce sahiplenildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ayrıca Azerbaycan'ın Bulgaristan Türkleri ile olan yakınlığının günümüzde de gelişerek devam ettiğini belirten Rafet Ulutürk, tarihî serüvenleri sırasında yaşadıkları sürgünler, baskılar ve "soykırımlar" neticesinde Azerbaycan Türklerinin yaşadıklarını, Bulgaristan Türklerinin çok iyi anladıklarını ve ortak duyguları paylaştıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan Türklerinin, Karabağ ve Ermenistan'ın işgali

²⁸⁵ Sabri Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.27.

altındaki Azerbaycan topraklarının iadesi konusunun takipçisi olduklarını ve desteklerini esirgemeyeceklerini de bildirmektedir.²⁸⁶

Bunun yanı sıra Embiya Çavuş'un da Rafet Ulutürk gibi Azerbaycan Türklerine ait sorunların Bulgaristan Türklerinin de (dolayısıyla tüm Türk dünyasının) sorunu olarak algılandığını, Azerbaycan ile ilgili ortaya koyduğu tablolarda görmek mümkündür. Örneğin Embiya Çavuş bir tablosunda; 1990 yılında eski Lenin şimdiki Azatlık meydanında Ermenistan'ın işgal ettiği toprakların geri alınması için toplanan Azerbaycan Türklerinin Rus askerleri tarafından nasıl katledildiklerini yansıtmaktadır. Bir başka eserinde ise Karabağ sorununu ele alarak işlediği görülmektedir.²⁸⁷

Bu bakımdan Bulgaristan Türkleri ile Azerbaycan Türkleri arasında teşekkül eden tarihî yardım ve dayanışma hareketlerinin günümüzde de gelişerek devam ettiğini söylememiz mümkündür.

3.2.3. Gagauzlar

Karadeniz'in batı kıyısından başlayarak Bulgaristan'ın Razgrat, Varna, Provadi, Şumnu, Tutrakan, Silistre ve Dobruca'ya doğru ilerleyen kuzeydoğu hattı boyundaki şehirlerinde, Basarebya'nın Komrat, İsmail, Akkermen, Çadır-lunga, Bender bölgelerinde, Tuna yatağı ve Edirne çevresinde yaşayan Gagauzlar'ın ana dili Türkçe olmakla beraber Doğu Ortodoks kilisesine bağlıdırlar. Bu insanlar uzun yıllar boyunca gerek Ruslar ve Yunanlar gerekse Romenler ve Bulgarlar tarafından asimile edilmeye çalışılmış fakat Gagauzlar kendi Türk kimliklerini, ana dilleri Türkçeyi ve gelenek-göreneklerini muhafaza etmişlerdir.

Gagauzlar, XI. yüzyıldan itibaren Tuna Irmağını geçerek Balkan yarımadasına adım atan ve bu bölgede meydana gelen savaşlar neticesinde zayıf düşerek Dobruca, Tuna ve Deliorman gibi çeşitli bölgelere dağılan Peçenekler, Kumanlar ve Uzlar gibi Türk-Oğuz kavimlerinin soyundan gelmektedirler.²⁸⁸ Böylece Balkanlar'daki Türk varlığının bir parçası olarak

²⁸⁶ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.218.

²⁸⁷ Çavuş, *Bulgaristan'da*, ss.70-74.

²⁸⁸ Atanas Manov, *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, çev. M. Türker Acaroğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s.3 ve 13.

günümüze kadar gelen Gagauzların, Osmanlı Devleti'nin Balkanlara ayak basmasından çok daha önce bu bölgede diğer Türk kavimleri ile birlikte yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Bununla birlikte Ahmet Cebeci, Gagauzlar hakkında bilgi vermeye Selçuklular döneminden başlamaktadır. Sarı Saltuk'un ölümünün ardından Bizans'ın bölgede yaşayan Müslüman Türkleri Hristiyanlaştırmaya çalıştıklarını ve can korkusuyla bu Türklerden bazılarının Hristiyanlığı kabul ettiklerini belirtmektedir. Selçuknâme'de de can korkusuyla dinden dönerek mürted olduklarının yazılı olduğunu ve bu Türklerin, Hristiyanlığı ilk başlarda görünüşte kabul etmişlerse de daha sonraları tamamen kabul ettiklerini ve isim olarak da "Keykâvusîler" ile bağlantı kurarak zamanla bu Türklerin "Gagauzlar" olarak adlandırıldıklarını da yazmaktadır. Anadolu'dan gelen Türkmenlerin "k" sesini "g" şeklinde söylediklerini; örneğin; Kayseri yerine "Gayseri", Konya yerine "Gonya" dediklerini bu münasebetle Kevkâvus yerine "Gaygavus" diyerek bunun da zamanla "Gagauz" şeklini aldığı görüşünü ortaya koymaktadır.²⁸⁹

Embiya Çavuş ise Gagauz kelimesi için "Gök Oğuz" şeklini işaret ederek Gagauzların, Bizans döneminde Karadeniz sahillerine yerleştiklerini ve Rusya'yı Ortodokslaştırmak için yola çıktıklarında yol üstündeki bu Oğuz Türklerini de Hristiyanlaştırdıklarını belirterek, Ahmet Cebeci gibi bu Türk topluluğunun Bizans tarafından Hristiyanlaştırılan Oğuz Türkleri olduğu görüşünü paylaştıklarını söyleyebiliriz. Moldova ve Ukrayna'nın dışında Bulgaristan'da da Varna, Balçık ve Burgaz gibi şehirlerde yaşayan Gagauzlar ile çeşitli ortamlarda bulunan Embiya Çavuş, misafirperverliklerine, Türkçe konuşmalarına ve Türklere gösterdikleri saygı ve sevgi karşısında bu insanlara hayran kaldığını dile getirmiştir.²⁹⁰

Rusya'da ilk defa 1817 sayımlarında Gagauz isminin zikredildiğini belirten Ahmet Cebeci, Rus yöneticilerin Gagauzları şöyle tarif ettiklerini belirtmektedir:

Biz Rumeli'den getirdiğimiz insanları Basarabya topraklarına yerleştirirken bir kısım halk dedi ki, Biz Bulgarlarla aynı köyde olmak

²⁸⁹ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.195-196.

²⁹⁰ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.237.

istemiyoruz, ‘niçin siz Bulgar değil misiniz? Diye sorunca, hayır biz Bulgar değiliz, bize Gagauz derler, biz Hristiyan Türkleriz, biz Türkçe konuşuruz, Bulgarlarla anlaşamayız, bizim onlarla hiçbir alâkamız yok, bizimle kavgalılar, onlarla anlaşamıyoruz, o yüzden ayrı köy kurmak istiyoruz’, demişlerdir.²⁹¹

Buradaki alıntıdan da görüleceği üzere, Gagauzların kendilerini “Hristiyan Türkler” olarak tanımladıkları ve kendilerini Slavlaşarak Türk özelliklerini yitiren Bulgarlardan ayırdıkları görülmektedir. Kendilerini Bulgarlardan ayırmalarına rağmen daha sonraki yönetimler tarafından Hristiyan olmaları münasebetiyle Bulgar nüfusu içerisinde daha kolay eritilecekleri düşünülerek zorunlu göçe tabii tutulmaya başlanmışlardır. Bu kapsamda, Ahmet Cebeci 1965 yılında ziyaret ettikleri Kocaoğullar köyüne Doyran köyünden yaşayan otuz hane Gagauz’un Bulgarlar ile evlenerek karışmaları ve eriyerek yok olmaları için getirildiklerini fakat Gagauzların Hristiyan Bulgarlar yerine Müslüman Türkler ile komşuluk ettiklerini ve Türkçe konuşmayı sürdürdüklerine şahit olduğunu belirtmiştir. Tabi ki bu durumun her yerde aynı olmadığını verdiği Moldova örneği ile dile getirmektedir. Şöyle ki, Ahmet Cebeci’ye göre Moldova’daki Bulgarlar Gagauzlar ile karıştıkları için zamanla Bulgarca’yı da unutarak Gagauzlaşırken, bu durumun tam tersi olarak Bulgarlar ile kız alıp veren ve Bulgarlar arasında yaşayan Gagauzların da zamanla Bulgarlaşmışlardır.²⁹²

Buradan da anlaşılacağı üzere zamanla Bulgarlaşan bir Gagauz nüfusu var olmakla beraber, Osman Gülmen, Bulgarların yalnızca Bulgarlaşan Gagauzları değil, Bulgarlar ile ortak dinî inanca sahip olmaları sebebiyle, kendisini Türk ilan eden bütün Gagauz toplumunu, azınlık statüsü tanımayarak nüfus sayımlarında kendi Bulgar nüfusları içerisinde değerlendirdiklerini ayrıca dile getirmiştir.²⁹³

Gagauz Türkleri ile Bulgaristan Türkleri arasındaki ilişkilerin derecesine en iyi örneklerden birisi Varna Emniyet Müdürlüğü’nde tutuklu olarak çeşitli işkencelere maruz kaldığı sırada hücresinde Nikolinka adında bir Gagauz kadını ile yaşadıklarıdır. Tırnak aralarına iğne batırılmak

²⁹¹ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.197.

²⁹² Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.199-273.

²⁹³ Gülmen, *Bulgaristan Türk’ünün Anıları*, s.70.

suretiyle işkence edilen bu kadının, Embiya Çavuş'un bir Türk olduğunu öğrenince ellerini kaldıramadığı halde kollarıyla boynuna sarılarak kendisini Oğuz Türkü bir Gagauz olarak tanıtmaması, Gagauz Türkçesinde konuşmanın yasaklanması ile zorla Bulgarlaştırılmaya çalışılsalar da Türklerle kardeş olduklarını beyan etmesi, öldürülecek olsa dâhi hücrede bir Türk ile beraber olduğu için içinin rahatladığını söylemesi, bu iki farklı Türk unsurun aralarında teşekkül eden ilişkilerin derinliğini gösterdiği düşüncesindeyiz. Nikolinka'nın bu sıralarda 6 yaşında bir çocuğu olduğunu da belirten Embiya Çavuş, 10 yıl sonra aynı hücreyi paylaştığı bu kadının oğluna Belene'de rastlamış ve çocuğun ebeveynlerinin 1947 yılında öldürüldüğünü öğrenmiştir.²⁹⁴

Buradan da anlaşılacağı üzere millî varlığının farkında olan fakat kendi kimliği üzerinde söz söyleme hakkı tanınmayan Gagauzların; Bulgaristan Türklerine uygulandığı gibi komünist Bulgarlar tarafından kadın, erkek ve çocuk demeden işkenceye maruz kaldıkları görülmektedir. Ayrıca hemen hemen bütün hapis hayatı boyunca diğer ırkçı Bulgar mahkûmların Türk mahkûmlara uyguladığı şiddetten uzak kalabilmek için Türk olduğunu, yakınlık duyduğu ve yardımlaştığı Bulgarlardan dâhi gizleyen Embiya Çavuş'un kimliğini bu insanlara açıklamasının bu iki Türk unsurun birbirlerine olan güven duygusunun boyutunu gözler önüne serdiğini söyleyebiliriz.

Bunların yanı sıra Rafet Ulutürk'ün de Romanya'da yaşayan Gagauzların Yunanlar tarafından toplanarak Yunanistan'a götürüldüklerini ve buraya yerleştirilenlere Gagauzların Yunan ırkından oldukları ve anavatanlarının Yunanistan olduğu yönünde propaganda yapıldığını yazdığı görülmektedir. Gagauzların Fener Rum Patrikhanesine bağlanmaları için uğraşıldığını fakat Gagauzların kendilerini İstanbul Ortodoks Kilisesi'ne bağlamak istediklerini de belirten Rafet Ulutürk, ayrıca Gagauzlar üzerindeki Rus etkisinden de bahsetmektedir. Gagauz Yeri'nde kiliselerde çoğunlukla ibadet dili olarak Rusçanın tercih edildiğini, buna nazaran Gagauz Türkçesinin çok az bir bölgede kullanıldığına şahit olduğu belirtmektedir. Bu sebeple Gagauz Yeri'nde ibadetlerin Gagauz

²⁹⁴ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.75 ve 236-237.

Türkçesinde yapılmasının teşvik edilmesi gerektiğini, Gagauz Türkçesinde yapılan İncillerin basılarak dağıtımının yaygınlaştırılmasını, bu İncillerin yanında Gagauz Türkçesinde hazırlanmış Gagauz tarihi ve genel Türk tarihi kitaplarının da dağıtılması gibi, bizim de desteklediğimiz, öneriler sunmaktadır.²⁹⁵

Dolayısıyla mensup oldukları din münasebetiyle kolay etki altına alınacakları düşüncesiyle Bulgarlar için Bulgar, Yunanlar için Yunan olarak kabul edilen Gagauzların, hatıralar içerisinde, kendilerini Türk, dillerini de Türkçe olarak ilan ettiklerini görmekteyiz. Dinî unsurları farklı olsa dâhi bu insanların Bulgarlar veya Yunanlardan ziyade aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan Türklere yakınlık gösterdikleri, ayrıca aralarında sevgi, saygı ve güvene dayalı bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.4. Pomaklar

Gagauzlar gibi, XI. yüzyılda Orta Asya'dan ayrılarak Karadeniz'in kuzeyinden ilerleyerek Ukrayna ve Romanya üzerinden Bulgaristan ve çevresine gelip yerleşen Kuman-Kıpçak ve Peçenek Türklerinin soyundan olan Pomaklar; ilk olarak Dobruca, Rodoplar ve Doğu Makedonya topraklarına yerleşmişlerdir. Özellikle Plevne, Filibe, Teteven, Lofça, Selânik, İşkodra, Kosova, Manastır bölgelerinde yaşamışlardır. Günümüzde ise sayıları 750 bin ile 850 bin civarında olan Pomaklar; çoğunlukla Trakya, Pirin, Vardar bölgeleri ve Doğu Rodoplar'dan Arnavutluk'a doğru uzanan dağlık alanlarda yaşamlarını sürdürmektedirler.²⁹⁶

Osman Gülmen, yoğun olarak Bulgaristan'ın Rodoplar bölgesinde yaşayan Pomakların, yaşadıkları bölgenin Yunan sınırı olması ve çok dağlık olan bu bölgeden komünist karşıtı Yunan güçlerin kolayca Bulgaristan'a geçebileceğinin düşünülmesi, ayrıca Bulgarların Pomaklara güven duymaması sebebiyle Bulgaristan'ın iç kesimlerine zorunlu olarak göç ettirildiklerini yazmaktadır. Ayrıca yazar Bulgarların, Gagauzlar gibi, Pomakları da “Bulgar” kabul ettiklerini belirtmektedir. Müslüman

²⁹⁵ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, ss.145-199.

²⁹⁶ İlker Alp, *Pomak Türkleri (Kuman-Kıpçaklar)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2008, s.5 ve 17; Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri*, Köksav yayınları, Ankara, 1993, s.16.

olmalarının yanı sıra dillerinin Bulgarcaya yakın olması ve Bulgarca konuşmaları sebebiyle Bulgarlar, Pomakları “Bulgar Müslümanı” (*Bilgaro Muhammedanin*) olarak isimlendirmişler ve “sadık, güvenilir vatandaşlar” olarak görmeseler dâhi nüfus sayımlarında kendilerinden saymışlardır.

Ayrıca Osman Gülmen, Müslüman Pomakları şu şekilde tanıtmaya devam etmektedir:

Pomakların dinî inançları aynı Türklerinki gibidir. Onlar da Sünni ve Hanefidirler Kuran okurlar, namaz kılarlar, oruç tutarlar camileri ve mescitleri vardır. Türklerle kız alışverişinde hiçbir mahzur görmezler, aynı bizim gibi mevlüt ve Türkçe dualar okurlar ve Türkiye’ye de bir kurtarıcı gözüyle bakarlar onların da Türkiye’de akrabaları vardır.²⁹⁷

Bu bilgilerden hareketle, dilleri farklı olsa dâhi Türklerle aynı dine mensup olup ibadetlerini Türkçe ile yapan Pomakların gerek dinî faaliyetler gerek akrabalık ilişkileri gerekse “güvenilmeyen Bulgar vatandaşları” olarak Türklerle aralarında sıkı ilişkilerin kurulduğunu söyleyebiliriz. Özellikle iki grup arasında dinî bağların ön plana çıktığını belirten Osman Gülmen, nüfus kayıtlarına “Bulgar” olarak kayıt edildikleri için Türkiye’ye göç edemeyen ve Bulgar köylerine sürülerek eritmeye çalışılan Pomakların, göç sebebiyle Türklerin boşalttığı köylere yerleşmeye başladıklarını yazmaktadır. Türk köylerinin sahip olduğu ve Pomaklar tarafından da bir yerde yaşamak için elzem kabul edilen iki unsurun bulunduğunu, bunların ise cami ve Müslüman mezarlığı olduğunu ayrıca belirtmektedir.²⁹⁸

Dolayısıyla Bulgarlar için Bulgar olarak kabul edilen ve “Bilgaro Muhammedanin” şeklinde isimlendirilen Pomakların, bu dış kabul ve isimlendirmelere karşı kendilerini nasıl tanımladıklarına değinecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Embiya Çavuş’un Belene’de kaldığı dönemde tanıştığı Ali Agus isimli Pomak’ın, Bulgarların yürüttüğü Pomaklar Slav asıllı Bulgarlardır şeklindeki propagandalarını kabul etmeyerek bu propagandaya karşı çıkmak için “Rodoplar’daki Pomak Türklerinin Kurtuluşu” isimli bir örgüt kurduğunu ve bu sebeple Belene’ye gönderildiğini yazmaktadır. Ayrıca

²⁹⁷ Gülmen, *Bulgaristan Türk’ünün Anıları*, s.68.

²⁹⁸ Gülmen, *Bulgaristan Türk’ünün Anıları*, s.139.

Embiya Çavuş, Ali Agus'un mensup olduğu toplumun kökeni için Anadolu'dan gelen Kuman Türkleri olduklarını ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya gidişleri zamanında Müslümanlığı kabul edip, Osmanlıların Balkanlar'daki mücadelelerinde Osmanlıların yanında savaşarak onlara yardımcı olduklarını, bu sebeple Bulgarların kendilerine "Pomagaç" (yardımcı) dediklerini belirttiğini aktarmaktadır.²⁹⁹

Osman Kılıç da Belene'de kaldığı sırada Kâşif isminde bir Pomak ile tanıştığını belirterek Pomakları şöyle tanıtmıştır:

Mahkûmlar arasında bize çok büyük yakınlık gösteren bir arkadaşımız vardı: Kâşif. Aramızda Pomak Kâşif olarak tanınmıştı. (...) Bu adamcağız, Rodop havalisinde, Yunan hududuna yakın bir köydeydi, dinleri İslâm'dı, yaşlıları güzel Türkçe bilirdi. Bulgarlar onları, millî menşeleri itibarıyla Bulgar saymalarına rağmen, Pomaklar bize daha büyük bir yakınlık ve samimiyet gösterirler, kendilerini her bakımdan bizden sayarlar. Dinî hassasiyetleri çok yüksektir. İçki içmezler, katiyen domuz eti yemezler. "Biz, Türk oğlu Türküz", "Müslümanız" der, başka bir şey demezler.³⁰⁰

Dolayısıyla biz, yukarıdaki bilgilerden hareketle bir topluluğun kendi millî aidiyetini beyan etme özgürlüğünün bulunduğunu, bu sebeple Pomaklar üzerindeki "Bılgaro Muhammedanin" gibi dış isimlendirmelerin kabul edilemeyeceğini, bu insanların kendilerini Slav kökenli Müslüman Bulgarlar olarak değil, tam aksine, Şamanist Kuman kökenli Müslüman Türkler olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Ayrıca yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere Bulgarlaşmayı kabul etmeyen Pomak Türklerinin de diğer Bulgaristan Türkleri ve Gagauzlar ile birlikte Belene gibi ceza kamplarına gönderildikleri de ortadadır.

Ahmet Şeref Şerefli de, şehir parkında karşılaştığı bir adamın kucağındaki çocuğa "Emine" diye seslenmesi üzerine yanlarına yaklaşarak Türkçe "Siz Türk müsünüz?" diye sormuş fakat yanıt alamayınca sorusunu Bulgarca tekrarlamış ve bu insanların Pomak Türklerinden olduklarını anlamıştır. Kendileri ile sohbet eden Ahmet Ş. Şerefli, Ahmet Lazov isimli babanın kendisini Türk olarak tanıttığını fakat Türkçe bilmediğini, dillerinin

²⁹⁹ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.233.

³⁰⁰ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.555-556.

unutturulduğunu söylediğini aktarmaktadır. Ayrıca çocuğunda kendileri hakkında şöyle söylediğini de belirtmektedir: “*Babamın adı Ahmet, benim adım Emine. Anaokulunda öğretmen bana “Emilya” diye sesleniyor ama ben Emine’yim. Emine! Türk’üm!*”³⁰¹

Bulgaristan’ın kuruluşundan ve özellikle 1970’li yıllardan itibaren artarak devam eden Pomaklar üzerindeki Bulgarlaştırma politikalarının sonuç vermediği, anaokulu öğrencisi bir Pomak çocuğu tarafından böylece dile getirilmiştir.

Pomakların genellikle uzun boylu sarışın mavi gözlü kırmızı yanaklı insanlar olarak tanıtan Ahmet Yılmaz’ın da Pomakları Kuman-Kıpçak Türklerinin torunları olduğu ve 1912 yılındaki Balkan Harbi’nde diğer Türk topluluklarına katılarak Türkiye’ye göç ettiklerini belirttiği görülmektedir. Ayrıca yazar, bu insanlar Türk değilse onca ülke arasında neden Türkiye’ye geldiler ve neden kurtuluşu bağrına sığındıkları “anavatan” Türkiye’de aradılar diye düşündüğünü de dile getirmektedir.³⁰²

Pomak evlerinde misafir olarak bulunan Mehmet Türker’in de Pomakların; Osmanlı’dan önce Rodoplar’a yerleşen Kuman Türlerinin Osmanlı devrinde Anadolu’dan gelen Yörüklerle kaynaştıklarını, ayrıca, son derece iman ve direnç sahibi insanlar olduklarını dile getirmektedir.³⁰³

Ayrıca, 2011 yılında Bulgaristan’ın çeşitli Pomak köylerinde toplantılara katılan Ahmet Cebeci, bu insanların çocuklarının Türkçe öğrenmelerini ve Türkiye’de okumalarını istediklerini, kendilerinin de Türkçe öğrenerek Bulgarca konuşmayı bırakmak istediklerini, bu sebeple Türkçe kurslar ve Türk okullarının açılmasını arzuladıklarını aktarmaktadır. Ayrıca tüm Bulgaristan’daki Türk gençleri gibi ekonomik sıkıntılar çeken Pomak Türklerinin de yeni iş sahalarının açılarak kendilerinin ekonomik olarak da desteklenmesini beklediklerini belirtmektedir.³⁰⁴

³⁰¹ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.259.

³⁰² Yılmaz, *İki Ülke*, s.233.

³⁰³ Türker, *Belene Adası*, s.237.

³⁰⁴ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.260-261.

3.2.5. Çingeneler

Ahmet Ş. Şerefli, nesiller boyunca bir kültür birikimi ortaya koymamış Çingenelerin Bulgaristan'da 500 bin kişilik bir azınlık grubu oluşturduklarını ve bu gruba mensup olan Çingenelerin; Bulgaristan'ın sokak süpürgeçileri, tuvalet ve kanal temizleyicileri, bulaşıkçıları olarak görüldüğünü yazmaktadır. Hak, adalet ve özgürlük gibi kavramlardan pay alamamış bu insanları işaret etmek için kullanılan "Çingene" kelimesinin Bulgarların dilinde Türkleri aşağılamak için kullanılan bir küfür olarak kullanıldığını belirtmektedir.

Ayrıca Ahmet Ş. Şerefli, Bulgaristan Çingenelerini kendi içerisinde üç gruba ayırarak şöyle tasnif etmiştir:

1. Grup: Türk Çingeneleri; Türkler ile ortak alanlarda yaşayan ve zamanla Müslümanlaşan Çingeneler,
2. Grup: Bulgar Çingeneleri; Bulgar ile Ortak alanlarda yaşayan ve zamanla Hristiyanlaşan Çingeneler,
3. Grup: Romen Çingeneleri; Romenlerin (Ulah) tesiri altında kalan Çingeneler.³⁰⁵

Ele aldığı bu üç grup içerisinde nüfus olarak diğerlerine oranla daha kalabalık olan ve kendilerini "Biz Türk'üz" diyerek tanıttıklarını belirten yazar, Müslüman "Türk Çingene" azınlığının yüksek doğum oranı sebebiyle yönetim tarafından baskı altına alındığını fakat yüksek doğum oranlarını engelleyemedikleri için Çingeneleri de Bulgarlaştırmaya başladıklarını yazmaktadır.

Diğer azınlıklara uygulanan baskı ve şiddet unsurlarına maruz kalmalarına rağmen Çingenelerin bir millet oluşturmamaları ve kültürel bir birikimlerinin olmamaları sebebiyle düğün, cenaze vb. gibi uygulamalarda daha serbest bırakıldıklarını, Bulgarların onların kültürsüzlüğü ile alay ettiklerini ve Çingenelerden tek beklentilerinin çok çocuk doğurmamaları olduğundan da bahsedilmektedir.³⁰⁶

³⁰⁵ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.159.

³⁰⁶ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.159 ve 241,

Yusuf Ahmet Taşkın da Çingene erkeklerinin, geceleri gruplar hâlinde çalışarak Razgrad'ın sokaklarını yıkadıklarını, bu sırada bazılarının hırsızlık da yaptıklarını, Çingene kadınlarının ise çiçek bahçelerinde çalıştıklarını belirtmektedir. Ayrıca, özgürlüklerine ve eğlenceye düşkün Çingeneler içerisinde Razgrad Çingenelerinin çoğunlukla Türkçe konuştuklarını, Çingeneceyi çok nadir kullandıklarını gördüğünü söylemektedir.³⁰⁷ Ayrıca bunların yanı sıra Ömer O. Erendoruk, Çingene kadınlarının köy köy gezerek eski eşyalar sattıklarını, kalburculuk, elekçilik ve sepetçilik gibi mesleklerin de bu Çingene kadınlarının uğraştığı işler arasında gösterilebileceğini belirtmektedir.³⁰⁸

Bunların yanı sıra Ahmet Cebeci, Çingeneler içerisinde Türk Çingenesi olarak adlandırılan kesimin kendilerine “Millet” dediklerini ve kendilerinin tanımlarken “*biz Çingene değiliz, Çingenece bilmeyiz, biz Türküz, Türkçe konuşuruz, Türk'ün fukarasıyız, bize usta denir*” dediklerini aktarmaktadır. Ayrıca öğretmen olarak çalıştığı yıllarda Türk çocuklarının Türkçe derslerinden kaçtıklarını fakat bu Müslüman Çingene çocuklarının kendisini hazır beklediklerini de yazmaktadır. Türkçe dersi verdiği bu Çingene çocukları ile ilgili bir anısı ise şöyle anlatmaktadır;

Çingene çocuklarına ders verdiği sırada derse gelen müdür başyardımcısının kendisine Çingene çocuklarını Türkçe derslerine alamayacağını belirtmiştir. Ders verdiği çocukların nüfus cüzdanlarında “Türk” yazılı olduğunu gördüğünü söylemişse de müdür yardımcısı karşı çıkarak bunların Çingene olduklarının renklerinden belli olduğunu dile getirerek isteğini yinelemiştir. Fakat Ahmet Cebeci'nin bu çocukların Çingenece bilmediklerini, evde Türkçe konuştuklarını ve kendilerinin Türk addettiklerini, ayrıca nüfus cüzdanlarında da Türk yazılı olması sebebiyle dersten çıkaramayacağı konusunda direnince müdür yardımcısı geri adım atmak zorunda kalmıştır.³⁰⁹

Kısaca özetlemeye çalıştığımız Ahmet Cebeci'nin bu anısından hareketle Müslüman Çingenelerin, Çingeneliği kabul etmeyerek kendilerini Türk kabul ettiklerini, Türklerle beraber Türk okullarında eğitim alabilmek

³⁰⁷ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.207.

³⁰⁸ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.203.

³⁰⁹ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.155.

için Türk kimlikleri aldıklarını, kendilerini Türk beyan ettiklerini söyleyebiliriz.

Ayrıca Ahmet Cebeci, Sofya Hukuk Fakültesi'nde çalışan İvanka Tomova isimli bir akademisyenin “Bulgaristan’da Çingener” adlı bir çalışma yaptığını ve Müslüman Çingenerin Çingeneliği asla kabul etmediklerini belirttiğini aktarmaktadır. İvanka Tomova’nın da bu Çingenerin kendileri için Çingenece bilmediklerini, Türkçe konuştuklarını beyan ettiklerini ve bu bilgiye dayanarak Türk olduklarını fakat fakir oldukları için kendilerine Çingene dendiğini söylediklerini, sonuç olarak Türk olduklarında ısrar ettiklerini bildirdiğini de aktarmaktadır.

Öğretmenlikten atıldıktan sonra çeşitli inşaat işlerinde çalışan Ahmet Cebeci, Usul Köy’de Çingener için bir cami inşa ettiklerini ve bu caminin inşası bitince gösterdikleri sevinç ifadelerini şöyle dile getirdiklerini yazmaktadır: “ *‘Biz de artık Müslüman olduk, kimse artık Çingene diyemez, dinsiz diyemez’ diye seviniyorlardı. ‘Bizim de artık camimiz var. Biz de artık Türküz’ diyorlardı.*”³¹⁰

Ayrıca genellikle Çingenerin Bulgarlardan ziyade Türklere yakınlık gösterdiklerini dile getiren Ahmet Ş. Şerefli, bu duruma örnek olarak İslimye’de (Sliven) karşılaştığı Çingene gencini örnek vermektedir. Boynuna astığı kast çalar ile son ses Türkçe türkü dinleyen Çingene gencini sesi kısmasını yoksa kendisini eşek sudan gelinceye kadar döveceklerini söyleyerek uyarmıştır. Çingene genci Türkçe anlamadığını söyleyince bu sefer Ahmet Ş. Şerefli anlamadığı Türkçe Türküleri neden dinlediğini sormuştur. Bunun üzerine Çingene gencinin Bulgarca olarak kendisine “*Kalbim anlıyor! Kalbim! Türkülerin dili kalbin dili...*” diyerek cevap verdiğini ve yolun ortasında bir köçek havası oynadıktan sonra yine “*Karayım, ne var sanki? Ben Türk’üm be! Türk!...*” dediğini aktarmaktadır.³¹¹

Ayrıca Ahmet Cebeci’nin de Çingener ile ilgili değindiği bir diğer nokta da diğer iki grubu temsil eden Bulgar ve Romen Çingeneri konusudur. Bulgaristan’daki sayıları yüz bin civarında olan Romen

³¹⁰ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.253-254.

³¹¹ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.496-497.

Çingenerinin, Romence konuştuklarını ve çoğunlukla ağaç işleriyle uğraşarak ahşap alet edevat sattıklarını, Türk Çingeneri gibi kolhoz işlerinde çalışmaya gitmediklerini, tarlalarda ve ağır işlerde çalışmadıklarını yazmıştır. Bunların yerine Romen Çingenerine asfalt düzeltme işlerinde taş kırdıklarını, kırılacak taşları yol boyunca gölgelik ağaçların altına yığarak burada kırdıklarını, eğer gölge yoksa bu işe de gitmediklerini ayrıca belirtmektedir.³¹² Embiya Çavuş da kaşıkçılıkla geçinen ve göçebe bir yaşam tarzını sürdüren bu Ortodoks Romen Çingenerinin aynı zamanda Dobruca ve Tuna boylarında yaşadıklarını ve “Ulahlar” olarak adlandırıldıklarını, Ahmet Yücetürk de Ulahların “ayı oynatma” gibi işler yaptıklarını belirtmektedir.³¹³ Ahmet Cebeci de Ulahlar ile ilgili olarak; 1940’a kadar Romanya hâkimiyetinde olan Pazarlık ve Silistre vilayetlerine Makedonya’dan getirilen Ulahların yerleştirildiklerini ve bu insanların “çok uyuz, çok kavgacı, bıçaksız ve tabancasız gezmeyen eşkıya tipli herifler” olduklarını belirtmektedir.³¹⁴

Askerlik görevini yaptığı sıralarda kendisine bir koro oluşturması için dört Çingene müzisyenin getirildiğini anlatan Ahmet Cebeci, bu Çingenerden üçünün Romen, geri kalanının ise Bulgar Çingenesi olduğunu ve bu Bulgar Çingenesinin “*ben Bulgar Çingenesiyim, bunlar Romen Çingenesi, bunlar cahil Çingene bunların müzikten de anladığı yok*” dediğini aktarmaktadır.³¹⁵ Dolayısıyla, farklı millet unsurları ile ilişkilerine göre şekil alarak o milletin yaşam koşulları ve kültürel değerlerine uyum sağlamaya çalışan, bu sebeple farklı şekillerde isimlendirilen Çingenerin bu ayrımı kendi içlerinde de birbirleri ile olan ilişkilerine yansıttığını söyleyebiliriz.

3.2.6. Bulgarlar

Tarihî olaylar silsilesi içerisinde Bulgar milletinin siyasî ve dinî bağımsızlık hareketi için atılan önemli iki adım bulunmaktadır. Bu amaçla atılan adımlardan ilki; Rum Ortodoks Kilisesi’nin (Fener Rum Patrikhanesi)

³¹² Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.253-254.

³¹³ Çavuş, *Bulgaristan’da*, s.205; Yücetürk, *Kızıl Cehennem*, s.215.

³¹⁴ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.93.

³¹⁵ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.67.

Bulgar milleti üzerindeki dinî etkilerini ortadan kaldırmak için bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulmasıdır. Bağımsız bir Bulgar kilisesinin teşekkülü için Osmanlı Padişahına başvuran Bulgarlar, bu isteklerine Sultan Abdülaziz'in 1807 tarihli Padişah Fermanı ile kavuşarak, Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrı bir Bulgar Piskoposluğu'nu Osmanlı Devleti'nin desteği ile kurarlar. Osmanlı Devleti'nin sağladığı bu imkân ile Bulgar milleti, kendi kiliselerini kurarak bu kiliselerde Bulgar din adamları yetiştirmeye, dua ve ibadetlerini de Bulgarca yapmaya başlar.

Böylelikle manevî bağımsızlıklarını elde eden Bulgarlar, tam bağımsızlık amacıyla, ikinci adım olarak Osmanlı (Türk) idarî egemenliğine karşı mücadele hareketleri başlatmışlardır. Bu amaçla birçok Bulgar genci dış ülkelere eğitim için gönderilmiş, halk arasında Bulgar milletinin bağımsızlığı ve onlara göre “Osmanlı esareti” ile ilgili propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Yurt dışında eğitim alan gençlerin yurda dönmesinin ardından kilise (papazlar) ve okullar (öğretmenler) aracılığıyla bu propagandalar halk arasında “Türk karşıtlığı” şekline bürünerek devam etmiş ve bu propagandalar sonucunda meydana gelen olaylar, “Osmanlı'da Bulgar Ayaklanmaları/İsyanları” adıyla tarihe geçmiştir.³¹⁶

Dolayısıyla Bulgar milletinin bağımsızlık hareketi ve Bulgar halkı içerisinde uyandırılmaya çalışılan Bulgar milliyetçiliğinin, “Türk karşıtlığı” kavramı üzerine inşa edildiğini belirten Osman Gülmen, bu bakımdan destanlarında dâhi sıkça Türklere intikam alma konuları işleyen Bulgar milletinin, tarihte Türklere karşı mücadele etmiş Bulgarları da millî birer kahraman olarak gördüklerini dile getirmiştir.³¹⁷

Osmanlı (Türk) idaresine karşı mücadele ederek millî kahraman mertebesine yükseltile Bulgar komitacılarından (eşkîya, haydut) Hristo Botev ve Vasil Levski isimleri Bulgar milleti için büyük önem arz etmektedir. Vasil Levski, merkezi Bükreş'te bulunan “Bulgar Devrimci Merkez Komitesi” isimli örgütü kurarak çete hareketlerine başlamışsa da bir

³¹⁶ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden*, s. 11,12 ve 23.

³¹⁷ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden*, s.145.

süre sonra Osmanlı kolluk kuvvetleri tarafından yakalanarak Sofya'da asılmıştır.^{318*}

Vasil Levski'nin asılması olayı her türlü basın-yayın ve eğitim-öğretim kurumu aracılığıyla canlı tutulmaya çalışılan Türk düşmanlığı için eğitimsel bir araç olarak kullanılmıştır. Bulgar çocuklarının nasıl eğitildiğine dair Ahmet Yılmaz'da Eski Cuma ekmek fabrikasında Bulgar Kolyo ile beraber çalışan Yusuf Hacı İbiş'in bir hatırasını aktarmaktadır. Şöyle ki, Kolyo'nun evine misafir olduğu bir gün "Yusuf" ismini duyan Kolyo'nun anaokuluna giden torunu kaşlarını çatarak kendisinin karşısına geçmiş ve "Sen mi astın Vasil Levski'yi?" demiştir.³¹⁹

1961-962 yıllarında Karlova şehrindeki Levski Müze Evi'ni öğrencileri ile ziyaret etmeye giden Ahmet Cebeci, karşılaştığı 90 yaşlarındaki ihtiyar bir Bulgar'ın, İvan Vazov tarafından kahraman ilan edilen Vasil Levski'nin faaliyetlerine dair kendisine anlattıklarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Yaşlı Bulgar, kendisinin o devri yaşadığını, Türkler zamanında Bulgarların rahat ve özgür bir yaşam sürdürdüklerini fakat Bulgaristan kurulduktan sonra bu düzenin bozulduğunu söylemiştir. Daha sonra, V. Levski'nin Bulgar kızlarını kaçırıp iffal ettikten sonra öldürdüğünü, o zamanlar 16 yaşında olan kendi ablasının da kaçırılarak dağdaki bütün haydutların tecavüzüne uğradıktan sonra kayalardan aşağı atılarak öldürüldüğünü, ablasına ait ceset parçalarını kayaların dibinden topladıktan sonra cenaze törenini yapabildiklerini anlatmıştır. Ayrıca, zengin Bulgarların hem mallarını hem de kızlarını kaçıran V. Levski'nin, Bulgar düşmanı bir katil-haydut olduğunu ve H. Botev'i kıskanan İ. Vazov tarafından Botev'i gözden düşürmek için yüceltildiğini söylemiştir.³²⁰

Vasil Levski'nin asılmasından sonra kurulan örgütün başına geçen Hristo Botev de V. Levski'nin yolundan ilerlemiş, Romanya'da 200 kişilik bir çete kurarak Vraca (Vratsa) dağlarında mevzilenmiştir. Lakin düzenli

³¹⁸ Cambazov, *Yeni Işık*, s.318.

* Rafet Ulutürk, Cambazov'un aksine, 1872 yılında Sofya Mahkemesinde yargılanarak idam cezası alan Vasil Levki'nin, cezaevindeyken intihar ettiği için asılamadığını, fakat yine de her yıl bu olay ile ilgili bir tören düzenlendiğini belirtmektedir.

³¹⁹ Yılmaz, *İki Ülke*, s.307.

³²⁰ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.248-249.

Osmanlı ordusu karşısında adamlarının çoğunu kaybeden H. Botev, nereden geldiği belli olmayan bir kurşun ile öldürülmüştür. H. Botev'i kimin öldürdüğü sorusu ise Bulgar tarihçileri arasında iki farklı görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bulgaristan'ın kabul ettiği resmî tarih anlayışına göre H. Botev bir Türk kurşunu ile dolayısıyla Türkler tarafından öldürülmüştür. Bulgarların büyük çoğunluğuna sadece bu görüş benimsetildiği için, Bulgar milleti içerisinde kabul gören ana düşünce budur diyebiliriz.

Bu anlayışın dışında bir de H. Botev'in Türkler tarafından değil de kendi dava arkadaşı Bulgarlar tarafından öldürüldüğüne dair bir görüş bulunmaktadır. Bu görüşe göre, sonuna kadar mücadele etmeyi arzulayan H. Botev'in, Osmanlı ordusu karşısında sayıca çok az kalan ve dağılarak hayatta kalmak isteyen komitacılar arasında çıkan bir tartışma sırasında kendi arkadaşları tarafından vurularak öldürülmüştür.³²¹

Osman Kılıç'ın hapiste kaldığı sırada tanıştığı fakat adını unuttuğu bir Bulgar, Bulgar kilisesi Sveti Sinod'ta yüksek makamlı bir papaz olan arkadaşının babasının, bir başpapazın kendisinin ölümünden 40 gün sonra açılmak üzere bir mektup bıraktığını ve başpapaz öldükten sonra bu mektubun Sveti Sinod'ta toplanan bir heyet önünde açıldığını aktarmıştır. Açılan mektup şu şekildedir:

(...) Hristo Botev'in çetecilerinden sağ kalan bilmem hangi son Bulgar komitacısı, ölmeden evvel bana şunları söylemiştir. Bir akşamüstü, Vraca dağlarında, Botev'le münakaşaya giriştik. Karşımızda koskoca bir Osmanlı ordusu vardı. "Bu işten vazgeçelim, sonunda akıbetimiz feci olacaktır, hepimiz öleceğiz, vakit varken dağılalım ve böylelikle bu feci akıbetten kurtulalım; dedik. Botev razı olmadı. O akşam, tek başına, Vola tepesinde bir kayaya dayanmış düşünüyorken, çetecilerden biri bir kurşunla Botev'i vurdu. Botev, Türkler tarafından öldürülmemiştir.

Osman Kılıç'ın da Ahmet Cebeci gibi Bulgar milletine mensup insanların ağzından aktardıkları bu satırlar dolayısıyla, Bulgarlar içerisinde Türk karşıtlığıyla bezeli bu resmî tarih anlayışını kabul etmeyen bir kesimin varlığından da söz edebiliriz. Ayrıca Osman Kılıç, yukarıdaki Bulgar'ın

³²¹ Cambazov, *Yeni Işık*, ss.318-319.

konusmasını dinleyen Prof. Katsarov'un öfkeyle kalkarak bunları dile getiren Bulgar'ı "köpek" olarak nitelendirdiğini, bunlar gerçek olsa dâhi Bulgar edebiyatı ve tarihi için bir mihenk taşı olan, Bulgar gençlerine örnek gösterilen H. Botev hakkında böyle bir tezi kabul etmenin mümkün olmadığını söylediğini aktarmıştır.³²² Dolayısıyla, H. Botev'i Türkler öldürmüştür tezini savunan Katsarov gibi milliyetçi Bulgarlar için gerçek olaylara dayanarak değişen, gelişen tarihsel bir bakış açısı yerine, bakış açısına göre tarihsel gerçekliklerin değiştirilmesinin daha çok kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Dolayısıyla daha anaokulundan itibaren Bulgar gençlerine Türklere karşı mücadele etmeleri sebebiyle Bulgar tarihinin merkezine oturtulmuş Bulgar komitacılarının rol model olarak gösterildiğini ve bu insanların bu yönde "Türk düşmanı" olarak eğitildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Resmî Bulgar tarih anlayışının "Türk düşmanlığı" üzerine kurulu olduğunu dile getiren Osman Kılıç da bizim bu görüşümüzü ve Bulgarların Türklere yönelik bakış açısını; "*Türklere ilmî, iktisadî ve bedenî gerilik*" cümlesiyle kısaca özetlemektedir.³²³

Ahmet Cebeci de aşırı milliyetçi Bulgarların dilinde Türklerin "Çingene" ve "Pis Çingene" şeklinde aşağılamak için vasıflandırıldığını yazmaktadır.³²⁴ Bulgaristan'da döneminin en önemli Bulgar caz müzisyenlerinden Kameliya Todorova'nın Amerika'ya iltica etmesinin ardından Todorova'nın yerini Yıldız İbrahimova'nın aldığını belirten Ahmet Ş. Şerefli, konser salonlarındaki Bulgarların Y. İbrahimova için "*Harika ama Çingene!...*" diyerek sanatçının Türk kimliğini aşağıladıklarını yazmaktadır.³²⁵ Mehmet Türker'de Bulgarların "ibrikçi" diyerek Türkleri alaya aldıklarını belirtmektedir.³²⁶ Yukarıdaki yazarların belirttiği bu aşağılama durumunun yanında Osman Kılıç da "barbarlar" ve "fanatikler" gibi isimlendirmelerle de Türklere duyulan nefret duygusunun dile getirildiğini belirtmiştir.³²⁷ Bulgar tarih kitaplarında Türk kelimesi yerine

³²² Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.460.

³²³ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.120.

³²⁴ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.156.

³²⁵ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.257.

³²⁶ Türker, *Belene Adası*, s.17.

³²⁷ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.326.

“barbarlar” yazıldığını, bu sebeple aşağılanacakları düşüncesiyle Türk çocuklarının “ben Türk’üm” diyemediklerini belirten Ahmet Ş. Şerefli’nin de bu iki yazarın verdiği bilgileri onayladığını söyleyebiliriz.³²⁸

Türklere karşı izlenen baskı ve zulüm politikaları da bu nefret duygusunun ne boyutlara ulaştığını göstermektedir. Ömer Osman Erendoruk, “yeniden doğuş” olarak dile getirilen Bulgaristan Türklerini Bulgarlaştırma politikasının daha çok “yeniden öç alma” şeklinde ilerletildiğini, kadın veya erkek, genç veya ihtiyar, polis veya sivil, her Bulgar’ın “öç almak” için Türkleri dövmek, sakatlamak, onlara küfür ve hakaret etmek için bahaneler aradıklarını, bulamazsa uydurduklarını belirtmektedir. Ömer O. Erendoruk’un söyledikleri için verdiği örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Mestanlı Emniyet’inde tutuklu bulunan Türklerden birine kaç çocuğu olduğunu sormuşlar, dört çocuk cevabını vermesi üzerine “neden çok çocuk yaptın!” diyerek dövülmüş, aynı soruya bir çocuk cevabını veren başka bir Türkü de “neden çok çocuk yapmadın!” diyerek dövmüşlerdir.
2. Bir Türk gencinin üzerinde bir kâğıt parçasına yazılmış “İndim Çeşme Başına/ Yazı yazdım taşına/ Gelen geçen okusun/ Neler geldi başıma” türküsü bulunmuş, bu Türk genci de “Niye çeşme taşına yazı yazıyorsun? Kâğıt mı yok?” denilerek dövülmüştür.
3. Ev yaptım diyen yaptığı için, ev yapmadım diyen de yapmadığı için dövülmüştür.³²⁹

Mehmet Türker de birisinin bağdaş kurarak oturmasının “Türkçe oturma” olarak algılandığını, insanların “Türkçe öksürme, yürüme” gibi uydurma bahanelerle dövüldüğünü yazmıştır.³³⁰

Türk düşmanlığının ulaştığı boyutlara örnek olarak Yusuf Ahmet Taşkın da şöyle bir olay aktarmaktadır; Sandi isimli bir Bulgar toprak ağasının yanında 18 sene çıraklık yapan Köselere Akif, Sandi’nin üzerindeki hakkını ödemek için onun hasta oğlu Lüben’i ziyaret etmiştir.

³²⁸ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.113.

³²⁹ Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, ss.36-37.

³³⁰ Türker, *Belene Adası*, s.50.

Fakat bu ziyaret sırasında Lüben yastığının altındaki kasaturayı göstererek beş yıl önce bununla Köse Akif'i kesmek istediğini fakat babasının mani olduğunu, şimdi bir Türk bile kesmeden ölüp gideceğini, hiç değilse bir Türk öldürmüş olsa yüreğinin gam yemeyeceğini söylemiştir.³³¹

3 Mart “Kurtuluş Günü/Bayramı” etkinlikleri çerçevesinde Şıpka tepesine yerleştirilen Süleyman Paşa ve bir tabur Osmanlı askeri maketlerinin, elleri kılıçlı atlı Bulgarlar tarafından alkış tufanı içerisinde parçalandığını anlatan Rafet Ulutürk’ün de günümüzde dâhi bu tarihî “öç” anlayışının çeşitli törenlerle devam ettirildiğini belirttiğini söyleyebiliriz.³³²

Hatıralar içerisinde genellikle aşırı milliyetçi Bulgarlar ve sebep oldukları zararlardan bahsedilmekle beraber, özellikle komünist yöneticiler tarafından aşırı derecede korkutulmaları sebebiyle yaşanan olaylara açıkça ses çıkaramayan Bulgar halkı içerisinde, Türklere uygulanan baskı ve şiddet unsurlarını tasvip etmeyerek Türklere yardımcı olmaya çalışan bir kesimden de bahsedilmektedir. Bu kesimin içerisinde yer alan ılımlı Bulgarlar, Türklere karşı izlenen politikalara ses çıkarmaları için korkutulmuş, ayrıca uygulanan bu politikalara meşru bir zemin oluşturmak için bu Bulgarlar arasında Türklere karşı güvensizlik duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla Bulgar milleti arasında çeşitli söylentilerin çıkarıldığını belirten Ahmet Ş. Şerefli, şehirlerarası yolculukları sırasında Bulgarların; bir Türk gencinin 70 bin nüfuslu Razgrat’ın içme suyu ihtiyacını karşılayan Beli Lom (Ak Lom) barajına zehir atmak üzereyken suçüstü yakalandığını, Popovo kasabasında görevli bir Türk eczacının Bulgarlara ölüme sebep olacak ilaçlar verdiğini, Hasköy şehrinde ise bir Türk ebesinin yeni doğan Bulgar çocuklarını iğne ile öldürdüğünü konuştuklarına şahit olmuştur.³³³

Yaratılan bu psikolojik güvensizlik ortamının yanı sıra, bu kesim içerisinde yer alan, komünist yönetime ve politikalarına karşı çıkan muhalif Bulgarlara da çok sert bir şekilde davranılmıştır. 1947 yılında Varna hapisanesinin yer altı hücrelerine atılan Embiya Çavuş, komünizme karşı mücadele etmek için “Öğretmenler Birliği Örgütü” isimli teşkilatı kuran on

³³¹ Yusuf Ahmet Taşkın, *Ne Umduk Ne Bulduk*, (Bundan sonra: Ne Umduk), Dizgi Ofset, Bursa, 2007, ss.193-194.

³³² Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.104.

³³³ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.269.

iki kişilik Bulgar öğretmenlerden biri ile tanışmıştır. Yirmi yaşlarındaki bu Bulgar kadını E. Çavuş'a haftalardır burada işkence gördüklerini, bu işkenceler sonucunda bir arkadaşlarının öldüğünü, kendilerine cinsel taciz ve tecavüzde bulunulduğunu anlatmıştır. Ayrıca E. Çavuş, bu durumun her akşam devam ettiğini, her akşam görevliler tarafından "korkma, seni kurtaracağım" denilerek "ifadelerinin" alındığını, "ifadeyi" alan Bulgar görevlilerinin bir daha görünmediğini de anlattığını aktarmaktadır.³³⁴

Türklerin Bulgarlaştırılması politikalarının son hız devam ettiği günlerde İçişleri Bakanlığı mensuplarının ulusal toplantısında söz alan Şumnu Emniyet Müdürü General Kasabov: "*Ben Türk mahallesinde doğup büyüdüm. Türkleri iyi tanıyorum. Onlar devletine sadık vatandaşlardır!*" demiştir.

Mestanlı İlçe Emniyet Müdürü Albay Kalinov ise görevinden istifa ettiğini bildirdiği dilekçesinde: "*Türk yurttaşlarımızın yüzüne bakmaya utaniyorum...*" demiştir.

Kırcaali Sancak Emniyet Müdürlüğü nezdindeki 6. Şube'nin (Gizli Servis) Şef Yardımcısı, eski milletvekili Minço Minçev de görevinden istifa ederken: "*Ben felsefe okudum. Görevim insanların (Türklerin) adlarını değiştirmek değildir*" demiştir.³³⁵

Yukarıdaki örnekleri vererek Türklerin Bulgarlaştırılması politikaları karşısında Bulgarlar arasındaki bireysel karşı çıkışlardan bahseden İslâm B. Erdi, bu insanların komünist propaganda altında ezilerek seslerini kimseye duyuramadıklarını, fakat bir duruş sergileyerek birer insanlık örneği gösterdiklerini dile getirmekte olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Kışlaköy TKZS'sinin başına Türkler tarafından seçilerek getirilen Tsanü Velkov'un da Bulgarlaştırma operasyonlarına karşı hareketlerde bulunduğu için defalarca sorgulandığını belirten İslâm B. Erdi, Kışlaköy Türklerinin gece vakti gizlice bir mevlit düzenlediklerini ve bu mevlite T. Velkov'u da davet ettiklerini yazmaktadır. Komşularının davetine icabet eden T. Velkov, burada yapılan üzüntülü konuşmalardan ve yaşlı insanların Bulgar zulmü sebebiyle döktükleri gözyaşlarından etkilenmiş, eve döndükten sonra

³³⁴ Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, ss.85-99.

³³⁵ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.118.

kendisini bahçedeki kiraz ağacına asarak intihar etmiştir. Cesedinin üzerinde; “*Ben Türk komşularımın gözyaşlarına tahammül edemeyeceğim artık!*” şeklinde bir sloganın bulunduğunu belirten yazar, T. Velkov’un cenazesine katılan Türklerin saygı ve sevgilerini göstermek için onun mezarını renkli çiçeklerle süslediklerini de yazmaktadır.³³⁶

Dolayısıyla Bulgar milletine mensup insanların çoğunun çeşitli şekillerde korkutulması, ezilmesi ve intihara sürüklenmesi sonucunda susturularak Türklere yönelik toplumsal yardımlarda bulunmaları engellenmişse de bazı sağduyulu Bulgarlar, bireysel olarak ellerinden geldiğince Türklere yardımcı olmaya çalışmışlardır. Bu küçük yardımlar Türklerin Bulgarlar hakkındaki düşüncelerini etkileyerek, Türk-Bulgar dostluğunun pekiştirilmesi adına katkı sağlamıştır. Türkler için küçük ama zor zamanlarda gösterilmeleri sebebiyle çok değerli olan bu yardımlardan kısaca bahsetmek istiyoruz;

Komünist rejim karşıtı Bulgarların manevi önderi konumunda bulunan Blaga Dimitrova ve takipçileri, Türk halkına uygulanan baskı ve zulümlere karşı Türkleri savunmuşlardır. Blaga Dimitrova, özellikle kaleme aldığı “İnsanın Adı” isimli yazısıyla Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesine karşı Türklerin yanında olduğunu göstermiştir.^{337*}

Şair ve gazeteci Radoy Ralin, Türkçenin yasaklandığı, Bulgarlaştırma operasyonlarının yürütüldüğü günlerde Ahmet Ş. Şerefli’yi Türkçe selamlayarak ona ve Türklere duyduğu saygıyı göstermiş, 1985 yıllarında yazdığı “Dünya Halklarına Balad” isimli şiiri ile Türklerin haklarını üstü örtülü bir biçimde savunmuş ve bu nedenle meslekten atılmıştır.³³⁸

Ahmet Cebeci’nin babasının askerlik arkadaşı İvanço, sahip olduğu biçme makinesi ile arkadaşının bin dönüm tarlasını her zaman ücret almadan karşılıklı dostluk adına biçmiştir.³³⁹

³³⁶ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.116-117.

³³⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.88.

* Blaga Dimitrova’nın bahsi geçen yazısını okumak isteyenler Emin Atasoy’un “Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri” isimli eserinin ekler bölümünde bu yazıyı bulabilir.

³³⁸ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.306-307.

³³⁹ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.235-236.

Belene’de Nuri Turgut Adalı ile beraber kalan Zarkin isimli bir Bulgar’ın haç şeklinde bir çiçeklik yapmış, bunun üzerine Nuri T. Adalı da ay ve yıldızlı bir çiçeklik yapmış ve beraber bu çiçeklere bakmaya başlamışlardır. Zarkin, Nuri T. Adalı’nın zahmet çekmemesi için çeşmeye uzak kalan ay yıldızlı bahçesini sulayabileceğini, Nuri T. Adalı’ya da kendi haç şeklindeki çiçeklerini sulayabilir mi diye sormuştur. Böylece birbirlerinin kutsal değerlerini ve bu değerlerin yaşatılması için gösterilen ortak çabanın gerekliliğinin bu çiçeklikler özelinde sembolik olarak vurgulandığını söyleyebiliriz. Bu sebeple Nuri T. Adalı, Zarkin’in bu önerisine şaşırmadığını, maruz kaldıkları baskı ve zulüm unsurları neticesinde beraber gözyaşı döken bu insanların kardeş olarak addedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan Nuri T. Adalı, hapishanelerde beraber ezildiği Bulgarlar için; *“En ağır rejimde kardeşçe geçindiğim bu arkadaşlarımın birisi için 10 Türkü feda ederim. Doğrusu da budur. Beni defalarca müzevirleyenler Bulgarlar değil, Türkler’dir. Mahkemelerde benim karşıma hep Türkler çıktı, Bulgarlar çıkmadı”* demiştir.³⁴⁰

Nüfusunun yarısı Türk yarısı Bulgar olan Rahmanlar köyünde her yıl düzenlenen Gül Bayramı sırasında bir halk oyununun oynanması için iki kız gerekli olmuş, Nenka ve Nadya isimli iki Bulgar kızı bu durum karşısında yardımcı olmayı kabul ederek bindallılar içerisinde oyuna katılmışlardır. Ahmet Ş. Şerefli karşılaştığı bu duruma sevinmiş, Nuri T. Adalı gibi, insanların bu yolla kardeşlik mertebesini paylaşabileceklerini düşünmüştür.³⁴¹

Belene kasabasında inşaatta çalıştırılan Ahmet Yücetürk, başında nöbet tutan görevlinin tuvalete gitmesini fırsat bilerek yoldan geçen bir Bulgar’dan kendisine üç defter almasını rica etmiştir. Paraları alan Bulgar bir müddet sonra Yücetürk’ün yanından geçerken sessizce defterleri sakladığı yeri söylemiş, Yücetürk’te bu defterleri almaya gittiğinde, hiç beklemediği hâlde, Bulgar’ın para üstünü bile geri bıraktığını görmüştür.

³⁴⁰ Mehmet Türker, *Gölgedeki Kahraman*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2009, s.149.

³⁴¹ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.197.

Ayrıca bu gibi bazı Belene’li Bulgarlar kendilerine ufak tefek gıda alışverişinde de gizlice yardımcı olmaya çalışmışlardır.³⁴²

Belene’de yalın ayak çalıştırılan Türkler için ustabaşı Bay Stoyü, İslâm B. Erdi’nin ricası üzerine iki çift ayakkabıyı gizlice kendilerine ulaştırmıştır. Böylece iki Türk ayakkabı sahibi olabilmıştır.³⁴³

İslâm B. Erdi’nin Doktor Yosifovo köyünde sürgün kaldığı dönemde köy halkı kendisine gıda malzemesi taşımış, G. Gaņev, Vasil Ts. Durmuşev, P. Penperski gibi işletme müdür ve amirleri öğretmenlik, gazetecilik yapan Türkleri amale olarak çalıştırmaktan utandıkları için, kendilerine daha hafif işler vermeye çalışmışlardır. Kimi Bulgarlar sürgünde bulunan Türklerin gizlice görüşüklerini görse dâhi bu durumu görmezden gelmiş, kimileri ise sürgün Türklerin haberleşebilmesi için bizzat yardımcı olmuştur.³⁴⁴

Osman Kılıç ile beraber hapis yatan anarşist düşünceli Todorov, dava arkadaşlarının kendisine gönderdiği yüz levanın bir kısmını yanlarında kalan Ali Türkücü’ye vererek ona destek olmaya çalışmıştır.³⁴⁵

Embiya Çavuş da Belene’ye gönderildiğinde yanında hiç bir şey olmadığı için verilen çorbayı alamamış, bunu gören ihtiyar Stefan Valkof aceleyle çorbasını içerek kendi tasını E. Çavuş’a vermiş, böylece aç kalmasını engellemeye çalışmıştır. Ayrıca kendisine Belene’de nasıl hayatta kalacağını, nelere dikkat etmesi gerektiğini anlatmıştır.³⁴⁶

Genellikle bu minval üzere devam eden bireysel yardım örneklerinin çoğunlukla komünist rejimden memnun olmayan, komünizm karşıtı Bulgarlar tarafından gösterildiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda gerek “faşist” gerek komünist olsun, rejimin hışmına uğrayan Bulgarların bu süreç içerisinde kendilerini, aynı şartlar altında ezilen Bulgaristan Türkleri ile kader ortağı olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Bulgaristan Türklerinin de bu zor şartlar altında kendilerine en ufak bir yardım ve dostluk örneği gösteren Bulgarları “kardeşleri” gibi görerek minnet ile andıklarını fakat çoğunlukla milliyetçi Bulgarların kendilerine yönelik kötü davranışlar ve

³⁴² Yüçetürk, *Kızıl Cehennem*, ss.297-299.

³⁴³ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.82-83.

³⁴⁴ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.141-142 ve 146.

³⁴⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.454.

³⁴⁶ Çavuş, *Bulgaristan’da Türk Olmak*, s.178.

olumsuz düşünceler sebebiyle genel olarak Bulgar milletine karşı soğuk olduklarını söyleyebiliriz. Ahmet Ş. Şerefli'nin;

Bulgar yöneticileri beni öldürmeye kastettiler, cezaevinde gazlı odalarında kaldım, defalarca ölüp ölüp dirildim, ama ne Bulgar milletine, ne onun müziğine düşmanlık gütmedim. Güdemezdim. Büyük Nazım'ın dediği gibi, '...Türküleri halklarından daha güzel...' Evet, doğru

Diyerek kaleme aldığı düşüncelerinden hareketle Bulgaristan Türkleri tarafından “zalim” Bulgar yöneticileri ve kolluk kuvvetleri ile sıradan Bulgar halkı arasında bir çizgi çekilerek iki millî unsur arasındaki dostluğun devam edebilmesinin önünü açmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Hatıralarını kaleme alan yazarların bu dostluk durumunun pekiştirilmesi için sadece Türk tarafının adım atmasının yeterli olmayacağını, bu bağlamda Bulgarların da bazı fedakârlıklar göstermesi gerektiğini düşündüklerini de belirtmeliyiz. Özellikle Türk karşıtı ırkçı anlayış ürünü unsurların belirlenerek ortadan kaldırılmaya başlanması bu bakımdan atılacak önemli bir adım olabilir. Özellikle Bulgar milletinin zihnine kazınarak nesiller boyu Bulgar çocuklarına miras bırakılan Türk karşıtı tarih anlayışına sahip her türlü düşünce, ifade biçimi ve törenlerden vazgeçilerek bunların yerine iki milletin birlik ve beraberliğini pekiştirecek toplumsal etkinlikler düzenlenebilir. Bu konuda gerek Bulgar yöneticilerine gerekse Türk siyasî erkine büyük işler düşmektedir. Özellikle Bulgar yöneticilerinin atacağı adımların, izleyecekleri politikaların eski yaraları yamayarak ilerleyen dönemdeki ikili ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra Türk ve dünya kamuoyu içerisinde Bulgaristan'a önemli getiriler kazandırabileceğini düşünmekteyiz.

3.2.7 Ruslar

Genel olarak Bulgar milletinin Rusları “kurtarıcı” olarak gördüklerini ve Ruslar ile ilişkilerini bu bağlamda devam ettirdiklerini daha önceki bölümlerde zikretmiştik. Özellikle her alanda Rus modelini örnek alarak hayatlarına uygulayan Bulgarlar için Rus milleti, kendilerini iki kere “özgürleştirmiş”, bu bakımdan Bulgar milletinin sevgi ve saygılarını kazanmışlardır. Bulgar milleti için, Ruslar ilk olarak Bulgarları Osmanlı

(Türk) “esareti” altından, ikinci olarak ise “faşizm” yönetiminden kurtarmıştır.

Bulgarların bu sebeple Ruslara olan bağlılığından bahseden Embiya Çavuş, 1967 yılında Plevne hapisanesinde beraber kaldıkları Peşo isimli arkadaşını ziyarete gitmiştir. Peşo arkadaşı olarak gördüğü E. Çavuş’u evine davet ettiyse de Peşo’nun yaşlı annesi E. Çavuş’un Türk olduğunu öğrenince; “*Hayır! Hayır! Plevne savaşında, Rus dedelerimin askerlerinin yattıkları evimde Türk yatırmam. Hayır! Hayır! Çıkar onu avlumuzun içinden!...*” diyerek E. Çavuş’un evinden çıkmasını istemiştir.³⁴⁷ Yaşlı kadının buradaki sözlerinden hareketle, Bulgarların kendilerini “kurtaran” Rusları “dedeleri” olarak gördüklerini ve bu sebeple Ruslara karşı savaşan bir milletin soyundan gelen E. Çavuş’u, bir Türk olması münasebetiyle, değil misafir olarak ağırlamak, evlerine adım atmasını bile istememesinin, Ruslara olan bağlılığının bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Ruslara olan bağlılığın siyasî alandaki yansımalarını ise Embiya Çavuş, II. Dünya Savaşı sırasında Hitler’in geri çekilmeye başlayan Alman ordularını desteklemeleri için müttefiki Çar Boris’ten asker istediğini, fakat Çar Boris’in “*Bulgarlar, Rusları Bulgar milletinin dedesi kabul eder. Bulgar askerleri Ruslara karşı savaşmaz!*” diyerek reddettiğini, bunun sonucunda Almanya’dan ölüsünün gönderildiğini aktararak göstermektedir.³⁴⁸ Almanya’nın müttefiki olan Bulgaristan, Alman ordularına sınırlarından geçiş izni vermesine rağmen, “kurtarıcılara” karşı Almanların yanında savaşacak askerler göndermemesi, bizce, Bulgarların bakış açısını yansıtan önemli örneklerden birisidir.

Komünizm ideolojisinde milliyetçiliğin affedilemez bir suç olarak görüldüğünü belirten Osman Kılıç, konu Rus milliyetçiliğine geldiği zaman bu görüşün işlevini kaybettiğini, Rus dilini en büyük dil ve Rus edebiyatını en büyük edebiyat ilân eden insanların milliyetçilikle suçlanmayıp aksine ödüllendirildiğini, hatta Rus milleti tarihin en büyük milletidir diyenlerin kahraman ilân edildiklerini yazmaktadır.³⁴⁹ Bu bakımdan Osman Gülmen de Bulgar hapisanelerinde dâhi mahkûmlara Rusça derslerinin verildiğini

³⁴⁷ Çavuş, *Bulgaristan’da Türk Olmak*, s.310.

³⁴⁸ Çavuş, *Bulgaristan’da Türk Olmak*, s.38.

³⁴⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.334.

aktarmış, böylece Rus dilinin Bulgaristan'daki etkinliğini göstermek adına verdiği örnek ile katkıda bulunmuştur.³⁵⁰ Ayrıca Osman Kılıç, Belene'de yürümeye hâli olmadığı hâlde çalışmaya götürülen mahkûmlara "Ben dünyada, insanın böyle hür teneffüs ettiği başka bir memleket tanımıyorum" şeklindeki Rus marşının söyletildiğini belirtmektedir.³⁵¹ Cezaevlerinde dâhi Rus modelinden yararlanan Bulgarların böyle bir marşı seçerek mahkûmlara okutmasının, son derece ironik bir durum olduğunu ayrıca belirtmeliyiz.

Yukarıdaki ifadeler Bulgarların büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmekle beraber, Rusların aslında Bulgarları kurtarmadığını, aksine kendi etkileri altına alarak Ruslaştırmaya çalıştıklarını düşünen Bulgarlar da bulunmaktadır. Bu konu hakkındaki en ilgi çekici örneği, Vakit Gazetesi'nde beraber çalıştıkları Niyazi Ahmet Banoğlu'nun bir yazını aktaran M. N. Deliorman vermektedir. Şöyle ki, 1944 yılında Vakit gazetesini arayarak M. N. Deliorman'a ulaşmaya çalışan Bulgaristan Başbakanı Bağriyanof, kendisine önemli bir mektup yolladığını bildirmiştir. Bir gün sonra Vakit Gazetesi bünyesinde Bulgaristan'ın Türkiye Basın Ateşesi Liyakof ve mektubu getiren Moşanof'un* da katılımlarıyla gizli bir toplantı yapmışlar, toplantıda okunan bu mektup içerisinde Bağriyanof'un özetle çekilen Alman ordularının Bulgaristan'ı boşalttıklarını ve bunun neticesinde yakın zamanda Rus ordularının Bulgaristan'a gireceğini yazdığını aktarmışlardır. Mektubun devamında ise Başbakan Bağriyanof, bu durumun sonucunda Bulgaristan'ın ebediyen Rus zincirlerine vurulacağını, bunu önlemek için Türk ordusunun Bulgar topraklarına girerek buraları işgal etmesini ve Ruslara karşı bir cephe açarak Rus ordularının Bulgaristan'a girmesine mani olmasını teklif etmiştir. Bu haber Asım Us tarafından Ankara'ya İsmet İnönü hükümetine bildirilmişse de, hükümetin cevabı Türkiye'nin böyle nazik bir devirde macera peşinde koşamayacağı şeklinde olmuştur.³⁵² *

³⁵⁰ Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.99.

³⁵¹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.502.

* M. N. Deliorman'ın aktardığı bu yazıda; kendisini gazetecilere ipek tüccarı olarak tanıtan Moşanof'un Bulgaristan Gizli Mütareke Heyeti Başkanı ve Bulgaristan'ın eski Millet Meclisi başkanı olduğunu, aynı zamanda Amerika ve İngiltere ile de gizli mütareke anlaşmaları yapmaya çalıştığı da yazılmaktadır.

³⁵² Deliorman, *Yakın Tarih ve Hatıralar*, ss.24-25.

Burada dikkat çeken nokta, Rusları “dedeleri” olarak gören Bulgar milletine mensup bir Başbakanın, ülkesinin Ruslar tarafından ikinci kere “kurtarılmasının” Bulgarların boynuna geçirilen Rus zincirlerini daha da sıkılaştıracağını düşünerek karşı önlemler alamaya çalışmasıdır.

Bağriyanof gibi Rusların Bulgar milletini eriterek Ruslaştırmaya çalıştığını düşünen bir diğer önemli isim de 1946 yılında Bulgaristan’da Sosyal Demokrat Partisi’nin kurucusu İliya Minev’dir. Komünist karşıtı olarak ömrünün 27 senesini komünist zindanlarında 13 yılını ise sürgünlerde geçiren İliya Minev ile tanışan Ahmet Ş. Şerefli, İ. Minev’in kendisine Rus kölesine dönüştürülmüş bir Bulgaristan’da yaşadıklarını söylediğini yazmıştır. Aynı zamanda onun, Bulgar milletinin gelenek ve göreneklerinin yerine Rus ananelerinin yerleştirildiğini, dinsizleştirilerek Bulgar milleti içerisindeki Tanrı korkusunun yok edildiğini, kendilerinin Rus komutası altındaki robotlara dönüştürüldüğünü, bu sebeple Bulgarların yollarını şaşırdığını beyan ettiğini de nakletmektedir. İ Minev’in, Bulgarları iki kere “kurtaran” Rusların aslında Bulgar milletini iki kere Rus esareti altına soktuklarını, gerek 1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda, gerekse 1917 Ekim Devrimi sonrasında Rusların asıl dertlerinin Bulgarları “kurtarmak” olmadığını, hedeflerinin Türk boğazları olduğunu, bu amaçlarına ulaşabilmek için mecburen Bulgaristan’a girdiklerini aktardığını da yazmaktadır.³⁵³

Rusların, 1944 yılında Bulgarları ikinci defa “kurtarmasının” ardından binlerce Bulgar’ın hapse atıldığını veya öldürüldüğünü daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Bu bakımdan tekrara düşmemek için kısaca, hapisaneyeye düşen Bulgarların Ruslar hakkında ne düşündüklerini Embiya Çavuş’tan iki örnek vererek geçeceğiz.

Embiya Çavuş’un Varna cezaevinde tanıştığı komünist karşıtı örgüt üyesi “faşist” Bulgar kadını kendisine şöyle demiştir;

Bulgar milleti olarak, Ruslara dedemiz deyip, sevgi şarkıları okutuyorduk. Hâlbuki onlar, mal, mülk ve tarlalarımızı aldılar. Köyümüzden nice dürüst insanların bazılarını köy meydanlarında kuşuna

* M. N. Deliorman’ın aktardığı bu yazıda, Asım Us’un da kaleme aldığı hatıraları içerisinde bu mektup olayına yer verdiği belirtilmiştir.

³⁵³ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.449.

dizdiler. (...) Vatanımız ve milletimiz 500 yıllık Osmanlı esaretinde bugünkü haksız ve esaretlere maruz kalmamıştır. Şimdi hâlimiz ne olacaktır Allahım?³⁵⁴

Belene’de kaldığı sıralarda da E. Çavuş’a yakınlık gösteren Stefan Valkof’un asker arkadaşlarından biri ise II. Dünya Savaşı’nda Bulgarların “dedeleri” olarak gördükleri Rus milletini yok etmek için savaştan Nazi ordularına karşı Ruslarla omuz omuza dövüştüklerini belirtmiştir. Bu savaşta Bulgarlar olarak binlerce ölü verdikleri hâlde, Bulgar askerî kumandan ve subaylarının birçoğunun kurşuna dizildiklerini, kendisi gibi kalanların da ölüm kamplarına gönderildiğini söylemiştir.³⁵⁵

Buradaki bilgilerden hareketle 1944 yılından sonra genel olarak komünist karşıtı Bulgarların, kendilerini “özgürleştiren” Rus “dedelerinin” egemenlik dönemini Osmanlı “esaret” dönemi ile kıyasladıklarını ve “esaret” olarak adlandırdıkları bu Türk idaresi dönemini daha yaşanılabilir olarak kabul ettiklerini söylememiz mümkündür.

Bunların yanı sıra hatıralar içerisinde II. Dünya Savaşı sırasında Berlin’i almaya giden Rus ordusu ile ilgili izlenimlerini aktaran yazarların, bu askerlerden hareketle Rus milleti hakkında bir genel bir çıkarım yaptıkları görülmektedir. Şöyle ki, Mareşal Tolbuhin komutasında Bulgaristan’da giren Rus ordusunun motorize olmaması sebebiyle, Ruslar girdikleri köy ve kasabalardaki at ve at arabalarını toplayarak yanlarında götürmüşlerdir. Fakat bu atlar uzun süre Ruslar tarafından kullanılmamış, bunun yerine alkol temin etmek için takas edilmişlerdir. Osman Kılıç, bir arabaya koşulan beş altı attan birinin birkaç köy ileride bir şişe viskiye verildiğini, bu durumun atlar bitene kadar devam ettiğini, atlar bittiğinde ise Rusların girdikleri bir başka köydeki atları toplayarak tekrar aynı şekilde yollarına devam ettiklerini belirtmiştir.³⁵⁶

Embiya Çavuş da Bulgaristan’a giren Rus ordusunun motorize birlikler olmadığını, girdikleri köylerdeki yenilebilecek hayvanları öldürerek

³⁵⁴ Çavuş, *Bulgaristan’da Türk Olmak*, ss.99-100.

³⁵⁵ Çavuş, *Bulgaristan’da Türk Olmak*, s.196.

³⁵⁶ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.151.

çuvallarına atıp gittiklerini, giderken at ve at arabalarını topladıklarını, ellerindeki votkalarla Nazi ordularının peşine düştüklerini aktarmaktadır.³⁵⁷

Yukarıda Rusların savaş sırasında dâhi vazgeçemedikleri alkole olan düşkünlüklerine değinen Osman Kılıç ve Embiya Çavuş'un verdikleri örneklerin yanı sıra, İsmail Cambazov da misafir olarak ağırladıkları Dağıstanlı şair Resul Hamzatov'un kendilerine Rusların alkole olan düşkünlüğünden bahsettiğini şu şekilde aktarmaktadır;

Ruslar bize çok şey öğretti. Fakat onlardan öğrendiğimiz en güzel şey: içmek. Büyük Ekim Devrimi'nden önce bizim dağlarda içki kullanan Müslümanı linç ediyorlar, avul (köy) ortasında kamçılıyarak öldürüyorlarmış. Şimdi hocaların kendileri de benden fazla içiyorlar. Sizin Ruslar'dan öğreneceğiniz çok şey var. Her şeyden önce rakı içmesini öğrenin. (...) Rus aç karnına rakı içmez. Vodka'yı üç hâlde içer: yemekten önce içer, iştah açsın diye, yemekle içer hazmı kolaylaştırsın diye. Yemekten sonra içer keyif getirsin diye. Hem de içmenin gecesini gündüzü, akşamı sabahı yoktur. Buldukça içersin.³⁵⁸

Burada bahsi geçen örneklerden hareketle hatıralar içerisinde Türklerin, tarihî olayların dışında, Rusları genellikle alkole olan düşkünlükleri ile tanıdıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca SSCB bünyesinde Rus egemenliği altındaki Türklerin Ruslar ile ilgili görüşlerini Rus dili üzerinden ele alan İsmail Cambazov, Cengiz Aytmatov ile ilgili bir anısını şöyle aktarmaktadır;

1964 yılında Bulgaristan'ı ziyaret eden Cengiz Aytmatov'un, Rus egemenliği altında yaşayan halkların Rusçayı öğrenmek zorunda olduklarını söylediğini aktaran İsmail Cambazov, C. Aytmatov'un bu durum için SSCB içerisinde yaşayan küçük halkların küçük dillerinde çıkarılan eserlerin okuyucusunun az olduğunu gerekçe gösterdiğini aktarmıştır. Öyle ki, C. Aytmatov; Kırgız Türkçesiyle çıkardığı "Cemile" isimli eserinin kendi ülkesinde beş yüz sayı satıldığını fakat bu eserin Rusçaya çevrildikten sonra elli binlik ilk baskının iki günde tükendiğini ve o zamandan beri baskısının beş yüz bini aştığını söylemiştir. Ayrıca C. Aytmatov bu sözlerini;

³⁵⁷ Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, s.33.

³⁵⁸ Cambazov, *Yeni Işık*, ss.370-371.

Ben ulusal dilleri küçümsemiyorum. Herkes anasının-babasının dilini mutlaka bilmeli. Eğitimini, kültürünü o dilde geliştirmeli. Fakat Rusçayı da ana dili kadar bilmelidir. Size belki acayip gelecektir, ama ben, Rusçayı hattâ ana dilimin bile üstüne koyuyorum. Çünkü ben Kırgızcam ile Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk halklarıyla bile zor anlaşabiliyorum. Rusça ile ise, 250 milyon halkla rahatça anlaşabiliyorum. Bunun için Rusçanın önemi bizim için çok büyüktür.³⁵⁹

Diyerek devam ettirmiş ve Rusçanın sadece diğer Slav halkları arasında değil, Türkî halklar arasında da ne derece etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu konu hakkında Zekeriya Sertel'in görüşlerine de yer veren İsmail Cambazov, SSCB'yi oluşturan "kardeş" cumhuriyetlerin bağımsızlığının aslında göstermelik olduğunu söylediğini belirtmiştir. İ. Cambazov, SSCB'yi onu oluşturan "kardeş" halkların değil Rusların idare ettiğini, bu cumhuriyetlerdeki Komünist Partisi Birinci Sekreterlerinin, Bakanlar Kurulu Başkanlarının hep Rus olduğunu, merkez kurumlarda Orta Asyalı kimselerin görünmediğini, politbüro içerisinde 40-50 milyon Türkün bir kişi tarafından temsil edildiğini söylediğini de ayrıca aktarmaktadır.³⁶⁰

İslâm Beytullah Erdi, 1972 yılında SSCB içerisindeki özerk bölgelerden birisi olan Kuzey Osetya (Alanya/İristan), Kabardin-Balkar ve Çeçen-İnguş Cumhuriyetlerini ziyaret etmiş ve buradaki halkların da Ruslaştırılarak eritmeye çalışıldığına tanık olmuştur. Ukrayna ziyaretinde de Ukraynalıların Ruslarla "kardeş" olmaktan çekindiklerini gördüğünü belirtmiştir.³⁶¹

Dolayısıyla bu örneklerden hareketle SSCB'nin etkisi altındaki bütün halkların "kardeşlik" adı altında Ruslaştırılması için uğraşıldığını, SSCB'nin 17. Cumhuriyeti olarak tasavvur edilen Bulgaristan'ın da bu konuda bir istisna olmadığını ve bazı Bulgarların bu durumun farkına vararak tepki gösterdiklerini, fakat Rus bağımlısı yönetimlerce susturulduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca Bulgarlar tarafından ortaya konan Ruslaşma karşıtı tepkilerin daha çok komünist düzene karşı gösterilen tepkiler olduğunu, Bulgar milleti içerisinde tam anlamıyla "Rus karşıtı"

³⁵⁹ Cambazov, *Yeni Işık*, ss.394-395.

³⁶⁰ Cambazov, *Yeni Işık*, s.387.

³⁶¹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.70-71.

olarak düşünülebiyecek bir akımın ortaya çıkmadığını söyleyebiliriz. Zira hatıralar içerisinde Ruslaşmaktan şikâyet eden milliyetçi Bulgarların, çoğunlukla “faşist” dönem devlet görevlileri ve memurları olduğu ve bu insanların Bulgar milletinin, komünizmin “sosyalist toplum” anlayışı içerisinde eritilmesine karşı olduklarını, yoksa kendilerini Türk idaresinden “kurtaran” Ruslara karşı minnet dolu olduklarının görülmesi bu fikrimizi desteklemektedir. İstisnaların kaideyi bozmaması sebebiyle, genel olarak hatıralar içerisinde Rusların Bulgar tarihi ve milleti için önemli bir unsur olarak yer aldığını söylememiz mümkündür.

3.2.8. Rus Kazakları

Varna civarındaki Tatarıçe köyünde yaşayan Rus Kazaklarından bahseden Ahmet Cebeci, bu insanların Deli Petro’dan kaçarak Osmanlı Devleti’ne sığındıklarını ve “Lipovan” olarak adlandırılan bir mezhebe üye olduklarını belirtmektedir. Kendisi, bu insanların Lipov isimli bir dinî liderleri olduğunu, Lipov’un saç ve sakal kesmeyi günah saydığı için Deli Petro tarafından asıldığını, müritlerinin ise sürgüne gönderildiğinden de bahsetmiştir. Ayrıca Ahmet Cebeci, kutsal saydıkları saç ve sakallarını hiç kesmeyen bu insanların, geçimlerini sağlamak için bağcılık yaptıklarını, şarap ve rakı sattıklarını da belirtmektedir.³⁶²

3.2.9. Almanlar

Bulgaristan’ın müttefiki olarak ordularını Bulgaristan topraklarından geçiren Almanların, Rus ordusunun aksine son derece motorize ve düzenli bir ordularının olduğundan bahseden Ahmet Ş. Şerefli, kendisinin 13 yaşında iken köylerinden geçen Alman “Yıldırım Orduları”nı seyrettiğini yazmaktadır. Binlerce kilometre yol gittikleri hâlde üzeri gamalı haçlarla süslü Alman ordusunda en ufak bir yorgunluk belirtisinin görülmediğini, son derece şık ve bakımlı olan bu askerlerin kendileri gibi zırhlı araçlarının da son derece sağlam olduğunu gördüğünü belirtmiştir.³⁶³

³⁶² Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.133-134.

³⁶³ Şerefli, *Giderayak*, ss.47-48.

Ömer O. Erendoruk da çocukluk yıllarında Sovyet steplerine doğru son hız ilerleyen bu düzenli orduyu gören Türklerin kendi aralarında; Almanların Rusları fena sıkıştırdıklarını, büyük ihtimalle Rusların üstesinden geleceklerini konuştuklarını, Türkleri ezelden beri düşman olarak gören Rusları yenmeleri için Almanlar adına “İnşallah Allah’ım Alman’a kuvvet verir, âmin” şeklinde dua ettiklerine şahit olduğunu yazmaktadır.³⁶⁴

Fakat tarihî seyir bu konuşmaların aksi yönünde seyir etmiş, düzenli ve bakımlı Alman orduları Rusların üstesinden gelememiş, Leningrad ve Stalingrad önlerinde çakılı kalan Alman ordusu Sovyet steplerinde harcanarak geri çekilmeye başlamıştır. Geri çekilen Alman ordusunun hâlini Osman Kılıç şöyle tasvir etmektedir:

Bir zamanlar o kırmızı benizli, gül yanaklı, yeşil gözlü genç ve traşlı Alman askerleri, şimdi pejmürde kıyafetler içerisinde, saç sakala karışmış, aç arık yollara dökülmüşler, Berlin’e doğru çekiliyorlardı. Giderken gördüğümüz o zinde kuvvetler, nerede kalmıştı? Pantolonlarının ütüsü bile kırışmayan o Alman askerlerini, şimdi hiç tanıyamıyorduk. İster yerde kar olsun, hemen otomobillerini yol ortasında durdurup tıraş olan ve yıkanan o disiplinli Alman gençlerini, Rusya stepleri yutmuştu. Hitler orduları, Napolyon ordularının akibetine uğramıştı³⁶⁵

Savaş yılları boyunca köylerinden geçerek Sovyetlere doğru ilerleyen motorize Alman ordusunun bir su içmek için bile durmadığını belirten Yusuf A. Taşkın, ancak bitkin, yaralı ve yarı ölü bir hâlde geri çekildikleri zaman köylülerin Alman ordusuna yiyecek içecek bir şeyler verdiklerini belirtmiştir. İki ay sonra yardımcı oldukları bu insanların esir olarak yalın ayak Rusya’ya götürüldüklerini görmüş, yerdeki karpuz kabuğuna uzanmak için eğilen esir Alman askerlerinden birinin kurşunlandığına şahit olmuştur.³⁶⁶

Görüldüğü üzere Almanların, Türkleri etkileyen düzenli, bakımlı ve motorize “Yıldırım Orduları” savaşın ilk yıllarında büyük bir atılımla Rus steplerinin iç kesimlerine doğru ilerlemiş, fakat Rusların Amerika başta olmak üzere Batılı ülkelerden destek alması ve savaşın Almanların

³⁶⁴ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.23.

³⁶⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.149.

³⁶⁶ Taşkın, *Ne Umduk*, s.150.

tahmininden uzun sürmesi bu orduyu yıpratarak savaşın sonunda esir düşmelerine sebep olmuştur.

Savaşın sonuna doğru beklenenin tersine esen bu rüzgârdan Almanlar ile müttefik olan Bulgaristan'da etkilenmiştir. Şöyle ki, Almanların müttefiki olarak Bulgar orduları Sırbistan ve Makedonya topraklarına girmiş, böylece Balkanlarda, Adriyatik denizinden Karadeniz'e, Akdeniz'den Tuna'ya kadar olan topraklarda Bulgar bayrağı dalgalanmaya başlamıştır. Makedonya ve Akdeniz Trakya'sının da Bulgaristan'a ilhak edilmesi ile Bulgarların millî emellerinden biri olan "Büyük Bulgaristan" hayalleri Almanlar sayesinde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu amaçla Bulgar tarım ve sanayisi Almanlara teslim edilmiş, Bulgaristan sınırları Alman ordularına serbest geçiş hakkı tanımıştır.³⁶⁷

Fakat savaşın seyri Rus ordularının lehine gelişmiş, Alman orduları Rus topraklarından sürülmüştür. Bunun üzerine Almanlar ile müttefik olan Bulgaristan'da komünist Rus yanlıları, SSCB'nin yardımlarıyla bir devrim gerçekleştirmiş ve yönetime geçmişlerdir. Yeni yönetimin ilk icraatı düne kadar müttefik oldukları Alman ordusuna karşı savaşmak üzere Rus ordularını General Stoyçef komutasındaki otuz bin kişilik gönüllülerden oluşan kendi askerleri ile desteklemek olmuştur. Böylece savaşın sonunda düzenlenecek barış anlaşmalarında Nazi Almanya'sının ortadan kaldırılmasında kendilerinin de paylarının olduğunu göstererek Bulgaristan'ı Müttefik ülkeler arasına sokarak muhtemel savaş tazminatlarından kaçınmayı amaçlamışlardır.³⁶⁸ Osman Kılıç, Bulgarların Almanlarla birlikte işgal ettikleri Makedonya ve Trakya topraklarını aynı zamanda beraber soyduklarını, bu bakımdan evinde Makedonya veya Trakya'dan eşya olmayan bir Bulgar ailesinin bulunmadığını ayrıca buralarda çokça insanı beraber asıp kestiklerini yazmaktadır. Dolayısıyla Osman Kılıç, çok ağır savaş tazminatı ödemesi gereken Bulgarların, SSCB'nin arka çıkması sayesinde bu durumdan ufak tefek yaptırımlarla ucuz kurtulduğunu belirtmektedir.

³⁶⁷ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.129.

³⁶⁸ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.155.

Bu tarihlerden sonra bilindiği üzere Almanya “Doğu” ve “Batı” olmak üzere ikiye bölünmüştür. Komünist SSCB’nin elinde kalan Doğu Almanya’da yaşayan ve komünizmden kaçmak isteyen bazı Almanlar Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden Batı ülkelerine ulaşmayı denemişler, kaçmayı başaramayanlar kendilerini Bulgar cezaevlerinde bulmuş ve Doğu Almanya’ya iade edilmişlerdir.³⁶⁹

Çeşitli nedenlerle Bulgar cezaevlerine düşen Almanlardan birisi ile Embiya Çavuş da karşılaşmış, Rus ordusunda yer alan Türklere atıf yaparak Stalin’in Orta Asya’daki Türk gençlerini votka ile sarhoş ederek Almanlara karşı savaşa soktuğunu, Hâlbuki Almanların Orta Asya’ya Türkleri komünist Rus esaretinden kurtarmak için girdiklerini anlattığını aktarmaktadır.³⁷⁰

Bunların dışında Nazi Almanya’sından hareketle kendilerini arî irka mensup gören Almanları, Ahmet Ş. Şerefli; Çingene ve Yahudi düşmanı bir ırk olduklarını, insanları özel fırınlarda yakan bir zihniyet taşıdıklarını, kurbanlarının derilerinden abajur, yağlarından sabun ve çeşitli süs eşyaları yapmayı meziyet olarak kabul eden beyinleri yıkanmış insanlar olarak tanıtmaktadır.³⁷¹

Yukarıda zikrettiğimiz bu örneklerden hareketle hatıralar içerisinde çoğunlukla II. Dünya Savaşı sırasındaki Nazi Almanlarının ve bu dönem içerisindeki Alman-Bulgar ilişkilerinin ele alındığını, kahverengi “Faşizm” ile kızıl “Komünizm” arasında kıyaslamalar yapıldığını söyleyebiliriz.

3.2.10. Yahudiler

Bulgaristan’da yaşayan diğer azınlık gruplarından birisi olan ve özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında aşırı baskı altına alınarak yok edilmeye çalışılan Yahudilerin Bulgaristan’da da Nazist Almanlara teslim edilmesi istenmiştir. Bulgar yöneticileri, Yahudilerin Nazist Almanlara teslim edilmesi durumunda hepsinin öldürüleceğini bildikleri için böyle bir teklifi kabul edemeyeceklerini Almanlara bildirmişlerdir. Bununla beraber Almanların Sofya’da yaşayan Yahudilerin şehir dışına sürülmelerine dair

³⁶⁹ Uzunoğlu, *Ceddimin Menkıbeleri*, ss.174-175.

³⁷⁰ Çavuş, *Bulgaristan’da Türk Olmak*, s.135.

³⁷¹ Şerefli, *Giderayak*, ss.47-48.

isteklerine karşı koyamayarak bu isteği yerine getirmişlerdir. Bunun neticesi olarak binlerce Sofyalı Yahudi, Yahudi nüfusunun çok olduğu Şumnu şehrine doğru yola çıkmışlar ve Şumnu Yahudileri tarafından çok sıcak karşılanmışlardır. Öyle ki, Sofya'dan gelen bu insanları kendi evlerinde ağırlamaya çalışmışlar, misafir edemedikleri Yahudiler için ise çevredeki han ve hamamları kiralamışlardır. Yakalarında altı köşeli sarı Yahudi yıldızı işareti taşıyan bu Yahudilerin resmî dairelere, lokanta ve mağazalara girmeleri yasaklanarak alışveriş yapma imkânları sınırlandırılmış, bu yasaklara uymayanlar ise sürgün ile cezalandırılmıştır.³⁷²

Bulgaristan sınırlarında 18 bin civarında Yahudi'nin yaşadığını ve bunların en kalabalık olarak Şumnu şehrinde bulduklarını belirten Embiya Çavuş, evlerinden dâhi çıkmalarının yasaklandığı bu insanların açlıktan ölmemeleri için kendilerine gizliden ekmek ve çeşitli yiyecekler ulaştırmış, böylece bir Türk olarak Yahudiler için elinden gelen yardımı yapmıştır.³⁷³

Ahmet Ş. Şerefli de, savaş yıllarında karneyle dağıtılan ekmeğin herkese 400 gram verildiğini, fakat sıra Yahudilere gelince bu miktarın 150 gram olduğu, bu yüzden açlıkla karşı karşıya kalan Yahudilerin çevre köylerden gizlice ekmek ve un gibi çeşitli gıda malzemeleri satın aldıklarını yazmaktadır. Bu şartlar altında yaşamaya çalışan genellikle manufakturacılık, tuhafiyecilik ve kuyumculuk gibi işlerle meşgul olan Yahudilerin, yine de Bulgaristan'daki en zengin azınlık grubunu oluşturduklarını, eğitime önem verdiklerini, yabancı dil öğrenip ticaretle uğraştıklarını Ahmet Ş. Şerefli ayrıca aktarmaktadır.³⁷⁴ Osman Gülmen de Ahmet Ş. Şerefli'yi destekleyerek; Bulgaristan'daki azınlıklar içerisinde kültürel olarak en iyi durumda olan grubun Yahudiler olduğunu, önemli ticaret alanlarına söz sahibi olduklarını, bu sebeple en büyük yatırımı eğitim ve öğretim alanına yaptıklarını belirtmiştir.³⁷⁵

En zor şartlar altında dâhi eğitimlerine önem veren bu sebeple kültürlü insanlar olarak yetişen Yahudiler, komünizm sonrasında kültür ile

³⁷² Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.135.

³⁷³ Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, s.153.

³⁷⁴ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.156; Şerefli, *Giderayak*, s.153.

³⁷⁵ Gülmen, *Bir Bulgaristan*, s.67.

ilgili kurum ve kuruluşların başına geçirilmişlerdir. Aldıkları eğitim sayesinde ticaret ve yönetim kadrolarının dışında sanat, edebiyat, müzik, sinema, felsefe ve bilim alanlarında da kendilerine yer edinebilmişlerdir. Bu bakımdan Ahmet Ş. Şerefli, okuyan ve okuduklarını bilimselleştirip sanatlaştıran Yahudilerin insan zekâsına ve paraya adeta taptıklarını, para ve akıl gücü ile karşılaştıkları her sorunun üstesinden gelebildiklerini belirtmiştir.

Özellikle 1950'lerden sonra Bulgaristan Türkleri üzerinde artırılan baskıların farkında olan Yahudi bir gazetecini Ahmet Ş. Şerefli'ye "Şimdi Bulgaristan'daki Türk azınlığı, dün faşist Bulgaristan'daki Musevîlerdir ve o durumdadır" diyerek Türk azınlığın durumunu diri diri yakılan, derilerinden abajur, yağlarından sabun yapılan Yahudi azınlığı ile benzer gördüğünü söylemiştir. Hatta kendilerinin hiç değilse Yahudi olarak öldürülüp yakıldıklarını, Yahudi olarak gömüldüklerini fakat isimleri alınarak geçmişi silinen Türklerin toprağa Bulgar olarak girdiğini, bu bakımdan Hitler'in Todor Jivkov'a nazaran daha insafli ve daha az canavar olduğunu dile getirmiştir.³⁷⁶

Komünistler ile aynı fikirleri paylaşmadığı için işinden uzaklaştırılarak kitap satmaya başlayan Yahudi'nin yukarıdaki sözlerinden hareketle, geçmişi hatırlayan Yahudilerin, kendilerine uygulanan benzer baskıların Bulgaristan Türklerine de uygulandığını gördüklerini ve karşılaştıkları zulümlere rağmen ölümlerine bile kimliklerini muhafaza etme imkânlarının olması bakımından, Türklerin yerinde olmadıkları için kendilerini şanslı addettiklerini söyleyebiliriz.

Bunların yanı sıra hatıralar içerisinde komünist Bulgar hapisanelerinde kalan bazı Yahudilerin, Türk mahkûmlara yardımcı olmaya çalıştıklarından da bahsedildiğini belirtmeliyiz. Örneğin Osman Kılıç, cezaevinde kaldığı sırada yumurta ticaretinden zengin olan fakat komünistlere yeterince pay vermediği için hapse atılarak cezaevi kantininde çalıştırılan Samoil Eşkanazi isimli Yahudi'nin, her zaman kendileri için biraz leblebi sakladığını, kendisine dışarıdan gönderilen paraları onun

³⁷⁶ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.156-158; Şerefli, *Giderayak*, s.153.

vasıtasıyla alabildiğini aktarmaktadır.³⁷⁷ Osman Gülmen de cezaevinde iken Almuzlin isimli bir Yahudi Mühendisin yanında çalıştırılmış, Almuzlin'in çizimleri ile yeni bir zımpara makinası yapmışlardır. Bu gibi iş verimliliğini arttıran buluş ve icatlar meydana getiren mahkûmların cezalarında indirim yapıldığı için Almuzlin, bu icadını bilinçli olarak Osman Gülmen'e mâl etmiş ve cezasından üç yıl düşülmesini sağlamıştır.³⁷⁸

Türklere yardımcı olmaya çalışan bu gibi insanların yanı sıra Ahmet Ş. Şerefli, Todor Jivkov'a danışmanlık yapan David Elizar gibi, düne kadar boyunlarında taşıdıkları sarı yıldızları unutarak Türk azınlığına karşı yürütülen politikalarda rol alan Yahudilerin de bulunduğunu yazmaktadır.³⁷⁹

Bu bakımdan bir Yahudi ile hücrelerini bir müddet paylaşan Embiya Çavuş, görevliler tarafından ağır bir şekilde dövülerek hücreye atılan Yahudi'ye elinden geldiğince yardımcı olmuş, gücünü toplayarak toparlanabilmesi için aç kalma pahasına kendi çorbasını ona içirmeye başlamıştır. Toparlandıktan sonra dâhi Embiya Çavuş'un çorbasını almaya devam Eden Yahudi'ye, kendisinin de aç olduğunu söyleyen E. Çavuş, bunun karşılığında "*Sen zaten asılacaksın! Senin gibiler yaşasa ne olur? Yaşamasa ne olur?*" cevabını almıştır. Ayrıca Yahudilerin dünyanın en kültürlü insanları olduğunu söyleyerek Yahudi sanatçıları saymaya başlayan E. Çavuş'un hücre arkadaşı, sizin neyiniz var diyerek Türkleri küçümsemiştir. Embiya Çavuş bu sorunun altında kalmamış, İspanyol katliamlarından kaçarak Osmanlı Devletine sığınan Yahudilerin saraylara yerleştirildiğini, II. Dünya Savaşı sırasında Nazi katliamlarından kaçmayı başaran Yahudilere evlerini açtıklarını, boyunlarındaki sarı yıldız sebebiyle fırınlara dâhi çıkamayan Şumnu Yahudilerine yasak olduğu hâlde gizlice yiyecek taşıyarak yardım etmeye çalıştığını, son olarak da hapisane koşulları altında bu soruyu soran Yahudi'yle yiyeceğini paylaştığını ve böylece onu ölümün pençesinden çekip kurtardığını söyleyerek cevabını vermiştir.³⁸⁰

³⁷⁷ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.354.

³⁷⁸ Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, ss.102-103.

³⁷⁹ Şerefli, *Giderayak*, s.153.

³⁸⁰ Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, s.155.

Sofya’da bir kahvehanede oturan Ömer O. Erendoruk da, Türk olduğunu anlayan bir Yahudi’nin cebinden bir harita çıkararak kendisine gösterdiğini, bu haritada İsrail Devleti’nin sınırlarının Akdeniz, Karadeniz, Anadolu ve Kuzey Afrika’yı kapsayacak şekilde çizildiğine şahit olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, Ömer O. Erendoruk Yahudileri, İsrail Devleti ve “Siyonizm” ideolojisi çerçevesinde değerlendirerek, her saat birkaç Müslümanın canına kıyan İsrail’in İnsan hakları savunuculuğunu üstlenen devletler ve kurumlar tarafından kınanmadığını, bu sebeple şovenist faaliyetlerine devam ettiklerini belirtmektedir.³⁸¹ Dolayısıyla kendisinin bu tür faaliyetler karşısında Türklerin çizilen haritaların bilincinde olarak farkındalıklarını artırmaları ve çeşitli önlemler almaları gerektiğini düşündüğünü söylememiz yanlış olmayacaktır.

Toparlayacak olursak, hatıralar içerisinde, bazı bireysel istisnalar ve İsrail Devleti’nin faaliyetleri hariç tutulursa, zulüm ve katliamlara maruz kalan Yahudilere bakışın genellikle olumlu olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.11. Ermeniler

Komünist Bulgarlar, Bulgaristan’daki azınlıklar içerisinde en çok ayrıcalığı Ermenilere tanımış, onlara duydukları güvenin bir işareti olarak önemli devlet kadrolarının yanı sıra neredeyse Bulgarlardan başka kimseyi kabul etmedikleri emniyet ve istihbarat kurumlarında da yer vermişlerdir. Kraliyet döneminde “faşizm” karşıtı herhangi bir faaliyetleri bulunmayan Ermenilerin, saray çevresinde “faşist” idarenin ayak işlerini yürüttüklerini belirten Osman Kılıç, komünizm döneminde ise Ermenilerin emniyet ve istihbarat gibi önemli görevlere getirilmesinin iki sebebi olduğunu yazmaktadır:

1. Sebep: Sovyetlere bağlı bir Sosyalist Ermenistan’ın bulunması sebebiyle Bulgarlar, “kardeş” Ermenileri hakları olmadığı hâlde idarî görevlere alarak Rus komünistlerine yaranmayı amaçlamışlardır.

³⁸¹ Erendoruk, *Sevgi Kıvrımları*, s.151.

2. Sebep: Ermenilerin, Türklere karşı son derece düşmanlık beslediklerini bilen Bulgarlar, Ermenilerin Türklere karşı aman vermeyerek her türlü işkence, eziyet, aşağılama ve kötülüğü sorgulamadan yerine getireceklerine güvenerek onları tereddütsüz emniyet güçlerine dâhil etmiştir.

Bu sebeplerden yola çıkan Osman Kılıç, Bulgarların Türk düşmanlığı ve Bulgaristan'daki Türk azınlığının ortadan kaldırılması konusunda, Ermenileri güvenebilecekleri müttefik bir azınlık olarak gördüklerini belirtmektedir. Bu bakımdan Bulgar cezaevlerinde mahkûmlara işkence etmekle vazifeli gardiyanların çoğunun Ermeni olmasının kendileri için sürpriz olmadığını belirttiğini söyleyebiliriz. Osman Kılıç'ın yukarıdaki düşüncelerini aynen kabul ederek özellikle Türkiye ile ilgili istihbarat konularında Ermenilerin aktif rol oynadıklarını belirten Embiya Çavuş, Türk düşmanlığının yanı sıra Ermenilerin Türkçe bilmeleri ve Türkiye'de yaşayan akrabalarının bulunması sebebiyle tercih edildiğini dile getirerek, Osman Kılıç'ın belirttiği iki sebebe böylece bir üçüncüsünü eklemektedir.³⁸²

Ayrıca Osman Kılıç ve onun düşüncelerine aynı cümleler ile katılan Ahmet Ş. Şerefli, Türk mahallelerinde Türklere komşu olarak yaşayan, evlerinde Türkçe konuşan, Türk radyosunu dinleyen, özel hayatlarında Türkiye'de geçirdikleri günlerin hatıralarını dile getiren ve bir imkânı olsa, tekrar Türkiye'ye hiç tereddüt etmeden dönüp gideceklerini söyleyen Ermenilerin, tüm bunlara rağmen, Türk düşmanlığı yapmaktan geri durmadıklarını belirtmektedir.* Genel olarak Ermeni milletinin Türklere karşı gösterdiği düşmanlığı, Şumnu'da yaşayan Ermeniler özelinde dile getirdiği bir anısını ise şöyle anlatmaktadır:

³⁸² Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, s.69.

* Ermeniler konusuna değinilen bütün hatıralar içerisinde sadece Ahmet Ş. Şerefli, bir tek Vartan İhmalyan (Barış Vartan) isimli Türk uyruklu Ermeni'nin misafir olduğu bir Deliorman düğünü sırasında kendisini Türkiye'de imiş gibi hissettiğini, bu sebeple gözlerinin dolduğunu, kendisinin İstanbul Ermenilerinden olmasına rağmen içerisinde bir Türk yüreği taşıdığını söylediğini aktarmaktadır. Bunun dışında hatıralar içerisinde Türklere sempati besleyen tek bir Ermeni ismi ve Türklere karşı olumlu bir Ermeni davranışının bahsi dâhi geçmemektedir. Dolayısıyla hatıralar içerisinde Türk düşmanlığı ile beraber anılan Ermeniler içerisinde böyle istisnaların nadir olsa da var olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

İşte bu Ermenilerden dünya ve umur görmüş bir Ermeni vardı. Bedros Ağa. (...) Gırtlığına kadar Türk düşmanlığı ile dolu ve bir an evvel Türklerden intikam almak için fırsat kolluyor. Bir gün Şumnu Kaymakamına gider ve şöyle der:

'Kaymakam Bey, bana müsaade et, bir akşamda şu Türkleri satırdan geçirivereyim, zira artık arslanlarımı zaptedemiyorum.' O zaman, Çiftçi Patisi iktidarda. (...) Bedros Ağa'ya şöyle bir bakar ve cevabı yapıştırır: 'Sen Türkleri bırak Bedros Ağa, ben biraz yukarıdaki Çingene mahallesinde yaşayan Çingeneleri serbest bıraksam, sizi bir gecede sadece onlar temizler. Kaldı ki, Türklerle başedeceksiniz.'³⁸³

Buradaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Bulgaristan'daki nüfusları Türk ve Çingene azınlıklarına oranla çok daha az olan Ermenilerin, içlerindeki düşmanlık duygularına yenik düşerek Türklere saldırmak için fırsat kolladıkları ve Bulgar yöneticilerden bir ışık bekledikleri görülmektedir. Bu bakımdan kendilerine çiftçi Partisi döneminde verilmeyen bu ışığın daha sonra T. Jivkov ve BKP'nin Türk azınlığa karşı izlediği asimilasyon politikaları çerçevesinde verildiğini söylemek zannederiz ki yanlış olmayacaktır.

Ermeni şiddetine maruz kalarak Ermeniler içerisindeki Türk düşmanlığına yakından tanık olan Embiya Çavuş, II. Dünya Savaşı yıllarında Bulgaristan'ın İngilizler tarafından bombalanmasına önlem olarak kendilerine Şumnu'da bulunan Tombul Camii arkasındaki mezarlıkta sığınmak ve siperlerin kazdırıldığını belirtmektedir. Yine siper kazdıkları bir gün elleri sopalı Ermeniler tarafından saldırıya uğramışlar, siperler içerisinde ellerindeki kazma ve küreklerle kendilerini savunmaya çalıştılsa da Ermeniler Türkleri döverek amaçlarına ulaşmışlardır. Bu olayın sonucunda Embiya Çavuş, Ermeni asıllı Hazret isimli müdür tarafından Ermeni çocuklarını dövdükleri gerekçesiyle okuldan atılmıştır. Aynı zamanda Türklerin çoğunlukla Ermeni mahallelerinden geçemediklerini de belirten E. Çavuş, gençliğinde maruz kaldığı bir başka Ermeni şiddetini ise şöyle anlatmaktadır:

Liselerarası Futbol oyununda Ermeni Lisesi ile futbol oynadığımız bir karşılaşmada Ermeni kalesine gol atarken beni kasıtlı olarak arkası üstü

³⁸³ Kılıç, *Kader kurbanı*, ss.231-232; Şerefli, *Giderayak*, s.236.

yere düşürdüler, Beyin sarsıntısından 17 gün hastanede kaldım. Topu veren arkadaşım Hüsmen'i de linç edip ölümüne neden olmuşlardı. Hüsmen'in ölümüne sebep olan Ermenilerin hiçbiri, ceza almamış, sorguya bile alınmamışlardı.³⁸⁴

Embiya Çavuş'un bu anısından hareketle; Bulgaristan'da bir Türk'ün sakatlanmasının, doğrudan veya dolaylı olarak ölümüne sebep olunmasının ceza gerektiren bir durum olarak algılanmadığını, vuku bulan bu olayların görmezden gelinerek geçiştirildiğini, dolayısıyla herhangi önemli bir ceza ile karşı karşıya kalmadan bir Türk'e zarar verebilme imtiyazına sahip olan Bulgarların, bu imtiyazlarını "kardeş" Ermeniler ile paylaştıklarını söylemek yanlış olmasa gerektir.

Bu bakımdan Bulgaristan Türklerinin, komünist Bulgarların hizmetinde kendilerine zulmeden bazı Türkler için de "Ermeni" lakabını kullandıklarını zikreden Ahmet Cebeci, ne gibi durumlarda bu lakabın verildiğini ise şöyle anlatmaktadır:

1965 yılının güzünde bir olay oldu. Bizim Ermeni Niyazi Kolhoz ahırlarından gelirken bakmış ki ihtiyarlar orada namaz kılıyor. Caminin bahçe kapısı açılmış. Siz benden izinsiz nasıl burada namaz kılırsınız eşek herifler, burada eşek gibi yatıp kalkınca ne oluyor? demiş. İhtiyarların bacalarına, kıçlarına tekmeyle vuruyormuş. Kendi babası da en önde. Babasına vuramadı, ama babasının arkadaşlarına epey vurdu, ben de bunu gördüm.³⁸⁵

Buradaki örnek dışında "Ermeni" lakaplı Türkler için farklı örnekler göstermek mümkün olmakla beraber, Türklerin soydaşları olan başka bir Türk'e ne gerekçeyle "Ermeni" lakabını layık görebileceklerini göstermesi bakımından, önemli bir örnek olduğu düşüncesindeyiz. Bu bakımdan yaşlı insanları darp ederek dinî vecibelerine engel olan bir insana, kendilerine zulmeden bir başka milletin adından hareket ederek, o kişinin zalimliğini vurgulamak için yakıştırdıkları "Ermeni" lakabının kullanmalarının halk yaratıcılığı ve toplumsal hafızanın bir ürünü olarak görmemiz mümkündür.

Bir Bulgaristan Türkü olarak Türk dünyasının çeşitli yerlerini görme fırsatı yakalayan Rafet Ulutürk ise 2012 yılında Azerbaycan'ın başkenti

³⁸⁴ Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, ss.25-27.

³⁸⁵ Cebeci, *Ömrüm Ateşten gömlek*, s.277.

Bakü’de düzenlenen “Genç Türk Yazarları” toplantısına katılarak, Dr. Ganire Paşayeva’nın eşliğinde Türk-Ermeni sınırındaki Hacallı, Alibeyli, Orta Garbent ve Ağdam gibi köyleri ziyaret ederek ikili ilişkileri inceleme şansı bulmuştur. Bu bakımdan 30 Mart 1918 Bakü Soykırımı, 20 Ocak 1990 Bakü Katliamı ve 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı olaylarının baş sorumlusu olan Ermenilerin, 2012 yılında dâhi Azerbaycan ile aralarındaki ateşkes antlaşmasına rağmen Türk cinayetleri işlemeye devam ettiğini bizzat yerinde kendi gözleri ile görmüş ve bu geziden arta kalan izlenimlerini kaleme almıştır. Şöyle ki, bu köylerin Ermenistan sınırına bakan kapı, pencere ve duvarlarındaki kurşun deliklerini görmüş, Ermeni sınırına yerleştirilen keskin nişancıların yaraladıkları köylülerle sohbet etmiştir. Bu insanlardan Ermenistan’dan Azerbaycan’a akan Tovuz nehrine içi patlayıcı ile doldurulmuş oyuncakların bırakıldığını, böylece Ermenilerin, nehir kanalı ile Azerbaycan tarafına geçen oyuncakların ellerinde patlaması sonucu Türk çocuklarının ölmesine neden olduklarını dinlemiştir. On üç yaşındaki Aygün Şahmalıyeva’nın nehirde bulunduğu böyle bir oyuncakın elinde patlayarak hayatını kaybettiğini aktaran Rafet Ulutürk’ün, bağımsız insan hakları örgütleri, AGİT ve Birleşmiş Milletler’in yanı sıra kendilerini “adalet ve özgürlük” dağıtmakla yükümlü gören büyük devlet adamlarına, sözde “Ermeni Soykırımı”ni kabul ettikleri hâlde, Türklerin maruz kaldıkları yukarıdaki katliam ve soykırımların yanı sıra günümüzde yaşanmaya devam eden Türk çocuklarının “oyuncaklar” ile öldürüldüğü bu gibi olaylar karşısında neden sessiz kaldıklarını sormakta olduğunu belirtmeliyiz.

Rafet Ulutürk, yukarıdaki örneğe benzer bir şekilde Orta Garbent köyünde bir cenaze törenine rastladığını ve bu törenin evinin önünde oyun oynarken Ermeni tarafından açılan ateş sonucu şehit olan Fariz isimli dokuz yaşındaki bir çocuğa ait olduğunu öğrenmiştir. Ağdam köyünde de 2004 yılında köyün okuluna saldıran Ermenilerin açtıkları ateşten Türk çocuklarını korumak isteyen ve bu amaçla kendini siper ederek omuriliğine saplanan kurşunlar neticesinde sakat kalan Azer Nariyev ile tanışmıştır.

Ermeni sınırında yaşayan köylülerin yaşam koşullarına değinmeye devam eden Rafet Ulutürk, evlerin sınıra bakan yüzlerinin çatıya kadar

penceresiz, düz kalın duvarlarla kapatıldığını, yapılan yeni okulların çocukların sınırdan görülmemeleri için eski okulların arkasına yapıldığını; insanların sokakta yürürken, tarlada çalışırken vurulduklarını, bu köyleri ziyaret eden AGİT ve Birleşmiş milletler yetkililerinin dâhi buraları maske ve kurşun geçirmez yeleklerle gezdiklerini fakat tüm bunları görmezden gelerek buralardan ayrıldıklarını da yazmaktadır.³⁸⁶

Osman Kılıç ise Ermeni ajanlarının öldürülmesinde büyük rol oynadıkları Şumnu Türk Rüştüyesi Müdürü Kulfallarlı Ahmet Abdurrahman gibi 1983 yılında da Belgrad'da silahlı iki Ermeni tarafından şehit edilen Türkiye Büyükelçisi Galip Balkar'ın unutulmaması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca Galip Balkar'ı vuran Ermenilerden birinin yaralı olarak ele geçirildiği hâlde verdiği "Victoria" işaretinin hâlâ gözünün önünden gitmediğini belirten Osman Kılıç'ın, gerek "faşist" dönem yıllarında gerekse komünist dönem yıllarında Ermenilerin Bulgaristanlı veya Türkiyeli gibi ayrımlar yapmadan Türklere eziyet ederek çeşitli şekillerde zarar verdiklerini, dolayısıyla Ermenilerin dün ne idiyeler bugün de değişmeden aynı konumlarını muhafaza ettiklerini gösterdiğini söyleyebiliriz.

3.2.12. Yunanlar

Daha önceki bölümlerde Bulgaristan tarihinden bahsederken Yunan-Bulgar ilişkilerinden kısaca bahsetmiştik. Özellikle Osmanlı döneminde Türklerin, Türkleştirmeyi düşünmedikleri Bulgarları, Ortodoksluğun siyasî bir araç olarak kullanılmasıyla, yine Türk yönetimi altındaki bir başka millet olan Yunanlar tarafından Rumlaştırılmaya çalışıldığını belirtmiştik. Yine Bulgarların Yunan etkisinden kurtulmak için Osmanlı Devleti'ne müracaat ederek kiliselerini ayırmak suretiyle kendilerini din üzerinden Rumlaştırmaya çalışan Yunanlılar karşısında millî kimliklerini koruma imkânı bulduklarından da söz etmiştik.

Bu bilgilerin dışında Ahmet Cebeci, çeşitli tarihî olaylar sonucunda Bulgaristan sınırları içerisinde kalan ve genellikle Karadeniz şeridindeki yerleşim yerlerinde yaşayan yüz bin Yunan'ın, zorla Bulgarlaştırıldığını yazmaktadır. Rumca konuşmaları yasaklanarak, çeşitli işkenceler ile

³⁸⁶ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, ss.204-208.

Bulgarca konuşmaya mecbur edilen bu Yunanlar için Ahmet Cebeci, Yunanistan'ın Bulgaristan'da yaşayan yüz bin vatandaşı olduğunu iddia edemeyeceğini, çünkü bunların artık Bulgar olduğunu, Bulgar addedilmeleri gerektiğini belirtmektedir.³⁸⁷

Ahmet Cebecinin dışında Ahmet Ş. Şerefli ise, Yeni Işık gazetesinde çalıştığı yıllarda kendisinden Yunanlar ile ilgili bir yazı yazmasının istendiğini, fakat Yunanların aşırı dindar, komünistlerden ve ateizmden nefret eden, Türkiye özlemi çekerek sürekli İstanbul radyosu dinleyen insanlar olduklarını, bu konuların yasak olması sebebiyle, yazamadığını aktarmaktadır.³⁸⁸

Embiya Çavuş da Yunan hududunda yakalandığında sorgusunu yapan Yunan milisinin kendisini komünistlere karşı bir suç işlediği için Yunanistan'a kaçtığını düşündüğünü, bu sebeple kendisini Bulgarlara teslim edeceklerini söylediğini yazmaktadır. Fakat birkaç saat sonra gelen başka bir Yunan milisi, E. Çavuş'u sorgulayanın Moskova yanlısı komünist bir Yunan olduğunu, kendisinin ise İstanbul'da doğduğunu, askerliğini Türkiye'de yaptığını, Yunanistan'a geldiğinde ise Krallık polisi olarak çalışmaya başladığını söylemiştir. Bu Yunan milisi, Türkçe olarak kendisine güvenmesini söyleyerek E. Çavuş'u kaldığı hücreden serbest bırakmış ve yine Türkçe olarak "*Haydi yolun açık olsun*" diyerek uğurlamıştır.³⁸⁹

Bununla beraber Embiya Çavuş, Kıbrıs Türklerine yönelik Yunan vahşetine de sessiz kalmadığını, Dr. Nihat İlhan'ın banyo küveti içerisinde öldürülen üç çocuğu Murat, Kutsi ve Hakan ile eşi Mürüvvet Hanım'ın çekilen bir resimlerinden hareketle bu vahşet olaylarını tablolastırarak ölümsüzleştirmiştir. Kendisi, öldürülen İlhan ailesi özelinde öldürülerek toplu mezarlara gömülen tüm Kıbrıs Türklerinin maruz kaldıkları insanlık dramının unutulmamasının gerektiğini dile getirerek, bu amaçla yaşanan olayları tuvale aktardığını belirtmiştir.^{390*}

³⁸⁷ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.254.

³⁸⁸ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.106-107.

³⁸⁹ Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, ss.54-55.

³⁹⁰ Çavuş, *Yaşadıklarımız*, ss.64-66.

* 1974 yılında yaşanan bu olay bir fotoğraf karesi ile belgelenmişse de 44 yıl sonra aynı olayın video görüntüleri de ortaya çıkmıştır. Öldürülen İlhan ailesinin görüntüleri

Buradaki örneklerin haricinde hatıralar içerisinde genellikle insanların Yunanistan'dan daha iyi bir hayat yaşama hayaliyle komünist Bulgaristan'a kaçmalarının yanında bazı insanların ise Bulgar komünizminden kaçarak Yunanistan'a sığındıklarından bahsedilmektedir. Fakat iki ülke arasında iade anlaşmaları bulunduğu için yakalananlar geldikleri yerlere geri iade edilmiş, özellikle bu kaçak insanlar Bulgaristan'da, "komünist cennetini" kapitalist bir ülkeye tercih etmek suçuyla cezaevlerine atılmışlardır. Bu bakımdan hatıralar içerisinde Türk-Bulgar hududu kadar Yunan-Bulgar hududundan da bahsedildiğini söyleyebiliriz.

3.2.13. Makedonlar

II. Dünya Savaşı yıllarında kendilerini "kurtarıcı" olarak gören SSCB orduları ile birlikte Makedonya'ya da giren Bulgaristan ordularının Makedonlar tarafından hoş karşılanmadığını belirten Osman Kılıç, Makedonların; "Dün bizi mülevves çizmeleriyle ezen bir ordu, nasıl olur da bizim kurtarıcımız olacakmış?" diyerek daha önce Nazilerle birlik olan Bulgarların Makedonya'da yaptıklarının unutulmadığını ve bu hatıraların Makedonlar arasında Bulgarlara karşı nefret duygularını taze tuttuğunu belirtmektedir.³⁹¹

Ahmet Ş. Şerefli, Bulgaristan'da çeşitli kültür, ticaret ve güvenlik makamlarında bulunan 10-15 bin nüfuslu Makedonların, Bulgarlar ile kaynaştıklarını, bu iki unsur arasında sadece dil konusunda ufak farkların bulunduğunu yazmaktadır. Buna karşılık Ahmet Ş. Şerefli, Jivko Jivkov gibi politbüro üyelerinin, isyancı bir millet olarak tanınan ve kendi millî kimliklerini inatla muhafaza eden Makedonların, Bulgarlaştırma politikaları karşısında kendilerini en çok zorlayacak azınlık grubu olduklarını belirttiklerini aktarmaktadır. Bu bakımdan Makedonların da kimliklerinin değiştirildiğini, yeni kimliklerde "din", "milliyet" gibi kayıtlar kaldırılarak

özelinde Kıbrıs Türklerinin nasıl yaşamak zorunda kaldıklarının özetlendiği ilgili video için aşağıdaki bağlantıya bakılabilir:

<https://www.youtube.com/watch?v=ZBMRcpJyuLI> (Erişim: 25.05.2019).

³⁹¹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.155.

sadece “Bulgar Vatandaşı” olduğunu belirten kimlikler verilmiş, karşı koyan Makedonlar ise cezaevlerine atılmıştır.³⁹²

Embiya Çavuş da hem hapishanede hem de Belene’de beraber kaldığı Vuto isimli bir Makedon ile tanışmıştır. Bu ihtiyar kendisine, Makedonya’yı asimile ederek Bulgarlaştırmaya çalışan Bulgar milliyetçilerine karşı direnmek için 1947 yılında “Azametli Makedonya Teşkilatı” (Velika Makidonska Orgnizatsiya/VMRO) isimli bir örgüt kurduklarını anlatmıştır. Vuto, Bulgaristan’ın uzak köşelerine sürülen, dinî inançları yasaklanarak dinsizleştirilen Makedonların, “Azametli Makedonya’yı parçalayan Sırp, Yunan ve Bulgarları “barbarlar” olarak gördüklerini de söylemiştir. Ayrıca Embiya Çavuş, Vuto’nun Osmanlı (Türk) yönetiminin dilleri ve dinleri farklı olmasına rağmen kendilerine son derece insancıl davrandığını, bu bakımdan Osmanlı yönetimi altındaki rahat günlerin özlemini çektiğini de aktarmaktadır.³⁹³

3.2.14. Şoplar

Şopları, Bulgaristan’ın Koca Balkan bölgesinde yaşayan, kimseye zararları olmayan ve genellikle hayvancılıkla uğraşarak siyah tüllü elbiseler giyen kimlikleri belirsiz Ortodoks bir halk olarak tanıtan Embiya Çavuş, bu insanların 150 bin nüfusa sahip olduklarını ve kendilerinin Bulgar olmadıklarını beyan ettiklerini, ayrıca Bulgarlarla anlaşamadıklarını yazmaktadır.³⁹⁴

Ahmet Cebeci ise Şoplar hakkında Embiya Çavuş’un aksine bilgiler vermektedir. Şöyle ki, Sofya’nın kuzeyinde bulunan “İvaraka” sancağının yerli halkına “Şop” dendiğini ve Bizans zamanında Sofya ile Niş arasındaki bu bölgeye yerleştirilerek Hristiyanlaştırılan Peçeneklerin, zamanla Bulgar ve Sırp unsurlar ile karışması sonucu ortaya çıktıklarını belirtmektedir. Eski Peçeneklerden kalan bu insanların kendilerini Bulgar addettiklerini fakat konuştukları lehçeyi bozuk bir Bulgarca olarak algılayan Bulgarlar

³⁹² Şerefli, *Türk Doğduk*, s.163.

³⁹³ Çavuş, *Bulgaristan’da Türk Olmak*, s.150. ve 230.

³⁹⁴ Çavuş, *Bulgaristan’da*, s.287.

tarafından alaya alınmaları sebebiyle Bulgarların onları kabul etmediklerini ve “Şop” diyerek seslendiklerini yazmaktadır.³⁹⁵

Yusuf Ahmet Taşkın'ın da Şopların kavgacı ve içkici insanlar olduklarını belirtmesi sebebiyle kendisinin Embiya Çavuş'un, Şopların kimseye zararı olamayan insanlar oldukları görüşüne katılmadığını söyleyebiliriz.

3.2.15. Boşnaklar

Türk menşeli olmamakla beraber kendilerini Türk addeden, Türkleri sevip sayan bir millet olan Boşnakların aynı zamanda çok sağlam Müslüman olduklarını belirten Osman Kılıç, Krallık döneminde çokça eziyet çektiklerini belirtmektedir. Bu sebeple Tito'nun yürüttüğü çete savaşlarında aktif olarak rol almışlar, yürüttükleri mücadeleyi adeta ölüm kalım savaşı addederek desteklemiş ve böylece bağımsızlıklarını döktükleri kanlar ile kazanarak Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Bu devletin kurulmasının diğer ülkeler tarafından hoş karşılanmayarak engellenmeye çalışıldığı belirten Osman Kılıç sözlerine şöyle devam etmektedir:

Cumhuriyet'in kurulmasına mani olamayan bu güçler yine de Müslüman Boşnaklara ellerinden geleni arkalarına koymamışlar çok büyük bir haksızlıkta bulunmuşlardır. Boşnaklara Adriyatik Denizi'ne çıkış vermemişlerdir. Şimdi haritaya şöyle bir bakarsanız kuzeyden güneye doğru deniz kıyısında Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin önüne tasma çekilmiş olduğunu görürsünüz.^{396*}

Tablolarında Sırpların gerçekleştirdiği Bosna-Hersek katliamlarını da işleyen Embiya Çavuş, bu katliamlar sırasında köy ve şehirlerin yakıldığını, binlerce Bosnalıya tecavüz edildiğini, öldürülen on binlerce

³⁹⁵ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.144.

³⁹⁶ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.648.

* Osman Kılıç'ın belirttiği bu durumun aksine Bosna-Hersek'in Adriyatik Denizi'ne kıyısı olan Neum isimli bir şehri bulunmaktadır. Fakat 21 km'den oluşan bu sahil şeridinden hareketle Osman Kılıç'ın verdiği bilgiyi yanlışlamamız mümkün değildir. Zira birçok sahil kentinin Hırvatistan'a bırakılması ile Bosna-Hersek'in deniz erişiminin engellenmeye çalışıldığı haritalar üzerinde de görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Harita Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı aşağıdaki haritaya bakılabilir:

<https://www.harita.gov.tr/images/urunler/22bf3a04afd1b64.jpg>

(Erişim: 26.05.2019).

insanın toplu mezarlara gömüldüğünü belirtmiştir. Tüm bunların Avrupa’da, BM ve NATO’nun gözleri önünde yaşandığını dile getiren Embiya Çavuş gibi Rafet Ulutürk de işlenen insanlık suçları ile ilgili olarak gerekenlerin yapılmadığını, sadece sorumlu birkaç Sırp’ın mahkeme önüne çıkarıldığını fakat Slobodan Miloşević gibi asıl suçluların yıllarca görmezden gelindiğini dile getirmiştir. Ayrıca iki yazarda Sırların, Bosna katliamları sırasında işledikleri insanlık suçları karşısında büyük devletler tarafından ciddi bir yaptırımla karşılaşmamalarının bir neticesi olarak aynı katliamları Kosova’da da gerçekleştirdikleri konusunda hem fikirdir. Embiya Çavuş, Sırların 1389 Kosova Savaşı’nda uğradıkları hezimetin öcünü yirminci yüzyılda işledikleri bu katliamlar ile aldıklarını belirtirken, Rafet Ulutürk ise Kosova’da işlenen tecavüz ve cinayet olaylarına katılanların herhangi bir ceza alıp almayacaklarını merak ettiğini, fakat tecrübelerinden hareketle, Bosna’da yaşandığı üzere, böyle bir şeyin olmayacağını düşündüğünü belirtmektedir.³⁹⁷

3.2.16. Macarlar

Osman Kılıç, Macaristan’daki Rus baskısı ve komünist yönetime karşı 1956 yılında isyan eden Macarların, Budapeşte sokaklarında yakaladıkları komünist emniyet görevlilerini linç etmeye başladıklarını, fakat yönetimin imdadına Rus tanklarının yetişmesiyle bu isyanın kanlı bir biçimde sonlandırıldığını yazmıştır. Batılı güçlerin müdahale edeceği ve böylece Doğu Avrupa’nın komünizmden kurtulacağı ümidiyle isyan eden Macarlar, umdukları yardımı görememiş ve Rus tankları altında can vermişlerdir.³⁹⁸

Meydana gelen Macar ayaklanması haberlerinin Bulgaristan halkına, Sofya radyosu aracılığıyla komünist yazar Georgi Karaslavov tarafından verildiğini yazan Ahmet Ş. Şerefli, verilen haberi şöyle aktarmaktadır: “*Macaristan ateşler içinde. Dünkü zenginler, toprak ağaları*

³⁹⁷ Çavuş, *Yaşadıklarımız*, ss.78-82; Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.135.

³⁹⁸ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.543-545.

gibi döküntüler milleti isyana kıskırttılar. İsyanda Amerikan istihbaratının parmağı var. Emperyalizm Kahrolsun!..”³⁹⁹

Yukarıdaki Bulgaristan örneğinden hareketle komünizmle yönetilen tüm ülkelerde, Rus ve komünizm baskılarına karşı ortaya çıkan ayaklanmaların, “faşist”, “kapitalist”, “emperyalist” ülke ve güçlerin teşviki ile ortaya çıktığı yönünde bir propaganda yürütüldüğü görülmektedir. Bu örnek ayrıca komünist basın anlayışını da ortaya koymasından, bizce, iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Bunların yanı sıra Macarlar ile ilgili olarak Halil Uzunoğlu’nun hapisanede tanıştığı Doğu Almanyalı bir mahkûmdan söz edebiliriz. Bu mahkûm Halil Uzunoğlu’nun Türk olduğunu öğrenince adının Davut olduğunu söylemiştir. Fakat H. Uzunoğlu, bir Almanın Davut ismini almasına anlam veremediği için (belki de yanlış telaffuz ettiğini düşünerek) “Davut mu David mi?” diye tekrar sorar. Bunun üzerine Alman, kendisinin Alman vatandaşı olmakla beraber Alman asıllı olmadığını, babasının Polonyalı annesinin ise Macar olduğunu, Davut isminin ise göbek adı olduğunu söyler. Macarların da Türk soylu olduklarını, dolayısıyla Macaristan’da gelenek olduğu üzere doğan çocuklara göbek adı olarak Türk isimlerinin verildiğini, annesinin de bu geleneğe uyarak kendisine Davut ismini seçtiğini söyleyerek duruma açıklık getirir. Ayrı Halil Uzunoğlu, Macarlar ve Bulgarların Türk soylu olduklarını belirten “Davut’un”, Macarlar ve Bulgarları neredeyse “saf” Türkler şeklinde gördüğünü, Türkiye’deki Türkleri ise Müslüman olmaları ve diğer kavimlerle karışmaları dolayısıyla “Osmanlılaştığını” iddia ettiğini de belirtmektedir.⁴⁰⁰

Burada verilen bilgilerden hareketle, komünizme karşı Avrupa’daki ilk ayaklanmalardan birisini gerçekleştiren Macarların, kendilerini Türk soylu kabul ettiklerini ve bu kabul etrafında çeşitli gelenekler meydana getirerek uygulamaya koyduklarını söyleyebiliriz.

Hatıralar içerisinde burada kısaca bahsetmeye çalıştığımız millî unsurların yanı sıra; Sırp, Hırvatlar, Arnavutlar, Tatarlar, Çuvaşlar, Yakutlar, Kırgızlar, Kazaklar, Romenler, Başkurtlar, Irak Türkleri,

³⁹⁹ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.117.

⁴⁰⁰ Uzunoğlu, *Ceddimin Menkabeleri*, ss.174-175.

Türkmenler, Çeçenler, Kürtler, Osetinler (Alanlar) gibi çok çeşitli gruplardan da bahsedilmektedir. Bu millî unsurlardan ayrı olarak bir de Yugoslavya'dan bahsedildiğini belirtmeliyiz.*

3.3. Bulgaristan'da Türklerin Eğitimi ve Ana Dil Türkçe

3.3.1. Bulgaristan'da Eğitim

Osmanlı idaresinin oluşturduğu ve genellikle dinî eğitim vermek için kurulan sıbyan mekteplerine benzer “Kiliyno Uçilişte” isimli okulları olan Bulgarlar, bu okulların yaşadıkları dönemin ihtiyaçlarını karşılamadıklarını düşünerek çocuklarını modern Rum okullarına göndermeye başlamışlardır. Lakin bu okullarda derslerin Rumlar tarafından Rumca işlenmesi, ders kitaplarının Rumca olması gibi durumlar karşısında, Paisiy Hilendarski gibi Bulgarlar bu durumdan rahatsız olarak müstakil modern Bulgar okullarının açılması gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece ilk lise seviyesinde modern Bulgar Okulu 1835 yılında açılmış, Bulgarlar bu tarihi “vızrajdane” (yeniden doğuş), Bulgar uyanış yılı olarak kutlamaya başlamışlardır. Böylece Bulgar okullarında Bulgar öğretmenler tarafından dersler Bulgarca işlenmeye başlamış, modern bilgi ve teknik eğitim almış Bulgar milliyetçisi öğrenciler yetiştirilerek Bulgar milletinin millî kimliğini muhafaza etmesi ve sosyo-ekonomik olarak gelişmesi sağlanmıştır.

Eğitim alanındaki hızlı atılımlarını Osmanlı idaresi altında gerçekleştiren Bulgarların aksine, Bulgaristan Türkleri eğitimde aynı hızı yakalayamamışlardır. Bulgaristan Türklerine ait ilk rüştiye (ortaokul) 1857 yılında açılabilmiş fakat lise düzeyinde bir okulun bahsi dâhi edilmemiştir. Bulgaristan Türkleri ilk dört yıllık lise okuluna ancak 1948-1949 ders döneminde Nüvvâb Medresesi'nin kapatılarak yerine “Nazım Hikmet Türk

* Burada bahsi geçen millî gruplara ait çeşitli unsurları farklı başlıklar altında kullanmamızın yanı sıra, hatıralar içerisinde bu grupların çoğunun birkaç isim veya cümle ile anılmış olmaları sebebiyle ayrıca bahsetmeyi gereksiz gördük. Yalnız hatıralar içerisinde geçen Yugoslavya'yı bu sebeplerin aksine “Yugoslav” diye bir millî grubun var olmaması sebebiyle almadığımızı belirtmeliyiz. Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya Cumhuriyetleri ile Kosova ve Voyvodina Özerk Bölgeleri'nden teşekkül eden Yugoslavya'nın federatif bir yapı olması gibi, “Yugoslav” tabirinin de Sırp, Hırvat, Arnavut, Boşnak ve Makedon gibi millî unsurların birlikte oluşturdukları federatif bir kimlik adı olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple ilk başlarda ele almayı düşündüysek de bu fikrimizden, aktardığımız gerekçelerle, vazgeçtiğimizi belirtmeliyiz.

Lisesi” isimli okulun açılmasıyla, Bulgarlardan 111 yıl sonra, kavuşabilmişlerdir.^{401*}

Komünist dönem öncesinde “özel okul” statüsünde olan Türk okulları, hiçbir devlet yardımı olmadan sadece Türk halkının bağışları ve Türk öğretmenlerinin özverisi ile eğitim hayatlarına devam etmeye çalışmışlardır. Fakat ekonomik durumu son derece kötü olan Türk halkı, bu okulları elinden geldiğince yaşatmaya çalıştıysa da devlet tarafından herhangi bir finansal destek görmemeleri sebebiyle bazı okulların kapanmasını engelleyememiştir. Ayrıca, giriş bölümünde de değindiğimiz üzere, birçok Türk Okulu gerek personel yokluğu gerek malzeme yokluğu gerekse sıhhi yetersizlik gibi bahaneler gösterilerek Krallık yöneticileri tarafından kapatılmıştır. Özellikle en küçük yerleşim yerlerinde dâhi Bulgar Lisesi ve dengi okulların bulunmasına karşılık, Türkler için tek bir lise seviyesinde okulun yapılmaması, Türklerin Bulgar liselerine kabul edilmemesi, üstüne bir de Türk okullarının kapatılması Türk eğitime karşı yürütülen bir devlet politikasının varlığını doğrulamaktadır.

Türklerin cahil kalması için Türk okulları teker teker kapatılmaya başlamış, böylece Türklerin sadece cami ve sıbyan mekteplerinde temel dinî bilgileri öğrenecek kadar eğitim almalarına müsaade edilmiştir. Halil Sarıkovanlık kendi köyündeki kapatılan Türk Okulu binasını; çatısı çökmüş, sıvası dökülmüş, içi çeşitli haşeratla dolu olarak tasvir etmiş ve kapısının iki okkalık anahtarla kilitli olduğunu, bu sebeple köylü çocuklarının ancak camide temel bir dinî eğitim alabildiğini yazmıştır.⁴⁰² Buradan hareketle, Türk halkının dışından tırnağından arttırarak vücuda getirdiği ve yaşatmaya çalıştığı, kendi malı olan okulların kapatılarak bakımsızlıktan viran bir hâle geldiğini, çürümeye terk edildiğini ve böylece Türk halkının maddî olanaklarının yanı sıra emeklerinin de hiç edildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca okulların kapatılmasıyla Türk halkının düşünen, sorgulayan insanlar yetiştirmesinin önüne geçildiğini, böylece dünyevî işler ile ilgilenecek dış

⁴⁰¹ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden*, s.11 ve 21.

* Osman Gülmen, 1948 tarihinden önce açılan ve lise düzeyinde eğitim vermelerine rağmen, iki yıllık Şumnu Türk Öğretmen Okulu (1918-1928) ile beş yıllık Nüvvâb Medresesi'nin (1922-1947) meslek okulu olmaları sebebiyle Türk lisesi kabul olunamayacağını belirtmektedir.

⁴⁰² Sarıkovanlık, *Fırtınalı yıllar*, s.8.

dönük insanlar yerine uhrevî hayatla ilgili içe kapanık bir toplumun oluşturulmaya çalışıldığını söylememiz mümkündür. Bu amaçla Krallık yönetimi, Türkler arasında fennî eğitim anlayışından ziyade dinî eğitim anlayışının yaygınlaşması için, “usul-i cedid” ve “usul-i kadim” olarak ikiye bölünen Türk eğitim hayatı içerisinde eski eğitim anlayışını sürdüren tutucu din adamlarını desteklemiştir.

Bulgar yönetimi altında Türk kimliğinin korunabilmesi için yegâne yolun din eğitimi olduğunu savunan eski usul eğitim taraftarları, yeni usul eğitim veren okulları ve öğretmenleri dışlayarak çocuklarını bu tarz eğitim kurumlarına göndermemişler, dinî duyguların zayıflayacağından çekinerek yenileşme hareketlerine karşı muhalefet etmişlerdir. Devlet tarafından desteklenen bu kesim, din içerikli dersler işleyen lise dengi bir okul istemiş ve böylece Nüvvâb Medresesi'nin açılmasına ön ayak olmuşlardır.

Osman Gülmen, Krallık yönetiminin bu dönemdeki Türk eğitim anlayışını Şumnu Sancak müdürünün ağzından şöyle aktarmaktadır:

Mekteplerde dersler, eski harflerle okutulmalı, programa haftada daha çok din dersi saatleri konmalı, her gün kuran dersi bulunmalı, dinî bayramlara daha fazla önem verilmeli, fes ve sarık sevgisi aşılmalıdır. Hulasa çocuklar cahil bırakılmamalı, yeniliklerden nefret ettirilmelidir. Müslüman halkın adet ve anelerini kuvvetlendirelim. Dünyevî tahsili daraltalım, dinî tahsili teşvik edelim. Nüvvap mektebini daha da kuvvetlendirelim, başka yerlere de buna benzer mektepler açalım. Müslüman Şer'i mahkemelerinin ve ruhanilerin otoritesini yükseltelim ve din adamlarını teşvik edelim.⁴⁰³

Bulgaristan Türklerinin cahil kalmasını sağlamak için izlenecek yöntemlerin anlatıldığı bu alıntıdan hareketle, Krallık yönetiminin Müslüman kimliğini ön plana çıkarıp pekiştirmesi neticesinde Türk kimliğinin zamanla silikleşerek ortadan kalkmasını beklediğini söylemek yanlış olmayacaktır.* Osman Kılıç da bu bakımdan Bulgar yönetimi

⁴⁰³ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.72.

* Bulgaristan Türklerinin sahip olduğu Türk-İslâm kimliği içerisinde, Türk kimliğinin lafi bile edilmeden sadece Müslüman kimliğinin pekiştirilmesinin belli bir amaç doğrultusunda yürütüldüğünü bize düşündürten Ahmet Ş. Şerefli'dir. Kendisinin çocukluk yıllarından bahsederken “O zamanlar daha çok Müslüman, daha az Türk'tüm” şeklinde dile getirdiği bir cümleden hareketle böyle düşündüğümüzü belirtmeliyiz. Ayrıca bu konu hakkında biraz daha ileri gidecek olursak, daha Krallık yıllarında Bulgaristan Türklerinin

tarafından kabul gören öğretmen modelini; “*Hoca, Atatürk reformlarına muhalif, okulda çocuklara yalnız din dersi ve Kur’an okutan, dünya ile alâkası olmayan bir adam*”⁴⁰⁴ olarak tasvir etmektedir. Bu örneklerin yanında babasının tutucu din eğitimi ile ilgili anılarından birisini aktaran Osman Gülmen, elinde bir kalemle oynayan babasını yakalayan tutucu hocanın, “*bu gâvur icadını nasıl alırsın, sen gâvur mu olacaksın?*” diyerek babasını hastanelik edercesine dövdüğünü, bunun üzerine babasının bir daha okula gitmediğini anlatmaktadır.⁴⁰⁵ Böylece devletin yürüttüğü politikaların yanı sıra pedagojik olarak hiçbir tecrübesi olmayan aşırı tutucu din hocalarının elinde şiddete maruz kalmaları neticesinde eğitimden soğutulan Türk çocuklarının ilkokulların dâhi dışında kalmaya başladıkları söylenebilir. Bu bakımdan tutucu hocaların, Krallık yönetiminin Türklerin cahilleştirilmesine yönelik politikalarında bir araç olarak kullanıldığı, hatıralar içerisinde sıkça dile getirilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunların yanı sıra geniş Türk kitleleri ve okul encümenleri, yeni usul eğitimi savunarak Türk eğitim hayatının fennî bir anlayış ile modernize edilmesini, Türk okullarının çağdaş eğitim kurumlarına dönüştürülmesini isteyen Türk öğretmenlerini daha fazla desteklemişlerdir.

1944 yılında komünist idarenin başa geçmesi ile Bulgaristan’da ilk düzenlenen alanlardan birisi Türk eğitim hayatı olmuştur. 1946 yılında yayınlanan bir yasa ile özel statüdeki Türk okulları devletleştirilmiş, karma eğitim modeline geçilerek dersler hem Türkçe hem Bulgarca verilmeye başlanmıştır. Bu okulların masraflarının artık devlet tarafından karşılanacak olması, ders kitaplarının devlet tarafından verilmesi ve Bulgar okulları ile denk sayılması gibi uygulamalar ekonomik olarak Bulgaristan Türklerini rahatlatmış, dolayısıyla kendi imkânları ile yaptıkları okulların devletleştirilmesine çok fazla ses çıkarmamışlardır. Fakat Türk okullarının

“Türkleşmesinin” yerine “Müslümanlaşmasının” arzulandığını böylece kimlikleri sorulduğunda “Ben Türk’üm” yerine “Ben Müslümanım” diyecek bir toplum ortaya çıkmasını istediklerini söyleyebiliriz. Hatta ilerleyen dönemlerde Bulgarların, Bulgaristan Türkleri için “Müslüman Bulgarlar” şeklinde bir isimlendirme yapabilmelerinin, “Bulgaristan’da Türk yoktur” diyerek Türk kimliğini reddetmelerinin temellerini daha bu dönemlerden başlatmanın da mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

⁴⁰⁴ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.123.

⁴⁰⁵ Gülmen, *Bulgaristan Türkü’nün Anıları*, s.18.

devletleştirilmesi Türk aydınları tarafından olumlu karşılanmamış ve verilen bu tavizin ileride başka sorunlara sebep olacağı düşünülmüştür ki, çok geçmeden bu sorunlar kendini göstermeye başlamıştır.

Şöyle ki, daha 1947 yılına gelindiğinde Türkiye'deki eğitime paralel olarak yürütülen, Türk çocuklarına Türklük şuuru ve anavatan sevgisi aşlayan, Türk yazarlarından eserlerin tanıtıldığı eğitim anlayışı terk edilerek Bulgaristan Türklerinin komünistleşmesi için Türk ve Türkiye karşıtı propagandaların işlendiği bir eğitim anlayışına geçilmiştir.⁴⁰⁶ Türk okulları artık devletin malı olduğu için Bulgaristan Türklerinin değiştirilen müfredat içeriği hakkında herhangi bir itiraz hakkı kalmamıştır.

Bununla beraber özellikle 1951 yılından sonra Bulgaristan Türkleri içerisinde komünist kadroların yetiştirilebilmesi için birçok yeni okul açılmıştır. Şumnu, Osmanpazarı, Koşukavak, Mestanlı, Kırcaali, Eğridere gibi kentlerde Türk liseleri; Balpınar, Akkadınlar, Aytos gibi daha birkaç kentte Bulgar liseleri nezdinde Türk şubeleri; Rusçuk'ta ise Türk Kız Lisesi açılmıştır. Şumnu ve Hasköy Öğretmen Enstitüleri bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri, Sofya Devlet Üniversitesi'nde Filoloji, Felsefe-Tarih ve Fizik-Matematik fakülteleri bünyesinde Türkçe şubeleri açılmıştır. Selim Bilâlov, Yakup İsmailov, Ahmet İskenderov, Rafi Kadirov, Ahmet Naimov, Selâhattin Osmanov gibi Türk gençleri eğitim için Azerbaycan'a gönderilmiştir.⁴⁰⁷ Bulgaristan Türkleri eğitim alanında önleri açılınca bu fırsattan yararlanarak hızla kendilerini yetiştirmeye başlamış, doktor, hemşire, mühendis, öğretmen, yazar, gazeteci gibi kadrolar meydana getirmeye başlamışlardır. Fakat beklenenin aksine bu kadroları meydana getiren Türkler arasında komünizm yerine Türk milliyetçiliği gelişmeye başlamıştır. Bunun üzerine yukarıda bahsettiğimiz okulların hepsi 1960 yılına gelinceye kadar Bulgar okulları ile birleştirilerek kapatılmıştır. Bununla birlikte müfredat içerisindeki Türkçe dersleri iki saatlik bir seçmeli ders olarak işlenmeye başlamış, sonuç olarak birçok Türk öğretmeni işsiz kalmıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, ss.99-103.

⁴⁰⁷ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.21.

⁴⁰⁸ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.23.

Ahmet Ş. Şerefli, Bulgar okulları ile birleştirilmek suretiyle kapatılan Türk okulları hakkında dönemin Eğitim Bakanı Naço Papazov'un şöyle dediğini aktarmaktadır:

Türk okullarında komünist kadro yetiştirmek olanaksızlaştı. Biz komünist olmalarını istedik, onlar milliyetçiliğe kaydılar. Bundan sonra Bulgar okullarında öğrenim görecekler ve gerçek anlamda komünist olarak yetişecekler.⁴⁰⁹

Türk okullarının kapatılarak eğitimde uygulanmaya başlayan komünist eğitim anlayışından bahsetmeden önce, Bulgaristan Türk eğitim tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Nüvvâb Medresesi'nden kısaca söz etmek istiyoruz.

Bulgaristan Türklerinin din adamı kadrolarını yetiştirmek için kurulan Nüvvâb Medresesi'nin açılışı, daha Osmanlı Devleti ile Krallık Bulgaristan'ı arasında imzalanan 1913 İstanbul Protokolü çerçevesinde karara bağlanmışsa da araya giren savaş yılları neticesinde ancak 1922 yılında Şumnu'da açılış yapabirmiştir.* Başmüftülük bünyesinde faaliyete geçen ve Bulgaristan'daki tek lise dengi Türk Okulu Nüvvâb, Millî Eğitim Bakanlığı'na değil, Dış İşleri Bakanlığı'nın Din ve Mezhepler Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Lakin asıl amacı din adamı yetiştirmek olan Nüvvâb, Türk halkının öğretmen ihtiyacını da gidermeye çalışmıştır. Çünkü Nüvvâb'ın açılmasını takip eden süreçte Bulgar yöneticilerin yaptıkları ilk icraatlardan birisi, Nüvvâb'ın varlığını gerekçe göstererek Türk "Darü'l-Muallimîn" (Öğretmen Okulu)'nun kapatılması olmuştur. Böylece Nüvvâb Medresesi, tek bir okul bünyesinde iki farklı amaca hizmet edilmeye çalışıldığı için çok şişkin bir müfredat ile öğrenci yetiştirmeye başlamıştır. Öyle ki, din derslerinin yanı sıra Arap, Fars, Türk, Bulgar dili ve

⁴⁰⁹ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.40.

* Osman Gülmen, Türkiye'de medreselerin kapatıldığı bir dönemde Nüvvâb'ın bir medrese olarak açılmasının yanı sıra daha önceleri yükseköğretim için Türkiye'ye gönderilen din adamlarının, Türkiye yerine Mısır'a gönderilmeye başlanması ile Türkiye paralelinde ilerleyen Bulgaristan Türklerine yeni bir yön tayin edilmeye çalışıldığını düşünmektedir. Bizim de katıldığımız bu görüş neticesinde, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de "Türk İslâm modeli" yerine Mısır'da "Arap İslâm modeli"ni benimsemeleri için, Ahmet Ş. Şerefli'nin deyimiyle "daha çok Müslüman daha az Türk" yeni bir yola sokulmaya çalışıldıklarını söylemek yanlış olmasa gerektir.

edebiyatları, matematik, fizik, kimya ve eğitim bilimleri gibi fennî dersler de müfredata alınmıştır.⁴¹⁰

Dolayısıyla ilk başlarda yönetim tarafından tutucu hocaların getirilerek salt dinî bir eğitim kurumu hâline getirilmek istenen Nüvvâb Medresesi; Süleyman Faik Efendi, Emrullah Efendi, Yusuf Ziyaeddin Ezherî, Osman Keskioglu, Süleyman Sırrı, Osman Kılıç, Ahmed Davudoğlu gibi yönetici ve hocalar tarafından müspet ilimlerin de işlendiği gerçek bir eğitim merkezine dönüştürülmüştür.

Nüvvâb'ta din, ilmî kriterlere uygun okutulmuştur. Meselâ, hiçbir Nüvvâb mezunu, yerkürenin, sarı öküzün boynuzları üzerinde durduğunu iddia etmez. Zira İlm-i Hey'et (Kozmografya) okumuştur. Yağmurun, meleklerin kanatlarından döküldüğünü söyleyemez, çünkü fizik okumuştur, tabiat kanunlarını çok âlâ bilir⁴¹¹

Osman Kılıç'ın Nüvvâb Medresesi içerisindeki eğitim anlayışını ortaya koyduğu yukarıdaki alıntı, Nüvvâb'ın kendine özgü bir okul olduğunu ve öğrencilerine hurafelerden arındırılmış modern bir dinî eğitim vermeye çalıştığını ortaya koymaktadır. Eski tutucu ve eğitim alanında herhangi bir hazırlığı olmayan hocaların yerini alan Nüvvâb hocaları öğrencileri, diğerlerinin aksine, Bulgaristan Türkleri arasında Türk kimliğinin gelişmesi ve Türk millileşme hareketlerinin öncüleri olarak faaliyetlerini sürdürmüşler, Türk halkının gelişmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu bakımdan tüm hatıralar içerisinde Bulgaristan Türklerinin, diğer Türk eğitim kurumlarının yanı sıra Nüvvâb Medresesi'ne karşı ayrı bir sevgi, Nüvvâb hocaları ve mezunlarına karşı ise ayrı bir saygı gösterdiklerini söylememiz mümkündür. Bu sebeple gerek Krallık döneminde gerekse komünist yönetim döneminde Bulgarlar tarafından "Türk ajan yuvası" olarak görülen Nüvvâb Medresesi, 1947-1948 ders yılında "Nazım Hikmet" adıyla liseye dönüştürülerek diğer tüm Türk okulları gibi kapatılmıştır.*

⁴¹⁰ Cambazov, *Nüvvâb*, s.154. ve 170.

⁴¹¹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.106.

* Nüvvâb Medresesi tarihi ile ilgili daha geniş bilgi için İsmail Cambazov'un "Medresetü'n Nüvvâb Anılar-Belgeler" isimli eserine bakılabilir.

1960’larda Bulgar okulları ile birleştirilen Türk okulları bünyesinde seçmeli ders olarak kalan Türkçe ise 1970’lerde toplanan veli dilekçeleri ile tamamen kaldırılmıştır. Bu dilekçelerin mahiyeti ile ilgili olarak Ahmet Cebeci şöyle yazmaktadır:

1972 yılında Türklerden imza topladılar. Özellikle Komünist Partisi üyesi olanlara baskı yaptılar. Çocuklarımız Türkçe okuyunca Bulgarca’yı iyi öğrenemiyor, derslerinde başarısız oluyorlar, sınıflarını geçemiyorlar, diye dilekçeleri kendileri yazıp Türklerden zorla imzalamalarını istiyorlardı. Böylece Türkçe dersi sözde devletçe değil, Türkler istediği için kalkmış olacaktı.⁴¹²

Komünist Bulgar yönetimi ise Türkçenin kaldırılması ile Türklerin daha iyi Bulgarca öğrenerek derslerinde başarıya kavuşacaklarını böylece Bulgar üniversitelerinde eğitim alabileceklerini söyleyerek hazırladığı dilekçeleri velilere “imzalatmıştır”. Böylece komünist yönetim Türk halkının isteklerine karşı kayıtsız kalmadığını, Türkçe derslerinin Türk halkının kendi istekleri doğrultusunda kaldırıldığını söyleme imkânı bulmuştur.

Gerçi burada bir parantez açarak bu dilekçeleri kendi isteğiyle veren Türklerin de olduğunu belirtmeliyiz. Çoğunlukla BKP üyesi Türkler arasından çıkan bu Türkler ile ilgili olarak Mehmet Türker, Ömer O. Erendoruk’un başından geçen bir olayı aktarmıştır. Şöyle ki, eğitim müfettişi Ata Ömerov kendisinin Bulgar olduğunu ve yakında belgelerini alacağını söyleyerek, Ömer O. Erendoruktan kızı Feriha’yı Türkçe derslerine istememesini rica etmiştir. Ömer o. Erendoruk ise sınıf listesinde kızının adı karşısında Türk yazdığı müddetçe derse gelmek zorunda olduğu cevabını vermiştir. Mehmet Türker ayrıca öğretmenlik yaptığı 1973 yılında bir Türkün, oğlunun Türkçe derslere girmesini istemediğini anlatarak başından geçen benzer bir olayı aktarmıştır.⁴¹³

Yine 1970’lerde ise Türk öğrencilerin eğitimi için “Öğrencileri Mesleki Yönlendirme” adlı bir proje uygulamaya konulmuştur. Milliyetçi eğitim uzmanları projeyi maharetle kullanarak Türk öğrencileri inşaat ustası, traktörçü, tornacı, tesviyeci, madenci, boyacı, kaynakçı, hayvan bakıcı,

⁴¹² Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.36-37.

⁴¹³ Türker, *Belene Adası*, ss.116-117.

tütün, sebze, meyve üreticileri yetiştiren meslek okullarına yönlendirmişlerdir. Her ne kadar Türk ve Bulgar okulları birleştirilmişse de eğitim anlayışındaki ikilik devam etmiştir. Şöyle ki, idarî ve askerî makamlara kadro yetiştirme amacı güden okullara sadece Bulgar öğrenciler kabul edilirken, Türk öğrencilerin notları düşük tutularak bu tür okullar yerine Bulgarların yapmak istemediği işlere kadro yetiştirmek için açılan meslekî okullara gitmek zorunda bırakılmışlardır. Böylece geleceğin idarecileri ile hizmetçileri daha ortaokul sıralarında belirlenmiştir.⁴¹⁴

Yusuf Ahmet Taşkın, üniversite eğitimi sırasında Bulgar İnkılap Tarihi dersinden sınava girmiş, bütün soruları kusursuz bir şekilde cevapladığı hâlde dersin hocası Tonçev, en yüksek notu vermemek için çeşitli ek sorular sormuştur. Fakat Yusuf A. Taşkın bu soruları da cevaplayınca Tonçev, bir Türkün Bulgar tarihini bir Bulgar'dan daha iyi öğrendiğini söyleyerek sınıftaki diğer Bulgar öğrencileri utandırmak için en yüksek notu vermiştir. Böylece bütün dersleri en yüksek derece ile veren yazar, aldığı eğitim bursuna %25 zam yapılması başvurusu için dekanlığa gitmiş, Naçev isimli Dekan Sekreteri *“Bir Türk ha!... Asla, bütün imtihanları âlâ ile alamaz! (...) Bir yanlışlık olmalı...”* diyerek Dekan Veselinov'un yanına gitmiştir. Dekanın tavırları da farklı olmamış *“Tutanaklar iyice bir bir incelensin. Belki bir hata olmuştur. Hayret. İnanılır gibi değil...”* diyerek Türk öğrencilerin bilinçli bir şekilde düşük notlar verilerek Bulgar öğrencilerin gerisinde bırakıldıklarını ifade etmiştir.

Bunların yanı sıra Yusuf A. Taşkın, Dragan İliyev isimli Bulgar öğrencinin Hristo Vasilev isimli hocanın matematik sınavında hiçbir soruyu bilemediğini, bunun üzerine sinirlenen H. Vasilev'in *“seni sınıfta mı bırakayım, yoksa birkaç yumrukla geçirivereyim mi?”* dediğini aktarmaktadır. Bunun üzerine Dragan, yumrukla ders geçmeyi kabul etmiş, iyi bir yumruk yiyip yere düştükten sonra ziraat teknisyenliğinden mezun olmuştur.⁴¹⁵

Ayrıca Yusuf A. Taşkın, oğlunun ortaokula başlamasıyla, bu olayların aynısını yıllar sonra tekrar yaşamıştır. Şöyle ki, oğlunun en iyi

⁴¹⁴ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.24; Topaloğlu, *Rodoplar'da*, s.132.

⁴¹⁵ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.41-42 ve 152.

dersinin Bulgarca olmasına rağmen Bulgarca öğretmeni, bir Türk'e yüksek not vermek istemediği için her sınavdan sonra “*Siz ne zaman gideceksiniz Türkiye'ye?*” diye sorarak düşük not vermiş, oğlunun yanındaki Bulgar öğrenci ise ne kadar az bilirse bilsin, bu öğretmen tarafından en yüksek nota layık görülmüştür. Bununla beraber Yusuf A. Taşkın, Glodjevo okul müdürünün bir toplantı esnasında;

Bilse de bilmese de İvan'ı Dragan'ı geçireceksiniz. Türk çocuklarının mümkün olduğu kadar sınıfta bırakacaksınız... Bize varsa fayda, Bulgar çocuklarından vardır... Ona göre aklınızı başınıza toplayın, Türk çocuklarına yüksek not vermeyeceksiniz!⁴¹⁶

Dediğini aktarmaktadır. Böylelikle daha ortaokul yıllarından başlayarak Türk öğrencilerinin yüksek eğitim kurumlarında eğitim almasının önüne geçebilmek için “düşük not sisteminin” uygulanmaya başlandığını söyleyebiliriz.

Bulgaristan Türkleri yine de bu duruma karşı inatla okumaya devam ederek daha üst düzey okulların kapılarını zorlamışlardır. Bu gibi az sayıdaki öğrenciler düşük not verme gibi yöntemlerle engellenemediği için bu sefer devreye doğrudan Bulgar emniyeti girerek Türk öğrencilerinin üniversitelerde okumasına mani olmaya başlamıştır. Örneğin Ahmet Cebeci, öğretmen okulunu bitirdikten sonra üniversite sınavını başarı ile verip Türkoloji bölümünü kazanmasına rağmen emniyet olaya el atmış ve okuldan atılmasını sağlamıştır. Ahmet Cebeci bu duruma karşı çıktıysa da üniversitenin Rektörü, “*biz de bir emir kuluyuz, bu komünist rejiminde her şey polisin kontrolindedir,*” diyerek okuldan atmıştır.⁴¹⁷ Ahmet Durmuş'un oğlu da meslek okulunu bitirdikten sonra üniversite sınavını kazanmış ve ziraat fakültesine girme hakkı kazanmışsa da bu durum gerçekleşmemiştir. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışan Adile Mirkova aracılıyla oğlunun dosyasını üniversiteden istemişler, gelen dosyanın üzerinde Kırcalı Emniyet müdürünün küçük sarı bir kâğıda imzası ve kaşesiyle bir not düştüğünü görmüşlerdir. Ahmet Durmuş, üzerinde “Millî duygulu bir ailede

⁴¹⁶ Taşkın, *Ne umduk*, s.73.

⁴¹⁷ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.362.

yetiŖme” yazılı notu görünce oğlunun neden niversiteye kabul edilmediğini anladıklarını dile getirmiŖtir.⁴¹⁸

Hatıralar içerisinde, yukarıda kısaca değinmeye alıŖtıđımız örneklerin dıŖında İlk, orta ve lise öğrencileri ise kendi aralarında üç gruba ayrılarak komünist eğitim anlayıŖı ile eğitilmeye baŖlamıŖlardır. Bu gruplar Ŗunlardır:

1. Grup “avdare”: birinci ve ikinci sınıflarda okuyan ilkokul öğrencileri bu gruba dâhil olup, üçgen biçiminde mavi boyun bağı taŖırlar.
2. Grup “Piyoner”: nc ve dördüncü sınıflarda okuyan ortaokul öğrencileri bu gruba dâhil olup, üçgen biçiminde kırmızı boyun bağı taŖırlar.
3. Grup “Komsomol”: Bu gruba ise lise seviyesindeki genç öğrenciler dâhil edilirler. Komsomol teŖkilatına ye olmayan öğrenciler eğitim hayatına kesinlikle devam edemezler. Ayrıca bu gruba mensup gençler yaz tatillerinde “gönüllü” olarak “Brigada” adı verilen iŖ kamplarında alıŖmak mecburiyetindedir.

Bu üç eğitim grubunu baŖarı ile tamamlayanlar “halis komünistler” olarak BKP içerisindeki kadrolarda görev almaya baŖlamıŖlardır.⁴¹⁹

Böylece anaokullarından niversite sıralarına kadar komünizm içerikli bir eğitime tabi tutulan ocukların BKP’ye tam bağımlı, sadık birer komünist olmaları amalanmıŖtır. Ayrıca niversitelerdeki farklı ihtisas alanlarına rağmen her bölümde, Bulgar Komünist Partisi Tarihi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi, Siyasî Ekonomi ve Marks-Lenin Felsefesi gibi derslerin okunması zorunlu kılınmıŖtır.⁴²⁰

Ders içerikleri konusuna gelince daha önceki eŖitli bölümler altında Türk karŖıtı bir müfredatın uygulandığından bahsetmiŖtik. İçerik olarak nelerden bahsedildiğine kısaca değinecek olursak Ŗunları söyleyebiliriz:

⁴¹⁸ DurmuŖ, *Suçum Neydi*, ss.47-48.

⁴¹⁹ Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, ss.43-44; Yılmaz, *İki lke*, s.32 ve 63; YüceTürk, *Kızıl Cehennem*, s.100; Seyit, *Kaderime Ŗkr*, s.39.

⁴²⁰ Yücetürk, *Kızıl Cehennem*, s.176.

Hatıralar içerisinde, Türk çocuklarının da bulunduğu anaokullarında İvan Vazov'un "Az sım Bilgarçe" (Ben Bulgar Çocuğuyum) isimli şiirinin ezberletilmeye başlandığına da değinilmiştir.⁴²¹ İçerik konusuna Ayrıca değinen Rafet Ulutürk, kendilerine dünya üzerindeki tek gerçek tarihin Bulgar tarihi olduğunun, Osmanlı Türklerinin zalim insanlar olduğunun, İslâm dininin tamamen hurafelerle dolu bir din olduğunun, Rusların Bulgarlara her zaman yardım etmeye hazır olduklarını, Bulgar devletinin tek uluslu, tek dilli ve tek kültürlü bir devlet olduğunun anlatıldığını belirtmektedir.⁴²²

Yusuf A. Taşkın'da Sofya Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ni kazanan ve resim bölümünde tek Türk olan bir arkadaşının karşılaştığı zorbalığı kısaca şöyle anlatmaktadır;

Ders veren Bulgar resamlardan birisi Plevne ve Şıpka Geçidi savaşları ile ilgili yaptığı tablolardan övgü ile bahsederken aralarında yabancı olmadığını varsayarak Türklerin aptal ve şaşkı gösterilmesi gerektiğini söylemiştir. Bir Bulgar öğrencinin sınıfta bir Türk'ün bulunduğu dair ikazı üzerine "Öylesi varsa, hemen terk etsin. Gitsin bu odadan. Benim derslerime girmeyecek. Türksüz olacak bu sınıf" demiştir. Her ders "O Türk hâlâ burada mı?" demelerine daha fazla dayanamayan Türk öğrenci okulu tamamen bırakmış ve bir daha ne üniversite okumayı ne de resim yapmayı düşünmüştür.⁴²³

Türk, Türkiye ve din karşıtı bir eğitim anlayışı güden komünist yönetimin bu unsurların dışında nasıl bir eğitim verdiklerini Ahmet Ş. Şerefli, gazeteci arkadaşının tanık olduğu bir olayı aktararak anlatmaktadır. Şöyle ki, bir okul müfettişi Deliorman'da bir okulu ziyaret ederek bir öğretmenin dersine katılmıştır. Öğrencilerine Baklagiller ailesinden olan fasulyeleri anlatan öğretmen, sosyalist ülkelerde yetiştirilen fasulyelerin kapitalist ülkelerde yetiştirilenlere oranla daha lezzetli olduklarını, Cumhurbaşkanı ve BKP lideri Georgi Dimitrov'un ise kuru fasulyenin pilâkisini sevdiğini söyleyerek dersi sonlandırmıştır.⁴²⁴ Dolayısıyla bu

⁴²¹ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.114; Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.143.

⁴²² Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.20.

⁴²³ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.36.

⁴²⁴ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.97.

örnekten hareketle, öğretmenlerin kendilerini teftiş eden müfettişlerin huzurunda herhangi bir ders konusunu, gerçeklerle herhangi bir ilişkisi olmasa dâhi, komünist ideoloji ile harmanlayarak vermek zorunda oldukları görülmektedir.

1991 yılında yıkılan komünist idarenin ardından Türklerin yoğun olarak yaşadıkları birkaç yerde normal ders programının dışında Türkçe derslerinin verilmesi kabul edilmiştir. Fakat bu konuyu öğrenci psikolojisi çerçevesinden ele alan Rafet Ulutürk, okul içerisinde bir saat fazla kalmak istemeyen öğrencilerin, Türkçe derslerinin müfredat dışı ve normal ders saatlerinin dışında tutulması sebebiyle ilgi göstermediklerini belirtmektedir. Ayrıca yazar bu duruma etki eden bir başka unsur olarak, Türkçenin “yabancı dil” kapsamında öğretildiğini bu sebeple Türk çocuklarının Avrupa’da daha kullanışlı olan İngilizce ve Almanca gibi diller karşısında tercih karmaşasına sürüklendiğini, dolayısıyla bu derslerin Bulgar yöneticiler tarafından yeterli talep ve personel olmaması bahaneleriyle verilmek istenmediğini de dile getirmektedir.⁴²⁵

İsmail Cambazov da demokrasi döneminin ilk yıllarında Türkçe derslerinin seçmeli olarak okutulmasına karar verildiğinde doksan bin kadar öğrencinin Türkçe derslerini seçtiğini ve Türkiye’den Türkçe ders kitaplarının getirildiğini yazmaktadır. Fakat bu gelişmelerden kısa bir süre sonra 1970’lerdeki “çocuklarımızın Türkçe okumasını istemiyoruz” kampanyası tekrar gün yüzüne çıkarılmıştır. Gerekçe olarak Türk çocuklarının Türkçeyi zaten anne-babalarından öğrendiklerini, bunun yerine okullarda Avrupaî dillerden birini öğrenmelerinin kendi yararlarına olduğunun söylendiğini aktaran İ. Cambazov, bu gelişmeler sonucunda öğrenci sayısının yirmi binlere düştüğünü ve yakında onların da vazgeçirilebileceğini belirtmiştir.⁴²⁶

1999 yılına gelindiğinde ise Türkçe derslerinin 12. Sınıfa kadar zorunlu ders olarak kabul edildiğini belirten Osman Gülmen de Rafet Ulutürk’ün görüşlerine katılmaktadır. 1992-1993 yılında Şumnu Pedagoji Üniversitesi ve Kırcaali Öğretmen Enstitüsü’nde, Türk Filoloji Fakülteleri

⁴²⁵ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.282.

⁴²⁶ Cambazov, *Yeni Işık*, s.199.

açılması ile öğretmen ihtiyacının karşılanması düşünülmüşse de, Filibe Üniversitesi'ne bağlı olan Kırcaali Enstitüsü'ndeki Türkçe Bölümü'nün 2005-2006 eğitim yılında, "Maddi imkânsızlık" nedeniyle kapatılmasına karar verilmiş, ayrıca Şumnu Üniversitesi Rektörlüğü "Yeterli talep olmadığı" gerekçesiyle, 2006-2007 eğitim yılında Türkçe Bölümü'nün kapatılmak istendiği yazar tarafından belirtilmiştir.⁴²⁷

Genel olarak toparlayacak olursak; Krallık döneminde maddî imkânsızlıkların yanı sıra Türklerin cahil kalması için yönetici Bulgarlar tarafından bilinçli olarak kapatılan Türk okullarının, komünist dönemde Türkleri komünizme ısındırma ve komünist kadrolar yetiştirme amacıyla tekrar açıldıklarını söyleyebiliriz. Fakat Bulgaristan Türklerinin kendilerini komünizm yerine Türkçülük anlayışına sahip insanlar olarak yetiştirmeye başlamaları neticesinde 1960 yılında bütün Türk okulları kapatılmış, 1970 yılında ise seçmeli Türkçe dersleri dâhi tamamen kaldırılmıştır. Türk halkının tamamen komünistleşmesi için öğrenciler "Çavdarçe", "Piyoner" ve "Komsomol" olarak üç gruba ayrılmış ve eğitim hayatları boyunca komünist anlayışla yetiştirilmeye başlanmışlardır. Ayrıca komünist Bulgar idaresi, Krallık dönemi eğitim anlayışına geçerek Türklerin okul dışında kalmaları için çeşitli baskılar uygulamış, yüksek eğitim kurumlarında eğitim almalarına mani olmaya çalışmıştır. Böylece Bulgarlar idarî makamlara gelirken Türkler çeşitli meslek gruplarının işçi ihtiyaçları için mesleki okullara yönlendirilmişlerdir. Komünizm sonrası demokrasi döneminde ise Bulgar yönetiminin Türkçe derslere bakış açısı değişmemiş ve bu derslerin açılması için projeler hayata geçirmektense, açılmaması için çeşitli bahaneler ileri sürmeyi daha kolay bir yol olarak görmüşlerdir diyebiliriz.

3.3.2. Bulgaristan'da Türkçe

Komünizm döneminde Türk okullarının kapatılması ve Türkçe derslerinin tamamen kaldırılmasının ardından basın-yayın ve edebî sanat eserlerinde kullanılan Türkçe üzerinde de çeşitli politikalar yürürlüğe konmuştur. Şöyle ki, Bulgaristan Türklerinin dil ve kültür alanı üzerinde Türkiye ile olan bağlarını tamamen koparmak için öncelikle sosyalist

⁴²⁷ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, ss.160-161.

“kardeş” Azerbaycan Türkçesinin kullanılması öngörülmüştür. Lakin getirilen Azerbaycanlı Türk öğretmenlerin, komünizm yerine Türkçülük anlayışını aşıladıkları fark edilince bu öngörü uygulamaya konmamıştır. Daha sonra ise Bulgaristan Türklerinin kullandığı yazı dilini için iki görüş ortaya atılmıştır;

1.Görüş: Türkiye’deki edebî dil için İstanbul ağzının temel alınması gibi Bulgaristan Türklerinin de kullandıkları bölgesel ağızlardan birisini temel alarak kendi edebî dilini oluşturmalıdır düşüncesini savunmaktadır.

2. Görüş: Türk halkının hâlihazırda Türkçeli Bulgarca bir dil konuştuklarını, bu sebeple halk arasında konuşulan bu karma dilin edebî dil olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesini savunmaktadır.⁴²⁸

Birinci grubun görüşlerini temsil eden Ali Rafiev, bu doğrultuda kendi doğum yeri olan Deliorman ağzının temel alındığı bir yazı dilinin oluşturulması için çalışmıştır. Özellikle Türkiye Türkçesine daha yakın Kırcaali ağzı yerine, neden içerisinde daha fazla Bulgarca kelime barındıran Deliorman ağzının tercih edildiğini soran Sabri Tata, Yeni Işık gazetesinin aracılığıyla da bu görüşün hayata geçirilmeye başlandığını yazmaktadır. Halk Eğitimi Yayınevi’nde (Narodna Prosveta) hem redaktörlük hem çevirmenlik yapan Sabri Tata, Ali Rafiev’in yardımcısı Dimitır Genov’un yayınevine gelerek kendilerine basılan ve tercüme edilen eserlerin halkın konuştuğu dilde yayınlanmasını söyleyerek Yeni Işık gazetesinin kullandığı dilin örnek alınması gerektiğini vurguladığını aktarmaktadır.⁴²⁹

Ahmet Ş. Şerefli ise cezaevinde konuşulmasına kulak misafiri olduğu Deliorman ağzıyla şöyle bir cümlenin kurulduğunu yazmıştır; “*Bilemsin Memet, geçen “petak” günü bubamla “kayınçonun” karısı buraya “sevidane”ye geldiler*”. Bu cümlenin aslında “*Biliyor musun Mehmet, geçen Cuma babamla kaynımın hanımı benimle görüşmeye geldiler*” demek olduğunu açıklayan yazar, aynı zamanda Deliorman ağzı ile kurulan çok basit bir cümle içerisinde dâhi en az üç Bulgarca kelime bulunduğunu belirterek aslında ilk görüşün ikinci görüşle aynı olduğunu

⁴²⁸ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.177-178, Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.42.

⁴²⁹ Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.56 ve 82.

belirtmiştir.⁴³⁰ Ayrıca yazar bu cümleden hareketle Bulgar yönetimi altında kullanılan Türkçenin bozulduğunu belirtmiş, Ömer o. Erendoruk da bu görüşe katılarak Türk dilinin bilinçli bir şekilde yozlaştırılarak fakirleştirildiğini dile getirmiştir.⁴³¹

Uzun yıllar Yeni Işık bünyesinde gazetecilik yapan İsmail Cambazov ise bu gazete bünyesinde yazı yayınlayan Türklerden Bulgarca, Bulgarlardan Türkçe yazmalarının istendiğini, Bulgar halkı için yazılan yazıların Türkçe, Türk halkı için yazılan yazıların Bulgarca olarak kaleme alındığını; önemli kişilerin kaleme aldığı ve ilginç konuların işlendiği eserlerin Bulgarca, sıradan bir yazarın kaleme aldığı ve alelade konuların işlendiği yazıların ise Türkçe yazıldığını belirtmektedir. Böylece yazarın; Türk halkı arasında Türkçe güzel konuların ele almamayacağı kanısı yaratılarak, Türklerin Türkçeden bezdirilmeye çalışıldığından da bahsetmekte olduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra İsmail Cambazov, gazetenin sadece yıllar içinde değişen isimlerinden hareketle hükümetin izlediği dil kullanım politikalarına dair bir fikir edinebileceğimizi de söylemektedir.⁴³² Şöyle ki, yayın hayatına Türkçe “Yeni Işık” adıyla başlayan Türk gazetesi, hem Bulgarca hem Türkçe karma dilli bir hâle getirilerek “Yeni Işık-Nova Svetlina” adını almıştır. Türkçe’nin her yerde yasaklanması ile gazetenin başlığındaki “Yeni Işık” ibaresi atılmış, böylece bir Türk gazetesi olan bu gazete Bulgarca “Nova Svetlina” adıyla yayın hayatına devam edebilmiştir. Bu bakımdan Bulgaristan Türklerinin dili konusunda çeşitli görüşlerin ortaya atılmasıyla beraber, “bütün yollar Roma’ya çıkar” sözüne uygun olarak bütün bu görüşlerin ulaştığı “Roma” noktasının Bulgarca olduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönem içerisinde basın-yayın ve edebiyat alanında yapılan Türkçe yerine Bulgarca eser verme baskısının, aynı zamanda Bulgaristan Türklerinin sosyal hayatına da yansıdığı görülmektedir. Örneğin Ömer O. Erendoruk, Koşukavak’ta öğretmenlik yaptığı sıralarda bir Bulgar öğretmenin kendisine gelerek “*Siz bu dille konuşurken düşüncelerinizi anlatmakta çok güçlük çekiyor olmalısınız. (...) üniversitede okurken*

⁴³⁰ Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.40.

⁴³¹ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.87.

⁴³² Cambazov, *Yeni Işık*, s.452.453.

Bulgarca öğretmenimiz bize Türkçede iki bin kelime olduğunu söylemişti” diyerek kendisi ile alay ettiğini yazmaktadır. Fakat Ömer O. Erendoruk, Bulgar öğretmene Bulgarca diye kullandıkları tencere (tencerea), tepsi (tepsiya), kıyma (kayma), köfte, kebab, yorgan, döşek, çarşaf, döşeme (düşeme), boya, tavan vb. gibi yüzlerce kelimenin Türkçe asıllı olduğunu belirtmiştir.⁴³³ Böylece Ömer O. Erendoruk’un maruz kaldığı aşağılamaya en az iki bin Türkçe kelimenin sırf Bulgarcanın içerisinde bulunabileceğini, tarihin en eski devirlerinden günümüze kadar dünya üzerinde çok geniş coğrafyalara yayılan Türkçe için ise böyle bir sayının okyanusta damla kabilinde olacağını düşünerek cevap verdiğini söyleyebiliriz.

Böylece ilk olarak okullarda başlayan Türkçe karşıtı anlayış; buradan basın-yayın ve sanat alanına sıçramış daha sonra ise Bulgaristan Türklerinin ana dili Türkçenin Bulgaristan toprakları üzerinde herhangi bir yerde kullanılmasının yasaklanması ile sonuçlanmıştır.

Özellikle isim değişikliği ile “Bulgar” ilan edilen Bulgaristan Türklerinin bu yeni duruma daha çabuk “adapte” olmaları için çeşitli uygulamalar ortaya konmuştur. Şöyle ki, Türkçe konuşmanın yasaklanması ile beraber inatla Türkçe konuşmayı sürdürenler devlet yanlısı Bulgarlar tarafından takibe alınmışlardır. Türkçe konuştuğu belirlenen kişiler önce para cezası ile cezalandırılmış, Türkçe konuşmaya devam etmeleri hâlinde ise Bulgarların kalabalık olduğu yerleşim yerlerine sürülmüşlerdir.⁴³⁴ Böylece Türklerin evlerinde dâhi Türkçe konuşmalarına müsaade edilmediğinin yanı sıra Bulgarların arasına sürülerek yaşamlarına devam edebilmeleri için Türkçe yerine Bulgarca konuşmaya mecbur edildiklerini söyleyebiliriz.

Bu dönemde iş yerlerinde kendilerine verilen Bulgarca isimleri kullanmıyorlar diye Türk işçilerinin yakasına Bulgarca isimlerin yazılı olduğu yaka kartlarının ilişitirildiğini belirten Sabri Tata, Türklere Türkçe konuştuğu için verilen para cezalarının 5 levadan 200 levaya kadar çıkabildiğini yazmaktadır. Bunun yanı sıra yazar, sokakta Türkçe konuştuğu için polis tarafından 5 leva ceza alan bir Türk’ün, polise 20 leva verdiğini

⁴³³ Erendoruk, *Bizim Eller*, ss.244-246.

⁴³⁴ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.129.

fakat polisin üzerinden para üstünün çıkmadığını görünce aklına rastgele gelen Türkçe kelimeleri söylemeye başladığını da anlatmaktadır.⁴³⁵

Verilen para cezaları ile ilgili olarak yaşananları Rafet Ulutürk de kendi başından geçen bir olayla örneklendirmektedir. 1986 yılında askerlik görevini ifa eden Rafet Ulutürk'e askerlik dönüşü Kırcaali otogarında ihtiyar bir Türk kendisine otobüs sormuş ve Rafet Ulutürk'te tarif etmiştir. Bunun üzerine bir görevli hemen yanına gelerek “*Siz niçin Türkçe konuşuyorsunuz, yasak olduğunu bilmiyor musunuz?*” demiş ve iki görevli daha gelerek kendisine 5 leva ceza kesmişlerdir.⁴³⁶

Bulgar görevlilerin dışında ceza kesme işinin bazı Türklere de verildiğini belirten İsmet Topaloğlu, bir kış günü gece vakti iki kişinin karanlıkta beklediğini görmüş, karanlıktaki insanların tanıdıkları olduğunu anlayınca evine buyur etmişse de bu iki kişi eve giremeyeceklerini şöyle ifade etmişlerdir:

Teşekkür ederiz İsmet aga giremeyiz. Biz şu anda görevdeyiz. Kasabada Bulgarca hariç yabancı dilde konuşanlara ceza kesiyoruz. Bizim kasabada yabancı dilde konuşulan tek dil Türkçe. Biz de ceza yapmamak için nöbet vaktini kenarda köşede geçiriyoruz. Kime ceza yazabiliriz İsmet aga? Nöbetin bitmesine neredeyse yirmi dakika kaldı. Bulgar bütün şirketlerdeki memurlara nöbet tutturuyor. Bazı kendini bilmez Türklere, Bulgar'a yaranmak isteyenler, Türk halkına epey ceza kesiyor. Bu da bizi kahrediyor.⁴³⁷

İsmet Topaloğlu'ndan verdiğimiz yukarıdaki alıntıda, Türklerin de dâhil olduğu bütün devlet memurlarının yer, zaman ve iklim fark etmeksizin “Türkçe nöbetine” dikildiğini, görevlendirilen bazı Türklerin kendi ana dillerini konuşan soydaşlarına ceza kesmekten utanç duydukları için nöbet saatlerini boşa geçirdiklerini fakat bazı Türklerin bu durumun aksine hareket ettiklerinin belirtildiğini söyleyebiliriz.

Ahmet Ş. Şerefli de polislerin Türkçe konuşanları “*Yoldaş, yabancı dil konuşmak yasak!...*” diyerek uyardıklarını, çünkü Bulgaristan'da Türk “olmadığı” için, Türkçe dâhil, içerisinde Türk kelimesi geçen hiçbir

⁴³⁵ Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.51.

⁴³⁶ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.22.

⁴³⁷ Topaloğlu, *Rodoplar'da*, s.409.

kelimenin kullanılmadığını belirtmiştir.⁴³⁸ Burada bizim dikkatimizi çeken nokta, “yabancı dil” sınıfında değerlendirilerek okutulması ve konuşulması yasaklanan Türkçenin dışında “yabancı diller” sınıfında yer alan diğer Rusça, Almanca, İngilizce veya Fransızca gibi dillerin “*Yoldaş, yabancı dil konuşmak yasak!...*” denilerek okutulmasına veya konuşulmasına karşı herhangi bir yaptırımın uygulanmamasıdır.

Bulgaristan’da Türkçe konuşmanın yanı sıra Türkçe şarkı ve türkülerin de dinlenmesi yasaklanmıştır. Bu yasağı devlet görevlileri şöyle duyurmuşlardır:

...İnşaatlarda, tatil yerlerinde, resmî dairelerde, atölyelerde, düğünlerde, otobüslerde, bir sözle kalabalık olan her yerde Türkçe şarkı, türkü dinlemek yasak. Ezgiler dinlemek yasak... Böyle bir hava estirerek eğlenmek yasak. Duvarlara Türk büyüklerinin resimlerini asmak yasak. Bu politbürounun emridir. Emir kanundur...⁴³⁹

Türkçe karşıtı yasakların, Türkçe eğlenmeyi dâhi unutmayacak şekilde düzenlenmiş olması, bizim için, uygulanan yasakların ne derece kapsamlı tutulduğunu ve Türkçeye karşı başlatılan savaşın ne kadar büyük olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu örneklerin dışında Mehmet Türker de, Belene’de kaldığı sırada hamile olan eşinin doğum yaptığı haberini aldığını ve bu durum üzerine hücre arkadaşlarının Balkan türküleri söyleyerek kutlama yapmak istediklerini yazmıştır. Fakat görevli gardiyan, Bulgaristan’da Türk olmadığını ve “yabancı dilde” eğlenmenin yasak olduğunu dolayısıyla Türkçe konuşup şarkı söyleyemeyeceklerini hatırlatarak bu kutlu haberin sevincine gölge düşürmüştür.⁴⁴⁰

İsmet Topaloğlu da “Brigada” namı gençlik kamplarında çalıştığı sırada günün sonunda arkadaşları ile saz eşliğinde türküler söylediklerini fakat kamp yetkilisinin gelerek Bulgar gençlik kampında bulduklarını ve burada Türkçe şarkı söylemenin yasak olduğunu kendilerine bildirdiğini aktarmıştır.⁴⁴¹

⁴³⁸ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.553-554.

⁴³⁹ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.507.

⁴⁴⁰ Türker, *Belene Adası*, s.32.

⁴⁴¹ Topaloğlu, *Rodoplar’da*, s.137.

Ayrıca ele aldığımız hatıralar içerisinde, Türkçe ve Bulgarca arasında yıllarca süren ve “dil savaşları” olarak tabir edebileceğimiz bu durumdan en çok Türk çocuklarının etkilendiği belirtilmektedir. Türk çocuklarına avaz avaz “Ben Bulgar Çocuğuyum” şiirinin okutulduğundan, tarih derslerinde atalarının “barbarlığından” bahsedilmesi sebebiyle rahat bir psikoloji ile “Ben Türk’üm” diyemediklerine dolayısıyla bir kimlik karmaşası ile karşı karşıya bırakıldıkları konusuna daha önce değinmiştik. İsim değişikliği ile Bulgarlaştırma kampanyasının yürütüldüğü ve bu kapsamda Türkçenin yasaklanması ile Türk çocuklarına, aileleri ile Türkçe konuşmamaları ve eğer ailede Türkçe konuşan biri varsa gelip yetkililere bildirmelerinin gerekli olduğu söylenerek çocukların saflığından yararlanmaya çalışmışlardır. Öyle ki Ahmet Ş. Şerefli’ye göre, bazı çocuklar “*Annem ve babam evde Türkçe konuşuyor, Bulgarca selam vermeme istemiyorlar*” diyerek ailelerini şikâyet etmiş ve ceza almalarına sebep olmuşlardır.⁴⁴²

Türkçe konuşanlara para cezalarının kesildiği bu dönemde çeşitli Deliorman köylerinde bulunan Ahmet Ş. Şerefli, yine bir Deliorman köyüne giderken yolda bir Türk çocuğunun Türk ezgisi ıslıkladığını, fakat türkünün sözlerini söylemediğini görmüştür. Çocuğu durdurduğunda türkünün sözlerini neden söylemediğini sormuş, çocuk ise “*param yok*” diyerek cevap vermiştir. Ahmet Ş. Şerefli Adını sorduğunda ise yine “*bizde hiç para yok*” cevabını almıştır. Çocuğun aynı şeyleri tekrarlamasının nedeni üzerinde durunca ise çocuk yaşadığı köyde, köylüler arasında Bulgarlığı ilk olarak kabul eden okul öğretmenlerinin köy muhtarlığı görevine getirildiğini ve artık kendi evinde ailesi ile dâhi Bulgarca konuştuğunu, köyde Türkçe konuşanlara ise ceza kestiğini söylemiştir. Çocuğun adını söylemesi için ısrarına devam eden Ahmet Ş. Şerefli, çocuğun yine “*söylersen bizden para almazsın değil mi?*” diyerek karşılık verdiğini ayrıca evdeki adını mı yoksa anaokulundaki adını mı söylemesi gerektiği konusunda tereddütte kaldığından da söz etmiştir. Uzun uğraşlar sonucu çocuğun evdeki adının Ahmet, anaokulundaki adının ise Atanas olduğunu öğrenebilmiştir. Çocuğa kendi adının da Ahmet olduğunu söyleyince aralarında bir güven bağı

⁴⁴² Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.170-171.

oluşmuş ve tekrar yola koyulan Türk çocuğu, az önce ıslıkladığı türküyü bu defa sözleriyle söylemeye başlamıştır.

Ayrıca yazar, adaşı Ahmet'ten biraz uzaklaşınca bu çocukla konuşan iki kız çocuğunun kendilerine de isimlerini soracağını düşünerek yanına yaklaştıklarını görmüş ve aralarında şöyle konuştuklarını işitmiştir; “*Benim gâvurca adım neydi kız. Hep unutuyorum*”. Ayrıca Ahmet Ş. Şerefli, kendisini “öğretmenim” diyerek selamlayan bu Türk çocuklarının saygısına hayran kaldığını, Öğretmen olmadığı hâlde köylü çocukların iyi giyimli ve düzgün Türkçe konuşan her yabancı Türk'ü öğretmen sandıklarını belirtmiştir. Ayrıca sokakları dolduran şen Türk çocukları ile karşılaşan yazar, bu çocukların annelerine “mayko!” babalarına ise “tatko!” diyerek Bulgarca seslendiklerini görünce duygularının altüst olduğunu da dile getirmiştir.⁴⁴³

Ahmet Ş. Şerefli'nin verdiği bu örneklerden hareketle anaokuluna giden Türk çocuklarının dâhi ceza alma korkusuyla yabancıların yanında Türkçe konuşmaktan sakındıklarını, Türk isimlerini söylerken tereddüt ettiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca Türk çocuklarının kendilerine sonradan verilen Bulgar isimlerini içselleştiremeyerek unutma eğilimi gösterdiklerini buna karşılık toplumsal alanlarda Bulgarca konuşmaya başladıklarının görüldüğünü söyleyebiliriz.

Ahmet Ş. Şerefli'nin yanı sıra İsmet Topaloğlu da bir akşam kreşte eğitim gören kızını almak için kreşe gittiğini, kızına kıyafet dolaplarının yerini sorduğunda çocuğun, elini ağzına götürerek sus işareti yaptığını ve babasından burada Türkçe konuşmamasını istediğini yazmıştır. İsmet Topaloğlu kızına neden böyle bir şey söylediğini sorduğunda ise “*Burada Türkçe konuşanın dilini kesecekler*” diyerek verdiği yanıt karşısında kanının donduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁴ Dolayısıyla Bulgaristan Türklerinin ana dili Türkçeye karşı yürütülen “savaşta” en hazin sahnelerin hem zihinsel hem de fiziksel olarak korkutulan Türk çocukları etrafında yaşandığını söylememiz yanlış olmayacaktır.

⁴⁴³ Şerefli, *Önce Düşünceler*, ss.36-38 ve 367.

⁴⁴⁴ Topaloğlu, *Rodoplar'da*, s.420.

Demokrasi dönemi ile birlikte 1990'dan sonra seçmeli Türkçe dersleri ve basın-yayın hareketlerine izin verilmesi ile “Filiz” ve “Balon” gibi Türkçe gazeteler yayınlanmaya başlanmışsa da Bulgaristan'da Türkçeye bakış açısının çok fazla değiştiğini söylemek mümkün değildir. Özellikle 2015 yılında Bulgar Meclisinin aldığı bir kararla miting ve seçim konuşmalarının Türkçe yapılmasının yasaklanması, Türkçe konuşan siyasîlere para cezalarının verilmesi ve daha önce bahsettiğimiz Türk okulları ve Türkçe dersleri ile ilgili sorunların bir çözüme kavuşturulmaması, Türkçe karşıtı tutumun günümüzde de güncelliğini koruduğunu açıkça göstermektedir.⁴⁴⁵

3.4. Bulgaristan Türklerinde Millî Bilinç ve Millî Tarih Algısı

3.4.1. Bulgaristan Türklerinin Köken ve Kimliklerine Dair

1960'lı yıllardan itibaren Bulgar yönetimleri, Bulgaristan Türklerine Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ı fethi sırasında zorla Müslümanlaştırılarak Türkleştirilmiş Bulgarların torunları oldukları ve yeniçeri neslinden geldiklerini belirterek Bulgaristan Türklerinin aslında Bulgarlardan ayrı bir etnik grup teşkil etmediği söylenmeye başlamıştır. İsmail Cambazov bu yeniçeri neslinden gelenlerin dışında, bazı insanların ise Osmanlı erkeklerinin zorla sahip olduğu Bulgar kızlarının torunları oldukları gibi bir görüşün ortaya atıldığını belirtmiştir. Profesör Petır Petrov, Straşimir Dimitrov, Asparuh Velkov, Georgi Georgiev, Nikolay Mizov, Orlin Zagarov, Girgin Girginov, Gani Ganev gibi tarihçi ve bilim adamları eserlerinde bu konuları işleyerek Bulgaristan Türklerinin “Bulgar” kökenli olduklarını “kanıtlamaya” çalışmışlardır.⁴⁴⁶

Bu tarihî olgunun “kanıtlanması” için eski Türk mezarları açılarak, görevliler tarafından önceden içine atılan, paslı haçlar “bulunmuş” ve böylece bu mezarlarda yatanların aslında Hristiyan Bulgarlar oldukları, Türk baskısı ile görünüşte Müslüman olarak yaşasalar da cenazelerini gizlice haç

⁴⁴⁵ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.131 ve 160.

⁴⁴⁶ Cambazov, *Yeni Işık*, s.257; Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.44.

ile gömüldükleri söylenmiştir.⁴⁴⁷ Bu türlü haçlar cami bahçelerinde de bulunmuş, bu yerlerde aslında eskiden kiliselerin olduğu da söylenmiştir. Bazı Türk komünistlerden kimisi ihtiyarların sandıklarından haçlar “çıkarmış”, kimisi ise eskiden yedikleri çöreklerin üzerine haç işaretlerinin konduğunu “anımsamış” böylece bu akıma katılarak destek vermişlerdir.

Bunların yanı sıra Bulgar araştırmacıları Türkleri “Bulgar” kökenli çıkarmak için Türklerin yaşadıkları bölgelerdeki yer adlarından da faydalanmışlardır. Ömer O. Erendoruk, “Gâvur Harmanı” ve “Kilise Dere” gibi yer adlarından hareketle, “Gâvur Bulgar demektir, Kilise de Hristiyan Bulgarlara aittir”, denilerek bu bölgede yaşayan Türk halkının Bulgar kökenli ilan edildiğini belirtmiştir.⁴⁴⁸ Osman Gülmen de bir papaz başkanlığında kendi köylerine gönderilen kilise araştırma heyetinin, “Kilise Yanı”, “Kilise Kapısı”, “Karabaş”, “Karabaş Deresi” ve “Kuyupınar” yer adlarında hareketle görevlilerin şöyle bir tarih yazımı gerçekleştirdiklerini yazmaktadır:

Çok eskiden Türklerin buraya gelmesinden önce bu yerlerde Hristiyanlar yaşamış. Senin gösterdiğin o “Kilise Kapısı” yanında kiliseleri varmış. “Karabaş” denen yerde de manastırları varmış. Burada görev yapan baş papazın adı “Karabaş” imiş. Türkler buraları fethedince papazları İslam’a davet etmişler. Papazlar bu daveti reddedince bunların başlarını kesip yakınındaki Kuyupınar’a atmışlar. Bu olayı takip eden yıldan başlayarak yedi yıl kuraklık olmuş, insanlar açlıktan kırılmışlar, bütün su kaynakları kurumuş olmasına rağmen Karabaş Pınarı akmaya devam etmiş, civarda bulunan bütün köylüler gece gündüz demeden sıra oluşturarak devamlı su ihtiyaçlarını buradan temin etmişlerdir.

Bu musibet Türkleri, hatasını kabullenmeye sevk ederek kutsal sayılan bu yerde yağmur duası yapma kararı almaya itmiştir. O gün bugün bu gelenek devam edegelmiştir. Zaman içinde bu köyde oturan Hristiyan ahali başka yerlere göç edince kiliseleri de yıkılmıştır. İşte bu adları taşıyan bu yerlerin tarihçesi budur⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Burhaneddin Ardagil, *Unutma Bunlar Yaşandı*, (Bundan Sonra: Bunlar Yaşandı), Harfane Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.5.

⁴⁴⁸ Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, ss.48-49.

⁴⁴⁹ Gülmen, *Bulgaristan Türk’ünün Anıları*, ss.22-23.

Osman Gülmen, Kuyupınar ilgili kazılarda başları kesilen Bulgar papazlarının kemiklerinin arandığını fakat herhangi bir şey çıkarılmadığını ayrıca Karabaş'taki manastır iddiası ile ilgili hiçbir kazının yapılmadığını söyleyerek yukarıdaki tarih yazımını destekleyecek verilerin bulunamadığını belirtmiştir. Fakat elle tutulur somut verilerin bulunamamasının yukarıdaki örnek tarih yazımını etkilemediğini, aksine kendi anlayışlarını destekleyecek bulguların yaratılması yoluna gidildiğini söyleyebiliriz.

Bunların yanı sıra Ahmet Ş. Şerefli de, Türklerin bilimsel olarak “Bulgar” olduklarının ispatlanması ve bu durumun Türklere kabul ettirilmesinin sağlanması için uygulanan yöntemlerden bahsederken Burhanettin isimli bir arkadaşının anılarına yer vermiştir. Şöyle ki, kendilerinin Bulgar olduklarını kabul ve beyan ettiklerini bildiren dilekçeleri imzalamayan Burhanettin’in inatçılığını kırmak amacıyla onu bir odada ayna karşısına oturtmuşlardır. Görevli bir Bulgar yanına gelerek kendisinin bir antropolog olduğunu ve kafatası kemiklerinden kolayca insanların ırklarını tespit edebildiğini söylemiş ve ayna karşısında kendisini incelemeye başlamıştır. Burnun çok uzun değil, ucu az yuvarlak, elmacık kemiklerin pek belirsiz, çenen biraz söbü ve az yuvarlak diyerek çizdiği Burhanettin’in portresinin kendi Bulgar portresi ile aynı olduğunu, dolayısıyla kendisi bir Bulgar olduğu için aynı portreyi paylaşan Burhanettin’in de Bulgar olduğunu bilimsel olarak “kanıtlamıştır”. Burhanettin ise bu bilimsel “kanıtlara” karşı gelmeyi sürdürerek Bulgarlığı kabul etmediği için “aklından zoru var” denilerek akıl hastanesine kapatılmış ve “aklının yerine gelmesi” için en “bilimsel” yöntemlerden biri olan kızgın çubuklarla etlerin yakılması yöntemi ile “iyileştirilmeye” başlanmıştır.⁴⁵⁰

Kendilerinin “Bulgar” kökenli olduklarının “kanıtlanmasına” ve bu yönde ağır baskı altında kalmalarına rağmen Bulgaristan Türkleri bu görüşü kabul etmeyerek, kendilerinin Anadolu kökenli ve “Evlad-ı Fatihan” torunu Türkler olduklarını beyan etmişlerdir. Hatıralar içerisinde yazarlar kendi soy

⁴⁵⁰ Şerefli, *Giderayak*, s.92.

ve kökenleri ile ilgili çokça bilgi vermektedirler. Aşağıda kısaca bu bilgileri özetlemeye çalışacağız.

Rafet Ulutürk Bulgaristan Türklerinin, Orta Asya bozkırlarından yola çıkarak önce Anadolu topraklarına gelen daha sonra ise Balkanlar'ı Türk coğrafyasına katan Evlad-ı Fatihan torunu Türkler olduklarını söylemektedir.⁴⁵¹

Mehmet Türker, soyunun yaklaşık iki yüz yıl önce Anadolu topraklarındaki Manisa bölgesinden kalkarak o zamanlar Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Doğu Rodoplar'ın Sindelli köyüne yerleşen Evlad-ı Fatihan Türklere dayandığını dile getirmiştir.⁴⁵²

Osman Gülmen de dedesi Kadir Hoca'nın kendisine, büyük dedeleri Hasan Paşa'nın Anadolu kökenli olduğunu, Bolu köylerinden askerlik görevi için kalkarak Balkanlar'a geldiğini ve burada evlenerek Arıkköy'e yerleştiğini anlattığından bahsetmiştir.⁴⁵³

Halil Uzunoğlu, "Uzunoğlu Ailesinin" Anadolu'ya aşiretler hâlinde gelen Ahadlar Yörük Türkmenlerinden olduğunu ve bu Türkmenlerin ilk olarak Antalya kazasına yerleştiklerini, Osmanlı'nın Balkanlar'a geçmesiyle beraber göç ederek çoğunlukla Gümülcine kazasına yerleştiklerini, bazılarının ise Rodoplar civarına yerleşerek Ahad Kebir ve Ahad Sağır isimli iki köy kurduklarını anlatmaktadır.⁴⁵⁴

Ahmet Cebeci ise, "Cebeci Ailesi"nin Kayseri Yahyalı ve Toros yaylalarında yaşan Avşar Yörüklerinden olduğunu, bu Yörüklerin demircilerinin toplandıkları "Cebeci Cemaati"nin Erzurum, Batum, Trabzon, Ankara, İstanbul, Silistre ve Kayseri gibi şehirlere yerleştirilerek iskân edildiklerini belirtmiştir. Dedesi Cebeci Mehmet'in aşiret reisi olması sebebiyle Silistre'ye "Cebeci Baş"ı tayin edildiğini aktaran Ahmet Cebeci, 1808 yılında öldükten sonra yerine geçirilen oğlu Cebeci Osman'ın II. Mahmut'un yanında "has oda başlığı" ve "mehter takımı yöneticiliği" görevlerine getirildiğini, böylece ailesinin 18. yüzyılın sonlarına doğru

⁴⁵¹ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.135.

⁴⁵² Türker, *Belene Adası*, s.8.

⁴⁵³ Gülmen, *Bulgaristan Türkü'nün Anıları*, s.14.

⁴⁵⁴ Uzunoğlu, *Ceddinin Menkabeleri*, ss.11-12.

Kayseri'den Balkanlar'a yerleştirilen Türklerden olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵⁵

Yukarıdaki örnekler dâhilinde, kendi Türk köken ve kimliklerinin son derece bilincinde olan ve her fırsatta “Evlad-ı Fatihan” torunu olmakla övünen Bulgaristan Türklerinin, ataları vasıtasıyla kendilerine aktarılan bu bilgileri muhafaza ederek bunları Bulgar propagandalarına karşı bir direniş unsuru olarak kullandıklarını söyleyebiliriz.

3.4.2. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Hakkında

Hatıralar içerisinde Osmanlı İmparatorluğu hakkında çokça bilgi mevcut olmakla birlikte, biz, gerek tarihî gerekse coğrafi olarak çok geniş bir şekilde bahsedilen ve kaleme aldığımız araştırma metni içerisinde değişik vesilelerle değindiğimiz Osmanlı İmparatorluğu dönemi ile ilgili en çok dikkatimizi çeken iki unsurdan bahsetmek istiyoruz. “Osmanlı hoşgörüsü” ve “savaş manzaraları” olarak belirtebileceğimiz bu iki unsur, elbette ki Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan ve Balkan topraklarındaki sosyal, ekonomik ve siyasî faaliyetlerini anlatmak için yetersiz kalacaktır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun yürüttüğü bu faaliyetlerin temelinde bahsettiğimiz iki unsurun büyük ölçüde yer aldığını düşünerek, Bulgaristan Türklerinin hatıraları çerçevesinde kısaca bahsetmeyi uygun gördük. Özellikle hatıralar içerisinde çeşitli savaş manzaralarına birinci elden tanık olan veya tanık olanları tanıyan insanların ifadelerine yer verilmesi, yaşanan olayların ortaya konarak kabul veya reddedilmesi açısından, bizce, tarihsel olarak da ayrıca önem arz etmektedir.

İlk olarak hemen hemen her hatıradaki değinilen Osmanlı hoşgörüsünden bahsederek başlamak istiyoruz.

Osmanlı Devleti, Rumeli'ye adım atması ile birlikte Balkan bölgesinde sanat değeri oldukça yüksek mimarî eserler meydana getirmeye başlamış ve Balkanlar'da yüzlerce han, hamam, kervansaray, kütüphane, şifa yurdu, medrese, ticarethane, saat kulesi, yol, köprü ve çeşme vücuda getirmiştir. Ayrıca sosyal bir devlet anlayışı güderek bölgede yaşayan

⁴⁵⁵ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.16-18.

insanlar arasında ırka dayalı bir ayırım yapmamış ve bölge halkının bu yapılardan ortak istifade etmesini sağlamıştır.

Osmanlı Türkleri, egemenlikleri altındaki azınlıklar arasında hiçbir zaman bir ayırım yapmamış, “İslâmiyet’te zorlama yoktur” ilkesinden hareket ederek azınlıkların dinî uygulamalarının yanı sıra eğitim hayatlarına da karışmamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Bağımsız bir Bulgar kilisesinin ve ayrı Bulgar liselerinin, Osmanlı Devleti’nin izni ile kurulması bu duruma en iyi örnektir. Bu duruma dair bir başka örnek ise Rila dağında bulunan ve bir yangın sonucu yarısı yanan Rila Manastırının Osmanlı Devleti’nin verdiği bir fermanla yeniden onarılmasıdır.⁴⁵⁶ Osmanlı Devleti’nin izlediği hoşgörü politikası sonucunda bölgede yaşayan farklı dinlere mensup farklı millî gruplar birbirlerine saygı duyarak yakınlaşmaya başlamış ve birbirlerinin yaşam alanlarına müdahale etmekten kaçınmışlardır. Bu bakımdan Osman Gülmen, ortak yaşam alanlarını paylaşan bu insanlardan ezan sesini duyan Müslümanların camiye, çan sesi duyan Hristiyanların kilise gittiklerini ve Müslümanların çan sesinden rahatsız olmadıkları gibi, Hristiyanların da ezan sesinden rahatsızlık duymadıklarını belirterek insanların karşılıklı saygı çerçevesinde yaşamlarına devam ettiklerini dile getirmiştir.⁴⁵⁷

Ayrıca İslâm B. Erdi de, birçok Bulgar gencinin Osmanlı kurumlarında çeşitli görevlere getirildiklerini, Bulgar gençlerinin Türk çocukları ile aynı okulları paylaştıklarını belirterek, Dimitır Britsizov’un da “Nyakoga v Tsarigrad” (İstanbul’da Bir Zamanlar) adlı eserinde 1800’lü yılların başında İstanbul’da açılan Hemşire Okulu’nun ilk öğrencilerinin Türk ve Bulgar kızları olduğunu yazdığını aktarmıştır.⁴⁵⁸

Dolayısıyla bu hoşgörü ortamı içerisinde Bulgarlar diğer millî grupların arasında, özellikle de Yunanlara karşı, kendi varlıklarını beş yüz yıl boyunca koruma imkânı bulabilmişlerdir. Fakat Osmanlı Devleti’nin bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan Bulgaristan’da aynı hoşgörü unsurları Türklere karşı gösterilmemiş ve çeşitli baskı ve zulümlere maruz bırakılarak doksan küsur senelik bir zaman diliminde asimile edilmeye çalışılmışlardır.

⁴⁵⁶ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.9-11; Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.139.

⁴⁵⁷ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.13.

⁴⁵⁸ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.145.

Bu bakımdan hatıralar içerisinde ve Osmanlı hoşgörüsü çerçevesinde sıkça işlenen bir diğer konun Bulgarların asimile edilerek Türkleştirilmemesi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin gücünün doruklarında olduğu bir dönemde zaman bakımından da, beş yüz yıl, müsait olduğu hâlde Türk yöneticileri tarafından böyle bir şeyin sözünün dâhi edilmemiş olması, Osmanlı-Türk hoşgörüsünün ulaştığı mertebeyi ortaya koyan bir durum olarak hatıralar içerisinde işlenmiştir.

Osman Kılıç, 1876 Nisan Ayaklanması sırasında bir Türk karakolunu basarak öldürdükleri Osmanlı askerlerinin kanı ile ihtilâl beyannamesi yazan ve bu tarihlerde nüfusları 270 bin civarına düşen Bulgarların, istenildiği takdirde Osmanlı Devleti tarafından kolaylıkla eritilebileceğini belirtmektedir. Fakat yazar, bu Türk devletinin kuruluş felsefesinde hak, adalet ve hürriyet gibi kavramların bulunması ile yüksek İslâm prensipleri sebebiyle böyle bir şeyi akıllarından hiç geçirmediğini yazmaktadır.⁴⁵⁹ İslâm B. Erdi ise, Tsanko isimli ihtiyar bir Bulgar'la sohbeti sırasında Osmanlı Devleti'nin beş yüz yıllık egemenliği sırasında Bulgarları yok etme imkânının olduğunu dile getirmiş ve ihtiyarın bu konudaki görüşünü sormuştur. *“Doğru! İnsan gerçekçi olmalı. Bugün yeryüzünde tek Bulgar kalmazdı. Fakat böyle bir hareket Türklerin hoşgörülü ruhuna ters düşerdi”* diyerek cevap veren ihtiyar Bulgar, Osmanlı dönemini yaşayan dedesinden dinlediği hatıraları da O. Gülmen'e aktarmıştır. Şöyle ki, vergi toplamaya gelen tahsildarları kapıda karşılayan bazı Bulgar kadınlarının *“Kocam şu anda evde yok. Bir başka gün gelin olmaz mı?”* dediklerinde tahsildarlar ev sahibini rahatsız etmeden çekip gitmişlerdir. Bazı Bulgarlar ise tahsildarlara: *“Beyim, bu sene kuraklık gitti, mahsul alamadık, hayvanlar sıksa, onları besleyip satamadık. Borcumuzu önümüzdeki sene ödese!”* diye yalvarınca Osmanlı memurları yumuşayarak *“Tabi komşu, canını alacak değilim ya! Gelecek seneye ödersin!”* diyerek alınacak vergileri ertelemişler, ellerindeki malı mülkü zorla almayarak içinde buldukları sıkıntılı zamanları atlattıkları için fırsat tanımışlardır.⁴⁶⁰ İslâm B. Erdi'nin aktardığı bu durum karşısında Osmanlı dönemi idaresinden

⁴⁵⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.234.

⁴⁶⁰ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.144.

memnun olan bazı Bulgarların, bu dönemi özlemle yâd ettiklerini söylemek mümkündür.

Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız Osmanlı-Türk hoşgörüsünün yanı sıra ikinci unsur olarak bahsettiğimiz savaş manzaraları konusunda da birkaç şey söylemek istiyoruz. Hatıralar içerisinde; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Şıpka Geçidi Muharebesi, Plevne Muharebesi, I. ve II. Balkan Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşları, Çanakkale, Trablusgarp ve Yemen Muharebeleri gibi Türk ve dünya tarihi için önemli pek çok savaştan bahsedilmektedir. Bu savaşlardan birçoğuna Bulgaristan Türkleri de gerek Osmanlı döneminde Osmanlı ordusu altında gerekse Bulgaristan döneminde, zaman zaman, Bulgar ordusu altında dâhil olmuştur. Örneğin Halil Uzunoğlu'nun dedesi 93 Harbi'ne bir Osmanlı yüzbaşı olarak katılmıştır.⁴⁶¹ Ahmet Durmuş'un babası Çanakkale'de, Ömer O. Eredoruk'un dedeleri ise Plevne ve Trablusgarp'ta savaşmışlardır.⁴⁶² Halil Sarıkovanlık'ın bazı köydeşleri ise II. Balkan Harbi ile I. Dünya Savaşı'nda yer almışlardır ki bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁴⁶³ Bu savaşlara dair hatıralar içerisinde pek çok şeyden bahsedilmekle beraber özellikle 93 Harbi ve Balkan Savaşları'na ayrı bir önemin gösterildiğini söylememiz mümkündür.

Balkan savaşlarının yeni başladığı 1912 yılında Tırnovo kazasında yaşayan 60-70 hane Türk, Varna'ya giderek deniz üzerinden Türkiye'ye ulaşmak için göçe kalkmış, Razgrat'da Kabakulak (Uşintsi) isimli sadece Bulgarların yaşadığı bir köye kadar ilerlemişlerdir. Burada yaşayan Bulgarlar göç kafilesini köylerine davet etmiş, Türkler de yorgun oldukları için bu iyi niyetli teklifi kabul etmişlerdir. Yalnız Türk kafilesinden bazıları Kalava ve Yunusabdal gibi yakın köylerin durumunu öğrenmek için gece yola çıkmışlar ve Bulgar köyünde kalmamışlardır. Bu insanlar sabah vakti köylülerini, akrabalarını bulmak için Kabakulak köyüne yollanmışlar fakat köylülerinin gece vakti Bulgarlar tarafından erkek-kadın, genç-yaşlı veya çocuk denmeden tamamının öldürüldüklerine şahit olmuşlardır. Bu sebeple

⁴⁶¹ Uzunoğlu, *Ceddimin Menkıbeleri*, s.31 ve 45.

⁴⁶² Durmuş, *Suçum Neydi*, s.14; Eredoruk, *Bizim Eller*, s.43.

⁴⁶³ Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, s.118-119.

Türkler, bu Bulgar köyü için aynı zamanda “Cellât Köy” ismini kullanmaya başlamışlardır.⁴⁶⁴

Yukarıdaki örneğin yanı sıra Yusuf A. Taşkın ayrıca Batak köyünün batısında bulunan Sveti Kostadin (Çenvenkov) dinence kamp alanının, Balkan Savaşı’nda Bulgarlar tarafından esir alınan 600 kadar Türk esirine ormanlık alanın kestirilmesi ile açıldığını yazmaktadır. Üç gün aç karınla çalıştırılan esirleri daha sonra onar adım ara ile yere çakılan kazıklara birer birer bağlamışlar ve at üstünde Türk kesme yarışı düzenlemişlerdir. At üstünde Türk kesen Bulgarlardan birinin de Zavet köylü ihtiyar Dragan olduğu yazan Yusuf A. Taşkın’ın, 18 sene felçli kalan, sağır ve dilsiz iki oğlu olan Dragan’ın başına gelen dertler ile yaptıklarının cezasını bulduğunu düşündüğünü söyleyebiliriz.⁴⁶⁵

Halil Sarıkovanlık da kendi köyünde Balkan Savaş’ına katılan ilk kişinin Georgi Zafirov olduğunu ve anılarını dinleme fırsatı bulduğunu dile getirmiştir. Halil Sarıkovanlık dinleme fırsatı bulduğu anılardan birisini şöyle aktarmaktadır:

Edirne’de çok kanlı bir savaş oldu. Bize verilen emir de, canlı, cansız ne varsa hepsini yakmaktı. Erkekleri ortalıktan kaldırdıktan sonra kadın ve çocukları bir samanlık içine kapadık ve... yaktık...⁴⁶⁶

Balkan savaşlarına şahsen katılan bir Bulgar’ın kendi ağzıyla yaptıkları insanlık dışı olayları kabul ve itiraf etmesi, bizce, önemli bir tarihî kayıt olarak addedilebilir. Bunların yanı sıra Halil Sarıkovanlık, II. Balkan Savaşı’na (Bulgar-Sırp Savaşı) katılan iki köylüsünün kendisine, Bulgar ordusu ile Yugoslavya topraklarına girdiklerini ve görevleri sırasında ev ev gezerken bu evlerden birinde anne ve babası öldürülmüş 6-8 yaşlarında iki çocuğun kazana un koyarak kaçamak (momaliga) yapmaya çalıştıklarına şahit olduklarını anlatmışlardır. Yazarın köylüleri, çocuklara yardımcı olduktan sonra çevredeki görevlerini tamamlamak için evden ayrılmışlar fakat çocukları merak ederek geri döndüklerinde iki çocuğunda cesetleri ile karşılaşmışlardır.⁴⁶⁷ Köydeşlerinin bu anılarını aktaran Halil Sarıkovanlık,

⁴⁶⁴ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.277.

⁴⁶⁵ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.119.

⁴⁶⁶ Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, s.118.

⁴⁶⁷ Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, ss.118-119.

ayrıca savaşlarda her zaman en büyük acıyı çocukların yaşadıklarını ve köydeşlerinin şahit oldukları insanlık dışı manzaralar sebebiyle bu savaşlara katıldıkları için büyük pişmanlık duyduklarını da dile getirmiştir.

Şimdiye kadar bahsettiğimiz konuları toparlayacak olursak, Bulgaristan Türklerinin Osmanlı-Türk tarihini azınlıklar açısından bir hoşgörü tarihi olarak gördüklerini, bazı Bulgarların da bu görüşe katılarak hatıralar içerisinde çeşitli vesilelerle bunu dile getirdiklerini söyleyebiliriz. Bu hoşgörü ortamından yararlanan Bulgarların ise, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra aynı hoşgörülü ortamı devam ettirmedikleri ve Türk azınlığını “Bulgar” kökenli ilan ederek asimile etmek için çeşitli politikalar izlediklerini de söylemek mümkündür. Bu politikalar karşısında millî kimliklerinin bilincinde olan Türkler arasında “atalarımız isteseydi siz Bulgarları 500 yıl içerisinde rahatlıkla ortadan kaldırılabildi” şeklinde özetlenebilecek bir görüşün ortaya çıktığını ve asimilasyona karşı bir ifade biçimi olarak kullanıldığını da belirtmeliyiz.

Bunların yanı sıra Balkanlar ve Bulgaristan’ı doğrudan etkileyen çeşitli savaşlarda yer alan Türklerin, hatırlarında çoğunlukla 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ve Balkan Savaşları sırasında yaşanan savaş manzaralarını eserlerine aksettirerek, kısmen de olsa, Türklerin maruz kaldıkları insanlık dışı olayları tarihe mal etmeye çalıştıklarını söylememiz de mümkündür.

3.5. Bulgaristan Türklerinin Gözünden Türk Aydınları

Bulgaristan Türklerine rehberlik ederek yol göstermesi gereken Türk aydınları, Bulgaristan Türkleri üzerindeki faaliyetlerini kendi içlerinde iki ayrı gruba bölünerek gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Birinci gruba; Nuri Turgut Adalı, Ömer Osman Erendoruk, Mehmet Türker, İsmail Kahraman, Ahmet Ş. Şerefli, Recep Küpçü, Mehmet Müzekkâ Con, Mehmet Sungur, Kadriye Latifova, Lamia Varnalı, Hasan Rodoplu, Ali Kadir, Rahim Recep, Süleyman Sırrı, Ahmet Kemal, Mahmut Necmettin Deliorman, Osman Kılıç ve aynı görüşleri paylaşan diğer aydınları dâhil edebiliriz. Çeşitli meslek gruplarına mensup bu Türk

aydınları Bulgar milleti ile “adaptasyon” hareketlerine karşı çıkararak Bulgaristan Türkleri içerisinde Türk millî kimliğinin ve Türkçenin korunması, yaşatılması için ellerinden geldiği kadar mücadele etmişlerdir. Bu sebeple Bulgar yöneticileri tarafından “milliyetçiler”, “Kemalistler” “aşırımcılar (*ekstremistler*)”, “otonomi isteyenler”, “yalan habercileri”, “teröristler” gibi isimlerle itham edilerek cezaevi ve sürgünlere gönderilen bu aydınlar gerek tutum ve davranışları ile gerekse ortaya koydukları eserleri ile Bulgaristan Türklerinin varlık mücadelesine katkıda bulunmuşlardır. Hapishanelerde, ölüm kamplarında maruz kaldıkları en zor şartlar altında dâhi diğer Türkleri çevrelerine toplayarak onları aydınlatmaya devam etmişler, böylece Bulgaristan Türklerinin daha da “Türkleşmelerini” ve Bulgar yönetimine karşı direnç göstermelerini sağlamışlardır. Bu durumdaki Türk aydınlarının yürüttüğü genel mücadele yöntemini Burhanettin Ardagil, kendi şahsından hareketle şöyle belirtmektedir:

...Ne günlerdi! Amacım Türkleri birleştirip savaşa hazırlamaktı.

Savaş topla tüfekte olmuyor her zaman, şanlı tarihimizden Atatürk'ten, İstiklâl Marşımızdan sayfalar anlatıyordum. Türklüğü aşıyordum.⁴⁶⁸

Bu Türk aydınlarının yanları sıra yer alan ikinci gruba ise; Hasan Karahüseyin (Asen Karahanov Sevarski), Fehim Hüseyin, Fahri İlyas, Naci Ferhadov (Aleksy Brezinski), Şükrü Tahir (Orlin Zagarov), Fahrettin Halilov (Kamen Kalçev), Muhittin Mehmedov (Mihail Yaņev), Ahmet Ademov (Andrey Andreev), Arzu Tahirova (Asya Taneva), Sait Kerimov (Ruslan Emilov), Mehmet Sansarov (Martin Martinov), Selim Bilâlov (Stilyan Bilyanov) gibi düşünen diğer yazarları dâhil edebiliriz. Bu isimler birinci grubun aksine, kendi istek ve arzularıyla Bulgar isimlerini kabul ederek Bulgar olduklarını ilân ettikten sonra, takip ettikleri komünist ideoloji çerçevesinde Türk millî kimliğine ve Türkçeye karşı gösterdikleri zararlı tutum ve davranışları sebebiyle bazıları Bulgar yöneticileri tarafından Komünist Partisi içerisinde yüksek mevkilere bazıları ise devletin basın-yayın organlarında önemli şubelere getirilmişlerdir. Böylece Bulgarların makamlarını ve yaşam koşullarını yükselttikleri Türk aydınlarını ve bu aydınların ortaya koydukları eserleri kendi emelleri doğrultusunda

⁴⁶⁸ Ardagil, *Bunlar Yaşandı*, s.5.

kullanarak Bulgaristan Türklerine, komünizm ve Bulgar isimlerini kabul ettikleri takdirde kendilerinin de bu aydınlar gibi rahat bir yaşam sürebileceklerini vaat etmişlerdir. Fakat ikinci gruba dâhil olan bu Türk aydınları, Türk kimliği ve Türkçe karşıtı faaliyetleri sebebiyle Türk halkının muhabbetini kazanamamış, dolayısıyla üzerlerindeki etkileri çok sınırlı bir şekilde kalmıştır.⁴⁶⁹

Birinci gruba dâhil olan Türk aydınlarının hatıralar içerisinde nasıl ele alındıklarından kısaca bahsedecek olursak, şunları söyleyebiliriz:

1933 yılında Bulgarların Türk mezarlarını tahrip etmelerini haberleştirerek Türkiye'ye duyuran Mahmut Necmettin Deliorman, bu olayları duyurduğu için üç gün boyunca kendine gelemeyecek şekilde dövülmüş, Türk milliyetçiliğine devam ettiği için yüksek uçurumdan aşağı atılarak öldürülmeye çalışılmıştır. Fakat kendisi birkaç metre aşağıda kayalara sıkışarak ölmekten kurtulmuştur.⁴⁷⁰

Yazdığı okul kitapları ve yetiştirdiği öğrenciler ile Bulgaristan Türk eğitiminin önemli isimlerinden birisi olan Süleyman Sırrı, bir gün Milis Dairesine çağrılmış ve “*yetiştir artık yıllardır bu toprağı çamurlu kunduralarınla çiğnediğın...*” denilerek ülkeyi terk etmesi istenmiştir. Dışarıya ayakkabıları elinde çıkan Süleyman Sırrı'yı bir öğrencisi görmüş ve neden yalınayak yürüdüğünü sormuştur. Süleyman Sırrı'nın cevabı ise şöyle olmuştur:

Ne olsun evlât! Ömrüm millete hizmet etmekle geçti. Yaşlanınca köpeğın de, kurdun da maskarası olduk. Haksız yere bu toprağı çiğnediğımı söylediler bana. Bilmiyordum. Toprak bari incinmesin diye çamurlu kunduralarımı çıkardım yere yalınayak basıyorum. Hayırlısıysa birkaç güne kadar hazır oluruz Türkiye için. Göç göründü bize de...

Süleyman Sırrı gibi birçok Türk aydını bu şekilde ellerine pasaportları verilerek on beş gün içinde Bulgaristan'ı terk etmeye zorlanmışlardır.⁴⁷¹

Nüvvâb Medresesinde fizik, kimya, biyoloji, matematik gibi dersler veren Ahmet Kemal, 1945 yılında komünistler ile iş birliği içinde

⁴⁶⁹ Erendoruk, *Sevgi Kırsıntıları*, s.10; Türker, *Belene Adası*, s.44; Tata, *Bulgaristan Maceraları*, s.116; Cambazov, *Yeni Işık*, s.454.

⁴⁷⁰ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.397.

⁴⁷¹ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.42-43.

bulunmayınca Ahmet Davudoğlu, Muharrem Devocioğlu ve Yusuf Kerim ile casusluk suçundan yargılanmışlardır. Bu karışıklıklardan sonra bir daha Nüvvâb'a uğramayan Ahmet Kemal, Eski Zağra'da bir tavuk çiftliğinde çalışmaya başlamıştır. İsmail Cambazov, 1960'lı yıllarda Fransa'dan gelen gazetecilere Eski Zağra'da tavuk çiftliklerini gezdirirlerken yaşlı bir tavuk bakıcısının Fransız gazeteciler ile Fransızca konuştuğunu, hatta Fransız sanat ve edebiyatı üzerine sohbet ettiğini gördüklerinde çok şaşırdıklarını ve bu adamın Ahmet Kemal olduğunu sonradan anladıklarını anlatmaktadır.⁴⁷²

Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz milliyetçi Türk aydınlarının birçoğu "casusluk" suçu ile suçlanarak cezaevlerine, ölüm kamplarına ve madenlere gönderilmiştir. Hatıralar içerisinde onlarca örneği bulunmakla beraber bu örnekler içerisinde en dikkat çekici ve en çok bahsedilen iki örnek için; Nuri Turgut Adalı ve Osman Kılıç örneğidir diyebiliriz.

Nuri Turgut Adalı daha "Faşizm" döneminde Atatürkçülük ile suçlanarak öğretmenlikten uzaklaştırılmış, komünist dönemde de casuslukla suçlanarak iki yıllığına Belene ölüm kampına gönderilmiştir. Buradan çıktıktan kısa bir süre sonra Türk okullarının kapatıldığını görünce hükümet politikalarını eleştiren şiirler yazarak tekrar tepki göstermiş ve bunun üzerine 1961'de 20 yıla mahkûm edilerek yine ceza evine gönderilmiştir. Bu cezanın 12 yılını yattıktan sonra tekrar özgürlüğüne kavuşmuş, fakat şiir yazdığından kuşulanıldığı için evine yapılan bir baskın sırasında yasak Türkçe kitaplar bulundurduğu ve hükümet karşıtı şiir yazdığı gerekçesiyle tekrar 1985 yılında tutuklanarak Eski Zağra cezaevine gönderilmiştir. Buradan çıktıktan birkaç hafta sonra tekrar tutuklanarak, tekrar Belene adasına, oradan da Vidin'de bulunan Skomple köyüne sürgün edilmiş ancak 1989 göçünde Türkiye'ye gelebilmiştir.⁴⁷³ Türklük davası uğruna ömrünün 23 yılını tutuklu ve sürgün olarak geçiren Bulgaristan Türklerinin manevi lideri kabul edilen Nuri T. Adalı, Ömer O. Erendoruk tarafından Güney Afrika siyahîlerinin hakları için ömrünün 26 yılını hapiste geçiren Nelson Mandela ile kıyaslanmıştır.⁴⁷⁴

⁴⁷² Cambazov, *Yeni Işık*, ss.61-64.

⁴⁷³ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.157-159.

⁴⁷⁴ Türker, *Gölgedeki Kahraman*, ss.130-133.

Nüvvâb Medresesi'nin önemli hatip ve hocalarından olan Osman Kılıç da beraberindeki beş öğrencisi (Embiya Çavuş, Osman Gülmen, Fikret Süleyman Üzgün, Hasan İsmail, Rahim Kazım Başak) ile beraber “Osman Kılıç Çetesi” adı altında Türkiye lehine casusluk yapmakla suçlanmışlardır. Ayrıca bu suçlamaların yanı sıra kendilerine Komünist düzeni yıkmak için örgüt kurmak ve Georgi Dimitrov ile Y. B. Tito'ya suikast hazırlamak gibi suçlamalarda isnat edilmiştir. Osman Kılıç'a bu dava sonucunda asılmak koşuluyla ölüm cezası verilmişse de Türkiye'nin girişimleri ile daha sonra cezası müebbet hapse çevrilmiştir.⁴⁷⁵ Türklük davası uğruna ömrünün 14,5 senesini Bulgar zindanlarında, Belene Adası'nda ayağı prangalı olarak geçirmiştir.

Aynı “kültür tugayının” savunucuları olarak Hasan Rodoplu, Cemil Şaban, Adem Bayraktar gibi halk türkücüleri sadece Türkçe türkü söyledikleri için çalıştıkları tiyatro topluluklarından dışlanmışlar, geçimlerini sağlamak için A. Bayraktar ticaret işçisi, H. Rodoplu maden işçisi olarak çalışmak zorunda kalmışlardır. Ahmet Ş. Şerefli, Ömer Osman Erendoruk gibi aydınlar ise hapse; Niyazi Hüseyin, Süleyman Yusuf gibileri sokağa atılmışlardır. Şahin Mustafa ve Mustafa Kadir gibileri göçe zorlanmış; Halim Halil İbrahim, Ali kadir ve Recep Küpçü gibileri ise (zehirlenerek) öldürülmüşlerdir.⁴⁷⁶

Lütfü Cinali Tuna da kitapları arasında Ziya Gökalp'ın “Türkçülüğün Esasları” isimli eserinin bulunması sebebiyle Bulgarların yoğun olarak yaşadığı Byala köyüne sürgün edilmiştir. Daha sonra ise öğrencilerine Atatürk'ü tanıtarak portresini göstermesi, onlara İstiklâl Marşı'nı öğretmesi Bulgar yöneticiler tarafından hoş karşılanmamış ve 5 yıla mahkûm edilmiştir.⁴⁷⁷

Bulgaristan Türklerinin isimlerinin değiştirilmesi ve böylece Bulgar ilan edilmelerinin arkasından Ahmet Ş. Şerefli'nin evinde yapılan bir arama sırasında milisler tarafından ele geçirilen ve kendi kanı ile yazıp imzaladığı “*Ben Ahmet Şerif Türk'üm! Türk'üm!*”⁴⁷⁸ yazılı pusula, çok çeşitli baskı ve

⁴⁷⁵ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, ss.96-97.

⁴⁷⁶ Şerefli, *Türk doğduk*, s.176; Erendoruk, *Sevgi Kıvrımları*, s.51.

⁴⁷⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.80.

⁴⁷⁸ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.332.

işkencelere maruz kalan Türk aydınlarının mücadelelerinde ne kadar kararlı olduklarını göstermesi bakımından, bizce, önemli bir örnektir.

Hatıralar içerisinde ilk gruba oranla daha fazla yer tutan ikinci grup Türk aydınlarının ne şekilde ele alındığına değinecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Uzun yıllar Kırcaali Parti Sancak Komitesi'nde İdeoloji İşleri Şubesi'nde görev alan ve Türkçe konuştuğu hiç duyulmayan Salif/Salih İlyazov (Aleksandır Kolev), Kırcaali ilinde yaşayan Pomakların Bulgarlaştırılmasında önemli katkılarda bulunduğu için BKP tarafından sıkça takdir edilmiş, ayrıca Türklerin de Bulgarlaştırılmaları faaliyetlerine de aktif olarak katılmıştır. Ahmet Ş. Şerefli, “hain, korkak ve sarhoş” olarak tanımladığı Salih İlyazov'un son zamanlarda vicdan muhasebesi yaparak bir içki masasında Türkçe “*Ben ne yaptım!*” diyerek pişmanlığını dile getirdiğinin anlatıldığını aktarmaktadır.⁴⁷⁹

Ahmet Ademov (Andrey Andreev), Tarih Bilimleri Akademisi tarafından akademiye aday olarak gösterildikten sonra Türklerin Bulgar olduklarını savunduğu “Yurtsever Bulgarlar” (*Rodolübi Bulgari*) isimli eseri ile bu adaylığı “kazanmıştır”.⁴⁸⁰ *

Göveren (Zvezdel)'de parti sekreterliği görevinde bulunan Nazım Halilov (Vladimir Çavdarov), Mehmet Türker'in amcası Mümin'in bir kaza sonucu vefat eden oğlunun mezarındaki Türkçe ismin kazınması için merhumun ailesine baskı yapmıştır.

Yıllarca Bulgaristan Türkleri ile ilgili konferanslar veren Ziynettin Nuriyeva isimli bir konuşmacı yıllar sonra Bozova adıyla Türk mahkumlara Bulgar olduklarını anlatmak için cezaevlerinde konferanslar vermeye başlamıştır.⁴⁸¹

Durhan Hasanov (Durhan Hatipoğlu), Ahmet Ş. Şerefli'nin yayınladığı “Üçüncü Adım” şiir derlemesinde geçen ay ve yıldız gibi

⁴⁷⁹ Şerefli, *Giderayak*, s.70.

⁴⁸⁰ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.219.

* A. Ş. Şerefli, Ahmet Ademov'un akrabalarının yazdığı bu eseri dışkı ile kirleterek yazarına geri postaladıklarını ve böylece “bak biz senin eserlerini neremizle okuyoruz” mesajını ilettiklerini de aktarmaktadır. Bu olaydan bahsetmemizin sebebi ise bu tür “bilimsel” eserlerin Türk halkı üzerindeki tesirini gösterebilmektir.

⁴⁸¹ Türker, *Belene Adası*, s.92 ve 119.

Türklüğü anımsatan sembol ve işaretleri gösteren bir yazı yayınlayarak, yetkililere bir “haini” ihbar etmiştir. Böylece Ahmet Ş. Şerefli’nin hem mesleğinden olmasını hem de cezaevine girmesini sağlamıştır.*

Hasan Karahüseyin (Asen Karahanov Sevarski) ve Naci Ferhadov (Aleksey Brezinski) gerek gazetelerde gerekse televizyon ekranlarında Türklüklerinden utandıklarını, Bulgarlığı gönüllü kabul ettiklerini açıklamışlardır. Ahmet Ş. Şerefli’nin “içkiye müptela” olarak tanımladığı bu isimler, Bulgar olduklarını kabul edip eserlerini Bulgarca vermiş ve böylece Bulgar Yazarlar Birliği’ne üye olmaya hak kazanmışlardır.⁴⁸² İsmail Cambazov, isim değiştirme operasyonlarını isteyerek destekleyen ve gazetelerde bu yönde eserler yayınlaması sebebiyle Türk aydınları arasında itibarsızlaşan Hasan Karahüseyin’in demokrasiye geçildikten sonra 1990 yılında Türkiyeli bir gazeteciyle ağıştıklarını görmüştür. Ne olduğunu öğrenmek istediğinde ise Hasan Karahüseyin; “*A be, Cambaz, sen bilmez misin ben ne çektim bu Parti’den, sözüm ona halk idaresinden! Hele zorla isim değiştirme meselesi beni, ailemi mahvetti. Oğlum Mehmet kendisini yaktı*” diye karşılık verince İsmail Cambazov şaşkınlığını gizleyememiştir. Çünkü Hasan Karahüseyin, daha önce kendisine oğlunun yazlıkta sobayı yaktıktan sonra uyuya kaldığını, baraka tutuştuğunda canını zor kurtardığını anlatmıştır.⁴⁸³

1970 yıllarda Eğridere’de bulunan “Belite Brezi” dinlence tesislerinde Ömer O. Erendoruk’a komünizmin üstünlüğünü ve bu sistemin varlığını ebediyen devam ettireceğini anlatan Naci Ferhadov (Aleksey Brezinski), Todor Jivkov’un devrilmesini takip eden günlerde, ortadan

* Durhan Hasanov’un Türkiye’ye göç ederek öğretmenlik yaptığını belirten Ahmet Ş.Şerefli, Bulgaristan’da Türk milletine “iharet” eden bu gibi “hainlerin” Türkiye’de Türk çocuklarına eğitim vermelerine nasıl izin verildiğini merak ettiğini de dile getirmektedir. Hatıralar içerisinde Bulgaristan Türklüğüne zarar veren birçok kişinin daha sonra Türkiye’ye göç ederek özellikle Türk eğitiminde yer almalarının tahrir edici bir hata olmakla beraber, bu insanların Türkiye’de hoş karşılanarak çeşitli görevlere getirilmelerinin de milliyetçi aydınları yaralayan bir durum olarak karşımıza çıktığını belirtmeliyiz. Ahmet Ş. Şerefli’nin yanında, Nuri T. Adalı ve Ömer O. Erendoruk gibi yazarlarında aynı fikirleri paylaştığını söyleyebiliriz.

⁴⁸² Şerefli, *Türk Doğduk*, s.173 ve 246.

⁴⁸³ Cambazov, *Yeni Işık*, s.286.

kaldırılan komünizmin yıkıntıları arasında kendisini içkiye vererek Todor Jivkov için gözyaşı dökmüştür.⁴⁸⁴

İsmail Cambazov da Nüvvâb Medresesi'nde öğrenci iken Bulgar hocalarının etkisinde kalarak dinsizliği kabul etmiş, Parti üyesi olarak çalışmaya başladığı Yeni Işık gazetesinde din karşıtı yazılarını yayınlamış, Parti'nin yürüttüğü politikaları, kendisinin tabiri ile “inanmış bir komünist olarak” kabul etmiş ve uygulamaya başlamıştır. Türk Şubesi Başkan Yardımcısı Dimitır Genov 1958 yılında, Selim Bilâlov, Sabri Demirov, Dinçer Haliçov, Hafız Akif Solakov; Yusuf Kerimov, Lütfi Demirov, Osman Saliev ve İsmail Cambazov gibi çalışanlardan İslam'ı eleştiren yazılar yazmalarını istemiş ve bunları toplayarak “İslam Dini Hakkında Konuşmalar” isimli din karşıtı derleme eseri 1960 yılında bastırılmasını sağlamıştır. İsmail Cambazov'da bu eserde “Kurban Bayramı ve Hacılık” konusunu işlemiş, kendi deyimiyle, bu eserden sonra “günah perdesi” patlamış ve din karşıtı yazıların ardı arkası kesilmemiş, ayrıca Türk halkı arasında komünizmin yayılması için konferanslar vermiştir. Fakat 1989'da komünizmin yıkılmasının ardından iç muhasebe yaparak Türk-İslâm kimliği ile yeniden buluşmuştur. Bu dönemde kendisine Başmüftülük teklif edilmişse de dinden uzaklaşan biri olduğu için bu görevi kabul etmez. Özeleştiride bulunarak işlediği hataları eserlerinde itiraf etme yürekliliğini göstermiş, yeniden Türklük ve Müslümanlık adına çalışmaya başlamıştır.⁴⁸⁵ Bu bağlamda yazdığı eserlerin dışında Sofya İslâm Enstitüsü'nde hocalığın yanında 1992-1995 döneminde Rektör olarak İslâm Enstitüsü'nün başında bulunmuştur.⁴⁸⁶ Türk ve İslam dünyasına çeşitli katkıları sebebiyle İsmail Cambazov'un kendisine saygı duyulmakla beraber komünist-dinsiz geçmişi unutulmadığı için Türk aydınları tarafından eleştirilmeye devam edildiği görülmektedir. Ahmet Ş. Şerefli, isim vermeden özelliklerini dile getirerek eleştirdiği Türk aydınları için şöyle yazmaktadır:

Kimileri 9 Eylül 1944'ten önce dindardı tanıdıklarımın. Merkeze kadroya alınca Ateistliği kabul etmek zorundaydılar. Ama onlardan

⁴⁸⁴ Mehmet Türker, *Hazanda Son Yolculuk*, (Bundan sonra: Hazanda), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s.170; Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.109.

⁴⁸⁵ Cambazov, *Yeni Işık*, ss.214-215; Gülmen, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden*, s.163.

⁴⁸⁶ Cambazov, *İslâm Enstitüsü*, s.181.

bazıları zamanla annesinin sütünü inkâr edecek denli işi azıttılar. Benim midemi bulantan ve tansiyonumu yükseltenler de asıl onlardır. Onlar ki, Slavlaştırma döneminin son gününe kadar totaliter rejimin çıkardığı gazetelerde çalışmalarını sürdürdü, Ne ki rejim yıkılınca yeniden Türk olduklarını bar bar bağırmanın da ötesinde ortalıkta en büyük milliyetçi kesildiler, başkalarını kötüleyip kendilerini kahraman ilân ettiler. En büyük gösterilerini de hac ziyaretine giderek hacı olmakla sergilediler. Düne kadar ateist olarak atıp tutan bu sihirbazlar ‘fokus pokus’ numarası yaparak ortalıktan kaybolmuş ve yerlerine nur yüzlü, melek huylu, Allah aşkıyla yanıp tutuşan su katılmadık müminler gelivermişti. Bu da yetmedi dinî gazeteler ve dergiler çıkarma yarışına başladılar, din dersleri hocalığına soyundular, ta ki kutsal müftülük makamını bile ele geçirdiler. (...) Doğrusunu söylemek gerekirse insan olarak beni, ırkçı Bulgarlardan çok, ‘arkadaş’ demeye dilim varmayan bu gazeteci düzenbazlar öldürdü. ⁴⁸⁷

Dolayısıyla Ahmet Ş. Şerefli’nin, isim vermeden İsmail Cambazov’u model alarak onun gibi rejimin yıkılmasının ardından Türk ve Müslüman olduklarını “hatırlayan” Türk aydınlarını eleştirerek, onları “arkadaş” olarak göremeyeceğini dile getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.*

Şükrü Tahir (Orlin Zagarov), öğrenciliğinde Türkler için daha geniş haklar isteyen bildirimleri duvarlara yapıştırması sebebiyle milliyetçilikten tutuklanarak Belene kampına atılmışsa da Penço Kubadinski’ye Türk burjuva milliyetçiliğinin etkisinde kalarak işlediği hatalar sebebiyle hapsedildiğini, kendisine imkân tanınırsa halk idaresi için çalışmaya hazır olduğunu belirten bir mektup göndermiştir. Milliyetçilikten Belene’de yattığı için “Yeni Işık” gazetesinden atılmışsa da yüksek mevkilerden gelen bir emirle Komünist Parti’ye kabul edilmiştir. Parti üyeliğinin ardından Sofya Üniversitesi Felsefe Bölümü’nü bitirmesi sağlanmıştır. Kırcaali’de

⁴⁸⁷ Şerefli, *Giderayak*, s.197.

* Her ne kadar geçmişi çok aydınlık olmasa da İsmail Cambazov’un kendi yaptıklarını, hatıralarıyla belgeleyip kabul ve itiraf ederek ortaya koymasının ardından Türk ve İslâm adına çalışmasının önemli bir değişim olduğunu düşünüyoruz. Özellikle ele aldığımız hatıralarda en çok suçlanan komünist Türk aydınları içerisinde bulunan İsmail Cambazov’un dışında bu isimlerden herhangi birinin hatıralarını kaleme alıp yaşanan olaylara ışık tutmaması sebebiyle İ. Cambazov’un bu isimler içinde ayrı bir yere konulmasının gerekli olduğu düşüncesindeyiz. Elbette ki burada isimlerini zikrettiğimiz şahıslar ile ilgili ileride çeşitli araştırmaların yapılması veya hatıraların yayınlanması, incelediğimiz metinler içerisinde “kötülenen” bu insanların durumuna daha fazla açıklık kazandırabilir.

vali yardımcılığı yapmış, bir süre sonra ise “Yeni Ritüeller ve Ayinler” komisyonuna başkan yardımcısı olmuştur. Başlangıçta “Bulgaristan Türkleri Sosyalizm” yolunda isimli eserler yazarken kendisinin ve sülalesinin Bulgar olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Bulgaristan Türklerine örnek olmak için adını gönüllü olarak değiştirmiş, bu durumu Türk halkına ilan etmek için Sofya Radyosuna gittiğinde kendisini Türk adı ile selamlayanlara gülerek “Artık Şükrü Tahirov öldü, Orlin Zagarov doğdu” demiştir.⁴⁸⁸

Yeni ışık gazetesinin baş redaktörlerinden Selim Bilalov (Stilyan Bilyanov) yazdığı din karşıtı “Kadere İman” gibi eserleri ile çeşitli ödüllere layık görülerek komünist parti içerisinde hep takdirle karşılanmıştır. Yalnız oğlu ile kızının Türkiye’ye göç etmesi parti içinde kendisine karşı bir huzursuzluk yaratsa da “Ben kızımı, oğlumu komünizm ruhunda terbiye edemedim, beni affedin” diyerek özür dilemiştir. Nüvvâb mezunu olmasına rağmen Parti’ye olan sadakati ve dinsizliği ile “*Akşam bizim karı lahana ile bir domuz eti pişirmiş, kırmızı şarap ile bir yedik ki, tadı hâlâ damağımda*” diyerek övünecek bir seviyeye ulaşmıştır. Fakat isimlerin değiştirildiği sırada Komünist Parti gerçeklerini anlamaya başlayınca pişmanlık duyguları ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Türk toplumu kendisinden uzaklaştığı için emekliye ayrılınca tamamen yalnız kalmışsa da yeniden İslâm dinine dönerek din karşısı yazdığı eserlerini “Yalan söyledim! Yalan! Yalan!” diyerek parçalamış, bileklerini keserek intihara kalkışmıştır. Bu intihar girişimi başarısız olunca kendisini evinin balkonundan boşluğa bırakarak yaşamını sonlandırmıştır.^{489*}

Bu örneklerin dışında birçok Türk aydınının İslâm dinini neden terk ettiklerini anlattıkları Bildirgeler (*deklarasyonlar*) ise “Zararın Neresinden Dönülürse Kârdır” adı altında toplanarak basılmıştır. Özellikle din adamlarının yazılarından oluşan ve içerisinde “Dinin Zararını Fazlasıyla Gördüm” (Halil Ali Mustafa), “Bunca Yıl Aldandığıma Yazık” (Salih Hafız Enbiya), “Dinden Niçin Vazgeçtim” (Beytullah Şişmanoğlu), “Dinin

⁴⁸⁸ Cambazov, *Yeni ışık*, ss.310-311; Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.220-221; Türker, *Belene Adası*, s.95

⁴⁸⁹ Şerefli, *Önce Düşünceler*, ss.338-339; Cambazov, *Yeni Işık*, ss.418-419.

* Burada görüşlerinden yararlandığımız Ahmet Ş. Şerefli’nin, eserinde doğrudan Selim Bilalov’un adını zikretmeden bay “x” olarak bahsettiğini belirtmeliyiz.

Tesirinden Nasıl Kurtuldum” (Yusuf Aliş) gibi başlıklar bulunan bu eser 1961 yılında yayınlanarak bütün köy ve kasabalarda dağıtılmıştır.

1984’ten itibaren Bulgar isimlerinin zorla kabul ettirilmesi ile Yeni Işık bünyesinde “Kendime Bulgar Diyebilmek” (Bilgarin da se nariçam), “Tarih ve Gerçek” (İstoriyata i istinata), “Tarih ve Biz” (İstoriyata i nie), “Soy ve Doğduğum Diyar” (Rod i roden kray) gibi köşeler açılmış, Türk aydınları burada neden Bulgar ismi aldıklarını, neden “Bulgar” olduklarını anlatan bildirgeler yayınlamışlardır.* 1985 yılında “Bulgaristan Müftülerinin Bulgaristan Telgraf Ajansı’na Gönderdikleri Deklarasyon” başlığı ile Filibe, Kırcaali, Şumnu, Paşmaklı gibi bölge müftüleri ve Başmüftü Mehmet Topçiev’in imzasını taşıyan bir bildirge de yayınlanmıştır.^{490 **}

3.6. Bulgaristan Türklerinin Gözünden Anavatan Türkiye

Bulgaristan Türkleri ile Türkiye’nin ilişkileri çok sağlam temeller üzerine kurulmuştur. Türkiye, Bulgaristan’daki soydaşlarını Türk milletinin bir parçası olarak görmüş, onları desteklemiş ve zor zamanlarında elinden geldiğince yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bulgaristan Türkleri de Türkiye’yi

* İsmail Cambazov, gönüllü yayınlanan az sayıdaki bildirgelerin yanı sıra çoğunlukla bu bildirgelerin Bulgar yöneticiler tarafından kişilere haber verilmeden yayımlandığını da aktarmaktadır. Örnek olarak ise Bulgarlığını böyle bir bildirge ile ilân eden Naim Süleymanoğlu’nun (Naum Şalamanov) Türkiye iltica ettikten sonra böyle bir bildirgeden haberi olmadığını ve kimin yazdığını da bilmediğini söylemesinin yanı sıra kendi eşi ile 21 Mayıs “Sofya Günü” münasebetiyle Nahide Alieva’nın (Nahide Deniz) bir röportaj yapmak istediğini de aktarmaktadır. İsmail Cambazov, hanımının ağzıyla birkaç satır karalayıp vermiş, fakat N. Alieva yeniden doğuş süreci ile ilgili eklemeler yapmak istemişse de Cambazov ailesi kabul etmemiştir. Yine de yazı “Viliyana Cambazova ‘Sofya gününü bu yıl Bulgar olarak daha büyük bir coşku ve sevinçle karşılıyorum’ diyor” şeklinde çıkmıştır. İ. Cambazov, haberleri olmadan bildirge “yayınlayan” birçok insanla karşılaşmıştır. Dolayısıyla çarpıtılan, habersiz yayınlanan bildirgeler altında imzaları bulunan bu insanlar hakkında herhangi bir yorum yapmak mümkün olmamakla beraber, İ. Cambazov’un açıklaması, bu insanlar içerisinde, kendisi gibi, gönüllü yayın yapanların da var olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

⁴⁹⁰ Cambazov, *Yeni Işık*, ss.218-219 ve 457-461.

** İsmail Cambazov, müftüler adına yayınlanan bu bildirge ile ilgili olarak o zamanlar Dinler Komitesi Başkanı Lübomir Popov’un 1996 yılında kendisine, dönemin Dış İşleri Bakanı Petır Mladenov’un Müslümanların isimlerinin değiştirilmesine karşı tavır alan Arap ülkelerinin gözünü boyamak için böyle bir deklarasyon hazırlanmasını istediğini anlattığını aktarmaktadır. L. Popov ve arakadaşları müftülere imzalatacakları metni hazırlamışlar fakat yüksek yöneticiler acele ettiği için müftülere imzalatmadan yayınlamışlardır. Başmüftü Mehmet Topçiev, böyle bir bildirgede adının olduğunu telefonda öğrenmiş, Lübomir Popov acele ettikleri için “özür dileyerek” kendisinden müftüleri toplayıp metni imzalamalarını istemiştir. İsmail Cambazov, müftülerin Parti’den gelen bu emre uyararak metni imzaladıklarını ve Dinler Komitesine teslim ettiklerini de aktarmaktadır.

ata ocağı olarak görmüş ve anavatanları Türkiye'ye duydukları sevgi ve bağlılık duygularını her fırsatta dile getirmişlerdir.

Örneğin Osman Gülmen; *“Türkiye bizim için yol gösteren bir kutup yıldızı niteliğindedir”* diyerek, Türkiye'nin karanlık zamanlarda yaydığı ışık ile Bulgaristan Türkleri için bir rehber konumunda olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹¹ Sabri Tata ise Türkiye'yi; *“Bulgaristan'da her Türk'ün gözbebeği gibi koruduğu, üstüne toz kondurmadığı, kutsal bir dede vatanı bildiği bir ülke”* şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁹²

Ele aldığımız hatıralar içerisinde Türkiye'ye, Türkiye Türklerine ve Türk bayrağına duyulan sevgi birçok örnekle dile getirilmiştir. Örneğin İsmet Topaloğlu, okul gezisi için gittikleri Burgaz'da Türk konsolosluğunu ve konsolosluk binasında dalgalanan Türk bayrağını gördüklerinde hayranlıkla bakakalmışlar, açıkça Türk bayrağına baktıkları belli olduğu için diğer arkadaşları kendilerini *“o bina Türk konsolosluğunun binası. O binaya böyle hayranlıkla baktığını görürlerse başınız derde girer”* diyerek uyararak zorunda kalmışlardır.⁴⁹³ Çünkü Bulgaristan'da Türk konsolosluğuna girip çıkmanın yanı sıra etrafında dolaşmak veya “bakmak” dâhi yasak edilmiştir. Bu bakımdan hatıraların içi, Türk konsolosluğuna girdiği veya etrafında dolaştığı için tutuklanarak işkence gören Bulgaristan Türklerinin örnekleri ile doludur.⁴⁹⁴ Bu örnekler özellikle göç dönemlerinde daha da fazlaşmış, böylece Türklerin göçe kalkışması engellenmek istenmişse de yasak olduğu halde Türk konsolosluklarına binlerce insan, on binlerce göç dilekçesi yığılmıştır. Dolayısıyla konu Türkiye olduğunda bu insanların, çoğunlukla, “başlarını derde” sokmaktan çekinmediklerini söyleyebiliriz.

Embiya Çavuş da kendisinin küçük bir çocukken, bayram vesilesi ile Romanya'daki akrabalarının yanına giden büyükannesinin geri döndüğünde eve toplanan komşularına Romanya'da akrabalarının kendisine Türk bayrağını gösterdiklerini söylediğini anlatmaktadır. Embiya Çavuş, büyükannesinin Türk bayrağını yüzüne sürerek öptüğünü anlatırken

⁴⁹¹ Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.29.

⁴⁹² Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.7.

⁴⁹³ Topaloğlu, *Rodoplar'da*, ss.112-113.

⁴⁹⁴ Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.37.

komşuların yerlerinden kalkıp büyükannesi ile sarılıp öpüşmeye başladıklarını görmüştür.⁴⁹⁵ Embiya Çavuş'un küçük bir çocuk olduğu zamanlarda anlamlandıramadığını belirttiği bu örnek, Bulgaristan Türklerindeki "Türk bayrağı" kavramının ne derece önemsendiğini gözler önüne koymaktadır. Öyle ki, kendileri Türk bayrağını görüp dokunamaları bile, Türk bayrağını görüp yüzünü sürme şerefine nail olmuş bir insan ile sarılıp öpüşmeyi, kendilerince, Türk bayrağına sarılıp Türk bayrağını öpmekle eş değer gördüklerini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Bulgaristan Türkleri için Türkiye sözcüğünün Mekke ve Kâbe ayarında olduğunu belirten Sabri Tata, sırf bu yüzden komünist olsalar dâhi Fahri Erdiç, Tuğrul Deliorman ve Ziya Yamaç gibi Türkiye'de yaşamış ve Türkiye'den gelmiş isimlerin dikkatle dinlendiğini ve onlara karşı ayrı bir saygı ve sevginin duyulduğunu da aktarmaktadır.⁴⁹⁶ Ahmet Ş. Şerefli de, Türkiye'den Almanya'ya giden Türk işçilerinin yola atıkları bir Türk gazetesini bulmuş, "Türkiye'den bir ses" diyerek kırıksıklarını düzeltip okuduktan sonra atmaya kıyamamış ve çekmecesinde saklamaya başlamıştır.⁴⁹⁷ Bu örnekten hareketle, Türkiye'den olduktan sonra bir "çöpe" dâhi büyük önem gösterilerek değerli bir eşya gibi saklandığını söylemek mümkündür.

Bulgaristan Türkleri 1963 yılında Demir Baba Türbesi'ne Türk bayrağını çekmişler ve bunun üzerine alâkalı alâkasız onlarca Türk tutuklanmışsa da Türkler daha sonra birçok yerde Türk bayrağı asma eylemlerini sürdürmüşlerdir.⁴⁹⁸

İsim değişikliğinden sonra Bulgaristan'daki bütün okulların önüne Bulgar bayrağının çekildiğini belirten Ahmet Yılmaz, herkes Bulgar bayrağını kabul etmediği için, bir sabah okula geldiklerinde Bulgar bayrağını yerde, sigara ile yakılarak üzerinde Türk bayrağı çizili olarak bulduklarını yazmaktadır. Fakat okul müdürü bu durumu görmezden geldiği için herhangi bir olay yaşanmamıştır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Çavuş, *Türk Olmak*, s.21.

⁴⁹⁶ Tata, *Bulgaristan Macerası*, ss.53-54.

⁴⁹⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.281.

⁴⁹⁸ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.183.

⁴⁹⁹ Yılmaz, *İki Ülke*, ss.96-97.

Bu yıllarda Belene’de kalan İslâm B. Erdi, diğer mahkûm arkadaşları ile aralarında geçen bir olaydan hareketle Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye duydukları özlem duygusunu şöyle anlatmaktadır:

Yaktığımız ateşin başında ısırırken Benkovskili Koca Yusuf ile Kubratlı öğretmen Aliş’in, bizden biraz uzakta baş başa verip konuştukları dikkatimi çekti. (...) “Buyur buyur! Biliyor musun ne konuşuyorduk Aliş’le bize: ‘Sizden Bulgar olmayacak, en iyisi araç kullanmamak şartıyla, yani yaya olarak şuradan başınızı alıp istediğiniz ülkeye gidin! deseler şu karda kışta, iç don, iç gömlekle Türkiye’ye gitmeye razıyız. Sen ne dersin?’ dedi. ‘Hani öyle bir şey olsa!’ dedim, sonra da dönüp ateş başındaki arkadaşlara: ‘Gidiyoruz heeey arkadaşlar! Ana vatana gidiyoruz!’ diye haykırdım. ‘Ne oldu ki?..’ diye meraklandılar. Üçümüz de yerimizden kalkıp yanlarına gittik ve kurduğumuz hayali anlattık. Hepsi birden: ‘Ne kadar güzel bir hayal ne kadar güzel bir rüya! Keşke böyle bir imkân olsaydı!’ diye hayıflandılar.⁵⁰⁰

Ayrıca İslâm B. Erdi, cezaevlerinde maruz kaldıkları işkenceler karşısında Türkiye’nin varlığı ile avunduklarını, içlerinde bu baskılara dayanabilecek manevî bir güç oluşturmak için çeşitli Cumhuriyet marşları ile İstiklâl Marşı’nı söylediklerini aktarmaktadır. Millî kimlikleri ve isimlerinden vazgeçemedikleri için hapishanelere ve Belene’ye gönderilen Türk mahkûmlarının arkalarında Türkiye Cumhuriyeti’nin gücünü hissederek, buralarda, avaz avaz İstiklâl Marşı’nı okumaya cesaret edebilmeleri önemli bir detaydır.⁵⁰¹

Bulgaristan ve Kıbrıs Türkleri gibi Türkiye dışında kalan Türk topluluklarının varlıklarını Türkiye Cumhuriyeti’ne borçlu olduklarını belirten Osman Kılıç, bu düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

Eğer bugün ben var isem, eğer bir gece, bir canı gelip benim boynuma yağlı organı geçirmediyse, eğer bugün Kıbrıs’ta bir avuç Türk, korkunç bir katliamdan kurtulabildiyse ve yine eğer bugün, isterse büyük bir tazyik ve işkence altında bulunmuş olsun, sayısı milyonları aşan soydaşlarımız, Bulgaristan cehenneminde bu acıklı hayat ve varlıklarını

⁵⁰⁰ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.110-111.

⁵⁰¹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.100-101.

devam ettirebiliyorlarsa, bu ancak ve ancak Türkiye'nin varlığı sayesinde mümkündür.⁵⁰²

Bunların yanı sıra hatıralar içerisinde isim değiştirme politikalarına karşı çeşitli platformlarda Bulgaristan Türklerinin seslerini dünya kamuoyuna duyurmaya çalışan Türkiye'nin, açtığı göç kapısı ile binlerce Türk'ü zulüm ve işkenceden kurtardığından, göçmenlere karşı elinden geldiğince yardım ederek çeşitli imkânlar sağladığından da bahsedilmektedir. Örneğin Rafet Ulutürk Türkiye'nin, Bulgaristan Türklerinin "gönüllü" isim değiştirdikleri yönündeki propaganda yapan Bulgar devlet adamlarının bu tezlerini kabul etmeyerek yaşanan insanlık dışı durumu gerek NATO toplantılarında, gerekse İslâm Konferansı Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), İnsan Hakları Konferansı gibi uluslararası platformlarda dile getirdiğini yazmaktadır. Ayrıca Türkiye 1989 yılında Bulgaristan ile kapsamlı bir göç anlaşması yaparak Bulgaristan Türklerinin hem mal varlığını hem de sosyal haklarını güvence altına almaya çalışmıştır.⁵⁰³ İslâm B. Erdi ve Ali Öztürk ise bu uluslararası platformların dışında Türkiye topraklarında da Bulgar politikalarını protesto etmek için çeşitli girişimlerde bulunduğu da belirtmektedir. Öyle ki; İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve diğer şehirlerdeki Bulgaristan Göçmenleri Dayanışma Dernekleri, Bulgaristan'ı protesto etkinlikleriyle Türk hükümetinin çabalarına destek vermişlerdir. Üniversite senatoları isim değişikliği olayları ile ilgili konferanslar düzenlemiş ve yayınladıkları bildirilerle Bulgaristan'ı kınamışlardır.⁵⁰⁴ Türkiye'nin kendilerine bulunduğu yardımları şükranla yâd eden Ömer O. Erendoruk da bu yardımları şöyle sıralamaktadır:

1. 1985 yılında Bulgar hükümetine Türkiye tarafından arka arkaya notalar verilmiştir.
2. Çeşitli uluslararası toplantı ve konferanslarda Bulgar hükümeti protesto edilmiştir.

⁵⁰² Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.399 ve 587.

⁵⁰³ Ulutürk, *Bulgaristan Türkleri*, ss.200-201.

⁵⁰⁴ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.114; Ali Öztürk, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye*, ss.313-

3. Sınır kapılarından günde hemen hemen yedi bin kişi girdiği hâlde Türkiye bütün göçmenlerin eşyalarını gidecekleri yerlere ücretsiz taşımıştır.
4. Türkiye topraklarına giren her göçmene hemen ellışer bin Türk lirası verilmiştir.
5. Birçok yerde göçmenler için çadır kentler kurulmuş, bu kentlerin yanı sıra okullara, yurtlara yerleştirenlere gıda ve sağlık yardımları yapılmıştır.
6. Göçmenlerin kendi evlerine çıkmaları için kira yardımları yapılmış bunun yanı sıra göçmen konutları inşa edilerek ev sahibi olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.
7. Göçmen çocuklarına sınavsız üniversitelere giriş imkânı sağlanmıştır.
8. Göçmen olarak Türkiye'ye gelen herkes mesleğine göre çeşitli işlere getirilmeye çalışılmış, her zaman mümkün olmasa da işsiz kalmamaları için özveri ile çalışılmıştır.⁵⁰⁵

Rafet Ulutürk ise Türkiye'nin son 25 yıllık zaman zarfında Bulgaristan'a en çok yardım eden ülke olduğunu, Bulgaristan'ın birçok il merkezinde fabrikalar kurduğunu, Sofya yeraltı treninin iki hattını inşa ederek işlettiğini, Burgas iline açılan otoyolu yaptığını, Sofya'yı Pernik şehrine otoyolla bağladığını, Oteller ve lokantalar kurarak işlettiğini ve icraatlarını kültürel alanlara yoğunlaştırarak çalışmalarına devam ettiğini belirtmektedir.⁵⁰⁶ Bu görüşlere katılan Ahmet Cebeci de TİKA, Diyanet Vakfı ve Yunus Emre Enstitüleri ile tüm Balkanlar genelinde Türkçe kursları açan ve eski Türk-İslâm eserlerinin tamiratını üstlenen Türkiye'nin bu faaliyetlerini Bulgaristan'da da gerçekleştirdiğini ve daha birçok yapılacak işin mevcut olduğunu dile getirmiştir.⁵⁰⁷

Bulgar yöneticileri ve onlara yardımcı olan bazı Türk aydınları ise Türkiye karşıtı propagandalar yaparak hem uluslararası alanda dünya kamuoyunu yanıltmaya hem de Bulgaristan Türkleri arasındaki Türkiye

⁵⁰⁵ Erendoruk, *Sevgi Kıvrımları*, ss.200-203.

⁵⁰⁶ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.276.

⁵⁰⁷ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.261.

sevgisi ve Türkiye hayranlığını ortadan kaldırmaya çalışmışlardır ki bu durum Bulgaristan Türkleri hakkında yürütülen çeşitli dava dosyalarında da kendisini göstermiştir. Örneğin Halil Uzunoğlu'nun yargılandığı sırada H. Uzunoğlu'nun avukatı;

Halil Uzunoğlu suçsuzdur. Suçlu, kapitalist ülke Türkiye'dir. Kapitalist ülke kendisini Türk milliyetçisi yetiştirmiştir. Kapitalist ülke kendisini inançlı bir kişi yapmıştır. Kapitalist ülke kendisini kapital sahibi, varlıklı bir kişi hâline getirmiştir

Diyerek komünist-kapitalist çatışması altında Türkiye'yi suçlu çıkararak kendisini savunabilmiştir.⁵⁰⁸ Aynı duruma değinen Osman Kılıç da, mahkemesinin yürütüldüğü sırada kendisini, millî ruhta yetiştirdiği Nüvvâb'lı öğrencileri Türkiye'ye kaçırmakla itham eden ve elinde bu öğrencilerin sayısının 500 civarında olduğunu belirten veriler bulunduğunu söyleyen Savcı Çoçev'in, Türkiye'yi şu cümlelerle suçladığını aktarmaktadır:

Artık bir bardak suda sosyalizmi boğmak isteyen Amerikalılar, Türkiye'de serbestçe dolaşıyorlar. Türk idarecileri memleketin bütün varlığını Amerikalılara teslim ettiler. Bundan böyle Türk milletinin ulusal bağımsızlığından söz edilemez. Bu meyanda Türk Millî Emniyeti de CIA'in emrine girmiştir.⁵⁰⁹

Burada da görüldüğü üzere Türkiye, Bulgar savcı tarafından “sosyalizm karşıtı emperyalist Amerika'nın kapitalist emellerine hizmet etmekle” suçlanmaktadır. Türkiye'nin her yerinde Amerikan istihbarat birimleri rahatça dolaşmalarına örnek vermelerini ise, hiç kuşkusuz, Türkiye ile bağlantıları olan Osman Kılıç üzerine attıkları casusluk suçuna kılıf uydurabilme çabası olduğunu düşünebiliriz.

Bu bağlamda bilhassa basın-yayın faaliyetlerinden de yararlanılarak Türkiye'yi karalama kampanyası başlatılmıştır. Komünist idarenin bir yayın organı olması sebebiyle Yeni Işık gazetesi de bu karalama kampanyası çerçevesinde yazılar yayınlamıştır. Türkiye karşıtı nerede ne haber var ise derleyerek yayınladıklarını belirten İsmail Cambazov, Yeni Işık gazetesinde yürütülen Türkiye'yi karalama kampanyasını şöyle anlatmaktadır:

⁵⁰⁸ Uzunoğlu, *Ceddimin Menkabeleri*, s.234.

⁵⁰⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.327.

Türkiye aleyhinde ver yansın ediyorduk. Kaba iftira, karalama propagandasının bir ölçüsü yoktu. Uydur, uydur yaz. Senden delil, şahit, ispat isteyen yok, Ne yazarsan yaz, yeter ki halkı Türkiye’den soğut. (...) 80’li yıllardaki gazete sayılarını açınız. Her sayıda Türkiye’yi kötileyici, aşağılayıcı yazılar bulacaksınız. (...) Gazetenin Başredaktör yardımcısı Muhiddin Mehmedov, Sağır Mehmet’in Türkiye’de başına gelenleri anlatıyor. (...) Eğri-dere’den (Ardino) giden bir göçmen de Nahide alieva’ya Türkiye’de çektiklerini anlatıyor. (...) İyi gazetecilerimizden, ozanlarımızdan biri olan Arzu Tahirova, Türkiye tarafına kuş uçurulmadığı yıllarda nasılsa İstanbul’a gitmiş. Zengin, renkli dili ile İstanbul’u öyle bir anlatmış ki, akli başında adam kesinlikle oraya gitmez.⁵¹⁰

Bulgar yöneticilerinin, Yeni Işık gazetesi ve diğer basın organlarında çalışan Türk yazarları, Bulgaristan Türklerini Türkiye’den soğutmak için bir araç olarak kullandıklarını ve bu amaçla Türkiye’yi görmedikleri hâlde yazarlardan Parti politikasını destekleyen eserlerin “sipariş” edilerek yayınlandığını söyleyebiliriz.

Yeni Işık içerisindeki Türkiye karşıtı çalışmalardan bahseden İsmail Cambazov, aynı zamanda bu çalışmaların uydurma olmasının anlaşılması sebebiyle hiçbir etkisinin olmadığını ve Türkiye’yi görme fırsatı bulan Türklerin bu propagandayı hiç ettiklerinden de bahsetmektedir. Şöyle ki; Georgi Petkov, yazarın kendisine, 1950 yılında Türkiye’de yakın akrabaları olan Yaşlar (Perperek) Parti Sekreteri Esat’ın akraba ziyareti için izin istediğini anlatmıştır. Sancak Milis Şefi General Mirçev bu duruma izin vermemekle beraber Georgi Petkov’un kendisi Türk Parti Sekreterine kefil olunca generalden izin almak mümkün olmuştur. Fakat Bulgaristan’a dönen Esat, hemen şefinin yanına gitmek yerine köylüleri ile Türkiye hakkında konuşmaya başlamış ve generalin bürosuna günü gününe giden raporlardan kendi aralarında şöyle sohbetler yaşandığı görülmüştür:

-Sekreter yoldaş be, İstanbul’da Kırcaali’dekiler gibi yüksek binalar var mı?

- Git ordan be, Kırcaali’nin binasının lâfi mı olurmuş, İstanbul’dakilerin yanında. Orada gökdelen denilen 20-30 katlı binalar var.

⁵¹⁰ Cambazov, *Yeni ışık*, s. 237 ve 257.

- Bak bizim Kırcaali’de ne çok küçük otomobil var. Türkiye’de otomobil var mı?

-Bırak şu bizim kaba-saba Rus yapısı otomobilleri. Türkiye’de bizim koyunlardan daha fazla Mercedes var.

Gördüğünü gördüğü gibi anlatan yirmi yıllık Komünist Parti Sekreteri, bu olay üzerine hem Parti’den hem görevinden uzaklaştırılmıştır. Ayrıca Georgi Petkov başından geçen bu olay ile uzun yıllardır yürüttükleri Türkiye karşıtı politikaların içinin boş olduğunu anladığını ve en güvendikleri Partili Türklerin bile Türkiye’yi gördükten sonra değiştiklerini itiraf etmiştir.⁵¹¹ Türkiye’deki Türklerin yaşamını merak eden Bulgaristan Türk halkının bu konudaki tek bilgi kaynağının Bulgar devleti ve komünist sansür altında yayın yapan basın-yayın organlarının olması sebebiyle, Türkiye’deki yaşam hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını, kendi yaşamları ile kıyaslama yaparak bazı çıkarımlarda bulunmaya çalıştıklarını da söylemek mümkündür. Bu konudaki bir başka örneği ise Halil Sarıkovanlık vermektedir. Halil Sarıkovanlık çocukluğundan Türkiye’ye göç edene kadar Bulgaristan’da yayımlanan kitaplarda Türkiye’nin ne kadar fakir bir ülke olduğunu (İnsanların öküzlerle beraber otlayacağı, tarlalara insanların koşulacağı kadar) okumuş, okullarda okutulan derslerde ise Türkiye’nin sefaleti ve cehaletini dinlemiştir. Fakat göç ederek İstanbul’a geldiğinde yıllardır öğrendiklerinin aksine müzeler, üniversiteler, camiler ile donatılmış muazzam bir şehrin yanı sıra kuş sütünün eksik olmadığı mağazalar, çarşılar, rıhtımlar ve güler yüzlü insanlar ile karşılaştığını belirtmiştir.⁵¹²

Ayrıca Bulgar yöneticileri, Bulgaristan Türklerinin arasında yayılan Türkçülük hareketlerinin suçlusu olarak yine Türkiye’yi görmüşler, Bulgaristan’a gizli yollardan Türkçe edebî ve dinî kitaplar, kasetler sokularak, radyo yayınları yapılarak Türk azınlığının “Pantürkizm”, “Panturanizm” gibi akımların etkisi altına alındığını iddia etmişlerdir. Bu sebeple Türkiye ile Bulgaristan arasında mekik dokuyan, parçalanmış aileler dâhil, herkes, “milliyetçilik aşıyorlar” denilerek seyahat etmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁵¹³

⁵¹¹ Cambazov, *Yeni Işık*, ss.242-243.

⁵¹² Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, s.88.

⁵¹³ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.110-11.

Dolayısıyla söz ettiğimiz bu örnekler iyice incelenecek olursa uzun yıllar boyunca yurtdışına çıkmaları yasaklanan* Bulgaristan Türklerinin, akraba ziyareti için olsa bile, Türkiye'ye gitmelerinin neden engellendiği kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Buraya kadar Bulgaristan Türklerinin tüm yanlış bilgilendirme ve engellemelere rağmen neredeyse hiç görmedikleri Türkiye'ye karşı besledikleri sevgi ve bağlılık duygularını muhafaza ettiklerinden, bu duyguları çeşitli şekillerde dile getirdiklerinden bahsettik. Fakat şurası da bir gerçektir ki, hatıralar içerisinde Türkiye'nin çeşitli sebeplerle eleştirildiği paragraflarda bulunmaktadır. Bu olumsuz eleştirilerin genel olarak Türk eğitim-öğretim sistemi içerisindeki aksaklıklar, sanat ve edebiyat eserlerine yeterince ilgi göstermeme, göçmenlere karşı bazı Türkiyeli Türklerin olumsuz söz ve davranışları çerçevesinde toplandığını söyleyebiliriz.

Türkiye'ye yönelik eleştiriler içerisinde en çok göze batan ve şikâyet konusu olan durumun, Türkiye Türklerinin Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinden bahsederken “Bulgarlar” lafını kullanması olduğunu söyleyebiliriz.

Ömer O. Erendoruk, Türkiye'ye geldikten sonra kendilerine verilecek Türk kimlikleri ile ilgili bilgi almak için gittiği kaymakamlıkta, telefonla görüşen görevlinin kızgın bir şekilde kendisine atıfta bulunarak;

Hiç sorma, kardeş, hiç sorma. Bulgarlar bizi öyle sıkıştırdılar, öyle boğazladılar ki, nefes alacak hâlimiz kalmadı. İşte şimdi onlardan biri başucumda Azrail gibi duruyor...” dediğini, ayrıca başka insanların “Siz Türkiye'ye gelmeden önce Bulgar idiniz...”, “Sizi buraya çağırdık mı da geldiniz?

Gibi sözleri hiç düşünmeden söyleyebildikleri gerçeği ile karşılaştığını ve bu sözler karşısında duyduğu acıyı, dökmek istediği gözyaşlarını saklamaya çalıştığını da belirtmektedir. Ayrıca Nuri T. Adalı'ya yazdığı bir mektupta, Türkiye'de insanların yüzleri kızarmadan

* Burada bahsettiğimiz yurtdışı yasağının Türkiye'nin de dâhil olduğu “burjuva yanlısı kapitalist” batılı ülkeler için uygulandığını, çoğunlukla, SSCB bünyesindeki komünist ülkeler için geçerli olmadığını belirtmeliyiz. Fakat bir müddet sonra bu ülkeler üzerinden Türkiye'ye ilticaların yaşanması ve Bulgar politikalarının bu mülteciler aracılığıyla ifşa edilmesi sonucu bazı Türklerin komünist ülkelere dâhi gitmelerinin engellendiğini söyleyebiliriz.

kendilerine “Bulgar” diye seslenebilmelerine şaşırıldığını, oysa kendilerinin Bulgarlığı kabul etmemek için mücadele ettiklerini, Nuri T. Adalı'nın ömrünün 23 yılını Bulgar cezaevlerinde bu yüzden harcadığını dile getirmiştir. Özellikle 112 yıldır Bulgar zulmü altında İslâm dinini, Türk gelenek-göreneklerini ve Türkçeyi yaşattıkları hâlde bunların yok sayılarak kendilerine Hristiyan dinine mensup “Bulgar” adıyla hitap edilmesinin haksızlık olduğunu düşünmektedir.⁵¹⁴ Ahmet Yılmaz da Bulgaristan Türklerinin bu durumu “*Bulgaristan’da Türk diye aşağılandık, Türkiye’de Bulgar diye dışlandık*” şeklinde tarif ettiklerini belirtmiştir.⁵¹⁵

Bunların yanı sıra Ömer O. Erendoruk, göçmen Türkler için Türk basınında “*Acaba Göçmenlerin Ana dili Türkçe mi Sayılmalı, Yoksa Bulgarca mı?...*” başlıklı yazıların yayımlandığını, bazı gazetecilerin ise bu başlığa “*Tabii, ana dilleri Bulgarca...*” şeklinde cevap yazıları yayınladıklarını da belirtmektedir.^{516*} Ayrıca kendisi bu yazılara birkaç sayfa yazarak cevap vermeyi kararlaştırmışsa da, yeterli olmayacağını düşünerek, Bulgaristan Türklerini ve onların din, dil, örf-âdet özelliklerini tam manasıyla ortaya koyarak tanıtmaya çalıştığı “Bir Başkadır Bizim Eller” isimli Halkbilgisi-Anı türündeki 255 sayfalık kitabı kaleme almıştır. Böylece Türkiye’deki bazı kesimlerin, Bulgaristan Türklerinin ana dilleri için “Bulgarca”, kendileri için ise “Bulgar” demesinin ne kadar yanlış ve cahilce bir durum olduğunu ortaya koymuştur.

Arkadaşı ile arkalarından atılan Bulgar mermilerinden kaçarak Bulgar sınırından Türkiye’ye giren Ahmet Cebeci de, kendileri ile röportaj yapan Türk gazeteciler arasındaki bir gencin kendisine “*Türkçeyi nerede öğrendiniz?*” diye soru sorduğunu duyunca şaşırılmış ve “*Biz Türk’üz, tabii ki Türkçe bileceğiz*” diyerek cevap vermiştir. Bu sefer aynı kişi “*Orada biliyor muydunuz?*” diye tekrar soru sorunca sinirlenerek “*yok bilmiyorduk, buraya geçince öğrendik*” diye istihza etmiş fakat gazeteci bunu

⁵¹⁴ Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, s.148 ve 204; Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.132.

⁵¹⁵ Yılmaz, *İki Ülke*, s.219.

⁵¹⁶ Erendoruk, *Bizim eller*, ss.3-5.

* Ömer Osman Erendoruk, “Acaba Göçmenlerin Ana dili Türkçe mi Sayılmalı, Yoksa Bulgarca mı?...” başlıklı yazının Yalçın Pekşen imzasıyla Hürriyet Gazetesinde 30 Ocak 1994 tarihinde, Necmi Demir imzalı “Tabii, ana dilleri Bulgarca...” şeklindeki cevap yazısının ise aynı gazetenin 27 Şubat 1995 tarihli sayısında yayımlandığını aktarmaktadır.

anlamayarak ciddi ciddi “*Bulgaristan’da bir şey bilmiyorlarmış, buraya geçince öğrenmişler*” diye defterine not almaya devam etmiştir.⁵¹⁷ Rafet Ulutürk ise, kendilerinin kullandıkları Türkçe ile alay ederek Bulgaristan Türklerine Türkçeyi nerede öğrendiklerini soranlara, bu dili konuşmak için her kelimesine en az 5 leva para cezası vererek Türkçe öğrendiklerinin hatırlatılması gerektiğini belirtmiştir.⁵¹⁸

Bunların dışında bazı devlet adamlarının ise “*Türkiye Cumhuriyeti hudutları dışında, Avrupa’da çalışan işçilerimizden başka Türk varlığını kabul etmiyoruz*” diyerek, Bulgaristan Türkleri ile birlikte bütün dış Türkleri reddettiklerinden de bahsedilmektedir.^{519*} Ayrıca Türk siyasî hayatının bir parçası olarak hayatını sürdüren Türkiye İşçi Partisi ve Türkiye Komünist Partisi’nin önemli isimlerinden Behice Boran ve Haydar Kutlu’nun 1985 yılında düzenlenen BKP kongresinde tepki gösterecekleri yerde Bulgarlar ile sarmaş dolaş olarak poz vermelerinin ve kongrelerini tebrik etmelerinin Bulgaristan Türk aydınlarını yaraladığı da görülmektedir. Çünkü Bulgaristan Türkleri, komünist olsalar da bu Türkiyeli isimlerin kendi soydaşlarının yanında olduklarını göstermelerini beklemişlerdir.⁵²⁰

Türkiye’deki kitap okuma oranları ve edebiyat çevreleri ile ilgili eleştirilerini dile getiren Ömer O. Erendoruk, her şeyin alınıp satıldığı, her şeyi yapmanın mümkün olduğu Türkiye’de kitapların, özellikle de şiir kitaplarının, okunmadığını belirterek bu durumu Nedim, Fuzulî, Nesimî, Yahya Kemal, Namık Kemal, Necip Fazıl vb. büyük şairler yetiştiren bir millete yakıştıramadığını dile getirmiştir. Ayrıca kendisi gibi göçmen yazar ve şairlerin, Türkiyeli yazar ve şairler arasında “*onlar Türk şiirine, Türk edebiyatına yeni bir şey getirmedi*” denilerek dışlandıklarını da belirtmiştir. Bu yazarların belki de haklı olabileceklerini düşünen Ömer O. Erendoruk, 112 yıl boyunca Bulgar esareti ve sansürü altında ellerinden geleni yaptıklarını ve eserlerinin asıl değerinin Bulgaristan’daki bu zor şartlar altında Türkçe olarak yazılmaları olduğunu, bu sebeple eserlerinin

⁵¹⁷ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.327.

⁵¹⁸ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.22.

⁵¹⁹ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.6.

* Ömer O. Erendoruk, bu cümleyi kuran devletin Türkiye’de üç dönem Kültür Bakanlığı yapan Fikri Sağlam olduğunu söylemektedir.

⁵²⁰ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.279; Tata, *Bulgaristan Macerası*, ss.75-76.

terkedilmiş topraklardan bir seda olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.⁵²¹

Rafet Ulutürk, günümüzde Bulgaristan Türklerinin Türkiye’de gündem dışında tutulduklarını, gazete ve televizyon kanallarında kendileri ile ilgili haber ve programlara pek fazla yer verilmediğini, 1970, 1984, 1989 yıllarında yaşanan Bulgar zulmünün işlendiği film ve belgesellerin hazırlanmadığını, kitap ve üniversite tezlerinin yeterli seviyelerde yayınlanmadığı konusundaki eleştirilerini sunmaktadır.* Kendisinin haklı olduğunu düşündüğümüz bir diğer ağır, ama gerçek, eleştirisi ise “İstanbul’da adım başı Türk var ama Türklük bulmak burada da zor” şeklinde dile getirilmiştir.⁵²²

Toparlayacak olursak, büyük çoğunluğu Türkiye’yi görme imkânı bulamayan, Türkiye’yi ancak başka insanların ağzından dinleyerek, Komünist Bulgar sansürü altında yayınlanan devlet gazetelerindeki yanlış haberleri okuyarak tanımaya çalışan Bulgaristan Türklerinin, tüm bu olumsuzluklara rağmen Türk bayrağına tutkun, Türkiye sevdalısı insanlar olarak yaşadıklarını, bu bağlamda gerek sözlü gerekse gerçekleştirdikleri çeşitli eylemlerle bu durumu açıkça ortaya koyduklarını söyleyebiliriz ki, bu durumun ortaya çıkmasında Atatürkçü, milliyetçi Türk aydınlarının da yadsınamaz bir rolünün olduğu ortadadır. Hatıralar içerisinde yaşadıkları zulümlere karşı Türkiye’nin varlığı ile güç bulduklarını, Türkiye’yi dış Türkler mevzusunda “kurtarıcı” kabul ettiklerini beyan etmelerinin yanı sıra bu zulümlere karşı Türkiye’nin kendilerine, günümüz koşulları da dâhil olarak, ne şekillerde yardımcı olduğundan da bahsetmişlerdir. Fakat Türkiye

⁵²¹ Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, s.141.

* Türkiye’de Bulgar zulmünü işleyen çeşitli film ve diziler yayınlanmış bulunmaktadır. Örneğin; 1985 yılında yönetmenliği ve senaristliğini Remzi Jöntürk’ün yaptığı “Soykırım” isimli bir film, 1987’de ise Arslan Kaçar ve Osman F. Seden’in yönetmenliğini, Sevinç Çokum’un senaristliğini yaptığı “Yeniden Doğmak” isimli dizinin yanı sıra aynı yıl yönetmenliğini Hüseyin Karakaş’ın, senaristliğini ise Avni Özgürel’in yaptığı “Belene Belene” isimli bir dizi yayınlanmıştır. Fakat Bulgar zulmünün yaşandığı yıllarda sığağı sığağına çekilerek yayınlanan bu film ve dizilerin ardından günümüze kadar geçen otuz küsur yıllık sürede herhangi başka bir yapımın yayınlanmaması Rafet Ulutürk’ün görüşlerini, bizce, geçerli kılmaktadır. Aynı durum akademik alanda yayınlanan tez ve makaleler içinde geçerlidir. Öyle ki, Bulgaristan Türkleri üzerine yazılmış onlarca tez ve makale bulunmakla beraber, Rafet Ulutürk’ün de belirttiği gibi, bu kadar uzun bir zaman zarfında yayınlanan bu yayınların sayısının arzu edilen düzeyde olmadığı bizim de kabul edebileceğimiz bir düşüncedir.

⁵²² Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.316.

ile Bulgaristan Türklerinin arasındaki bu karşılıklı sevgi ve bağlılık duyguları, Bulgaristan Türk yazarlarının, haklı gerekçelerle, Türkiye'yi eleştirdikleri de görülmektedir. Eğitim ve edebiyat alanlarındaki eksiklikler ile bazı kişilerin olumsuz söz ve davranışlarını eleştirmekle beraber, bu olayların cahillik kisvesi altında teşekkür eden münferit olaylar olarak değerlendirdikleri için içlerindeki “Anavatan Türkiye” görüşünün değişmediğini söyleyebiliriz.

3.7. Bulgaristan Türklerinin Göç Yaşantıları

1878-1879 Osmanlı-Rus Savaşı'nın (Büyük Bozgun) ardından 2000'li yıllara kadar Bulgaristan Türklerinin yaşantılarının önemli bir parçası hâline gelen göç kavramı, hatıralar içerisinde en geniş şekilde ele alınan konulardan birisidir. Bulgaristan Türkleri, Bulgar yönetimi altında “esir” olarak kaldıkları 120 yıl boyunca baskı ve şiddete maruz kalan Türkler, Türkiye'ye yönelik birçok göç olayı yaşamışlarsa da bu göç olayları özellikle 1950-1951, 1968-1978 ve 1989 yıllarında had safhaya ulaşmış, çok büyük sayılarda Türk nüfusunun Bulgaristan'ı terk etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu göç dalgalarına akrabaları, aile üyeleri veya kendileri bizzat katılan hatıra yazarları da bu konuya gereken önemi göstererek eserleri içerisinde oldukça büyük bir yer ayırmışlardır. Hatıralar içerisinde bu üç döneme ait göç olayları, göç hatıraları ve baskı unsurları öylesine ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır ki, hatıralar içerisinde sadece göç olayları ayrı bir akademik çalışma içerisinde incelenerek çalışılabilir. Dolayısıyla biz bu sebeple, ele aldığımız çalışma içerisinde bu kadar ayrıntılı bir konu ile ilgili derinlemesine bir inceleme yapma imkânımız olmadığı için, Bulgaristan Türklerinin göç yaşantılarını geniş bir şekilde tasvir ederek göç olgusunun meydana getirdiği etkileri ve göç psikolojisinin özünü vermeye çalışmakla yetineceğiz.

Bulgaristan Türkleri arasında teşekkür eden Türkiye'ye göç etme arzusunun köklerini Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Türk halkına yönelik katliam ve vahşet olaylarında aramak gerektiğini belirten Ömer O. Erendoruk'un bu çıkarımını, Osman Gülmen de kabul ederek savaş

sonrasındaki göç hareketine bizzat şahit olan Fatma isimli yaşlı bir kadının anılarını aktarmıştır. Şöyle ki; bu göç sırasında 14 yaşlarında olan ihtiyar kadın, Türk halkının Rus askerlerinden değil de Bulgar çetecilerinden korktuklarını, her tarafta Bulgar eşkıyaların kol gezdiğini ve bunların yakaladıkları Türkleri öldürdüklerini, Türk evlerini ise ateşe verdiklerini anlatmıştır. Türk ordusunun yenildiği haberi hızla yayılınca ise Türkler telaş ve korku içerisinde köy köy toplanarak düzenli göç kervanları oluşturmaya ve adım adım ilerleyerek Türkiye'ye doğru göç etmeye başlamışlardır. Ayrıca ihtiyar kadın, bu şekilde ilerlerlerken ateşkes ilânının duyulması üzerine kendileri gibi bazı Türklerin kabilelerden ayrılarak köylerine geri dönmeye başladıklarını fakat geri döndüklerinde kalacak herhangi bir yer bulamadıklarını, çünkü bütün binaların Bulgarlar tarafından yakıldığını gördüklerini de anlatmıştır.⁵²³ Osman Gülmen de eski Başbakanlardan K. Muraviyev ile yaptığı bir konuşma sırasında, Muraviyev'in Bulgaristan Türkleri arasındaki göç psikolojisinin temellerini bu dönemde yaşanan kanlı olaylar sebebiyle güvenlikleri konusunda endişelenen insanların zihninde aramız gerektiğini, bu sebeple Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan'ı "vatan" olarak değil geçici bir "ikametgâh" olarak gördüklerini ve bu duygu ve psikoloji ile kurtuluşu "anavatan" Türkiye'ye göç etmekte bulduklarını belirttiğini aktarmıştır.⁵²⁴ Rafet Ulutürk de başlarından savaşlar, kıtlıklar geçen, mal ve mülklerinin devletlileştirilmesi ile fakirleştirilen, son dönemlerinde ise asimile edilerek ortadan kaldırılmaya çalışılan Bulgaristan Türklerinin ölüm, kan ve gözyaşı ile örülü tarihî tecrübelerinin bir sonucu olarak göçmenliği bir kurtuluş olarak gördüklerini yazmaktadır.⁵²⁵ Ahmet Ş. Şerefli ise Türklerin geleceği ön göremediklerini, bu durumun kendilerinde sürekli bir kuşku hâli meydana getirdiğini, bu kuşkular sonucunda göç hareketlerinin yaşandığını düşünmektedir.⁵²⁶ Hatıralar içerisinde Bulgaristan Türklerinin göç psikolojilerini yansıtan "Yürüyebilen yürüsün gitsin, yürüyemeyen sürünsün gitsin" şeklinde bir deyişin de yaygın olarak kullanılmakta olduğu görülmektedir. Bu deyim laf olsun diye

⁵²³ Erendoruk, *Sevgi Kıvrımları*, s.14; Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, ss.15-16.

⁵²⁴ Gülmen, *Bulgaristan Türkü'nün Anıları*, ss.104-110.

⁵²⁵ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.277.

⁵²⁶ Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.35.

kullanılmadığını, bu deyimın Türkler arasında ne kadar ciddiye alındığını ise Ahmet Ş. Şerefli, Karagöz köyünden Osman Dede'nin kendisine şöyle söylediğini aktararak ortaya koymaktadır:

Ölüm artık kapımın ardında. Bulgar toprağında doğdum, ömrüm burada geçti. Nedense Bulgaristan'da ölmek istemiyorum. Evlât beni bir atın kuyruğuna bağlayın, sürükleyerek götürün Türkiye'ye. Sınırı geçer geçmez toprağa verin. Ben böyle bir ölüm istiyorum.⁵²⁷

Ayrıca hatıralar içerisinde Türkler arasında, nüfusları hızla artan Bulgaristan Türklerinin ileride, o kadar hızlı artış göstermeyen Bulgar nüfusunu geçeceğinden korkulduğu için Türklerin sürekli göçe teşvik edildiği yönünde söylentilerin dolaştığından da bahsedilmektedir. Buna göre Türkler için bir milyonluk bir nüfus kotası oluşturulmuş, Türk nüfusunun bu kotanın üzerine çıkma ihtimali ortaya çıkarsa bu fazlalıktan kurtulmak için göç yolu kullanılacaktır. Fakat Bulgarlar tarafından yapılan nüfus sayımlarında Bulgaristan Türklerinin hiçbir zaman bir milyonun üzerinde açıklanmamasının, bize, bu “söylencenin” gerçek olma ihtimalini düşündürdüğünü belirtmeliyiz. Ayrıca İslâm B. Erdi'nin gazeteci bir Bulgar arkadaşının kendisine; “*Bizimkiler, Türklerin fazlasını ihraç etmeye çalışıyorlar*” dediğini aktarması da bu düşüncelerimizi pekiştirmektedir.⁵²⁸

1950-1951 ve 1968-78 döneminde ise iki göç sırasında da Bulgaristan'daki Türkiye konsolosluklarına yüzbinlerce göç dilekçesi yağmaya başlamıştır.⁵²⁹

Başvurulan Makamlar	Başvuran İnsan Sayısı
T.C. Dışişleri Bakanlığı	140 kişi
T.C. Burgaz Başkonsolosluğu	8.322 kişi
T.C. Filibe Başkonsolosluğu	51.442 kişi
T.C. Sofya Büyükelçiliği	323.454 kişi
Toplam	383.358 kişi

(**Tablo 5:** 1964 yılına kadar yapılan göç başvurularını gösterir tablo)

Şehir merkezlerine uzak köylerde yaşayan Türkler ise gönüllü bir kişinin aracılığıyla toplu göç listeleri hazırlayarak yukarıda bahsettiğimiz makamlara ulaştırmaya çalışmışlardır. Örneğin; üzerindeki göç listelerini

⁵²⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.276.

⁵²⁸ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.36.

⁵²⁹ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, ss.111-112.

Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği'ne ulaştırmaya çalışan Kâniye isimli bir Türk kadının önu kendisinden şüphelenen Bulgar polisi tarafından kesilmiş ve üzerine köpekler salınarak yerlerde tekmelenmiştir. Sakladıkları göç listelerini bulmak için baştan ayağa soydukları Türk kadını kodese atmışlar ve bir gün sonra serbest bırakmışlardır. Fakat kendisi bir yolunu bulup elçiliğe girmiş, saçları arasındaki dört tokenin içine gizlediği ince kâğıtlara yazılı listeleri Türk makamına ulaştırmıştır.⁵³⁰

Resmî sayımlara göre nüfuslarının yarısı göç için, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, dilekçe veren Bulgaristan Türklerinin diğer yarısının da göç için dilekçe verme hazırlığında olduğunun anlaşılması üzerine Bulgar yönetimi, Bulgaristan'ın içine düşeceği ekonomik sıkıntıları düşünerek başlattığı göç hareketlerini bir süre sonra engellemeye başlamıştır. Ömer O. Erendoruk, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Gerçi Bulgar bizi istiyordu ama Türk olarak değil, Müslüman olarak hiç değil. Bulgarlar bizi Müslümanlığı ve Türklüğü unutmuş, bedenlen çalışan, kafası körelmiş, tarihini unutmuş, birer uslu işçi olarak istiyordu. Bulgaristan'ın en ağır, en pis, en zehirli, sıhate en zararlı işlerini biz yapıyorduk.⁵³¹

Bulgaristan'ın ekonomik kaygılar ile Türklerin göç etmelerini engellediğini savunan bir başka yazar da Osman Gülmen'dir. Kendisi, tarlalarda, bağ ve bahçelerde, kömür madenlerinde, tuz ocaklarında, inşaatlarda, en pis ve ağır işlerde çalışan Türk nüfusunun göç etmesi hâlinde rahat işlerde çalışmaya, lüks ve bolluk içinde yaşamaya alışmış Bulgarların bu işleri yapmak zorunda kalacakları için rahatsızlık duyduklarını belirtmiştir.⁵³² Dolayısıyla Bulgaristan, Türklerin göçünü bir yandan teşvik ederken bir yandan göç eden insan sayısının ekonomisine zarar vermemesi için elinden geldiğince bu durumu engellemeye çalışmış, bu sebeple birçok kere Türkiye'nin sınırlarını kapatmasına neden olmuştur. Özellikle Türkiye'nin planladığı göç düzenlemelerini kabul etmeden binlerce insanı sınıra yığması, bu insanların arasına kendi ajanlarını sokması ve kurtulmak istediği diğer bir azınlık olan Çingeneleri de göç kabileleri ile göndermesi

⁵³⁰ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, ss.88-89.

⁵³¹ Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, s.19.

⁵³² Gülmen, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden*, s.113.

sebebiyle Türkiye birkaç kere sınırı kapatmak ve denetimlerini arttırmak zorunda kalmıştır. Bulgar yönetiminin bu ikili politikası ve göç etmek isteyen insan sayısının yüz binleri geçmesi ayrıca bir fıkra konusu olmuştur:

Ünlü bir aktris Jivkov'u makamında ziyaret eder. Jivkov aktriste kendisinden ne dilediğini sorar. Aktris 'Bulgaristan hudutlarını bir haftalığına açmanı...' der. Jivkov biraz düşününce 'Seni gidi yaramaz!' der. 'Herkes gitsin de ikimiz baş başa kalalım istiyorsun değil mi?'⁵³³

Bu sebeple Türk makamlarının etrafında kuş uçurtulmamaya başlanmış, göç dilekçesi vermeye gelen Türklerden kimisi yakalanarak tutuklanmış, dövülmüş, kimisine vize verilmemiş, bazılarına ise evlatlarını götüremeyeceği söylenmiştir. Ayrıca çokça rüşvet ve dolandırıcılık olayları da yaşanmıştır. Örneğin; Halil Sarıkovanlık ailece göç etmek istemişse de Bulgar makamları 14 yaşındaki kızına izin vermediği için kızını Bulgaristan'da bırakarak 1977 yılında göç edebilmiştir.⁵³⁴ Ressam Yaşaralı Tahir Güneş ise Türkiye'ye ancak 2 yaşındaki çocuğunu Bulgaristan'da bırakarak gelebilmiştir.⁵³⁵ Bunların yanı sıra Yusuf A. Taşkın da Ambarlı'da Bekir isimli iki çocuk sahibi bir Türk'ün göçe kalkıştığını fakat Bulgarların önce karısına sonra ise çocuklarına izin vermediklerini, Bulgarların yine de kararından dönmeyen Bekir'e bir oğluna evini diğerine de bir ev parası bırakacaksın dediklerini, Bekir'in parası olmadığı için göç edemediğini anlatmaktadır.⁵³⁶ Halil Uzunoğlu ise günlerdir süren göç işlemlerini yürüten Marin isimli memura bir şişe süzme bal "hediye" ettikten sonra göç işlemleri bir günde tamamlanabilmiş ve böylece Türkiye'ye gelebilmiştir.⁵³⁷ Hamdi isimli bir pehlivan Türk ise gümrükte Bulgar polislerine rüşvet vermeyi reddettiği için Dimitrovgrad istasyonunda verilen mola sırasında polisler tarafından trenden alınmıştır. İki saat sonra ise kanlar içinde, kaburgaları ezilmiş, yüzü tanınmayacak hâlde dağılmış olarak yine polisler tarafından getirilerek trene bırakılmıştır. Bu olaydan sonra ancak dört sene yaşayabilen pehlivan, kan kusarak vefat etmiştir.

⁵³³ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.251.

⁵³⁴ Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, s.79.

⁵³⁵ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.242.

⁵³⁶ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.9.

⁵³⁷ Uzunoğlu, *Ceddimin Menkabeleri*, s.125 ve 295.

Bulgaristan Türkleri Türkiye'ye göç edebilmek için ev, tarla, hayvan ve paralarından olduğu gibi vazgeçmiş, kimisi bunları değerinin çok azına satabilmişse de çoğunluğu bunları pasaport işlemlerini yapan memurlar ile emniyet görevlilerine “bağışlamak” zorunda kalmışlardır.⁵³⁸ Öyle ki Türkiye'ye göç edebilmek için gerekli pasaportu elde edebilmek için her şeylerinden vaz geçen Türklerin bu durumu bir süre sonra kendi aralarında fıkra konusu dâhi olmuştur:

İki Bulgar'dan biri diğere; ‘Ben üç gün önce ölen bir Bulgaristan Türkü'nü canlandırabilirim’ der.

‘Nasıl?’

‘Türkiye'ye gitmek için pasaport gösteririm’⁵³⁹

1950 ve 1968 yıllarındaki kapsamlı göç hareketlerinin sonunda birçok Türk köyü tamamen boşalmış, birçoğunda ise beş-on hane Türk kalmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra yaşanan göçler sonucunda Şumnu'nun eski Türk kimliğini yitirdiğini gördüğünü belirten Osman Kılıç, giden Türklerin evlerine Bulgarların yerleştiğini, sokakta tanıdık kimsenin kalmadığını, camilerde cemaatin okullarda öğrencinin kalmadığını, Nüvvâb'ın “öldüğüne” şahit olmuştur.⁵⁴⁰ Birçok Türk aydınının da bu göçlere katılarak Türkiye'ye gitmeleri ise Bulgaristan'da kalan Türklerin eğitim-öğretim, basın-yayın, din ve kültür-sanat alanlarında büyük bir darbe almalarına neden olmuştur. Bu aydınların Türkiye'ye göç etmesi neticesinde Bulgar yöneticileri lidersiz kalan Bulgaristan Türklerinin daha kolay asimile edilebileceğini düşünerek bu tarihlerden sonra zikrettiğimiz alanlardaki baskılarını günden güne arttırarak devam ettirmişlerdir.

“Yeniden Doğu/Soya Dönüş” (Vıazroditelen Protses) programı altında yürütülen bu asimilasyon uygulamaları sonucunda Bulgaristan Türkleri, isyan ederek bu uygulamaları dünya kamuoyuna duyuran toplu gösteriler yapmaya başlamış, bu gösteriler Bulgar yönetimi tarafından kanlı bir şekilde sonlandırılmaya çalışılmıştır. Fakat Bulgaristan Türklerinin pes etmemesi sonucunda Bulgaristan, çareyi 1989 yılında Türkleri göçe zorlamakta bulmuştur. Yalnız daha önceden “Bulgaristan'da Türk yoktur!”

⁵³⁸ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, ss.166-167.

⁵³⁹ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.249.

⁵⁴⁰ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.599.

dedikleri ve Türkiye ile yapılacak Bulgaristan Türklerinin haklarını koruyacak kapsamlı bir göç anlaşmasına yanaşmadıkları için bu göç olayını, “Bulgar” vatandaşlarının “turistik” amaçla “Büyük Seyahat” (Golyamata Ekskurziya)’e çıkmaları şeklinde gördüklerini açıklamışlardır. Fakat “seyahate” çıkan bu yüzbinlerce “Bulgar” vatandaşının, aynı anda, neden sadece Türkiye’yi tercih ettiklerini açıklama gereği duymamışlardır.⁵⁴¹

Diğer iki büyük göç sırasında yaşanan baskı ve zulüm unsurları 1989 göçünde de aynen tekrarlanmıştır. Şöyle ki; göç edecek Türklerden harcamasını yapmadıkları hâlde elektrik, su ve telefon gibi faturaların üçer aylık tutarı tahsil edilmiştir. Devletten burs almayan Türk çocukları burs “aldı” gösterilerek ailelerinden 500 levalık okul masrafı tahsil edilmiştir. Öyle ki, bu şekilde “seyahat” kapsamında sınırı geçen Türkler için 5.000 leva civarında bir masraf çıkarılmıştır. Ayrıca gümrük memurları göçmenlerin üzerinde taşımalarına izin verilen 500 levanın dışındaki bütün paralara el koymuşlar, Ahmet Yücetürk’ün deyimiyle, Bulgaristan Türklerini “soyulmuş soğana” çevirerek “seyahate” göndermişlerdir.⁵⁴² 345 bin civarındaki göçmen kitlesi içerisinde eşyalarının geri döndürülmesi sonucu sadece birkaç bavulla göç eden insan sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Gümrükten geçişine izin verilemeyen uzun eşya listelerinin yanı sıra hatıralar içerisinde bu eşyalar ile ilgili bizim dikkatimizi çeken bir olay şöyledir: Göç için hazırlanarak sınır kapısına giden İsmet Topaloğlu’nu durduran gümrük görevlisi sadece birkaç ufak çantaya izin verebileceğini söyleyerek İ. Topaloğlu’nun eşyalarını geri çevirir. Kızının elindeki oyuncak kuklayı da bırakmalarını isteyince İsmet Topaloğlu oyuncuğı hiç tereddütsüz geri gidecek eşyaların arasına koyar. Küçük kızı ise bir babasına bir görevliye bakarak, koşar adım, geri gidecek eşyaların arasından kuklasını geri almış, korku ve nefret dolu gözlerle görevliye bakmaya başlamış ve şaşırın gümrük görevlisi bir şey diyememiş, böylece küçük kız oyuncuğunu kurtarabilmiştir.⁵⁴³

1989 yılında Komünist Partisi’ne üye olan ve yıllardır Parti’ye sadakatinden şüphe edilmeyen yüksek payeli komünist Türklerin dâhi

⁵⁴¹ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.148; Yılmaz; *İki Ülke*, ss.214-215.

⁵⁴² Yücetürk, *Kızıl Cehennem*, ss.135-139;

⁵⁴³ Topaloğlu, *Rodoplar’da*, s.458.

Türkiye'ye göç etmesi, 45 yıldır Türkler arasında sürdürülen komünist propagandaların bir çırpıda nasıl boşa gittiğini de göstermiştir.⁵⁴⁴

Daha önce yaşanan iki büyük göç sırasında olduğu gibi Türk köyleri bir kez daha tamamen boşalmış, birçok köy ıssız ve viran bir hâlde karanlığa terk edilmiştir. Tamamen boşalan köylerin yanı sıra yüzlerce köyde de geriye yalnızca hasta, sakat ve yaşlılar kalmıştır. Tarımda, hayvancılıkta, inşaatlarda işçi olarak çalışan 345 bin Türkün Bulgaristan ekonomisinden bir anda çekilmesinin sonucu olarak ekonomi çökmüş, tarlalarda ürünler toplanmadan, hayvanlar sağılmadan kalmış, fabrika ve atölyelerde ise işler aksamış veya durmuştur. İş gücü yetersiz olduğu için Bulgaristan, vatansever Bulgar yurttaşlarını devletin malını kurtarmak için göreve çağırılmış ve öğretmenleri inek sağdırmaya, üniversite öğrencilerini tarla mahsullerini toplamaya teşvik etmişse de Bulgarlar tecrübesiz ve ağır işlerde çalışmaya alışık olmadıkları için bir süre sonra çalışmayı bırakmıştır. Böylece Bulgaristan büyük bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır.⁵⁴⁵

Fakat bu 345 bin kişinin 110 bin kadarı Türkiye'deki yaşam koşullarına uyum sağlayamadığı ve Jivkov'un ve komünizmin devrilmesinin ardından Bulgaristan'da rahat edeceklerini düşündükleri için Bulgaristan'a geri dönüş yapmıştır. Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile ilgili sahip oldukları kısıtlı bilgiler çerçevesinde Türkiye'yi çok fazla idealize ettiklerini belirten Ahmet Yılmaz, bu insanların çok kısa süreler verilerek göçe zorlandıkları için göç hengâmesi içerisinde Türkiye'de karşılaşılabilecekleri sorunlara karşı kendilerini psikolojik olarak hazırlayamadıklarını da dile getirmiştir.⁵⁴⁶ Geriye dönen bu insanlar büyük oranda Türkiye karşıtı propaganda amacıyla kullanılmışlardır. Bu insanlardan bazıları ise ev ve arazilerinin Bulgarlar tarafından işgal edildiğini, eski işlerine geri alınmadıklarını görünce tekrar Türkiye'ye dönme yolları aramaya başlamışlardır. Ahmet Ş. Şerefli de Türkiye'ye göç ettiği ilk günlerde bir okul sınıfını tanımadığı 15 kişi ile paylaşmasının ve etrafında konuşacak, muhabbet edecek tanıdık bir kimsenin olmaması, Türkiye'de ne yapacağını bilememesi gibi düşünceler ile Bulgaristan'a dönmeyi düşünmüştür. Fakat

⁵⁴⁴ Türker, *Belene Adası*, s.118.

⁵⁴⁵ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.572.

⁵⁴⁶ Yılmaz, *İki Ülke*, ss.216-217.

kendi kendine “*Geri dönme Ahmet Şerif! Burada sokakta öl ama dönme!*” diyerek bu fikrinden vazgeçmiştir.⁵⁴⁷

Ahmet Cebeci ise 1990’dan sonra nüfusları 1,5 milyon dolayında olan Bulgaristan Türklerinin isimlerini belediyelere dilekçe vererek geri alabilecekleri hâlde, 700 bin kadarının, bu dilekçeyi vererek kendi Türk adlarını geri almadıklarını ve kendilerine verilen Bulgar isimlerini kullanmaya devam ettiklerini belirtmektedir. Ahmet Cebeci, bu insanları ruhlarını ve dinlerini kaybetmekle itham ederek aynı zamanda isimlerini geri almayan Bulgaristan Türklerinin, artık Türk kabul edilemeyeceğini de dile getirmiştir. Rafet Ulutürk ise bu insanların Bulgaristan’ın ekonomik hayatının dışına itildiklerini, sadece Bulgar isimlerini kullananlara iş verildiğini ve bu sebeple açlıkla karşı karşıya kalan Türklerden bazılarının öz isimlerini geri almaya çekindiklerini belirterek bu duruma bir açıklık getirmeye çalışsa da Ahmet Cebeci, bu açıklamaları “bahane” olarak gördüğünü, bu insanların kendilerini Türk olarak kabul etmedikleri için gidip isimlerini geri almadıkları konusundaki düşüncelerini dile getirmeye devam etmiştir.⁵⁴⁸

Bu bilgilerden hareketle Bulgaristan Türklerinin son 120 yıllık tarihleri içerisinde büyük küçük onlarca göç olayına şahit olduklarını, bu göçlerin Bulgar zulmünün arttığı 1878-1879, 1950-1951, 1968-1978 ve 1989 yıllarında aynı oranda artarak devam ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda kanlı geçen bu göç dönemlerinin Bulgarlar tarafından “kârlı zamanlar” olarak görüldüğünü ve çeşitli şekillerde Türklerin mal varlıklarına el koyduklarını, dolayısıyla Türkler arasında son kurtuluş ümidi olarak görülen göç olaylarının kendi başına ayrı bir zulüm unsuru olarak karşımıza çıktığını da söyleyebiliriz. Ayrıca Bulgaristan Türklerinin her zaman “cennet vatan” diyerek idealize ettikleri Türkiye’nin yaşam koşullarının düşündüklerinden farklı olması ve buradaki hayata uyum sağlayamamaları sebebiyle Bulgaristan’a geri dönerek Bulgar devletinin Türkiye karşıtı propagandalarında kullanıldıkları da görülmektedir. İsimlerini geri almayan Bulgaristan Türklerinin ise artık Türk sayılmasının

⁵⁴⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.243.

⁵⁴⁸ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.41-42; Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.150.

mümkün olmadığı eleştirisi ise bizim için fazlasıyla sert bir eleştiridir.*
“Onlar Bulgar oldular” diyerek bu insanları gözden çıkarmanın kolay olduğunu, tenkit veya takdir değil telkin etme yoluyla gerekli önlemlerin alınması ve kendileri ile ilgilenilmesi sonucunda bu insanların öz isimlerini alma konusunda cesaret gösterebileceklerini düşünmek yanlış olmasa gerektir.

3.8. Bulgaristan Türklerinde Sosyal Hayat

3.8.1. Bulgaristan Türklerinin Ekonomik Durumu

Bulgaristan Türklerinin, gerek yaşanan savaşların gerekse göç olaylarının yanı sıra kendilerine uygulanan ekonomik baskılar sebebiyle büyük çoğunluğu fakir kalmış ve tarla, hayvan, inşaat ve maden işlerinin yanı sıra Bulgar işadamlarına çiraklık yaparak sefil bir hayat sürmek zorunda bırakılmışlardır.

Ahmet Ş Şerefli, Bulgaristan Türklerinin II. Dünya Savaşı sırasındaki ekonomik durumunu Romanya'ya ait kentleri bombalayan İngiliz uçaklarından hareketle şöyle aktarmaktadır:

Yükünü boşaltan uçaklar üstümüzden geçerken boşaltılmış variller, bidonlar, paraşüt bezleri, boş konserve kutuları vs. atıyorlardı. Bu boşları toplamak için çocuklar sabah olur olmaz tarlalıklara çıkıyorlardı. Paraşüt bezlerinden pantolon diktiriyorduk, konserve kutularını saksı olarak kullanıyorduk (...) ⁵⁴⁹

Alman ordusunu destelemek için alınan vergilerin arttırılması sebebiyle köylülerin elindeki hayvanların yanı sıra tarla ürünlerine daha harman zamanında el konulduğu için Türk çiftçileri fakir düşmüştür. Özellikle bu vergileri ve cezalarını ödeyemeyen Türklerin hayvanlarına, mahsullerine, ziynet eşyalarına zorla el konulması Türkleri açlıkla yüz yüze

* Özellikle fakirliğe ve işsizliğe doğru itilen Bulgaristan Türklerinin kendilerini ve ailelerini geçindirebilmek, açlıktan kaçınabilmek adına böyle bir durumu devam ettirmeleri, bizce, anlaşılabilir olmakla beraber kendilerinin, çocuklarının ve genel olarak Bulgaristan Türklüğünün varlığını zayıflatan, ona güç kaybettiren bir davranışta bulduklarını dolayısıyla bu davranışı tasvip etmediğimizi belirtmeliyiz. Türk kimliğini gizleyerek yaşamının bir gün bu kimliğin unutulmasına sebebiyet vereceğini düşünmekle beraber Ahmet Cebeci'nin aksine biz, Bulgar isimlerini kullansalar dâhi içlerindeki Türklük cevherine güvenerek Bulgaristan'da 1,5 milyondan fazla Türk vardır denmesinin yanlış olmayacağını düşünüyoruz.

⁵⁴⁹ Şerefli, *Giderayak*, s.145; Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, s.8

getirmiştir.⁵⁵⁰ Bu sebeple ekmek, ayakkabı, elbise gibi zarurî ihtiyaç ürünleri karneye bağlanarak dağıtmaya başlanmıştır. Çalışmayan insanlara günlük ikişer yüz, ağır işlerde çalışanlara dörder yüz gram ekmek verilmeye başlanmışsa da bu miktarlar kalabalık aileler biçiminde yaşayan Türklere yetişmediği için köylüler mısır, arpa ve fasulye unlarını kullanarak bu ihtiyaçlarını kendileri gidermeye çalışmışlardır. Kıyafetlerini evlerinde kendileri dokuyan bu insanlar kösele ve deri gibi ürünler bulunmadığı için tahta ayakkabılar kullanmış, kitap ve defter malzemesi olmadığı için ambalaj kâğıtlarından kendilerine defterler dikerek eğitimlerini sürdürmeye çalışmışlardır.⁵⁵¹

Savaş yıllarının ardından ülkeye komünizmin yerleşmesi ile Bulgaristan'daki ekonomik sistem de değiştirilmiştir. Komünist ekonomi modeli; bireysel işletme sistemlerini kabul etmeyerek bunun yerine her şeyin devletin olduğu kamu işletmeciliği sistemlerini benimsemiş bir modeldir. Bu model kapsamında, 1950'lerden itibaren tarımdan başlayarak bütün meslek grupları kamulaştırılarak kendilerine ait kooperatifler içerisinde toplu çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Her alanda olduğu gibi Bulgar yönetimleri, burada da Sovyet ekonomik modelini örnek alarak “sovhöz”^{**} ve “kolhoz”^{***} tipi kooperatifleşme modelini Bulgaristan'da uygulamaya başlamışlar ve “Emek Kooperatif Tarım İşletmeleri” (Trudovo Kooperativno Zemedelsko Stopanstvo-TKZS) isimli büyük tarım birlikleri vücuda getirmişlerdir. Bu birliği sağlamak için tüm tarım arazileri, alet-edevat ve tarım makinelerinin yanı sıra her türlü hayvan, köylülerden toplanmaya başlamış, malını mülkünü kendisi gönüllü olarak TKZS bünyesine bağışlamayan insanlar “Narad” gibi ek vergilerle bezdirilerek kooperatiflere sokulmaya çalışılmıştır. Atalarından miras kalan uzun yıllarıdır ekip biçtikleri toprakları devlete bağışlamak istemeyen köylülerin inadını kırmak için “Narad” kapsamında kendilerinden topraklarını işleseler

⁵⁵⁰ Gülmen, *Bulgaristan Türkü'nün Anıları*, s.40.

⁵⁵¹ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.57.

* Sovhoz: Doğrudan devletin mülkiyetindeki, devlet tarafından kurulan ve işletilen büyük tarım arazileridir.

** Kolhoz: “Kollektif Tarımcılık” (kollektivnoye hozyaystvo), toprağın mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte toprakların çiftçilere sembolik olarak kiralanması ile oluşturulan büyük tarım arazileridir.

de işlemler de devlet kayıtlarında kaç dönüm arazisi, kaç adet hayvanı görünüyorsa ona göre hesaplanan ürünleri vermek zorunda bırakılmışlardır. O kadar ki, sağılması mümkün olmayan öküzler dâhi inek olarak vergi kapsamına alınmış ve karşılığında süt verilmesi istenmiştir.⁵⁵² Bu sebeple halk, çıkaramadığı vergi kotalarını, bu ürünleri yer yer başkalarından para ile satın alarak doldurmaya çalışmıştır. Tarla ve hayvanların miktarı arttıkça vergi olarak istenen bu ürünlerin de miktarı arttırılmış, öyle ki, bir süre sonra bu vergiler ödenemeyecek hâle gelmiş ve böylece devlete borçlu kalan çiftçiler ya mallarını TKZS'lere bağışlayarak ya da kendileri TKZS topraklarında çalışarak bu borçlarını ödemeye çalışmışlardır.⁵⁵³ Bu durumdan elbette en çok etkilenen topluluk nüfusunun çok büyük bir kısmı tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türk köylüleri olmuştur. Tarım alanının dışında terziler, demirciler, kunduracılar, arabacılar, aşçılar gibi tüm meslek gruplarında çalışan Türkler de hammadde kısıtlaması ve ağır vergilerle kooperatiflere girmeye mecbur edilmiştir.⁵⁵⁴

Bu ağır vergilere rağmen tarım kooperatiflerine girmemekte direnenler karşı koyanlar ise dövülmüş, tutuklanmış hatta öldürülmüştür. Ahmet Ş. Şerefli, bu olaylardan 20-25 yıl sonra bir gazeteci arkadaşının toprakların “gönüllü” kooperatifleştirilmesi için kendisine neler yaptıklarını itiraf ettiğini, şöyle anlatmaktadır:

Parti sekreteri olarak görev yaptığı köyünde akrabası olan bir kişi dışında herkesi kooperatife soktuklarını belirten gazeteci, bir gece yarısı bu adamı yatağından alarak diğer görevlilerle beraber ormana götürüp kendi mezarını kazmasını istediklerini anlatmıştır. Öyle ki bu gazeteci, mezar kazıldıktan sonra adamı korkutmak için tabancasını çıkararak birkaç kez şakırdattıktan sonra “Kooperatife girecek misin? Son sözünü söyle” diyerek akrabasını tehdit etmiş, olumlu cevap alamayınca birkaç el ateş etmiş, her nedense onu öldürmekten vazgeçerek adamı kazdırdıkları mezar başında bırakarak geri dönmüşlerdir.⁵⁵⁵

⁵⁵² Yüçetürk, *Kızıl Cehennem*, s.126.

⁵⁵³ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.121; Gülmen, *Bulgaristan Türkü'nün Anıları*, ss.130-132;

⁵⁵⁴ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.84.

⁵⁵⁵ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.90.

Böylece Bulgaristan'da bireysel işletmeler ve bireysel kazanç yolları tamamen ortadan kaldırılmış, alınan ağır vergilerin yanı sıra bu gibi korkutma, tehdit etme ve tutuklamalarla Türklerin birçoğu mecburiyetten kooperatiflere girerek günlük işçi olarak çok düşük ücretlere çalışmaya başlamıştır. Yusuf A. Taşkın, bu dönemde Türklere ödenen günlük ücretlerin hemen hemen 25 stotinka olduğunu, buna mukabil ekmek fiyatının 27, konserve yiyeceklerin ise 29 stotinka olduğunu belirterek kışın soğuşunda yazı sıcakında tüm gün TKZS'de çalışan Türklerin eline, günün sonunda, bir ekmek parasının bile geçmediğini ortaya koymaktadır.⁵⁵⁶ Dolayısıyla, tarlada bağda her zaman ekili ürünü olan buna rağmen ekimin olmadığı günlerde boş durmayarak maden, orman, inşaat, yol ve kanallarda ek işler yapan Bulgaristan Türklerinin neden bu kadar çalışkan oldukları kendiliğinden anlaşılmaktadır. Yusuf A. Taşkın, 1960'larda verilen TKZS günlüğü ile bir ekmek parası bile kazanamayan, dolayısıyla yeterli beslenemeyen bazı köylülerinin sadece derileri alınarak kullanılan, etleri ise “leş” veya “murdar” sayılarak atılan ölü koyunları yemeye başladıklarını anlatmaktadır. Bazı köylüler bu durumu köy hocasına naklederek dinen bir sakıncası olup olmadığını sorduklarında şöyle bir cevap almışlardır:

Ölü yemek dinen caiz değil. Ama aç ölmek için caizdir. (...)

Daha başka şeyler sormayın... Size yasak ta kalmaz bu yoklukta... İyi ki de insan kanı içip insan eti yemediler!⁵⁵⁷

Buradaki örnekten hareketle köy hocasının, bu insanların içinde buldukları yokluk ve fakirliğin pençesinde açlıkla mücadele ederek yaşamaya çalıştıklarının farkında olarak bir cevap vermeye çalıştığını, bunu yaparken diğer köylülerin de böyle bir yönelimde bulunmalarını engellemek için dinen caiz olmadığını özellikle vurguladığını söyleyebiliriz.

Bunların yanı sıra, kooperatiflerde neredeyse “bedava” çalışan bu insanlar, kooperatiflerin verimlerinin artırılması için düzenlenen “sosyalist yarışları” bünyesinde, Ahmet Ş. Şerefli'nin deyimiyle, “yarış hayvanı” gibi çalıştırılmışlardır. Bu yarışlar kapsamında üretimi en çok arttıran işçilere çeşitli para ve eşya ödülleri yanı sıra “Emek Kahramanı”, “Sosyalist

⁵⁵⁶ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.298.

⁵⁵⁷ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.104-105.

Emek Kahramanı” gibi devlet madalyaları verilerek daha az paraya daha çok çalışmaları teşvik edilmiştir.⁵⁵⁸ Kooperatiflerin bu gibi yollarla zamanla zenginleşmeye başlaması rüşvet ve hırsızlık olaylarını da beraberinde getirmiştir. Öyle ki kooperatif malları, çalışan köylülere göre kat kat fazla maaş alan Komünist Parti’nin önemli şahıslarının şahsî mallarıymış gibi kullanılmaya başlanmıştır.

Örneğin Yusuf A. Taşkın; TKZS topraklarından kasa kasa üzüm, çilek, elma ve çuval çuval kavun karpuzun yanında üretilen et ve peynir ürünlerinin, hindi, tavuk, koyun ve kuzu gibi hayvanların görevliler tarafından çalındığını yazmaktadır. Hatta Razgrad’da bekçilik yaparak bu ürünleri korumakla görevli bir Türkün, köy belediye başkanı ile bir polis memurunu suçüstü yakaladığı hâlde bir şey yapamadığını, üstüne bu insanlar tarafından tartaklanarak dava edildiğini ve görevlilere “saldırmaktan” bir sene cezaevinde kaldığını aktarmıştır.⁵⁵⁹ Benzer bir olayın başka bir TKZS’de de aynen tekerrür ettiğini belirten Yusuf A. Taşkın, TKZS başkanının gelen misafirleri için kooperatifin hayvanlarını kestirerek sofraya hazırladığını gören TKZS bekçisi olaya karışmayarak uzaktan izlediği hâlde misafirler tarafından fark edildiği için emniyete çağrılarak dövülmüş ve ağzını sıkı tutmasının tembihlendiğini de aktarmaktadır.⁵⁶⁰

1960 yılında düzenlenen bir eğlence kapsamında önemli mevkilerde bulunan bazı devlet görevlileri ile görüşerek sohbet eden Yusuf A. Taşkın, bu görevlilerden Georgi Pantov’un kendisine şöyle bir olayı anlattığını aktarmaktadır:

Georgi Petkov, veteriner kardeşi Marin, Stanço Pençev ve birkaç arkadaşı ile kendi şahsî eğlenceleri için TKZS’den “kamu malı” olan bir at ve üç koyun almışlardır. Bunu yapabilmek için koşması için dışarı salınan atı korkutarak bir çukura doğru sürmüşler ve atın çukura düşüp ayağını kırmasını sağlamışlardır. Bundan sonra atın belgelerini hazırlayarak vurdurmuşlardır. Daha sonra ise TKZS’den aldıkları iki şişek kuzunun parasını yine kâğıt üstünde koyun göstererek ucuza getirmiş, ayrıca ikiz

⁵⁵⁸ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.78.

⁵⁵⁹ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, ss.58-59.

⁵⁶⁰ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.155-156.

doğan ve kayda geçirilmeyen bir tanesini de bedava almışlar ve böylece toplamda 180 kilo et temin etmişlerdir.⁵⁶¹

TKZS'lerde devlet adamlarının kasa kasa, çuval çuval götürdüğü meyve ve sebzelerin, kilolarca etin hesabının hiç sorulmaması ve bu ürünleri alıp gitmelerine göz yumulmasının yanı sıra tarlalarda çoluk çocuk gün boyu çalışan Türklerden birinin çocuğu, meraktan yemek için iki üç mısır kopartır veya ailesinin aç karnını doyurmak için birkaç baş pancar sökecek olursa TKZS'nin planlanan kotaya ulaşmasını engelleyerek Bulgar ekonomisine “zarar” verdi denilmiştir. Bulgar ekonomisine verdikleri “zararı” karşılamak için bu insanlara, çoğunlukla, TKZS'lerde bir ay parasız çalışma cezası verilmiştir.⁵⁶²

TKZS topraklarında tüm gün emek harcayan insanların emeklerinin çoğunlukla bedava, kısmen ise çeşitli hileler ile çok ucuza harcandığı bir dönemde, Türk köylülerinin “leş” diye atılan koyun etlerini yediğini, neredeyse bedavaya çalıştıkları kooperatiflerde “zarar verdi” denilerek gerçekten bedavaya çalıştırıldıklarını düşünürsek; “işçi yanlısı”, “eşitlikçi”, “emek sömürüsüne karşı” komünist ekonomisinin Parti mensupları ile halk arasında meydana getirdiği gelir eşitsizliği ve ekonomik uçurumun ne boyutlarda olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Ayrıca rüşvet ve hırsızlık olaylarının devlet görevlilerinin bilgisi dâhilinde yapıldığını aktaran Yusuf A. Taşkın, inşaatlardan rüşvet karşılığı (birkaç şişe içki ve biraz meze) tonlarca demir, çimento ve tuğlanın yanı sıra aynı şekilde kömür madenlerinden de tonlarca kömürün çalınarak satıldığını yazmıştır. Bu şekilde rüşvet alarak devlet malzemesinin azar azar çalınmasına göz yuman bir bekçi, beş tonluk bir kamyonla gelen hırsızlara göz yummadığı için inşaatın görevli şefi tarafından darp edilerek şöyle azarlanmıştır: “(...) Arabayla gelene verdin de, votkanı içtin de, kamyonla gelene neden vermedin? Onlar da ev kuracak. Devlet onlara ev kuracak parayı vermezse, böyle çalacak, kuracak!”⁵⁶³

Bun olayların dışında insanların üzerinde dolar bulundurmaları yasaklanmış, altın satışları durdurulmuştur. Üzerinde altın veya dolar

⁵⁶¹ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, ss.103-104.

⁵⁶² Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s. 30 ve 158.

⁵⁶³ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, ss.160-161.

bulunanlar döviz kanununa karşı geldikleri için tutuklanmışlardır.⁵⁶⁴ Bu döviz yasağına rağmen Bulgaristan'da döviz ile alış veriş yapılan “Korekom” isimli mağazalar açılarak, Komünist Partisi'nin yüksek mevkideki mensuplarının hizmetine sunulmuştur. Yurtdışından getirilen her türlü ithâl ürünün (ilaçlar dâhil) satıldığı bu mağazalarda kaçak yollardan döviz elde ederek alış veriş yapan sıradan insanlar yakalandıklarında ise sakladıkları bütün paralara görevliler tarafından “el konulmuştur”.⁵⁶⁵

1989 yılında komünist sistemin çökmesi ile beraber ekonomi de çökmüş ve Bulgaristan'da ekonomik sistem yeniden temellerinden değişmeye başlamıştır. Kooperatifçilik modelinin terk edilerek bireysel-serbest ekonomi modeline geçilmişse de bu geçiş süreci büyük ekonomik krizleri beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda Tarım toprakları eski sahiplerine iade edilmişse de tarımı sürdürmek için gerekli araç ve gereçlerin sınırlı olması, yeni araç-gereçler almak için gerekli sermayenin bulunamaması, genç neslin çiftçilik yerine daha yüksek bir ücret için şehirlere göç ederek fabrikalarda çalışmaya başlaması ile köylerin boşalması gibi durumlar ekonomiyi çıkmaza sokmuştur. Birçok sanayi kuruluşu özelleştirilmeye başlanmış fakat Bulgaristan'da bu dev kuruluşları satın alabilecek sermayeye sahip kimse bulunmadığı için bu kuruluşların bazıları hurda fiyatına yurtdışından gelen sermaye sahiplerine satılmıştır. Osman Gülmen, 1995 ve 1997 yıllarında Bulgaristan'a yaptığı iki gezi sırasında dev sanayi tesislerinin, fabrikaların, bağların, bahçelerin, çiftliklerin bakımsızlıktan çalışamaz hâle geldiklerini ve insanların işsizlikten, çaresizlikten perişan duruma düştüklerini; üretimin tarımda olduğu gibi sanayide de tamamen durmuş denecek hâle geldiğini, boşalan mağazalarda aradığı birçok malı bulunamadığını, Tarlaların ekilmemiş, çiftliklerin boşaltılmış, üretim sektöründeki kooperatif binalarının ise bakımsızlıktan yıkılmış olduğunu görmüştür.⁵⁶⁶ Türklerin ekonomik durumu üzerinde yoğunlaşan Rafet Ulutürk ise 1990'lardan sonra Türklerin yaşadığı bölgelere ekonomik yatırımların yapılmadığını, yapılmak istenenlere ise kasıtlı olarak engel olunduğunu dolayısıyla Türklerin işsizliğe ve açlığa iten

⁵⁶⁴ Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.105.

⁵⁶⁵ Topaloğlu, *Sınırlar Ötesinde*, s.226; Tata, *Bulgaristan Macerası*, ss.24-25.

⁵⁶⁶ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, ss.158-159 ve 168-169.

bir ekonomik savaşın sessizce yürütüldüğünü belirtmiştir. Türk bölgelerinde yeni iş sahalarının açılmaması sebebiyle günümüzde de Bulgaristan Türkleri açlık ve sefaletten kurtulmak için tekrar Türkiye ve diğer Batılı ülkelerin yollarını aşındırmak zorunda kalmışlardır.⁵⁶⁷

Bu bağlamda Türkiye'nin Bulgaristan'a yaptığı yatırımlarını, 120 yıldan beri açlık ve sefaletle boğuşan, refah yüzü göremeyen Bulgaristan Türklerinin çoğunlukta olduğu bölgelerde yoğunlaştırmasının, ortak çalışma yürüttüğü ülke, kurum ve kuruluşları bu yönde teşvik etmesinin Bulgaristan'ın olduğu kadar Türklerin de ekonomik koşullarını iyileştirmelerine katkı sağlayabileceğini düşündüğümüzü söyleyebiliriz.

3.8.2. Bulgaristan'da Karma İlişkiler ve Aileler

Evlenme merasimleri, aile yaşantıları ve akrabalık ilişkileri Türkiye'deki Türkler ile aynı olan Bulgaristan Türklerinin, hatıralar içerisinde, az da olsa zaman zaman Bulgarlar ile gönül ilişkileri kurarak bu ilişkileri evlilik mertebesine taşıdıklarından da bahsedilmiştir. Her ne kadar Bulgaristan Türkleri tarafından bu karma ilişkiler çoğunlukla gönül işleri olarak görülmüşse de aynı zamanda, komünist Bulgar yönetimlerinin Türkleri eritmek için uyguladıkları, bu sebeple yaygınlaşmasını teşvik ettikleri bir durum olarak da görülmüştür. Kraliyet döneminde birbiri ile ilişkileri neredeyse hiç bulunmayan Türkler ile Bulgarların, özellikle komünizm devrinde, tarlalarda, fabrikalarda, okullarda ve gençlik kamplarında bir araya getirilmelerinin genel amacının Bulgar halkı ile kaynaşan Türklerin zamanla kimliklerinin silinmesini sağlamak olduğu ise genel bir kanı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda komünist yönetimin Türkleri eritme amacını gerçekleştirmek için ilk iş olarak Türkler ile Bulgarlar arasındaki soğuklukları gidererek Türk-Bulgar karma birlikteliklerin kurulmasını teşvik etmeleri, yavaş ama etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, İsmail Cambazov'un komünizmin sosyolojik ve kültürel getirileri içinde ilk olarak "Bulgar kızları ile aynı ortamlarda bulunabilme" imkânından bahsetmesinin boşuna olmadığını daha önceki bölümlerde de belirtmiştik.

⁵⁶⁷ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.149.

Türk kızlarını Bulgar gençleri ile Bulgar kızlarını ise Türk gençleri ile evliliğe teşvik eden uygulamalar Bulgaristan'ın büyük bir nüfus kaybı yaşadığı 1950 göçünden sonra başlatılmıştır. Bu çerçevede birçok Türk genci yüksekokullara sınavsız bir şekilde alınmış, böylece bir yandan komünist ideoloji çerçevesinde yetiştirilirken bir yandan da Bulgar kızları ile arkadaşlıklar kurmaları için telkinlerde bulunulmaya başlanmıştır. Türk gençleri ile Bulgar kızlarının arasında bu “arkadaşlıkların” kurulabilmesi için öğrenim süreleri boyunca çeşitli ortamlar yaratılmaya çalışılmıştır. Bu ortamların yaratılmasında, Türk ve Bulgar gençlerin birbirlerini daha yakından tanıyabilmeleri amacıyla Komsomol gençlik teşkilatları ile brigadir kampları ise etkin bir şekilde çalışmışlardır. Türk ve Bulgar gençlerinin ıssız dağlarda kadın erkek ayrımı olmadan birlikte çalıştıklarını belirten Osman Kılıç, bu çalışma kamplarından göğsünde brigadir nişanı, kolunda ise bir Bulgar kızı takılı olarak geri dönen öğrencilerinin olduğunu dile getirmiştir.⁵⁶⁸

Karma ilişkiler ile Türklerin kolaylıkla eritilebileceğini fark eden Penço Kubadinski bu düşüncelerini 1967 yılında düzenlenen bir politbüro toplantısında dile getirerek bu amaçla senede 150 karma aile meydana getirebileceklerini belirtmiştir. Penço Kubadinski özellikle 1974'ten sonra Kırcaali, Şumnu ve Razgrad gibi şehirlerde Türk kızlarına yönelik dikiş-nakış kursları açmış, kurslarda verilen eğitimin dışında “etkinlik” adı altında askerî birliklerin er ve subaylarıyla, erkek işçileri fazla olan fabrika ve yüksekokul öğrencileri ile danslı eğlenceler düzenleyerek kurs bünyesinde eğitim gören Türk kızlarının Bulgar gençleri ile evliliğine temel atmaya çalışmıştır. Ayrıca Bulgar misyonerleri Türk kızlarına Bulgar gençleri ile evlenmeleri hâlinde 5.000 leva para (bir daire fiyatı), iyi bir iş ve parlak bir gelecek vaat ederek, zor ekonomik koşullar altında varlık mücadelesi veren Türk kızlarının akıllarını çelmeye çalışmışlardır.^{569*} Tüm bu teşviklere

⁵⁶⁸ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.176.

⁵⁶⁹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.39-42.

* TKZS tarlalarında bütün gün ağır şartlarda çalışan Türk kadınlarına günlük 25 stotinka veren Bulgar yönetiminin, Bulgar gençleri ile evlenen Türk kızlarına bir daire alabilecek parayı boşuna vermeyeceklerini, kurulan karma aileler çerçevesinde yetişen çocuklar ile Türklerin eritilmesini amaçladıklarını düşünmek, herhâlde yanlış olmayacaktır.

rağmen karma birliktelikler ne Türk halkı ne de Bulgar halkı tarafından onaylanmamış, bu sebeple çeşitli olaylar yaşanmıştır.

1958 yılında Tırnovo ilinde Ali ile Stefanka isimli iki genç öğretmen evlenmeye karar verdiklerinde, iki tarafın aileleri “soyumuzu yabancı kanla kirletemezsiniz!” diyerek bu evliliğe karşı çıkmış, gençleri evlâtlıktan reddetmekle tehdit etmişlerdir. Ailelerine rağmen bu gençler evlendiklerinde ise her iki ailede gençleri reddettiklerini resmî gazetede yayınlanan bir yazı ile duyururlar.⁵⁷⁰ Benzer bir olayda Razgrad’da öğretmenlik yapan Daniela isimli bir Bulgar kızı, bir Türk öğretmenle görüşmeye başlamış, bu durumu öğrenen aşırı milliyetçi Bulgarlar Daniela’yı dışlamaya başlamışlar, hatta bu Bulgarlardan birisi olan ziraat mühendisi Georgi, Daniela’nın yolunu keserek: “*Sen, nasıl olur da bir Türk’e gönül verirsin! Köyde, civarda kendine münasip bir Bulgar genci bulamadın mı? Senin Bulgarlık onurun nerede?..*” diye Bulgar öğretmene çıkmıştır. Bulgar kızının bir Türk genci ile birlikte olması büyük sorun olmuş, Bölge Komünist Parti Sekreterinin yanı sıra İlçe Eğitim Müdürlüğü’nün müfettişleri ile Emniyet Müdürlüğü Ahlak Masası polisleri dâhi bu olaya müdâhil olmuşlardır. Hatta çalıştıkları okulun personeli toplantı yaparak bu iki öğretmenin ahlaklarını tartışmaya açmışlardır.⁵⁷¹ Brigadir kamplarından kolunda Bulgar kızı ile dönen öğrencisinin bu kızla evlenmek istemesinin büyük olaylara sebep olduğunu aktaran Osman Kılıç da birbirini seven bu iki gencin nikâh kıyamayarak kaymakamlığa sığındıklarını, olayın büyüyen bir Türklük-Bulgarlık meselesi hâline geldiğini ve kanlı bir şekilde sonlandığını fakat buna rağmen gençlerin anlaşamayarak ayrıldıklarını aktarmıştır.⁵⁷²

Bu olayların yanı sıra hatıralar içerisinde en çok bahsedilen ve en çok ses getirdiği belirtilen olay ise İslâm müdafisi, gazeteci, şair ve yazar Mehmet Fikri’nin bir Bulgar rahibesini Müslüman ederek onunla evlenmesidir. Bu duruma en çok Bulgar kilisesi Sveti Sinod karşı çıkmış, kilisenin muhalefetine rağmen Başmüftülüğün araya girmesi ile nikâhları kıyılmıştır. Bulgar toplumu ve kilise çevreleri ayağa kalkarak

⁵⁷⁰ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden*, s.118.

⁵⁷¹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.120-121.

⁵⁷² Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.177.

rahatsızlıklarını dile getirmeye başlayınca, Mehmet Fikri'nin çalıştığı Medeniyet gazetesinden ve Sofya'dan uzaklaşarak kendisini Berkovça'ya imam tayin ettirmiştir. Fakat burada fazla Müslümanın bulunmaması ve Sırp sınırına yakın olması sebebiyle kendisinin Sırbistan üzerinden Türkiye'ye kaçacağından kuşkulanan Bulgar emniyet görevlileri, Mehmet Fikri'yi hem bu yüzden hem gerçekleştirdiği evlilik sebebiyle tutuklayarak iyice dövmüş ve ölümüne sebep olmuşlardır.⁵⁷³

Bunların yanı sıra Türk-Bulgar birliktelikleri çeşitli halk söylence ve efsanelerine konu da olmuştur. Bunlardan birisi Türk, Bulgar demeden binlerce insana mezar olan Belene adasının adıyla ilgilidir. Şöyle ki; Osmanlı Devleti'nin atlarını Tuna nehrinde suladığı zamanlarda, nehrin en büyük adasının yakınında bir köy varmış ve burada yaşayan köylüler yaz vakitlerinde hayvanlarını kayıklarla bu adaya geçirirlermiş. Köyün genç kızları arasında Elena isimli, sarı saçlı mavi gözlü, beyaz tenli çok güzel bir kız varmış ve bu kız da diğer gençlerle beraber Osman isimli, ayın on dördü gibi yakışıklı bir Türk gencinin kayığına binerek adadaki hayvanları dolaşmaya gidiyormuş. Bu gidiş gelişler sırasında birbirleri ile yakınlaşan gençlerden Elena'nın babası kızının bir Türk ile birlikte olduğunu öğrenince gözünü kan bürümüş. Bir gün kızını da alıp adanın kimsenin uğramadığı bataklık bir yerine giderek kızını gözyaşlarına, yalvarmalarına bakmadan açlık ve susuzluktan ölmesi için bir ağaca sıkıca bağlayarak oradan uzaklaşmıştır. Elena'nın kaybolduğunu fark eden Osman ise adanın her karışını "*Bela Elena*", "*Bela Elenacığım*" (Beyaz Elena) diyerek haftalarca dolaşmış, kızı babasının bağladığı ağacın altında sivrisinekler tarafından delik deşik edilmiş bir şekilde bulunca güzel Elena'nın çirkin ölümüne dayanamayarak kendisini Tuna nehrine atmış ve böylece hayatını sonlandırmıştır. Bu olayın ardından Bela Elena kaynaşarak işkence adasının adı olan Belene şekline girmiştir.^{574*}

⁵⁷³ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.214-215.

⁵⁷⁴ Türker, *Belene Adası*, ss.21-22.

* Embiya Çavuş bahsettiğimiz efsanenin yanı sıra Belene'nin Bulgarca adı olan Persin kelimesinden hareketle, adanın bir zamanlar Perslerin elinde olduğunu, Pers komutanının kendi adamlarından biri ile evlendirmeye zorladığı ve bu evliliği kabul etmeyen kızını zincire vurarak bu adaya sürgüne gönderdiğinin anlatıldığını da aktarmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere genellikle Bulgarlar tarafından da Türkler tarafından da Türk-Bulgar ilişkileri ve evlilikleri mümkün görülmemiş, bu birliktelikler büyük sorunlara yol açmıştır. Az sayıda, bazı münferit evlilikler meydana gelmişse de bu birlikteliklerin çoğunlukla uzun sürmesi pek mümkün olmamıştır. Bu durumun farkında olan komünist yönetimler ise yeni evlilikler meydana getirmek için Türk ve Bulgar gençlerinin kaynaşacağı mekânlar yaratmış, etkinlikler düzenlemiş ve ekonomik teşvikleri arttırarak para gücüyle bu sürekliliği sağlamaya çalışmışlardır. Özellikle Bulgar milleti bu birlikteliklere Türklerden daha sert bir şekilde tepki vermişse de Türk azınlığı gibi komünist yönetimin acımazlığı ve sert “adaptasyon” politikaları altında seslerini çıkarmaları pek mümkün olmamıştır. Türkler ise Bulgarlar kadar sert olmamakla beraber karma evliliklere çoğunlukla hoş bakmadıklarını dile getirmekten çekinmemişlerse de zamanla bu durum değişmeye başlamıştır. Özellikle 2014 yılında Bulgaristan Türkleri ile ilgili yapılan ve 13.000 kişinin katıldığı bir ankette “Yakın çevrenizde Bulgarlarla evlenen var mı?” sorusuna katılımcıların yarıya yakınının (%41.70) “evet” diyerek cevap vermesi toplumda esen karşılıklı güven havasının bir sonucu olarak ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirilebilir.⁵⁷⁵ Bu kapsamda kraliyet döneminde “saf kanların bozulmaması” için imkânsız olarak görülen, komünizm döneminde ise “adaptasyon” politikaları çerçevesinde kullanılarak yer yer mümkün olan az sayıdaki karma evliliklerin demokrasi sonrasında yaşanan güven ortamı vesilesiyle artış göstererek günümüze kadar geldiğini söylemek mümkündür.

3.8.3. Bulgaristan Türklerinde Çeşitli Halkbilimi ve Halk Edebiyatı Unsurları

Çok geniş ve zengin bir kültürel varlığa sahip bulunan Bulgaristan Türklerinin bu kültürel zenginlikleri içerisindeki önemli alanlardan birisi de halk inançları ile bu inançlar çerçevesinde teşekkül eden uygulamalardır. Bulgaristan Türklerinin kültürel, ahlaki değerler sistemini, insanlarla olan ilişkilerini, yaşamlarını ve hareket tarzlarını düzenlemede büyük etkileri olan halk inançlarının, halk yaratımlarının Türkiye’deki halk inanç ve

⁵⁷⁵ Ulutürk, *Türk Dünyasında*, ss.93-94.

uygulamaları ile aynılık gösterdiğini söyleyebiliriz.* Böyle olmakla birlikte, Bulgaristan Türklerinin türkülerinde, manilerinde bilmecelelerinde, fıkralarında, yetişkin ve çocuk oyunlarında; masal, efsane, menkıbe ve destan gibi anlatmalarında, doğum, düğün ve cenaze merasimlerinde, çeşitli tedavi yöntemlerinde yaşadıkları yörelere ait küçük farklar da bulunmaktadır. Yer yer aynılık yer yer farklılık gösteren ve Türk halk kültürünün yaratımları olan bu inanç ve uygulamaları şöyle aktarabiliriz:

Ahmet Cebeci ve Halil Sarıkovanlık, Bulgaristan Türk çocuklarının tarlalarda verilen mola sırasında, okullarda teneffüs sürelerinde Kör çepiç, fatmacık, beştaş, değirmencik, kaptı-kaçtı, karakız, evcik, çırakman, çelikçilik gibi oyunlar oynadıklarını belirtmişlerdir.⁵⁷⁶ Bunların yanı sıra Ahmet Cebeci, Nevruz ve Hıdırellez kutlamaları sırasında Nevruz çiçeğinin (kardelen) yanı sıra sümbül ve sarıçiğdem toplayan çocukların bunları fındık çubuklarına demet şeklinde bağladıklarını ve saplarını sivriltiltikleri bu çiçek demetlerini çeşitli yerlerde toprağa saplayarak baharın geldiğinin müjdesini verdiklerini aktarmıştır.⁵⁷⁷

Türbe ve mezarlıklardan çalı çırpı koparmanın, ağaç kesmenin günah olduğu ve ölüm gibi olaylara neden olacağına da inanılmıştır. Yusuf A. Taşkın'ın anlattığı bir söylenceye göre koyunlarını gütmek için mezarlıktan çubuk kesen bir çobanın, o yıl içinde, bütün koyunları telef olmuştur.⁵⁷⁸

Osman Kılıç, bazı Türk köylerinde namı “bakımcıların” olduğunu (yıldız falı bakanlar), bir derdi veya bir kaybı olan insanların geçmişten ve gelecekte haber veren bu bakımcılara giderek kayıplarına telafi, dertlerine derman aradıklarını aktarmıştır. Ayrıca, elindeki yıldıznâme isimli kitaptan dertlilerin yıldızına bakarak çare bulmaya çalışan bakımcıların okul görmemiş cahil insanlar olduklarını belirten Osman Kılıç, bakımcılar için “*Bir kitaba bakıyor. Ama okumayı biliyor mu, bilmiyor mu, soran yok*” diyerek hurafe olarak gördüğü bu uygulamayı ve bakımcılara başvuran

* Bahsettiğimiz bilgi sebebiyle bu başlık altında doğum, evlilik ve cenaze uygulamaları Türkiye'deki uygulamalar ile birebir aynı olduğu için, biz, ele aldığımız örnekleri çoğunlukla daha önce duymadıklarımız arasından seçmeyi tercih ettik.

⁵⁷⁶ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.212; Sarıkovanlık, *Fırtınalı Yıllar*, s.12

⁵⁷⁷ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.28; Ulutürk, *Türk Dünyasında*, s.13.

⁵⁷⁸ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.125.

insanları eleştirmektedir.⁵⁷⁹ Yusuf A. Taşkın da Türkler arasında birçok “yakıcı” (mehlemci) olduğunu halk arasında çıkan birçok hastalığı ve çeşitli yaraları, hazırladıkları bitkisel ilaçlar ile iyileştirdiklerini bu iş karşılığında bir ücret talep etmeyerek iyileşen hastanın gönlünden kopan ne ise onunla yetindiklerini anlatmaktadır. ⁵⁸⁰ Bulgar zulmünün tazyikini arttırarak zaman zaman fiziksel şiddete dönüşmesi ve bazı Bulgaristan Türklerinin feci bir şekilde dövülmesi gibi olaylarda, öldürme derecesinde darp edilen Türkler kesilen taze koyun ve inek derilerinin içine sarılarak iyileştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Osman Kılıç’ın bir tanıdığı olan Şakir Efendi, emniyet dairesinin bodrum katında ölesiye dövülmüş, serbest bırakıldığında ise iyileşmesi için hemen bir koyun kesilmiş ve Şakir Efendi sıcak koyun derisine sarılarak yatırılmış, ancak bir gün sonra kendine gelebilmiştir. Yusuf A. Taşkın ise dövüldüğünü söylemeyen bir tanıdığının koyun derisine sarılmak suretiyle önlem alınmadığı için bir süre sonra öldüğünü belirtmiştir.⁵⁸¹

Bunların dışındaki sağlık ile ilgili uygulamalar ise şöyledir:

1. Bulgaristan Türkleri arasında “yel kestirme” ve “çakmak çakmak” gibi yöntemler kullanılmıştır. Şöyle ki; göz kapakları iltihaplanan ya da eklem yerleri kızaran hasta “yel kesiciye” götürülür, bu kişi hastaya doğru dua okur ve “İlahi, şifa senden, yel kestim, yel kestim...” diyerek üfler. Diğer tedavi biçimi ise geçmeyen iltihaplı yaraları olan hastalarda kullanılmıştır. Bu hastalar gece vakti dışarı çıkarılarak eline verilen çakmak taşını vurmaya başlar, bir diğeri “ne çakarsın?” diye soru sorar “çakmak çakarım” cevabının alınca “çak gitsin, bir daha çıkmasın” der ve bu soru-cevap üç kere tekrar edilir.
2. Küçük açık yaralar üzerine tütün veya odun külü konulur.
3. Soğuk algınlıklarında hastanın göğsüne ve sırtına hardal yakılır, dolama ve çibanlar için “sinir otu” veya okunmuş suya batırılmış bezler kullanılır.

⁵⁷⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.39.

⁵⁸⁰ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, ss.218-219

⁵⁸¹ Taşkın, *Ne Umduk*, s.104; Taşkın, *Kamçılı Kanun*, s.26; Kılıç, *Kader Kurbanı*,

Ömer O. Erendoruk, Bulgaristan Türklerinin halk inançlarından bahsederken, balıkların “beni tutan onmasın, beni yiyen doymasın” dediğini, “beni ısırmayan bin yaşasın” atasözünü ilk defa dedesinden duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca nadir olmakla birlikte, Bulgaristan Türkleri arasında “Çarşamba günleri çamaşır yıkanmaz”, “Salı günü başlanan iş sallanır kalır” gibi deyişlerin olduğunu, köpek uluması veya bir evin bacasındaki baykuşun ötmesi ölümle ilişkilendirildiğini, gece aynaya bakmanın iyi olmadığını, gün batarken ekmek yemeyi doğru bulmadıklarını da aktarmıştır. Birisinin ayakkabısı yüz üstü kalırsa veya birinin elindeki süpürge ucunun bir başkasına dokunursa öleceğinin düşünüldüğünü, bu söyleneceye inanan bazı genç gelinlerin ellerindeki süpürgelerle kasten kaynanalarının ayaklarına dokunduklarını, bu sebeple gelinler ile kaynanaları arasında büyük kavgaların yaşandığını da yazar dile getirmiştir. Türkler arasında nazar inanışının da bulunduğunu nazardan korunmak için ise halkın kurşun döktürdüğünü belirten yazar, nazara karşı nefesi kuvvetli kişilere de başvurulduğundan da bahsetmiştir.⁵⁸²

Deliorman’lı yazar ve şair Ahmet Ş. Şerefli ise köyünde tanık olduğu ay tutulmaları sırasında Türklerin bu durumu bir uğursuzluğun bir felaketin yaşanacağına yorduklarını, kötü güçler tarafından tutulan ayın serbest kalması için ezanların okunduğunu, silahlarla gökyüzüne ateş edildiğini, tenekelerin sürekli çalınması ile gürültü çıkarıldığını anlatmaktadır.⁵⁸³

Yukarıda bahsi geçen ve çoğunlukla batıl inançlar ve uygulamalar olarak görülen bu örneklerin yanı sıra hatıralar içerisinde yakılış nedenleri anlatılan halk türküleri, evliya menkıbeleri, doğaüstü varlıklar ve Nasrettin Hoca ile ilgili bölümler de bulunmaktadır.

Örneğin Ahmet Cebeci, Tutrakan’ın yerlisi seksen yaşlarında bir ihtiyarın kendisine “Alişim’in kaşları kara” türküsünün kahramanını tanıdığını söylediğini, şimdi otogar bulunan yerde “Alişim’in kahvesinin” bulunduğunu, Rusçuk, Pazarcık, Silitre gibi yerlerden Bulgar kızlarının kahve içme bahanesiyle çok yakışıklı olan Alişim’i seyretmeye geldiklerini anlattığını aktarmıştır. Yine aynı yazar misafirlikte bulunduğu bir Gagauz

⁵⁸² Erendoruk, *Bizim Eller*, s.42,132 ve 168-169.

⁵⁸³ Şerefli, *Giderayak*, s.25.

Türk'ü olan Angel Dede, yazara, Tuna civarında meşhur olan “Bir Romen kızı gördüm ben bu Tuna boyunda” türküsünde geçen Romen kızının aslında bir Türkmen kızı olduğunu ve bu kız ile bir Gagavuz'un aşkını anlatan bu türkünün kendi köylerinden çıktığını, fakat Romenlere şirin gözükmek için bazıları tarafından Türkmen kızının zamanla Romen kızına çevrildiğini kızgınlıkla anlatmıştır.⁵⁸⁴

Bu türkülerin dışında “kız Ayşe”, “uyur isen uyan Ali'm”, “Debreli Hasan” türkülerinin de neden yakıldığı anlatılarak okunan türküler olduğundan da bahsedilmektedir. “Sarı yılan” türküsü ise bu türküde geçen sözlerin Deli Dumrul destanına olan benzerliği sebebiyle Ömer O. Erendoruk tarafından ayrı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bulgaristan'da tek bir Dede Korkut kitabının bulunmamasına, bu kitabın veya muhtevastaki destanların adının dâhi duyulmamasına rağmen halkın yaktığı bu türkü ile böyle benzer bir eser vermesi yazarı şaşırtmıştır. Bu türkünün metni ise şöyledir:

Bir sarı yılan saraladı beni
On yedi yerimden yaraladı beni

Varım söylen anam gelsin
Alsın yılanı sarsın koluna

Alamam yılanı saramam koluma
Korkarım yilandan ısırır kolumu

Varım söylen babam gelsin
Alsın yılanı sarsın koluna

Alamam yılanı saramam koluma
Korkarım yilandan ısırır kolumu

Varım söylen yavuklum gelsin
Alsın yılanı sarsın koluna

⁵⁸⁴ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, ss.58-59 ve 131-132.

Alırım yılanı sararım koluma
Kolsuz olurum sensiz olamam⁵⁸⁵

Bu türküleri seslendiren halk sanatçılarının yanında bir de yanlarında kurt postu gezdirip maniler okuyan “kurtçular” isimli halk sanatçılarından bahsedilmektedir. Bu insanlar, öldürülmüş kurt postlarının içini samanla doldurarak kukla gibi oynatır, bir yandan sopayla postların karnına karnına vurur bir yandan da maniler okurlar, bu eğlencenin karşılığında ise bahşiş toplarlar. Kurtçu manilerine şu iki dördlüğü örnek olarak gösterebiliriz:

Dağda vurdum birisini
Çakmak taşınan yüzdüm derisini
Köy köy gezdiriyorum
Bu canavarın ölüsünü

Sırtına vurdukça taklarsın
Ceviz odunu gibi patlarsın
Kaç koyun yidiğini sorarım
Söylemez benden saklarsın⁵⁸⁶

Hatıralar içerisinde Demir Baba, Koyun Baba, Sarı Saltuk* gibi çeşitli evliyaların ve din büyüklerinin bazı menkıbeleri de anlatılmaktadır.

Osman Kılıç, Demir Baba'nın Razgrad'daki türbesinde bulunan mezarın başındaki çakı ile taşları yonttuğunu, kullandığı orta boydaki bir çift demir ayakkabıyı ise ziyaretçilerin giyerek “ayaklarım, dizlerim demir gibi sağlam olsunlar” dediklerini aktarmaktadır. Ayrıca yazar, Türbe avlusunda bulunan ve pek çok kişinin kaldırmayı başaramadığı orta büyüklükte bir kaya ile Demir Baba'nın fındık, ceviz gibi kabuklu yemişleri kırdığını da eklemektedir. Türbenin yanındaki “Beşparmak” pınarı ise Demir Baba'nın yeri beş parmağı ile dürtmesi sonucu yerden fişkıran su ile oluşmuştur. Türbenin bitişik olduğu yüksek kayalığın üzerinde ise Demir

⁵⁸⁵ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.238.

⁵⁸⁶ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.192.

* Hatıralar içerisinde Sarı Saltuk ile ilgili menkıbe ve rivayetlerin çoğunlukla Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden hareketle anlatılıyor olması sebebiyle bu anlatmaları burada ele almadık.

Baba'nın ayak izlerinin olduğu yerlerin yanında bu kaya üstünde namaz kılarak secdeye giden alını ile diz ve dirseklerinin izleri de görülebilmektedir.⁵⁸⁷

Dinî menkıbelerden başka Nasreddin Hoca anlatmaları da Bulgaristan'da oldukça yaygındır. Öyle ki, tarihlerinde Nasreddin Hoca gibi bir karakterleri olmayan Bulgar dâhi, Nasreddin Hoca karakterine özenerek, eşeği ile bir "Kurnaz Petri" (Hitır Petır) isimli uydurma bir kahraman vücuda getirmişler, "kurnazlık" yapıp birçok Nasreddin Hoca fikrını Petri'ye mal ederek anlatmaya başlamışlardır. Edebiyat eleştirmeni Rıza Mollov, Kurnaz Petri'nin tarihî bir şahıs olmadığı üzerine akademik bir araştırma yazısı kaleme almışsa da bu yazı Bulgarların adına festivaller düzenleyerek gelir elde ettikleri Petri'nin namını düşüreceği için ortadan kaldırılmıştır. Bu iki ismin yanı sıra Bulgaristan Türk halkı arasında bir de, Nasreddin Hoca ayarında olduğu söylenen, "Çarıklı Filozof" diye de bilinen Gerenli isimli bir kahraman bulunmaktadır ki kendisine ait hikâye ve fıkralar da sevilerek anlatılmaktadır.⁵⁸⁸

Bulgaristan Türklerinin tüm bu halk yaratımları Rıza Mollov, Ahmet Ş. Şerefli ve Mahmut N. Deliorman gibi isimler tarafından toplanmaya çalışılmışsa bu gibi aydınların çeşitli şekillerde engellemeler ile karşılaşması sonucunda Türkiye'ye göç etmeleri bu durumu pekiştirici rol oynamıştır. Mahmut N. Deliorman, Türk aydınlarının ve halk yaratımlarının bu durumu için şöyle demektedir: "(...) *Biz Bulgaristanlı gazeteci ve münevverler orada çok dağdağalı geçen çetin mücadele hayatımızın tozu dumanı arasında millî folklorumuzu bile derlemeye vakit bulamadan anavatana kaçıp geldik.*"

Bu amacını Türkiye'ye geldikten sonra gerçekleştirmeye çalışan Mahmud N. Deliorman, bu sebeple "Rumeli ve Balkanlarda Resimli Hatıralarla Türk İzleri" isimli bir ansiklopedik eser hazırlamaya niyetlenmişse de bu eser yeterince ilgi ve alâka görmediği için hazırlanamamıştır.⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.31-32.

⁵⁸⁸ Tata, *Bulgaristan Macerası*, ss.44-45; Şerefli, *Giderayak*, s.293.

⁵⁸⁹ Deliorman, *Yakın Tarih ve Hatıralar*, s.3 ve 13.

Toparlayacak olursak çok kısıtlı bir şekilde ele alabildiğimiz örneklerden hareketle, Türkiye toplumu ile aynı kültürel inanç ve uygulamaları devam ettiren Bulgaristan Türklerinin, bu unsurları kendi yaşadıkları bölgelerden, kendi başlarından geçen olaylardan hareketle farklı anlatmalara ve uygulamalara da sahip olduklarını, böylece Türk dünyasındaki halkbilimi unsurlarına büyük katkılarda bulunarak zenginleştirdiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca gerek dinî anlatmalar olsun, gerek efsane, masal, türkü ve maniler olsun çok geniş bir halk edebiyatı külliyatı meydana getirdiklerini, bu bakımdan birçok araştırmacının dikkatini çekecek bir zenginliğe sahip olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca Bulgarların dâhi gözünü dolduran bu zenginliği ile Bulgaristan Türklerinin beraber yaşadıkları halkları etkileyerek yeni halk anlatmalarının meydana gelmesinde rol oynadıklarını da söyleyebiliriz.

3.8.4. *Trudovak Ordusu veya Silahsız Askerlik Hakkında*

Bulgaristan'ın 1908 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesini takip eden I. Dünya Savaşı yıllarında Bulgaristan, Balkanların değişen siyasî ve ekonomik haritası üzerinde söz sahibi olabilmek için ittifak devletleri arasına katılmıştır. Bu birlik dolayısıyla savaş sırasında Türkler ve Bulgarlar yan yana savaşmışlardır. 9.604 Bulgaristan Türkü, bu savaş sırasında Bulgar ordusu altında Bulgar silah arkadaşlarının yanında savaşarak can vermiştir. Savaş sonunda ise mağlup olan devletlere getirilen çeşitli askerî ve ekonomik kısıtlamalar Bulgaristan'a da getirilmiştir. Bu kısıtlı ortam içerisinde Bulgaristan yönetime "Aleksandar Stamboliyski" rejimi olarak da isimlendirilen Çiftçi Partisi gelmiştir. Bu yönetim 1919 yılında Neuilly Antlaşması'nı imzalayarak çeşitli toprak kayıplarının yanı sıra ordusunu 33.000 kişi ile sınırlandırmayı kabul etmek zorunda kalmış ve böylece hem ekonomik hem de askerî gücünün önemli bir bölümünü kaybetmiştir. Bu sayının dışında kalan erkek nüfusu ise 1920 yılında çıkarılan bir kanun ile askerî çalışma taburlarına çağırılmışlardır.⁵⁹⁰

⁵⁹⁰ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.62.

Stamboliyski hükümetinin oluşturduğu bu “Trudova Povinnost” isimli çalışma kamplarına çağrılan “Trudovak” namı askerler, Bulgaristan’ın ekonomik gelişmesini hızlandırmak için Bulgaristan’ın yol, köprü, kanal ve geçitlerinin yanı sıra fabrikalarda, atölyelerde, çeşitli inşaatlarda çalıştırılmışlardır. Bu ordu daha sonraları ise “Stroitelni Voyski” (Askerî İnşaat Birlikleri) adını almıştır.⁵⁹¹

Çiftçi Partisi hükümeti 1923 yılında yapılan “faşist” darbe sonucunda yönetimden indirilmiş ve yeni “faşist” hükümet 1944 yılına kadar hüküm sürebilmiştir. Daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere, 1944 yılında Rusların yardımıyla yönetime “Vatan Cephesi” isimli bir koalisyon geçmiş görünse de bu koalisyondaki en etkin güç olan Bulgar Komünist Partisi yönetimin iplerini eline geçirmiştir. BKP yönetimi, Çiftçi Partisi’nin başlattığı Trudovak uygulamasını ağırlaştırarak uygulamaya devam etmiştir. Bu uygulama zaman içinde Bulgaristan Türklerine karşı uygulanan çok çeşitli baskı ve şiddet unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Bulgar yönetimlerinin bu askerî emek taburlarında farklı etnik ve dinî gruplara mensup olmaları nedeniyle büyük oranlarda Türk ve Çingene gençleri çalıştırılmıştır. Osman Kılıç, askerlik yaşına gelen bütün Türk gençlerinin Trudovak olarak askerî kamplarda çalışmak zorunda olduğunu dile getirerek Türklerin nizamî Bulgar ordusunun dışında tutulduklarını belirtmiştir.⁵⁹²

Bu askerî emek taburlarında Türk ve Çingene gençlerinin yanı sıra çok az miktarda Bulgar gençleri de bulunmakla beraber, bu gençler genellikle komünist Bulgar emniyeti tarafından rejim karşıtı olarak mimlenmiş Bulgar ailelerinin çocukları ya da zihinsel veya bedensel bir rahatsızlığı bulunan Bulgar gençleridir. Dolayısıyla Komünist Bulgar yönetimlerinin ister işçi, mimar, mühendis, doktor isterse öğretmen, yazar, şair veya müzisyen olsun tüm Türk gençliğini engelli ve rejim karşıtı insanlar ile bir kefedede değerlendirdiğini söyleyebiliriz.⁵⁹³ Bu bilgidен çıkan sonuç ise, Bulgar yönetimlerinin toplum içinde güvenilmez kesim olarak gördükleri Türk, Çingene ve rejim aleyhtarı insanları bir araya toplayarak

⁵⁹¹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.26.

⁵⁹² Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.125.

⁵⁹³ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.26.

gözünün önünde tuttuğudur. Ahmet Ş. Şerefli, Stamboliyski'nin Türklerin eline silah vermekten çekindiği için ellerine silah yerine kazma-kürek vererek Trudovakları Bulgaristan'ın imarı için kullandığını, Komünizm döneminde de bedava iş gücü anlamına gelen bu ayrımcılık uygulamasının komünistler tarafından kârlı görüldüğü için bu dönemde de devam ettirilmiştir.⁵⁹⁴ Osman Kılıç da Türklere duyulan güvensizliği “(...) *Üniformalı gece bekçileri bile silahlı. Ama biz, askerlere silah veren yok*” diyerek dile getirmiştir.⁵⁹⁵ Buradan hareketle, ellerine kazma-kürek verilen Türk askerlerinin başında bulunan Bulgar subaylar ile gece bekçilerinin silahlı olması, bizce, genel olarak Bulgaristan'da Türklere duyulan güvensizliğin Bulgar ordusu bünyesinde de tezahür ederek ayrımcılığı beraberinde getirmesi önemli bir bilgidir.*

Ahmet Ş. Şerefli'nin cezaevinde tanıştığı İliya Minev de yazar ile yaptığı bir konuşma sırasında, Türklere eğer silah verilirse bu silahların namlularının bir gün Bulgarların üzerine dönebileceğini ileri sürerek Bulgarlar arasındaki Türklere yönelik güvensizlik duygularının yanında Trudovak ordusunun neden silahsız olduğunu da çok açık bir şekilde ortaya koymuştur. Trudovak ordusu içindeki Bulgar askerlerden de bahseden Ahmet Ş. Şerefli, ordu içindeki bu ayrımcılığı cezaevinde tanıştığı Kandilarov isimli bir Bulgar'ın ağzından şöyle aktarmaktadır:

Ben zengin bir babanın oğluydum. Komünistler bizi zengin buldular. Biz ve biz gibilere düşman kesildiler. Onlara göre ben faşist bir babanın oğluydum. Faşist oğlu olduğum için askerliğimi işçi asker olarak yaptım. Türklerle birlikte çalışıyorduk. Yüzde üç Bulgar'dık. Bu yüzde üç faşistlerin çocuklarıydı. Komutanımız Bulgar'dı.⁵⁹⁶

⁵⁹⁴ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.14.

⁵⁹⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.145.

* İncelediğimiz hemen bütün hatıralarda silahsız askerlik olarak bahsedilen Trudovak tarzı askerlikle ilgili olarak Ahmet Cebeci ve İsmet Topaloğlu, askere alınan gençlere 15 günlük bir silahlı eğitimin verildiğinden bahsetmişlerdir. Yalnız bu 15 günlük eğitimde kendileri 1800'lerden kalma eski uzun süngülü tüfeklerin, gerçek mermi yerine plastik mermilerin verildiğini de belirtmişlerdir. Dolayısıyla, Türk askerlerinin eline 15 gün için boş paslı silahların verildiğini söyleyebiliriz. Lakin 15 günlük böyle bir eğitimin verilmesi iki yıl süren kazma-kürekli inşaat askerliğinin yanında bir anlam ifade etmediği için Trudovaklığın silahsız askerlik olduğu hakkındaki bilgiyi değiştirmemektedir.

⁵⁹⁶ Şerefli, *Önce Düşünceler*, ss. 122-123 ve 274.

Buradaki alıntıdan hareketle işçi askerlerden teşekkül eden Trudovak ordusu içindeki Türk mevcudiyetinin ne kadar kalabalık olduğu ve bu ordunun kimlerle kurulduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Ahmet Cebeci ise tüm Trudovak ordusunun %80 Türklerden, %10 Çingenerden ve %10 diğer azınlık gruplarından oluştuğunu belirtmiştir.⁵⁹⁷

Kısacası Trudovakların, çok büyük oranda, askerî emek kamplarında ücretsiz ve silahsız çalıştırılan Türk askerleri olduğunu söyleyebiliriz. Trudovak olarak siyasî sebeplerle askere alınan Bulgarlardan bahseden Ahmet Ş. Şerefli'nin dışında, Ahmet Cebeci de cahil ve engelli olduğu için buraya gönderilen Bulgar askerlerinden şöyle söz etmektedir:

Baktım, benim yardımcılarım Enver ve Ali Pazarcık'ın uyanık şoparçıkları, onların mangalarında birkaç tane Bulgar var. Zavallı Bulgarlar adını bile yazmasını bilmiyor. O kadar zavallılar ki, sağa dön, sola dön emrini bile yerine getiremiyor. Sağ ayağı hangisi sol ayağı hangisi, bilmiyor. Cahil ve zekâ özürlü zavallılar, köylerde çobanlık yapmışlar, hiç okula gitmemişler. Tabii okuryazar olmadığı için bunların silah taliminden tanktan tüfekten anlamayacağı için onları bizim yanımıza iş askeri olarak göndermişler. (...) Bizimkiler de bakmış anlamıyorlar, nereden buldularsa bir ayağına ot bağlamışlar, bir ayağına da saman bağlamışlar. (...) Samana dön, ota dön diye emir veriyorlar.⁵⁹⁸

Dolayısıyla bu örneklerden hareketle, Bulgaristan Türklerinin Bulgar devlet adamları tarafından siyasî açıdan güvenilmez, zihinsel açıdan engelli ve cahil kabul edildiklerini düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Bulgaristan'ın yollarını döşeyen, su kanallarını açan, dağ geçitlerini açan, bataklıklarını kurutan; Fabrikalarını kuran, maden ocakları ve tarım arazilerinde çalıştırılan bu insanların çalışma alanlarının çok çeşitli, yaptıkları işlerin ise oldukça ağır olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, bu askerlerin çalışma alanları tarlalarda mısır çapalamaktan, çayır biçmeye, taş kömürü ocaklarında işçilikten, demiryolu döşemeye, sanayi işletmeleri ve site inşaatlarında hamallığa kadar, bizlere oldukça geniş bir yelpaze sunmaktadır.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.446.

⁵⁹⁸ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.136.

⁵⁹⁹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.25.

Örneğin İslâm B. Erdi, askerliği sırasında Sliven şehri civarında bir dağ başında 50 metre boyunda, 30 metre eninde ve 5 metre derinliğinde büyük bir içme suyu deposunun inşasında çalıştırılmıştır. Burada çalışan askerlerin 5 metre derindeki taş ve toprağı ince yatay bir tahta üzerinde yukarı çıkarıp boşaltmak zorunda olduklarını aktaran yazar, kış aylarının dondurucu soğuklarında burada çalışan 200 Trudovak askerinin kışla ile şantiye arasındaki 4-5 km'lik yolu yaya olarak gidip geldiklerini de belirtmiştir. Ayrıca bu askerlerin “norm” adı verilen günlük kotalar çerçevesinde çalıştıklarını belirten yazar, bu kotaların doldurulmak zorunda olduğunu şöyle dile getirmiştir:

(...) adının dâhi yazmayı bilmeyen bir Bulgar, başımıza oturtulmuş arabalarımızı sayıyordu. Rakamları bilmediği için çizgi, nokta gibi işaretler kullanarak normlarımızı yerine getirip getirmediğimizi hesaplıyordu. Yani sekiz saatte 140 el arabası taş çıkartıp boşaltırsak sorun yok, ama bunu yapamazsak, dayak, hücre cezası gibi türlü cezalara çarptırılıyorduk.

Bu alıntıdan yola çıkarak, içerisinde birçok Türk aydınının bulunduğu Trudovakların komutasına sadece Bulgar asıllı olduğu için okuması yazması veya herhangi bir başka meziyeti olmayan Bulgarların geçirilmesinin ordu içindeki Türk ayrımcılığına dair ufak bir örnek olduğunu söyleyebiliriz. Bunların yanı sıra İslâm B. Erdi, Trudovakların çalışma saatlerinin en az 8 saat olduğunu, bu çalışma süresinin günlük normun miktarına göre 10-15 saati bulduğunu belirtmiştir. Bulgar subayları çalıştıkları yerlerin millî değerinin bulunduğunu gerekçe göstererek fazla mesailere bahane yaratmışlar, bu zor şartlar altında günde 15 saate yakın çalışan ve içlerinde daha önce ağır işlerde bulunmamış bir aydın kesim bulunan Trudovaklar aşırı yorgunluktan verilen normları dolduramadıklarında gece yarısına kadar çalıştırılmışlardır.⁶⁰⁰

Sofya-Varna demiryolunda yapılan çalışmalara rastlayan Ahmet Ş. Şerefli, eksi 15-20 derecede kirpikleri, sakal ve bıyıkları buz tutmuş Türk işçi askerlerin hazin durumlarına şahit olmuş, bu şekilde çalıştırılmaya devam edilen askerlerden donarak ölenlerin olmasına rağmen planlanan

⁶⁰⁰ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.27 ve 29.

günlük hedeflerin yerine getirildiğini söylemektedir.⁶⁰¹ Bulgaristan'ın Kamçı nehrinin Karadeniz'e dökülen ucunda meydana gelen ve hastalık yuvası bataklıklar üzerindeki Longoz ormanlarında çalıştırılan Trudovakların bu yerlerde yaralanarak veya hastalanarak öldüklerini dile getiren Ahmet Ş. Şerefli, dolayısıyla askere diye evden çıkararak bir daha geri dönemeyen askerleri Türk halkının “nişanlımı yolladım Longoz'a” gibi eserlerle türküleştirdiğini de belirtmiştir.⁶⁰²

İki senelik askerlik görevlerini Trudovak olarak ifa eden Türk gençlerinin içinde buldukları ağır şartlara rağmen çok az ve aşırı kalitesiz yiyecekler ile beslendiklerini belirten Osman Kılıç, aşırı çalışma ve açlıktan ölecek duruma gelen Türk gençlerinin sararmış yüzleri ve sıksa vücutları ile tanınmayacak bir hâlde geri dönebildiklerini de belirtmiştir.⁶⁰³

Bu şekilde çalışmaya mecbur edilen Trudovakların kendilerini orta çağ köleleri ile eş değer gördükleri de hatıralar içerisinde bahsedilen konulardandır. Öyle ki Ahmet Ş. Şerefli, “(...) *Bu çilekeş gençler asker değil, esir kamplarında üstleri başları yırtık dökük, ellerinde silah yerine kazma kürek tutan çağdaş esirlerdi*” diyerek, Türk askerlerini cebren çalıştırılan esir-kölelere benzetmiştir.⁶⁰⁴ İslâm B. Erdi de kendi askerliğinden bahsederken; “*esir askerlere benzeyişimiz bizi incitiyor, gönümüzü acıtiyordu*” diyerek,⁶⁰⁵ Bulgar ordusunun emri altında köle gibi çalıştırılan esirlere benzemelerinin kendilerini yaraladığını dile getirerek, Ahmet Ş. Şerefli'nin düşüncelerini teyit etmiştir. İsmet Topaloğlu da askerliği sırasında Bulgar subaylarının da Türkleri zaten köleler olarak gördüklerini, dolayısıyla Türklerin kendilerini esir gibi hissetmelerinin sebepsiz olmadığını Bulgar subayları arasında tanık olduğu bir konuşmayı aktararak ortaya koymaktadır:

–Nasıl başçavuşsun sen? Nasıl işi bu güne bırakırsın?

–Çocuklar geçen akşam da fazla mesai yaptılar. Bu akşam geç vakte kadar çalıştılar. Çok yoruldu.

⁶⁰¹ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.327-328.

⁶⁰² Şerefli, *Türk Doğduk*, s.196.

⁶⁰³ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.125.

⁶⁰⁴ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.14.

⁶⁰⁵ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.26.

-Bu, mazeret değildir başçavuş. Senden hesap soran mı var? Az mı çalıştırdın çok mu çalıştırdın diye. Bunu kafana iyice sok başçavuş. Bu Türkler bu ülkenin köleleridir. Bu ülkede, bu inşaat birlikleri Türkler için kuruldu. Gereğinden fazla çalışacaklar. Onlara bir defa daha acırsan kanuni işlem yapacağım, anladın mı beni başçavuş?

-Evet, yüzbaşı yoldaş.⁶⁰⁶

Bir Bulgar yüzbaşı ile bir Bulgar başçavuşu arasında geçen bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere askerî emek kıtalarının Türkleri köleler gibi çalıştırmak için kurulduğunu, normal çalışma saatlerinin dışında zorla çalıştırıldıklarını ve bu durumun devam etmesinin istendiğini görmekteyiz. Ayrıca, Türk askerlerine müsamaha gösteren bazı Bulgar görevlilerinin ordu içinde kınandığını ve bu tutumlarını değiştirmeleri için tehdit edildiklerini söyleyebiliriz.

Türk gençleri askerlik çağına gelince nizamî orduya alınmazlar. Mecburi emek taburlarına çalışırlar. Elleri silah verilmez. Onların eline ancak çapa kürek verilir ve kanallarda, inşaat işlerinde, memleketin imarında çalışırlar. Türk gencinin Bulgaristan'daki hakkı ırgatlıktır

diyen Osman Kılıç'ın da diğer yazarlarla aynı fikirleri paylaştığını söyleyebiliriz.^{607*} Zira esirler gibi, Türk askerlerine verilen işlerin hep ırgatlık olduğu görülmektedir.

Az masraf ile çok iş yaptırılan emek taburlarının, ekonomik kârı sebebiyle Bulgar yöneticilerinin işine geldiği ve bu imkânı elden kaçırmak istemedikleri için Küba Krizi, Arap-İsrail Savaşı, Kıbrıs ve Vietnam Çıkartmaları gibi olayları bahane ederek askerliği 27 aya çıkardıklarını belirten İslam B. Erdi, haklı olarak, şöyle bir soru sormaktadır; “*Oysa bir savaş çıkarsa, elleri tetiğe dokunmamış bu sözüm ona askerlerle savaşa nasıl gidilebilirdi?!...*”⁶⁰⁸ Dolayısıyla asıl amacın ülke güvenliği olmadığı, eldeki

⁶⁰⁶ Topaloğlu, Rodoplar'da, s.160.

⁶⁰⁷ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.491.

* Osman Kılıç'ın burada kullandığı yapı ve tarım işçisi anlamındaki “ırgat” kelimesinin Bulgaristan Türklerini betimlemede çok yerinde bir kelime olduğunu düşünmekteyiz. Zira yönetim şekli ne olursa olsun izlenen devlet politikaları ile Bulgaristan Türklerinin hep ırgatlar olarak kalmaları için özel bir çabanın harcandığına ve Bulgarların yapmak istemedikleri ırgatlık işlerinde hep Türklerin kullanıldığına farklı bölümler altında değinmiştik.

⁶⁰⁸ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.27.

ücretsiz iş gücünün mümkün olduğunca çok sömürülmesini sağlamak olduğu görülmektedir.

Bu şartlar altında çalışan Trudovakların ortaya koydukları eserlerden bahsedecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Yukarıda bahsettiğimiz Sofya-Varna demiryolu, Sliven su deposu ve Longoz ve Provadı bataklıklarının kurutulmasının dışında Lom çayının yatağının genişletilmesi, Vidin'den Silistre'ye kadar uzanan set çalışmaları, Varna civarındaki Devne'de açılan kanallar ve Devne Kimya Ürünleri Tesisi; Brışlan Sulama Sistemi, Kremitovski Metalurji Kombinantı, Dmitrovgrad Azotlu Gübreler Kombinantının yanında birçok fabrika ve atölye ile termik ve hidroelektrik santreler Trudovak olarak askerliğini yapan Türklerin vücuda getirdikleri eserlerdir.⁶⁰⁹

Bunca dev eseri çok iptidaî alet-edevat ve yöntemlerle kuran Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan'ın gelişmesi için harcadıkları emeklerinin karşılığı ise maruz kaldıkları ayrımcılık, baskı ve zulümler olmuştur. Öyle ki, bu emek taburlarında sadece Türk ve Çingene gençleri ile birlikte siyasî sebeplerle burada bulunan çok az bir Bulgar gencinden gayri bütün Bulgaristan vatandaşlarının askerliklerini nizamî ordu bünyesinde yapmaları, silahsız Türk askerlerinin başına eli silahlı Bulgar zabitlerinin getirilmesi, bu etnik ayrımın kasıtlı yapıldığını ve Bulgarların Türklere duyduğu güvensizliği ortaya koymaktadır.

Türk askerlerinin bunca emek harcayarak ortaya koydukları onca eser karşılığında aldıkları mükâfatları ise Ahmet Ş. Şerefli; *“Terlerini toprağa süzen bu gençlerin ödülü ya küfür ya tekme tokattır...”* cümlesi ile özetlemektedir.⁶¹⁰ Trudovakların üstleri tarafından maruz kaldıkları şiddeti; *“Başlarındaki çavuş sebepli, sebebsiz, çocukları ahırdaki hayvan küreği ile dövüyormuş... Birkaç tanesini sakatlamış.”*⁶¹¹ Cümlesi ile Osman Kılıç da dile getirmektedir. Türk askerlere uygulanan fiziksel şiddetin yanı sıra silah gölgesi altında her an vurulma endişe ve korkusu içinde çalıştırılmaları sebebiyle Trudovaklar arasında ortaya çıkan zihinsel ve duygusal sıkıntıları

⁶⁰⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.34 ve 125; Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.27.

⁶¹⁰ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.14.

⁶¹¹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.145.

da bir şiddet unsuru sonucu teşekkül eden psikolojik rahatsızlıklar olarak görmek mümkündür.

Yukarıdaki örneklerde işlenen fiziksel ve psikolojik baskıların dışında Trudovaklara uygulanan bir de dinî baskılar bulunmaktadır. Örneğin Ahmet Ş. Şerefli, 1930-1935 yıllarında Türkçe yayınlanan gazetelerde Türk askerlerinin Bulgar subaylar tarafından kendilerine zorla domuz eti yedirildiği ve bu durumun Başmüftülüğe şikâyet edildiği ile ilgili haberler okuduğunu belirtmiştir.⁶¹² Bulgarlardan farklı bir dinî kimliğe sahip Türk ve Çingene askerleri, özellikle dinsizlik propagandalarının had safhada olduğu komünist yönetim altında da bu kimlikleri sebebiyle çeşitli uygulamalara maruz kalmışlardır. Bu dönemde gazetecilik yapan Ahmet Ş. Şerefli, bir anısını şöyle anlatmaktadır:

Trudovak Davası (Trudovo Delo) adında Türkçe haftalık olarak yayınlanan gazetenin başyazarı Osman Saliyev'in ısrarı üzere görevli olarak Eski Zağra'nın General Gurkovo kasabasına yolum düşmüştü. (...) Amaç, işçi askerlerin günlük yaşantısını gazete sayfalarında yansıtmaktı. (...) Büyük bir yapı gördüm karşıda ve oraya doğru yürüdüm. İçeriden vahşice bir sesin geldiğini duydum. İnsanı aşağılayan, küfür dolu sesler beni çok rahatsız etti. Usulca kapıyı araladım, büyük bir salon. Bir yüzbaşı, elinde bir değnek işçi askerlere dayak atmakla meşguldü. Kimileri kanlı, kimileri yaralı savrulan değnekten ellerini uzatarak korunmak çabası içindeydiler. (...) Yenini, yakasını düzelterek karşımda selama durdu. Adını bağısladı: 'Yüzbaşı Georgiev emrinizdedir.' (...) 'Sen askerlerine Çingene diye bağıırıyorsun birkaçının dışında hepsi Türktür...', 'A be gazeteci yoldaş! Çingene kim, Türk kim? Aralarında fark var mı? Hamamda gördüm hepsi kesik (sünnetli demek istedi).' Merkezden geldiğimi bilse de Türk olduğumu henüz fark edememişti. Gelişimin nedenini söyledim, kimliğimi de tanıttım. Yüzünün rengi değişmiş ve benden af dilemişti. Af dilemesi saygıdan değildi. Tanık olduğum vahşeti gazete sayfalarında yansıtacağımdan korktuğundandı.⁶¹³

Bulgar subayların emirleri altında aşağıladıkları Trudovak askerlere uyguladıkları fiziksel şiddetin, yönetim kadrosundaki Bulgarlar arasında ne kadar normal karşılandığı görülmektedir. Yüzbaşı, kimliğini açıklayana

⁶¹² Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.14-15.

⁶¹³ Şerefli, *Türk Doğduk*, ss.15-16.

kadar Ahmet Ş. Şerefli'yi kendisi gibi görevli bir Bulgar zannettiği için darp ettiği askerlerin Müslümanlığından söz ederek bu davranışı mazur göstermeye çalışmıştır. Böylelikle, iki farklı etnik gruba mensup olan Türk ve Çingene askerlerin, İslâm dini noktasında birleştikleri için aralarında bir ayırım gözetilmediği ve bu sebeple aynı kaderi paylaşmak zorunda kaldıklarını söyleyebiliriz.

Diğer bir yandan hatıralar içerisinde, Trudovak olarak ağır şartlar altında aşağılanarak, dövülerek askerlik yapmak istemeyen Türk gençlerinin maruz kaldıkları etnik ve dinî ayrımcılıktan kurtulabilmek için son çare olarak Türkiye'ye iltica etmeye çalıştıklarından da bahsedilmektedir. Örneğin Belene'ye gönderilen mahkûmları üç ayrı grupta tasnif eden Osman Kılıç, bu asker kaçağı Trudovakları da ayrı bir grup olarak ele almış, bunların Burgaz ve Yambol gibi Türkiye sınırına yakın yerlerde çalıştırılırlarken Türk sınırını geçmeye teşebbüs ettiklerini anlatmıştır. Fakat Türk sınırında kuş dâhi uçurulmadığı için bu askerler yakalanmışlar ve 8 ile 12 yıl arasında cezalarla Belene gibi ceza kamplarına gönderilmişlerdir.⁶¹⁴

Ahmet Ş. Şerefli de tutuklu olduğu dönemde asker kaçağı bir Trudovak Türk askeri ile tanışmış ve bu asker kendilerine uygulanan şiddet unsurlarını kendi ağzıyla Ahmet Ş. Şerefli'ye şöyle anlatmıştır:

“Komutanımız bize, ‘Bundan böyle hiçbir yerde Türkçe konuşmayacaksınız’ demişti. Bu bana çok dokundu. Konuşmayı sürdürdüm, tüm arkadaşlarım Türk'tü onlarla Bulgarca konuşmak ters geliyordu bana. Komutan konuştuğum için bir gün bana iyice dayak attı. Ayakları altında ezdi, ezdi... Kolum kırıldı... Kolum üç ay alçıda kaldı. Onlar bundan kaybettiler. Çalışmadım, ondan. Alçım henüz açılmamıştı. Bir gün yine ikazda bulundu, tepem attı. Sol elimle çenesine bir yumruk attım, yere yıkıldı ve ağzı kanla doldu. Ne olduysa bundan sonra oldu. Günde üç öğün dayak bir öğün yemek.”⁶¹⁵

18-20 yaşlarında dövülerek kolu kırılan genç bir Türk askerinin Türk arkadaşları ile Türkçe konuşmak istediği için Bulgar subayı tarafından darp edilmesi Türk askerlere uygulanan baskıların bir başka örneğini bizlere

⁶¹⁴ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.491-492.

⁶¹⁵ Şerefli, *Önce Düşünceler*, ss.323-324.

sunmaktadır. Ayrıca bu askerin maruz kaldığı bu baskılar karşısında ani bir öfke altında attığı yalnız bir yumruğun karşılığında aç bırakılarak aylarca süren şiddete maruz kalması, bu gibi insanların neden askerlikten kaçmaya çalıştıklarını oldukça açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Trudovaklar üzerindeki bu baskı unsurları öylesine bir hâl almıştır ki, rüyasında Türkiye'ye kaçtığını gören bir asker hemen tutuklanarak 12 yıl ağır hapis cezası ile yargılanarak cezaevine gönderilmiştir.⁶¹⁶ Ayrıca, yüzlerce askerin sınırda yakalanarak infaz edilmeyi, uzun yıllar süren ağır hapis cezalarını göze alarak Türkiye'ye iltica etmeye çalışması, bizce Türkiye'nin, zor durumda kalan, şiddet gören, ezilerek aşağılanan Bulgaristan Türkleri için her zaman bir umut kapısı olarak görüldüğü gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Kısacası, I. Dünya Savaşı'nda Bulgar ordusuna kanları ve canları ile hizmet eden Türk askerlerinin Bulgarlar ile yan yana savaşarak can vermiş olmalarına rağmen savaş sonrasında Türkler, "Trudova Povinnost" isimli askerî emek kıtalarında askerlik adı altında ücretsiz işçiler (köle/esir) olarak kullanılmışlardır. Bu kârlı emek sömürüsü komünist Bulgar yönetimi altında da devam ettirilmiş, Türklere yönelik etnik ve dinî baskılar artarak devam etmiştir. Bulgaristan'ın bugün dâhi kullandığı yolları, köprüleri, su kanallarını, set ve dağ geçitlerinin yanında Sliven Su Deposu, Sofya-Varna Demiryolu, Brışlan Sulama Sistemi, Kremitevski Metalurji Kombinantı, Dmitrovgrad Azotlu Gübreler Kombinantı, Devne Kimya Ürünleri Tesisleri gibi birçok fabrika, atölye, hidroelektrik ve termik santrallerini, emeklerini sömürdüğü Trudovak namı Türk askerlerine borçlu olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla inşasında Türk askerlerinin emeği geçtiği her türlü yapının Türk eserleri olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Bu düşünce kapsamında tarihî seyir içerisinde Bulgaristan topraklarında yok olan (edilen) veyahut yok olmaya yüz tutan Türk tarihine ait onlarca eserin yanı sıra, Bulgaristan Türkleri tarafından inşa edilen yüzlerce modern yapının varlığının da bilincinde olmamız ve buna göre hareket etmemiz gerekmektedir.

⁶¹⁶ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.491.

3.8.5. Dinî Durum ve Din İle İlgili Uygulamalar

Komünizm ideolojisinin dine bakış açısını Lenin'in; "Din insanlar için bir afyondur" sözünden hareketle özetlemek mümkündür. Dinler ve dinî uygulamaları insanlar için zararlı gören komünist ideoloji, Bulgaristan'da da Lenin'in sözünden hareketle din karşıtı propagandalara başlamıştır. Bu propagandalarda bütün dinlere karşı savaş açılmış, bütün dinlerin yalan ve uydurma olduğu vurgulanmıştır. Semavî dinlerin kutsal kitapları için şöyle bir tabir kullanılmaya başlanmıştır: "Bunlar birer hurafeler mecmuudur" (*Te sa sbor ot sueveriya*)⁶¹⁷ Din karşıtı görüşleri halk arasında yayabilmek için konferanslar verilmeye, toplantılar düzenlenmeye başlamıştır. Örneğin; komünizme inanarak dağa çıkan Rusinov isimli bir papaz komünistlerin idareye gelmesi ile dağdan inerek komünizmi öven, dini yeren propaganda konuşmalarını "Kızıl Papaz" (Çerveniyat Pop) adıyla yapmaya başlamıştır. "Allah yoktur. Dinler uydurma şeylerdir. İnanmayın. Marsk, Engels, Lenin, Stalin öğretisine inanın insanlığı faşizmden, kapitalizmden kurtaracak olanlar onlardır" diyerek komünizmi adeta yeni bir din, komünist önderleri ise tapınılacak yeni tanrılar olarak gösteren Kızıl Papaz, Şumnu'ya da gelmiş ve buradaki din adamlarını toplayarak onlara da dinin zararlarını anlatmıştır. Bu toplantıya Başmüftü Süleyman Ömer Efendi, Osman Kılıç ve kendisinin de çağrıldığını belirten İsmail Cambazov bu toplantıda tanık olduğu olayları şöyle anlatmıştır:

Bu toplantıya çağrılan, özellikle sırmalı elbiseleri, mücevherlerle süslü kavuklarıyla piskopos ve yüksek rahipler gibi büyük din adamları en ön sıralara oturtulmuştur. Bu sırada Allah'ın olmadığını "ispatlayan" Kızıl Papaz, aniden piskoposa dönerek "Hazret, Allah var mıdır? Siz söyleyiniz" demiştir. Altın-gümüş süslü elbisesi ve esasıyla ayağa kalkan piskopos ise bu iddianın aksini söylemesi hâlinde görevinden azledilerek toplama kamplarına gönderileceğinin farkında olduğu için "Siz haklısınız. Allah yoktur" diyerek kendisini kurtarmıştır. Bunun üzerine Osman Kılıç'ın Başmüftüye "Başmüftü Efendi papaz size bakıyor, sıra sizde" diyerek takıldığını aktaran İsmail Cambazov, Başmüftünün renginin solduğunu

⁶¹⁷ Gülmen, *Bulgaristan Türkü'nün Anıları*, s.38.

fakat papazın İslâm ile ilgili bir şey söylemediğini de belirtmiştir.⁶¹⁸ Bu olaya Hristiyan dini özelinde bakacak olursak ise, Bulgaristan'daki komünist yönetimin Hristiyanlığın Ortodoks, Protestan ve Katolik gibi mezhepleri birbirinden ayırmadığını ve baskı altında tuttuğunu söyleyebiliriz. Bu mezheplerin de liderleri ve din büyüklerinin büyük kısmı öldürülmüş, kalanlar ise Belene gibi toplama kamplarına kapatılmıştır.⁶¹⁹

Ayrıca yine aynı yazar yukarıdaki kaba propagandaların yanı sıra insanların, özellikle genç öğrencilerin dinsizleşmesi için ilham ve telkin yolunun da kullanıldığını, kendisinin dinsizleşme sürecini örnek göstererek şöyle anlatmaktadır:

Gençlik Örgütü'nün İlçe Komitesinde çalışan ve Nüvvâb'dan sorumlu olan İliya Petkov, “öğrencilerinin” odasına uğramadan evine gitmez, kendilerine karşı her zaman nazik ve kibar davranır ve çok iyi Türkçe konuştuğu için öğrenciler tarafından bir dost, bir abi olarak görülmüştür. İliya Petkov ise “öğrencilerine” önce yavaş yavaş komünizm ideolojisine göre hazırlanmış “İnsanın Yaratılışı”, “Dünyanın Menşei”, “Tabiat Olayları”, “Tabiat Harikaları” isimli “bilimsel” kitapçıklar vererek bunlardan hareketle sunumlar hazırlamalarını istemiş böylece öğrencilerin kafalarının karışmasını sağlamıştır. Daha sonra ise bu öğrencileri aynı şekilde alkol ve sigaraya da teşvik eden İliya Petkov, çeşitli dinsiz profesörleri öğrencilere konferans vermesi için okula çağırarak bunların, “*yeni düzende Allah ve peygambere ihtiyaç kalmamıştır*” diyerek propaganda yapmasını sağlamıştır.⁶²⁰ Zamanla bu propagandalar işe yaramış ve birkaç öğrenci dini terk etmişse de bu durum hiçbir zaman yaygınlık kazanmamıştır.

Ahmet Cebeci ise, Kara Abdullah (Bojan) köyünde Nikolay Mizof'un gönderdiği din karşıtı bir rapordan bahsetmektedir. Şöyle ki, bu rapora göre Hz. İsa diye biri hiç yaşamamıştır. Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşayan, Roma'nın baskılarına ve dayatmalarına dayanamayan halk Hz. İsa'yı bir kahraman-kurtarıcı motifi olarak yaratmıştır. Buradan hareketle Hz. Muhammed'in de aslında hiç yaşamadığı

⁶¹⁸ Cambazov, *Nüvvâb*, 68.

⁶¹⁹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.479.

⁶²⁰ Cambazov, *Nüvvâb*, ss.70-73.

ve Müslüman Arapların uydurması olduğu belirtilmiştir. Komünist mantığa ve Marksist felsefeye göre bir yorum yapılarak, Arabistan’da zenginlerin halkı köle gibi kullanarak ezmesi sebebiyle ezilen halkın Hz. Muhammed diye bir kurtarıcı uydurduğu anlatılmıştır.⁶²¹

Ayrıca Türk çocuklarına okullarda dinsizliğin aşılabilmesi için çeşitli “pedagojik” yöntemler uygulanmaya başlamıştır. Örneğin komünist öğretmenler sınıfa girdiklerinde, küçük çocuklara siz Allah’a inamıyor musunuz diye soru sorduktan sonra dua ederek Allah’tan şekerleme istemelerini söylemişler, gökten şeker yağmayınca bu sefer T. Jivkov’dan şekerleme isteyin demişlerdir. Çocukların bağırışları arasında önceden ayarladıkları okul hademesi elinde sınıfın adı yazılı bir şekilde T. Jivkov’dan “gelme” bir kutu şekerleme getirmiş, bu şekerlemelerin dinsiz öğrenciler için olduğunu söyleyerek dağıtmıştır. Bu yöntem birkaç defa uygulandıktan sonra küçük çocukların içindeki dinî duygular elbette zarar görmüş ve böylece ufak yaşlardan itibaren komünist ideolojinin görüşlerini kendi görüşleri gibi savunan gençler yetişmiştir.⁶²² Zira “Tanrının” var olmadığı için kendilerine bir şey veremeyeceği, buna mukabil her şeye “sahip” ve istediğini yapmaya “muktedir” olan komünizminin onların “dualarına” cevap vereceği fikri bu çocuklara aşılmıştır. Bu fikir doğrultusunda dinler gibi sorgulanamaz bir hâl alan komünizm ideolojisi ise “müritlerini” giderek makineleştirmiş, Komünist Parti kararlarının sorgusuz sualsiz kabul edilerek uygulanmasını istemiştir. Bu şekilde ufak yaşlardan itibaren dinsizleştirilen küçük çocukların, yetişkinlik dönemlerine geldiklerinde komünist “Tanrıların” buyruklarını sorgulamadan uygulaması, bizce, bu eğitim sisteminin özünü ortaya koymaktadır.

Bu karalama propagandaları istenen etkiyi yapmayınca diğerlerine örnek olmaları için önce partili Türklerden başlanarak ibadethanelere gitmek, dinî törenler yapmak veya bu törenlere katılmak yasaklanmıştır. Camiye gidenler mimlenmiş, partinin iradesine karşı geldikleri için işlerinden atılmışlardır. Bu baskılar sebebiyle yavaş yavaş camilerdeki cemaat sayıları azalmaya başlayınca her camiye bir imam yerine beş altı

⁶²¹ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.165-166.

⁶²² Cambazov, *Yeni Işık*, ss.220-221.

camiiye bir bölge imamı atanmaya başlamış, imam aynı anda birkaç camide namaz kıldırılmayacağı için insanlar kilometrelerce yol kat ederek namazlarını yerine getirmeye çalışmışlardır. Ayrıca yine cemaat azlığı bahane gösterilerek camiler kapatılmaya başlanmış, bu camilerden bazıları depo olarak kullanılırken Şumnu, Osmanpazarı, Eskizağra ve Rusçuk gibi bölgelerde ise yıktırılarak yerlerine tiyatro, sinema gibi yeni kültür-sanat ve çeşitli idare binaları yapılmıştır. Ortadan kaldırılan bu “fazla” camiler için İslâm B. Erdi, şöyle bir örnek vermektedir:

1955'te Razgrad şehrinde muhteşem on cami bulunuyordu. Şimdi ise onlardan sadece İbrahimpaşa Camii kaldı. Öteki camilerin şekli şemali o yıllar Razgrad Pedagoji Okulu'nda, Vaptsarov ve Levski liselerinde ve diğer meslek liselerinde öğrenim gören Türk gençlerinin hatıralarında ve tarihî belgelerde kaldı.

Buradaki bilgiden hareket ederek sadece Razgrad şehrinde 10'a 9 oranında ortadan kaldırılan camilerin, aynı oranlardan hareketle, tüm Bulgaristan'da %90 oranında yok edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁶²³ Osman Gülmen de 1997 yılında yaptığı bir Bulgaristan gezisinde, 40 yıl önce Şumnu'da yedi cami varken artık iki tane kaldığını, bunların yanı sıra Bulgaristan topraklarındaki camilerin çoğunun yıkıldığını, yıkılmayanların ise bakımsızlıktan yıkılmak üzere olduklarını gördüğünü aktarmıştır.⁶²⁴ Ayrıca, dinî bayramlar, dinî nikâh, sünnet, mevlit gibi uygulamaların yanında cenaze törenlerinde din adamlarının bulunması da yasaklanmıştır. Özellikle Müslüman cenazelerinin kefen yerine takım elbiseleriyle ve sandık içinde gömülmeye başlanması Türkler arasında hoş karşılanmamıştır. Cenaze sahipleri gündüz sandık içinde, takım elbise ile gömdükleri ölülerini gece vakti sandıkları kırarak mezarlardan çıkarıp kefenlemiş ve tekrar gömmeye başlamışlardır. Bu olayın duyulması üzerine mezarlar bu sefer Bulgarlar tarafından açılmaya başlanmış ve sandıkları kıranlar iş yerlerinden kovulduğu gibi, ağır para ve hapis cezaları ile cezalandırılmışlardır. Türkler arasında büyük soruna neden olan bir diğer yasak ise sünnet yasağıdır. Bulgarlar sünneti “Türklük nişanı” olarak gördükleri için yürüttükleri dinî-etnik asimilasyon hareketleri içinde sünneti

⁶²³ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, 29; Cambazov, *Yeni Işık*, s.215.

⁶²⁴ Gülmen, *Bulgaristan Türkü'nün Anıları*, s.190.

de yasaklamayı ihmal etmemişlerdir. Bu sebeple öncelikle “çocukların sağlığı” bahane edilerek sünnetin bir hastanede cerrah vasıtası ile yapılabileceğini söylemişlerse de cerrahlara ise tam tersine bu cerrahi müdahaleyi yapmamaları için emir vermişlerdir. İsmail Cambazov, Filibe hastanesinde cerrahlık yapan Dr. Mustafa Paşov’un böyle bir emri bizzat kendisine gösterdiğini aktarmıştır. Bu sebeple sünnet yaşı gelen Türk çocukları gizli saklı sünnet edilmeye başlanmışsa da aynı anda Bulgar öğretmenleri her sabah okullarda Türk çocuklarının sünnetli olup olmadıklarını kontrole başlamışlardır. Sünnet olduğu anlaşılan çocuğun ailesinin yanında sünneti yapan sünnetçilerde “çocuğun bedenine orta dereceli hasar vermek” suçuyla ağır cezalara çarptırılmıştır.⁶²⁵

Bunların yanı sıra Türklerin isimlerinin değiştirilerek kendilerine Bulgar adları verilmesi, adı değiştirilen insanların Türk mezarlığına mı Bulgar mezarlığına mı gömüleceği sorusunu da beraberinde getirmiştir. Tutucu dindar çevreden bazı insanların “*Müslüman mezarlığına yabancı (Hristiyan) adlı kişiler defnedilemez*” diyerek itiraz etmesi üzerine Bulgar adıyla ölen Türkler için mezarlıkların kenarında ayrı bir yer gösterilir. Türk mezarlıkları içindeki bu Bulgar isimli Türk mezarlıkları Türk halkını ayrıca yaralamıştır.⁶²⁶ Bu olayları Ali Bayram ise “Küçük Bulgar Mezarlığı” adıyla şiirleştirmiştir:

Şu karşıda gördüğün küçük Bulgar mezarlığı
Soykırımı devrinin acı hatırasıdır,
Kabirler üstündeki solgun açan çiçekler
Bulgar adı altında yatanların yasıdır.

Buna benzer mezarlık görmedim hiçbir yerde
Ne İsa’nın haçı var, ne ağacı, ne gülü
Bu mezarlık kanayan yaradır yüreklerde
Toprağında yatanlar kalbimizde gömülü.

Mezar taşlarındaki eski Bulgar adları

⁶²⁵ Cambazov, *Yeni Işık*, ss.224-235; Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.107.

⁶²⁶ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.128.

Biz Türklerin gözüne bir ok gibi batıyor
Istıraplar içinde geçmiştir hayatları
Küçük Bulgar mezarlığında Koca Türkler yatıyor...! ⁶²⁷

Bu dönemde yaşanan olaylara Müslüman devletlerin tepki göstermesi ve Bulgaristan ile yürüttükleri ekonomik ilişkileri askıya almaları sonucunda BKP Merkez Komitesi, isim değiştirme meselesinin etnik bir problem olduğunu, Bulgaristan’da Türk yoksa da Müslümanların var olduğunu kabul ettiklerini göstermek ve Müslümanlara hoca yetiştiren kurslar açıyoruz demek için 1986 yılında İmam Kursu açmışlardır. Dinler Komitesi Başkanı Lobomir Popov’un kendisine burada eğitimlik teklif ettiğini belirten İsmail Cambazov, ayrıca Popov’un;

(...) Biz sizden bunlara biraz İslamiyet’i öğretmenizi istiyoruz, onları Müslüman yapmanızı değil. Hristiyan kilisesinde 3750 papaz var. Bunlardan sadece birinden şüphe ediyorum, galiba inanıyor. Geri kalan papazların hepsi ateist. Hocaları da böyle yapmalıyız

diyerek asıl amaçlarının din adamı yetiştirmek değil de Müslüman devletlerin gözünü boyamak olduğunu dile getirmiştir.⁶²⁸ Ayrıca buradaki derslere katılan çeşitli yaşlardaki öğrencilerin durumundan bahseden İsmail Cambazov, bir gün yurt yatakhanelerini gezerken yatakların altında kimi dolu kimi boş içki şişeleri bulduğunu, yeni yıl geldiğinde ise bir köşeye süslü bir Noel ağacı dikerek kısmetli tombala oynadıklarını görmüştür. Dolayısıyla burada 1980’lerin sonunda komünist rejim altındaki yarım asırlık din karşıtı propaganda ve yasakların din görevlisi olmak isteyen Bulgaristan Türklerini nasıl etkilediğini görmekteyiz. İmam Kursu’ndan mezun olanlar arasından müftülerin de çıkması ise bu “imam” ve “müftülerin” Müslüman Türk halkına ne kadar “faydalı” olacakları kendiliğinden anlaşılacağı gibi bu duruma hatıralar içerisinde çeşitli örnekler bulmak mümkündür. Örneğin Şumnu Bölge Müftüsü seçilen Tefik Sadıkov, bir Cuma namazı sırasında Şerif Paşa Camii’nde “*Din kardeşlerim, hepiniz bilirsiniz ki Bulgaristan’da Türk yoktur, Müslüman vardır. Bundan böyle camilerde vaaz ve hutbeler Bulgarca yapılacaktır.*

⁶²⁷ Gülmen, *Bulgaristan Türkü’nün Anıları*, ss.191-192.

⁶²⁸ Cambazov, *İslâm Enstitüsü*, ss.14-15.

Müftülüğün bu emrine uymayan müftüler serbest bırakılacaktır” demiş ve Türk halkının öfkesi ile karşılaşarak camiden kovulmuştur. ⁶²⁹ Bu gibi Komünist Bulgar yanlısı din görevlilerinin Türk halkının Bulgaristan’daki Başmüftülüğe duyduğu güveni sarstığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kurs kapsamında gerçekten Türk halkı için faydalı birkaç kişi çıkmışsa da istisnaların kaideyi bozmadığını belirtmeliyiz.

Komünizmin dağılmasının ardından demokratik seçimlerde Müslümanların oylarının da alınabilmesi için 29 Eylül 1990 yılında yayımlanan bir kararname ile Yarı Yüksek Sofya İslâm Enstitüsü açılmış, bu kurumu yıllar içinde açılan imam-hatip liseleri takip etmiştir. İlerleyen yıllarda Yarı Yüksek Sofya İslâm Enstitüsü, Yüksek İslâm Enstitüsü’ne çevrilmiş, Türkiye Diyanet İşleri’nin diğer desteklerinin yanında bu kuruma Türkiye’den hocalar gönderilmiş, imam-hatip liseleri ile dinî kurslar Bulgaristan’da giderek yaygınlaşmıştır. Bu süreçte yıkılan cami ve mescitler yeniden inşa ettirilmemişse de en azından kapatılan camiler tekrar açılmıştır.

Bu bakımdan genel olarak, yarım asır süren dinî yasak ve baskılar altında yaşayan Bulgaristan Türklerinin içerisinde bazı insanların telkin yoluyla kendi kendilerine dinden uzaklaşmalarının sağlandığını, buna mukabil, telkin yoluyla dinden uzaklaşmayanların ise işten kovulma, okuldan atılma, ağır para ve hapis cezaları ile dinden çıkması için cebren baskı uygulandığını söyleyebiliriz. Bu baskılar sonucunda açıkça ibadethanelere giden, dinî gün ve bayramları kutlayan, dinî törenleri yerine getiren insan sayısında gözle görülür bir azalma olmakla birlikte Müslüman Türk sayısının çok fazla değişmediğini söyleyebiliriz. Özellikle Türklerin gizli gizli mevlit okutmalarını, çocuklarını izbe yerlerde sünnet ettirmelerini, cenazelerini kefenli gömmek için çaba harcamalarını bu gerçeği destekleyen unsurlar olarak görmemiz mümkündür. Bununla beraber günümüze kadar geçen süreçte sonradan tekrar dine dönen Türkler arasındaki dinî bilgi yoksunluğunun giderilmesi için ayrıca çalışmaların yürütülmesi gerektiğini de düşünmekteyiz. Çünkü komünist yönetim sırasında gerek teorik gerekse pratik olarak dinî bilgi ve uygulamalar

⁶²⁹ Cambazov, *İslâm Enstitüsü*, s.21-26.

hakkında bigâne kalan insanların kendi çocuklarına isteseler de aile içinde yeterli bir dinî eğitim veremeyecekleri ortadadır. Dolayısıyla, bu insanlar demokrasi sonrasında dinî bilgileri edinmeye ve ibadetleri yerine getirmeye çalışsalar da yüz yüze kaldıkları yeni ortama karşı bir yabancılık hissetmeleri veya din alanındaki bilgisizlikleri yadırganmamalı, tam tersine kendilerine yardımcı olunmalıdır. Aksi takdirde ne kadar çok İslâm Enstitüsü veya imam-hatip okulu açılırsa açılınsın veya Türkiye ne kadar çok maddî ve manevî destekte bulunursa bulunsun Bulgaristan Türklerine el çektirilen cami ve mescitlerin içini doldurmak mümkün olmayabilir.*

3.8.6. Bulgaristan Türklerinde Kılık-Kıyafet

BKP tarafından kurulan “Yeni Ritüeller” şubesinin yürüttüğü çalışmalar sonucunda yukarıda da bahsettiğimiz üzere dinî ve kültürel alanlarda “eski” uygulamalar aşağılanarak “yeni” komünist uygulamalar yer yer propagandalar ile yer yer şiddet gösterilerek halka kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Bu alanlardan birisi de Bulgaristan Türklerinin kullandıkları yerel ve millî kılık-kıyafet meselesidir. Komünist Bulgar yönetimlerinin “geri kalmış” Türk halkını çağın gereklerine göre “modernize” etme bahanesi ile Türk tarzı giyim kuşam yasaklanmıştır. Bu yasaklar ve Bulgarların kılık-kıyafet politikasından bahsetmeden önce kısaca Bulgaristan Türklerinin giyim ve kuşamlarının nasıl olduğuna değinmek istiyoruz:

Köylerde genellikle Türk erkekleri; aba, potur ve çakşır (şalvar) giyer, başlarına fes veyahut sarık takarlar. Bellerinde kuşak, ayaklarında ise yemeni olur. Türk kadınları ise genellikle ferace ve şalvar giyer. Bu kıyafetlerin hemen hepsi Türk kadınları tarafından elde dokunarak elde edilir.

* Aslında bu bölüm içerisinde ele almamız gereken Nüvvâb Medresesi ve bu medresenin ünlü hocaları ile ilgili olarak daha önceki bölümlerde kısaca bahsettiğimiz için bu bilgileri tekrar etmeyi gereksiz gördüğümüzü belirtmeliyiz. Ayrıca çok sınırlı bir şekilde değinebildiğimiz Bulgaristan Türklerinin dinî durumları ile ilgili en güncel ve detaylı bilgiler için aşağıdaki esere bakılabilir:

Basri Zilabid Çalışkan, “Bulgaristan’da İslâm (1878-2018)”, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2019.

Türk erkelerinin fes veya takke üzerine sardıkları günlük sarıklar düz beyaz ya da renkli olabilir. Önemli günlerde ise ipek ve abanî sarıklar sarılır. 1950'lerden sonra "gabalak" denen bir bere çeşidi de kullanılmaya başlanır. Yarı kırmızı yarı yeşil olan kuşaklar ekseriyetle yündendir. Giydikleri siyah şalvarların üzerine moradan dokuma uzun iç gömlekleri, bu gömleklerin üzerine de çeşitli renklerde basma yakasız, düz ve önden düğmeli bir entari giyilir. Ayakkabı olarak ise kundura, çarık veya yemeni tabir edilen kesik burunlu üstü açık ayakkabı giyerler. Kış günlerinde dizlere kadar sargı sararak üzerine yine çarık giyerler. Aksesuar olarak bir kehribar tespih, köstekli gümüş bir saat kullanır, tıraşları muskalı veya aynalı olur, burma bıyığı tercih ederler.

Türk kadınlarının da kıyafetleri genellikle moradan ya da bürümcükten (ipek) dokunur. İç kıyafeti olarak moradan dokunmuş uzun etekli bir gömlek giyilir. Ayaklarında ise renkli basmalardan ağı ve paçaları çok bol olmayan uçkurlu şalvarlar bulunur. Üst giysisi olarak ise yine basmadan önü açık bir yelek üzerine entari veya saten ferace giyilir. Baalarında ise beyaz pamuktan bürgü denilen başörtüsünü veya çember denilen bu örtünün renklisini takarlar. Aksesuar olarak evli kadınlar "germe" denilen ortasında altın bulunan koyu kırmızı renkli küçük boncuklu bir gerdanlık takarlar. Genç kızlar ise "gabaza" denilen irice boncuklu bir süs eşyası takarlar. Genç kızlar saçlarını genellikle "belikli" örer, bu belikleri ise delinerek ipe dizilmiş metal Türk paralarını tutturarak süslerler.

Düğün kıyafetleri ise bu günlük kullanım için hazırlanan kıyafetlerden farklıdır.

Damatlar genellikle, çuha ile donatılır. Başındaki fes ipek sarık ile sarılırken belindeki kuşak da ya ipekten ya da abanîden olur. Gelinlikler ise şöyledir; bir takke, üzeri işlemeli veya oyalı bir çember (başörtüsü), bürümcük bir gömlek, önü açık bir yelek, atlas kumaştan bir entari, üzeri sırma işlemeli yine atlastan bir bindallı giyilir, bele atlas bir kuşak sarılır.⁶³⁰

Türkiye'deki kıyafet devrimine kadar hemen hemen bu şekilde giyinen Bulgaristan Türklerinin, özellikle şehirlerde yaşayanları kıyafet

⁶³⁰ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.47-61; Şerefli, *Giderayak*, ss.285-286; Erendoruk, *Bizim Eller*, ss.71-73.

devriminin ardından setre pantolon, ceket ve şapka gibi kıyafetleri giymeye başlayanlar son derece artmışsa da yukarıdaki kıyafetler yer yer köylerde yaşamaya devam etmiştir. Bu kıyafet değişikliğine Türk erkekleri çabuk adapte olmuşlarsa da köylü Türk kadınları feraceyi bir tesettür simgesi olarak gördükleri için kıyafet değişimine aynı şekilde tepki vermemişler ve ellerinden geldiğince direnmişlerdir. Komünist Bulgar yönetimi ise aba, potur, şalvar ve feraceyi Türk kılık-kıyafeti olarak gördüğü için yasaklayarak milisler ve parti görevlileri aracılığıyla bu insanlara zorla fistan giydirmeye çalışmış, feracelerini yakmış, şalvarlarını ise keserek etek hâline getirmeye çalışmıştır. Ayrıca bu gibi kıyafetler giyenlere iş verilmemiş, bazıları ise işlerinden olmuştur.⁶³¹

Örneğin kendisine kadınların örtünmesinin imanın şartlarından olmadığını anlatması için Şumnu köylerinden birine gönderilen İsmail Cambazov, tanık olduğu bu “makasçılık” olaylarından birisini şöyle anlatmaktadır:

Parti sekreteri, köyde eski kadın kıyafetine karşı yürüttükleri savaşın tam bir başarı ile sona erdiğini anlattı. Akşam üstü beni de köy içine çıkardı. Gezerken köyün ortasındaki çeşmeye uğradık. Çeşmenin başı, su almaya gelen kadınlarla dolu. Ancak parti sekreterinin iddiasının aksine, hepsi şalvarlı, çarşafı. Bu beklenmedik manzara karşısında sekreter bozuldu. Cebindeki makası çıkarıp bir genç geline sokuldu (ablasının kızı olduğunu sonradan anladım), şalvarının paçasından kesmeye başladı. Kız elindeki testi dayısının başına indirmesin mi, bizim sekreter, boylu boyunca çamurlu suyun içine serildi. (...) Rodoplar'da Pomak kadınları arasında öldürülen makasçılar olduğunu işittim.⁶³²

Ahmet Cebeci ise öğretmenlik yaptığı yıllarda köylerden toplanan kamyonlar dolusu feraceleri zorla attırılmış, çarşafı, şalvarlı Türk kadınlarının ilçe merkezindeki mağazalara getirilerek görevlilerin bu kadınlardan kendilerine etek beğenmelerini istediklerine şahit olmuştur. Türk kadınlarının siyah renkli liseli kız öğrencilerin kullandığı okul kıyafetlerine sarılmışlar, aldıkları bu kıyafetleri daha sonra terzilerde kendilerine göre tekrar diktirerek kullanmışlardır. Ayrıca yazar, zorla

⁶³¹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.619.

⁶³² Cambazov, *Yeni ışık*, s.207.

aldırılan bu kıyafetlerin paralarının Türk kadınlarının ücretlerinden kesilmek suretiyle peşinen alındığını da belirtmiştir.⁶³³ Böylece zamanla feraceler ortadan kalkmışsa da pardösüler bu kıyafetin yerini almıştır.⁶³⁴

Yukarıdaki iki örnekte de Bulgar komünistlerinin Türk halkının yerel giyim ve kuşamını ortadan kaldırarak bu insanları nasıl “modernize” ettikleri görülmektedir.

Türk halkının büyük oranda daha Atatürk devrimlerinin yürürlüğe girdiği dönemde Türkiye’deki bu devrimi takip ederek Bulgaristan topraklarında kendiliğinden bir kıyafet değişimi başlatmış oldukları görülmektedir. Bu değişimin köylerdeki Türk kadınları tarafından başlangıçta benimsenmemesi tercih meselesi olarak görülüp serbest bırakılsa idi bu değişim zamanla Türk kadınları arasında da kabul görecekti diye düşünmekteyiz. En azından Türk halkı arasında öfke ve nefret duyguları uyandıran yukarıda ki “makasçılık” gibi baskı ve şiddet unsurlarından daha etkili olacağı, bizce, kesindir. Dolayısıyla, komünist Bulgar idarecilerinin amaçlarının Türk halkı arasında bir kıyafet devrimi yapmaktan ziyade, bu kıyafetlerin Türklüğü anımsatması sebebiyle Bulgaristan Türklerinin asimilasyon hareketleri çerçevesinde ortadan kaldırılması gereken kültürel bir unsur olarak gördüklerini ve bu kapsamda Bulgaristan Türklerine eziyet edebilecekleri bir başka alan yarattıklarını söyleyebiliriz. Günümüzde ise bu yerel ve geleneksel Türk kıyafetlerinin örneklerini, İsa Cebeci ve eşinin beraber hazırladıkları evleri gibi, bazı Türklerin müze evlerinde görmek ve incelemek mümkündür.

3.9. Bulgaristan Türklerine Uygulanan Baskı ve Şiddet Unsurları

3.9.1. Ceza Kampları ve Hapishane Koşulları

Bu bölüme gelinceye kadar sıkça; Türklere yapılan haksızlıklara, uygulanan yasaklar ve eritme politikalarına karşı çıkan binlerce Türk’ün ağır cezalar ile tutuklanarak cezaevlerine, toplama kamplarına ve sürgünlere gönderildiklerinden, buralarda dayak, işkence ve açlıkla yüz yüze gelerek zaman zaman öldürüldüklerinden bahsettik. Şimdi ise bu başlık altında,

⁶³³ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.89.

⁶³⁴ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.123.

tutuklanan Bulgaristan Türklerinin bu yerlerde ne koşullar altında tutulduklarını ve buralarda neler yaşadıklarına örnekler eşliğinde değineceğiz. İlk olarak cezaevlerinin fiziksel durumlarından bahsedecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Osman Kılıç, koğuşların çoğunlukla 2 ile 4 metrekare arasında değişen deliklerden oluştuğunu dile getirmekle beraber 90 santim eninde ve 1 metre uzunluğunda, kendi deyimiyle, “tabutların” da bulunduğunu, bu küçük alanda 6-7 kişi atıldığı için bu insanların bazı yerlerde sıra ile bazı yerlerde ise üst üste yattıklarını belirtmiştir. Ayrıca aşırı rutubetli bu koğuşlardan geçen kanalizasyon borularının kasten delindiğini bu sebeple içerisinin dayanılamayacak bir koku ile pislik dolu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu borulardan çıkan lağım farelerinin, maruz kaldıkları dayak ve işkencelerden sonra koğuşlarda yerde baygın yatan mahkûmları, kulaklarını ve burunlarını kemirmek suretiyle parçaladıklarını dile getirmiştir.⁶³⁵ Bu koğuşların ne derece havasız ve rutubet içinde olduğunu anlamak için Ahmet Ş. Şerefli'nin hücre kapısının altındaki ince aralıktan nefes almaya çalışmasını örnek gösterebiliriz. Ayrıca Ahmet Ş. Şerefli, içine tıklandıkları bu küçük koğuşların fiziksel durumlarını şöyle tasvir etmiştir:

Ne döşek, ne yatak, ne masacık, yeri beton, köşede bir tuvalet kovası. 1,75 geniş, 2,5 metre uzun. Bir mağarada bulunduğumu düşündüm. (...) Duvarlara kanayan parmaklarla isimler, ceza yasalarından maddeler kazanmıştı. ‘Komünizm cennetinden sınır dışına kaçmak istediğim için beş yıl yedim’, ‘bu son durağım...’, ‘merhaba ölüm’ vs. Türk adlarına da rastladım. İstanbul, Avcılar, telefon no:... Aman Allah'ım dünyanın yarısı buradan geçmiş! Benden sonra geçecekler başka⁶³⁶

Anlaşıldığı üzere bu koğuşların aşırı derecede kötü olan fiziksel durumlarının; “delik”, “mağara”, “tabutluk” gibi tasvirlerle açıklanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Ayrıca atılan dayaklardan sonra çoğunlukla bu hücrelerin beton zeminlerine baygın bırakılan insanların kendi kanları ile isimlerini, yakınlarının adres ve telefonlarını hücre duvarlarına yazmaları her an öldürülebilecekleri kaygısıyla kendilerinden geriye bir iz, bir nişan, bir haber bırakmaya çalıştıklarını da göstermektedir. Ayrıca yazar, Faruk N.

⁶³⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.243 ve 325.

⁶³⁶ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.336-337 ve 353.

Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiiri ile karşılaştığı bu manzarayı karşılaştırarak, şiirde duvarlara kömürle yazıldığı belirtilen satırların aksine bu satırların karşısındaki duvarlara kazındığını, duvarlarda kanayan tırnak izlerinin görüldüğünü belirtmiştir.⁶³⁷

Koğuşların gayr-i sıhhî durumuna değinen Halil Uzunoğlu da, günde üç kere tuvalet ihtiyacı için koğuştan çıkarıldıklarını bunların dışında kendilerine izin verilmediği için koğuşlarda tuvalet ihtiyacını giderebilmek adına koğuşlara kovaların konduğunu belirtmiştir. Fakat kendisine 8 gün hücreden çıkmama ve tuvalete gitmeme cezası verildiği için ihtiyaç kovanını boşaltamamış, bir süre sonra bu pislikler taşmaya başlamış ve hücrenin içerisini de kirletmiştir.⁶³⁸ Ayrıca Embiya Çavuş, çıkarıldıkları tuvaletlerde varsa su içebildiklerini eğer yoksa suyu tuvalet ihtiyacı için kullandıkları hücre kovalarına almak zorunda kaldıklarından da bahsetmektedir.⁶³⁹ Görüldüğü üzere bu tuvalet uygulaması Türk mahkûmlar için ayrı bir eziyet ve aşağılama unsuru olarak kullanılmıştır. Zira 3-5 dakika için çıkarılan mahkûmların bu süre içerisinde hem ihtiyaçlarını gidermeleri, hem ihtiyaç kovalarını boşaltmaları hem de su ihtiyaçlarını karşılamaları gerekmektedir. Gardiyanların "Bırzay!" (Acele et) diyerek bağırmaları sebebiyle mahkûmlar daha girmeden tuvaletten çıkmak zorunda kalmışlardır.⁶⁴⁰ Acele etmeyenler ise iyice bir dayaktan geçirildikten sonra tuvaletlerde bulunan içi su dolu 500 litrelik varilin içine sokup çıkarıldıktan sonra yerde sürüklenerek hücrene geri götürülmüştür.⁶⁴¹ Bu varilin içindeki suda boğularak öldürülen bazı mahkûmların dayak sırasında etrafa sıçrayan kanları ise diğer mahkûmlara temizlettirilmiştir.⁶⁴²

Kış günü paltosuz, hırkasız, bir pantolon bir gömlek ev kıyafetleri ile tutuklanan mahkûmlardan olan İslâm B. Erdi ise, titrediği için dövülmekle tehdit edilmiş, ayrıca soğukların eksi yirmi derecelerde olduğu sırada atıldığı ve herhangi bir ısıtma aracı bulunmayan beton koğuşta kendisine

⁶³⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.356.

⁶³⁸ Uzunoğlu, *Ceddimin Menkibeleri*, s.178.

⁶³⁹ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.323.

⁶⁴⁰ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.227.

⁶⁴¹ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.354.

⁶⁴² Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.62.

sadece bir battaniye verilmiştir.⁶⁴³ Osman Gülmen de, 1954 yılında Pazarcık Cezaevinde iken atıldığı koğuşun penceresinin camsız olduğunu, fırtınalı karlı geçen bir gecenin sonunda kendisini karlar altında bulduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁴

Görüldüğü üzere cezaevlerine gönderilen Türkler, son derece sağlıksız koşullar altında, tuvalet ihtiyaçlarını dâhi rahatça karşılayamayacakları koğuşlarda, tek kişilik hücrelere 6-7 kişinin* sıkıştırılması sebebiyle birbirlerinin üzerinde istif hâlinde yatmak zorunda kalacak koşullar altında bulunmuşlardır.

Bunların yanı sıra kendilerine yiyecek olarak ise sadece bir parça bayat ekmek ve bulaşık suyuna benzettikleri bir çorba verilmiştir. Yemeklerin neden bulaşık suyu gibi olduklarını merak eden İsmet Topaloğlu, kendisine boş hücrelerin temizletildiği bir gün yemekleri getiren gardiyanın iki karavana yemekle doğruca tuvaletlere gittiğini, karavanalardan birinin tamamının diğerinin ise yarısının tuvaletlere boşaltıldıktan sonra içlerine su doldurulduğunu görünce bu merakını gidermiştir.⁶⁴⁵ Halil Uzunoğlu, “*ekmeğinizi alın!*” emrini duyup kapı açılınca yere bırakılmış ekmeği almış, ekmeği yerden kaldırmasıyla onlarca hamam böceğinin kaçışmaya başladığını görmüştür. İğrenerek bunun sebebini sorduğunda kendisine “*onlar mayadır, maya*” cevabı verilmiştir. Her ne kadar iğrense de açlıktan ölmek için ekmeği almıştır.⁶⁴⁶ İslam B. Erdi de, kendisine bu bir-iki dilim ekmeğin dışında 100 gr kâğıda sarılı tuzlu peynir verdiklerini, bu kâğıtları atmamaya soğuktan korunmak için bir kısmını elbisesinin içine doldurduğunu, kalanları ise hücrenin bir köşesinde yakarak parmak uçlarını ısıtmaya çalıştığını aktarmıştır.⁶⁴⁷ Mehmet Türker de kış günlerinde kendileri ekmeğin özellikle dondurularak verildiğini, bu sebeple ekmeği koltuk altlarında ısıtmaya çalıştıklarını, koparta bildikleri küçük parçaların içinden çeşitli böcek ve kurtçukların çıktığını, iğrenseler

⁶⁴³ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.61.

⁶⁴⁴ Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.103.

* Bu sayıların hatıralar içerisinde geçen en az sayılar olduğunu, bu sayıların kimi yerlerde 15-16 kişiye kadar çıkabildiğini belirtmeliyiz.

⁶⁴⁵ Topaloğlu, *Rodoplar'da*, s.345.

⁶⁴⁶ Uzunoğlu, *Ceddimin Menkabeleri*, s.201.

⁶⁴⁷ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.61.

de açlıkta oldukları için bu kurtlu ekmek parçalarını tükettiklerini belirtmiştir.⁶⁴⁸ Açlık çeken bu mahkûmların zaman zaman hücrenin tepesindeki camın önüne tüneyen ve karanlıkta içeri düşen güvercinleri yakalayıp parçaladıklarını belirten Ahmet Ş. Şerefli, gazete ateşinde pişirilmeye çalışılan bu etin pişmeyip sadece biraz ısındığını buna rağmen mahkûmların bu küçük et parçasını yemeye çalıştıklarını anlatmıştır.⁶⁴⁹

Görüldüğü üzere sağlıksız koşullarda açlık ve soğuk ile mücadele eden Bulgaristan Türkleri aynı zamanda çok çeşitli fiziksel şiddete de maruz kalmıştır. Örneğin Ahmet Durmuş tutuklandıktan sonra, Şerife Osman isimli bir kadın mahkûmun da bulunduğu bir oda içerisindeki ısıtma borularına elleri kelepçeli olarak bağlanmıştır. Borulardaki ısının yükselmesi ile “yanıyorum” diye feryat eden Ahmet Durmuş’a, bu kadın yardım etmeye çalışmışsa da bir şey yapamayacağını anlayarak odanın kapısını tekmelemeye başlamış, “gürültü” üzerine gelen görevli Ahmet Durmuş’un ağzına bir parça bez tıkayarak çekip gitmiştir. Yazar ise bu hâlde kaldığı birkaç saatin sonunda bayılmıştır.⁶⁵⁰ Yıllar sonra cezaevlerinde yaşadıklarını ise torununa şu cümleler ile anlatabilmiştir:

Çaresizlikten tırnaklarımı yedim. Cop darplarından derim döküldü. Tırnaklarımın altında iğneler batırdılar. Savcı sorgularında ifadelerim değiştirildi. Kaşlarım dâhi traş edildi. Islak minderde yatırıldım. Elektrikli sandalyelere oturanları gördüm. Tosçalılı Haroşo lâkaplı Mehmet arkadaşıma insanlığa yakışmayan, vicdansızca hareketlerin yapıldığına şahit oldum⁶⁵¹

Bunca işkenceye maruz kalan Ahmet Durmuş’un görüşünü belirttiği elektrikli sandalyeye oturtulan insanlardan ikisi ise Bulgaristan’daki ilk tüzüklü direniş örgütünün mensupları olmaları sebebiyle cezaevlerine atılan ve hatıralarını kaleme alan Embiya Çavuş ile Osman Gülmen’dir. Bu iki yazardan Embiya Çavuş maruz kaldığı işkencelerden şöyle bahsetmiştir:

Çok ağır bir şekilde dövüldükten sonra işkence aletleri ile dolu bir odaya götürülerek burada mengene gibi bir makineye bağlandığını ve

⁶⁴⁸ Türker, Belene Adası, s.13.

⁶⁴⁹ Şerefli, *Önce Düşünceler*, ss.128-129.

⁶⁵⁰ Durmuş, *Suçum Neydi*, s.58.

⁶⁵¹ Durmuş, *Suçum Neydi*, s.79.

vücudunun eklem yerlerinden ayrılacak kadar vücudunun gerili tutulduğunu anlatmıştır. Daha sonra ise “tırış edilsin” denilerek tahta bir sandalyeye oturtulmuş, yazar aylardan beri uzayan saçı sakalının kesileceğini sanırken, el, boyun ve kolları bağlanarak üzerinde gaz lambası gezdirilmeye başlanmıştır. Kafasındaki etler ve kıllar yakılmak sureti ile kendisine işkence edilen Embiya Çavuş günlerce yanan etlerinin kokusunu duyumsamış, cezaevinde herhangi bir tıbbî yardım verilmediği için yaralarının üzerine idrarını sürerek ve soğuk duvarlara sürünerek yaralarını tedavi etmeye çalışmıştır. Ayrıca yazar, kendisinin de maruz kaldığı elektrikli sandalye işkencesinde iki farklı uygulamanın bulunduğunu belirtmiştir. Şöyle ki; “Şok elektrik” uygulaması ile mahkûmlara verilen 6-7 saniyelik tek elektrik akımı ile öldürüldüğünü, buna mukabil belli seanslarla arka arakaya 5'er saniyelik elektriğin verildiği “ayarlı elektrik” uygulamasının yaşaması gereken mahkûmlara uygulandığını ve bu işkence sonrasında bu mahkûmların üzerine bir kova su atıldığını belirtmiştir. Ayrıca el ve ayak başparmaklarına bakır kabloların bağlanması ile verilen elektriğin insan vücudu üzerindeki etkisini şöyle tarif etmiştir:

Önce kalbine yüklenen bir ateş tokmağı gibi sarsıntı dayanılmayacak acılarla paralizler vücudunla beyninle solucanlar gibi kıvrım kıvrım olurken, vahşice çılgınlık attığın esnada paralizleşmiş beyninde kalp atışların tüp, tüüp tüüp deyip yavaşladıkça (...) vücut azaların birbirinden kopmuş, beynin şişkin, kalbin taşlaşmış vaziyette, vücudun cehennem acıları çeker.⁶⁵²

Embiya Çavuş gibi Osman Gülmen de maruz kaldığı bu işkenceyi eserlerinde anlatmaktadır. Özetleyecek olursak; bakır tellerin başparmaklarına bağlanmasından sonra Osman Gülmen'in bağlandığı makinenin yanındaki bir kol Bulgar görevli tarafından çalıştırılmaya başlanınca, Embiya Çavuş gibi, yazarın kalbi neredeyse duracak gibi olmuş ve feci bir şekilde sarsılmaya başlamıştır. Bu sırada bir başka görevli ise Osman Gülmen'in düşeyazdığı yerlere doğru bir bıçağı diklemesine koyarak “oyun” oynamaya başlamıştır. Fakat Osman Gülmen, bu anda bıçağın kendisini korkutmadığını, aksine çektiği ıstırapı sonlandırabilecek bir araç

⁶⁵² Çavuş, *Bulgaristan'da*, ss.63-66.

olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu işkencelerden sonra koğuşa döndüğünde diğer mahkûmların; bu iki isimle beraber aynı örgüt içinde bulunan Fikri Süleyman'ın da bileklerinden kablo ile bağlanarak tavana asıldığını, uzun süre bu şekilde asılı kaldığı için zedelenen elindeki parmaklarını hareket ettiremediğini, büyük ihtimalle sakat kalacağını konuştuklarını işitmiştir.⁶⁵³

İsmet Topaloğlu, kendisini koğuşa getiren gardiyanın yanlışlıkla kapıyı aralık bıraktığını, bir süre sonra koridordan inlemelerin geldiğini duyunca merakla kapıyı araladığını, koridorda iki gardiyanın bir mahkûmu bir yüksekliğe baş aşağı bağlayarak dövdüklerini görünce korku ile kapısını geri kapattığını anlatmıştır.⁶⁵⁴ Kendisi de daha koğuşa girer girmez “*Senin ananı... Pis Türk. (...) Seni burada adam yapacağım. Senin ananı, avradını... Pis Türk'ü*” denilerek tekme tokat dayak yediği için, kapıldığı korku duygusu ile kapıyı tekrar kendi üstüne kendisinin kapatarak görevliler karşısında bu olaya tanık olmamış gibi davranması oldukça normaldir.⁶⁵⁵ Nuri Turgut Adalı da bu cezaevlerinde ayaklarından tavana asılmış, ellerindeki sıkı kelepçelerle ceza hücrelerinde iki hafta boyunca kaldıktan sonra bilekleri kan ve irin içinde kalmış, elektrikli sandalyede işkence görmüştür.⁶⁵⁶ Ahmet Ş. Şerefli ise, bir gün tuvaletten dönerken baştan ayağa soyunması emredilerek hakaretler ve aşağılamalar arasında koğuşuna kadar çırılçıplak koşurulmuştur.⁶⁵⁷ Bütün hapishane hayatında tanık olduğu olayları, Ahmet Ş. Şerefli kısaca şöyle özetlemiştir:

Öyle günlerim oldu ki bu cehennemde kendini bir meşale gibi benzinle tutuşturarak yakanları gördüm, yatak çarşafıyla kendini demir parmaklıklara asanları gördüm; cam parçası veya konserve kutusu kapağıyla bilek damarlarını yırtarak intihar edenleri gördüm, 500 litrelik varilde boğulanları gördüm, kırbacın altında dayak atılırken kalbi çatlayarak ölenleri gördüm, kasap doktorların iğneyle öldürüldüklerini gördüm, av hayvanları gibi parçalananları gördüm. Bir sözle komünizmin vahşetini gördüm.⁶⁵⁸

⁶⁵³ Gülmen, *Bulgaristan Türkü'nün Anıları*, s.51-52.

⁶⁵⁴ Topaloğlu, *Rodoplar'da*, s.345.

⁶⁵⁵ Topaloğlu, *Rodoplar'da*, s.271.

⁶⁵⁶ Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.23.

⁶⁵⁷ Şerefli, *Türk Doğduk*, s.348.

⁶⁵⁸ Şerefli, *Önce Düşünceler*, s.279.

Bunca işkenceye maruz kalan Bulgaristan Türklerinden, yürütülen sorgulamaları sırasında ayrıca “işledikleri” bütün suçları itiraf ettikleri bir dilekçeyi yazıp imzalamaları için zorlanmışlardır. Ne suç ile suçlandıkları açıkça söylenmemiş, “yaptıklarını sen bilirsin” denilerek boş kâğıtları doldurmaları istenmiştir. Türk ve Müslüman kimliklerini korumak, kendilerine dayatılan Bulgar-Slav isimlerini kabul etmemekten başka herhangi bir suç işlemeyen Türklere “Pey! Pey!” (şarkı söyle, öt) lafzını sürekli tekrar edilmiştir. “Suçlarını” itiraf etmeleri için dayak ve sopalarla “ikna” edilmeye çalışılmışlar, bunca sopaya dayanamayan suçsuz Türkler bir süre sonra kendiliğinden “ne istiyorsunuz, söyleyin de yazayım” diyecek hâle gelmişlerdir.⁶⁵⁹ Yine de çeşitli işkencelerle bu “suçları” kendilerinin “itiraf” etmeleri sağlanmıştır. Örneğin İsmet Topaloğlu; sorguya alındığında kendisinden doğruca her şeyi anlatmasının istendiğini aktarmıştır. Neyi anlatması gerektiğini bilmediği ve anlatacak bir şeyi olmadığı için “*Senin ananı... Pis Türk! Sana anlat dedimse anlatacaksın*” denilerek copla dövülmeye başlanmıştır.⁶⁶⁰ Mehmet Türker de tutuklandığı sırada üç-dört görevli tarafından cop ve sopalarla dövüldükten sonra bu belgeleri imzalaması istenmiş, imzalamamakta direnince bir silahın dipçığı ile kafasına vurulmak suretiyle yere yıkılmıştır. Devam eden işkence ve tehditlere dayanamayarak bu belgeleri imzalamak zorunda kalmıştır.⁶⁶¹ Ahmet Durmuş ise maruz kaldığı işkencelere daha fazla dayanamayarak şu sözleri dile getirmiştir:

Bu anlatacaklarımı Kırcaali ve dört ay önce Eğridere (Ardino) emniyetlerinde de söyledim. Üçüncü kez sizlere de rica ediyorum. Hayatımı gönüllü terk ettiğim tutanağı verin imzalayayım. Sonra bana gerekli işneyi yapın canımdan olayım. Cesedimi de kızım Miroslava Avramova’ya verin. Nasıl olsa ailem benimle ilgili bir şey bilmiyor. Başka bir diyeceğim yok.⁶⁶²

Görüldüğü üzere anlatacak bir şeyi olmadığı hâlde işkenceye tabi tutulan Türklerin içinde buldukları insanlık dışı durumdan kurtulabilmek adına her türlü suçlamayı kabul ederek canlarını teslim etmeye razı bir hâle

⁶⁵⁹ Osman Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.244.

⁶⁶⁰ Topaloğlu, *Rodoplar’da*, s.273.

⁶⁶¹ Türker, *Belene Adası*, s.12.

⁶⁶² Durmuş, *Suçum Neydi*, s.61.

getirilmeleri, bu işkencelerin boyutunu anlayabilmemiz için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda hapisanede bir gardiyanın kendisine üzerinde “*Az vsičko znam!*” (Ben her şeyi biliyorum) yazılı bir sopa gösterdiğini aktaran Ahmet Ş. Şerefli de, Türk mahkûmlar ne yaptıklarını bilmeseler bile her şeyi bilen bu sopa yardımı ile kendilerine bunların hatırlatıldığını dile getirmiştir.⁶⁶³

Öyle ki, bu hatırlatmalar sonucunda tüm Bulgaristan topraklarında bahsi geçen dilekçeleri yazıp imzalamayan, Nuri Turgut Adalı gibi münferit bir-iki örnek dışında, herhangi bir mahkûmun kalmamasının uygulanan şiddetin gücünü gözler önüne sermekte olduğunu söyleyebiliriz.

Hapishanelerde yaşanan bu vahşet ve zulüm örnekleri Belene gibi ceza kamplarında çok daha ağır bir şekilde uygulanmıştır. Siyasî suçlu olarak bu gibi toplama kamplarına gönderilen Türk aydınları, yazar ve çizerlerinin anılarından hareket ederek özetle “Zulmün Ateş Çemberi” veya “Kızıl Cehennem” dedikleri Belene kampının tasvirini yapmaya çalışacağız.

Tuna nehrinin üzerinde bulunan Persin/Belene adasının üzerine kurulan toplama kampına komünizm karşıtı bütün insanlar toplanmış ve burada sessizce ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan komünist karşıtı Bulgarlar ve Türkler arasında herhangi bir ayırım gözetilmeden birlikte aynı ağır şartlar altında yaşamışlar, işkencelere tabi tutulmuşlar ve öldürülmüşlerdir. Buraya yok edilmek için gönderilen Bulgarların genellikle eski yönetim idarecileri ve askerleri olduğunu, anti-komünist harekete katılan hemen her Bulgar’ın buraya gönderildiğinden daha önceki bölümlerde bahsetmiştik. Komünizmin ilk yıllarında bu ceza kampındaki çoğunlukla Bulgarlar bulunmakla beraber ilerleyen zaman ve uygulanan asimilasyon programları ile birlikte Türk mahkûmların sayısında büyük bir artış olmuştur. Özellikle Bulgaristan Türklerine önderlik eden, millî kimlik dil ve kültürlerinin farkında olarak Türkleri bilgilendirmeye çalışmaları sebebiyle buraya siyasî suçlu olarak itham edilen Türk aydınlarının da yok edilmek için buraya gönderildiğini söylemiştik.

⁶⁶³ Şerefli, *Giderayak*, s.91.

Bu kısa hatırlatmalardan sonra etrafında beş adet güvenlik önlemi bulunan Belene'nin yukarıda kısaca bahsettiğimiz insanları içeride tutmak için kullandığı bu önlemlere bakacak olursak şunları söyleyebiliriz:

1. Güvenlik Önlemi: kampların etrafındaki tel örgülerden oluşmaktadır. Bu tel örgülere elektrik verildiği söylenmekle beraber hiçbir mahkûm bu tellere yaklaşmadığı için bu söylentiye doğrulama imkânları olmamıştır.
2. Güvenlik Önlemi: kampların etrafını çeviren gözetleme kuleleri ve kulelerde elleri otomatik silahlı milislerden oluşmaktadır.
3. Güvenlik Önlemi: Kampların içerisi, bir insanın geçemeyeceği kadar geniş ve derin içi su dolu hendekler ile doldurulmuştur.
4. Güvenlik Önlemi: Bu grupta değerlendirilen güvenlik önlemlerini adanın kendi coğrafi özellikleri oluşturmaktadır. Zaman zaman Tuna'nın taşması ile ada su altında kalır, bu suların çekilmesinin ardından ise büyük bataklıklar meydana gelir ki bu durum doğal bir engel oluşturmuştur.
5. Güvenlik Önlemi: sahildeki askerî koruma birlikleri ve bu birliklerin motorlu devriye kayıklarının yanı sıra Belene köyü dâhil olmak üzere sahile yakın köylerdeki Bulgarların ellerine silahlar verilerek devriye atmaları bu güvenlik grubunu oluşturmaktadır.⁶⁶⁴

Yukarıdaki güvenlik önlemlerinden de anlaşılacağı üzere buraya mahkûm olarak gönderilen insanların siyasî suçlulardan çok uluslararası faaliyet gösteren kanlı bir terör örgütünün üyeleri gibi muamele gördükleri anlaşılmaktadır. Zaten Bulgar güvenlik güçlerinin Belene kasabası ve çevre köylerdeki Bulgar halkına bu adada tutuklu bulunan insanlar ile ilgili verdikleri şu bilgiler bizim bu düşüncemizi teyit etmektedir; *“Sakin onlarla herhangi bir ilişkiye girmeyin. Zira canınızdan olursunuz. Onlar erkekleri, çocukları öldürüyor, kadınların, kızların ırzına tecavüz ediyorlar!..”*⁶⁶⁵ Görüldüğü üzere Bulgar halkına bu Türk mahkûmlar katil ve tecavüzcü olarak tanıtılarak Bulgar halkı arasında bu insanlara karşı korku ve nefret

⁶⁶⁴ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.475-476; Çavuş, *Bulgaristan'da*, ss.178-179.

⁶⁶⁵ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.80-81.

duygularının yayılmasını sağladıkları böylece bu insanlara yardımcı olmaya çalışacak Bulgarların fikirlerinin değiştirilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz.

Belene'nin fiziksel koşullarını aktaran Osman Kılıç, burada tutuldukları barakaların duvarlarının kara çamurla sıvalı olduğunu, çatısının ise söğüt dalları üzerine örtülen topraktan ibaret olduğunu, bir yağmur yağdığı zaman bu yağmurun barakların içinde de yağdığını hatta yağmur dindikten günler sonra bile tavandan suların aktığını belirtmiştir.⁶⁶⁶ İslâm B. Erdi ise, burada kendilerine koğuş başına bir iki ekmek verildiğini bu sebeple ekmeklerin koğuşta bulunan insan sayısına göre yer yer 4-5 kişi yer yer daha fazla insan arasında paylaşıldığını dile getirmiştir. Hatta mahkûmları aşağılamak isteyen görevlilerin ekmekleri tuvaletlere bıraktıklarını, açlıkla mücadele eden insanların karşılaştıkları bu saygısızlığa rağmen ekmekleri almak mecburiyetinde kaldıklarını belirtmiştir.⁶⁶⁷ Hapishanelerde olduğu gibi Belene'de de insanlara açlıkla işkence edilmiştir. Bu açlık öyle bir hâl almıştır ki Nuri T. Adalı, hayvan pisliklerinin domuz yağı ile kavru olarak yendiğini, ot ve yaprakların yenmeye çalışıldığını; yılan gibi hayvanların yakalanarak yendiğini, insanların kampın çöplüklerinde soğan kabuğu topladıklarını görmüştür.⁶⁶⁸ Embiya Çavuş ise bizzat kendisi; ot, yaprak filizi, yılan, solucan, kertenkele ve su kaplumbağası gibi adada bulabildiği ot veya yakalayabildiği çeşitli hayvanlar ile açlığını dindirmeye çalışmıştır. Ayrıca bir şeyler yediği görülen mahkûmların milisler tarafından vurularak öldürüldüğünü de aktararak bu işin gizli yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁶⁹

Kampta yeni gelenlere yer açılması, milislerin puan toplayarak başka bir yere tayinlerini alabilmeleri gibi çeşitli sebeplerle mahkûmlar öldürülmeye başlanmıştır. Örneğin, kamp içerisinde çalıştırıldıkları işlere gidip gelirken kullandıkları yolun kenarında çıkan mantarlara uzanan bir mahkûm oracıkta kurşunlanmıştır. Rahatsızlandığı için çalı demetlerinin arasında dinlenen bir başka mahkûm da kaçmaya teşebbüs etti denilerek olduğu yerde kurşunlanmıştır. Milisler, iki mahkûmdan su içine “düşen”

⁶⁶⁶ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.479.

⁶⁶⁷ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.80.

⁶⁶⁸ Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.23.

⁶⁶⁹ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.186.

kazma ve kürekleri gidip getirmelerini istemiş, bu oyuna inanan mahkûmlar suya girdiklerinde ise yine kaçmaya çalıştı denilerek kurşunlanmışlardır. Aynı oyun ile çalışmakta olan iki genci milisler yanlarına çağırırken bir yandan ormanın iç kesimlerine doğru yürümeye başlamışlar, emri uygulamayı kararlaştıran gençlerde bu milisleri takip ederek ormana girmişlerdir. Birkaç dakika sonra sadece iki el silah sesi duyulmuş, ormana giren gençler bir daha ormandan çıkamamışlardır.⁶⁷⁰ Ayrıca Osman Kılıç, kampın çöplüklerini eşelerlerken eskiden kampta kalanlara ait isim listeleri bulduklarını, bu listelerde birçok Türk kadınının da isimlerinin olduğunu gördüklerini belirtmiştir. Yaptığı soruşturmalar sonucunda kampta bulunan bu kadınların her gece komünist Bulgar görevlileri eğlendirmek için baraklarından alındıklarını, birçok genç kız ve kadının Belene ormanlarında taciz ve tecavüze uğradığını öğrendiğini aktarmıştır.⁶⁷¹

Açlık, çıplaklık, dayak ve işkencelerin yanı sıra kurşunlanarak öldürülen bu insanların sağda solda bırakılan cesetleri daha sonra bataklıklara atılmaya başlanmıştır. Burada lağım fareleri, böcekler ve çeşitli hayvanlar tarafından parçalanarak yok edilen cesetlerden geriye kemikler kaldığı için, bu sefer arkada iz kalmaması amacıyla cesetler, üzerlerine bağlanan ağırlıklarla Tuna'ya atılmaya başlamıştır. Bu defa ağırlıktan kurtulan cesetlerin sahillere vurması sebebiyle Eşek adasında "Magarets" isimli bir domuz çiftliği açılmış, ölen ve öldürülenler buraya domuz yemi olması için gönderilmeye başlanmıştır. Bu sebeple mahkûmlar arkadaşlarının domuz yemi olarak kullanılmaması için onların cesetlerini içinde yattıkları hücrelerin zeminine veya çalıştıkları toprak setlerin içine gizlice gömmeye başlamışlardır.⁶⁷² Nuri T. Adalı da Belene'ye götürülürken bindikleri geminin sandıklarla dolu olduğunu, üzerinde oturduğu sandıklardan korkunç kokuların geldiğini aktarmış, kokunun sebebini öğrenmek için sandıklardan birini araladığında ise oturur vaziyette birbirine dayanmış iki genç cesedi ile yüz yüze gelmiştir. General İvan Vilkov'un tutuklu yaveri Stilân Toşev'e gördüğü manzarayı anlatınca S. Toşev

⁶⁷⁰ Türker, *Belene Adası*, ss.18-19; Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.228; Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.538.

⁶⁷¹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.562.

⁶⁷² Çavuş, *Bulgaristan'da*, ss.178-179.

kendisine; Bulgaristan'ın çeşitli hapishanelerinde ölen insanların adadaki domuzlara yedirildiğini söylemiştir.⁶⁷³

Görüldüğü üzere mahkûmların yaşarken maruz kaldıkları şiddet ve aşağılama unsurlarından öldükten sonra bile kurtulamadıkları, bataklıklara atılarak çürümeleri izlenen, domuz yemi yapılan ölülerinin dâhi saygısızlık edilerek kirletildiğini ve aşağılanmaya devam edildiğini söyleyebiliriz.

Yukarıdaki vahşet dolu örneklerin dışında Bulgaristan'daki hapishane ve ceza kampları ile değinmemiz gereken bir diğer konu ise Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları bunca zalimliğe rağmen bu yerleri bir Türklük ve Müslümanlık üniversitesi gibi gördüklerini belirtmeliyiz. Bu algının oluşmasında ise hiç kuşkusuz içeri atılan Nuri Turgut Adalı, Osman Kılıç, Ömer Osman Erendoruk, Ahmet Şerif Şerefli gibi milliyetçi şair, yazar ve öğretmenlerin rolü oldukça büyüktür. Kendi millî kimliğini, dilini ve mensup olduğu dinî pekiyi öğrenemeyen bazı Türkler beraber tutuklu buldukları öğretmen ve din adamlarından Türk tarihi, Türk dili gibi kültürel konuları, dua ve namaz gibi pratik dinî bilgileri edinmeye başlamışlardır. Bulgarlığı kabul ederek eritilmek istenen, bu sebeple hapishanelerde açlık ve vahşiyane uygulamalara maruz bırakılan kimliğini pek bilmeyen bu Türkler, Türk aydınları ile bir arada buldukları için bu yerlerden daha bir Türk olarak çıkmışlar ve kimlik savaşında Bulgaristan Türklerinin yanında yer almışlardır. Bu cezaevi koşulları altında Nuri T. Adalı ve Ömer O. Erendoruk gibi şairler şiirlerini akıllarına yazarken, Embiya Çavuş saçını yolarak elde ettiği kıllardan yaptığı bir fırça ve soba bacasındaki kurumdan elde ettiği boya ile resimlerini yapmıştır. Birçok Türk diğerlerinden İngilizce, Fransızca, Rusça ve Almanca gibi yabancı dilleri öğrenmeye başlamıştır. Ayrıca Türkler hücrelerine gizlice soktukları küçük kesici aletler ile yonttukları ağaçlardan kalemler, mücevher kutuları, pipolar, gerdanlık ve tespihler gibi çeşit çeşit hediyelik eşyalar yapmaya başlamışlardır. Dolayısıyla şu hâliyle hapishane ve ceza kamplarının Türklerin elinde birer kültür yuvası gibi kullanılmaya başladığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Özellikle yapılan bu süs eşyaları o kadar incelikli işlenmiş ve süslenmiştir ki, Bulgar görevliler bunların metal parçalar

⁶⁷³ Türker, *Gölgedeki Kahraman*, ss.36-37.

kullanılmadan elle yapılmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla Türklerin hücrelerine gizlice torna makinesi bile sokmuş olabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu düşünceler ile hücrelerde aramalar yapmışlarsa da böyle bir alet bulamamışlardır.⁶⁷⁴

Genel olarak toparlayacak olursak; dinî ve kültürel yasaklara karşı geldikleri ve Türkçülük yaptıkları için siyasî suçlu olarak hapisanelere ve ceza kamplarına gönderilen Bulgar toplumuna katil ve tecavüzcü olarak lanse edilen milliyetçi aydın Türklerin, aşırı sağlıksız ve küçük hücrelere tika basa doldurulduklarını, kendilerine çok az miktarlarda yine sağlıksız yiyeceklerin verildiğini söyleyebiliriz. Böylece açlıkla karşı karşıya kalan Türkler hapisane ve kamp koşullarında, tabiri caizse, dışlerinin kesebileceği hemen her şeyi yemek zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu yerlerde sık sık dövülmüş ve aşağılanmış oldukları; bileklerinden tavana veya ısı borularına asılmak, yüzlerinde yanan gaz lambaları gezdirilmek, elektrikli sandalyelere oturtulmak suretiyle birçok işkencelere maruz kalmışlar, dövülerek veya vurularak öldürülmüşleri de görülmektedir. Özellikle öldürülen insanların bataklıklara, nehirlere atılan cenazelerinin ayrıca domuz çiftliklerinde domuz yemi olarak kullanılması; burada yetiştirilen domuzların, haberli ya da habersiz, Bulgar milletinin sofralarında yer alması, bizce, bunca zalimliğin arasında ayrı bir zulüm, insanlık dramı ve vahşettir. Ayrıca Embiya Çavuş'un Belene'deki yaşam koşullarını görselleştirerek yansıttığı tablolarına bir göz atılmasının, yukarıda bahsettiğimiz şiddet unsurlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayabileceğini düşünmekteyiz.

3.9.2. Kültürel Baskı ve Yıkımlar

Çalışmamamız içerisinde birçok başlık altında Bulgaristan Türklerine uygulanan kültürel baskılardan ve yok edilen Türk-İslâm eserlerinden çeşitli sebeplerle bahsetmiştik. Bu başlık altında ise birkaç örnek ile bu baskı ve yıkımları detaylandırmak ve daha önce bahsetme fırsatı bulamadığımız diğer bazı örneklerle değinmek istiyoruz.

⁶⁷⁴ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.106-107

Komünist yönetimin ilk yıllarında mümkün kıldığı kültürel atılımlar çerçevesinde çeşitli Türk tiyatro grupları ve toplulukları meydana gelmiştir. Türk gençlerinin girişimleri ile bu tiyatro grupları köy köy dolaşarak eserlerini Türk halkı ile buluşturmışlardır. Ayrıca Razgrad, Şumnu, Kırcaali gibi şehirlerde büyük tiyatro oluşumları vücuda getirmişlerdir. Türk tiyatroları dram ve piyesler üzerine yoğunlaşan Bulgar tiyatrolarının aksine çoğunlukla birer perdelik kısa oyunlar ile aynı şekilde sergiledikleri komedilere yönelmişlerdir. Aynı zamanda sahnede Türklerin yerel ve millî türkülerini seslendirmiş, halk oyunlarını da sergilemişlerdir. Bu tiyatrolar “Türk Estrat* Tiyatroları” olarak adlandırılmışlardır.⁶⁷⁵ Türklere yönelik kültürel baskı ve yasaklar Türk tiyatrolarını da etkilemiş, birçok tiyatro grubu dağılmak zorunda kalmıştır. Özellikle Türkçe konuşmanın, Türkçe türkü dinlemenin, Türkçe eğlenmenin yasaklandığı dönemlerde bu tiyatrolar hemen hemen ortadan kalkmışlardır dersek, zannederiz ki yanlış olmayacaktır.

Türk tiyatroları gibi Türkçe veya Arap harfli bütün eserler de bu süreçte toplanmış, yakılmak suretiyle yok edilmiştir.⁶⁷⁶ Burada önemli olan nokta yıllar boyunca Bulgaristan Türklerini komünistleştirmek için devlet matbaasında Türkçe kitap yayınları yapan komünist Bulgarların, toplayıp yaktıkları kitaplar arasında komünizm yanlısı, komünizmi öven eserleri diğerlerinden ayırmamalarıdır. Öyle ki, Türkçe ise hepsi yok edilmelidir zihniyetini sergilemeleridir. Böylece yok edilen milliyetçi eserler ile komünist ruhta dâhi olsa Bulgaristan Türk edebiyatının ortaya koyduğu yüzlerce Türkçe eser ortadan kaldırılmış, geriye komünizmi göklere çıkaran Bulgarca eserlerin kalmasına müsaade edilmiştir.⁶⁷⁷

Edebiyat ve sanat hayatlarına vurulan darbeler aynı şekilde Türk mimarî eserlerine de vurularak Bulgaristan Türklerinin ortaya koydukları 500 yıllık kültürel zenginlik birkaç sene içerisinde yok edilmiştir. Balkanlar’daki ilk Türk eserlerinden birisi olan Mehmet Ali Paşa kalesinden geriye kalan çeşmenin kitabesinin değiştirilerek yerine bu yapının bir Bulgar

* Estrat Tiyatro: Dans ve şarkı gibi sahne sanatlarını birleştiren tiyatrolar.

⁶⁷⁵ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.237.

⁶⁷⁶ Durmuş, *Suçum Neydi*, s.67.

⁶⁷⁷ Topaloğlu, *Rodoplar’da*, s.163; Erendoruk, *Bizim Eller*, s.137.

eseri olduğunu belirten sahte kitabe ile karşılaşan Embiya Çavuş, Bulgarların kültürel yıkımları ile ilgili olarak ayrıca şu cümleleri kurmaktadır:

1944'te, Şumnu'da 43 camii vardı. Mescitleri ve tarihi binalarının hesabı olmayan bu tarih dolu şehir Bulgaristan'ın İstanbul'uydu. 1989'da yapılan asimilasyon sonunda, ayakta bir tek Tombul Cami kaldı. O da Birleşmiş Milletler koruma altına aldığı için kaldı.⁶⁷⁸

Kültürel değeri ile İstanbul'a benzetilen Şumnu'daki zengin mimarî varlıktan geriye sadece bir eserin kaldığını, eğer Birleşmiş Milletler korumasında olmasa, onunda çoktan ortadan kaldıracağını vurgulayan Embiya Çavuş'un görüşünü aynı şekilde destekleyen yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin Osman Kılıç; Silistre'de Bayraklı Camii'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgarlar tarafından yıktırıldığını, Ahmet Ş. Şerefli ise Razgrat yakınlarındaki 400 yıllık kurnalı, tuğralı, kitabeli Arnavutköy (Poroişte) çeşmesinin 1968 yılında aşırı milliyetçi Bulgarlar tarafından yıkıldığını, yine 400 yıllık, İbrahim Paşa Cami'sinin kapatılarak un deposuna dönüştürüldüğünü belirtmiştir.⁶⁷⁹ Ahmet Durmuş da 1943 yılında Koşukavak'ta Oluklu Cami'ne askerlerin el koyduğunu ve burayı askeri eşya ve hayvan koşumları ile doldurduklarını yazmaktadır.⁶⁸⁰

Türklerin 1960'larda İslimye'de üç cami ve "Birlik" isimli büyük bir kütüphaneleri olduğunu belirten İslâm B. Erdi ise yıktırılan camiler ve kütüphanenin yerine moda evlerinin, sergi salonlarının, tiyatro ve ticaret binalarının inşa edildiğini aktarmaktadır. Ayrıca yazar Vayıslar (Orlovo) köyü halkının, yeni camilerin yapılmasına izin vermediği gibi eski camilerin bakımlarının da yapılmasını engelleyen yöneticilerden yıllarca süren girişimleri ile 1983 yılında eski camilerini onarabilmek için izin alabildiklerini de anlatmaktadır. Bu fırsattan yararlanarak çoklu çocuk cami inşaatında çalışan Türkler, insanüstü bir çalışma ve gayret ile eski camiyi yıkıp bir gün ve gece içerisinde yenisini dikmeye muvaffak olmuşlardır. Ayrıca yazar, bu olayın duyulması üzerine yönetimin köye camiyi yıkmak için yıkım ekipleri gönderdiklerini fakat camiyi doldurarak "Yıkabilirsiniz,

⁶⁷⁸ Çavuş, *Bulgaristan'da*, s.17-18 ve 362.

⁶⁷⁹ Kılıç, Kader Kurbanı, s.68; Şerefli, *Giderayak*, s.287.

⁶⁸⁰ Durmuş, *Suçum Neydi*, s.17.

böyle yıkın! Bizi de caminin harabeleri altına gömün!..” diyen Türklerin direnişini kıramadıklarını ve gelen emir üzerine yıkım ekibinin geri döndüğünü de anlatmıştır.⁶⁸¹

Cami, çeşme, kale, han vs. gibi mimarî eserlerin yanın da Türk mezarları ve mezarlıkları dâhi tahrip edilmiştir. 1933 yılında “vatani savunma” (Rodna Zaştita) örgütüne mensup Bulgarlar iki yüz kişilik bir grup ile Razgrad Türk mezarlığına saldırmışlar, mezar taşlarını kırmış ve gömülü cesetleri dışarı çıkararak sağa sola atmışlardır.⁶⁸² Mezarlıklardan çıkardıkları cenazeleri benzin döküp yaktıklarını belirten Ömer O. Erendoruk, Türk makamlarının bu vahşeti protesto etmek ve bir insanlık dersi vermek için İstanbul’daki Bulgar mezarlığına çiçekler bıraktıklarını, büyük bir kültür ve ahlaki değer sistemine sahip Türk milletine mensup insanlar olarak davranılması gerektiği gibi davrandıklarını da dile getirmektedir.⁶⁸³ Yazar, 1970’li 1980’li yıllardan itibaren üzerinde Türkçe yazı bulunan mezar taşlarının Bulgarlar tarafından ayrıca kırıldığını, kırılmadan kalan az sayıdaki taşların ise üzerindeki yazı ve şiirlerin tamamının kazınarak yok edildiğinden de bahsetmiştir.⁶⁸⁴

Ayrıca Türk büyüklerine ait türbe ve mezarlıklar da bu yerlerde tarihî Bulgar hanlarının, Bulgar büyüklerinin yattığı iddiaları ile açılarak tahrip edilmiştir. Örneğin Demir Baba Türbesi, Bulgar hanlarından Asparuh Han veya Han Omurtag’ın mezarının burada olabileceği iddiası ile açılmış ve çıkarılan kemikler incelenmiştir. Böyle bir şey olmadığı ortaya çıkınca Razgrad İslâm Cemaati’nin açtığı dava Türklerin lehine sonuçlanmış ve kemikler geri iade edilmiştir.⁶⁸⁵

Türk eserlerinin yanı sıra Bulgaristan’ın yerel tarihî eserlerinin Komünist Partisi’nin üst düzey yöneticileri tarafından nasıl ele geçirildiklerine seramik fabrikasında çalışırken şahit olan Embiya Çavuş bu durumu şöyle anlatmaktadır:

(...) bir gün fabrikaya Bulgaristan Komünist partisi sekreteri Todor Jivkov geldi. Bulgaristan’ın Kültür Bakanı olan kızı Lüdmila Jifkov ile

⁶⁸¹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.30.

⁶⁸² Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s17; Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.91.

⁶⁸³ Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, s.171.

⁶⁸⁴ Erendoruk, *Bizim Eller*, s.120.

⁶⁸⁵ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.33; Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.133.

müdür Kırmazov beni çağırdı, yanlarına gittim. (...) Kültür Bakanı Ludmilla Jifkova (...) Senin  lkemizdeki en iyi porselen dekoratörü olduğunu söylediler. Onun için Şu model ve dekorlara benzer bir takımım var aynısını yapabilir misin? Dedi. L dmila Jivkov, müzeden ele geçirdiği antik  ağ dönemi seramik koleksiyonun sahtesini yapmamı istiyordu. İsteksiz yapmak zorundaydım. (...) Birkaç gün sonra 62 parçalık Trak uygarlığı dönemine ait bir seramik takımı geldi. (...) 1974 yılında, hazır olduktan sonra, Kırmazov tarafından götürüldüler.⁶⁸⁶

Görüldüğü  zere Bulgaristan'ın yerel tarihî zenginliği BKP'nin üst düzey yöneticilerinin zevki için kolaylıkla harcanabilmiŐtir. Lakin bu eserlerin sahtesi olsa dâhi bir  rneği geride kalabilmiŐtir. Oysa Türk eserleri neredeyse son parçasına kadar tahrip edilip ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Genel olarak baktığımızda Osmanlı Devleti'nden Bulgaristan'a miras kalan yüzlerce cami, türbe,  eŐme vb. Türk eserleri ile bu yerlerin bir zamanlar Türk toprağı olduğunun en büyük nişanı olan Türk mezarlıklarının ortadan kaldırılması ile Bulgaristan'daki Türk hatırası barındıran her Şeyin yok edildiğini söyleyebiliriz. Yok edilmeden kalabilen birkaç eserin ise ya çeşitli Şekillerde tahrip edilmiş olduğunu veya sahte belgelerle Bulgar eserleri olarak gösterildiğini de söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlam da Bulgaristan Türklerine karşı uygulanan politikalar ile yok edilen kültürel eserler arasında bir bağlantı kurmamız mümkündür. Şöyle ki; Osmanlı hatıralarını yaŐatan, gelenek göreneklerine, dil ve dinine bağlı milliyetçi Bulgaristan Türkleri de bu eserler gibi ortadan kaldırılmış, geriye kalanlar eritme ve Şiddet unsurları ile kültürel ve dinî tahribe uđratılmıŐ ve sahte isimlerle Bulgar "eseri" gibi yaşamaya zorlanmışlardır. Sonuç olarak Bulgaristan'daki Türk eserleri ile Bulgaristan Türklerinin müŐterek bir kaderi paylaştıklarını söylememiz mümkündür.

3.9.3. Psikolojik Baskı ve İnsan  Yıkımlar (İntihar Olayları)

Bulgaristan Türklerini yıldırma politikaları çerçevesinde psikolojik çökertme hareketleri de diğer fiziksel işkence unsurları gibi oldukça etkin

⁶⁸⁶  avuş, *Bulgaristan'da*, s.357.

kullanılmıştır. Özellikle fiziken çökerttikleri fakat ruhsal anlamda metanetini koruyan, fiziksel şiddetin, tehdit ve korkutmaların artık bir işe yaramadığı Türkler üzerinde onların bu sağlam direncini kırmak için çeşitli psikolojik yöntemler uygulanmaya başlamıştır.

Tutuklu buldukları hücrenin kapısında gardiyanların bir şeyler yaptıklarını duyan İslâm B. Erdi, kapının akşam yemeği için açılmasıyla demir kapının kasasına ayrıca bir çelik kapı monte ettiklerini görmüştür. Böylece hiçbir suçu olmadığı hâlde cezaevinde bulunan Türklerin kendilerini dünyanın en kötü, tehlikeli, acımasız ve vahşi insanları gibi görmelerini sağlamayı amaçlamışlardır.⁶⁸⁷ Ahmet Durmuş da tutuklandığı zaman aylarca başına ne geldiğini öğrenmeye çalışan hamile kızı karakol karakol gezmiş fakat kendisine bir bilgi verilmediği gibi Koşukavak Emniyeti'nde müdür yardımcısı Stoyan Pavlov'a babasını sorduğu zaman ses kaydı alınmıştır. Kızının; “*Babamı neden tutukladınız? Babamı Koşukavak'ta Bulgarlar da Türkler de çok seviyordu. O öğretmen, ben babamı arıyorum. Onun nerde olduğunu bana söyler misiniz?*”⁶⁸⁸ sözleri kayıt altına alınmış ve Ahmet Durmuş'a iki ay boyunca her gün dinletilerek işkence edilmiştir. Benzer bir kaset uygulamasına Ömer O. Erendoruk da maruz kalmıştır. Kendisine; tekme, tokat ve sopa ile dövülen bir kadının ağlayış ve çığlıklarının dinletildiğini, bu vahşete sonradan çocuk seslerinin de dâhil olduğunu belirten yazar bu esnada başka bir erkek sesinin de Bulgarca olarak “*Söyleyeceksin, söyleyeceksin! Anandan emdiğin sütü bile söyleyeceksin!...*” dediğini aktarmıştır.⁶⁸⁹ Görüldüğü üzere, görevlilere yalvaran aile bireylerinin kayıt altına alınan seslerinin yanı sıra günlerce süren bağırış, çağırış ve dayak sesleri altında Türklerin açıkça psikolojik şiddete maruz bırakıldıkları görülmektedir.

Tutuklu bulunduğu sırada, bir binbaşının Türk mahkûmları toplayarak onlara ailelerinden “gelen” mektupları okuduğunu aktaran İslâm B. Erdi, binbaşının örnek olarak şu mektubu okuduğunu yazmaktadır:

Sevgili kocacığım, oralarda sürünmene hiç gerek yok. Üstelik olan burada bize oluyor. Çocukları babasız büyütme zor mu zor. Ben sordum,

⁶⁸⁷ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.88.

⁶⁸⁸ Durmuş, *Suçum Neydi*, ss.59-60.

⁶⁸⁹ Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, s.76.

soruşturdum. Biz gerçekten Bulgar-Slav kökenliymişiz. Ama bilmeyerekten yıllar boyu Türk bilinciyle yaşamışız. Amirlerin ne emrederlerse onu yap. Eve, aramıza dön!..⁶⁹⁰

Fakat Türk mahkûmlar, bir Türk kadının böyle bir mektup yazmayacağını bildikleri için kendilerine okunan mektupların sahte olduğunu ve bu mektupların psikolojik olarak dirençlerini zayıflatmak, kırmak için ailelerinden gelmiş gibi gösterildiğini anlamışlardır.

Bulgar görevlilerin Türk mahkûmları korkutmak için uyguladığı bir başka yöntem de aşırı dövülmekten sorgudan ölü misali çıkan mahkûmları psikolojik olarak yıpratmak istedikleri kişilerin yanına atmalarıdır. Böyle bir manzara ile karşılaşan Osman Kılıç, sorgudan sonra yanına atılan bir Türk mahkûmun yerde inleyerek yattığını görmüş, iniltisi kesilince ise öldüğünü zannetmişse de mahkûm bir süre sonra tekrar inlemeye başlamıştır. Osman Kılıç, bu hâli gördüğünde ürperdiğini ve kendisinin de bu hâle getirilebileceğini düşünerek korktuğunu belirtmiştir.⁶⁹¹ Ayrıca Bulgar gardiyanları her gece hücre kapılarının önüne gelerek bütün mahkûmların duyabileceği şekilde;

“Emir geldi değil mi?” “Evet, geldi. Bu akşam asılacaklar”
“Öyleyse haydi aç kapıyı!” “İpi boynuna kim atacak?” “ Ben, çünkü bu iş için çoktan beri hazırlanıyorum” “Yok, bir Türk’ü asmak zevkini ben tatmak istiyorum”

Diyerek mahkûmları taciz etmişler, zaman zaman bu söylentileri gerçek gibi göstermek için gece yarılarında hücrelerden topladıkları bazı mahkûmları alıp götürmüşlerdir. Doğal olarak, yanlarından gece yarısı alınan arkadaşlarının akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip olamayan diğer mahkûmlar, geri dönmeyen arkadaşlarının öldürüldüğünü ve bir gün aynı şeyin kendi başlarına da geleceğini düşünerek belirsizlik ve korku altında akıl sağlıklarını korumaya çalışmışlardır.⁶⁹² Aynı şekilde Türklerin psikolojik olarak yıpratılabilmesi için bu insanlar geceleri Tuna kıyılarına veya ormanlık alanlara götürülerek kendilerine kazdırılan kuyular önünde, silah namlusu altında sorgulanmışlardır. Bu çeşit psikolojik işkenceye

⁶⁹⁰ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.112.

⁶⁹¹ Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.272.

⁶⁹² Kılıç, *Kader Kurbanı*, s.401; Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.83-88.

maruz kalan Türk mahkûmlardan birisi olan Osman Kılıç, yaşadıklarını şöyle aktarmaktadır:

(...) Hemen ikisi birden iki koluma girdiler ve beni odadan çıkarmaya davrandılar. Kendi aralarında konuşuyorlardı: “Burada mı işini bitirelim, yoksa çukura mı götürelim?” “Burasını kirletmeye değmez. Dışarıya çıkaralım, bir çukura atalım. Beynine bir kurşun sıkalım, o kadar... Bitsin artık bu iş. O da halk idaresine karşı gelmenin ne olduğunu anlasın. Ecdadının bize yaptığı yetmiyormuş gibi bir de bu kalkmış Türk okulu istiyor, Türkçe okutmadan dem vuruyor, hatta okullarında Türk tarihi istemek cesaretinde bulunuyor. Yok öyle yağma! Türklüğün kökünü kazıyacağız.” (...)

Kendi aralarında konuşmaya devam ediyorlardı: “Çukuru kazdırdınız mı?” “Ne çukuru? Ona bir de mezar mı kazacağız? Kendi çukurunu, kendi kazsın. Hem de tırnaklarıyla. Ona ziyan edeceğimiz tek bir şey var: Bir yağlı kurşun! O da bir halk düşmanı için feda olsun!..” (...)

Tam tetiği çekmek üzereymiş gibi hareketler yaparken, bir diğeri ortaya atıldı: “Durun, benim bir teklifim var. Belki aklı başına gelmiştir. Bu gece öldürmeyelim. Bana sorarsanız, suçunu itiraf edeceğe benziyor. Geri dönelim. Eğer bundan sonra da her şeyi itiraf etmezse, o zaman yarın gece getirir bu çukura yuvarlar, beynine bir kurşun sıkırız.

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere Türk okulu, Türk tarihi ve Türkçe eğitim istemek gibi “suçları” sıralanan Türklerin, bu suçlarının karşılığında halk düşmanı ilan edilerek ölüm tehditleri altında bu “suçlarını” itiraf etmeleri için psikolojik işkencelere tabi tutulduklarını söylememiz mümkündür. Aynı işkenceye maruz kalan bir başka yazar da Mehmet Türker’dir. M. Türker, başka mahkûmlarla beraber bir cipe bindirildiğini, ıslak bir yere geldiklerinde ise arabanın durdurulduğunu ve Bulgar görevlilerin aralarında şöyle konuştuklarını duyduğunu dile getirmiştir:

‘Şu analarını s... Feslerini (Fes dedikleri Türklerdi) burada mı gebertelim, yoksa biraz daha ileride mi?’ ‘Nerede ölecekleri hiç önemli değil. Nasıl olsa bizden hesap soracak mı var? Ha burada, ha orada’, derken bir üçüncüsünün: ‘Hadi biraz daha gittikten sonra işlerini bitiririz’

demesiyle bizde bet beniz kalmadı. Nabızlarımızın atışını kulaklarımızla duyar olduk.⁶⁹³

Görüldüğü üzere Osman Kılıç ve Mehmet Türker farklı zamanlarda birebir aynı olayı yaşamışlar ve dolayısıyla Türk mahkûmlara uygulanan böyle bir psikolojik baskının varlığını doğrulamışlardır. Ayrıca Mehmet Türker, tutuklandıkları zaman mahkûmlara ve yakınlarına söylenen “*Son defa bir bakın, bir daha yüzünü göremeyeceksiniz*”, eşyaları toplanırken “*Onun gittiği yerde kimseye hiçbir şey lazım olmuyor*” veya hücrelerde soğuktan dert yanan mahkûmlara “*Birkaç gün daha sabredin, nasıl olsa yakında toprağın altında kucak kucağa olacaksınız, ısınırsınız*” gibi cümlelerle öldürüleceklerinin ima edildiğini belirtmektedir. Özellikle tutuklular arasında önemli bir isim olan Doktor Besim’in kaldığı hücrenin penceresinden cezaevinin yanında bir toplu mezarın kazıldığını gördüğünü söylemesi, yukarıdaki gibi sözleri duyan Türk mahkûmları endişeye sürüklemiştir.

Maruz kaldıkları bunca psikolojik şiddet karşısında birçok Türk mahkûmu zihinsel sağlığını kaybetmiştir. Mehmet Türker, arkadaşlarından Osman Partal ve Razgradlı Ali’nin akıllarını kaybettiklerini, Mestanlılı Hilmi’nin ise kendisini asmak için uygun bir yer aramaya başladığını aktarmıştır.⁶⁹⁴ İslâm B. Erdi be bir sabah Ramadan isimli bir mahkûmun yanına gelerek kendisine “*İslâm kalk kalk, kapıyı aç! Evren Paşa askerleriyle bizi kurtarmaya gelmiş ama kapıyı açamıyor. Kalk aç!*” dediğini, önceleri Ramadan’ın rüya gördüğünü düşünse de sonradan ruhsal sorunlar ile boğuştuğunu anladığını dile getirmiştir.⁶⁹⁵ Bu örnekten hareketle Türk mahkûmların ruhsal bunalımlar geçirdikleri sıralarda bile Türkiye’yi, maruz kaldıkları her türlü fiziksel ve zihinsel şiddetten kurtuluş umudu olarak gördüklerini söyleyebilmemiz mümkündür. Uygulanan bu psikolojik baskılardan dolayı birçok mahkûmun umutsuzluk ve karamsarlığa kapıldığını, aklî dengesini yitirdiğini söylememiz de mümkündür.

⁶⁹³ Türker, *Belene Adası*, s.4.

⁶⁹⁴ Türker, *Belene Adası*, s.26 ve 67.

⁶⁹⁵ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.96.

Genel olarak Türk halkına uygulanan baskı, yasak ve şiddet unsurlarının yanı sıra Türk mahkûmlara uygulanan bu psikolojik işkenceler neticesinde intihar olaylarında artışlar meydana gelmeye başlamıştır.

İsmet Topaloğlu, bir gardiyan tarafından başka bir hücreye götürüldüğünü ve verilen temizlik malzemeleri ile bu hücrede bileklerini keserek intihara kalkışan mahkûmun etrafa sıçrayan kanının temizlemesinin, kendisinden istendiğini aktarmaktadır. Aynı zamanda “saatçi” lakaplı bir arkadaşının da hücrede kendisini asarak intihar ettiğini belirten yazar, başka bir mahkûmun da kendisini kapı menteşelerine astığını duyduğunu aktarmıştır. Yalnız yazar ayrıca, hücrelere girerken anadan doğma soyularak üzerlerindeki her şeye el konulan ve sürekli gardiyanlar tarafından gözetlenen mahkûmların bileklerini nasıl kestiklerini, mahkûmların değil çarşaf ip bile bağlamaya yeri olmayan kapı menteşelerinde veya ayağı yerden kesemeyecek bir yükseklik olan yatak demirliklerinde kendilerini nasıl astıklarını merak ettiğini de belirtmiştir.⁶⁹⁶ Bu bakımdan yazarın, intihar olarak gösterilen bu olayların aslında intihar olamayacağını, bu olayların birer cinayet olmakla beraber intihar süsü ile üstünün örtülmeye çalışıldığını düşündüğünü söyleyebiliriz.

Nuri T. Adalı ise Vasko isimli bir Gagauz Türkünün ağır şartlara ve baskılara dayanamayarak kendisini cezaevinin 3. katından aşağı attığını gördüğünü, engellemeye çalışsa da başarılı olamadığını ve intihar eden Gagauz’un bir süre komada kalsa da sonunda yaşama geri dönebildiğini aktarmıştır.⁶⁹⁷

Halil Uzunoğlu ise, Türkler gibi bu baskılara dayanamayan siyasî Bulgar mahkûmlarının da intihar olaylarına karıştıklarını hücre arkadaşı Bay Kiro üzerinden aktarmaktadır. Şöyle ki; Bay Kiro üzerindeki her şeye el konulduğu için tırnaklarını uzatarak bileklerini kesmeye çalışır. Bilek bölgesini delse de damarlarını kesmeyi başaramayınca tırnakları ile karın bölgesini yararak bağırsaklarını dışarı çıkarmaya çalışmış fakat yine başarılı olamamıştır. Halil Uzunoğlu, kendilerine verilen demir kaşıkları ikiye bölen Bay Kiro’nun elindeki kaşığı betona sürterek bıçak hâline getirmeye

⁶⁹⁶ Topaloğlu, *Rodoplar’da*, ss.333-350.

⁶⁹⁷ Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.45.

çalıştığını fakat çıkan ses yüzünden yakalandığını ve elindeki kaşığı da alındığını anlatmaktadır. Yine Bay Kiro, yine kendisini yatak çarşafı ile asmak istemişse de tekrar başarısız olmuştur. ⁶⁹⁸ Halil Uzunoğlu'nun aktardığı bu örnek, Türklerin yanı sıra Bulgar mahkûmların da baskı ve şiddet altındaki psikolojik durumlarını ortaya koymasından bakımından önemlidir.

Türk mahkûmların yanı sıra günlük hayatını dışarıda sürdürmeye devam eden Türk halkı arasında da özellikle asimilasyon hareketleri çerçevesinde getirilen baskı ve yasaklar sebebiyle intihar olayları meydana gelmeye başlamıştır. Yalnız yukarıda da bahsettiğimiz hücre koşulları vb. sebeplerden dolayı gerçekleşen bu intihar olaylarının birçoğu Türk halkı arasında intihar olarak değil de intihar süsü verilen cinayetler dizisi olarak isimlendirilmiştir. Bu “intihar” olaylarından bir kaçına şöyle örnek verebiliriz:

Türk dili ve Türk tarihi üzerine uygulanan yasaklar sebebiyle bunalan Türk aydınları arasında da intihar olayları olduğuna değinen Ahmet Yücetürk, Türk dili ve edebiyatı müfettişliği yapmış İsmet M. Mollahasanov'un bu konu hakkındaki şu sözlerini aktarmıştır: “*Bu zulüm Türk münevverlerini bezdirdi, şehrimizde devlet kurumunda çalışan bir münevverimiz, H... M..., bıçakla boğazını keserek 5. Kattan atlayarak intihar etmiştir.*”⁶⁹⁹ Bulgaristan Türklerinin yetiştirdiği karikatüristlerden birisi olan Veli Şevkedov da Türk milliyetçiliği yaptığı ve Bulgar adı almadığı için işinden uzaklaştırılmıştır. Bulgarların Türkleri eritme politikalarına daha fazla dayanamadığı için kendisini bir apartmanın yedinci katından boşluğa bırakarak intihar etmiştir. Osman isimli bir Türk ise Kurban bayramı sırasında eşi ve çocuklarına aldığı hediyeleri götürmek için Rodoplar'daki köyünü ziyaret etmek istemiş fakat artık bayram izni verilmediği için gitmesine izin verilmemiştir. Bunun üzerine karısına aldığı hediyelik basma kumaşını kullanarak kendisini Vitoşa dağındaki bir ağaca asmıştır. ⁷⁰⁰ Mahmut Naimoğlu da kendisinden Bulgar kökenli olduğunu kabul ettiğini ve verilen Bulgar adını köy meydanında sevinçle ilân etmesini

⁶⁹⁸ Uzunoğlu, *Ceddimin Menkıbeleri*, ss.200-202.

⁶⁹⁹ Yücetürk, *Kızıl Cehennem*, s.122.

⁷⁰⁰ Şerefli, *Giderayak*, ss.190-193.

isteyen Bulgar görevlilerinin tehdit ve korkutmalarına dayanamayarak, bir gece kendisini asmıştır.⁷⁰¹

Halaç köylü lise öğrencisi Emrullah ise kulağından sıvı gelmesi sebebiyle doktora gitmiş, Bulgar doktorun verdiği ilaçlar bir işe yaramamış ve kulak sızıları yavaş yavaş beyni etkilemeye başlamıştır. Emrullah, bu sebeple Kırcaali’de tedavi görmek istemiş fakat doktor buna müsaade etmemiştir. Zamanla hastalığın beyin zarına sıçraması sebebiyle bu öğrenci dengesiz hareketler sergilemeye başlamış, kendisini kapı kirişine asmaya çalışılırken arkadaşları tarafından kurtarılmıştır. Fakat Emrullah isimli bu öğrenci beyindeki bu sızılar sebebiyle akıl sağlığını kaybetmekten korktuğu için bir hafta sonra kendisini tekrar asarak intihar etmiştir.⁷⁰²

Mustafa Ö. Osman ise Türk adını korumak ve Bulgar asimilasyonunu protesto etmek için açlık grevine başlamış, bu sebeple de akıl hastanesine gönderilmiştir. Mahkeme için getirildiği Kırcaali il hastanesinde tedavisi devam ederken görevli milisler ailesine giderek Mustafa Ö. Osman’ın kendisini bahçe avlusunda bir ağaca astığını söylemişlerdir. Salih A. Süleyman da bir Bulgar otobüs şoförünün “*Eski Bulgarlar hiç sokulmasın. Bugün yalnız yeni Bulgarları alacağım. Onlar şuurlu olarak Bulgarlığa döndüler, adlarını aldılar ve böyle bir önceliğe lâyık oldular*” diyerek kahkaha atması üzerine şoförün üzerine yürümüş ve bu sebeple 16 yıl ceza ile Belene’ye gönderilmiştir. Fakat Belene’ye gönderilmesinin üzerinden çok fazla bir zaman geçmeden “kendisini asarak intihar etti” denilerek ailesine ve arkadaşlarına haber gönderilmiştir. Fakat boynundaki ip izinden başka vücudunu kaplayan çürük ve morlukların sebebi açıklanmamış, dolayısıyla bunun bir intihar olmadığı düşüncesi Türk halkı arasında kabul görmüştür. Aynı şekilde Ali S. Solak da Bulgarlaştırma operasyonları sırasında emniyette tüm vücudu moraracak şekilde dövülmüş ve serbest bırakılmıştır. Eve döndükten az sonra hayvanları sulamak için ahıra gitmiş fakat fiziksel ve ruhanî acılara daha fazla dayanamamış ve burada kendisini asarak intihar etmiştir. Adil M. Mehmet, Bulgar zulmünü protesto etmek için yakılan meydan ateşlerine odun tedarik ettiği için

⁷⁰¹ Taşkın, *Kamçılı Kanun*, ss.99-100.

⁷⁰² Taşkın, *Kamçılı Kanun*, ss.303-304.

emniyette dövülerek Omurtag hastanesine gönderilmiştir. Adil M. Mehmet, bu binanın iç hastalıkları katından aşağı atlayarak intihar etmişse de yere çarptığı ilk anda ölmemiştir. Ağzından, kulaklarından, burnundan ve kas yerlerinden kanlar fişkırdığı hâlde zorla “*Adım için, dilim için*” diyebildikten sonra ölmüştür.

Süleyman İ Ahmet de isim değişikliği ile ilgili düşüncelerini arkadaşları ile paylaştığı için tutuklanarak önce Belene’ye gönderilmiş daha sonra ise Drumohan köyüne sürülmüştür. Burada sürgünde iken milisler tarafından ailesine intihar ettiği haberi verilmiş bunun üzerine kardeşi olay yerini görmek için bu köye gitmiştir. Abisinin intihar ettiği yer olarak kardeşine kısa bir mısır çiti gösterilmişse de kardeşi bu çitin içinde abisinin değil sallanmak ayağa bile kalkmasının mümkün olmadığını görmüştür. Bu sırada bir köylü çocuğu kendisi ile konuşmaya çalışmış fakat köyün parti sekreteri çocuğu kovalayarak buna engel olmuştur. Daha sonra Köstendil morgunda intihar eden abisini aradığını söylediği hizmet görevlisinin şakınlıkla “*İntihar mı? Siz onu gördünüz mü?*” diye cevap verdiğini ve bir hemşirenin “*Sen sus, konuşma, o siyasi mahkûmuş*” diyerek bu konuşmayı kestğini de aktarmıştır. Cenaze sırasında abisinin vücudundaki çürük, morluk ve yaraların görüldüğünü aktaran kardeşi, bunun intihar değil bir cinayet olduğunu açıkça gördüklerini dile getirmiştir. Bulgaristan türklerinin direniş gösterilerinde aktif rol alan Mehmet Emin ise milisler tarafından tutuklandıktan uzun bir süre sonra “intihar” ettiği söylenerek cesedinin ailesi tarafından alınması istenmiştir. Görevliler, Mehmet Emin’in çırılçıplak hâldeki cesedini yeni bulduklarını fakat çok daha önce intihar ettmiş olması gerektiğini söylemişlerdir. Fakat Mehmet Emin’in ailesi, ne kadar resmî belgelerde “intihar” ettiği yazılsa da çürümek yerine kuruyan, el ve ayak tırnakları çıkarılmış, saçları yolunmuş hâldeki cesedini gördükleri için bu açıklamaya inanmamışlardır.⁷⁰³

Sonuç olarak; gerek cezaevlerindeki Türk mahkûmların gerekse cezaevlerinin dışındaki Türk halkı içerisinde kendilerine uygulanan çok çeşitli psikolojik baskı, şiddet, tehdit ve korkutma unsurları sebebiyle aklı

⁷⁰³ Hüseyin Köse, *Kanlı İzler-Şehitlerimizin Belgesel Öyküleri*, (Bundan sonra: Kanlı İzler), Poligraf Yayınevi, Razgrad, 2001, s.29, 50, 52, 55, 80-81 ve 105.

dengesi bozulan, karşı karşıya kaldıkları işkenceler sonucunda karamsar, umutsuz ve acı dolu bir hayatı sürüklemeye çalışan, ıstırap çeken, ruhsal bunalım geçiren bazı Bulgaristan Türklerinin ise kurtuluşu kendi hayatlarını sonlandırmakta bulduklarını söyleyebiliriz. Fakat bu intihar olaylarının birçoğu Bulgaristan türkleri arasında gerek intihar için gerekli fiziksel koşulların akla yatmaması, gerekse intihar ettiği belirtilen Türklerin cenazelerinin vücutlarında ayrıca morluk, çürük ve yaraların bulunması gibi nedenlerle bu olaylara şüphe ile baktıklarını söyleyebiliriz. Bu sebeple birçok intihar olayı Bulgaristan türkleri nezdinde işlenen cinayetler olarak kabul edilmiş ve gördükleri cenazeler ile resmî evraklarda yazan bilgilerin örtüşmemesi ise bu durumu pekiştirmiş ve bu cinayetlerin “intihar” şeklinde tanımlanarak üzerlerinin örtülmeye çalışıldığı düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bu sebeple gerçekten maruz kaldığı fiziksel ve zihinsel baskılardan bunalarak hayatını sonlandıran Türklerin bulunması ile beraber, anlaşıldığı üzere, Bulgar politikalarına karşı direniş gösteren birçok Bulgaristan Türkünün de gerek cezaevlerinde gerekse cezaevlerinin dışında, “intihar” kisvesi altında canice öldürülerek ortadan kaldırıldığını da söylememiz mümkün hâle gelmektedir.

3.9.5. Baskılar Karşısında Oluşturulan Örgüt ve Dernekler

Şimdiye kadar bahsettiğimiz gerek dinî-kültürel gerekse psikolojik ve fiziksel baskılara karşı koyabilmek adına Bulgaristan Türkleri, binlerce insanın aktif olarak rol aldığı büyük direniş örgütlerinin yanı sıra birkaç kişinin bir araya gelerek Türklerin haklı davalarına kendilerince destek olmaya çalıştıkları daha küçük yeraltı örgütleri de vücuda getirmişlerdir. İster büyük isterse küçük bir örgüt olsun, tüm bu örgütler mümkün mertebe birbirleri ile koordineli bir şekilde çalışmaya ve Türk halkının barışçıl direnişini örgütlemeye uğraşmışlardır. Bu amaçla Bulgaristan’ın birçok yöresinde yer alan bu örgütler çevre yerleşim yerlerinde teşkilatlanmaya ve birbirlerini desteklemeye başlamış, Türk halkının haklarını savunabilmek için gerçekleştirdikleri eylemler ile seslerini uluslararası radyo programlarında ve çeşitli toplantılarda duyurmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda 1950’lerden itibaren Türklerin tamamen yok sayılmaya

başlanmasıyla Bulgaristan'da teşekkül eden bazı Türk direniş örgütleri şunlardır:

1. Bulgaristan Türklerinin Varlığını ve Benliğini Koruma Teşkilatı
2. Bulgaristan Türkleri Gençlik Teşkilatı Birliği
3. Koşukavak-Kesebir Örgütü
4. Yeraltı Atatürkçülük Örgütü
5. Bulgaristan'da Türk Millî Kurtuluş Hareketi Örgütü
6. Uzunkış Örgütü
7. Özgürlük Örgütü
8. İnsan Haklarını Koruma Örgütü (Demokratik Liga)
9. Viyana 89'a Destek Örgütü

Bulgaristan Türklerinin kudukları ilk programlı, tüzüklü ve yeminli direniş örgütü “Bulgaristan Türklerinin Varlığını ve Benliğini Koruma Teşkilatı” isimli örgüttür. Embiya Çavuş'un başkanlığını yaptığı bu örgüte Fikret Süleyman Üzgün, Osman Gülmen, Rahim Kâzım Başak ve bunların Hasan İsmail isimli bir arkadaşları katılarak faaliyete geçmişlerdir. Bu beş öğrenci Bulgaristan türkleri ve ana vatan Türkiye'ye hizmet için and içerek renksiz bir mürekkeple protokol metnini kaleme alırlar. Osman Kılıç, bu protokol metninden şu birkaç maddeyi örnek olarak vermektedir:

1. Anavatan'a hizmet gayesiyle gizli bir teşkilat kurulur.
2. Bu gayeye ulaşabilmek için istihbarat faaliyetlerinde bulunup elde edilen bilgi ve stratejik vesikaları Türkiye'ye ulaştıracağız.
3. Bu uğurda canla başla çalışacağımıza namus ve şerefimiz üzerine ant içeriz.
4. Bu yolda çalışmaktan, hayatımız pahasına da olsa hiçbir zaman dönmeyeceğiz.
5. Bu topraklar, bir zamanlar bizimdi ve yine bizim olacak.

Bu minval üzere devam eden protokol metnini amaçlarını gerçekleştirme için birçok şehire seyahate gider gibi ziyaret etmiş ve bu şehirlerdeki fabrikaları, havayollarını, silah depolarını, yol, cadde ve köprüleri, kısacası stratejik öneme sahip olduğunu düşündükleri her şeyin resimleri çekilmiş ayrıca krokileri Embiya Çavuş tarafından çizilmiştir.⁷⁰⁴

⁷⁰⁴ Kılıç, *Kader Kurbanı*, ss.293-294.

Örneğin Embiya Çavuş çizdiği bunca kroki ve haritanın yanında, Rusların Koca Balkan dağına ormanlık alan içine ve Türkiye'ye dönük olarak yerleştirdikleri SS25 füze sığınaklarının resimlerini çekmiştir. Bunların dışında Türkiye sınırındaki tank, top ve asker hareketliliklerinin de resimlerini çekerek, elde ettikleri bilgi ve belgeleri Türk yetkililere ulaştırmaya çalışmıştır.⁷⁰⁵ Fakat sınır bölgesinde dolaştığı bir sırada bacağından vurularak yakalanarak Bulgaristan Türkleri adına örgüt kurmaktan ve Türkiye lehine casusluk hareketlerinde bulunmaktan arkadaşları ile birlikte tutuklanmıştır. Ayrıca bu casusluk olayına dönemin önemli isimlerinden olan Osman Kılıç da böyle bir örgütten haberi olmadığı hâlde öğrencileri örgütleyen kişi olarak yargılanmıştır. Bulgaristan Türkleri tarihine “Osman Kılıç Davası” olarak geçen bu dava neticesinde Osman Kılıç ve Embiya Çavuş'a idâm cezası verilmiş, Osman Gülmen müebbet hapis cezası almış; Fikret S. Üzgün 12 sene, Hasan İsmail 8 sene, Râhim Kâzım ise 6 sene ağır hapis cezası almışlardır.⁷⁰⁶

Çoğu öğretmenlerden oluşan 9 arkadaşıyla beraber “Bulgaristan Türkleri Gençlik Teşkilatı Birliği” isimli örgütü kuran Ahmet Cebeci, bu direniş örgütü kapsamında çeşitli yerleşim yerlerinde, güvenilir ve ağzı sıkı insanlar arasından seçtikleri 7'şer kişilik teşkilatlar ile kurdukları bu örgütün faaliyet alanını genişletmeye çalışmışlardır. Ayrıca örgüt içerisindeki insanlara komsomol teşkilatına üye olmaları, parti sekreterliği gibi görevleri ele geçirmeleri yönünde telkinlerde bulduklarını, böylece bu görevler aracılığıyla kendi kültürel varlıklarını yaşatmak için yapacakları icraatları parti kisvesi altında, BKP'nin icraatlarıymış gibi gösterebileceklerini belirtmiştir. Bu örgütün ortaya koyduğu önemli faaliyetlerden birisi ise 1963 yılında Demir Baba Türbesi'ne Türk bayrağı'nın çekilmesi olmuştur. Bu olay Bulgar yöneticiler arasında büyük bir infiale sebep olduğu gibi, kendinden sonra birçok yere başka Türk bayraklarının da asılması yönünde Türkleri cesaretlendirmiştir.⁷⁰⁷

Ahmet Durmuş'un arkadaşları ile birlikte kurduğu ve Hüseyin Durmuş, Hasan Mahmut, Hüseyin Çavuş, Dr. Rahime Rahim ve Dr.

⁷⁰⁵ Çavuş, *Bulgaristan'da*, ss.45-58.

⁷⁰⁶ Şerefli, *Bulgaristan'daki*, s.95.

⁷⁰⁷ Cebeci, *Ömrüm Ateşten Gömlek*, s.148, 162, 183 ve 296.

Mehmet Hasan gibi isimlerin katıldığı “Koşukavak-Kesebir” örgütü ise; Türklere uygulanan asimilasyon hareketlerinin Bulgaristan dışında da duyulması için çaba sarfetmişlerdir. Bu amaçla Bulgaristan türklerine uygulanan insanlık dışı zulüm ve baskıları “Amerika’nın Sesi” gibi uluslararası yayın yapan çeşitli radyolar aracılığıyla dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmış ve başarılı olmuşlardır. Aşağıda yer alan maddeleri ise bir mektup ile Todor Jivkov’a iletmişlerdir:

- 1- İsimlerimizi zorla değiştirmeyin!
- 2- Kadınlarımızın kıyafetlerini yırtıp yakmayın!
- 3- Türkleri dövüp sakatlamayın!
- 4- Ormanları can güvenliği açısından mekân tutan Türklerin evlerine dönmelerine müsaade edin!⁷⁰⁸

1957 yılında kurulan, başkanlığını Mehmet Mestan’ın yaptığı “Yeraltı Atatürkçüler Örgütü” isimli örgüte Hasan Sadık ve Haşım Vatansever gibi Bulgaristan Türkleri arasında Atatürkçülüğü yaymak, yaşatmak ve millî kimlikleri yüzünden Bulgarlar tarafından ezilen Türklere uygulanan politikaları protesto etmek için birçok insan katılmıştır. Bu amaçla çeşitli yerlerde el yazılı bildirimler dağıtmış, Nalbantlar köyünde Türk bayrağı dalgalandırmak gibi eylemlerde bulunmuşlardır. Fakat bu üç isim, örgütten ayrılan bazı insanların ihaneti sonucunda halkı isyana sürüklemek, toplumu kışkırtmak suçuyla yargılanmış ve Mehmet Hasan 18 sene, Hasan Sadık 15 sene, Haşım Vatansever ise 13 sene hapis cezası almışlardır.⁷⁰⁹

Yönetiminde Necmettin Hacıoğlu Hak, Ahmet Doğan, Bahri Mustafa Gürses ve Mehmet Özgür gibi isimlerin bulunduğu, aynı zamanda Hak ve Özgürlükler Hâketi’nin de temelini oluşturan “Bulgaristan’da Türk Millî Kurtuluş Hâketi Örgütü” de Türkleri örgütleyerek miting ve protesto yürüyüşleri, açlık grevleri ve dağıtılan “Belene Mektubu”* gibi bildirimler ve çeşitli eylemler ile Türklerin haklarını savunmaya çalışmıştır. Slogan’ı “Silahsız Savaş” olan bu örgüte üye olan insanların sayısı binleri

⁷⁰⁸ Durmuş, *Suçum Neydi*, s. 56 ve 65.

⁷⁰⁹ Şerefli, *Bulgaristan’daki*, ss.139-142; Türker, *Gölgedeki Kahraman*, 112.

* Necmettin H. Hak’ın kaleme aldığı ve Bulgaristan türklerini birleşmeye davet eden “Belene Mektubu” isimli bildiriye Ahmet ş. Şerefli’nin “Bulgaristan’daki Türkler” isimli eserinin 206-208. Sayfaları arasında bulmak mümkündür.

aşmaya başlamış, diğer Türk direniş örgütleri de bu eylemleri desteklemişlerdir. Bu örgüt de hızla büyüyen insan gücünü sıkı kontrol edemediği için bir ihanet ile ortaya çıkarılmış ve yöneticileri 7 ile 12’şer yıllık çeşitli cezalar ile tutuklanmıştır.⁷¹⁰

Todor Jivkov’un “Bulgaristan’da Türk yoktur!” sözlerine karşı, Bulgaristan’da 2 milyondan fazla Türk’ün var olduğunu göstermek ve bu insanlara uygulanan baskıları duyurmak gibi amaçlarla oluşturulan bir diğer direniş örgütü de “Uzunkış Örgütü” isimli örgüttür. Başkanlığını Muhammet Uzunkış’ın yaptığı bu örgüte üye olanlar, yaşanan baskı ve zulüm olayları hakkında topladıkları bilgileri başta Türkiye olmak üzere Avrupalı ülkelere ulaştırmaya çalışmışlardır. Bu örgüt de yaşanan ihanet olayları ile açığa çıkmış ve üyeleri teker teker tutuklanmaya başlamıştır. Haklarını barışçı yöntemler ile savunmaya çalışan bu insanlar “devleti yıkmak için örgüt kurmak” suçuyla yargılanmışlar ve bu yargılamalar sonucunda Muhammet Uzunkış 20 yıl ceza almıştır.⁷¹¹

Bir başka direniş örgütü ise başkanlığını Halim Pasaca Parker’in yaptığı 7 kişilik “Özgürlük Örgütü” isimli örgüttür. Bu örgüt de Bulgaristan Türkleri arasındaki birlik ve beraberlik duygularını güçlendirmek, onları örgütlü direnişlere teşvik etmek için çeşitli beyannameler dağıtmışlardır. Bu beyannamelerde geçen bazı maddeler ise şöyledir:

1. Türkçe konuşma yasağına uymamak;
2. Her anne ve babanın çocuklarını Türklük ruhunda eğitmelerine özen göstermeleri;
3. Gençlerin Bulgarlar’la evlilik kurmamaları, onlara sır vermemeleri;
4. İş yavaşlatarak devleti iflasa sürüklemeleri vb.

Bu örgütünde açığa çıkması ile tutuklanan örgüt üyeleri 8 ile 12’şer yıllık çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.⁷¹²

1988 yılında sürgündeki Türklerin birleşmesi ile oluşturulan “İnsan Haklarını Koruma Derneği (Demokratik Liga)” isimli örgütün başkanlığını Mustafa Ömer Asi bulunmuş, Sabri İskernder ve Ali Ormanlı ise bu örgütün

⁷¹⁰ Şerefli, *Bulgaristan’daki*, ss.183-233.

⁷¹¹ Şerefli, *Bulgaristan’daki*, ss.245-246.

⁷¹² Şerefli, *Bulgaristan’daki*, ss.259-261.

sekreterliğini yürütmüştür. Bu örgüt de diğerleri gibi kısa sürede üye sayısını attırarak açlık grevleri düzenlemiş, batılı radyolarda Bulgaristan Türklerinin durumunu dile getiren beyanlar yayınlamışlardır. Örgütün yönetim kurulu alelacele tutuklanarak sınırdışı edilmişse de bu insanlar Bulgaristan Türklerinin sesini Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı gibi uluslararası toplantılarda duyurmaya devam etmişlerdir.⁷¹³

Avni Veli Özgürer ve İsmet Yılmaztürk Paniş'in yönetiminde 1989 yılında kurulan "Viyana 89'a Destek" örgütü de batılı radyo yayınlarında beyanlar yayınlamanın yanı sıra protesto yürüyüşleri düzenleyerek Türk halkını birlikte hareket etmek için örgütlenme yoluna gitmiştir. Ayrıca Türk mahkûmların ve sürgünlerin durumları ile ilgilenerak bu insanlara ve yakınlarına yardımcı olmaya çalışmışlardır. Bu örgüt de polis tutuklamaları ve yöneticilerinin sınırdışı edilmesiyle etkinliğini yitirmişse de, İsmet Y. Paniş de lider konumunda bulunan diğer birçok Bulgaristan Türk'ü gibi AGİK toplantılarına katılarak Bulgaristan Türklerini yurtdışından desteklemeyi sürdürmüştür.⁷¹⁴

Sonuç olarak, komünist Bulgar idaresinin asimilasyon politikalarına karşı 1950'lerden itibaren başlayan Bulgaristan Türklerinin direniş hareketlerinin 1984 yılından itibaren hızla artış gösterdiği ve daha aktif bir hâle geldiğini söyleyebiliriz. Ortaya kotdukları haklı mücadelelerin gerek birkaç kişilik yerel örgütlenmeler ile gerekse binlerce kişilik ülke genelindeki örgütlenmeler ile bu teşkilâtlar Türklerin tek bir amaç için birleşmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Bu bakımdan sayıları 2 milyonu aşan Bulgaristan Türklerine rehberlik etmek amacıyla kurulan bu çok çeşitli örgütlerin ortaya koydukları milliyetçi ve özgürlükçü tavrın yanı sıra düzenledikleri ve faaliyete geçirdikleri şiddet karşıtı, barışçıl yürüyüşler, gösteriler ve grevler Bulgaristan Türklerinin direniş hareketlerinin önemli bir bölümünü oluşturduğu da görülmektedir. Ayrıca 120 yıl boyunca ortak bir tepki ortaya koyamayan Bulgaristan Türklerinin ilk defa Bulgaristan geneline yayılan ve birlikte tek bir amaç uğruna hareket etmenin önemini, değerini ve bu birlikteliğin Türk halkına kazandırdıklarını ortaya koymaları

⁷¹³ Şerefli, *Bulgaristan'daki*, ss.265-268.

⁷¹⁴ Şerefli, *Bulgaristan'daki*, ss.315-322.

bakımından da bu örgütlerin büyük faydalarının olduğunu söyleyebiliriz. Sınırdışı edilen örgüt liderlerinin görevlerini terk etmeyerek Bulgaristan Türklerini yurtdışından desteklemeye devam etmişler ve böylece yurtiçindeki Türk birlik ve beraberliğini yurtdışı desteği ile güçlendirerek Türk direnişine uluslararası bir güç ve hüviyet kazandırmışlardır. Bu kazanımın ise Bulgaristan Türkleri için ne kadar değerli ve önemli olduğunu, Türkleri eritmeye çalışan komünist sistemin bu destekler ve birleşmiş Türk direniş faaliyetleri sonucunda yıkılması ile kendisini gösterdiğini söylememiz mümkündür.

3.9.6. İsim Değişikliği ve Bulgarlaştırma Operasyonları

BKP'nin 1956 Nisan oturumundan sonra Bulgarların yürürlüğe koydukları “Tek Ulus” (Edinna Natsiya) projeleri kapsamında azınlıklara karşı başlattıkları eritme politikalarının ulaştığı son noktayı “isim değişikliği” uygulaması oluşturmuştur. Bu uygulama ile Bulgaristan'da yaşayan çeşitli Türk ve Çingene unsurları Slav-Bulgar isimleri almaya zorlanmışlardır. Böylece dinî ve millî olarak zayıflatılan azınlıkların kendi kimliklerine dair ellerinde kalan en son nişan, Türk ve Müslüman isimleri olduğu için bu isimlerin hayatın her alanından silinmesi ile Bulgarlaştırma operasyonlarının önemli bir başarı ortaya koyabileceği düşünülmüştür.

Bu sebeple ilk önce bir deneme olarak Bulgaristan'daki Müslüman Çingene halkının isimleri 1960'tan itibaren zorunlu olarak değiştirilmeye başlanmış, Bulgar yönetimi çok büyük tepkilerle karşılaşmayınca bu sefer Müslüman Pomak Türklerinin isimlerini 1970'ten itibaren şiddet kullanarak değiştirmeye başlamıştır. Fakat bu insanlar Bulgar askerî kuvvetleri tarafından desteklenen “isim değiştirme operasyonları” karşısında direniş geçmişlerse de Müslüman Çingeneler gibi yeterince destek göremedikleri için başarılı olamamışlar ve isimleri değiştirilmiştir. Daha sonra ise öncelikli olarak Pomak Türkleri ile evlenen Türklerin, 1984'ten itibaren ise

Bulgaristan'daki en büyük azınlık grubunu oluşturan, 2 milyondan fazla nüfusu bulunan bütün Bulgaristan Türklerinin isimleri değiştirilmiştir. ⁷¹⁵ Bulgaristan Türklerine karşı girişilen bu hareket ilk olarak 24 Aralık 1984 tarihinde Kırcaali'ye bağlı Kocadere (Gorski İzvor) köyünde başlamış ve adı zorla değiştirilen ilk Bulgaristan Türk'ü Ömer Yusuf olmuştur. ⁷¹⁶

Bulgar ordusunun seçkin birliklerini oluşturan kızıl bereliler ve polis güçlerinin yanı sıra Türk düşmanı sivil Bulgarların silahlandırılması ile kuşatılan Türk köylerinde yürütülen bu isim değişikliği operasyonları birçok kanlı şiddet olayına sebep olmuştur. Nüfus cüzdanları dövülerek toplanan Türk halkına karşı girişilen kanlı olaylarda isimlerini değiştirmek istemeyen birçok Türk bu sırada yaralanmış, sakatlanmış veya öldürülmüştür. Birçok Türk kadını taciz ve tecavüzlerin mağduru olmuş, birçok Türk erkeği ise sorgusuz sualsiz tutuklanarak cezaevleri veya toplama kamplarına gönderilmiş ve buralarda yıllarca süren işkencelere dayanmak mecburiyetinde kalmıştır. Komünist Bulgar yöneticilerinin kendi halkına karşı giriştikleri bu kanlı asimilasyon hareketlerini, "*Türkler Kırcaali'yi otonom bölge ilân etmek için isyan ediyorlar*" diyerek yaptıkları propagandalarla, muhalif veya tarafsız kalan Bulgar halkı karşısında meşrulaştırmaya çalışmışlardır. ⁷¹⁷ Hâlbuki "isyan" ettikleri söylenen Türklerin ellerindeki az sayıdaki tabanca ve av tüfekleri bu kanlı operasyonlara karşı konulamaması için aylar öncesinden güvenlik güçleri tarafından toplanmış, bu sebeple kendi can ve ırz güvenliklerini sağlayabilmek için Türklerin ellerinde kazma ve küreklerden başka herhangi bir alet kalmamıştır. ⁷¹⁸ Tamamen savunmasız bırakılan Bulgaristan Türkleri güvenlik görevlileri ve onlara "yardımcı" olan Türk düşmanı sivil Bulgarlar tarafından silah gölgesi altında nüfus müdürlüklerine götürülerek burada gördükleri şiddet sonucunda "kendi rızaları" ile isimleri değiştirilmiş ve yeni Bulgar isimleri ile düzenlenen yeni kimlikler ellerine verilerek evlerine gönderilmişlerdir. Örneğin Ömer O. Erendoruk, Akçaalan köyünde Hamide isimli bir Türk kadınının, gece vakti evine girmek isteyen saldırganlara

⁷¹⁵ Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.121.

⁷¹⁶ Köse, *Kanlı İzler*, s.9.

⁷¹⁷ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.47.

⁷¹⁸ Türker, *Belene Adası*, s.8.

elindeki balta ile karşı koyduğu için ağır bir şekilde dövüldüğünü, altı aylık torununun ayaklar altında ezilerek öldürüldüğünü, kadının ağır durumuna rağmen herhangi bir tıbbî yardım verilmeden önce akıl hastanesine daha sonra ise 19 sene ceza ile hapse gönderildiğini aktarmaktadır. Yine aynı yazar ismini değiştirmek istemeyen bir Türk kadının evinin bahçesindeki bir ağaca avuçlarından çakıldığını ve Bulgarlar tarafından göğsüne “Adını değiştirmek istemeyenlerin âkıbeti budur!” yazılı bir kâğıt astıklarını da dile getirmiştir. Ayrıca evi veya üstü aranan birçok Türkün ziynet eşyaları ve paralarına da Bulgar görevliler tarafından el konulmuştur.⁷¹⁹ Bu gibi olaylardan kurtulmak isteyen birçok Türk, kışın öldürücü soğuğuna aldırmadan karla kaplı orman ve dağlık bölgelere saklanmış, isimlerini korumak için mağaralara sığınmıştır. Birçok Türk köyünde ise halk birbirlerine göz kulak olabilmek ve birlikte direnebilmek için köy meydanlarında kurulan barikatlarda kalmaya başlamıştır.⁷²⁰ Bu sıralarda Yeniköy (Novaçevo) köyü muhtarı Ahmet Seyitahmetoğlu ile karşılaşan İslâm B. Erdi, onun ağzından duyduğu şu sözler ile genel olarak Türk köylerinin ne durumda olduğunu ortaya koyduğunu söyleyebiliriz:

Bu hükümete, bu devlete ne zarar getirdik ki bu bahtsızlığı bize reva gördüler? Çoluk çocuk, köyümün tüm insanları iki gündür geceyi köy meydanında geçiriyor. ‘Türk doğduk, Türk olarak ölmek istiyoruz!’ diyorlar ve Bulgar ismi kabul etmiyorlar. Soğuktan kırılıp döküldüler. Etraf askerlerle sarılı. Ne yağacağız bilmem. Şimdi belediye başkanlığından geliyorum. Sabah sabah çağırılmışlar, gittim. Başkan Kutiyiski, Komünist Partisi Bölge Komitesi ve Emniyet Müdürlüğü mensupları huzurunda beni uyardı: ‘Köyüne dön ve ne yapıp yap, köy meydanına toplanan o kalabalığı dağıt ve Slav-Bulgar adı almaları için onları ikna et! Başka türlü hem senin, hem yakınlarının, hem de köydeşlerinin hâli fena olacaktır. Askerlerimiz ve güvenlik güçlerimiz civarda mevzilenmiş durumda. Şimdi oraya itfaiye ekipleri ve iki de ambulans göndereceğiz. Ötesini tahmin edebiliyorsun sanırım. Bu bir parti kararıdır, biz de onu gerçekleştirmek mecburiyetindeyiz!’ dedi ve beni gönderdi.⁷²¹

⁷¹⁹ Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, s.33; Topaloğlu, *Rodoplar’da*, s.206.

⁷²⁰ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, ss.50-51.

⁷²¹ Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.51.

Buradaki örneklerden hâreketle Bulgaristan Türklerinin isimlerini ne kadar “gönüllü” olarak değiştirdiklerinin de ortada olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu olaylardan sonra bütün Bulgaristan Türklerinin adı değiştirilerek kendilerine ait kimliklerin yanı sıra pasaportlar, doğum belgeleri, ölüm belgeleri, sürücü ehliyetleri, sağlık karneleri, çalışma karneleri, diplomalar vb. her türlü evrak da toplanarak yok edilmiş, daha önce bahsettiğimiz üzere Türk mezarlarının üzerindeki isimlerin dâhi kazınarak ortadan kaldırılmış ve böylece Bulgaristan’da Türk varlığına dair her türlü belge imha edilmiştir.⁷²² Böylece dinsiz ve kimliksiz bırakılan 2 milyon dolayındaki Bulgaristan Türk’ü, Bulgar-Slav isimleri altında Bulgar olarak “yeniden doğmuş”, fakat bu “yeni Bulgarlar” artık tam anlamıyla “eşit” hâle getirildikleri “eski Bulgarlar” tarafından yine de kabul görmemişler ve “Türk’ten Bulgar olur mu?” sorusunu Türk halkı kadar Bulgar halkı da sormaya başlamıştır. Bu olaylardan sonra türklerin direnişleri daha önce de belirttiğimiz üzere illegal olarak yeraltına çekilmiş ve kurulan çeşitli teşkilatlar ile örgütlenmeye başlamıştır. Bu bağlam da özellikle komünist yönetime muhalif olan Bulgarlar çeşitli şekillerde Türklere destek olmuşlardır. 1984 olaylarını takip eden 5 yıl boyunca Bulgaristan Türklerinin yeraltından yeryüzüne çıkan, gerek yurt içi gerek yurtdışı desteği almayı başaran örgütlü protesto ve gösteri yürüyüşleri düzenlemeleri, toplu açlık grevlerine katılmaları Türklerin isimleri değişse dâhi kimliklerini unutmadıklarını ve isimleri ile beraber haklarını geri alabilmek adına mücadeleye hazır olduklarını Bulgar yönetimine göstermiştir.

Bu bağlamda 1989 yılındaki büyük göç olayına ve devamında Bulgaristan’ın ekonomisi ile komünist sistemin çökmesine sebep olan toplu direniş hâreketlerinin 23 Ocak 1984’ü, 24 Ocak 1984’e bağlayan gece yarısı Bulgar güçleri tarafından ablukaya alınan Kocadere ve Sütkesik köylerinden başladığını söyleyebiliriz. 24 Ocak’da da Eğridere’ye bağlı Tozçal köyünde direnişler yaşanmıştır. Tozçal köylüleri köy meydanına toplanarak polise karşı direnmiş, kendilerine uygulanan şiddete rağmen dağılmayarak eylemlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Bulgaristan Türklerine toplu direnişin mümkün olduğunu gösteren bu ilk örneğin ortaya çıkardığı

⁷²² Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.130; Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.46.

kıvılcım birer gün arayla diğer Türk köylerine de yayılmaya başlamıştır. Bu köylerden kaçmayı başaran Türkler diğer çevre köyleri 25 Ocakta yapılacak büyük yürüyüşe davet ederek, Türklere uygulanan bu insanlık dışı faaliyetleri protesto edeceklerini bildirmişlerdir. Aynı direniş 25 Ocak'da Kirli'de (Killi), 26 Ocak'da ise Mestanlı'da gerçekleştirilmiştir. Kirli'den Cebel'e yürüyen Türkler milisler tarafından atılan göz yaşartıcı bombalar ile durdurulmuşlarsa da dağılmayarak güvenlik güçlerine karşı mukavemet göstermeye çalışmışlardır. Bulgar askerlerinin tanklar ile milisler ve sivillerin ellerindeki silahlar ile itfaiyecilerin ise araçlarından tazyikli bir biçimde sıktıkları çakıllı ve kumlu su ile Türklerin üzerine saldırmaya başlamışlardır. Bu sırada Ayşe Molla Hasan, Musa M. Yakup ve annesinin sırtındaki on sekiz aylık Türkân bebek vurularak öldürülmüştür.

Ayşe M. Hasan kaldırıldığı hastaneye vefat etmiş, aynı zamanda Musa M. Yakup da yüzlerce kişinin ününde vurularak katledilmesine rağmen ölüm raporuna "bronşitten ölmüştür" diye yazılmıştır. Aynı şekilde Türkân bebeğin de cenazesini inceleyen doktora görevliler tarafından baskı yapılarak bebeğin herhangi bir hastalıktan öldüğünü beyân eden bir ölüm raporu hazırlanması istenmişse de alnından vurularak öldürüldüğü konusunda hiçbir kuşku olmadığı için muayeneyi yapan doktor bunu redetmiş ve Belene'ye gönderilmiştir.⁷²³ Bu olaylardan sonra ise Kayaloba (Mogilâne) köyünde Türkân bebek için bir çeşme ve anıt taşı dikilmiştir.⁷²⁴ Bu şekilde binlerce polis ve askerin yanı sıra yüzlerce sivil Bulgar ve çeşitli askerî araçların yardımı ile kanlı bir şekilde dağıtılan Türkler, Kirli'de askerî yönetimin ilan edilmesi, telefonların kesilmesi ve sokağa çıkma yasağının uygulanmaya başlanması ile kapana kısıtılmış ve hemen hepsi dövülerek zorla isimleri değiştirilmiştir. Hâlâ direnmeye devam edenler ile birlikte yürüyüş ve gösterileri düzenleyenler de bu dayakların üzerine ayrıca Belene'ye gönderilmiştir.^{725*} Bu direnişlerin sonrasında yaşananları şair

⁷²³ Yüçetürk, *Kızıl Cehennem*, s.18.

⁷²⁴ Erendoruk, *Sevgi Kıvrımları*, s.35; Köse, *Kanlı İzler*, ss.9-21.

⁷²⁵ Türker, *Belene Adası*, ss.80-82.

* Bu olaylar sırasında Bulgarlar tarafından öldürülerek şehit olan veya tutuklanarak çeşitli işkencelere maruz kalan Bulgaristan Türklerinin kimlikleri ve yaşadıkları olaylar ile ilgili daha detaylı bilgiler için aşağıdaki eserlerin incelenmesi faydalı olacaktır:

Mustafa Çetin “Bir Gömüt Üç Şehit” isimli eseri ile şu şekilde şiirleştirerek tarihe mâl etmiştir:

Günde üç kez sorgu
Üç kez sorguda üç kez yargı
Üç kez yargıda tek bir sorgu
‘Kimler yönetti Barış yürüyüşünü?’

Günlerce sürdü bu sorgu, bu çile
Yürüyüş komitesini ele versin diye.
Alamadılar ağzından bir kelime bile
Vaat etmişlerse de bu iyiliğe hediye...

Umrunda değildi yapılan zulümler hiç.
Devam ede durdu insaniyet saçan tebessümüne
Çaresizlikten kuduran zalim yargıç
Bir süngü kaktı Ayşegül’ün göğsüne.

...şehitleşirken al kanıyla Türklük gülü
Ana rahmine gömdü ikiz dölü
Öylece defnettik Ayşegül’ü
Bir gömüt üç şehit...⁷²⁶

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu ilk toplu direnişler 1989 yılına kadar süren 5 yıllık süreçte Bulgaristan Türklerinin ortaya koydukları direnişlerin temelini oluşturmuş ve Bulgar yönetimi 1989 yılında son derece güçlü bir hâle gelen direnişçi Türklerden kurtulabilmek için zorunlu göç ettirme politikasını uygulamaya ve böylece sayıları yüzbinleri bulan bir türk kitlesini sınır dışı etmeye başlamıştır. Yıllarca süren kanlı olayların üzerine

Hüseyin Köse, *Kanlı İzler-Şehitlerimizin Belgesel Öyküleri*, Poligraf Yayınları, Razgrat, 2001.

Ahmet Şerif Şerefli, *Bulgaristan’daki Türkler (1889-1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

⁷²⁶ Gülmen, *Bulgaristan Türk’ünün Anıları*, s.182.

bir de zorunlu göçün getirdiği sıkıntılar ile boğuşan Bulgaristan Türkleri, çektikleri her türlü eziyet ve cefaya rağmen yaşadıkları bu olayları 45 yıllık komünist zihniyeti altında yozlaştırılarak zayıflatılan Türklük bilincinin yeniden uyanışı olarak görmüşlerdir. Özellikle Nuri T. Adalı, yıllar boyunca gaflet uykusunda olduklarını belirttiği Bulgaristan Türklerinin 1984 olaylarının ardından Türklük bilinci ile “*kanlar içinde yeniden doğduklarını*” belirtmiştir. Bu bakımdan Nuri T. Adalı, Bulgarların giriştikleri bu kanlı eritme politikalarının, Bulgaristan Türklerinin millî varlıklarının farkına varmaları ve bu varlıklarını koruma konusunda Türklerin birlik ve beraberliğini pekiştirmesi açısından da faydalı olduğunu dile getirmiştir.⁷²⁷

Bu bakımdan 1950’lerden itibaren uygulanan baskı ve yasaklara karşı çoğunlukla bireysel direnişler sergileyen Bulgaristan Türklerinin 1984 yılından sonra toplu ve örgütlü bir şekilde direniş faaliyetlerine girişmeleri sonucunda bir buçuk yaşındaki Türkân gibi bebekler dâhil onlarca Türk, haklarını ve isimlerini geri istedikleri için öldürülmüşler veya tutuklanarak Belene’ye gönderilmişlerdir. Özellikle bu gösterilerin dağıtılması için askerî birliklerin yan ısıra silahlandırılan sivil Bulgarların kullanılmasının ve bunların icra ettikleri vahşi faaliyetlerinin iki halk arasındaki karşıtlıkları arttırdığını söyleyebiliriz. Özellikle 1990 sonrasında oluşan demokrasi döneminde, eli kanlı Bulgarlar ile birlikte yaşamak zorunda kalan ve bunlar tarafından birçok yakınları öldürülen Türklerin arasında herhangi bir yakınlık oluşmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla Bulgaristan içerisinde büyük bir kutuplaşmanın tekrar yaşandığını söyleyebiliriz. Bu dönemde Türklerin ortaya koydukları ve çoğunlukla muhalif Bulgarların da desteklediği direnişler sonucunda 1990 yılında Bulgaristan’da komünizm yıkılması ile Türklerin isimleri ve hakları geri verilmeye başlanmıştır. Fakat Bulgarlar tarafından Türklere uygulanan düşmanlık ve ayrımcılık devam ettiği için bazı Türkler geçimlerini sağlayabilmek için isimlerini geri almayarak kimliklerini saklamayı tercih etmişlerdir ki, bu durumun anlaşılır olmakla beraber Bulgaristan Türklerini zayıflatın, hak mücadelesine zarar veren bir durum olduğunu düşündüğümüzü daha önce de belirtmiştik. Bu

⁷²⁷ Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.144.

sebeple günümüz koşullarında Bulgaristan Türklerinin kültürel alanların yanı sıra ekonomik alanlarda da çeşitli şekillerde desteklenmesi Bulgaristan Türklüğü için olumsuzluk teşkil eden bu gibi durumların ortadan kalkmasını sağlayabileceğini düşünebiliriz.

3.10. Hatıralar İçerisindeki Görsel Unsur ve Materyaller

Hatıralar içerisinde, verilen bilgi ve anlatılan yaşantıların okuyucular tarafından daha iyi anlaşılması için, gerek tarihî mekân ve olaylara gerekse çeşitli şahıslara ait resimler gibi çokça görsel materyallerden faydılmıştır. Hatıralar içerisinde, Bulgaristan Türklerinin yaşamlarına dair tarihî birer belge gibi kullanılan bu görsel materyallerden bazılarını, belirttiğimiz bu duruma örnek olması amacıyla çalışmamız içerisine dâhil etmek istiyoruz. Böylece, Bulgaristan Türklerinin giyim kuşamlarından vücuda getirdikleri çeşitli mimarî eserlere, Türklere uygulanan zulüm, eziyet ve kanlı eritme politikalarından bu politikalara dâhil veya karşı olan Türk aydınlarına, Bulgar yönetimi altında yaşayan Türklerin görsel hafızalarını oluşturan ve hatıratları görsel olarak destekleyen bu unsurları tarihî birer kayıt olarak görmemizin mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

(Resim: 1)⁷²⁸

(Resim: 2)⁷²⁹

⁷²⁸ 1906 yılında Şumnu'da toplanan Türk öğretmen Birliği üyeleri.
Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.52.

⁷²⁹ 1929 yılında Turan Cemiyeti'nin IV. Kongresi için Kızanlık'ta toplanan Türkler.
Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.73.

(Resim: 3)⁷³⁰

(Resim: 4)⁷³¹

(Resim: 5)⁷³²

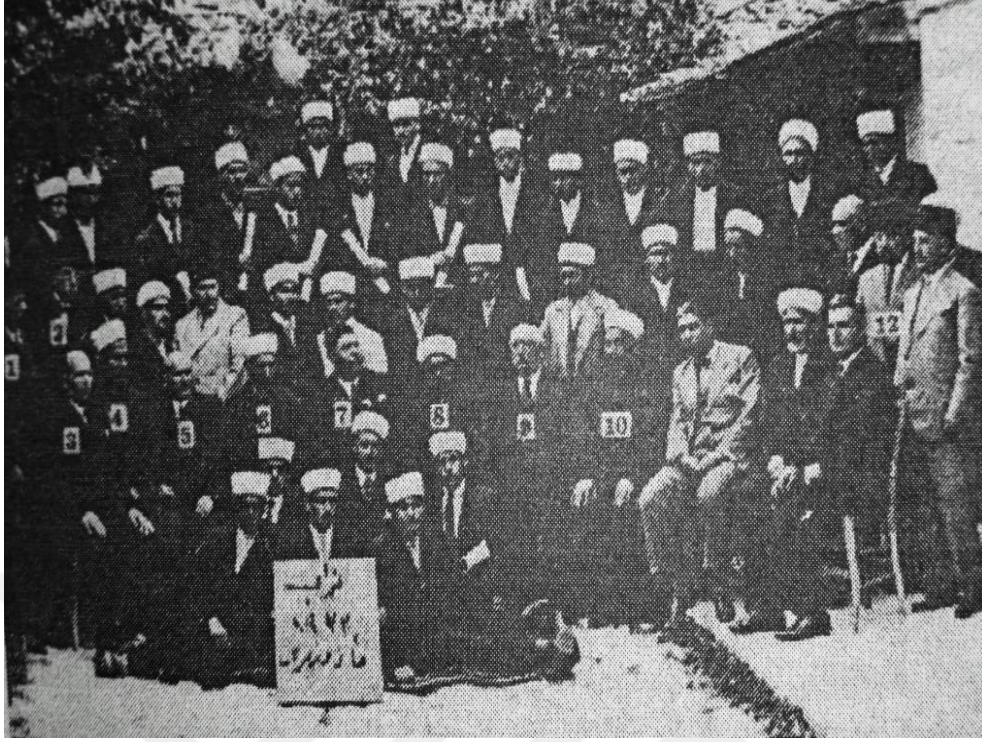
⁷³⁰ 1929 yılında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türklerinin ilk Millî Kongresi. Ulutürk, *Bulgaristan Türkleri*, s.112.

⁷³¹ Nüvvab Medresesi'nin önemli hocalarından Şeyh Yusuf Ziyaeddin, Ahmet Davudoğlu ve İsmail Ezherli'nin bir arada olduğu bir resim.

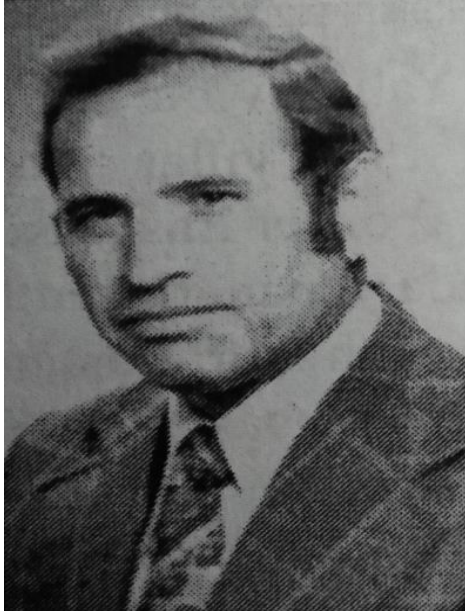
Öztürk, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye*, s.39.

⁷³² Şumnu'da kurulan ve Bulgaristan Türkleri için oldukça değerli bir kurum olan Nüvvab Medresesi'nin bir fotoğrafı.

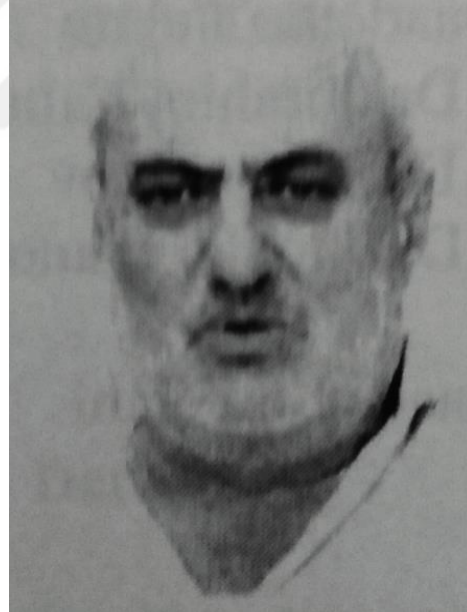
Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.67.

(Resim: 6)⁷³³

(Resim: 7)⁷³⁴

(Resim: 8)⁷³⁵

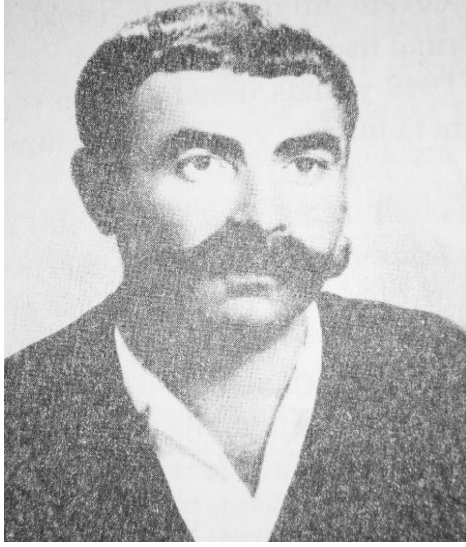
⁷³³ 1933 yılında (VIII. Dönem) Nüvvâb Medresesinden mezun olan öğrenciler.
Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.75.

⁷³⁴ Uzun yıllar “Yeni Işık” gazetesinde çalışmasının yanı sıra Sofya İslâm Enstitüsü’nde öğretmenlik ve rektörlük yapan İsmail Cambazov.

Cambazov, *İslâm Enstitüsü*, s.181.

⁷³⁵ İlk olarak Bulgar emniyetinde çalışmaya başlayan, daha sonra Kırcaali bölge müftülüğü ve Başmüftülük makamlarında bulunan, Sofya İslâm Enstitüsü’nde rektörlük yapan Nedim Gencev.

Cambazov, *İslâm Enstitüsü*, s.180.

(Resim: 9)⁷³⁶

(Resim: 10)⁷³⁷

(Resim: 11)⁷³⁸

⁷³⁶ Öğrenciliği sırasında tutuklanan diğer öğrenci arkadaşları ve öğretmeni Osman Kılıç'ı destekleyen, mezun olduktan sonra kendisi gibi Türk milliyetçisi öğrenciler yetiştiren İsmail Kahraman.

Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.140.

⁷³⁷ Çağdaş bir Müslüman örneği olarak yaşayan, "Medeniyet" gazetesinin başyazarı, şair Mehmet Fikri.

Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.91.

⁷³⁸ Öğrencisi Şevket Gürel ile çalışmakta olan Ahmet Davudoğlu.

Davudoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, s.192.

(Resim: 12)⁷³⁹

(Resim: 13)⁷⁴⁰

(Resim: 14)⁷⁴¹

⁷³⁹ 1984 yılı 26 Aralık günü, Kirli'de toplanan binlerce Türkün arasında bulunan ve 18 aylık iken Bulgar kurşunları ile şehit edilen, annesi Fatma Hanım'ın kucağındaki Türkân Fezullah.

Köse, *Kanlı İzler*, s.13.

⁷⁴⁰ Türkân Fezullah.

Erdi, *Güneşi Ararken*, s.125.

⁷⁴¹ Kırcaali-Kayaloba'daki Türkân Çeşmesi.

Köse, *Kanlı İzler*, s.19.

(Resim: 15)⁷⁴²

(Resim: 16)⁷⁴³

⁷⁴² Ön sırada sağdan sola doğru; İsmet Topaloğlu, Kirli'li Süleyman, Ahmet Doğan, Embiya Çavuş, Varna'lı Basri, Kirli'li Süleyman. Aynı şekilde arka sıradakiler; Emil Koşlukov, Bahri Gürses, Kasım Dal ve İsmet Kahraman.

Topaloğlu, *Rodoplar'da*, s.374.

⁷⁴³ 1990'da komünist sistemin çöküşünden sonra Kırcaali'nin Dereköy'ünde düzenlenen bir hatim duası töreni.

Türker, *Belene Adası*, s.253.

(Resim: 17)⁷⁴⁴

(Resim: 18)⁷⁴⁵

⁷⁴⁴ Bulgar subayın emri altında kazma-kürek ile çalıştırılan Türk (Trudovak) emek askerleri.

Öztürk, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye*, s.42.

⁷⁴⁵ Kazma ve kürekler ile çalıştırılan Türk Brigadir öğrenciler ile birlikte hatıra resmi çekilen İbrahim Halil Efendi ile Kara İsmail Efendi.

Cambazov, *Nüvvâb*, s.44.

(Resim: 19)⁷⁴⁶

(Resim: 20)⁷⁴⁷

(Resim: 21)⁷⁴⁸

⁷⁴⁶ Birbirleri ile görüşmesi yasak olarak sürgüne gönderilen “siyasî suçlu” Türklerin 2 Mayıs 1989 yılında Mahmutlar-Atalan yolu kavşağındaki toplantıları.

Türker, *Hazanda*, s.48.

⁷⁴⁷ Sürgündeki Türklerin birbileri ile görüşmelerinin yasaklanmasına rağmen Mahmutlar-Atalan yolu kavşağında buluşarak fikir alışverişi yaptıkları toplantıdan bir başka fotoğraf.

Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları*, s.54.

⁷⁴⁸ Sürgündeki Türklerin Mahmutlar-Atalan yolu kavşağındaki toplantılarına ait bir başka fotoğraf. Mehmet Türker, Bulgar polisinden saklamak amacıyla iki makine ile çektiği bu fotoğrafı, ancak bu yolla Türkiye’ye getirebildiklerini belirtmiştir.

Türker, *Belene Adası*, s.208.

(Resim: 22)⁷⁴⁹

(Resim: 23)⁷⁵⁰

⁷⁴⁹ Embiya Çavuş'un çizdiği Belene Adası'nın krokisi.

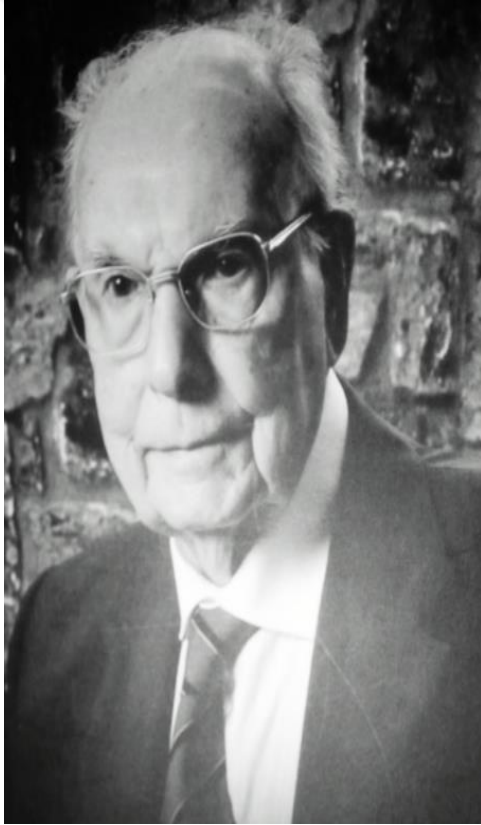
Çavuş, *Yaşadıklarımız*, s.45.

⁷⁵⁰ Embiya Çavuş'un resmettiği, Belene'de eski çağ köleleri gibi ölümüne çalıştırılan mahkûmlar.

Çavuş, *Yaşadıklarımız*, s.49.

(Resim: 24)⁷⁵¹

(Resim: 25)⁷⁵²

(Resim: 26)⁷⁵³

⁷⁵¹ Belene ceza kampında siyasî mahkûmlar olarak birlikte çile doldurduktan sonra, 2004 yılında Bursa'da toplanan bazı Bulgaristan Türkleri.

Türker, *Belene Adası*, s.100.

⁷⁵² Bulgaristan Türkleri'nin önderlerinden sayılan ve Nüvvab Medresesi'nin önemli hatip-öğretmenlerinden biri olan Osman Kılıç.

Kılıç, *Kader Kurbanı*, kapak sayfası.

⁷⁵³ Ortaya koyduğu Türklük mücadelesi ile Bulgaristan Türklerinin manevî lideri konumunda bulunan Nuri Turgut Adalı.

Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.63.

(Resim: 27)⁷⁵⁴

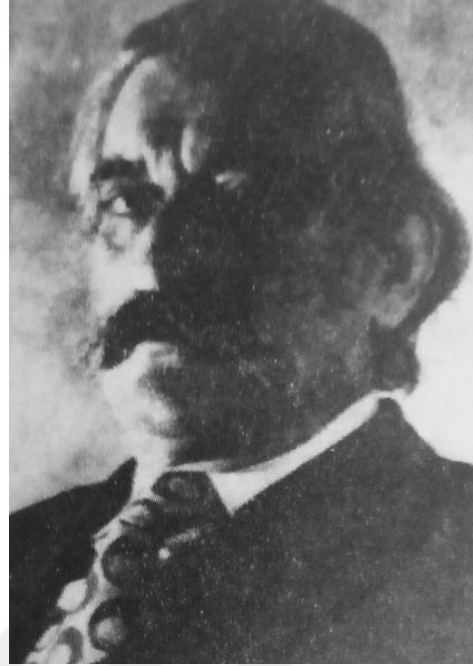
(Resim: 28)⁷⁵⁵

⁷⁵⁴ Bulgaristan'ı ziyaret eden Nazım Hikmet ve onun yanında Fahri Erdiç. Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.152.

⁷⁵⁵ Halk Eğitimi Yayınevi'ni (Narodna Prosveta) ziyaret eden Nazım Hikmet. Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.156.

(Resim: 29)⁷⁵⁶

(Resim: 30)⁷⁵⁷

(Resim: 31)⁷⁵⁸

(Resim: 32)⁷⁵⁹

⁷⁵⁶ Nazım Hikmet'in "İnsan Manzaraları" isimli eserinde bahsettiği Bethoven Hasan (Şecaettin Baysal).

Tata, *Bulgaristan Macerası*, s.157.

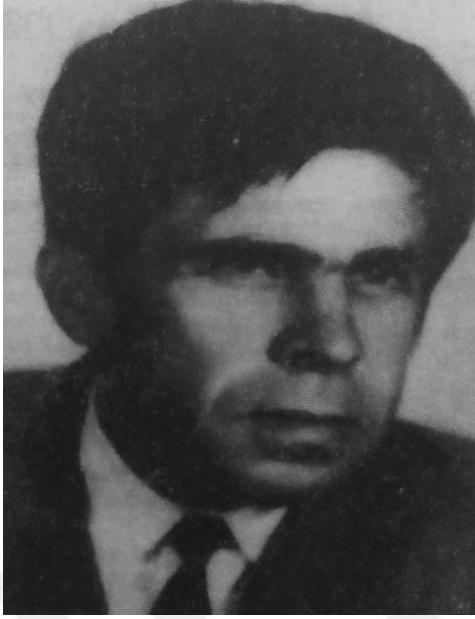
⁷⁵⁷ Şair ve yazar Hasan Karahüseynov (Asen Karahanov Sevanski).

⁷⁵⁸ Kırcaali'de vali yardımcılığı'ndan Millet Meclisine giren, tarih profesörü Şükrü Tahir (Orlin Zagarov).

Cambazov, *Yeni Işık*, s.306.

⁷⁵⁹ "Güven" gazetesinin kurucusu, şair Arzu Tahirova (Asya Taneva).

Cambazov, *Yeni Işık*, s.480.

(Resim: 33)⁷⁶⁰

(Resim: 34)⁷⁶¹

(Resim: 35)⁷⁶²

⁷⁶⁰ Bulgaristan Türklerinin birçok eser veren önemli şair ve yazarlarından Ahmet Şerif Şerefli.

Cambazov, *Yeni Işık*, s.342.

⁷⁶¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye gönüllü asker kıyafeti içerisindeki M. Necmettin Deliorman.

Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, s.1.

⁷⁶² M. Necmettin Deliorman, solda; Sofya'da çıkan "Türk Sadası" gazetesinde çalışmaya başladığı 17 yaşındaki, sağda ise; Türkiye'de gazeteciliğe devam ettiği 73 yaşındaki hâli bulunmaktadır.

Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, s.7.

(Resim: 36)⁷⁶³

(Resim: 37)⁷⁶⁴

(Resim: 38)⁷⁶⁵

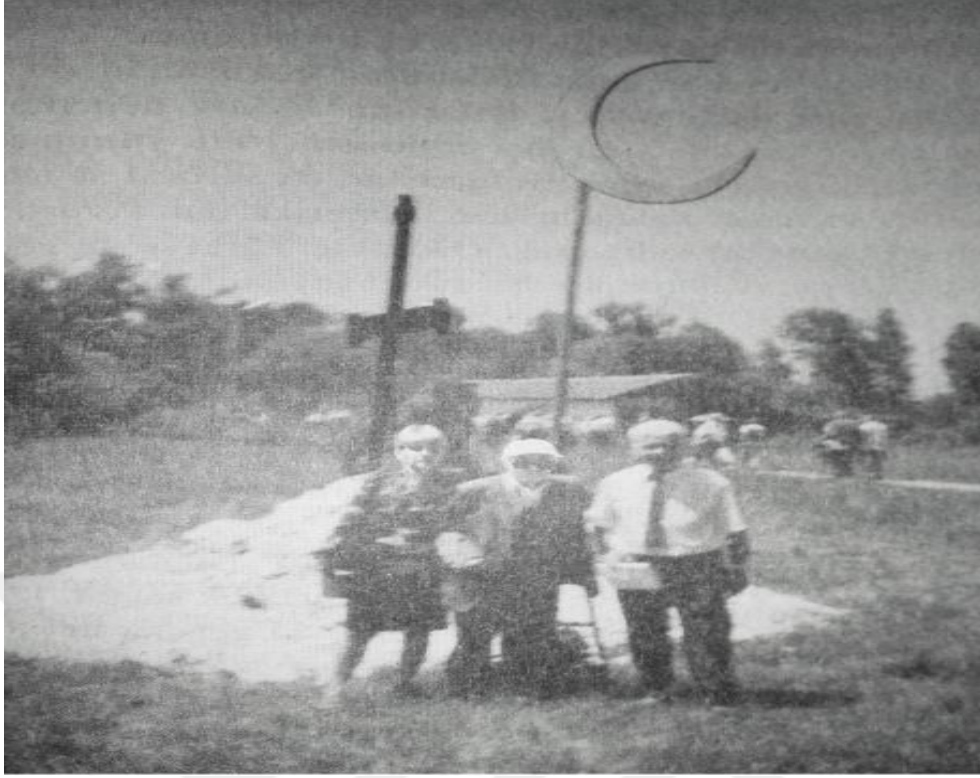
⁷⁶³ Bulgaristan Türklerinin önemli şair ve yazarlarından Ömer Osman Erendoruk. Erendoruk, *Sevgi Kıvrımları*, s.15.

⁷⁶⁴ Bulgaristan Türk edebiyatının günümüzdeki önemli simalarından biri olan gazeteci-yazar Mehmet Türker.

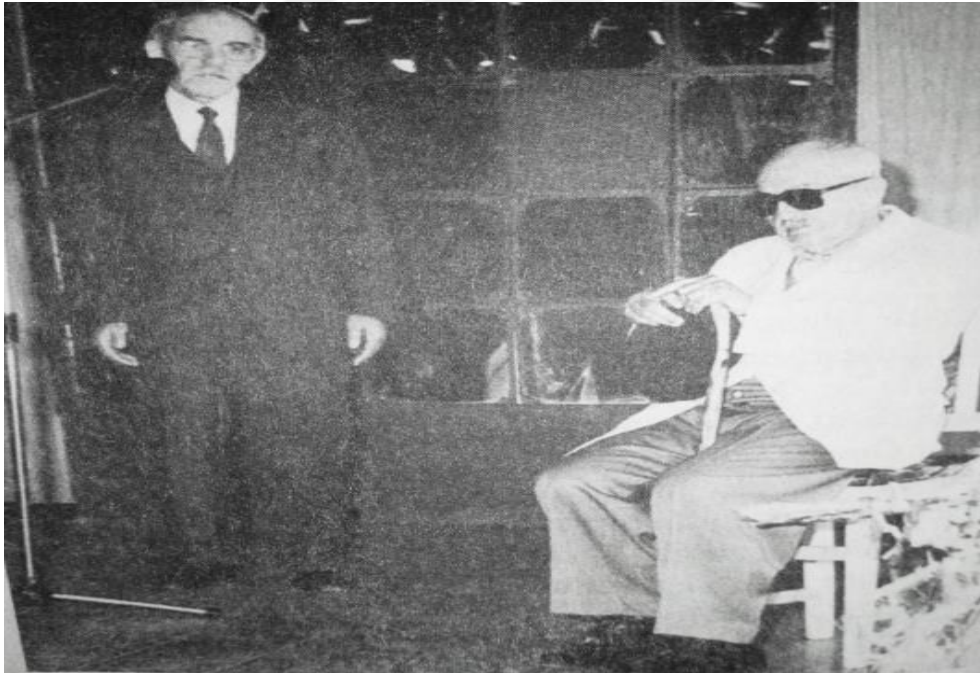
Yusuf ve Ulutürk, “Gazeteci-Yazar Mehmet Türker İle Söyleşi”, *Kırcaali Haber*, 27 Haziran 2008, https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=4929, (Erişim: 09.04.2019).

⁷⁶⁵ (solda) Ömer O. Erendoruk ile (sağda) Nuri T. Adalı'nın birarada oldukları bir fotoğraf.

Türker, *Hazanda*, s.95.

(Resim: 39)⁷⁶⁶

(Resim: 49)⁷⁶⁷

⁷⁶⁶ Belene Adası'na dikilen haç ve hilâlin önünde duran Güleyver Osmanova, Nuri T. Adalı ve İvan Nevrokopski.

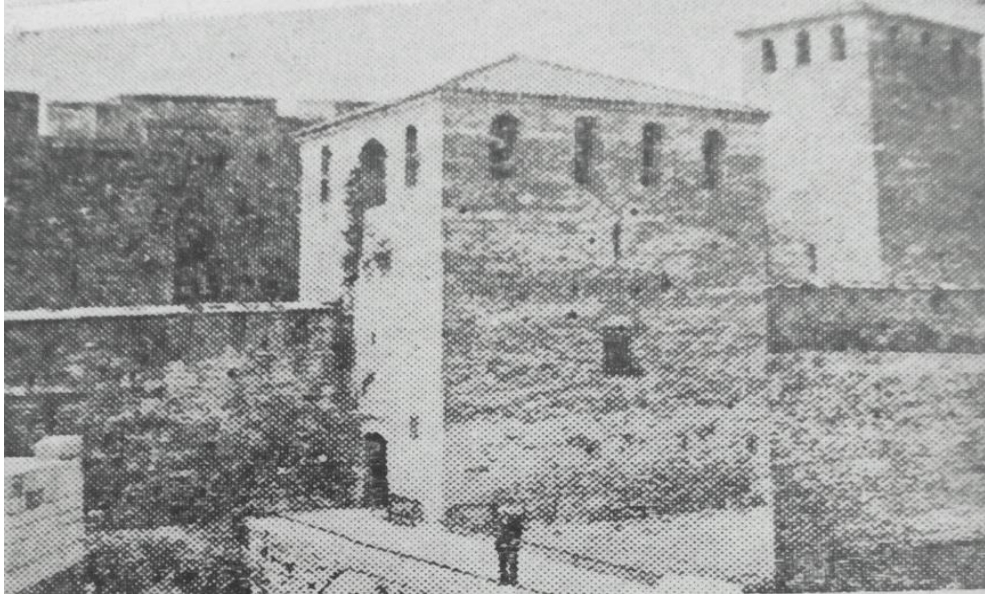
Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.149.

⁷⁶⁷ (Oturana) Nuri T. Adalı'nın 80. Yaş günü dolayısıyla (ayakta) bir konuşma yapan Ömer O. Erendoruk.

Türker, *Gölgedeki Kahraman*, s.152.

(Resim: 41)⁷⁶⁸

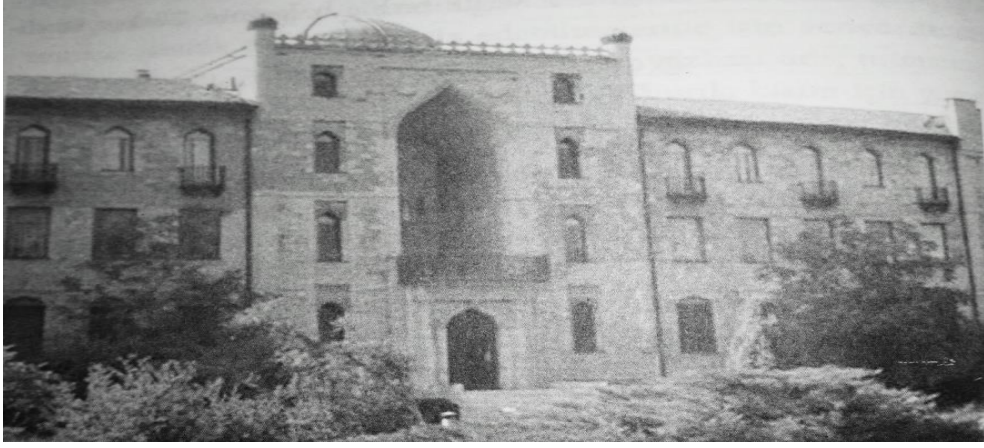
(Resim: 42)⁷⁶⁹

⁷⁶⁸ 1877 yılından günümüze kadar Bulgarların Türk-İslâm eserlerine karşı giriştikleri yok edici hâreketleri tasvir eden bir örnek.

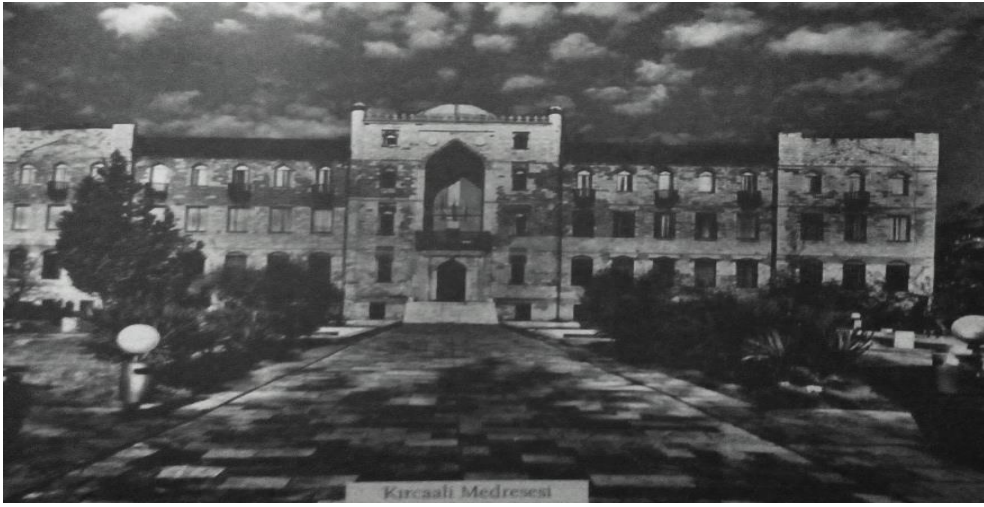
Alp, *Bulgar Mezâlimi*, s.46.

⁷⁶⁹ Vidin’de bulunan Pazvantoğlu Kalesi.

Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, arka kapak.

(Resim: 43)⁷⁷⁰

(Resim: 44)⁷⁷¹

(Resim: 45)⁷⁷²

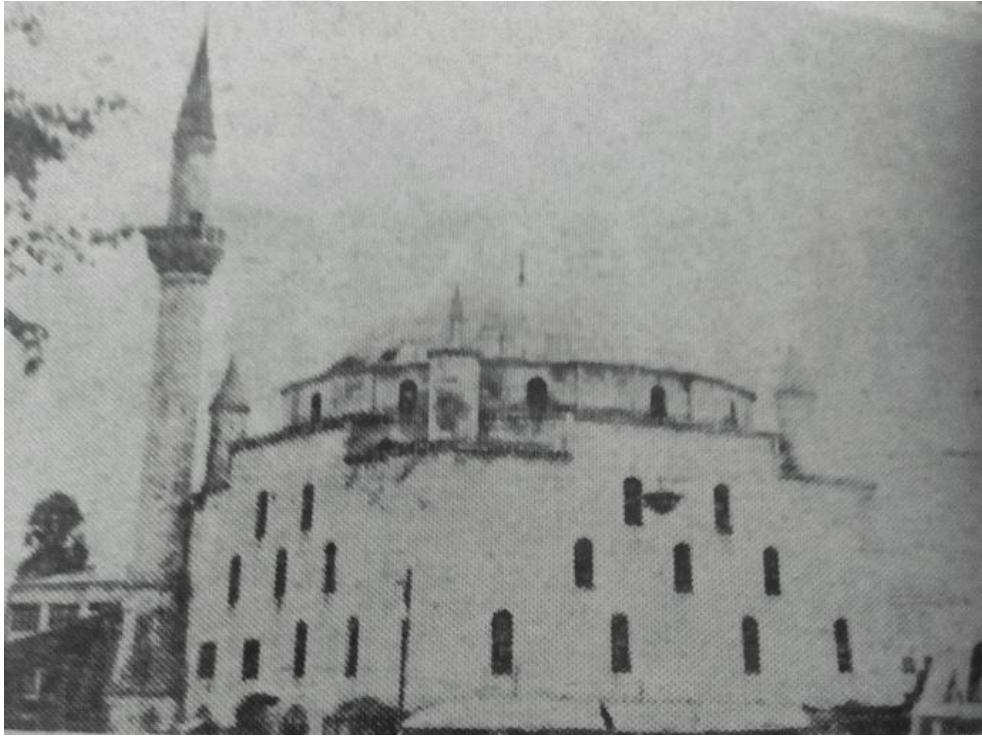
⁷⁷⁰ İl arkeoloji müzesi olarak kullanılan eski Kırcaali Merkez Rüştüyesi. Öztürk, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye*, s.44.

⁷⁷¹ Kırcaali Medresesi'nin önden bir görüntüsü. Ulutürk, *Bulgaristan Türkleri*, s.67.

⁷⁷² Şumnu'daki Türk Pedagoji Okulu'nun binası. Seyit, *Kaderime Şükür*, s.49.

(Resim: 46)⁷⁷³

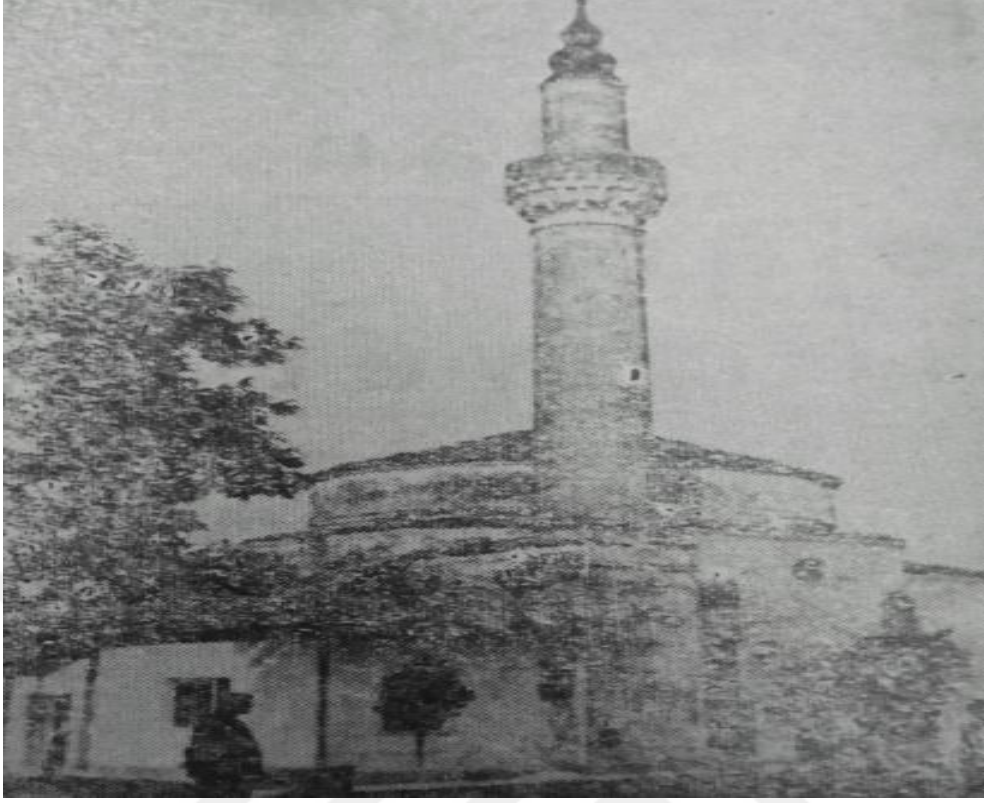

(Resim: 47)⁷⁷⁴

⁷⁷³ Bir dönem tütün deposu olarak kullanılan, Razgrad'ın simgesi durumundaki Şumnu İbrahim Paşa Camii.

Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.187.

⁷⁷⁴ İbrahim Paşa Camiisi'nin bir başka fotoğrafı.
Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, s.13.

(Resim: 48)⁷⁷⁵

(Resim: 49)⁷⁷⁶

⁷⁷⁵ Razgrad'da bulunan Ahmet Bey Camii.
Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, s.15.

⁷⁷⁶ Razgrad'daki 350 yıldan fazla bir süredir ayakta duran Osmanlı Saat kulesi.
Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, s.14.

(Resim: 50)⁷⁷⁷

(Resim: 51)⁷⁷⁸

(Resim: 52)⁷⁷⁹

⁷⁷⁷ Filibe’de bulunan ve Osmanlı’dan kalma bir türbenin tamirine izin verilmediği için yıkılmaya yüz tuttuğunu gösteren bir resim.

Alp, *Bulgar Mezâlimi*, s.311.

⁷⁷⁸ Filibe’de bulunan İmaret Camii’nin 1987 yılında çekilen ve bakımsızlıktan çöplüğe döndüğünü gösteren bir fotoğraf.

Alp, *Bulgar Mezâlimi*, s.322.

⁷⁷⁹ Şumnu’da bulunan Şerif Halil Paşa Camii.

Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, s.5.

(Resim: 53)⁷⁸⁰

(Resim: 54)⁷⁸¹

⁷⁸⁰ 1989 Yılında Bulgaristan'dan sınır dışı edilerek Türkiye sınırına ulaşan göçmen Bulgaristan Türkleri.

Erdi, *Sınırlar Ötesinde*, s.198.

⁷⁸¹ 1989 yılındaki zorunlu göç ile Türkiye sınırına doğru yola çıkan göçmen kabileleri.

Cambazov, *Yeni Işık*, s.245.

(Resim: 55)⁷⁸²

(Resim: 56)⁷⁸³

⁷⁸² 1989 yılındaki zorunlu göçün ardından geride bırakılan Türk köylerindeki evlerin durumları.

Topaloğlu, *Rodoplar'da*, s.412.

⁷⁸³ 1989 göçünden sonra harap hâle gelen tadilatına izin verilmeyen Ahmet Durmuş'un evi.

Durmuş, *Suçum Neydi*, s.95.

(Resim: 57)⁷⁸⁴

(Resim: 58)⁷⁸⁵

(Resim: 59)⁷⁸⁶

(Resim: 60)⁷⁸⁷

⁷⁸⁴ 1960 yılında düzenlenen bir halk festivaline katılan millî kıyafetleri içerisindeki öğretmen Mürsel Aliosmanoğlu'nun fotoğrafı.

İslâm Beytullah Erdi, *Güneşi Ararken*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s.127.

⁷⁸⁵ 1959'dan sonra yasaklanan günlük kıyafetleri içerisindeki Bulgaristan Türkleri.

Türker, *Belene Adası*, s.128.

⁷⁸⁶ 1950'lerde Kızanlıkta çekilmiş, genellikle bayramlarda ve misafirlikte giyilen Türk millî kıyafet örnekleri.

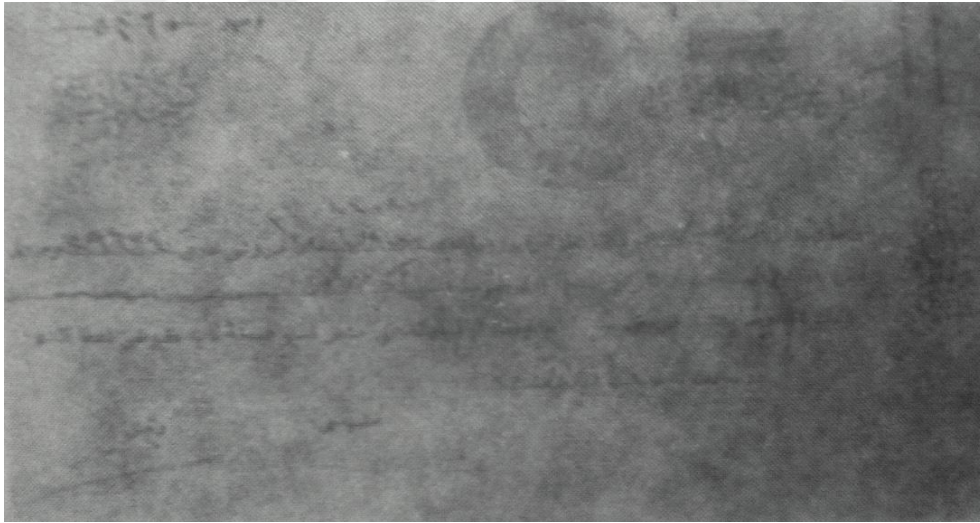
Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, s.29.

⁷⁸⁷ Rusçuk eşrafından Şekerci Nuri Efendi.

Deliorman, *Bulgaristan Türkleri*, s.5.

(Resim: 61)⁷⁸⁸

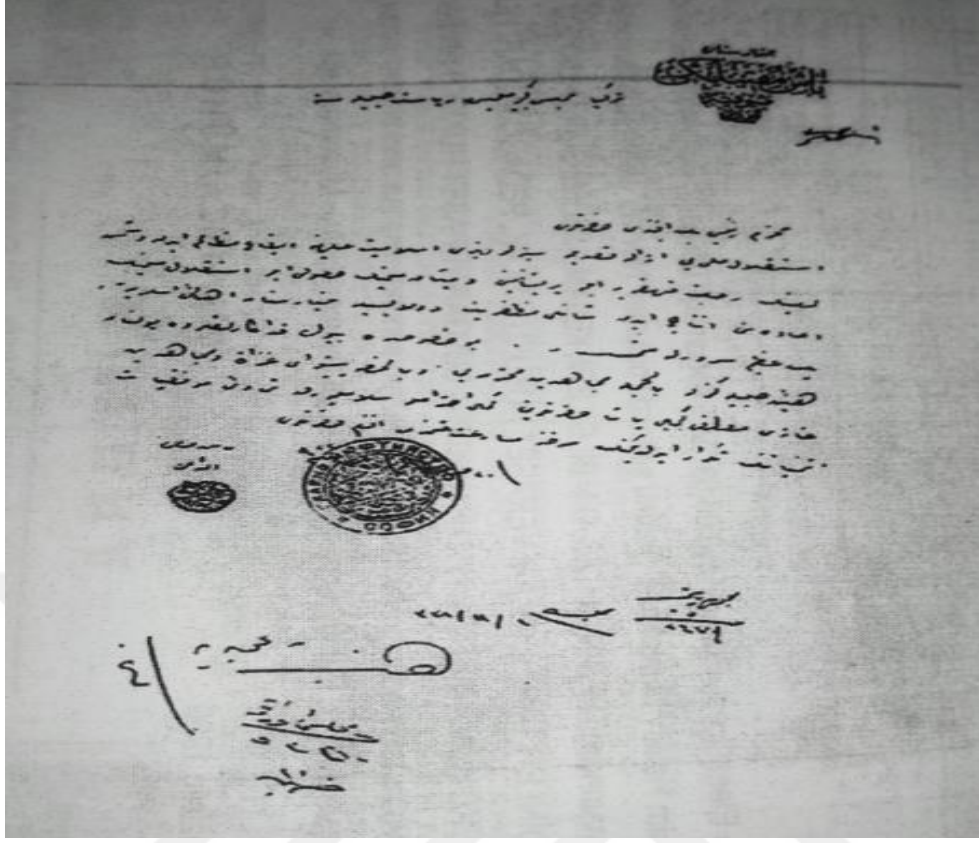
(Resim: 62)⁷⁸⁹

⁷⁸⁸ A. Şükrü'nün, Türkiye'deki Harf Devrimini takip edere Bulgaristan'da yeni Türk harfleri ile bastırıldığı ilk alfabe kitabı.

Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.187.

⁷⁸⁹ Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'deki İstiklâl mücadelesine yaptıkları maddî yardımları gösteren bir makbuz.

Davutoğlu, *Ölüm Daha Güzeldi*, s.53.

(Resim: 63)

Bulgaristan
Başmüftülüğü
SOFYA
Adet

TÜRKİYE MECLİSİ KEBİRİ MİLLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Muhterem Reis Bey Efendi Hazretleri

İstiklali Milliyi izale maksadıyla senelerden beri İslamiyet aleyhine ikai mezalim eden düşmanı lainin ricati kahrkariye ile perişanın ve misakı millinin husuli ile İstiklali Millinin iadesini intaç eden şanlı muzafferiyet dolayısı ile Bulgaristan ahali-i İslamiyesi pek azim sürurla mütehasıstır. Bu hususta büyük fedakârlıklarda bulunan heyeti celilenizle bilcümle mücahidini muhteremiye ve bilhassa pişuvayı guzat ve mücahidin Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri ni kemali ihtiramla selamlayarak, temadi muvaffakiyat temenniyatının tekrar edildiğinin arzına müsaarat kılındı efendim hazretleri.

20 Teşrini evvel 1922

Başmüftülük resmî mührü

Başmüftü

Edai SÜLEYMAN FAİK⁷⁹⁰

⁷⁹⁰ Sofya Başmüftülüğü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği Telgraf ve bu telgrafın Türkçeye çevirisi.

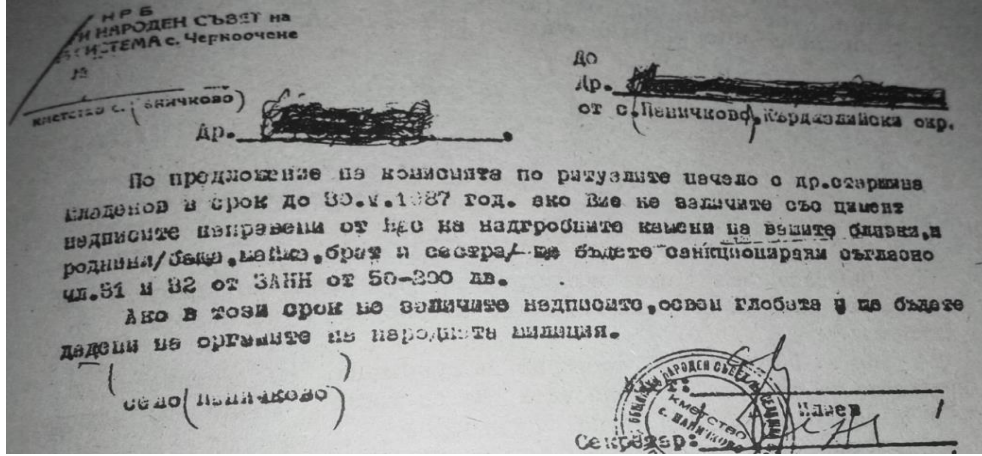
Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.194.

(Resim: 64)⁷⁹¹

⁷⁹¹ Halil Uzunoğlu'nun Osmanlı Ordusunda görevli dedesi Yüzbaşı Ömer Ağa'nın nüfus tezkeresi.

Uzunoğlu, *Ceddimin Menkabeleri*, s.64.

(Resim: 65)

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti

Çernooçene köy sistemi

İlçe Belediyesi

No:

Tarih:

Peniçkovo köyü Muhtarlığı

Sn.....

Peniçkovo köyü, Kırcaali İli

Sayın Başçavuş Mladenov başkanlığındaki Törenler Komisyonu'nun teklifi üzerine, yakınlarınız ve akrabalarınızın (baba, anne, kız ve erkek kardeşler) mezar taşları üzerine yazdığınız yazıları 30.09.1987 tarihine kadar çimento ile sıvamadığınız takdirde, İdari Suçlar ve Cezalar Kanunu'nun 31. ve 32. Maddeleri gereğince 50 ile 200 Leva tutarında para cezasına çarptırılacaksınız. Yazıları belirtilen süre içinde sıvamamanız hâlinde, para cezasının yanı sıra, milis yetkililerine teslim edileceksiniz.

Peniçkovo köyü

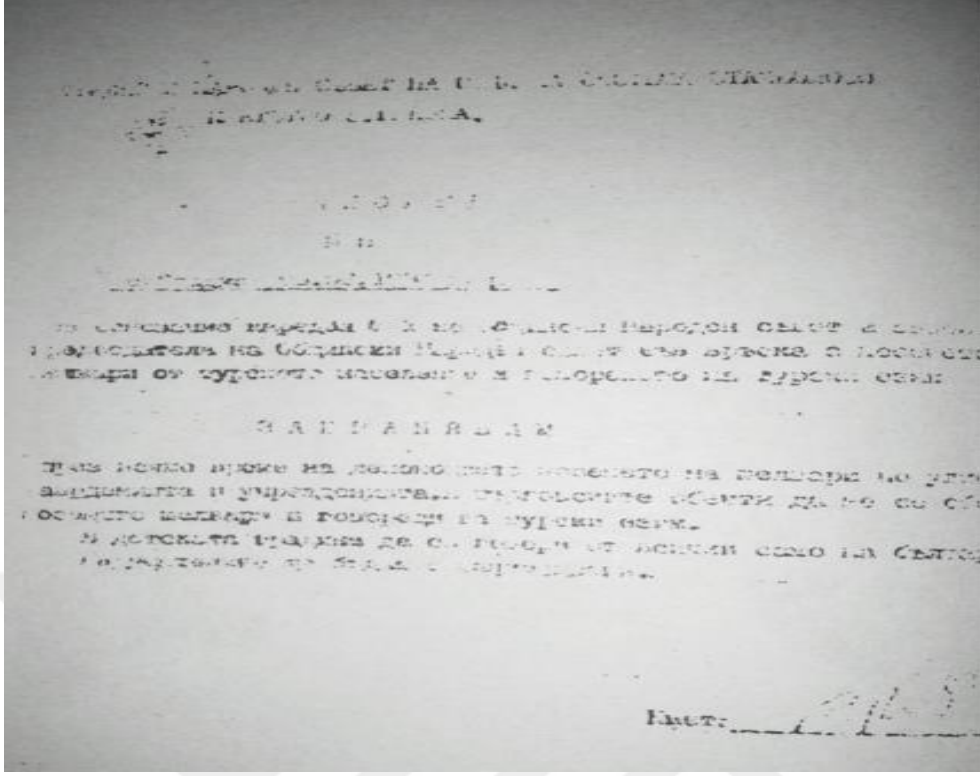
Muhtar: D. İliev

Sekreter: M. Aleksandrova

Resmî mühür ve imzalar⁷⁹²

⁷⁹² Kırcaali'de Türk mezar taşları üzerindeki Türkçe isimlerin silinmesi için tebliğ edilen bir belgenin örneği ve Türkçeye çevirisi.

Alp, *Bulgar Mezâlimi*, s.301.

(Resim: 66)

Stanbolovo Köy Gurubu (sistemi) Belediye Meclisi
Gledka Köyü Muhtarlığı

Emir

No: 5

Gledka köyü 03.8.1984

Belediye Meclisi'nin 1 numaralı talimatı ve Belediye Meclisi Başkanı'nın Türk halkının Şalvar giymesi ve Türk dilinin konuşulması ile ilgili emirlerine dayanarak,

AŞAĞIDAKİ HUSUSLARI YASAKLIYORUM

Günün yirmi dört saatinde cadde, işyerleri, resmî daire, kurum ve ticarî kuruluşlarda şalvar giyenlere ve Türkçe konuşanlara iş verilmemesi, Kreşlerde herkesin sadece Bulgarca konuşması, Emre karşı gelenler hakkında gerekli işlem yapılacaktır.

Muhtar İmza⁷⁹³

⁷⁹³ Stanbolovo yerleşim yerinde Türkçe konuşmanın ve şalvar giymenin yasaklandığını bildiren belge ve bu belgenin Türkçe çevirisi.

Alp, *Bulgar Mezâlimi*, s.252.

ЗАПОВЕД

№ 21

Асеновград, 16 / 1985 год.

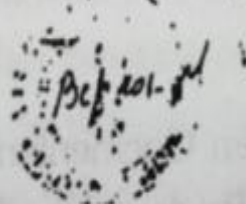
Във връзка с ефикасността на мерките по преобличане на
незаконно помохамеданчените българи,

НАРЕДБА:

1. Да се въведе присътамето на работи по форма 76 за
1.1.1965 год. с възстановените български имена.
2. Същите изисквания да се предлават при издаването на
карти за пътуване, болнични листове и други документи за единично
отделно обслужване.
3. Да се преустанови ползуването на турски език на работ-
ните и обществени места.
4. Всички лица носещи арабски имена, които не представят
неоспоримите документи за преименуване да не се допускат на работа.
Заповедта да бъде доведена до знаято на всички колеж-
тани за сведение и изпълнение.
Контрол по нейното изпълнение възлагам на цеховите
ръководства по места.

ГЛ. ДИРЕКТОР: / 21

/инж. З. Босмаков/

(Resim: 67)⁷⁹⁴

⁷⁹⁴ Asenova krepost fabrikasında Türk isimlerinin kullanılmasının ve Türkçe konuşmanın yasaklandığına dair belge.

Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.198.

ASENOVA KREPOSTFABRİKASI

ASENOVGARAD

21 No.lu emir

Asenovgrad, 16.1.1985

Zorla Müslümanlaştırılan Bulgarların tekrar kazanılması konusunda alınacak tedbirlerin etkinliği açısından belirtilen husuların uygulanmasını

EMREDİYORUM

1. Ocak 1985 yılı için, 76 No.lu form gereğince, çalışma yeniden kazandırılan Bulgar isimleri ile yapılacak.
2. İdarî hizmetler, doktor vizitesi ve tatil kartları verilirken de aynı husus uygulanacak.
3. Toplum yerleri ile işyerlerinde Türk dilinin kullanılmasına son verilecek
4. Adını değiştirdiğine dair belgeleri ibraz etmeyen Tüm Arap isimli şahıslar işyerlerine bırakılmayacak. İş bu emir teşkilatın tamamına bilgi ve uygulama için iletilecek. Emir uygulanması ve kontrolü ünite yöneticilerince yürütülecektir.

Mühür

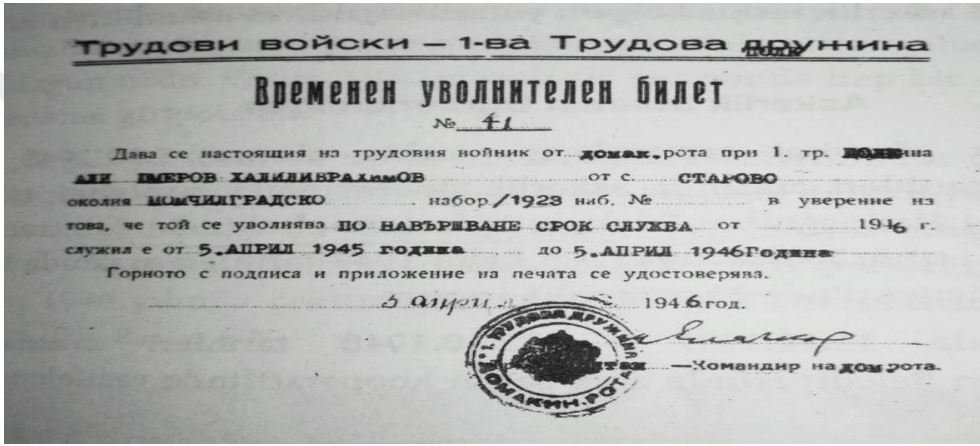
Genel Müdür

Mühendis Z. Basamakov⁷⁹⁵

⁷⁹⁵ Asenova krepost fabrikasında Türk isimlerinin kullanılmasının ve Türkçe konuşmanın yasaklandığına dair belgenin Türkçe çevirisi.
Gülmen, *Bulgaristan Türk'ünün Anıları*, s.199.

(Resim: 68)⁷⁹⁶

(Resim: 69)

İŞ ORDULARI I. İŞÇİ ALAYI
GEÇİCİ TERHİS TEZKERESİ

NO: 41

Mestanlı ilinin Staroco köyünden 1923 doğumlu Ömer oğlu Ali'ye 5 Nisan 1945'ten 5 Nisan 1956'ya kadar Birinci İşçi Alayının Levazım Kıtasında muvazzaf askerliğini yaparak müddetinin sona ermesi dolayısıyla işbu terhis tezkeresi kendisine verilmiştir.

Yukarıdaki yazılar imza ve mühürle tasdik olunur.

5 Nisan 1946

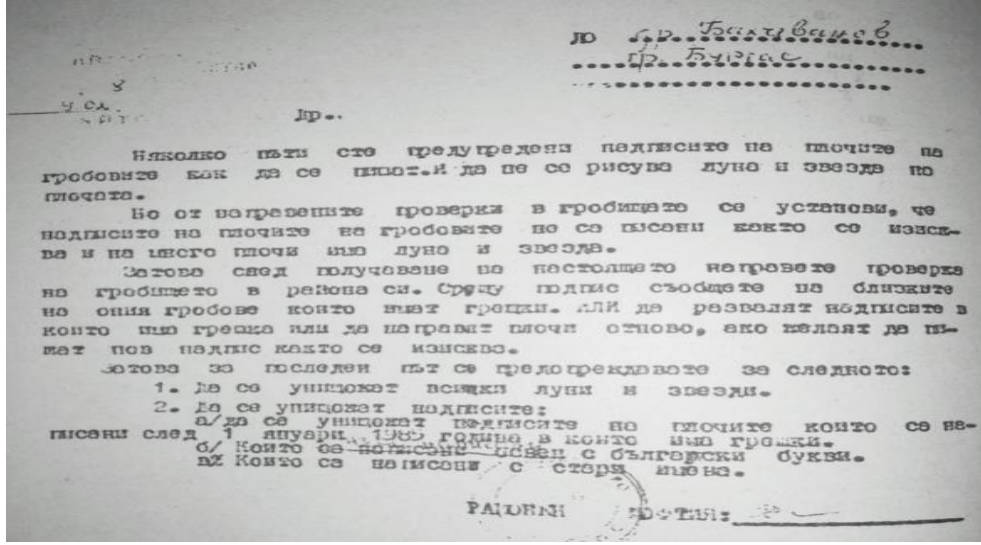
Resmî Mühür ve İmza⁷⁹⁷

⁷⁹⁶ Halka açık yerlerde Türkçe koşulduğu için kesilen 5 levalık para cezasına dair bir makbuz örneği.

Alp, *Bulgar Mezâlimi*, s.262.

⁷⁹⁷ 1946 yılında askerlik görevini tamamlayan Ali Öztürk'e verilen terhis belgesi ve askerlik tezkiresinin Türkçe çevirisi.

Öztürk, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye*, s. 43.

(Resim: 70)

Emirler:

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti

Aydos Müftülüğü

Tarih: 9.02.1987

Sayı:8

Sn.....

Burgas

Mezar taşları üzerindeki yazıların yazılma tarzı ve ay-yıldız işaretinin konmaması konusunda birkaç kez uyarıldınız. Mezarlıkta yapılan incelemede, mezar taşlarının gerektiği gibi yazılmadığı ve pek çoğunda ay-yıldız işareti bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, yazının tebliğini takiben, bölgeniz dâhilindeki mezarlıklarda gerekli denetimi yaparak, belirlenen şartlara cevap vermeyen mezarların yakınlarını, hatalı mezar taşlarının yazılarını değiştirmeleri veya yeni mezar taşı yaptırımları konusunda imza karşılığı uyarmanız gerekmektedir.

Buna bağlı olarak,

1. Bütün ay-yıldızların yok edilmesi,
2. a) 1 Ocak 1985 tarihinden sonra hatalı yazılan,
b) Bulgar harfleri ile yazılı olmayan,
c) Eski isimleri taşıyan mezar taşlarının yazılarının değiştirilmesi konusunda son kez uyarılmaktasınız.

Bölge Müftüsü

Mühür ve imza⁷⁹⁸

⁷⁹⁸ Türk mezar taşları üzerindeki dinî ve millî işaretler ile Türk isimlerinin silinmesi için Aydos Müftülüğü vasıtasıyla gönderilen yazı ve bu yazının Türkçeye çevirisi. Alp, *Bulgar Mezâlimi*, s.302.

ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
НА ИК НА СОНС
гр.с. _____

М О Л Б А

от _____
жител на гр./с/ _____ том _____
стр. _____ год _____
роден /Аж на _____

Др.Председател,
Моля да ми бъде променено името от _____
на _____

и на непълнолетните ми деца:

1. На _____ ми от _____
на _____ мисот _____

2. _____ ми от _____
на _____

3. _____ ми от _____
на _____

4. _____ ми от _____
на _____

_____ 197 _____ год
гр./с/ _____ с ПОЧЕТ: _____

ЗАБЕЛЕЖКА: Когато в тази молба се посочват и името на съдружника се подписват и двете също и за непълнолетните деца се подписват и двамата родители.

(Resim: 71)

Halk Şurası Yönetim Kurulu
Başkanı'na

Şehir, Köy _____

DİLEKÇE

dan (den) _____
yaşadığı yer: Şehir, Köy _____ cild _____
Sayı _____ yıl _____
doğum tarihi _____

Sayın Başkan,

Adımın _____ dan (den) _____
_____ ya (ye) değişmesini rica ederim. _____

ve reşid olmayan çocuklarımın:

1. _____ mun (min) _____ dan (den)
_____ ya (ye) _____

2. _____ mun (min) _____ dan (den)
_____ ya (ye) _____

3. _____ mun (min) _____ dan (den)
_____ ya (ye) _____

4. _____ mun (min) _____ dan (den)
_____ ya (ye) _____

_____ 197 _____
Şehir (köy) _____

Saygılarımla: _____

NOT: Bu dilekçe ile, hanımın da ismi değiştirildiği takdirde her iki eş ayrı ayrı imza atmalıdır. Reşid olmayan çocukların adlarının değiştirilmesinde her iki ebeveynin imzası gereklidir.

(Resim: 72)⁷⁹⁹

⁷⁹⁹ Bulgar Yöneticilerinin Türklerin isimlerini değiştirmek için kullandıkları dilekçelerin bir örneği ve Türkçe çevirisi.
Alp, *Bulgar Mezâlimi*, ss.200-201.

ORRIN G. HATCH
UTAH

JOHN S. MCDONALD
MANAGING THE ASSISTANT

1001 SENATE OFFICE BUILDING
PHONE (202) 512-5251

United States Senate
WASHINGTON, DC 20510-4402

COMMITTEES
LABOR AND HUMAN
RESOURCES
JUDICIARY
INTELLIGENCE
OFFICE OF TECHNICAL
ASSESSMENT
SELECT COMMITTEE
ON SECRET MILITARY
ASSISTANCE TO
AND THE NICARAGUA
OPPOSITION

September 4, 1990

Burhanettin ARDAGIL
Arpaemini Mahallesi
Talipinar Cad.
Şehit Alpay Basarann Sokak No.: 9/4
Şehremini/ISTANBUL

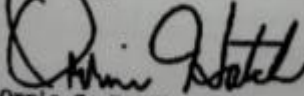
Dear Friend:

Thank you for your book depicting the abuse of the Turks' human rights in Bulgaria.

I have always been concerned about the human rights of others. I feel that each individual has certain basic rights; rights such as freedom of expression and personal safety. I am concerned that perhaps the Turks in Bulgaria are being denied these rights. Please be assured that I will take your views into consideration if legislation regarding this topic comes before the Senate. I will continue to work for human rights for all people everywhere, and would encourage you to continue your efforts in this cause.

Thank you again for taking the time to share your concerns with me.

Sincerely,

Orrin G. Hatch
United States Senator

OGH:kbb

(Resim: 74)⁸⁰¹

⁸⁰¹ Burhaneddin ardagil'in 1990 yılında Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve şiddetleri anlatarak Amerika Senatosu'na gönderdiği mektuba senatör Orrin G. Hatch tarafından gelen cevap.

Ardagil, *Unutma Bunlar Yaşandı*, s.134.

(Resim: 75)⁸⁰²

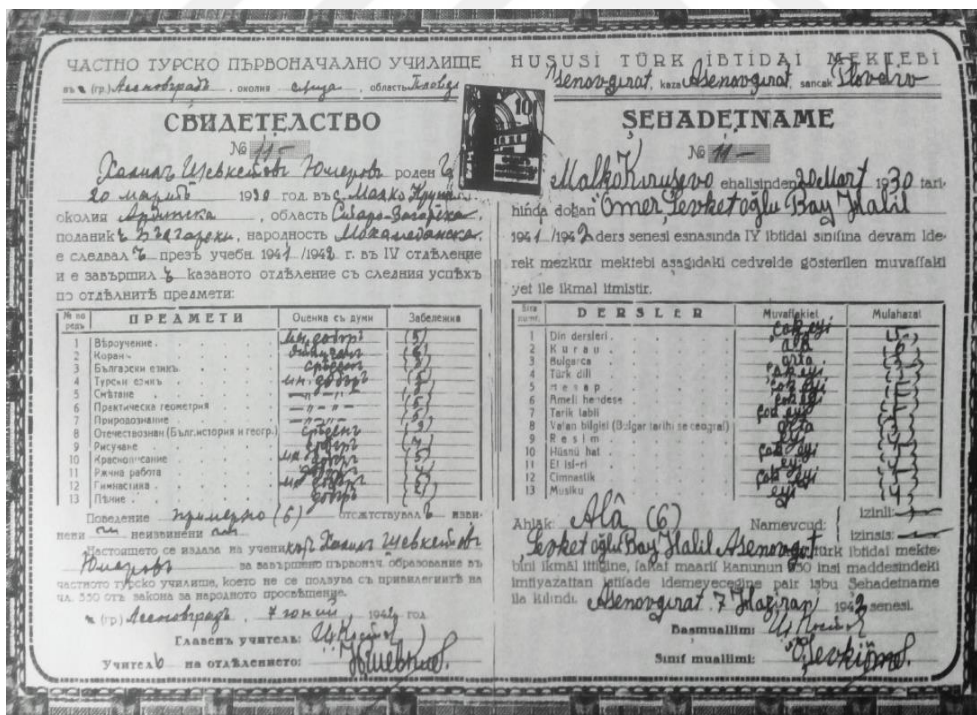
(Resim: 76)⁸⁰³

⁸⁰² Ali Öztürk'ün 1943 yılında Nüvvab Medresesi'nden aldığı diploma örneği. Öztürk, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye*, s.34.

⁸⁰³ Şumnu'daki Nüvvab Medresesi'nin liseye dönüştükten sonra 1950 yılından itibaren vermeye başladığı diploma örneği. Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.192.

(Resim: 77) ⁸⁰⁴

(Resim: 78) ⁸⁰⁵

⁸⁰⁴ Şumnu'daki Devlet Türk Pedagoji Okulu'nun 1920 yılında verdiği diploma örneği.

Gülmen, *Bulgaristan Türkleri*, s.183.

⁸⁰⁵ Halil Uzunoğlu'na ait, bir ibtidai Türk okulu diploması örneği.

Uzunoğlu, *Ceddimin Menkibeleri*, s.102.

(Resim: 81)

(Resim: 82)⁸⁰⁸

⁸⁰⁸ Embiya Çavuş'un genel olarak Bulgaristan Türklerine, Belene'de kalan mahkûmlara karşı uygulanan zulüm ve işkenceleri aktardığı bazı yağlı boya çalışmaları. Çavuş, *Yaşadıklarımız*, ss.35-37.

(Resim: 83)

(Resim: 84)⁸⁰⁹

⁸⁰⁹ Embiya Çavuş'un genel olarak Bulgaristan Türklerine, Belene'de kalan mahkûmlara karşı uygulanan zulüm ve işkenceleri aktardığı bazı yağlı boya çalışmaları. Çavuş, *Yaşadıklarımız*, s.39 ve 61.

SONUÇ

Genel olarak tüm Balkan bölgesinde özel olarak ise Bulgaristan topraklarındaki Türk varlığına ait mevcudiyet, milattan önceki tarihlerden itibaren başlatılabilmektedir. Bu tarihlerden itibaren 14. yy'da Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasına adım atması ile birlikte, bu topraklar 20.yy'a kadar hemen hemen beş yüz küsur sene Osmanlı-Türk idaresi altında kalmıştır. Osmanlı-Türk idaresi ise Balkan bölgesinin her türlü sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayarak bu bölgeyi son derece mamur bir yer hâline getirmiş; medreseler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, şifahaneler vs. gibi birçok önemli Türk-İslâm eserini halkın kullanımına açmıştır. Bu gelişmişlik seviyesi edebiyat sahasına da yansımış ve böylece Osmanlı döneminde birçok ünlü sanatçı yetişmiş ve bunlar Türk edebiyatı için oldukça değerli onlarca eser ortaya koymuşlardır.

Balkanlar'da tesis edilen bu Osmanlı-Türk refahı, bölgede çıkarılan onlarca isyan ve karışıklık hareketlerinin yanı sıra birbiri arkasına devam eden büyük savaşlar sebebiyle büyük hasar görmüştür. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da aldığı bu hasarlar sebebiyle Anadolu topraklarına çekilmeye başlaması ise büyük Türk göçlerini meydana getirmiş ve binlerce insan Osmanlı askerlerini takip ederek Anadolu'ya göç etmiştir. Bununla beraber göç edemeyerek geride kalan ve azımsanmayacak sayıdaki Türk varlığı ise bölgede yeni kurulan çeşitli ulus devletlerinin egemenliği altında birer azınlık grubu olarak yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır. Yakın zamana kadar egemen oldukları Balkan topraklarında azınlık durumuna düşmeleri ve bölgedeki egemen ulusların yeni kurulan devletler içerisinde kalan Türklere karşı giriştikleri baskı ve zulüm olayları, yürüttükleri asimilasyon politikaları Balkan Türklerini son derece yaralamıştır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra günümüze değin bu baskı ve şiddet unsurlarına, eritme politikalarına maruz kalan Balkan Türkleri bünyesinde bulunan ve bu Türk grubunun önemli bir kolunu teşkil eden Türk gruplarından birisi de Bulgaristan Türkleridir.

Bulgaristan Türkleri, 1908 yılında bağımsızlığını ilân eden ve 1944 yılına kadar yönetimine devam eden Bulgaristan Krallığı içerisinde “faşist”

addedilen bir yönetim anlayışı altında, her türlü toplumsal ayrımcılığa (*Diskriminasyon*) maruz kalarak yaşamlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Bu dönemde büyük ölçüde tarım ve hayvancılık ile uğraşan Bulgaristan Türklerinin her türlü Türkçe basın-yayın hareketi yasaklanmış, Türk halkının kendi imkânları ile yaptığı özel statüdeki Türk okulları çeşitli bahaneler ile kapatılmış, böylece Bulgaristan Türklerinin cahil insanlar olarak kalmaları amaçlanmıştır. Bu sebeple Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan'ın en ağır, en pis ve en tehlikeli işlerinde çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca köylülerin şehirlere göç etmesini engellemek için çıkarılan çeşitli yasalar ile Türklerin yaşadıkları köylerin dışına çıkmaları engellenmiş, böylece köylü Türk halkının şehirlili Bulgar halkı ile kaynaşmasının önüne geçilerek Türk halkının büyük kitlelere yayılan cahilliği ve sefaleti içerisinde kendiliğinden yok olması beklenmiştir.

Fakat Türkiye Türkleri ile paralel bir gelişim seyrini takip eden Bulgaristan Türkleri, ellerinden geldiğince oluşturdukları “Türk Öğretmenler Birliği”, “Turan” gibi çeşitli dernek ve teşkilatlar ile Bulgaristan Türklerinin eğitim, kültür ve spor alanlarındaki ihtiyaçlarını, Nüvvâb Medresesi ile ise hem öğretmen hem de din görevlisi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Fakat bu türlü faaliyetler yürüterek Bulgaristan Türklerini aydınlatma görevini üstlenen yenilik taraftarı Türkler gerek aşırı dinci kesim gerek ise bu kesimi destekleyen “faşist” Bulgar yönetimi tarafından “Atatürkçülük” ve “Milliyetçilik” ile suçlanarak susturulmaya, yoksa ortadan kaldırılmaya başlanmışlardır. Her türlü engellemeye rağmen Bulgaristan Türkleri, büyük çoğunlukla yenilikçi Türk aydınlarının yanında olmuş ve onları desteklemiştir.

1940-1944 yılları arası dönemde ise Bulgar yönetici kadrosu, devam eden II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanya'sı ile iş birliği yaparak Bulgaristan'ın her türlü ekonomik kaynağını Almanların emrine sunmuş, fakat açlık ve kıtlığın pençesine düşen ve yönetim tarafından son derece ezilen Bulgaristan halkı ise “eşitlik”, “paylaşım”, “adalet”, “kardeşlik”, “özgürlük” gibi sloganlar eşliğinde insanlar üzerindeki emek sömürsünü sonlandırarak yeryüzü cennetini kurma vaadi veren komünist partizanları desteklemeye başlamıştır. Böylece, Almanya destekli “faşist” devlet

milisleri ile SSCB destekli illegal Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) partizanları arasında, kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Savaşın değişen yönü neticesinde bu çatışmalardan galip çıkan komünistler, SSCB'nin desteği Bulgaristan yönetimini 1944 yılında ele geçirmişlerdir.

1944 yılından itibaren başa geçen komünist yönetim, büyük halk kitlelerinin gücünü arkasına almak ve kendi ideolojisini sorgusuz sualsiz destekleyen insanlar yetiştirmek için vaat ettiği eşitlik ve özgürlüğü uygulamaya koymuştur. Komünizmin ne olduğunu bilmeseler de, komünist yönetimin “eşitlik” ve “özgürlük” gibi vaatleri en çok Türk halkını umutlandırmıştır. 1950’li yıllara kadar komünist yönetimin özel Türk okullarını geri açması, yeni okullar inşa etmesi, Bu okulların masraflarını karşılaması, Azerbaycan’dan Türk hocalar ve Türkçe kitaplar getirmesi, Türkçe basın-yayın hareketlerini yeniden başlatarak “Eylülcü Çocuk”, “Halk Gençliği” ve “Yeni Işık” gibi çeşitli gazete ve dergiler çıkarması, devletin yayınevi olan “Halk Eğitimi Yayınevi” (Narodna Prosveta) bünyesinde Türkçe kitaplar bölümünü açması Türkler arasında komünist yönetime karşı bir sıcaklık oluşturmuştur. Bu gelişmeler sayesinde eğitim hayatına yeniden atılan Türk gençleri arasında, Bulgarların kendilerine karşı duydukları güvensizlik sebebiyle her ne kadar asker, polis, savcı vs. olmasalar da, bilim adamları, doktorlar, mühendisler, öğretmenler, gazeteciler, ressam, müzisyen, şair ve yazarlar gibi sanatçılar çıkmaya başlamıştır. Ayrıca Bulgaristan Türklerinin artık fabrikalarda, tarlalarda ve çeşitli sosyal alanlarda Bulgar halkı ile bir araya gelmeye ve böylece birbirlerini daha iyi tanıma fırsatı bulmaya başlaması, bu iki millî unsur arasındaki soğukluğu yavaş yavaş ortadan kaldırmaya başlamıştır.

Fakat komünist Bulgar yönetimin Bulgaristan Türklerinin komünistleştirilmesi için sağladığı bu imkânlar neticesinde kendilerini geliştiren Türklerin, komünistleşmek yerine Türk milliyetçiliğine kaydıklarının anlaşılması üzerine 1950’lerden sonra Bulgaristan’daki tüm Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirilerek kapatılmış, Türkçe dersleri müfredattan kaldırılmış, Türkçe basın-yayın tekrar yavaş yavaş ortadan kaldırılarak Türklerin kültürel faaliyetleri sonlandırılmıştır. Azerbaycan’dan getirilen hocalar geri gönderilmiş, her türlü Türkçe eser toplatılarak yok

edilmiştir. Böylece “eşitlik” ve “özgürlük” sloganları ile yönetime geçen komünist yönetim, Türklere karşı eski “faşist” yönetimin ortaya koyduğu politikaları tekrarlamaya başlamıştır. Özellikle komünist ideolojinin, her türlü dinî ve millî kimliklerden arındırılmış, tüm sadakati ve bağlılığı yalnızca Komünist Partisine olan bir “sosyalist insan ve toplum” meydana getirme çalışmaları çerçevesinde Türklere karşı uyguladıkları eritme (*Asimilasyon*) politikaları, Türklerin içindeki kuşkuları doğru çıkararak komünist yönetime olan sıcak bakışı sonlandırmıştır. 1970’lerden itibaren özellikle 1984-1989 yılları arasında çok çeşitli baskı, şiddet ve zulümler ile karşı karşıya kalan, “Yeniden Doğu/Soya Dönüş” (Vıazroditelen Protses) programı ile “Müslüman Bulgarlar” (Bılgaro Muhammedanın) ilan edilerek isimleri Slav-Bulgar isimleri ile değiştirilen Bulgaristan Türklerinin hafızalarında komünizmin bu sebeple; insanların kimlikliklerini yok ederek “makineleştiren” ve manevî değerlerini hiçe sayarak onları “dinsizleştiren”, kan içinde var olmuş bir “zulüm” rejimi olarak yer aldığını söyleyebiliriz.

İncelediğimiz hatıralar içerisinde de yukarıdaki tarihî gelişmeleri ele alan konular işlenmiştir. Hatıralar içerisinde ele alınan konuları genel olarak şöyle maddeleyebiliriz:

1. Osmanlı öncesi ve Osmanlı sonrası Bulgaristan’ın ve Bulgar milletinin tarihi,
2. Osmanlı öncesi ve Osmanlı sonrası Bulgaristan topraklarındaki Türk varlığı ve tarihi,
3. Bulgaristan’daki Türk gruplarının etnik köken ve kimlikleri,
4. Bulgaristan Türklerinin diğer azınlık grupları ve millî gruplar ile ilişkileri,
5. Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ve bu ilişkilerin tarihî gelişimi,
6. Türkler dışındaki çeşitli millî unsurların birbirleri ile olan ilişkileri,
7. Bulgaristan’da Türk varlığının dinî ve millî eğitim tarihi ve hayatı,
8. Bulgaristan Türklerine ait basın-yayın hareketleri ve bu hareketlerin tarihî gelişimi,
9. Bulgaristan Türklerinin ana dili Türkçenin geçirdiği olumsuz safhalar,
10. Bulgaristan Türklerine uygulanan asimile politikaları karşısında Türklerin lehine veya aleyhine çalışmalar yürüten, Bulgaristan Türkü veya Türkiye Türkü aydınlar ve bunların faaliyetleri,

11. Milliyetçi Türk Aydınlarına ve eserlerine karşı uygulanan baskılar ve yasaklar,
12. Bulgaristan'daki Türk milliyetçisi hareketler, örgütler, teşkilatlar ile bunlara karşı kurulan diğer unsurlar,
13. Bulgaristan Türklerinin, Türkiye Cumhuriyeti ve M. K. Atatürk hakkındaki görüşleri,
14. Kendi isteği veya Bulgar devletinin zorlaması ile Türkiye'ye göç eden göçmen Türklerin, bu göçler sırasında karşılaştıkları zorluklar ile Türkiye'deki yaşantıları,
15. Bulgaristan Türklerinin tarihî seyir içerisindeki ekonomik durumları ve çalıştırıldıkları iş sahaları,
16. Türkler ile Bulgarlar arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik farklar,
17. Bulgaristan Türkleri ile Bulgar arasında kurulan karma ilişki ve evlilikler,
18. Bulgaristan Türklerinin askerlik görevlerini ifa ettikleri "Trudovak" birlikleri ve bu birliklerin çalışma koşulları,
19. Bulgaristan Türklerinin dinî tören ve ibadetleri ile bunlara karşı geliştirilen çeşitli uygulamalar,
20. Bulgaristan Türklerinin millî ve yerli kılık-kıyafetleri ile ilgili durumlar,
21. Bulgaristan Türklerine ait çeşitli halkbilimi ve halk edebiyatı unsurları,
22. Bulgaristan Türklerine uygulanan kültürel soykırım unsurları,
23. Bulgaristan Türklerine karşı uygulanan eritme politikaları ve bu politikaların sebep olduğu kanlı olaylar ile göç unsurları,
24. Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı, şiddet, işkence ve zulüm olayları ve bu olaylara maruz kalan Türklerin yaşantıları,
25. Cezaevlerine, toplama kamplarına ve sürgünlere gönderilen Türklerin, bu yerlerdeki durumları ve yaşam mücadeleleri,
26. Maruz kaldıkları zulümlere karşı Türklerin oluşturdukları direniş örgütleri, bu örgütlerin faaliyetleri ve Türk siyasî oluşumları,
27. Komünizm döneminden demokrasi dönemine geçiş sırasında yaşanan ekonomik ve toplumsal buhranlar,
28. Demokrasi döneminin başlangıcından günümüze kadar Bulgaristan Türklerinin vücuda getirdikleri çeşitli siyasî oluşumlar ve bu oluşumların olumlu-olumsuz faaliyetleri,
29. Demokrasi döneminden sonra günümüze kadar Bulgaristan Türklerinin sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî durumları,
30. Demokrasi döneminden günümüze kadar Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklere ve Türk eserlerine dair gerçekleştirdiği faaliyetler.

Buradaki maddelerden de görüldüğü üzere Bulgaristan Türklerinin yaşamlarına dair her türlü unsur, bir konu başlığı olarak hatıralar içerisinde

ele alınarak işlenmiştir. Bu konular içerisinde ise özellikle Türklere uygulanan baskı, yasak, zulüm unsurları ve asimilasyon politikaları ile Bulgaristan Türklerinin tarihleri boyunca gerçekleştirdikleri çok sayıdaki kitlesel göç olaylarının diğer konulara göre daha ön plana çıkmaktadır.

“93 Harbi” sonrası “büyük bozgun” olarak adlandırılan göçten sonra, Balkan Savaşları’nın ardından da göçler yaşanmıştır. 1950-1951 göçü, 1968-1978 göçü, 1989 göçü ve bu göçü günümüze kadar takip eden diğer göç hareketlerinin yanı sıra Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı, yasak ve şiddet unsurlarını ise genel olarak şöyle maddeleyebiliriz:

1. Türk okullarının kapatılması, Türkçenin ders müfredatlarından çıkarılması, Türkçe öğretmenlerinin işsiz bırakılması, Bulgar öğretmenler tarafından verilen derslerin içeriğinin Türk karşıtlığı ve düşmanlığı ile bezeli olarak düzenlenmesi,
2. Anaokullarından itibaren Türk çocuklarının dinî ve millî kimliklerinin Bulgarlarca törpülenerek onun yerine komünist terbiye ile herhangi bir dinî ve millî aidiyetleri olamayacak şekilde yetiştirilmeye başlanması,
3. Türk öğrencilerinin Yükseköğrenim görmelerinin engellenmesi,
4. Türk çocuklarına düşük notlar verilerek meslekî eğitim okullarına yönlendirilmeleri, böylece Bulgaristan’daki en ağır, en pis ve en tehlikeli işlerin sürekli olarak Türklere yaptırılması,
5. Bulgar ordusundan ayrı bir birlik olarak kurulan “Trudovak” namı silahsız askerî emek birliklerine alınan ve bedava iş gücü olarak görülen Türklerin, en ağır ve zor şartlar altında ellerindeki kazma ve kürekler ile Bulgaristan’ın imarı için köle gibi çalıştırılmaları,
6. Bulgar politikalarına karşı koyan Türk aydınlarının sürekli baskı ve gözetim altında tutulması, eserlerinin yok edilmesi, “casusluk” ve “milliyetçilik” ile suçlanmaları sonucu birer “halk düşmanı” olarak tutuklanmaları, cezaevleri ve toplama kamplarına gönderilmeleri,
7. Edebiyat ve sanat gibi önemli kültürel alanlara komünist Bulgarları destekleyen insanların geçirilmesi,
8. Türkçe basın-yayın organları ile edebî eserlerin toplatılarak yakılması,
9. Türkçe konuşmanın, müzik dinlemenin, oyun oynamanın, kitap okumanın yasaklanması,
10. Edebiyat ve sanat faaliyetlerinin sadece Bulgarca olarak Komünist Partisinin güdümünde yürütülmesine izin verilmesi,
11. Türkçe konuşanların 5 ile 100 Leva arasında çeşitli para cezalarına çarptırılmaları, tutuklanarak cezaevlerine ve toplama kamplarına gönderilmeleri,

12. Türklerin hastanelerde yanlış cerrahî operasyonlara maruz kalması, eczanelerde kendilerine yanlış ilaçların verilmesi, pahalı ilaçların sağlık görevlisi Bulgarlar tarafından ucuzları ile değiştirilerek dışarıda satılması,
13. Bulgaristan Türklerinin kışın dondurucu soğuklukta, yazın ise yakıcı bir sıcaklıkta olan cezaevi hücrelerinde aç ve susuz bırakılmalarının yanı sıra son derece sağlıksız koşullar altında tutulmaları,
14. Türk mahkûmlara herhangi bir tıbbî yardımın verilmemesi sebebiyle bu sağlıksız koşullarda kendi kendilerini tedavi etmeye çalışmaları,
15. Cezaevlerinde elektrikli sandalye, mengene, baş aşağı asılarak dövülme, tırnakların arasına iğne sokulması, günlerce sürdürülen sorgular sırasında mahkûmların sürekli uyanık ve ayakta tutulması, hücrelere gaz verilmesi, ısı borularına asılmaları, yüzlerinde gaz lambaları gezdirilmesi gibi çok çeşitli fiziksel şiddet unsurlarına maruz kalan Türk mahkûmların aynı şekilde kendilerine dinletilen ağlayan, yalvaran kadın ve çocuk sesleri ile kendilerinden haber almaya çalışan aile bireylerinin seslerinin dinletilmesi, Türklerin ölecek derecede dövülen diğer mahkûmlar ile aynı hücrelere konması, öldürülen mahkûmların kanlarının Türk mahkûmlara temizletilmesi gibi çeşitli psikolojik şiddet unsurlarına da maruz bırakılması,
16. Belene gibi toplama kamplarındaki mahkûmların yeni gelenlere yer açmak için öldürülerek cesetlerinin bataklıklara veya Tuna nehrine atılması, Eşek adasındaki domuz çiftliğine domuz yemi olarak gönderilmesi,
17. Türklerin yerli ve millî kıyafetlerinin yasaklanması ve bu yasak kapsamında Türk kadınlarının feracelerinin zorla toplanarak yakılması, şalvarlarının makaslanarak etek hâline getirilmeye çalışılması,
18. Bulgaristan Türklerinin başmüftü, müftü, imam, vaiz ve hoca gibi önemli dinî kadrolara komünist Bulgarları destekleyen insanların yerleştirilmesi,
19. Camilerin kapatılarak tütün, şarap ve askerî depo olarak kullanılması, camilerin yıkılarak yerlerine dans salonu, tiyatro ve sinema binaları, askerî kışla, park ve bahçe gibi yapıların yapılması,
20. Camiye giden Türklerin mimlenerek okullardan ve iş yerlerinden kovulmaları,
21. Sünnet, mevlit, hafızlık duası, hac ve umre gibi dinî uygulamalar ile Kurban ve Ramazan gibi dinî bayramların yasaklanması,
22. Çocuklarını sünnet ettirenler ile sünnetçilerin işlerinden kovulması veya tutuklanarak cezaevlerine gönderilmesi,

23. Müslüman Türk cenazelerinin Hristiyanlar gibi kefen yerine takım elbise ile tabut içinde gömülmeye başlanması,
24. Türk mezarlıklarının Bulgarlar tarafından saldırıya uğraması, mezar taşlarının kırılması, mezarlar içerisindeki cenazelerin dışarı çıkarılarak sağa sola atılarak yakılması,
25. Türk mezarlarındaki Türkçe isimlerin ve dinî-millî motiflerin kazınması, üzerlerinin boya ve çimento ile kapatılması,
26. Cezaevlerinde ve hastanelerde kalan, brigada ve trudovak kamplarında çalıştırılan Türklere zorla domuz kulağı, domuz burnu gibi domuz ürünlerinin yedirilmesi, Türk köylülerine zorla domuz bakma zorunluluğunun getirilmesi,
27. Bulgaristan Türklerinin; Bulgarların yürüttüğü “Soya Dönüş” programı kapsamında kafataslarının incelenmesi, açılan Türk mezarları ve cami bahçelerinde “tarihî” haçların “bulunması” sebebiyle “Müslüman Bulgarlar” olarak ilan edilmeleri ve isimlerinin Slav-Bulgar isimleri ile değiştirilmesi,
28. Türklerin Bulgar aileler içerisinde daha hızlı erimelerinin sağlanması için karma ilişki ve evliliklerin teşvik edilmesi,
29. Türklerin kimliklerinin dışında; doğum ve ölüm belgelerinin, diplomalarının, sağlık ve çalışma karnelerinin, ehliyet, pasaport gibi her türlü belgenin toplatılarak yerine Slav-,Bulgar isimli belgelerin verilmesi, böylece Bulgaristan’daki Türk varlığına dair her türlü evrakın ortadan kaldırılması,
30. İsimleri, millî ve dinî kimlikleri için silahlı, barışçı direniş gösterileri düzenleyen Türklerin, Bulgar polis ve askerî güçleri ile bu güçler tarafından silahlandırılan Türk düşmanı sivil Bulgarlar tarafından aşağılanarak dövülmesi, tutuklanarak işkencelere maruz kalması, dövülerek veya kurşunlanarak öldürülmesi,
31. Bulgarlar tarafından binlerce kişinin önünde dövülerek, kurşunlanarak veya tank paletleri altında ezilerek öldürülen insanların ölüm sebeplerinin resmî evraklarda “intihar” veya çeşitli hastalıklar olarak geçirilmesi,
32. Bulgaristan Türklerine uygulanan zulüm ve şiddet politikaları sonucu birçok Türkün gerçekten ruhsal bunalım geçirerek intihar etmesine sebep olunması,
33. İsim değişikliği operasyonları sırasında uygulanan şiddetin yanı sıra Bulgarların Türk kadınlarına karşı taciz, tecavüz ve soygun hareketlerine girişmesi,
34. Kurulan direniş örgütlerinin ve siyasî teşkilatların liderlerinin ve üyelerinin tutuklanarak sınır dışı edilmeleri, bu örgütler ve partiler içerisine komünist Bulgar yanlısı kişilerin sokulması,
35. Zorunlu göçe tabi tutulan Bulgaristan Türklerinin tüm mal varlıkları, paraları ve eşyalarına Bulgarlar tarafından çeşitli şekillerde el konulması,

36. Pasaport, vize ve gümrük gibi göç işlemleri sırasında Türklerden rüşvet alınması, rüşvet vermeyenlerin işlemlerinin yapılmaması,
37. Türkiye'ye göç ettikten bir süre sonra yeniden Bulgaristan'a dönen Türklerin komünist ideolojinin propagandaları için birer araç olarak kullanılmaları,
38. Demokrasi sonrasında Türk bölgelerine gerekli ekonomik ve kültürel yatırımların yapılmaması,
39. Demokrasi döneminden sonra Türk-Müslüman isimlerini geri alan Türklere iş verilmemesi ve böylece Türklerin ekonomik olarak zor durumda bırakılmaları,
40. Bulgaristan eğitim sisteminde öğretmen azlığı ve öğrenci yokluğu gibi bahaneler ile Türkçe öğretimine yeterli önemin verilmemesi,

Yukarıdaki maddelerde de Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı, şiddet ve zulüm unsurları da hayatın her alanına yayılmıştır. Bu baskı ve şiddet unsurları Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türünün bel kemiğini oluşturmaktadır. Öyle ki, ele aldığımız hatıralar içerisinde bu unsurlardan ve daha önce bahsettiğimiz konulardan en az birkaçına değinmeyen herhangi bir eser bulunmamaktadır. Bu durumun sebebi ise hiç kuşkusuz Bulgarlar tarafından varlıkları reddedilerek asimile edilmeye çalışılan Bulgaristan Türklerinin; Türk davası ve kendi millî-dinî kimliklerini muhafaza edebilmek için karşı karşıya kaldıkları unsurları, çeşitli resmî belge ve evraklar ile destekleyerek ortaya koymaya çalışmalarıdır. Bu sebeple hatıralar; Bulgaristan Türklerinin varlıklarını ve yaşadıklarını kanıtlamak için birer tarihî belge gibi kullanılmış ve içerisinde büyük çoğunlukla öncelik işlenen konulara verilmiş, hatıraların edebî yönleri ise biraz daha geri planda kalmıştır. Bu bakımdan Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türünün edebi bir tür olmaktan ziyade çoğunlukla bilimsel bir araştırma-inceleme yayınıymış gibi bir dil ve üslupla kaleme alındığını söyleyebiliriz.

Bu bakımdan, Osman Gülmen'in "Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler (Anılar-Belgeler)", İsmail Cambazov'un "Medresetü'n-Nüvvâb (Anılar-Belgeler)", "Sofya İslâm Enstitüsü (Anılar-Belgeler)", "Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık (Belgeler-Bilgiler-Anılar)" vb. gibi eserler Bulgaristan Türkleri ve bazı kurumları ile ilgili olarak genel birer tarih kitabı hüviyetinde olduğu söylenebilir. Yine İsmail Cambazov'un "Beşiğim ve Eşiğim (Anılar-Belgeler-Bilgiler)" ve Mehmet Türker'in "Sindelli"

eserleri gibi hatıralarla harmanlanmış çeşitli monografik eserlerin birer bölgesel tarih kitabı olarak kabul edilebilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Kültür alanında ise Ömer Osman Erendoruk'un "Bir Başkadır Bizim Eller (Hatıralar, Gözlemler)" isimli eserinde kendi yöresi hakkında yaptığı gözlemler, kullandığı tanım ve açıklamalar, verdiği somut bilgiler göz önüne alındığında, çok büyük oranda, detaylı bir halkbilimi çalışması olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla bu tür hatıralarda somut veri ve bilgilerin daha objektif bir biçimde işlendiği ve hatıraların çoğunlukla bu bilgilerin içerisine yedirilerek, metnin inandırıcılığının arttırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Ayrıca yukarıda bahsi geçen araştırma-inceleme türüne daha yakın hatıralarda, genel olarak çeşitli görsel materyallerin ve resmî evrakların kullanımının daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Hatıralar içerisinde yer alan çeşitli emir, kanun, protokol ve çeşitli resmî yazışmalara ait evraklar, diploma örnekleri, ders programları, öğrenci listeleri, nüfus sayımları; seçim sonuçları, mahkeme kararları, ölüm belgeleri, yıktırılan cami, medrese, tekke, okul, çeşme, mezarlık vb. gibi mimarî eserlere ait eski ve yeni resimler; öldürülen Türklere ait şahsî resimler, anıtlar, önemli olay ve şahıs resimleri, isim listeleri vb. gibi unsurlar bu tür materyallere örnek olarak gösterilebilir. Bulgaristan Türklerinin yaşamlarına dair unsurların görselleştirilmesinin oldukça önemli olduğunu düşünmekle beraber yine de hatıralar içerisinde yazarların kendi şahsî resimlerini, eserlerin gerekli gereksiz her yerinde, herhangi bir açıklama vermeden kullanmalarının, eser okuyucusu için oldukça dikkat dağıtıcı bir özellik olduğunu düşünmekteyiz.

Bunların yanı sıra, Mehmet Türker'in hatıra üçlemesi "Belene Adası, Hazanda Son Yolculuk, Gölgedeki Kahraman", Ahmet Ş. Şerefli'nin "Türk Doğduk Türk Öldük, Önce Düşünceler Kelepçelendi; Giderayak Anılar, Günceler, Aforizmalar ve Fragmanlar"; Ömer O. Erendoruk'un "Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda" gibi eserler ise edebî olarak kendilerini diğer eserlerin biraz daha önüne çıkarmaktadır. Yukarıdaki eserler ile benzer konuları ele almalarına rağmen bu konuları ele alış biçimleri, çeşitli şiir parçaları ve anekdotların yerli yerinde kullanılmaları; daha sıcak, samimi bir dil ve üslup kullanmaları, çeşitli duygu ve düşünceleri okuyucuya yansıtma

becerileri, bu gibi eserleri daha tarihsel veya bilimsel bir konumda bulunan diğer hatıralardan ayırmaktadır.

Bu eserlerin dışında Ahmet Durmuş'un "Suçum Neydi?", Halil Uzunoğlu'nun "Ceddimin Menkıbeleri ve Bulgar Zindanlarında Kırk Ay", Zakir Seyit'in "Kaderime Şükür-Hayat Hikâyem", Rafet Ulutürk, "Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü-Elli Yıllık Mücadele", "Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi", Ahmet Yılmaz'ın "İki Ülke bir Hayat", Ali Öztürk'ün "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Rumeli'den Bursa'ya Hayatım ve Hatıralarım" gibi eserleri ise Bulgaristan Türkleri ile ilgili verdikleri değerli bilgi ve belgeler hariç tutulursa edebî açıdan, bizce, diğer eserler kadar önem arz etmemektedir. Gerçi, Zakir Seyit ve Halil Uzunoğlu'nun eserleri içinde bulunan çok sayıdaki şiir bahsi geçen diğer eserlere göre bu iki eseri bir iki adım öne çıkarsa da ele alınan metnin geneli düşünüldüğünde, bizce, edebî açıdan herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Bu gibi eserler içerisinde çoğunlukla yazarların kendi sülaleleri, aileleri ve köyleri ile ilgili verdikleri bilgilerin bulunması ile sade, yalın bir dil ve üslup kullanılmalarına rağmen, bizce, kuru bir anlatım tarzları bulunmaktadır. Özellikle, Ahmet Yücetürk'ün "Kızıl Cehennem" isimli eserleri çok önemli hatıralar barındırmakla beraber, bizce, ele alınan konunun karmaşık bir üslupla kaleme alınması verilmek istenen düşüncelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Konuların anlaşılmasını güçleştiren diğer unsurlar ise yapılan benzetme ve betimlemelerin yeterince açıklayıcı biçimde olmaması, düşünce ve olaylar arasında çeşitli kopuklukların bulunmasıdır. Bu gibi unsurlara sebep olarak ise bu gibi isimlerin Ahmet Ş. Şerefli, Mehmet Türker ve Ömer O. Erendoruk, gibi hayatlarını edebiyata vakfeden edebiyatçıların aksine çoğunlukla edebiyatla uğraşan insanlar olmamalarını gösterebiliriz diye düşünmekteyiz. Ahmet Yücetürk'ün eserinde görülen benzer unsurlar Ahmet Cebeci'nin "Ömrüm Ateşten Gömlek" eserinde de görülmekle beraber bu eser Ahmet Cebeci ile yapılan sözlü bir röportajın kitaplaştırılmış hâli olduğu için, verilen bilgiler, düşünceler ve betimlemeler arasında çeşitli kopuklukların, karışıklıkların ve bazı konu tekrarlarının görülmesi, bizce, normal karşılanabilir.

Bunların yanı sıra hatıra türünü; gezi yazısı, günlük, deneme, söyleşi vb. gibi türlerden ayırmanın zorluğu sebebiyle, burada bahsi geçen edebî türler içerisinde de hatıra parçalarına rastlanabileceği için, hatıra türü ile aralarına kesin bir çizgi çekilememesi bazı eserler hakkında bizi de epey zora sokmuştur. Örneğin, Embiya Çavuş'un çeşitli yağlı boya tablolarının ele alındığı "Yaşadıklarımız Bir Daha Yaşanmasın" isimli eserde bu tabloların nasıl meydana getirildiği ile ilgili hatıra parçaları bulunmaktadır. Burhaneddin Ardagil'in "Unutma Bunlar Yaşandı" isimli karikatür kitabının da bu bakımdan Embiya Çavuş'un eseri ile benzer özellikleri paylaştığı söylenebilir. Bunların yanı sıra bir başka örnek olarak Rafet Ulutürk'ün "Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü" isimli eseri de gösterilebilir. Bu eser de çoğunlukla Rafet Ulutürk'ün Türk dünyasının çeşitli yerlerinde, çeşitli dernek ve kuruluşlarda, bilgi şöleni ve konferanslarda sunduğu bir bildiri kitabı gibidir. Hatta Türk dünyasının çeşitli yerlerine yaptığı gezileri ve bu geziler sırasında elde ettiği izlenimlerinden de bahsetmesi sebebiyle, bu eserin bir ucundan da seyahatname özellikleri taşıdığını söylemek zannederiz ki yanlış olmaz. Fakat yine de, içerisinde gerek Türk dünyası gerekse Bulgaristan Türkleri ile ilgili değerli hatıralar da barındırmaktadır. Ayrıca İsmail Çavuş'un uzun yıllar çalıştığı Yeni Işık gazetesi ile ilgili anılarından hareketle yazdığı "Gazetecinin Artık Yılı" isimli günce-romanın yanı sıra Osman Tunaboşlu'nun "Rumeli'den Esen Yel" isimli eseri hatıralardan hareketle yazılan romanlara örnek olarak gösterilebilir.

Bu eserler genellikle baskı ve şiddet olayları ile göç konuları temelli olarak ortaya konan eserler olmaları sebebiyle asıl amaçlarının; okuyucuya estetik bir zevk sağlamaktan ziyade tarihî yaşantılara ışık tutmak olduğunu ve bu sebeple eserlerde işlenen konuların daha ön plana çıkararak, bu eserlerin edebî yönünü baskıladığını söyleyebiliriz. Embiya Çavuş ile Burhaneddin Ardagil'in zikredilen resim ve karikatür kitaplarınının daha en başından birer edebî eser olarak tasarlanmamış olmaları sebebiyle edebî yönlerinin zayıf olması anlaşılabilir bir durumdur. Osman Tunaboşlu ve İsmail Çavuş'un günce-roman şeklindeki eserlerinde de işlenen konuların; dil ve üslup özelliklerinin yanı sıra olay ve karakter kurguları, olayların akış ve gelişimleri, bu olayların kendi içlerindeki bağlantıları, çatışma unsurları ve

karakter yapıları ile bunların birbirileri olan ilişkileri gibi çeşitli edebî unsurların önüne geçtiğini söyleyebiliriz.

Hatıra türündeki eserlere edebî olarak baktığımızda, çoğunlukla okuyucuya bilgi verme amacı güdüldüğü için benzetme, tasvir, mecaz ve edebî sanatlar ile hatıralara estetik bir değer katma kaygısı birçok eserde görülmemektedir. Fakat bu eserler içerisinde Mehmet Türker'in "Belene Adası", "Hazanda Son Yolculuk" ve "Gölgedeki Kahraman" isimli eserlerinde, Ahmet Şerif Şerefli'nin "Önce Düşünceler Kelepçelendi", "Türk Doğduk Türk Öldük" ve Ömer Osman Erendoruk'un "Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda" isimli eserlerinde ise kullanılan edebî sanatların yanı sıra benzetme ve tasvirlerde estetik bir kaygının güdüldüğü görülmektedir.

Hatıralarda bilgi verme amacı ön planda tutulduğu için bu durum eserlerde kullanılan dil ve üslup özelliklerine de yansımıştır. Bu kapsamda hatıralar içerisinde argo, küfür, ayıp kelimeler ile samimî hitap ifadeleri çok fazla kullanılmamışsa da atasözleri, deyimler ve yöresel sözlerden sıkça faydalanılmıştır. Ayrıca bu eserler içerisinde Bulgarcadan Türkçeye çevirilmiş kelime ve cümleler de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra hatıralar içerisinde okuyucunun bilgilendirilmesi için üslup çeşitlerinden genellikle yalın üslup ve düşünce üslubu kullanılmıştır. Bazı eserlerde ise yer yer eleştirel, sanatkârane, hiciv ve mizah üslubu da kullanılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz basılı eserlerin yanı sıra video formatında dijital ortama aktarılan bazı anı-söyleşi-röportaj programlarının da bulunduğunu belirtmemizde fayda vardır. Bu tarz programlara örnek olarak; İsmail Cambazov ve anılarına, TRT tarafından hazırlanan "Ömür Dediğin" isimli programda yer verilmesini, İsa Cebeci ile Bulgaristan Türkleri üzerine yapılan röportajlar serisinin ise "Tekirdağ Tarih Bilinci Televizyonu" isimli internet kanalında yayınlanmasını gösterebiliriz. Böylelikle, günümüz koşullarında hatıra türüne ait matbaa ürünü eserler dışında internet ve televizyon aracılığıyla yayınlanan dijital bir kolunun da varlığından bahsetmemiz mümkündür.

Son olarak Bulgaristan Türk edebiyatında hatıra türü için; Türk Cumhuriyetleri dışında farklı egemen milletlerin yönetimi altında, kimlik ve

yaşam mücadelesi veren, azınlık durumundaki çeşitli Türk gruplarının gerçekleştirdikleri mücadeleleri, Bulgaristan Türkleri özelinde ortaya koyduklarını söyleyebiliriz. Bu bakımdan azınlık durumundaki Türk gruplarının; toplumsal yaşantılarını, maruz kaldıkları baskı, şiddet ve zulüm olayları ile insanlık dışı muameleleri, bunlara karşı oluşturulan direniş hareketlerini, tarihî ve resmî belgelere dayanarak ortaya koyması bakımından hatıra türünün değerli bir örnek ve büyük bir önem arz ettiğini söyleyebiliriz. Bu bakımdan özellikle tarihsel olarak daha dün addedilebilecek kadar yakın dönemlere kadar Bulgaristan Türklerine uygulanan eritme politikalarının özellikle tüm Balkan Türklerini kapsayacak şekilde genelleştirilmesi mümkündür. Dolayısıyla gerek Balkan Türklerinin gerekse, coğrafi olarak yakınlığımız sebebiyle, Türkiye başta olmak üzere Türk dünyasının bu yaşanan olaylara özel bir dikkatle eğilmesi ve kendi adına ders çıkararak, benzer kanlı asimilasyon olaylarının gelecekte de yaşanmaması için, bizce, bu olayları unutmaması ve unutturmaması gerekmektedir ki kaleme alınan bütün hatıraların da ana amacı budur. Bu amaç ise çeşitli makaleler, bildiriler, tezler ve bilimsel yayınların yanı sıra edebî eserler, radyo ve televizyon programları, filmler, belgeseller ve internet siteleri ile desteklenerek canlı tutulmalı, geniş Türk toplulukları bu konular hakkında görsel ve yazınsal olarak sürekli bilgilendirilmelidir.

Bu bakımdan; yukarıda zikrettiğimiz alanlara çok zengin birer kaynak sunabilecek yeterlilikte olan, Türk azınlık edebiyatları içerisindeki hatıra türüne ait eserlerin incelenmesinin, kültür-sanat alanlarında olduğu kadar toplumsal alanlarda da Bulgaristan Türklüğü adına oldukça değerli ve önemli getirileri olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- AKGÜN, Atıf. “*Bulgaristan’da Türk Çocuk Edebiyatı*”, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012, YÖK Ulusal Tez Merkezi, (Tez No. 322000)
- ALP, İlker. *Pomak Türkleri (Kuman-Kıpçaklar)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2008.
- ATASOY, Emin. *Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri*, MKM Yay., Bursa, 2011
- AKTAŞ, Şerif. “Edebî Metin ve Özellikleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2009, ss.187-200.
- ARDAGİL, Burhaneddin. *Unutma Bunlar Yaşandı*, Harfhane Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- ACAROĞLU, M. Türker. *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar*, C.I, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı. *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, İstanbul)* Fetih Cemiyeti Yayınları, 1982
- ATASOY, Zeynep. “*Ömer Osman Erendoruk Hayatı, Edebî Kişiliği ve Romanları*” (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 264037)
- ALP, İlker. *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yay., Ankara, 1990.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım. *Osmanlı’dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç*, İz Yay., İstanbul, 2013.
- BARKAN, Ömer Lütfi. “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S.2, 1942, ss.279-304.
- BAYMAK, Osman. *Yüz Yılım Yüz Şairi Bulgaristan Türk Şiiri Antolojisi*, Bay Yayınları, Prizren, 2010
- BİLGİÇ, Bestami S. “Günümüzde Bulgaristan”, *Balkanlar El Kitabı*, drl. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, C: II, içinde, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yay., 2006, s.499.
- BİLGİÇ, M. Sadi ve AKYÜREK, Salih. “Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara, 2012.

- BUTTANRI, Müzeyyen. “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.2, 200)5, s.1.
- CAMBAZOV, İsmail. *Eşiğim ve Beşiğim*, Erkam Matbaası, 2014.
- CAMBAZOV, İsmail. *Sofya İslâm Enstitüsü*, Ahmed Davudoğlu Yayınları, Sofya, 2005.
- CAMBAZOV, İsmail. *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık/Nova Svetlina Gazetesi*, Erkam Matbaası, İstanbul, 2011.
- CAMBAZOV, İsmail. *Osman Kılıç Mahkemesinin Perde Arkası*, Kalem Kitaplığı, Sofya, 2008.
- CAMBAZOV, İsmail. *Medresetü'n-Nüvvâb*, Ahmed Davudoğlu Vakfı Yayınları, Sofya, 2005.
- CEBECİ, Ahmet. *Ömrüm Ateşten Gömlek*, Dr. Ahmet Cebeci ile Nehir Söyleşi, ed. Güray Kırpık, Cümle Yayınları, Ankara, 2015.
- ÇAVUŞEV, İsmail. A. “Totaliter ve Posttotaliter Devirde Bulgaristan’da Türkçe Süreli Basın (1944-1998)”, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, (20-24 Nisan 1988), Bildiriler Kitabı*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999, ss. 8-10.
- ÇETİŞLİ, İsmail. “Kurgusallık/İtibârilik Bağlamında Edebiyat”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2009, ss.365-376.
- ÇAVUŞOĞLU, Halim. *Balkanlar’da Pomak Türkleri*, Köksav yayınları, Ankara, 1993
- ÇALIŞKAN, Basri Zilabid. *Bulgaristan’da İslâm (1878-2018)*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2019.
- ÇEVİK, Zeki. Bulgaristan’ın Üç Döneminde Yaşayan Mümin Özer’in Anıları (1927-1950)”, *Turkish Studies*, C.9, S.10, 2014.
- ÇAVUŞ, Embiya. *Bulgaristan’da Türk Olmak*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÇAVUŞ, Embiya. *Yaşadıklarımız Bir Daha Yaşanmasın*, Tunaser Yayınları, 2006, İzmir,
- DAVUDOĞLU, Ahmet. *Ölüm Daha Güzeldi*, Kit-San Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul, 1979
- DELİORMAN, Mahmud Necmettin. *Bulgaristan Türkleri Yakın Tarih ve Hatıralar*, Saffet Matbaası, İstanbul, 1972.

- DURMUŞ, Ahmet. *Suçum Neydi*, Akademi Basın Yayın, İstanbul, 2010.
- DURMUŞ, İlhami. “Tuna Nehri Çevresinde İskit ve Sarmatlar”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, S. 4, (2009), ss. 11-14.
- EREN, Hasan. “Bulgarlar ve Türk Dili”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı, 7 Haziran 1985, Bildiriler Kitabı*, Ankara, 1992
- ERDİ, İslâm Beytullah. *Sınırlar Ötesinde Türk Kalmak*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.
- ERDİ, İslâm Beytullah. *Güneşi Ararken*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.
- ERENDORUK, Ömer Osman. *Bir Başkadır Bizim Eller*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ERENDORUK, Ömer Osman. *Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.
- EKİCİ, Nuray. “Bulgar Devleti’nin Gelişmesi (1878-1908)”, *Balkanlar El Kitabı* dnl., Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, C.I, içinde, Karam ve Vadi Yay., Çorum/Ankara, 2006, ss.528-529.
- FEHER, Géza. *Bulgar Türkleri Tarihi*, (Bundan Sonra: Bulgar Türkleri), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1985.
- GÜLMEN, Osman. *Bir Bulgaristan Türk’ünün Anıları ve Düşünceleri*, Teknoed Yayınları, Ankara, 2006.
- GÜLMEN, Osman. *Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, Anılar, Belgeler*, İtalik Kitapları, Ankara, 2011.
- GÖNEL, Hüseyin. “Balkanlarda Klasik Türk Edebiyatının Hazırlayıcıları Osmanlı Kurumları”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2012.
- HAMZAOĞLU, Yusuf. “*Balkan Türklüğü (Makedonya, Hırvatistan. Osmanlı Öncesi Balkan Müslümanlığı)*”, C: I, Logos-A Yay., Üsküp, 2010
- HAFIZ, Nimetullah. *Bulgaristan Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi*, C.1-3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.
- HAYBER, Abdülkadir. “Bulgaristan Türklerinin Şiiri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.5, 1998, ss.225.
- İŞİK, Müsamettin. “1989’dan Sonra Bulgaristan Türk Şair ve Yazarlarının Yayınlanmış Eserleri”, *Rumeli Dergisi*, S.53, 2018, ss.12-18.

- KİEL, Michael. *Bulgaristan'da Osmanlı Dönemi Kentsel Gelişimi ve Mimari Anıtlar*, çev., İlnur Kolay, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.
- KALKAN, Şaban Mahmudoğlu. *Tuna Boyu Öyküleri: Bulgaristan Türkleri Edebiyatı Antolojisi*, C.II, Etki Yayınları, İzmir, 2017.
- KAYAPINAR, Ayşe. “Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, *Balkanlar El Kitabı*, der. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, , C: I, içinde, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yay., 2006, s.105.
- KALKAN, Şaban Mahmudoğlu. *Rodop Öyküleri: Bulgaristan Türk Edebiyatı Antolojisi*, C.I, Etki Yayınları, İzmir, 2017.
- KESKİOĞLU, Osman. *Bulgaristan'da Türkler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- KARATAŞ, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedigece Yayınevi, İstanbul, 2001.
- KERİM, Yusuf. “Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın”, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, (20-24 Nisan 1988), Bildiriler Kitabı*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999, s.167.
- KÂMİL, İbrahim. “Komünizm Döneminde Bulgaristan”, *Balkanlar El Kitabı*, drl. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, , C: II, içinde, Karam ve Vadi Yay. Çorum/Ankara, 2006
- KÖSE, Hüseyin. *Kanlı İzler-Şehitlerimizin Belgesel Öyküleri*, Poligraf Yayınları, Razgrad, 2001
- KILIÇ, Osman. *Kader Kurbanı*, Cümle Yayınları, Ankara, 2017.
- MANOV, Atanas. *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, çev. M. Türker Acaroğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin. “*Bulgaristan'da Türk Kültürü*”, TKAE Yay., Ankara, 1995.
- ORAN, Baskın. “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler: Bulgaristan, Makedonya, Kosova”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 48, S. 1, 1993, ss. 121-122.
- ÖZEY, Ramazan. “Balkanların Coğrafi Yapısı”, *Balkanlar El Kitabı*, der. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, Çorum/Ankara, Karam ve Vadi Yay., 2006.
- ÖZTÜRK, Ali. *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Rumeli'den Bursa'ya Hayatım ve Hatıratım*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2008.

- RASONYİ, Laszlo. *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1993.
- RÂCİ, Hüseyin. *Zağra Müftüsünün Hatıraları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- SARICA, Salih ve GÜNDÜZ, Mustafa. *Güzel Konuşma ve Yazma (Kompozisyon)*, Fil Yayınevi, İstanbul, 1991
- SARIKOVANLIK, Halil. *Fırtınalı Yıllar (Anılarımdan)*, Poligraf Yayınları, Razgrat, 2005.
- SEYİT, Zakir. *Kaderime Şükür*, Razgrat Poligraf, Varna, 2016.
- ŞANLI, Cevdet ve JABLE, Ergin. “Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı”, *I. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi Kosova-Priştine, (10-16 Mayıs 2009), Bildiriler Kitabı*, Sakarya Üniversitesi Yay., 2009, s.43-44.
- ŞEŞEN, Ramazan. *İbn-Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2016.
- ŞEREFLİ, Ahmet Şerif. *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.
- ŞEREFLİ, Ahmet Şerif. *Türk Doğduk Türk Öldük*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- ŞEREFLİ, Ahmet Şerif. *Önce Düşünceler Kelepçelendi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001
- ŞEREFLİ, Ahmet Şerif. *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- ŞEREFLİ, Ahmet Şerif. *Giderayak, Anılar-Günceler-Aforizmalar ve Fragmanlar*, Gören Dunav Vakfı Yayınları, Rusçuk, 2006.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*, Bilgi Yay., Ankara, 2012.
- TODOROV, Nikolay. *Bulgaristan Tarihi*, çev. Veysel Atayman, Öncü Kitapevi, İstanbul, 1979.
- TROÇKİ, Leon. *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, Arba Yay., İstanbul, 1995.
- TODOROVA, Maria, *Balkanları Tahayyül Etmek*, (Bundan sonra: Tahayyül Etmek), çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s.63.
- TÜRKER, Mehmet. *Gölgedeki Kahraman*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2009.
- TÜRKER, Mehmet. *Hazanda Son Yolculuk*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007.

TÜRKER, Mehmet. *Zulmün Ateş Çemberinden Anılar-Belene Adası*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2010.

TOPALOĞLU, İsmet. *Rodoplar'da Türk Kalmak*, Akademi Kitabevi, 2006.

TİLEKLİ, Seda. “Ömer Osman Erendoruk'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri”, (Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2011, YÖK: Ulusal Tez Merkezi, (Tez No. 286666).

TATA, Sabri. *Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

ULUTÜRK, Rafet. *Türk Dünyasında Bir Bulgaristan Türkü 50 Yıllık Mücadele*, Akademi Basım Yayın, İstanbul, 2017.

ULUTÜRK, Rafet. *Bulgaristan Türkleri Kimlik Mücadelesi*, Dinç Ofset Matbaacılık, İstanbul, 2017.

UZUNOĞLU, Halil. *Ceddimin Menkabeleri ve Bulgar Zindanlarında Kırk Ay*, Yazarın kendi yayını.

YILMAZ, Ahmet. *İki Ülke Bir Hayat*, Bilal-Ofset Basım-Yayın, Balıkesir, 2013.

YALÇINKAYA, M. Alaaddin. “Osmanlılar Döneminde Bulgaristan”, *Balkanlar El Kitabı* der., Osman Karatay ve Bilgehan A. Demir, C.I, içinde, Karam ve Vadi Yay., Çorum/ Ankara, 2006.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu. “Başlangıcından Bu Yana Bulgaristan'da Türkçe Eğitim”, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, (20-24 Nisan 1988), Bildiriler Kitabı*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999, ss. 109-111.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu. “Bulgaristan Türkleri Şiiri”, *Türk Dili Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı, C.V, 1996, s.449.

YÜCETÜRK, Ahmet. *Kızıl Cehennem*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2015.

https://bycografyam.files.wordpress.com/2014/02/balkanlar_siyasi_a4.jpg (Erişim: 6.3.2018).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar> (Erişim: 16.02.2018).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan%27%C4%B1n_illeri#/media/Dosya:Regions_of_Bulgaria_Map_tr.png (Erişim: 6.3.2018).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan#Co%C4%9Frafya> (Erişim: 16.02.2018).

https://en.wikipedia.org/wiki/Paisius_of_Hilendar (Erişim: 18.02.2018).

Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Kurumu, “1.03.2001 Bölgelere ve Etnik Gruplara göre Nüfus” http://www.nsi.bg/Census_e/Ethnos.htm (Erişim: 23.02.2018).

Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Kurumu, “2011 Bulgaristan Cumhuriyeti Nüfus ve Konut Sayımı”, http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf (Erişim: 23.02.2018).

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, “*Balkanlar ve Türkiye*”, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2015020356balkanlar-ve-turkiye.pdf> (Erişim: 5.3.2018).

Amerika Birleşik Devletleri Merkezi İstihbarat Teşkilatı, “*The Bulgarian Trudovak Organization*”, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R015500310007-3.pdf> (Erişim: 6.3.2018).

YENİSOY, Hayriye S. “Bulgaristan Türk Edebiyatı”, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C.8, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/11374,bulgaristanturklerininedebiyatipdf.pdf?0> (Erişim: 7.3.2018).

YAKUP, İsmail. “Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı Üzerine Bazı Düşünceler”, *Kırcaali Haber*, https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=20634 (Erişim: 9.7.2018).

<https://www.youtube.com/watch?v=lgglaljiGG0> (Erişim: 12.05.2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=lgglaljiGG0> (Erişim: 12.05.2019).

<http://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 22.04.2019).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_%C5%9Eerif (Erişim: 25.11.2018);

<http://www.biyografya.com/biyografi/456> (Erişim: 25.11.2018).

<http://www.biyografya.com/biyografi/456> (Erişim: 25.11.2018).

<http://web.archive.org/web/20180101135420/http://www.islamveihsan.com/ahmet-davudoglu-kimdir.html> (Erişim: 09.04.2019).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Davudo%C4%9Flu (Erişim: 09.04.2019).

BAYRAMALİ, Mustafa. “İki Olay, Bir Yorum”, *Kırcaali Haber*, 16 Ocak 2013, https://www.kircaalihaber.com/?pid=8&id_aktualno=353, (Erişim: 15.04.2019).

<http://www.biyografya.com/biyografi/14104> (Erişim: 11.04.2019).

<http://www.ismettopaloglu.com/> (Erişim: 24.12.2018).

<http://www.biyografya.com/biyografi/9623>, (Erişim:5.12.2018).

YUSUF, Samet Y. ve ULUTÜRK, Murat. “Gazeteci-Yazar Mehmet Türker İle Söyleşi”, *Kırcaali Haber*, 27 Haziran 2008, https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=4929, (Erişim: 20.04.2019).

<http://www.biyografya.com/biyografi/7645> (Erişim: 11.04.2019).

<http://etarih.com/index.php/erol-koemuer-basyazi/366-necmeddin-deliorman-altan-deliorman> (Erişim: 16.12.2018).

<http://www.biyografya.com/biyografi/12210> (Erişim: 11.04.2019).

<http://www.biyografya.com/biyografi/12084> (Erişim: 5.12.2018).

<http://www.biyografya.com/biyografi/11334> (Erişim: 16.12.2018).

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/hat%C4%B1ra> (Erişim: 21.04.2019).

https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2013/01/20/1987044_live_na_padenieto_sreshtu_ahmed_dogan_i_ottegljaneto_mu/?sp=0#storystart (Erişim: 13.05.2019).

<https://www.dailymail.co.uk/news/article-2265805/Ahmed-Dogan-Was-assassination-attempt-Bulgarian-politician-hoax.html> (Erişim: 13.05.2019).

<http://web.archive.org/web/20140531222039/http://dunya.milliyet.com.tr/iste-o-an-dunya/dunyadetay/19.01.2013/1657602/default.htm> (Erişim: 13.05.2019).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Hak_ve_%C3%96zg%C3%BCr%C3%BCkler_Hareketi (Erişim: 13.05.2019).

<https://www.harita.gov.tr/images/urunler/22bf3a04afd1b64.jpg> (Erişim: 26.05.2019).

<https://www.youtube.com/watch?v=ZBMRcpJyuLI> (Erişim: 25.05.2019).

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/tema> (Erişim: 25.12.2018).

